

Southern Dagaare 2015 Edition

Language:
Country:
Publisher:
Copyright:
Last Updated: 2023-10-20
ID: 708c74f1-1803-47ea-b50d-84e00a0156f6
ISO: dga
ISBN:

MATIU	4
MARK	26
LUK	40
GYON	64
ERONJ	82
ROM	105
1 KORENT	115
2 KORENT	125
GALATEA	131
EFESOS	135
FELEPE	139
KOLASSA	142
1 TESALONEKA	145
2 TESALONEKA	147
1 TEMOTE	149
2 TEMOTE	152
TITUS	154
FILEMON	156
HIBIRU	157
GYEMS	165
1 PITA	168
2 PITA	171
1 GYON	173
2 GYON	176
3 GYON	177
GYUD	178
SÃÃBO	179

MATIU

1 A Saakomɔ yiilunɔ mannoo ba nanɔ ɔmaa binɔ a Yesu Kristo, a David bidɔɔ, a Abraham bidɔɔ, yeɛ. 2 Abraham da dɔge la Isaak, ka Isaak dɔge Gyakob, ka Gyakob dɔge Gyuda ane o yɔɔmine. 3 Gyuda dɔge la Fares ane Zera, ka ba ma da e Tamar. Fares da dɔge la Hezron, ka Hezron dɔge Aram. 4 Aram dɔge la Amenadab, ka Amenadab dɔge Naason, ka Naason dɔge Salmon. 5 Salmon dɔge la Boaz, ka o ma da e Rahab. Boaz da dɔge la Obɛd, ka o ma da la Ruti. Obɛd da dɔge la Gyese. 6 Gyese da dɔge la a Naa David. A Naa David da dɔge la Solomon, ka o ma da e Uraiya pɔɔɔ. 7 Solomon da dɔge la Rehoboam, ka Rehoboam dɔge Abigya, ka Abigya dɔge Asa. 8 Asa dɔge la Gyehosafat, ka Gyehosafat dɔge Gyehoram, ka Gyehoram dɔge Uzaiya. 9 Uzaiya da dɔge la Gyotam, ka Gyotam dɔge Ahaz, ka Ahaz dɔge Hezekaiya. 10 Hezekaiya da dɔge la Manasa, ka Manasa dɔge Amon, ka Amon dɔge Gyosaiya. 11 Gyosaiya da dɔge la Gyekonaiya ane o yɔɔmine a saɔ na ba nanɔ da de ba gaa n e te bare ba Babelon teɔe pɔɔ. 12 Ba nanɔ lee wa yi a Babelon wa la, ka Gyekonaiya da dɔge Salateel, ka Salateel da dɔge Zorobabel. 13 Zorobabel da dɔge la Abeod, ka Abeod dɔge Eleakem, ka Eleakem dɔge Azor. 14 Azor da dɔge la Zadok, ka Zadok dɔge Akim, ka Akim dɔge Eleod. 15 Eleod da dɔge la Eleezer, ka Eleezer dɔge Matan, ka Matan dɔge Gyakob. 16 Gyakob da dɔge la Gyosef nanɔ da e Maria sere. Onɔ la dɔge Yesu, ba nanɔ boɔɔ Kristo. 17 A le pɔɔ, a boorɔ zaa nanɔ yi Abraham te ta David da ta la pie ne anaare, ka a boorɔ nanɔ yi David saɔ a te ta a saɔ na ba nanɔ da de ba gaa ne Babelon teɔe, meɔ da ta la pie ne anaare. Ka a lee e boorɔ pie ne anaare nanɔ yi a saɔ na ba nanɔ da de ba gaa ne a Babelon teɔe, a wa te ta Kristo saɔ. 18 A ɔaa la ka a Yesu Kristo dɔgebo waa. Ba enɔ la noore ka O ma Maria na kuli la Gyosef. Kye a saɔ na ba nanɔ da ba lanɔ taa sere, ba da nye la ka o taa pɔɔ, ka a pɔɔ yi a Sekyerete zie. 19 O sere Gyosef da e la yeltori sobɔ. O da ba boorɔ ka o iri o pare nobɔ pɔɔ, kye teere ka o na bare o zomm le. 20 O nanɔ teere a ama la, kye kyelle, ka malke nanɔ yi a Daɔna zie, wa o zie zannoo pɔɔ a wa yeli, "Gyosef, David bidɔɔ, ta zoro dambɛɛ ka fo de Maria kuli ne ka o te e fo pɔɔɔ, bonzuiɔ, a bon na nanɔ enɔ a pɔɔ e la a Sekyerete. 21 O na dɔge la bidɔɔ, ka fo pore a bie yuori ka Yesu, bonzuiɔ, Onɔ la na faa O nobɔ a yi ba yelbebe pɔɔ." 22 Ama zaa e la le ka a tu le a Daɔna nanɔ da yeli, nanɔ yi

a Njmen-noor sobɔ noore yelbie pɔɔ: 23 "Kyelle, a pɔɔsaraa nanɔ ba boɔɔ na taa la pɔɔ, kye o na dɔge la bie ka o e dɔɔlee, ka ba boɔɔ O ka Imanuel" — a pare la, "Nanɔmen be la te zie." 24 Gyosef nanɔ wa iri o gɔɔ zu, o e la le a Daɔna malke nanɔ da tere noore ko o. O da de la Maria kuli ne ka o te e o pɔɔɔ. 25 Kye o da ba boɔɔ o na dɔɔ ne pɔɔɔ kye gu ka o wa te dɔge o bidɔɔ dandanɔ sobɔ. O da pore la o yuori ka Yesu.

2 Ba nanɔ da dɔge Yesu a Betlehem, a Gyudea pɔɔ, a Herod naalonɔ saɔ, kye kyelle, ka yeɔ boɔnebo mine yi a sapare zie a wa Gyerosalem, 2 a soore, "Yeɔ la ka ba dɔge a Gyu deme Naa? Bonso, te nye la O ɔmarbiri a sapareɔ, a wa ka te wa puori O." 3 A Naa Herod nanɔ da woɔ a yelbiri ɔa, ka o sukyiri dɔɔɔ, onɔ lanɔ ne a Gyerosalem deme zaa. 4 O nanɔ da boole a puoru nenɔponni ninderebe zaa ane a nobinna kaakaareba lanɔ taa la, ka o soore ba be ba nanɔ na dɔge a Kristo. 5 Ka ba lee yeli, "Betlehem, Gyudea pɔɔ la. Bonso, a ɔaa la ka a Njmen-noor sobɔ ɔmaa binɔ: 6 " 'Kye fɔɔ Betlehem, nanɔ be Gyudea paalonɔ pɔɔ, fo ba e bile a Gyudea zikaareba pɔɔ, bonzuiɔ, a fo pɔɔ la ka Zikaara na yi, nanɔ na waa a kyeene a N nobɔ Israel deme zie.' " 7 Le la ka Herod soogle boole a yeɔ boɔnebo, a soore ba a saɔ na a ɔmarbiri nanɔ da sãã. 8 Ka o toɔ ba ka ba gaa Betlehem kye yeli, "Ye gaa te sereɔ bo a Bibile. Ka yenee wa te nye O, ye wa yeli ko ma ka N meɔ gaa te nye O a meɔ puori O." 9 Ba nanɔ woɔ a Naa noore yeɛ, ka ba tu ba sori. Kye kyelle, a ɔmarbiri ba nanɔ da nye a sapare, da lee de ba la wɛɛ gere kye gu ka o te are a zie na a Bibile nanɔ da be. 10 Ba nanɔ nye a ɔmarbiri, ba da kyelle la ne kyelloo yaga. 11 Ba nanɔ wa ta a yiri la, ka ba nye a Bibile ne O ma Maria, ka ba gbi dumo a puori O. Kye ba pãã da yuo la ba woore a ko O kyɔɔtaare. A kyɔɔtaare la salema, bonnyuu daali, ane more. 12 Nanɔmen nanɔ da kpãã ba a ba zannoo pɔɔ ka ba ta lee gaa Herod zie, ba da lee tu la sor yuo a kuli ba teɔe. 13 Ba nanɔ wa gaa baare la, kye kyelle, ka a Daɔna malke wa Gyosef zannoo pɔɔ, a yeɛ, "Iri de a Bibile ane O ma a zo gaa ne Egypt. Kpeere a be kye gu a saɔ na N nanɔ tere fo noore, bonso Herod na boorɔ la ka o ko a Bibile." 14 Le la ka o da iri a de a Bibile ane O ma a yi ne a tensoɔ saɔ a gaa ne Egypt. 15 Be la ka o da be kye gu ka Herod wa kpi, ka a tu le a Daɔna nanɔ da yeli nanɔ yi a Njmennoor sobɔ zie: "A yi Egypt pɔɔ la ka N boole N Bidɔɔ." 16 Herod nanɔ da nye ka a yeɔ boɔnebo deme

belle o la bare, ka o suuri da iri yaga. O da tere la noore ka ba ko bibilii zaa nan e dɔɔlii a yi yuomo ayi kye sigre, a Betlehem paalon zaa poɔ, a yi a san na o nan da soore a yeɛ ɲa a yeɲ bɔɲneɔ deme zie. ¹⁷ Le ka a bon na a Nmen-noɔr sobɔ Gyɛremaiya nan da yeli tu a le, a yeɛ: ¹⁸ “Ba won la kɔkɔre kan a Rama poɔ, nan kono hine, Rakyel la kono o biiri zuiɲ. O ba sagra ka o di kannyiri, bonzuiɲ ba ba kyebe.” ¹⁹ Herod nan wa kpi baare la, kye kyelle, ka a Daɲna malke wa Gyosef zannoo poɔ a Egypt poɔ, ²⁰ a yeli, “Iri de a Bibile ane O ma gaa ne Israel teɲe, bonso balan nan da boɔɔ ka ba ko a Bibile, kpi la.” ²¹ Le ka o iri a de a Bibile ane O ma a gaa ne a Israel teɲe poɔ. ²² Kye o nan da won ka Arkeleos di la naalon Gyudea poɔ, a o saa Herod zie, dambɛɛ da kpe o la ka o ba lee gaa be. Naanmen da kpɛɛ o la a o zannoo poɔ, le la ka o lee gaa Galili paalon poɔ. ²³ Be la ka o gaa te kpeere teɲe kan ba nan boɔɔ Nazaret, ka a na tɔɔ tu le a Nmen-noɔr sobɔ nan da yeli: “Ba na boɔɔ O la Nazaret neɛ.”

3 A san ɲa poɔ la ka Gyɔn, a Kɔɔ Suobu Tere, da wa a Gyudea wegyan poɔ a wa kanna ² kye yeɛ, “Ye lee ye teeron, bonso a tenvela naalon peeɛ la.” ³ A neɲ ɲa la ba nan da yeli, ka a yi a Nmen-noɔr sobɔ Isaiya zie: “Nee kan kɔkɔre boɔɔ la a wegyan poɔ, ‘Ye maale a Daɲna sori, maale O sobie ka a tori.’” ⁴ Gyɔn da su la bontan kɔɔlon bonsuuri, kye `len gan belente a gyilli o see. O bondirii da la sansobo ane seere. ⁵ Nobɔ da yi la Gyerosalem ane Gyudea ane Gyordan paalon zaa a gaa o zie. ⁶ Ba da kyiire la ba yelbebe a de suobu a o zie a Gyordan mane poɔ. ⁷ Kye o nan nye ka Farasi ane Sadusi deme ka ba waara a zie na o nan man tere a suobu, ka o yeli ko ba: “Yenee weere biiri! An la kpɛɛ ye ka ye zo yi a sutolon nan waara poɔ?” ⁸ A le poɔ, ye wɔɲ wɔɲ nan seɲ ne teeron leebo. ⁹ Kye ta teere ka ye na yeli ko la yemene, ‘Te taa la Abraham ka o e te saa.’ Kye N yeli ko ye la ka Naanmen na tɔɔ iri la Abraham bibiiri a yi a kubo ama poɔ. ¹⁰ Kye pampana ɲa gba, a lere be la a tee nyaga eɲe. A le poɔ, tee na zaa nan ba wɔɲ wɔɲveele, ba na kye o la de la eɲ vɔɔ poɔ. ¹¹ “Maa so ye la ane kɔɔ a ye eron leebo eɲe. Kye n puorin, a neɛ na nan e kpɛɛ yaga gan ma waara la. N ba seɲ ka N tuo O nɔkɔte. O na so ye la ane a Sekyereɛte ane vɔɔ. ¹² A O fuuraa be la O nu poɔ, kye ka O na peere maale O gbanɲbalaa zaa velaa a wuo O mɔbie zaa eɲ a bugo poɔ, kye nyege a uri ane vɔɔ nan kon bɔɲ kpinni bare.” ¹³ Ka Yesu pɛɛ yi Galili wa a Gyordan mane zie ka O wa de suobu Gyɔn zie. ¹⁴ Kye ka Gyɔn da ba sage kye yeli, “A fere la ka N de suobu Fo zie, kye bor la so ka Fo waara n zie?” ¹⁵ Ka Yesu lee yeli, “Ven ka a waa le pampana ɲa. Bonso, a seɲ la ka te e a ɲaa ka yeltoron zaa wa tu baare.” Ka Gyɔn pɛɛ sage. ¹⁶ Yesu nan da de suobu baare a yi a kɔɔ poɔ la, ka a pare na poɔ, kye kyelle, a tenvelaa da yuo, ka O nye Naanmen See ka O sigre waara a na ɲman, a wa dɔme

O zu. ¹⁷ Kye kyelle, ka kɔkɔre kan da yi a tenvelaa a yeɛ, “Naa la N Bidɔɔ N nan nɔɲ; Onɔ la ka N poɔ peeɛ ne.”

4 Ka a See pɛɛ da tage Yesu kpe ne O a wegyan poɔ ka a devel na te gyenne O. ² Yesu nan da `len noore bebie lezaayi, ane tensoore lezaayi la, ka kɔɲ da kpe O. ³ Ka a nen-gyennaa wa O zie a wa yeli, “Ka Fɔɔ sereɲ wa e a Naanmen Bidɔɔ, tere noore ka a kubo ama lee boroboro.” ⁴ Kye ka Yesu lee yeli, “A ɲmaa la biɲ, ‘Nensaala kon voorɔ boroboro yon eɲe, kye a yel-biri kan zaa nan yire Naanmen noore eɲe la.’” ⁵ Ka a devel de O gaa ne a tenkyereɛte poɔ, a te ven ka O do are a Naanmen yiri kyoglokolo zu, ⁶ a yeɛ korɔ O, “Ka Fɔɔ sereɲ wa e a Naanmen Bidɔɔ, age sigi wa le. Bonso, a ɲmaa la biɲ: ‘O na tere la noore ko O malkere a Fo yeɛ zaa eɲe, kye ba na zeɛ Fo la ne ba nuuri, ka Fo ta ɲme Fo gbere ne kuuri.’” ⁷ Ka Yesu lee yeli ko o, “A men ɲmaa la biɲ: ‘Ta gyenne a Daɲna fo Naanmen.’” ⁸ A la leɛ, ka a devel de O do ne tanɲkon kan zu, a te wuli O a teɲe zu naalon pare zaa ne ama zaa gan-daalon, ⁹ a yeɛ korɔ O, “N na ko Fo la a ama zaa, ka Fɔɔ wa gbi dumo kye puori ma.” ¹⁰ Le la ka Yesu lee yeli ko o, “Tage yi N zie, Setaana, bonso, a ɲmaa la biɲ: ‘Fo na puori la a Daɲna fo Naanmen a tonɔ O yon tomɔ.’” ¹¹ Le la ka a devel pɛɛ bare O, kye kyelle, ka malkere da wa te kaara O. ¹² Yesu nan wa te won ka ba nyɔge la Gyɔn eɲ pigu die poɔ la, ka O lee gaa Galili poɔ. ¹³ O nan bare Nazaret la ka O gaa te kpeere Kaperneom nan peeɛ a mane noore, a Zebolon ne Naftale loori, ¹⁴ ka a na tu a bon na a Nmen-noɔr sobɔ Isaiya nan yeli: ¹⁵ “Zebolon teɲe ane Naftale teɲe, a sori nan kpe a mane poɔ, a lanne Gyordan, Galili nan e a Tendaa deme zie— ¹⁶ a nobɔ nan zen a lige poɔ nye la kyɛɛ kpon; kye balan nan zen a kɔɔ dasuolon paalon poɔ, kyɛɛ iri la ba zie.” ¹⁷ A yi a san na ka Yesu piili kanna a yeɛ, “Ye lee ye teeron, bonso, a tenvela naalon peeɛ la.” ¹⁸ Yesu nan da kyene lanna a Galili mane la, ka O nye yɔɲmine bayi, Simon ba nan boɔɔ Pita ane o yɔɲ Andero. Ba da boɔɔ la ba nete a mane poɔ, bonso ba da e la zom-nyɔgrɔɔ. ¹⁹ Ka Yesu yeli ko ba, “Ye wa tu-uro Ma. N na e la ka ye waa nensaala nyɔgrɔɔ.” ²⁰ A pare na poɔ ka ba bare ba netere kye tu O gaa. ²¹ Ba nan gere la ka O la nye yɔɲmine bayi, Gyems, a Zebede bidɔɔ, ane o yɔɲ Gyɔn. Ba da be la a gbori poɔ ane a ba saa Zebede, ka ba maala a ba netere, kye ka O boɔɔ ba. ²² A pare na poɔ la ka ba bare a gbori ne a ba saa kye tu O. ²³ Ka Yesu da yɔɲ Galili zaa a wullo a ba senagɔgre poore, a kanna a Naanmen naalon yel-noore, kye san ba beeron ne baalon boore zaa a nobɔ zie. ²⁴ Ka O yeɛ yaare a Siria paalon zaa poɔ, ka nobɔ taa ba baaleba zaa wa ne O zie. Ba wa ne la balan nan taa baalon boore kan zaa, ne balan nan taa eɲ-ɔbe, kɔntɔn ere, konkonlere, ane balan endaa zaa nan da kpi O zie, ka O san ba. ²⁵ Ka nobɔ yaga nan yi Galili, ane

Dskapoles, ane Gyerosalem, ane Gyudea, ane a Gyordan ganjane da tu O.

5 O nanj wa nye nobo yaga la, ka O do tana kanj zu a te zenj. O tutuuribo da wa la O zie, ² kye ka O piili wullo ba, a yele: ³ "Maaloo be la balan nanj waa nanj deme a ba seere poore, bonso, bana la so a tenvela naalonj. ⁴ Maaloo be la balan nanj kono zie, bonso ba na nye la sukyidiibu. ⁵ Maaloo be la a balan nanj waa baalonj zie, bonso, ba na di la a tenje zu gbandiruu. ⁶ Maaloo be la balan nanj taa kora ane koo nyuuri zie a yeltori bonso po, bonso ba na tege la. ⁷ Maaloo be la a nyonono deme zie, bonso, ba na nye la nyonono. ⁸ Maaloo be la a sukyiwelwel deme zie, bonso, ba na nye la Naanmen. ⁹ Maaloo be la a balan nanj e maaron maaleba zie, bonso, ba na boole ba la Naanmen bidabo. ¹⁰ Maaloo be la a balan nanj nye doronj a yeltori zuinj, bonso, ba so la a tenvela naalonj. ¹¹ "Maaloo be la ye zie a sanj na zaa ba nanj na tooro ye, a dororo ye, a yeli yelfaare nmaa zirii kyaare ye, a Maa zuinj. ¹² Ye dire no kye venj ka ye poore pele, a ye kororo nanj waa kporo a tenvelaa po zuinj, bonso, la la ka ba menj da dororo a Nmen-noro deme nanj da de ye wee. ¹³ "Yenee la a tenje zu nyennoo. Kye ka nyennoo tuo wa yi, wolo ka a na too lee e taa a tuo? A ba la e vela ko bon zaa, se ka ba de lo bare a neba kpare ne gbee. ¹⁴ "Yenee la a tenje zu kyaa. Tenjkoronj nanj be tana zu kon too sogle. ¹⁵ A la menj po, nobo ba manj nyege kanea vuu a de pee a wogle po. Ba manj de binj la o aroo zie nanj do ka o kyaana ko nee zaa nanj be a yiri po. ¹⁶ A la po, ye venj ka ye kyaa kyaane nobo ninje so, ka ba na too nye a ye eveele kye pugi ye Saa nanj be tenvelaa po. ¹⁷ "Ye ta teere ka N wa la ka N wa sanj a Nbinnaa bee a Nmennooro deme Nmaabo bare. N ba wa ka N wa sanj ama, kye N wa la ka N too maale ka a tu a la. ¹⁸ N yele la yelmenje kororo ye, yelbiri bile bee make yena kon bokor tle yi a Nbinnaa po kye gu ka a zaa wa te e baare kye a tenvelaa ane a tenje zu menj na tle la gaa. ¹⁹ Ka nee zaa wa te sanj nce-tero bile ama kanj zaa, kye wuli nobo ka ba menj ere a la, ba na boole o la a zaa bile a tenvela naalonj po. Kye nee na zaa nanj tuoro kye wullo a nce-teroo ama, ba na boole o la nenjkoronj a tenvela naalonj po. ²⁰ A la menj po la ka N yele kororo ye, ka ye yeltori eronj ba ganj a nabinna kaakaareba ane a Farasi deme eronj, ye kon bokor kpe a tenvela naalonj po. ²¹ "Ye wonj la ka ba da yeli koronj zaa, 'Ta ko nee; kye nee na zaa nanj ko nee, senj la seere diu.' ²² Kye Maa yele kororo ye la, ka nee na suuri nanj iri ne o kororo, kye ka o ba taa sanjana zaa, o senj la seere diu. A la lee, ka nee wa yeli o kororo ka 'Raka', o na kpe la a Sanhederen yele po. Kye ka nee wa yeli, ka 'Foo dambol na!' o na senj la a tenfaa vuu doronj. ²³ "A la po, ka foo wa tere a kyogtaa a altar zie, kye wa lee teere ka fo kororo taa la yele kanj ne fo, ²⁴ bare a fo kyogtaa a altar ninje so. De wee gaa ka foo ne a fo kororo te di suuri ko taaba, kye ka fo paa wa

tere a fo kyogtaa. ²⁵ "Maale a yele na fo nanj taa ne a fo dororo wiwu la, a sanj na ye nanj gere a seere diu zie, ka a fo dororo ta de fo ko a seere dire, ka a seere dire menj ta de fo ko a nenjkaara nanj na de fo lo enj pigu die po. ²⁶ N yele la yelmenje kororo fo, fo kon yi a pigu die po kye gu ka fo wa te kororo a fo sane pare baara. ²⁷ "Ye wonj la ka a da yeli koronj zaa, 'Ta tonj peemo tom.' ²⁸ Kye Maa yele kororo ye la, ka nee kanj zaa wa kaa kororo ane bokoro, o faa pee la a kororo o sukyiri po. ²⁹ Ka fo doronj nimiri wa venj ka fo nme gberere, loori a fo nimiri a lo bare. A na e la velaa ka fo engan zie kanj bokoro ganj ba nanj na de a fo engan zaa lo enj tenfaa po. ³⁰ Kye ka fo doronj nu wa venj ka fo nme gberere, kye o nmaa a de o lo bare. A na e la velaa ka fo engan zie kanj bokoro ganj ba nanj na de a fo engan zaa lo enj tenfaa po. ³¹ "Ba yeli la, 'Nee na zaa nanj na bare o kororo, venj ka o ko o baroo gane.' ³² Kye Maa yele kororo ye la, ka nee na zaa nanj na wa bare o kororo, ka a ba e dororo peemo yele, o na venj la ka o kororo tonj peemo tom. La ka nee na zaa nanj na de a kororo na o seere nanj bare, menj tonj la peemo tom. ³³ "Ye lee wonj la ka ba da yeli koronj zaa, 'Ta sanj nooro fo nanj enj bare, kye e la zaa fo nanj enj ko a Dana.' ³⁴ Kye Maa yele kororo ye la, ka ye ta po togotogi. Ta po ne tenvelaa, bonso, o e la Naanmen naalonj dakogo. ³⁵ Ta po ne tenje zu, bonso, o e la O gberere dakogo. Ta po ne Gyerosalem, bonso, o e la a Nakoronj tenje. ³⁶ Ta po ne a fo zu, bonso, fo kon too maale zukoronj bonyena ka o waa pelaa bee sogle. ³⁷ Venj ka ye Oo e Oo, kye ka ye 'M'm e 'M'm. Bon zaa nanj zuo a ama yi la a faalonj sobo zie. ³⁸ "Ye da wonj la ka ba yeli, 'Nimiri na kororo la nimiri sane, ka nyene menj na kororo la nyene sane.' ³⁹ Kye Maa yeli ko ye la, ka ye ta are kyaare ne nenfaa. Ka nee wa fale fo a fo doronj takyele enj, lee a kororo deni ko o menj. ⁴⁰ Ka nee wa bokoro ka o de fo gaa ne a kororo zie a de a fo kparo, venj ka o de a fo kparkoronj menj po. ⁴¹ Ka nee wa fere fo ka fo gaa mele gbuli, venj ka fo gaa mele ayi ne o. ⁴² Tere ko a nee na nanj soro fo, kye ta kororo nee na nanj bokoro ka o pere a fo zie. ⁴³ "Ye da wonj la ka ba da yeli, 'Nona fo lanjkeere, kye kyire fo dororo.' ⁴⁴ Kye Maa yeli ko ye la, ka ye kororo ye dororo, kye yele yelsonne kororo balan nanj nmeere enj ye. Ye ere velaa kororo balan nanj kyire ye, kye puoro kororo balan nanj yele ye yelfaa kye dororo ye, ⁴⁵ ka ye na too waa a ye Saa nanj be tenvelaa po bidabo. Bonso, Ono la venj ka O nmena iri puri a efaare ne a eveele deme zie, kye bare a saa ka a wa a yeltori deme ane a yelbatori deme zie. ⁴⁶ Ka yenee kororo balan yonj nanj kororo ye, bokor kororo la ka ye na nye? A libiderebe menj ba ere le? ⁴⁷ Kye ka yenee puori ye kororo yonj, bokor la ka ye ere ganj ye taaba? A libiderebe menj ba ere le? ⁴⁸ A la po, ye waa sonj a senj le ye Saa nanj be tenvelaa po nanj waa sonj.

6 "Ye gu velaa ka ye ta tere ye teroo nobo ninje so ka ba nye ye. Ka yenee wa e a la, ye kon nye kororo

a ye Saa nanj be tenvelaa pɔɔ zie. ²“A le pɔɔ, ka fɔɔ wa tere teroo, ta peele eele ka nee zaa wonj, a na a melmelebe nanj manj e a senagɔgre ane a foole zaa pɔɔ. Ba manj e la le ka ba nye yuori a nobɔ zie. N yeli la yelmenje ko ye, ba nye la ba yɔɔre. ³Kye ka fɔɔ wa tere teroo, ta venj ka fo gɔɔ nu bɔɔ a bon na fo doronj nu nanj ere, ⁴ka a fo teroo e yelsɔglaa, kye a fo Saa nanj nyere bon zaa nanj sɔgle, Omenje na ko fo la yɔɔre a nobɔ zaa ninje sɔɔ. ⁵“Kye ka fɔɔ wa puoro, ta waa senj a melmelebe, bonso, ba manj nɔɔ la ka ba are a senagɔgre ane a sokyare enje a puoro ka nobɔ zaa nye ba. N yeli la yelmenje ko ye, ba nye la ba yɔɔre. ⁶Kye fɔɔ, ka fo wa puoro, kpe fo die pɔɔ a pɔɔge a dendɔre kye puori ko fo Saa nanj be a zisɔglaa zie, kye a fo Saa nanj nyere bon zaa nanj sɔgle, na ko fo la yɔɔre a nobɔ zaa ninje sɔɔ. ⁷Kye ka yenee wa puoro, ye ta bolbolɔ na a tendaa deme. Ba manj teere ka Naanmen na wonj la ba yele a ba yelbie yaga zuij. ⁸Ye ta waa a na a balan, bonso, ye Saa bɔɔ la bon na ye nanj bɔɔɔ kye ka ye bɔɔ sɔre. ⁹“A le pɔɔ, a ɔaa la ka ye nanj na manj puori: “Te Saa nanj be tenvelaa pɔɔ, ka Fo yuori waa sɔɔ, ¹⁰ka Fo naalonj wa, ka Fo bɔɔbo e a tenje zu a na a nanj e a tenvelaa menj pɔɔ. ¹¹Ko te a bebir ɔa boroboro, ka a senj te. ¹²Di te sama suuri ko te, a senj na le te menj nanj di suuri ko balan nanj di sama te zie. ¹³Ta venj ka te kpe gyennoo pɔɔ, kye iri te yi faalonj pɔɔ. Bonso, Fɔɔ la so a naalonj, ane a fanja, ane a enjo, tegtegle. Amen.” ¹⁴Ka yenee wa di a nobɔ gberɔmeɔbo suuri, ye Saa nanj be tenvelaa pɔɔ menj na di la suuri ko ye. ¹⁵Kye ka yenee ba di a nobɔ gber-ɔmeɔbo suuri ko ba, ye Saa menj kon di ye gberɔmeɔbo suuri ko ye. ¹⁶“Kye ka yenee wa `leɔne noɔre, ye ta ere senj a melmelebe nanj manj sanj ba ninje. Bonso, ba manj sanj la ba ninje a wuli nobɔ ka ba `leɔ la noɔre. N yeli la yelmenje ko ye, ba nye la ba yɔɔre. ¹⁷Kye fɔɔ, ka fo wa `leɔne noɔre, sɔ kãã a fo zu enje kye pege fo ninje, <sup>18</sup>ka a ta wuli nobɔ zaa ka fo `leɔne la noɔre, kye wuli ko fo Saa yonj, nanj be a zisɔglaa zie. Kye a fo Saa nanj nyere bon zaa nanj sɔgle, na ko fo la yɔɔre a nobɔ ninje sɔɔ. ¹⁹“Ye ta binj naboma ko yemene a tenje zu, be mɔɔre ane bazẽ nanj na sanj bare, ka nanniyigri menj kpe te zu a. ²⁰Kye ye binj ye naboma a tenvelaa pɔɔ, be mɔɔre ane bazẽ nanj kon bɔɔ sanj a bare, ka nanniyigri menj kon bɔɔ kpe a te zu a. ²¹Bonso, be na a ye naboma nanj be, be la ka a ye sukyiri menj na be. ²²“A engan kanea la a nimiri. A le pɔɔ, ka fo nimiri wa waa velaa, fo engan na paale la o zaa ne kyãã. ²³Kye ka fo nimiri waa faa, fo engan na paale la o zaa ne lige. Ka a kyãã nanj be fo enje waa lige, a lige ɔa na sereɔ waa la kponj! ²⁴“Nee zaa kon tɔɔ e gbangbaa ko danje-ba bayi, bonso, o na kyiare la kanj kye nɔɔ kanj, bee o na are la ko kanj kye de a kanj gyagɔɔ le. Ye kon tɔɔ e gbangbaa ko Naanmen ane naboma. ²⁵“A le pɔɔ, N yeli ko ye la, ye ta teere ye nyɔvɔre yele, ane bon na ye nanj na di bee nyu. Ye ta teere ye engan yele ne a bon na ye

nanj na su. A nyɔvɔre ba ganj a bondirii? A engan menj ba ganj bonsuuri? ²⁶Kaa nye a sazu bonagre. A ba manj bore bee kye, bee enj bugo pɔɔ. Kye a ye tenvela Saa guolo a la. Ye ba taa tɔɔ yaga ganj ama bee? ²⁷Ye buo sobɔ la, a o teeronj pɔɔ, na tɔɔ kare zuo le o nanj kare senj? ²⁸“Kye bonj la so ka ye teere bonsuuri yele? Nye le a wee tepoore nanj manj buli a baa. A ba manj tonj tomɔ bee pilli sumiri. ²⁹Kye N yeli ko ye la, ka Solomon ne o veelonj zaa, o da ba su boma a na ama kanj zaa. ³⁰Ka Naanmen manj ko a mɔɔ boma ama bonsuuri nanj bebe zene a wee pɔɔ, kye ka bieo ba la a enj vũũ pɔɔ, wɔɔ ka O na lee ko ye bonsuuri senj, yenee sagdeu bile deme? ³¹A le pɔɔ, ye ta teere a yele ama kye yele, ‘Bonj la ka te na di?’ bee ‘Bonj la ka te na nyu?’ bee ‘Bonj la ka te na su?’ ³²A boma ama zaa la ka a tendaa deme manj bɔɔɔ. Bonso, a ye tenvela Saa bɔɔ la ka ye bɔɔɔ la a boma ama zaa. ³³Kye ye danj bɔ a Naanmen naalonj ane O yeltori yele zaa, kye O pãã na de la ama zaa enj pɔɔ ye. ³⁴A le pɔɔ, ye ta teere bieo yele, bonso, bieo la na teere omenje yele. Bebiri zaa taa la omenje yelfaare.

7 “Ta di nobɔ sereɔ ka ba menj ta di ye sereɔ. ²A le menj, a sereɔ diu na ye nanj di sereɔ ne, ba menj na di la a sereɔ diu ɔa ko ye; kye a mannoo na ye nanj manne ne, le menj la ka ba na manne ko ye. ³“Wɔɔ la ka fo kaara a dapege fo yɔɔ nimiri pɔɔ, kye ba kyelle ka a daa menje be la a fomenje nimiri pɔɔ? ⁴Bee wɔɔ ka fo na yeli ko fo yɔɔ, ‘Venj ka N iri a dapege bare fo nimiri pɔɔ,’ kye nye, ka a daa menje be a fomenje nimiri pɔɔ? ⁵Fɔɔ melmele! Danj iri a daa menje bare fomenje nimiri pɔɔ kye pãã tɔɔ nyere velaa a iri a dapege nanj be a fo yɔɔ nimiri pɔɔ. ⁶“Ta ko baare bon na nanj e bonsonj, bee la ye lepele-veele enj dobaare pɔɔ. Ka yenee wa e le, a na nebe a la ne gbɛ kye lee wa tage ye kyeere bare. ⁷“Sɔre. Ba na ko ye la. Bɔ. Ye na nye la. Nme a dendɔre. Ba na yuo la ko ye. ⁸Bonso, nee zaa nanj sɔɔ, manj nye la; nee na nanj bɔɔɔ, manj nye la; ka a kanj na menj nanj ɔmeere a dendɔre, ba na yuo la ko o. ⁹“Bee, ye buo sobɔ la, ka o bidɔɔ wa sɔre boroboro, na de kuuri ko o? ¹⁰Bee, ka o nanj wa sɔre zom, o na de la waabo ko o? ¹¹Ka yenee pãã nanj e efaare deme, wa bɔɔ le ye nanj na manj ko ye biiri kyɔgtaveele, wɔɔ la ka a pãã na senj ka ye Saa nanj be a tenvelaa pɔɔ na de bonveele ko balan nanj sɔre O? ¹²A le pɔɔ, bon na zaa ye nanj bɔɔɔ nobɔ ka ba e ko ye, ye menj e le ko ba, bonso, ɔaa la a Nɔɔinnaa ane a Nmen-noɔr deme Nmaabo. ¹³“Kpe a dendɔr bile enje, bonso, a sobiri nanj gere a zisaɔnaa zie ne a be dendɔre e la yelonj, kye nobɔ yaga manj kpe la be. ¹⁴Kye a sobiri nanj gere a nyɔvɔre zie ne a be dendɔre e la bile, kye onɔ la ka nobɔ belanj manj bɔ kpe. ¹⁵“Ye gu a Nmen-noɔr ziri deme, nanj manj wa ye zie a su pegama, kye ba pɔɔ pɔɔ ka ba waa gbongbobaare nanj sanja boma bara weele. ¹⁶A yi ba wɔɔ zie la ka ye na bɔɔ ba. Ba manj pɔre la garepi wɔɔ gteɔ zu, bee ba manj pɔre la kanjama gteɔ zu? ¹⁷A le pɔɔ menj,

tevelaa zaa maŋ waŋ la wamveele, kye ka tefaa meŋ waŋ wamfaare. ¹⁸ Tevelaa kon tōō waŋ wamfaare, ka tefaa meŋ kon tōō waŋ wamveele. ¹⁹ Tee zaa naŋ ba waŋ wamveele, ba maŋ kye o la la a eŋ vūū po. ²⁰ A le po, a yi a ba wam zie la ka ye na bŋ ba. ²¹ "A ba e ka nee zaa naŋ ye le korɔ Ma, 'Daŋna, Daŋna,' la na kpe a tenvela naalon po, see a nee na yon naŋ ere N Saa naŋ be tenvela po bo. ²² A bebiri na po la ka nobɔ yaga na yeli ko Ma, 'Daŋna, Daŋna, te da ba kanne Fo yelbie a Fo yuori eŋe? Te da ba digi kontomɔ bare kye ton touseele yaga a Fo yuori eŋe?" ²³ Le ka N pãã na yeli ko ba daadaa, 'N daŋ ba bŋ ye. Tage yi N zie, yenee nokondeu deme!' ²⁴ "A le po, nee na zaa naŋ wono N yelbie ama a ere le, waa la na yer sobɔ naŋ me o yiri kusinman zu. ²⁵ Ka saa wa, ka a bare zaa paale ne kōō, ka sese fo ŋme a yiri na. Kye o da ba le, bonso, a yiri pare da be la kusinman zu. ²⁶ Kye nee na zaa naŋ wono N yelbie ama, kye ba ere le, waa la na dambol sobɔ naŋ me o yiri biire zu. ²⁷ Ka saa wa, ka a bare zaa paale ne kōō, ka sese fo ŋme a yiri na, ka a yiri le gbm! A yiri na leebu da sereŋ waa la kpon. " ²⁸ A naŋ da waa, ka Yesu naŋ da yeli a yelbie ama zaa wa baare, a nobɔ zaa nɛ da `maa la, a O wuluu zuiŋ. ²⁹ Bonso, O da wullo la na nee naŋ taa faŋa, kye O ba wullo a na a nobinna kaakaareba naŋ maŋ wullo.

8 O naŋ da yi a taŋa zu sigi wa la, ka nobɔ yaga da tu O. ² Kye kyelle, ka dɔɔ kŋkŋ kan wa gbi dumo O niŋe kye yeli, "Daŋna, ka Fōō wa sage, Fo na tōō maale ma ka N waa soŋ." ³ Ka Yesu tēō O nu a tɔ ne o, kye yeli, "N sage la. Waa soŋ." A pare na po ka o kŋnŋ na zaa baare. ⁴ Ka Yesu yeli ko o, "Kaara velaa ka fo ta yeli a yeŋe ŋa ko nee zaa. Gere te wuli fomenŋe ko a puoru nenkpon, kye tere a kyogtaa na naŋ tu a noɔre Moses naŋ tere, ka a di dansee ko ba." ⁵ Yesu naŋ wa te kpe Kaperneom po, ka sogyare kɔɔ zusobɔ kan wa O zie a wa sɔɔ ka O wa soŋ o, ⁶ a ye le, "Daŋna, n tontɔɔ endaa zaa naŋ kpi gan la a yiri po. O nyere la woore yaga." ⁷ Ka Yesu yeli ko O, "N na gaa la te saŋ o." ⁸ Ka a sogyare kɔɔ zusobɔ le yeli, "Daŋna, N ba seŋ ka Fo wa kpe n yiri po. Yeli a yelbiri yon kye a n tontɔɔ na nye la sammo. ⁹ Bonso, N e la nee naŋ be a faŋa puliŋ a taa sogyare ka ba be n puori. Ka Maa yeli kan zaa, 'Gere,' o na gaa la. Ka Maa yeli kan, 'Wa,' o na wa la. Kye ka N yeli ko n gbanɔbaa, 'E aŋa,' ka o e le meŋ." ¹⁰ Yesu naŋ won a ŋaa la, ka O noɔre da `maa, ka O yeli ko a balan naŋ tuuro O, "N yeli la yelmenŋe ko ye, N daŋ ba nye sagdeu kpon ŋa tɔ a Israel deme po. ¹¹ Maa ye le la korɔ ye, ka nobɔ yaga na yi la a sapare ane luo a wa lan zeŋ ane Abraham, Isaak ane Gyakob a tenvela naalon po. ¹² Kye ba na iri la a naalon bidɔɔ a la ba eŋ a yer lige po: a be la konni ne nyendon na be." ¹³ Ka Yesu yeli ko a sogyare kɔɔ zusobɔ, "Gere, a seŋ le fo naŋ sage de, le la ka a meŋ na e." Ka o tontɔɔ da nye sammo a gogo na po. ¹⁴ Yesu naŋ wa kpe Pita yiri

la, ka O nye Pita poɔ ma ka o gan ka kɔre kpeere o. ¹⁵ Ka O tɔ o nu, ka a kɔre bare o, kye ka o pãã iri a tonɔ korɔ ba. ¹⁶ A zie naŋ wa te `maa la, ka ba da taa nobɔ yaga naŋ da taa kontomɔ wa ne O zie. Ka O digi a sefaare bare ane O yelbiri yon, kye saŋ balan zaa naŋ beere. ¹⁷ Ama la da tu a le a Nmen-noɔr sobɔ Isaiya naŋ da yeli: "Omenŋe de la a te baalon kye de a te beeron zaa tuo." ¹⁸ Yesu naŋ wa te nye a nobɔ naŋ gyilli O, ka ba waa yaga la, ka O tere noɔre ka ba gan a mane. ¹⁹ Ka a nobinna kaakaara kan da wa O zie a wa yeli, "Wuliwullo, N na tu Fo la gaa zie na zaa Fo naŋ na gaa." ²⁰ Ka Yesu le yeli ko o, "Mɔbaare taa la bogri, ka a sazu nuuli taa kyogri, kye a Nensaala Bidɔɔ ba taa zie na biŋ O zu." ²¹ Ka O tutuuribo kan da yeli ko O, "Daŋna, bare ma ka N daŋ de wēē gaa te ūū n sãã." ²² Ka Yesu le yeli ko o, "Tuuro Ma kye ver ka kuuni ūū bamenne kuuni." ²³ O naŋ da kpe a gbori la, ka O tutuuribo da tu O. ²⁴ Kye kyelle, ka sese kpon wa a mane zu, ka a kōō da ŋmeere kpeere a gbori po. Kye Yesu da gbire la. ²⁵ Ka O tutuuribo da gaa O zie te seŋ O a yeli, "Daŋna, faa te! Te kɔɔ weere la!" ²⁶ Ka O le yeli, "Bon la so ka ye zoro dambēē, yenee naŋ taa sagdeu belan?" Ka O pãã da iri a kyaare a sese ane a mane, ka a zie zaa da waa zomm le. ²⁷ Ka a dɔɔ nɛ zaa da `maa, ka ba soore, "Dɔɔ wolɔ la aŋa, ka sese ane mane kōō tuuro O noɔre?" ²⁸ O naŋ wa gan te ta a mane ganne, a teŋe na a Geregesene deme naŋ kpeere, ka kontɔɔ deme bayi da yi a yabogri zie a tuori O. Ba da taa la potuo zu. Nee zaa kon tōō tu a sori na. ²⁹ Kyelle, ka ba ŋme kpelle a yeli, "Bon ye le la ka te taa ne Fo, Yesu, Naanmen Bidɔɔ? Fo wa la kye ka Fo wa dɔgre te yaga zaa, ne le zaa a saŋ naŋ ba ta, bee?" ³⁰ A ba puori eŋe, dobaare yaga da be la be a dire. ³¹ Ka a kontomɔ sɔre Yesu a yeli, "Ka Fōō wa digi te bare, ver ka te kpe a dobaare eŋe." ³² Ka O yeli ko ba, "Ye gere!" Le la ka a yi a te kpe a dobaare eŋe. Nye! A dobaare zaa da zo la yaga te sigi a taŋ bogi, a kpe a manzulun po a te nyu kōō kpi. ³³ A balan naŋ da guolo a dobaare da zo yi la a zie ŋa kye gaa te kpe a teŋe po a manne a ye le na zaa, ane a bon na zaa naŋ da wa a kontɔɔ deme zie a ko a teŋe deme. ³⁴ Kye kyelle, ka a teŋe deme zaa da yi wa a tuori Yesu. Ba naŋ wa te nye O la, ka ba da sɔre O ka O yi ba paalon po.

9 Yesu kpe la a gbori a gan wa Omenŋe teŋe po. ² Ka dɔɔ mine da taa dɔɔ kan naŋ gan bonganaa zu kye o endaa zaa kpi, a wa ne O zie. Yesu naŋ nye a ba sagdeu, O da yeli la ko a dɔɔ na endaa zaa naŋ da kpi, "N bidɔɔ, taa sukyiri. Fo nye la fo yelbebe suuri diu." ³ Kye kyelle, ka nobinna kaakaareba mine da yeli bamenne zie, "A nee ŋa sobɔ ye le la yelfaare kyaare ne Naanmen." ⁴ O naŋ bŋ ba teeron la ka Yesu yeli, "Bon la ver ka ye taa teeron faa a ye sukyie poore?" ⁵ Buo sobɔ la e mɔle, ka N yeli, 'Fo nye la fo yelbebe suuri diu,' bee ka N yeli, 'Iri kyene?' ⁶ Kye ka ye na tōō bŋ ka

a Nensaala Bidɔ taa la faŋ a teŋe zu, ka O di yelbebe suuri. . . ." Ka O pãã yeli ko a dɔɔ na endaa zaa naŋ da kpi, "Iri de a fo bon-ganaa kulo ne." ⁷ Ka o iri a kuli. ⁸ A laŋne deme naŋ wa nye a ŋaa, ka ba nɔe zaa da `maa, ka ba pugi Naanmen naŋ ko nensaala a faŋ ŋa tɔ. ⁹ Yesu naŋ yi be gere la ka O nye dɔɔ kaŋ ba naŋ boɔɔ ka Matiu, ka o zeŋ a libidere tomo zie. Ka Yesu yeli ko o, "Tuuro Ma." Ka Matiu iri tuuro O. ¹⁰ A naŋ da ta ka Yesu zeŋ a di bondirii Matiu yiri poɔ la, kye kyelle, ka a libiderebe ane yelbebe deme yaga da wa laŋ di ne O ane a O tutuuribo. ¹¹ A Farasi deme naŋ nye a ŋaa la, ka ba soore O tutuuribo, "Boŋ la so ka ye Wuliwullo laŋ dire ne libiderebe ane yelbebe deme?" ¹² Yesu naŋ woŋ a ŋaa la, ka O yeli ko ba, "Balaŋ naŋ waa kpeene ba boɔɔ baalonsanne, kye balaŋ naŋ maŋ beere la. ¹³ Kye ye gaa te zanne a ŋmaabo ŋa tɛge: 'N boɔɔ la ny-onono, kye N ba boɔɔ boɔɔre maalo.' Bonso, N ba wa ka N boɔɔ yeltori deme, kye yelbebe deme la, ka ba lee ba teeron." ¹⁴ Ka Gyɔn tutuuribo da wa O zie a soore, "Boŋ la so ka tenee ane a Farasi deme maŋ `ler noɔre, kye ka Fo tutuuribo ba maŋ `ler noɔre?" ¹⁵ Ka Yesu yeli ko ba, "A kulta tigri deme na tɔɔ kono la a saŋ na a serpaala naŋ be ba poɔ? Kye a bebie na ta la, ka ba na iri a serpaala a yi ba zie, kye ka ba pãã `ler noɔre. ¹⁶ "Nee ba maŋ de pɛmpaala a liire ne kparkora, bonso, a liiruu na tage yi la a boŋkora poɔ, ka a kparkyeeroo waa faa gaŋ le o naŋ da waa. ¹⁷ Kye nobɔ kon boŋ de tewoɔ dãã paala eŋ dãã woɔ kore poɔ. Ka ba naŋ e le, a dãã paala na kye la a dãã woore, ka a tewoɔ dãã zaa kyiri baare, kye ka a dãã woore zaa saŋ. Kye ba maŋ de la tewoɔ dãã paala eŋ a dãã woore paala poɔ, ka a zaa ayi tɔɔ gaŋ velaa." ¹⁸ Kyelle, O naŋ da wa yele a yele ama la, ka zikaara kaŋ da wa gbi dumo O niŋe soɔ kye yeli, "N pɔɔyaa la dee kpi. Wa de Fo nu doŋle o, ka o lee nye nyovore." ¹⁹ Ka Yesu iri ka O ne O tutuuribo tu a dɔɔ. ²⁰ Kye a pare na poɔ, ka poɔ gaŋ naŋ kyire zẽẽ yuomo pie ne ayi saŋ zaa da iri tu O puoriŋ a te tɔ a O kparo kpiiru. ²¹ Bonso, a poɔ gaŋ da yeli la ko omeŋe, "Ka Maa dee tɔ a O kparo yoŋ, N na nye la sammo." ²² Ka Yesu lee O puoriŋ, kye O naŋ wa nye o, ka O yeli, "Taa sukyiri, N pɔɔyaa, a fo sagdeu saŋ fo la." Ka a poɔ gaŋ nye sammo a yi a gogo na poɔ. ²³ Yesu naŋ da kpe a zikaara yiri a te nye a wɛbilii peelebe, ane nobɔ yaga ka ba ŋmeere kpelle, ²⁴ ka O yeli ko ba, "Ye maale vuo, bonso, a poɔ lee ba kpi. O gbire la." Kye ka ba da la O. ²⁵ A nobɔ naŋ wa yi baare la, ka O kpe a te nyoge a poɔ lee nu, ka o iri. ²⁶ Ka a yele ŋa yaare a paalon na zaa poɔ. ²⁷ Yesu naŋ wa yi a be la, ka zonne bayi tuuro O a boɔɔ kye yele, "David Bidɔ, taa nyonono ko te!" ²⁸ O naŋ da kpe a yiri la, ka a zonne wa a O zie, ka Yesu soore ba, "Ye sage de la ka N na tɔɔ la e aŋa?" Ka ba lee yeli ko O, "Oo, Daŋna." ²⁹ Ka O pãã tɔ ba nimie kye yeli, "A seŋ na ye sagdeu, veŋ ka a e a le ko ye." ³⁰ Ka ba lee nyere. Kye Yesu kpãã ba la yaga a yele, "Ye ta veŋ ka

nee wa woŋ a yele ŋa." ³¹ Kye ka ba yi a te de O yele manne ka a yaare a paalon na zaa poɔ. ³² Kyelle, ba naŋ da yire la, ka ba da taa gbara kaŋ koɔɔ naŋ nyoge wa ne O zie. ³³ Kye O naŋ wa digi a koɔɔ bare la, ka a gbara da yeli yele. A nobɔ zaa nɔe da `maa la ka ba yeli, "Nee zaa daŋ ba nye ama taaba Israel teŋe poɔ." ³⁴ Kye ka a Farasi deme yeli, "A yi a koɔɔ zikaara zie la ka O maŋ tɔɔ digi a koɔɔ bare." ³⁵ Yesu gaa la te kpe a tembere ane a tembilii zaa a wullo a nobɔ a ba senagɔgre poɔ. O da kanna la a naalon yelnoore, kye saŋna baalon ane beeron zaa a nobɔ poɔ. ³⁶ Kye O naŋ wa nye a nobɔ naŋ waa yaga la, ka O da taa nimibaalon ne ba, bonzuiŋ, ba da bale la kye yaare paale zie zaa a na peere naŋ ba taa kyeene. ³⁷ Ka O pãã yeli ko O tutuuribo, "A bonkyeere serer waa la yaga kye a tontoneba waa la belar le. ³⁸ A le poɔ, ye soore a kyebo Daŋna, ka O toŋ tontoneba, ka ba yi te kpe a O kyebo poɔ."

10 Yesu naŋ da boɔɔ O tutuuribo pie ne bayi, O ko ba la faŋ gaŋ a sedɛge ka ba maŋ tɔɔ digi a bare, kye saŋ beeron kaŋ zaa ane baalon kaŋ zaa. ² A potuuribo pie ne bayi yoe la ama: A danwêẽ sobɔ la Simon, ka ba boɔɔ Pita, ane o yɔɔ Andero; Gyems naŋ e Zebede bidɔ, ane o yɔɔ Gyɔn; ³ Felep ane Bartolomi; Tomas ane Matiu naŋ e libidere; Gyems, naŋ e Alfeos bidɔ, ane Lebeos naŋ di ka Tadeos; ⁴ Simon, naŋ e Kanaan nee kaŋ, ane Gyudas Iskarioti naŋ da koore Yesu. ⁵ A bama pie ne bayi la ka Yesu toŋ ane a nɔe ama: "Ye ta kpe a Tendaa deme paalon poɔ bee kpe a Samaria deme paalon poɔ. ⁶ Kye ye gaa a Israel yideme peere naŋ boɔre zie. ⁷ Ka yenee wa gere, ye kanna kye yele, 'A tenvela naalon peele la.' ⁸ Ye saŋ baaleba. Ye e ka koŋkonne waa soŋ. Ye seŋ kuuni. Ye digi koɔɔ bare. Ye nye la moɔ, ye meŋ tere moɔ. ⁹ Ye ta taa salema, bee libiselva, bee libizẽẽ gere ne a ye libibelente poɔ. ¹⁰ Ye ta taa woɔ zaa gere ne, bee kpere ayi, bee noɔte, bee dateeraa, bonso a tontonɔ seŋ la o bondirii. ¹¹ "Ka yenee wa kpe teŋkpon bee tembile zaa poɔ, ye bo nee naŋ seŋ, a kpe o yiri kye gu ka ye wa yi be gere. ¹² Ka yenee wa kpe a yiri poɔ, ye puori a yideme. ¹³ Ka a yiri wa seŋ, ye veŋ ka ye `maaron wa be a yiri poɔ. Kye ka a yiri ba wa seŋ, ye veŋ ka ye `maaron lee wa ye zie. ¹⁴ Ka nee zaa ba wa tuori de ye bee kyelle a ye yelbie, a saŋ na ye naŋ wa yi a yiri na bee a teŋe na poɔ kye gere, ye piŋ a uuron bare ye gbẽe eŋe. ¹⁵ N yeli la yelmeŋe ko ye, a na waa la moɔ ko Sodom ane Gomora paalon, a serere diu daare, gaŋ a teŋe na. ¹⁶ Kyelle, N tonɔ ye la ka ye yi a na peere gbongboe poɔ. A le poɔ, ye taa yeŋ a na weere kye waa baalon a na ŋmama. ¹⁷ "Kye ye gu yemene velaa nensaala zie, bonso ba na de ye la do ne a Sanhederen koɔɔ ziiri kye foɔbe ye a ba senagɔgre poore. ¹⁸ N zuir la ka ba na taa ye gaa ne a zikaareba ane a namine zie, ka ye waa dansee deme ko ba ane a Tendaa deme. ¹⁹ Kye ka ba

naŋ wa de ye do ne, ye ta taa teeronŋ zaa ne le ye naŋ na yeli, bee a bon na ye naŋ na yeli, bonso, a gogo na poɔ, O na ko ye la a bon na ye naŋ na yeli. ²⁰ Bonso, a ba e yenee meŋe noɔre la na ye, kye a ye Saa See la na ye a ye eŋe. ²¹ “Yɔɔ na iri de la o yɔɔ ko ba ka ba ko o, ka saa meŋ na e le ko o bie. A bibiiri na are kyaare ne la ba dɔgreɔ a e ka ba ko ba. ²² Nobɔ zaa na kyiire ye la, a Maa yuori zuiŋ. Kye a nee na naŋ are kpɛã a te ta a baaroo saŋ na nye la faabo. ²³ Ka ba naŋ wa dɔgre ye a teŋe kaŋ poɔ, ye yi gaa teŋe yuo. N yeli la yelmeŋe ko ye, ye kon yɔ a Israel tenne zaa baare kye ka a Nensaala Bidɔɔ wa. ²⁴ “A tutuuro ba zuo o wuliwullo, bee ka gbaŋgbaa meŋ zuo o daŋna. ²⁵ A seŋ la ka a tutuuro waa na o wuliwullo, ka a gbaŋgbaa meŋ waa na o daŋna. Kye ka ba naŋ wa boɔɔ a yidandɔɔ ka Beelzebob, wolɔ ba pãã na boɔɔ o yideme? ²⁶ “A le poɔ, ye ta zoro ba dambɛɛ. Bonso, bon zaa naŋ poɔ kyebe naŋ kon bɔŋ sãã, bee sɔgle ka nee kon wa bɔŋ. ²⁷ Bon na N naŋ yeli ko ye lige poɔ, ye yeli kyaane poɔ. Bon na ye naŋ woŋ ye toori poɔ, ye kanne yie zu. ²⁸ Ye ta zoro balanŋ naŋ maŋ ko a eŋgan kye kon tɔɔ ko a vooroŋ dambɛɛ. Kye ye zoro nee naŋ na tɔɔ saŋ a vooroŋ ne a eŋgan zaa tenfaa poɔ. ²⁹ Ba ba koore gbanloore ayi kobo bee? Kye kaŋ zaa kon bɔŋ le teŋe ka a ba yi a ye Saa boɔɔbo. ³⁰ Kye a koɔloŋ zaa a ye zu eŋe, O sɔre la a zaa. ³¹ A le poɔ, ye ta zoro dambɛɛ. Ye taa la tɔɔ gaŋ gbanloore yaga. ³² “A le poɔ, nee na zaa naŋ sage ka o bɔŋ Ma la nobɔ niŋe soɔ, N meŋ na sage ka N bɔŋ o la N Saa naŋ be tenvelaa poɔ niŋe soɔ. ³³ Kye, nee na zaa naŋ ba sage ka o bɔŋ Ma la nobɔ niŋe soɔ, N meŋ kon sage ka N bɔŋ o la N Saa naŋ be tenvelaa poɔ niŋe soɔ. ³⁴ “Ye ta teere ka N wa la ka N wa ne `maaronŋ a teŋe zu. N ba wa ka N wa ne `maaronŋ, kye zɔɔre soɔ la. ³⁵ Bonso, N wa la ka N wa lee “ `dɔɔ kyaare ne o saa, koɔyaa kyaare ne o ma, ne bidɔɔ koɔ kyaare ne o sere ma, ³⁶ ka dɔɔ dɔɔndɔɔne na e omeŋe yideme.’ ³⁷ “A nee na naŋ koɔ o saa bee o ma gaŋ Ma, ba seŋ ne Ma. Nee na meŋ naŋ koɔ o bidɔɔ bee o koɔyaa gaŋ Ma, ba seŋ ne Ma. ³⁸ Nee naŋ ba de o dagara tuuro ne Ma, meŋ ba seŋ ne Ma. ³⁹ Nee na naŋ nye o nyɔvɔre na bɔre o la bare, kye nee na naŋ bɔre o nyɔvɔre a Maa zuiŋ, na lee nye o la. ⁴⁰ “Nee naŋ tuori de ye, tuori de Ma la, kye a nee na naŋ tuori de Ma, tuori de la a Nee na naŋ toŋ Ma. ⁴¹ Nee naŋ tuori de Nmen-noɔr sobɔ, a Nmen-noɔr sobɔ yuori eŋe, na nye la a Nmen-noɔr sobɔ koɔre. Kye nee naŋ tuori de yeltori sobɔ, a yeltori sobɔ yuori eŋe, na nye la a yeltori sobɔ koɔre. ⁴² Kye ka nee na zaa naŋ tere kɔɔ `maaronŋ yoŋ ne koɔ a ko a nembilii ama kaŋ zaa, a tutuuro yuori eŋe, N yeli ye la yelmeŋe, o koɔre kon bɔŋ bɔre.”

11 A naŋ da waa ka Yesu da tere noɔre ko O tutu-uribo pie ne bayi baare la, ka O da yi be gaa te wullo kye kanna a ba tenne poore. ² Gyɔn, naŋ be pigu die poɔ, naŋ wa te woŋ a Kristo tomɔ ye, toŋ la o tu-

tuuribo bayi ³ ka ba gaa te soore O, “Fɔɔ la a Onɔ naŋ waara, bee te kyelle nenyuo?” ⁴ Ka Yesu lee yeli ko ba, “Ye lee gaa te yeli ko Gyɔn bon na ye naŋ woŋ kye nye, ⁵ ka zɔɔne nyere la, ka gbɛe meŋ kyene, koɔne nye la laafia, ka wonni meŋ wono, ka kuuni lee iri, kye ka ba kanne a yelnoore ko a naŋ deme. ⁶ Maaloo be la nee na beraa naŋ ba nyɔge a Maa zuiŋ.” ⁷ Ba naŋ iri gere la ka Yesu pãã da piili manna Gyɔn ye le korɔ nobɔ yaga, “Boŋ la ka ye da yi gaa te kpe a wegyaŋ poɔ ka ye nye? Muri kaŋ seseɛ naŋ daara? ⁸ Kye boŋ la ka ye yi ka ye nye? Dɔɔ naŋ su bonveele? Kyelle, a balanŋ naŋ maŋ su bonveele be la namine yie poore. ⁹ Kye boŋ la ka ye yi ka ye nye? Nmen-noɔr sobɔ kaŋ bee? Oo, N yeli ko ye la ka o gaŋ Nmen-noɔr sobɔ. ¹⁰ Bonzuiŋ Onɔ ye le la ka ba ŋmaa biŋ, “ ‘Kyelle, N toŋ la N tontonɔ ka o de fo wɛɛ, Onɔ la na de fo wɛɛ a maale a fo sori.’ ¹¹ Yelmeŋe, N yeli ko ye la, balanŋ koɔkoɔ naŋ dɔge poɔ, kaŋ zaa naŋ iri do kyebe naŋ gaŋ Gyɔn, a Kɔɔ Suobu Tere. Kye onɔ naŋ e a zaa bile a tenvela naaloŋ poɔ gaŋ o la. ¹² A yi Gyɔn a Kɔɔ Suobu Tere bebie a wa ta pampana ŋa, a tenvela naaloŋ zo kpe la zɔɔre poɔ, ka a zɔɔre deme faa a naaloŋ a ba faŋa zuiŋ. ¹³ A Nmen-noɔr deme zaa ane a Nɔbinnaa da kanne la daŋ-nyaabo kannoo a wa ta Gyɔn bebiri. ¹⁴ Kye ka yenee wa sage de, onɔ la Elaigya naŋ na wa. ¹⁵ Onɔ naŋ taa tobo a na woŋ, veŋ ka o woŋ. ¹⁶ “Kye boŋ la ka N na de a booroŋ ŋa manne ne? O waa la a na bibiiri naŋ zeŋ daare poɔ kye boɔɔ ba taa-ba, ¹⁷ a ye, “ ‘Te peele la a welee ko ye, kye ye ba see. Te koŋ ko ye la, kye ye ba ŋme kpelle.’ ¹⁸ Bonso, Gyɔn wa la, a ba dire bee nyuuro, kye ka ba yeli ka o taa la koɔntɔ. ¹⁹ Ka a Nensaala Bidɔɔ meŋ wa a dire kye nyuuro ka ba yeli, ‘Nye a digbogbo sobɔ ane dãã nyuuro, a libiderebe ane a yelbebe deme ba.’ Kye yeŋ wuli la o toroŋ o bibiiri eŋe.” ²⁰ Ka Yesu da piili nyare a tenne na poore O naŋ da maŋ toŋ O toŋkpeene, bonzuiŋ ba da ba lee ba teeronŋ. ²¹ “Ye le nyɔge la fɔɔ, Korazin. Ye le nyɔge la fɔɔ, Betsaida. Bonso, ka a toŋkpeene na naŋ da toŋ a ye zie meŋ da tu la Taiya ane Sidon poɔ, ba da naa lee la ba teeronŋ koroŋ zaa, kye su boore wagyere a zeŋ tampoŋ poɔ. ²² Kye N yeli ko ye la, a na waa la mɔle ko Taiya ane Sidon a sereɛ diu daare a gaŋ ye. ²³ Kye fɔɔ Kaperneom naŋ do are a sazu, ba na de fo la sigi ne a kuuni zie. Bonso, ka a toŋkpeene na naŋ da toŋ fo zie meŋ da wa Sodom poɔ, ba da naa kyãã be la be te ta zene. ²⁴ Kye N yeli ko ye la, ka a na waa la mɔle ko Sodom teŋe a sereɛ diu daare a gaŋ ye.” ²⁵ A saŋ na la ka Yesu lee yeli, “N pugi Fo la N Saa, tenvelaa ane teŋe zu Daŋna, Fo naŋ sɔgle a ye le ama a yeŋ bɔŋneɔ ane a nyaane deme zie kye veŋ ka a sãã a bibilii zie. ²⁶ Oo, N Saa, bonso, aŋa waa la velaa a Fo niŋe soɔ. ²⁷ “N Saa de la boma zaa ko Ma. Nee zaa ba bɔŋ a Bidɔɔ, ka a Saa yoŋ naane. Ka nee zaa meŋ ba bɔŋ a Saa, ka a Bidɔɔ yoŋ naane ane a sobɔ na zie a Bidɔɔ naŋ sage ka O sãã. ²⁸ “Wa N zie, ye balanŋ na zaa naŋ

tonɔ kye bale ne yeltuori tegron, kye N na ko ye la pen-
noo. ²⁹Ye de a N dakyara a dɔgle a ye boɔɔ zu kye
zanne N zie, bonso N waa la baalon a sigre Mmerɛ N
sukyiri poɔ, kye ye na nye la pennoo a ye seere poore.
³⁰Bonzuiɔ, N dakyara ba taa tuo ka N tuori meɔ ba
waa tegron.”

12 A saɔ na la ka Yesu kpe kyɔɔ a bombie wɛre a
Sabat bebiri daare, kye koɔ da kpe la O tutuuribo
ka ba piili nmaara a bombie zuri koɔ. ²A Farasi deme
naɔ da nye a nɔa, ka ba yeli ko O, “Kyelle, Fo tutuuribo
ere la a Sabat bebiri bon na naɔ ba tu a noɔbinna sori.”
³Kye ka O lee yeli ko ba, “Ye ba kanne boɔɔ bon na
David naɔ e a saɔ na koɔ naɔ da kpe o ne o tutaaba;
⁴Le o naɔ da kpe a Naanmen yiri te ko a puoru zie
boroboro naɔ ba tu a noɔbinnaa ka onɔ bee o tutaaba
ko, ka a puoru nenkponni yon naane?” ⁵Bee, ye ba soɔre
a Noɔbinnaa poɔ ka a Sabat bebie poɔ, a puoru
nenkponni naɔ be a Nmendie poɔ maɔ ton la tomɔ
naɔ ba tu a Sabat daare noɔbinnaa kye ba saɔ yeɛ zaa?
⁶Kye Maa yeli ko ye, ka kaɔ na naɔ zuo a Nmendie be
la kye. ⁷Ka yenee da boɔɔ a yeɛ ama pare, ‘N boɔɔ la
nyonono, a ba e boɔɔre maalo,’ ye da kon di sereɛ zaa
kyaare ne a balan naɔ ba taa saɔnaa. ⁸Bonso, a Nen-
saala Bidɔɔ meɔ e la a Sabat daare Daɔna.” ⁹A saɔ na
O naɔ da yi be, O kpe la ba senagɔɔ poɔ. ¹⁰Kye kyelle,
ka koɔ kaɔ nu naɔ da kpi, da be be. Kye ba da boɔɔ la
sori ka ba nyare O zu, a soore O, “A tu la a noɔbinna sori
ka ba saɔ baalon a Sabat daare?” ¹¹Ka Yesu yeli ko ba,
“Nen buori sobɔ la a ye poɔ naɔ na taa pero bonyena
ka o le bogzulon poɔ a Sabat bebiri, kon toɔ nyɔɔ o iri
bare? ¹²Toɔ awolɔ ka nensaala taa gaɔ a peronɔ? A le
poɔ, a tu la a noɔbinna sori ka te e eveɛle a Sabat
daare.” ¹³Ka O pãã yeli ko a koɔ, “Tẽẽ fo nu.” Ka o tẽẽ o
nu, ka o nu lee waa soɔ na a kaɔ na. ¹⁴Kye ka a Farasi
deme yi te nare biɔ le ne le ba naɔ na toɔ e ka ba saɔ
O bare. ¹⁵O naɔ boɔɔ ne a nɔa la, ka O yi a be. Nobɔ ya-
ga da tu O la, ka O saɔ a ba baalon zaa. ¹⁶Kye O kpãã
ba la ka ba ta wa yeɛle O yeɛle koɔ nee zaa, ¹⁷ka a tu a
yeɛle a Nmen-noɔr sobɔ Isaiya naɔ da yeli, ¹⁸“Ye nye N
Tontonɔ nɔa N naɔ da iri, Onɔ N naɔ koɔ, ka N poɔ pele
ne; N na de la N See dɔgle O, ka O na kanne a yeltori
sereɛ diu ko a Tendaa deme. ¹⁹O kon taa koɔkpeene bee
tane; nee zaa meɔ kon won O koɔre a sobie poore.
²⁰O kon ka muri naɔ nmaara, kye O kon kpinni kanea
migri naɔ ere zoore, kye gu ka O de yeltori sereɛ diu
gaa ne a toɔmo zie. ²¹A Tendaa deme na taa la kyelloo
a O yuori zuiɔ.” ²²Ka ba pãã da taa koɔkon sobɔ kaɔ
naɔ e zoɔ kye ba yeɛle yeɛle, wa ne O zie. Yesu saɔ o la ka
o toɔ nyere kye meɔ yeɛle yeɛle. ²³Ka nobɔ yaga zaa nɔe
da `maa ka ba soore, “Onɔ naane David Bidɔɔ bee?”
²⁴Kye a Farasi deme naɔ da won a nɔa la, ka ba yeli, “A
koɔ nɔa kon toɔ digre koɔkon bara ka a ba yi
Beelzebob, a koɔkon zikaara zie.” ²⁵Yesu da boɔɔ la ba
teeron a pãã yeli ko ba, “Naalon na zaa naɔ poɔ kyaare

ne omerɛ na nye la saɔnaa, kye ka teɔ bee yiri na zaa
naɔ poɔ kyaare ne omerɛ kon toɔ are. ²⁶Ka Setaana
wa digi Setaana bare, o kyaare la omerɛ. Wolɔ pãã la
ka o naalon na are? ²⁷Kye ka Maa wa digi koɔkon
bare ka a yi Beelzebob zie, aɔ meɔ zie la ka a yi ka
yenee bidɔɔ digi a bare? A le poɔ, ba na e la ye sereɛ
direbe. ²⁸Kye ka Maa digi a koɔkon bare a yi a Naan-
men See zie, a Naanmen naalon pãã wa la ye zie.
²⁹“Bee, wolɔ ka nee na kpe koɔkpeã yiri a te tuo o bo-
ma yi ne ka o ba daɔ `leɔ a koɔkpeã, kye pãã zu o bo-
ma?” ³⁰“Onɔ naɔ ba be N zie, kyaare Ma la, kye onɔ naɔ
ba laɔ wuo ne Ma, yaare a la bare. ³¹A le poɔ la ka N
yeli ko ye ka yelbieri ane yelbifaare kaɔ zaa na taa la
suuri diteroo ko nensaaleba, kye yelbifaare naɔ kyaare
a Sekyerete kon nye suuri diteroo ko nensaaleba.
³²Nee na zaa naɔ yeli yelbiri kyaare ne a Nensaala
Bidɔɔ na nye la suuri diteroo, kye nee na zaa naɔ yeli
kyaare ne a Sekyerete, kon nye suuri diteroo a pam-
pana nɔa saɔ bee a saɔ na naɔ na wa. ³³“Ka yenee
maale a tee ka o veɛle, o koɔ meɔ na veɛle la, bee ka
yenee maale a tee ka o waa faa, o koɔ meɔ na waa
faa, bonso a maɔ yi a tewoɔ zie la ka ba toɔ boɔ a tee.
³⁴Yenee weere bibiiri, wolɔ ka yenee naɔ waa efaare
deme na toɔ yeli yelveɛle? Bonso, a yi a boma naɔ zuo
a sukyiri poɔ la ka a noɔre pãã maɔ yeli. ³⁵Nenvelaa
maɔ wa ne bonveɛle ka a yi a bonveɛle naɔ be o
sukyiri poɔ. Ka nenfaa meɔ wa ne bonfaare ka a yi a
bonfaare naɔ be o zie. ³⁶Kye Maa yeli ko ye la, a sereɛ
diu bebiri, nobɔ na manne la yelbilaama kaɔ zaa ba
naɔ yeli. ³⁷A le poɔ, a yi fo yelbie poɔ la ka ba na boɔɔ ka
fo yeɛle tori la, kye a meɔ yi fo yelbie poɔ la ka ba na boɔɔ
ka fo yeɛle ba tori.” ³⁸Ka a noɔbinna kaakaareba ane
Farasi deme mine lee yeli ko O, “Wuliwullo, te boɔɔ la
ka te nye tonseɛle manno kaɔ Fo zie.” ³⁹Ka O lee yeli
ko ba, “Boɔɔ naɔ ere potuo ne pẽpẽ tomɔ maɔ
boɔɔ la ka ba nye manno kaɔ, kye mannoo zaa ba tere
korɔ ba ka Gyona, a Nmen-noɔr sobɔ mannoo naane.
⁴⁰Bonso, a na Gyona naɔ da be a zoɔkpon poɔ bebie
ata ne tensoore ata, le la ka a Nensaala Bidɔɔ meɔ na
be a teɔ poɔ bebie ata ne tensoore ata. ⁴¹A Neneva
deme na iri la are kyaare ne a boɔɔ nɔa nobɔ a sereɛ
diu daare, a saɔ ba bare, bonso, ba da lee la ba teeron
a Gyona kannoo zuiɔ. Kye kyelle, kaɔ na naɔ zuo Gy-
ona be la kye. ⁴²A pare deme Pɔɔnaa na iri la are
kyaare ne a boɔɔ nɔa nobɔ a sereɛ diu daare, a saɔ ba
bare, bonso, o da yi la a teɔ baara zie ka o wa won
Solomon yeɔ. Kye kyelle, kaɔ na naɔ zuo Solomon be la
kye. ⁴³“Ka sedegre wa yi nee ere, o maɔ tu la zikuoni a
boɔɔ penno zie kye ba nye kaɔ zaa. ⁴⁴Ka o pãã yeli, ‘N
na kuli la a yiri na poɔ N naɔ yi.’ O naɔ wa te wa, o maɔ
nye la a yiri ka nee zaa kyebe, a nye ka ba peere a zie a
maale boma zaa biɔ velaa. ⁴⁵Le ka o pãã maɔ gaa te
de seere ayopõ mine naɔ taa potuolon gaɔ omerɛ a
wa ne, ka a kpe te kpeere be. Kye a nee na waalon, a

baaraa zaa, na lee waa la faa ganj le o nanj da waa. Le la ka a menj na waa ko a potuo boorc nja deme." ⁴⁶ Yesu nanj da kyãã yele yele korc a nobc la, ka O ma ane O yocmine da wa are a yenj poc, a boorc ka ba yeli ye le ne O. ⁴⁷ Ka nee kanj pãã yeli ko O, "Kyelle, Fo ma ane Fo yocmine are la yenj a boorc ka ba yeli ye le ne Fo." ⁴⁸ Ka Yesu lee soore a nee na, "Anj la N ma? Kye anj la N yocmine?" ⁴⁹ Ka O tẽẽ O nu kyaare O tutuuribo kye yeli, "Nye N ma ane N yocmine. ⁵⁰ Bonso, nee na zaa nanj ere N Saa nanj be tenvelaa poc boorcbo, onc la N koc, ne N kocpuulee, ane N ma."

13 A le daare la ka Yesu yi a yiri poc a te zenj a mane nocre. ² Nobc yaga nanj da wa lanj taa a gyilli O, ka O da iri kpe a gbori poc a te zenj be kye bare a nobc ka ba are a mannocre. ³ Kye ka O pãã yeli ye le yaga ko ba ne sokpaga a yeli, "Kyelle, bombiyaara la yi a te yaare o bombie. ⁴ O nanj da yaare la ka bombie mine le a sori poc ka nuulli wa de a di. ⁵ Ka a mine da le a kusinjan zie nanj da ba taa tene yaga, kye a da buli la wiẽũ le, bonso a tene da ba sigi yaga a be. ⁶ Kye a nmenaa nanj da wa do, a bombulo da gbeele la kpi a zaa, bonzuij, a ba taa nyaga. ⁷ Kye a mine da le la goore poc, ka a goore baa a milli kocge a. ⁸ Kye a mine da le la tenvelaa poc a wnj koc, ka a mine wnj koc koc, ka a mine lezaata, ka a mine menj wnj koc koc lezere ne pie. ⁹ Onc nanj taa tobo a na wonj, venj ka o wonj." ¹⁰ Kye a tutuuribo wa O zie a yeli ko O, "Bonj la so ka Fo ye le korc ba ne sokpaga?" ¹¹ Ka Yesu lee yeli ko ba, "Bonzuij, O ko la yenee ka ye bñj a tenvela naalonj yel-sogle, kye a bana zie, O da ba de ko ba. ¹² Nee na zaa nanj taa, ba na lee de a la ko o ka o taa yaga le. Kye nee na zaa nanj ba taa, ba na de la a ana na zaa o nanj taa. ¹³ A nja la so ka N yeli ko ba ne sokpaga: "Ba nyere la, kye ba ba nye; ba wono la, kye ba ba wonj bee bñj a pare. ¹⁴ Kye danj-nyaabo kannoo Isaiya nanj da kanne, tu la baare ba zie: " 'Ye na manj wono la, kye ye kon bñj a pare; ye na manj nyere la, kye ye kon bñj a tegge. ¹⁵ Bonso, a nobc bama sukyiri waa la tegronj; ka ba ba wonj vela ne ba tobo, ka ba menj kocge ba nimie. Ka le naane, ba na nye la ne ba nimie, kye wonj ne ba tobo, a bñj a pare ane ba sukyiri a lee bamenne, ka N menj sanj ba.' ¹⁶ Kye maaloo be la ye nimie zie, bonzuij a nyere la. Maaloo be la ye tobo zie, bonzuij a wono la. ¹⁷ A le zuij, N ye le la yelmenje korc ye, Nmen-nocrc deme ane yeltori deme yaga da boorc la ka ba nye bon na ye nanj nye kye ba da ba nye a, kye wonj bon na ye nanj wonj kye ba da ba wonj a. ¹⁸ "A le poc, ye kyelle wonj a bombiyaara sokpare pare: ¹⁹ Kanj sobc zaa nanj wa wonj a naalonj yelbiri, kye ba bñj a pare, a efaare sobc manj wa la a wa faa bon na nanj yaare o sukyiri poc. Anja la a bombiri ba nanj bore a sori poc. ²⁰ Kye a kanj na nanj nye a bombiri a kusinjan zie la a nee na nanj wonj a yelbiri a de a ne noc wiẽũ le. ²¹ Kye o nanj ba taa nyaga omenje poc, le la ka o kon kocre yaga. Bonso, ka

yeltuo bee dñj wa te wa, a yelbiri zuij, a pare na poc o manj nme la gbere. ²² Kye a kanj na nanj nye a bombie a goore zie la a nee na nanj manj wono a yelbiri, kye ka a tenje zu teeronj ne bontaronj belloo faa milli kocge a yelbiri ka o ba tõi wnj koc zaa. ²³ Kye a kanj na nanj nye a bombie tenvelaa zu la a nee na nanj wono a yelbiri a bñj a pare, a serenj wnj koc, ka kanj wnj koc, ka kanj lezaata, kye kanj menj wnj lezere ne pie." ²⁴ Ka Yesu lee koc a sokpare kanj ko ba a yeli: "A tenvela naalonj waa la na nee nanj bore bombisonne o wee poc. ²⁵ Kye a sanj na a nobc nanj da gbire, o dñdñc da wa bore la kocweere enj o mcbie poc kye lee gaa. ²⁶ A mcbie nanj wa buli kye wnj la ka a kocweere menj sãã. ²⁷ "Ka a danj na tontoneba wa o zie a wa yeli, 'Nenjkronj, fo ba bore bombisonne a fo wee poc bee? Kye yenj la ka a kocweere yi?' ²⁸ "Ka o lee yeli, 'Dñdñc kanj tomc la anja.' "A tontoneba lee soore o, 'Fo boorc ka te gaa te voc a, bee?' ²⁹ "Kye ka o lee yeli, 'M`m. Bonzuij ka yenee wa voc a kocweere, kaapoc a mcbie menj na voc la. <sup>30</sup> Venj ka a zaa lanj buli kye gu a kyebo sanj. Kye a kyebo sanj, N na yeli ko a mcbie kyeereba: ye piili gbaale `lenj a kocweere a nyege, kye pãã wuo a mcbie wa enj n bugo poc.'" ³¹ Ka O lee koc a sokpare kanj ko ba a yeli, "A tenvela naalonj waa la a na selmabiri, nee nanj de bore o wee poc. ³² A serenj e la bombibile a bomborc poc, kye ka onc wa baa, o manj waa la kocganj a wee zevaare boma zaa a kye lee tee, ka a sazu nuulli wa wuo kyogri o ullii enj." ³³ O lee koc la a sokpare kanj ko ba: "A tenvela naalonj waa la a na bele, ka kocge de scgle enj a boroboro zñj laare manno ata poc, kye gu ka a bele kpe a zaa." ³⁴ Yesu yeli la ama zaa ko nobc ne sokpaga, kye O da ba yeli ye le zaa ko ba ka a ba e sokpare, ³⁵ ka a na waa le a Nmen-nocrc sobc nanj da yeli: "N na yuo la n nocre ne sokpaga, N na manne la yel-sogle ana Naanjan nanj scgle a yi a tenje pare binju sanj." ³⁶ Ka Yesu bare a nobc kye kpe a yiri poc. Ka O tutuuribo da wa O zie a wa yeli, "Manne ko te a kocweere nanj be a wee poc sokpare pare." ³⁷ Ka O lee yeli ko ba, "A nee nanj bore a bombisonne e la a Nensaala Bidc. ³⁸ A wee la a donee, a bombisonne la a naalonj bidc, kye a kocweere la a efaare sobc bidc. ³⁹ A dñdñc na nanj bore a e la a devel. A bonkyebo la a tenj baaro sanj, kye a kyeereba la a malkere. ⁴⁰ "A na ba nanj pãã wuo a kocweere nyege a vũũ poc, le ka a pãã na waa a tenj baaro sanj. ⁴¹ A Nensaala Bidc na tonj la O malkere ka ba wa te lanj wuo boma zaa nanj waara ne gberjmeebo ane balan zaa nanj ere barewonnunj a O naalonj poc ⁴² a koc ba enj vũũ ze le poc: be la konni ne nyendonj na be. ⁴³ Kye ka a yeltori deme na nyegre a na nmenaa a ba Saa naalonj poc. Onc nanj taa tobo a na wonj, venj ka o wonj. ⁴⁴ "A la lee, a tenvela naalonj waa la na bonsonj nanj scgle wee poc, ka nee nanj danj nye, ka o de scgle, kye pãã gaa o kyelloo poc te kocre o boma zaa a da ne a wee na. ⁴⁵ "A la lee, a tenvela naalonj waa la a na

naŋkoɔraa naŋ boɔɔ lepele naŋ veele zuo. ⁴⁶ Ka onɔ wa nye lepele bonyenaa naŋ taa tɔɔ yaga, o na lee gaa la te koore o boma zaa a da ne. ⁴⁷ "A la lee, a tenvela naalon waa la na zom-nyɔɔɔ nete ba naŋ da de la mane poɔ a nyɔɔge ne zomboore mine. ⁴⁸ O naŋ da wa paale la ka ba tage o yi wa ne a mannoɔre a pãã te zen iri a zonveele eŋ a pee poɔ kye la a zonfaare bare. ⁴⁹ Le la ka a na waa a teŋe baaro saŋ. A malkere na wa la a wa gyele iri a potuo deme a yi a yeltori deme poɔ ⁵⁰ a la ba eŋ a vũũ zelee poɔ: be la konni ne nyendonŋ na be." ⁵¹ Yesu da soore ba, "Ye boɔ la a yelee ama zaa pare bee?" Ka ba yeli ko O, "Oo, Daŋna." ⁵² Ka O pãã yeli ko ba, "A le poɔ, a nobinna kaakaara zaa ba naŋ da wuli a tenvela naalon yelee, waa la na yidandɔɔ naŋ kpe o bonveele disɔɔglaa a de bompaala ne boŋkore yi ne." ⁵³ A naŋ da waa ka Yesu da wa baare a sokpaga ama la, ka o yi a be. ⁵⁴ O naŋ wa kpe Omeŋe teŋe la ka O da wuli ba a ba senagɔɔ poɔ. Ka ba nɔe zaa da `maa, ka ba yeli, "Yeŋ la ka a dɔɔ ŋa nye a yeŋ ŋa ane tonkpeene ama? ⁵⁵ A dɔɔ ŋa naane a kapenta bidɔɔ? O ma yuori naane Maria, ka O kyɔmine meŋ naane Gyems, Gyosef, Simon, ane Gyudas? ⁵⁶ Kye O kyɔpuulii zaa ba be te zie? Yeŋ pãã la ka a dɔɔ ŋa nye yelee ama zaa?" ⁵⁷ Ka ba suuri da iri yaga ne O. Kye Yesu da yeli ko ba la, "A ba e ka Nmen-noɔɔ sobɔ ba taa eŋno, kye o ba taa eŋno omeŋe teŋe ane omeŋe yiri poɔ." ⁵⁸ Ka O da ba tonkpeene yaga a be, a ba basagdeu zuiŋ.

14 A saŋ na la ka Herod, ba naa kaŋa, woŋ a Yesu yuori duoruu yelee, ² ka o yeli ko o tontoneba, "Gyɔɔ, a Kõõ Suobu Tere la aŋa. O iri la yi a kuuni poɔ, kye le la so ka tonkpeene ama tonɔ o zie." ³ Bonso, Herod da nyɔɔge la Gyɔɔ a `leŋ o eŋ a pigu die poɔ, Herodias, a o kyɔ Felep kyɔɔ zuiŋ. ⁴ Bonzuiŋ, Gyɔɔ da yeli ko o la, "A ba tu a nobinnaa ka fo taa fo kyɔ kyɔ." ⁵ Ka Herod da boɔɔ ka o ko Gyɔɔ, kye o da zoro la a nobɔ dambẽẽ, bonzuiŋ ba da de la ka Gyɔɔ e ka Nmen-noɔɔ sobɔ kaŋ. ⁶ Herod dɔgebo bebiri tigri wa ta la ka Herodias kyɔyaa da see ba niŋe soɔ, ka Herod poɔ zaa pele ne o. ⁷ A le poɔ la ka o polle noɔre ka o na ko la a pɔglee bon na zaa o naŋ sɔre o zie. ⁸ A na o ma naŋ daŋ wuli o, le ka o meŋ wa yeli, "De Gyɔɔ, a Kõõ Suobu Tere zu a eŋ bondilaa poɔ wa ko ma." ⁹ Kye a naa poɔ da saŋ la. Kye a noɔre o naŋ da faa polle, ne o bonditaaba naŋ da be be zuiŋ la, ka o tere noɔre ka ba de a wa ne ko o. ¹⁰ Le la ka o tonkpeene ba ŋmaa Gyɔɔ zu bare a pigu die poɔ. ¹¹ Ba da wa ne la o zu a bondilaa poɔ a de ko a pɔglee ka o meŋ de gaa ne te ko o ma. ¹² Ka Gyɔɔ tutuuribo da wa de o enŋan a te ũũ, kye pãã gaa te yeli ko Yesu. ¹³ Yesu naŋ wa te woŋ bon na naŋ e, O da lee kpe la a gbori gaa te kpe wegyanŋ kaŋ poɔ, O yonŋ. A nobɔ naŋ da woŋ a ŋaa, ka ba yaga zie da tu O ne gbɛe a yi a tenne poore. ¹⁴ Yesu naŋ te wa yi a gbori poɔ a nye nobɔ yaga la, ka O taa nimibaalonŋ ne ba a saŋ balanŋ zaa naŋ taa baalonŋ. ¹⁵ Zimaane saŋ naŋ wa ta la ka

O tutuuribo wa O zie a wa yeli, "A wegyanŋ zie la aŋa, kye a saŋ tɔle la. Bare a nobɔ ka ba gaa te kpe a tembilii poore a te da bondirii ko bamenne." ¹⁶ Ka Yesu yeli ko ba, "A ba fere ka ba gaa. Ye ko ba bon kaŋ ka ba di." ¹⁷ Ka ba yeli ko O, "Te taa la boroboro anuu ane zomɔ ayi yonŋ." ¹⁸ Ka O yeli, "Ye de a wa ko Ma." ¹⁹ Ka O pãã tere noɔre ko a nobɔ ka ba zenŋ a moɔ zu. Kye O de la a boroboro anuu ane a zomɔ ayi a gbole kaa a sazu, a puori, kye ŋmaa a boroboro a de ko a tutuuribo, ka ba meŋ de ko a nobɔ. ²⁰ Ba zaa da di la tege, kye ka a tutuuribo da wuo a bondiŋmaara naŋ kyere a paale pebilii pie ne ayi. ²¹ A dɔɔ balanŋ naŋ da di waa la turi anuu, kye kyɔkyɔ ane bibiiri meŋ be be. ²² A pare na poɔ, Yesu e la ka O tutuuribo kpe a gbori a de wẽẽ ganŋ a mane, kye ka O pãã bare a nobɔ ka ba yaare. ²³ O naŋ wa bare a nobɔ la, ka O do a taŋa zu ka O te puori a be O yonŋ. A zie naŋ wa `maa, O da be la be O yonŋ. ²⁴ Kye ka a gbori meŋ da be a mane senselensoɔ, a daara yonɔ, bonzuiŋ sɛsee da kyaare ba la ka a maŋkõõ meŋ dɔɔ. ²⁵ A tensoɔ guuro anaare saŋ, Yesu da gaa la ba zie a kyene a maŋkõõ zu. ²⁶ A tutuuribo naŋ da nye O, ka O kyene a maŋkõõ zu, ba sukyie da dɔɔ ka ba yeli, "Nyaakpẽẽ la!" Ka ba da ŋme kpelle a ba dambẽẽ zuiŋ. ²⁷ A pare na poɔ la ka Yesu da yeli ko ba, "Ye taa sukyiri. Maa la. Ye ta zoro dambẽẽ." ²⁸ Ka Pita lee yeli, "A naŋ wa e Fõõ Daŋna, boɔle ma ka N yi wa Fo zie a kõõ zu." ²⁹ Ka O yeli, "Wa." Ka Pita naŋ wa yi a gbori poɔ sigi, o kyene a kõõ zu te gere Yesu zie. ³⁰ Kye o naŋ da nye a sɛsee kponŋ la, ka o zoro dambẽẽ a piili morɔ a ŋme kpelle, "Daŋna faa ma!" ³¹ A pare na poɔ ka Yesu tẽẽ O nu a nyɔɔge o kye yeli, "Fõõ sagdeu bile sobɔ, boŋ la so ka fo bonno?" ³² Ba naŋ wa do kpe a gbori poɔ, ka a sɛsee ŋmaa. ³³ Ka a balanŋ naŋ be a gbori poɔ pãã wa puori O a yeli, "Yelmeŋe, Fo e la a Naanmen Bidɔɔ." ³⁴ Ba naŋ wa ganŋ a mane la, ka ba kpe Genesaret paalonŋ poɔ. ³⁵ A be dɔɔ naŋ wa nye Yesu a boɔ O, ka ba tere noɔre ko a paalonŋ zaa naŋ gyilli ba, ka ba taa ba baaleba zaa wa ne O zie. ³⁶ Ba da sɔre O la ka O venŋ ka ba tɔ O kparo kpiiru yonŋ. Balanŋ zaa naŋ da tɔ O, da nye la sammo.

15 Ka Farasi deme ane nobinna kaakaareba mine naŋ yi Gyerosalem pãã da wa Yesu zie a wa soore O, ² "Boŋ la so ka Fo tutuuribo yi a nemberɛ eron sobiri? Bonso, ba ba maŋ pege ba nuuri kye boɔ di bondirii." ³ Ka Yesu lee yeli ko ba, "Kye boŋ la so ka ye meŋ yi a Naanmen noɔre sobiri a ye nemberɛ eron zuiŋ? ⁴ Bonso, Naanmen da tere la noɔre a yeli, 'Eŋne fo saa ne fo ma' ne 'Onɔ naŋ wa yeli yelfaare kyaare ne o saa bee o ma, venŋ ka ba ko o.' ⁵ Kye, yenee yeli la ka nee na tõõ yeli ko o saa bee o ma, 'Sommo zaa fo naŋ da naa nye n zie, a e la kyɔgtaa ko Naanmen,' ⁶ a le pãã sage ka o ba eŋne o saa bee o ma. Le la ka ye e ka Naanmen noɔre ba taa faŋ a ye nemberɛ eron zuiŋ. ⁷ Yenee melmelebe! Isaiya kanne la ye yelee velaa, a saŋ

na o nanj da yeli: ⁸ "A nobɔ bama sere tara N zie ne ba nɔɛ, a eɲɛ Ma ne ba nɔɛbɛmɛ, kye ba sukyie waa la tɔɔre ne Ma. ⁹ Ba puoro Ma la ne puoruu nanj ba taa tɔɔɔ; ba wuli la nensaala nɔɔteroo ka a sereɲ e la wuluu." ¹⁰ Ka Yesu da boɔle nobɔ yaga O zie a yeli ko ba, "Ye kyelle, kye bɔɲ a pare. ¹¹ Bon na nanj kpeere nensaala nɔɔre poɔ kon bɔɲ e ka nee waa deɲre, kye bon na nanj yire a nɔɔre poɔ, ana la maɲ e nee ka o waa nendegre." ¹² Ka O tutuuribo pãã wa O zie a yeli ko O, "Fo bɔɲ la ka a Farasi deme poore da saɲ la, ba nanj da woɲ a yeɛ ama?" ¹³ Ka O lee yeli, "Bombuli na zaa a N tenvela Saa nanj ba bore, ba na voɔ o la bare. ¹⁴ Bare ba. Ba e la zɔɔne nanj tagra zɔɔne. Ka zɔɲ wa tagra zɔɲ, ba zaa bayi na le la a bogi poɔ." ¹⁵ Ka Pita lee yeli ko O, "Manne a sokpare ŋa pare ko te." ¹⁶ Ka Yesu yeli, "Ye kyãã ba bɔɲ a pare bee? ¹⁷ Ye ba bɔɲ sere ka bon na zaa nanj kpe a nɔɔre maɲ kpe la a poɔ, kye pãã yi a eɲgan kpe a bangyera laa poɔ. ¹⁸ Kye a boma na nanj maɲ yire a nɔɔre, yire la a sukyiri poɔ. Ama la maɲ veɲ ka nee waa nendegre. ¹⁹ Bonso, a sukyiri poɔ la ka teeroɲ faare, neɲko, pẽẽpẽẽ tomɔ, pẽẽpẽẽ efaare, nanniy-grun, ziri dansee, ane yelbifaare maɲ yi wa. ²⁰ Ama la maɲ veɲ ka nee waa nendegre. Kye ka nee wa dire ne nuuri nanj ba pege, a ba e ka o waa nendegre." ²¹ Yesu da yi la a be a sere kpe Taiya ane Sidon paalonj poɔ. ²² Kye kyelle, ka Kanaan poɔɔ kanj nanj yi a be paalonj poɔ da wa O zie a ŋme kpelle a yeli, "Daɲna, David Bidɔɔ, taa nyonono ne ma! N poɔyaa nyere la woore yaga, a kɔɔtɔɔ nanj nyɔge o zuiɲ!" ²³ Kye Yesu ba yeli yelbiyena zaa ko o. Ka O tutuuribo wa O zie a sɔre O a yeli, "Bare o ka o gere, bonso, o tuuro te la a ŋmeere kpelle." ²⁴ Ka O lee yeli, "Ba ba toɲ Ma zie zaa ka a Israel peere nanj bɔre zie naane." ²⁵ Ka a poɔɔ pãã wa gbi dumo O niɲe kye yeli, "Daɲna, soɲ ma!" ²⁶ Ka O lee yeli, "A ba veɛɛ ka ba de a bibiiri boroboro a kɔɔ eɲ a babilii." ²⁷ Ka a poɔɔ lee yeli, "Oo, Daɲna, kye a babilii maɲ di la a bondi-ŋmaara na nanj yi le a ba neɲkponni taboleɛ puliɲ." ²⁸ Ka Yesu pãã lee yeli ko o, "Poɔɔ, fo sagdeu sereɲ e la kponj. A na waa la le fo nanj bɔɔɔ." Ka o poɔyaa da nye laafia a gogo na poɔ. ²⁹ Ka Yesu yi a be kye lanna a Galili mane a te do taɲ kanj zu a zeɲ a be. ³⁰ Ka nobɔ yaga pãã da wa O zie. Ba da taa la gbɛɛ, zɔɔne, gbare, wɔɔre, ane ba taaba yaga a wa biɲ O gbɛɛ eɲe, ka O saɲ ba. ³¹ Le ka a nobɔ nɔɔ da `maa, ba nanj wa nye ka gbare yeli yeɛ, ka wɔɔre nye laafia, ka gbɛɛ kyene, kye ka zɔɔne meɲ nyere. Ba da pugi la a Israel Naanmen. ³² Kye ka Yesu da boɔle O tutuuribo ka ba wa O zie a yeli, "Nimibaalonj ere Ma la a nobɔ bama eɲe, bonzuiɲ pampana ŋa, ba be la N zie beri ata, kye ba ba taa bondirii zaa. Kye N ba bɔɔɔ ka N bare ba ka ba gaa ne kɔɲ, ka le naane, ba na le la a sori poɔ." ³³ Ka O tutuuribo yeli ko O, "Yeɲ la ka te na nye boroboro a wegyaɲ ŋa poɔ nanj na seɲ a nobɔ bama zaa?" ³⁴ Ka Yesu soore ba, "Boroboro awolɔ ka ye taa?" Ka ba lee

yeli, "Ayopõĩ ane zombilii belan." ³⁵ Ka O yeli a nobɔ ka ba zeɲ teɲe. ³⁶ Kye ka O de a boroboro ayopõĩ ane a zombilii, a puori Naanmen bareka kye ŋmaa a boroboro a de ko a O tutuuribo, ka ba meɲ de ko a nobɔ. ³⁷ Ka ba di tege ba zaa. Ba da wuo la a boroboro ŋmaara nanj kyere paale pekponni ayopõĩ. ³⁸ Kye a dɔɔɔ yoɲ nanj da di, nɔɔre da ta la turi anaare, ka poɔɔ ane bibiiri meɲ da be be. ³⁹ Yesu nanj da bare a nobɔ ka ba yaare la, ka O da kpe a gbori a te gaa Magdala paalonj poɔ.

16 A Farasi deme lanj ne a Sadusi deme da wa la Yesu zie a wa gyenne O, a soore O ka O wuli ba manno kanj nanj yi tenvelaa. ² Ka O lee yeli ko ba, "Ka a zie wa `maa, ye maɲ yeli la ka a zie na veɛɛ la bonso a sazu e la zeɛ. ³ Ka beguo saɲ, ye na yeli ka zene kon waa vela bonso a sazu e la zeɛ a peeɛ teɲe. Yenee melmelebe! Ye bɔɲ la le ye nanj na tõõ manne a sazu waalonj pare, kye ye kon tõõ manne a saɲ mannoo pare. ⁴ A boɔɔ ŋa potuo ne pẽẽpẽẽ deme maɲ bɔɔɔ la manno kanj, kye ba kon nye kanj zaa ka a mannoo na nanj yi Gyona, a Nmen-nɔɔr sobɔ naane." Le la ka Yesu bare ba kye gaa. ⁵ Kye O tutuuribo nanj wa gaɲ a mane, ba da yinni la ka ba de boroboro wa ne. ⁶ Ka Yesu yeli ko ba, "Ye gu kye kaara yemenne velaa a Farasi deme ane a Sadusi deme bele eɲe." ⁷ Ka ba da lanj teere a yeɛ ama kye pãã yeɛ, "Te nanj ba de boroboro wa ne zuiɲ la." ⁸ Yesu, nanj bɔɲ a bon na ba nanj yeɛ la, ka O yeli ko ba "Yenee sagdeu bile deme, bɔɲ la so ka ye yeɛ yeɛ a ye poɔ ka ye ba de boroboro wa ne?" ⁹ Ye kyãã ba bɔɲ a pare? Ye ba teere bɔɲ a boroboro anuu yeɛ a nobɔ turi anuu nanj di, kye a pebilii nɔɔ awolɔ la ka ye wuo paale? ¹⁰ Bee, ye ba teere bɔɲ a boroboro ayopõĩ yeɛ a nobɔ turi anaare nanj di? Pekponni awolɔ la ka ye da wuo paale? ¹¹ Wolɔ ka ye ba bɔɲ ka N da ba yeli a boroboro yeɛ ko ye? Ye gu yemenne a Farasi deme ane a Sadusi deme bele eɲe." ¹² Le la ka ba pãã bɔɲ ka O ba yeli ka ba gu bamenne a boroboro bele eɲe, kye a Farasi deme ane a Sadusi deme wuluu eɲe la. ¹³ Yesu nanj wa kpe Sesarea Felepe paalonj la ka O soore O tutuuribo, "Anj la ka a nobɔ yeli ka Maa a Nensaala Bidɔɔ waa?" ¹⁴ Ka ba da lee yeli, "Ba mine yeli ka Gyɔɔn a Kõõ Suobu Terɛ la, ka ba mine yeli ka Elaigya, kye ka ba mine meɲ yeli ka Gyereɛmaiya bee a Nmen-nɔɔr sobɔ kanj la." ¹⁵ Ka O da soore ba, "Kye ka yenee meɲ yeli ka anj la Ma?" ¹⁶ Ka Simon Pita lee yeli, "Fõõ la a Kristo, a Naanmen Voora Bidɔɔ." ¹⁷ Ka Yesu lee yeli ko o, "Maaloo be la fo zie, Simon, Gyonas bidɔɔ, bonso, nensaala kanj zaa ba wuli fo ama, kye N Saa nanj be a tenvelaa poɔ la. ¹⁸ Kye N meɲ yeli la ko fo, ka fõõ la Pita; kye a piiri ŋa zu ka N na me N puoru deme yiri, ka a kuuni zie dendɔɔ kon bɔɲ tõõ ba. ¹⁹ N na ko fo la a tenvela naalonj saafebie. Bon na zaa fo nanj `leɲ a teɲe zu, ba na `leɲ o la a tenvelaa poɔ, kye bon na zaa fo nanj `lori a teɲe zu, ba na `lori o la a tenvelaa poɔ." ²⁰ Yesu

pää kpää la O tutuuribo ka ba ta wa yeli ko nee kan zaa ka Ono la Yesu nan e a Kristo. ²¹ A yi a san nja po kye gere la ka Yesu piili manna koru O tutuuribo ka a fere ka O gaa Gyerosalem a te nye woore yaga a nembere, ne a puoru nenkponni ninderebe, ne a nabinna kaakaareba zie. O yeli ka ba na ko O la, kye a beri ata daare, Naanmen na sen O la. ²² Ka Pita da tage O yi ne a piili te nyare O zu, kye yeli, "Koraa, Danja! Ama zaa kon bon wa Fo zie!" ²³ Ka Yesu lee Pita zie a yeli ko O, "Yi gaa N puorin, Setaana! Fo waa la gber-nmeebo N zie. Fo ba taa Naanmen yele fo teeronu po, kye nensaala yele la ka fo taa." ²⁴ Ka Yesu pää da lee yeli ko O tutuuribo, "Kan zaa wa bonu ka o tu N puorin, ven ka o kyire omenye kye tuo o dagara a tuuro Ma. ²⁵ Bonso, nee na zaa nan bonu ka o faa o nyovore, na bore o la bare, kye nee na zaa nan bore o nyovore Maa zuin, na nye o la. ²⁶ Bonso, bonu tawu la ka nee na nye ka onu wa nye a donee zaa, kye bore a omenye nyovore? Bee bonu la ka nee na de tere ne o nyovore? ²⁷ Bonso, a Nensaala Bidu na wa la, O Saa enu po, lan ne O malkere kye pää ko nee kan zaa o tawu a sen le o nan ton. ²⁸ N yeli la yelmenye ko ye, ka ba mine nan are kye, kon nye küü kye gu ka ba wa te nye a Nensaala Bidu ka O waara, a O naalonu po."

17 Bebie ayowu nan wa tawu, Yesu da iri de la Pita, Gyems, ane Gyon, Gyems yu, a taa ba yon do ne tanponu kan zu. ² Be la ka O waalonu da lee a ba ninje so. O ninje da nyegre la sen nmenaa, ka O bonsuuri men waa pelaa sen kyää. ³ Kye nye, ka Moses ane Elaigya da säa ba zie, a yele yele ne O. ⁴ Ka Pita lee yeli ko Yesu, "Danja, a waa la velaa ka te be kye. Ka Föö so kan, sage, ven ka te maale segre ata a kye, Föö so kan, Moses men kan, ka Elaigya men so kan." ⁵ O nan da kyää yele, kye kyelle, ka zanzugo kan nan nyegre da wa ligi poge ba. Kye kyelle, ka kawu kan yi a zanzugo po, a yeli, "Anja la N Bidu N nan nu; Ono la ka N po pele ne. Ye kyelle O." ⁶ A tutuuribo nan wa wonu a yele nja, ba da wogle muru, ka dambëë da kpe ba yaga. ⁷ Kye ka Yesu wa tu ba a yeli, "Ye iri. Ye ta zoro dambëë." ⁸ Ba nan da do ba nimie, ba da ba nye nee zaa ka Yesu yon naane. ⁹ Ba nan da wa sigre a tan la, ka Yesu ko ba noore a yeli, "Ye ta wa yeli ko nee zaa a gyennoo na ye nan da nye kye gu ka a Nensaala Bidu wa iri yi a kuuni po baare." ¹⁰ Ka O tutuuribo soore O, "Kye bonu la so ka a nabinna kaakaareba nan yeli ka a fere la ka Elaigya de wëë wa?" ¹¹ Ka Yesu lee yeli ko ba, "Elaigya na sere de la wëë wa, a lee maale boma zaa. ¹² Kye Maa yeli la ko ye ka Elaigya faa wa, kye ba da ba bonu o. Ba men da e la lenee zaa ba nan bonu ka ba e ko o. A le men po, a Nensaala Bidu na nye la woore ba nuuri po." ¹³ Le la ka a tutuuribo pää bonu a pare, ka Gyon a Köö Suobu Tere yele la ka Yesu yeli ko ba. ¹⁴ Ba nan da wa tara a nobu nan waa yaga zie la ka du kanu wa Yesu zie a wa gbi dumo O ninje, a yele, ¹⁵ "Danja, taa

nyonono n bidu zie, bonso o e la konkonlere a nyere woore yaga. O nan le la vüü po, bee a le köö po. ¹⁶ N da taa o la wa ne a Fo tutuuribo zie, kye ba da ba töö san o." ¹⁷ Ka Yesu lee yeli, "Yenee, basagdeu ne yelbatoru bonu deme. N na kawu la ye zie a sen wolu? A na kawu sen wolu ka N na di kannyiri ye zie? Taa o wa ne N zie." ¹⁸ Ka Yesu nyare a kawu zu, ka o yi a o enye kye a bie nye sammo a gogo na po. ¹⁹ Ka a tutuuribo wa Yesu zie ba yon a wa soore O, "Bonu la so ka tenee kon töö digi o bare?" ²⁰ Ka Yesu lee yeli ko ba, "A ye basagdeu zuin la. N yeli la yelmenye ko ye, ka yenee wa taa sagdeu a na selmabiri, ye na töö yeli ko a tan nja, 'Sere yi kye a gaa kawu,' ka o sere gaa. Bon zaa ba kyebe ye nan kon bonu e. ²¹ Kye ama taaba ba nan yire, ka puuru ne nu len naane." ²² Ba nan wa lan taa Galili po, O da yeli la ko ba, "Ba na nyoge la a Nensaala Bidu a enu O a nensaala nuuri po. ²³ Ba na ko O la, kye a beri ata daare O na lee iri la." Ka a tutuuribo poore da san yaga. ²⁴ Yesu ane O tutuuribo nan wa te ta Kaperneom, a Nmendie zuyu libiderebe da wa la Pita zie a wa soore o, "Ye wuliwullo ba nan yu a Nmendie yu bee?" ²⁵ Ka o yeli "M'm, O nan yu la." Pita nan wa kpe a yiri, Yesu da de la wëë a soore o, "Simon, bonu la ka fo teere? An zie la ka a tendaa namine nan de a ba kyeeroo ne zuyu? Ba nan de la a ba bidu zie bee saama zie?" ²⁶ Ka Pita lee yeli, "A saama zie la." Ka Yesu yeli ko o, "Yelmenye, ba bare la ba bidu wele. ²⁷ Ane le zaa, ka te ta nme gber ba zie, gaa a mane noore, a te lu zompü, a de a zome dandanu sobu na fo nan nyoge. Föö nan wa yuo o noore, fo na nye la libiri kan. De ana ko ba ka a e Maa ne föö kawu."

18 A san na la, ka a tutuuribo wa Yesu zie a wa soore, "An la na e ba zaa ponu sobu a tenvela naalonu po?" ² Ka Yesu bonu bibile kan ka o wa O zie, a ven ka o are a ba senselensu. ³ Ka O yeli, "N yeli la yelmenye ko ye, ka yenee ba lee ye enu a waa na bibili, ye kon bonu kpe a tenvela naalonu po. ⁴ A le pää nee na zaa nan sigri omenye na a bibile nja, onu la na e ba zaa ponu sobu a tenvela naalonu po. ⁵ "Nee zaa nan tuori de a bibile nja tasobu kan, Maa yuri enye, tuori de Ma la. ⁶ Kye ka nee wa ven ka a bibili bama kan zaa nan sage de Ma wa nme gber, a da naa waa la velaa yaga ka ba len neere yagle o kawu enye a de o lu en manköö zulu po ka o nyu köö kpi. ⁷ "Yele nyoge la a donee, a gber-nmeebo zuin! Bonso, a fere la ka gber-nmeebo wa, kye yele pää nyoge la a nee na sobu nan taa a wa ne. ⁸ Ka fo nu bee gber wa e ka fo nme gber, nmaa o lu bare. A na waa la velaa ka fo kpeere ne nuyenaa bee gber-yenaa gan fo nan na taa nuuri ayi bee gber ayi kye ka ba de fo lu en vüü nan kon bonu kpinni po. ⁹ Kye ka fo nimiri wa e ka fo nme gber, loori iri o a lu bare. A na waa la velaa ka fo kpeere ne nimiyenaa gan fo nan na taa nimie ayi kye ka ba de fo lu en tenfaa vüü po. ¹⁰ "Ye kaara velaa ka ye ta wa za-

gre bibilii bama kan̄ zaa, bonso, N yeli la ko ye, ka a tenvelaa pɔɔ, ba malkere man̄ kaara la N Saa nan̄ be tenvelaa pɔɔ niŋe. ¹¹ Bonso, a Nensaala Bidɔɔ da wa la ka O wa faa a bon na nan̄ bɔre. ¹² “Bon̄ la ka ye teere? Ka nee taa peere kɔɔ, ka kan̄ bɔre, o kon bare a peere lezaanaare ne pie ne awae na kye gaa a tanne zu te bɔ a bonyena na nan̄ bɔre?” ¹³ Ka onɔ wa nyɛ o, N yeli la yelmen̄e ko ye, o pɔɔ na pele la yaga ane a peyena na gan̄ a peere lezaanaare ne pie ne awae nan̄ ba bɔre. ¹⁴ A le pɔɔ, a ye Saa nan̄ be tenvelaa pɔɔ, men̄ kon bɔɔɔ ka bibilii bama kan̄ zaa bɔre we. ¹⁵ “Kye, ka fo yɔɔ wa maale yelbieri kyaare fo, gaa te yeli o san̄naa ko o, a fɔɔ ne a onɔ yon̄ zie. Ka onɔ wa kyelle a fo yeɛ, fo lee de la fo yɔɔ. ¹⁶ Kye ka onɔ ba wa sage ka o kyelle fo yeɛ, taa a fo yɔɔ bonyeni bee bayi gaa ne o zie, ka a yeɛ zaa na tɔɔ are a dansee deme bayi bee bata noɔre zuiŋ. ¹⁷ Ka onɔ wa zagre ka o kyelle ba yeɛ, ye de a yeɛ gaa ne a puoru deme zie. Kye ka onɔ pãã wa zagre ka o kyelle a puoru deme, de o ka o waa na tendaa sobɔ bee a na libidere. ¹⁸ “N yeli la yelmen̄e ko ye, bon na zaa ye nan̄ `len̄ ten̄e zu, ba na `len̄ o la tenvelaa pɔɔ. Kye bon na zaa ye nan̄ `lori a ten̄e zu, ba na `lori o la a tenvelaa pɔɔ. ¹⁹ “N lee yeli la ko ye, ka yenee bayi zaa wa sage taa a ten̄e zu ne bon na zaa ye nan̄ sɔɔ, N Saa nan̄ be tenvelaa pɔɔ na e la le ko ye. ²⁰ Bonso, benee nobɔ bayi bee bata nan̄ lan̄ taa a Maa yuori zuiŋ, N men̄ be la ba kpakyaga.” ²¹ Ka Pita pãã wa Yesu zie a wa yeli ko O, “Dan̄na, gbɛɛ awolɔ la ka N na di suuri ko n yɔɔ ka onɔ wa san̄ ma? Gbɛɛ ayopɔɔ bee?” ²² Ka Yesu lee yeli ko o, “N yeli ko fo la ka a ba e gbɛɛ ayopɔɔ, kye gbɛɛ lezaata ne pie, ziiri ayopɔɔ. ²³ “A le pɔɔ a tenvela naalon̄ waa la na naa kan̄ nan̄ da bɔɔɔ ka o pigri kaa a sane na zaa a o gbangbaare nan̄ di o zie. ²⁴ O nan̄ piili kaara a yeɛ la, ka ba da taa dɔɔ kan̄ nan̄ di o talantare turi pie sane, wa ne o zie. ²⁵ Kye a dɔɔ nan̄ da kon tɔɔ yɔɔ o sane la, ka a dan̄na tere noɔre ka ba de onɔ, ne o pɔɔ, ane o bibiiri ane o boma zaa a koore a te yɔɔ o sane. ²⁶ “Ka a gbangbaa da le o niŋe sɔɔ, a sɔre o, ‘Dan̄na, di kannyiri ko ma. N na yɔɔ fo la a zaa.’ ²⁷ Ka a gbangbaa dan̄na da taa nyonono a bare o, kye di a sane suuri ko o. ²⁸ “Kye a gbangbaa ŋa nan̄ wa yi baare la, ka o nyɛ o gbangbaa tasobɔ kan̄ nan̄ di o denari kɔɔ sane. O da nyɔge la o kɔɔre, a yeɛ korɔ o, ‘Yɔɔ ma n sane!’ ²⁹ “Ka o gbangbaa tasobɔ men̄ da le o gbɛɛ puliŋ, kye sɔɔ o a yeɛ, ‘Di kannyiri ko ma. N na yɔɔ fo la a zaa.’ ³⁰ “Kye ka o zagre, kye taa a dɔɔ te lɔɔ en̄ pigu die pɔɔ kye gu ka o wa te yɔɔ a sane. ³¹ A o gbangbaa taaba nan̄ wa nyɛ le zaa nan̄ e, ka ba poore zaa san̄. Ka ba da gaa te manne a yeɛ zaa ko a ba dan̄na. ³² “Le la ka o dan̄na pãã da boole o, a yeli o, ‘Fɔɔ gbangbaa potuo sobɔ ŋa! N da bare fo la a n sane zaa fo nan̄ di, bonzuiŋ fo da sɔre ma la. ³³ A ba sen̄ ka fo taa nyonono ko a fo gbangbaa tasobɔ, a na le N nan̄ da taa nyonono ko fo bee?’ ³⁴ O dan̄na nan̄ da nyɛ suuri yaga, o

da iri de o la ko a pigu die dɔɔɔ kye gu ka o wa te yɔɔ a sane zaa baare. ³⁵ “A ŋaa la ka N tenvela Saa men̄ na e ko ye, ka ye kan̄ zaa ba wa di gber-ŋmeɛbo suuri ko o yɔɔ a o sukyiri pɔɔ.”

19 A da e la ka Yesu nan̄ da baare a yeɛ ama, ka O yi Galili gaa te kpe a Gyudea paalon̄ pɔɔ, a zie na nan̄ gan̄ a Gyordan mane. ² Nobɔ yaga zaa da tu O la, ka O da san̄ ba baalon̄ zaa a be. ³ A Farasi deme men̄ da wa la O zie a bɔɔɔ ka ba gyenne O, kye soore O, “A taa la sori ka dɔɔ bare o pɔɔ a yeɛ kan̄ zaa pɔɔ, bee?” ⁴ Ka O lee yeli ko ba, “Ye ba kanne ka Onɔ nan̄ maale a nobɔ a piiluu san̄, ‘maale ba la dɔɔ ne pɔɔ,’ ⁵ kye yeli, ‘A ŋaa la so ka dɔɔ na bare o saa ne o ma, kye mare taa ne o pɔɔ ka a ba bayi na lee en̄gan bonyenaa?’ ⁶ A le zuiŋ, ba ba lee waa nobɔ bayi, kye en̄gan bonyenaa la. A le pɔɔ, bon na Naan̄men nan̄ maale ka a lan̄ taa, ta ven̄ ka nee wele a bare.” ⁷ Ka ba soore O, “Bon̄ la so ka Moses tere noɔre ka dɔɔ ko o pɔɔ a baro gane kye pãã bare o?” ⁸ Ka Yesu da yeli ko ba, “Moses ko ye la sori ka ye bare ye pɔɔɔ, a ye zukpeene zuiŋ, kye a da ba e le a dandan̄ san̄. ⁹ N yeli ko ye la ka nee na zaa nan̄ bare o pɔɔ, ka a ba e dɔɔpeemo yeɛ, kye lee de pɔɔ, ton̄ la peemo tomɔ. Kye a kan̄ na sobɔ men̄ nan̄ de a pɔɔ na o sere nan̄ bare, men̄ ton̄ la peemo tomɔ.” ¹⁰ Ka O tutu-uribo yeli ko O, “Ka a ŋaa wa la a dɔɔ zie kyaare ne o pɔɔ, a na e la velaa ka nee ta de pɔɔ.” ¹¹ Kye ka Yesu yeli ko ba, “Nee zaa naane na tɔɔ sage de a yelbiri an̄a, see balan̄ yon̄ ba nan̄ de a ko. ¹² Bonso, ba mine e la dɔɔvare, bonzuiŋ le la ka ba yi a ba mamine vore a ba dɔgebo san̄. Kye dɔɔvare mine bebe la, bonzuiŋ nobɔ la maale ba le. Dɔɔvare mine men̄ da vare la bamenne a tenvela naalon̄ zuiŋ. A nee na nan̄ na tɔɔ sage de a ŋaa, ven̄ ka o sage de.” ¹³ Ka ba da taa bibiiri wa ne Yesu zie ka O de O nuuri dɔgle ba, a puori ko ba. Ka a tutuuribo da nyare ba zu. ¹⁴ Ka Yesu yeli, “Ye ven̄ ka a bibiiri wa N zie. Ye ta pigi ba sori. Bonso, a bibiiri bama taaba la so a tenvela naalon̄.” ¹⁵ O nan̄ da de O nuuri a dɔgle ba la, ka O yi be gere. ¹⁶ Kye kyelle, ka nee kan̄ da wa Yesu zie a wa soore O, “Wuliwullo velaa, bon̄ eveɛle la ka N na e te nyɛ nyɔvore nan̄ kon bɔn̄ baare?” ¹⁷ Ka Yesu yeli ko o, “Bon̄ la ven̄ ka fo boole Ma nenvelaa? Nee zaa ba e nenvela, ka bonyenaa yon̄ naane. Onɔ la Naan̄men. Ka fɔɔ wa bɔɔɔ ka fo kpe nyɔvore pɔɔ, tuuro a Naan̄men nɔe zaa.” ¹⁸ Ka a dɔɔ soore, “A buo?” Ka Yesu lee yeli, “Ta ko nee. Ta ton̄ peemo tomɔ. Ta zu boma. Ta di danse-zirii. ¹⁹ En̄ne fo saa ne fo ma, kye nɔɔ fo lan̄kpeere sen̄ fomen̄e.” ²⁰ Ka a pɔɔbile yeli ko O, “Ama zaa ka N tuuro a yi n pɔɔ san̄ zaa. Bon̄ la kyere?” ²¹ Ka Yesu yeli ko o, “Ka fɔɔ wa bɔɔɔ ka fo wa ta a tao zie, gaa a te koore a boma na zaa fo nan̄ taa kye de ko nan̄ deme. Le la ka fo na taa naboma tenvelaa pɔɔ. E a le kye wa tuuro Ma.” ²² Kye a pɔɔbile nan̄ da won̄ a bon na O nan̄ yeli, o da yi la be ane posan̄naa a gere, bonso o da taa la boma yaga. ²³ Ka Yesu pãã lee yeli ko O tu-

tuuribo, "N yeli la yelmenje ko ye, a na waa la tuo ko bontara ka o kpe a tenvela naalonj poɔ. ²⁴ N lee yeli ko ye la, ka a na waa la mɔle ka bontanj kpe sumini vuori, a ganj tara sobɔ nanj na kpe a Naanmen naalonj poɔ." ²⁵ A O tutuuribo nanj da wonj a nja, ka ba nɛ da `maa yaga, ka ba yeli, "Anj la pãã na tɔɔ nyɛ faabo?" ²⁶ Ka Yesu kaa ba kyɛ yeli ko ba, "A nja kon tɔɔ e nensaala zie, kyɛ Naanmen zie, bon zaa na tɔɔ e la." ²⁷ Kyɛ ka Pita lee yeli ko O, "Kyelle, te bare la te boma zaa kyɛ tuuro Fo. Bonj la ka te pãã na lee nyɛ?" ²⁸ Ka Yesu yeli ko ba, "N yeli la yelmenje ko ye, a lee-maaloo sanj, a sanj na ka a Nensaala Bidɔɔ nanj na zɛnj O eɲno naalonj dakogo zu, yenee nanj tuuro Ma menj na zɛnj la naalonj dakogri pie ne ayi zuri, a dire a Israel bale pie ne ayi sɛrɛɛ. ²⁹ Kyɛ nee na zaa nanj bare yie bee yɔɔmine, bee yɔɔpuulii, bee saa, bee ma, bee pɔɔɔ, bee bibiiri, bee were a Maa vuori zuij, na nyɛ la boma ziiri kɔɔ kɔɔ kyɛ di a nyɔvɔre nanj kon bɔnj baare gbannonj. ³⁰ Kyɛ ba yaga zie nanj e danwɛɛ deme na waa la pare baara deme, kyɛ a pare baara deme menj na waa la a danwɛɛ deme.

20 "A tenvela naalonj waa la a na yidandɔɔ kanj nanj yi beguo sanj a boɔɔ nobɔ ka ba na tonj o weɛ poɔ kyɛ de ba yɔɔre. ² O nanj da wa sage ka o yɔɔ ba denari bonyeni ka a senj a bebiri tomɔ, o da tonj ba la ka ba kpe o weɛ poɔ. ³ "A beguo gogori awae sanj, o da yi te nyɛ la ka ba mine are a daa poɔ a ba erɛ bon zaa. ⁴ Ka o yeli ko ba, 'Ye menj gaa te kpe n weɛ poɔ, kyɛ N na yɔɔ ye la bon na nanj senj.' ⁵ Le la ka ba gaa. "O da lee yi la a gbanjbanj sanj ane a zimaane gogori ata sanj a lee e a le. ⁶ A da peele a zimaane gogori anuu sanj ka o lee yi te nyɛ ka ba mine menj are kyɛ ba erɛ bon zaa. Ka o soore ba, 'Bonj la so ka ye are kyɛ a bebiri zaa kyɛ ba erɛ bon zaa?' ⁷ "Ka ba yeli ko o, 'Nee zaa ba de te ka te na tonj tomɔ.' "Ka o yeli ko ba, 'Ye menj gaa te kpe n weɛ poɔ, kyɛ ye na nyɛ la bon na nanj senj.' ⁸ "A zie wa te `maa la ka a weɛ danja yeli ko o tonton kaara, 'Boɔle a tontoneba a yɔɔ ba ba libie. Piili yɔɔra a pare baara deme na te nanj de, a duoro te ta a balan nanj de wɛɛ.' ⁹ "A tontoneba balan ba nanj da de a zimaane gogori anuu sanj nanj da wa, kanj zaa da de la denari bonyeni. ¹⁰ Kyɛ ka a danwɛɛ tontoneba nanj da wa, ba da teere la ka ba na de la ganj le. Kyɛ ba kanj zaa menj da de la denari bonyeni. ¹¹ Ba nanj wa de la, ka ba boɔɔ yeɛ kyaare ne a yiri danja, ¹² kyɛ yeɛ, 'A pare baara deme bama tonj la gogo yena yonj, kyɛ fo de la ka te zaa e bonyena. Kyɛ ka tenee la nyɛ dɔgronj a tomɔ poɔ, ka a nmenaa nje te.' ¹³ "Ka o lee yeli a kanj, 'N ba, N ba erɛ faa korɔ fo. Fo da ba sage ka fo na de la denari bonyeni bee? ¹⁴ De fo yɔɔre gere ne. Kyɛ N na ko la a pare baara deme na le N nanj ko fo. ¹⁵ N ba taa sori ka N e le N nanj boɔɔ ne mmenje libie? Bee, fo nimir e la faa N nanj e nenvelaa zuij?' ¹⁶ "A le poɔ, a pare baara na e la a danwɛɛ sobɔ, ka a danwɛɛ sobɔ menj e a pare baara, bonso, balan ba nanj boɔle waa la yaga, kyɛ bal-

anj ba nanj iri, waa la belanj." ¹⁷ Yesu nanj da duoro Gyerosalem la ka O de a tutuuribo pie ne bayi a yi ne ba yonj a sobiri poɔ, a yeli ko ba, ¹⁸ "Ye kyelle, te duoro la Gyerosalem, kyɛ ba na iri de la a Nensaala Bidɔɔ ko a puoru nenkponni ninderebe ane a nɔbinna kaakaareba. Ba na di la O sɛrɛɛ a sage ka a senj la ka O kpi. ¹⁹ Kyɛ ba na lee iri de O la ko a Tendaa deme ka ba e O la, kyɛ fɔbe O, a kpa O a dagara zu. A beri ata daare, O na lee iri la." ²⁰ Ka a Zɛbede bidɔɔ ma da wa Yesu zie ne o bidɔɔ. O nanj wa gbire dumo la, ka o sɔre Yesu ka O sonj o ne bon kanj. ²¹ Ka O soore o, "Bonj la ka fo boɔɔ?" Ka o yeli ko O, "Tere noɔre ka n bidɔɔ bayi bama na zɛnj la Fo zie a Fo naalonj poɔ, ka kanj na zɛnj la Fo nudoronj enje, ka kanj menj zɛnj Fo nugɔɔ enje." ²² Ka Yesu lee yeli, "Ye ba bɔnj bon na ye nanj sɔɔɔ. Ye na tɔɔ nyu ne la a kɔɔ na N nanj na nyu ne, kyɛ tɔɔ de a suobu na N nanj da de?" Ka ba yeli ko O, "Te na tɔɔ la." ²³ Ka Yesu yeli ko ba, "Ye na serej nyu ne la a kɔɔ na N nanj nyu ne, kyɛ de a suobu na N nanj da de. Kyɛ ka ye kanj zaa na zɛnj a N doronj bee gɔɔ zie, N ba taa sori ka N de ko ye. Kyɛ ba na de la a ziiri ama ko balan na N Saa nanj maale biɲ ka ba wa zɛnj." ²⁴ A tutuuribo pie nanj wa te wonj a nja, ba poore da sanj la yaga ne a yɔɔmine bayi na. ²⁵ Ka Yesu boɔle ba a yeli, "Ye bɔnj la ka a Tendaa deme zikaareba dire la naalonj ba zu, ka ba nenkponni menj dire fanja ba zu. ²⁶ A kon e le ye zie. Kyɛ ka ye kanj zaa wa boɔɔ ka o e nenkponj a ye poɔ, venj ka o e ye tontonɔ. ²⁷ Kyɛ ka ye kanj zaa wa boɔɔ ka o de ye wɛɛ, venj ka o e ye gbanjbaa. ²⁸ Le la ka a Nensaala Bidɔɔ menj ba wa ka ba tonɔ korɔ O, kyɛ O wa la ka O wa tonɔ korɔ nobɔ a de O nyɔvɔre a lee yɔɔ de ne nensaaleba yaga." ²⁹ Yesu ane O tutuuribo nanj da yire Gyereko la ka nobɔ yaga da tu O. ³⁰ Kyɛ kyelle, zɔnne bayi da zɛnj la a sori noɔre. Ba nanj wa te wonj ka Yesu la tɔɔ, ka ba njeere kpelle a yeɛ, "Danja, David Bidɔɔ, taa nyonono ne te!" ³¹ Ka a nobɔ nyare ba zu kyɛ yeli ko ba ka ba bare gɔɔ, kyɛ le la ka ba pãã lee njeere kpelle ganj le a yeɛ, "Danja, David Bidɔɔ, taa nyonono ne te!" ³² Ka Yesu tage are kyɛ boɔle ba, a yeli, "Bonj la ka ye boɔɔ ka N e ko ye?" ³³ Ka ba yeli ko O, "Danja, te boɔɔ la ka te nimie lee yuo." ³⁴ Ka Yesu da taa nyonono ne ba, a tɔ ba nimie. A pare na poɔ, ka ba lee nyere a tuuro O.

21 Ba nanj wa gere Gyerosalem kyɛ ta Betfagye, a Olevɛ Tanja zu la, ka Yesu da tonj tutuuribo bayi, ² a yeli ko ba, "Ye gaa te kpe a tembile na nanj be ye nimitɔre enje. A kon kɔre, kyɛ ye na nyɛ la bonj ka o `lej a be ne o bile. `Lori a wa ne N zie. ³ Kyɛ ka nee zaa wa yeli yeɛ zaa ko ye, ye na yeli ko a sobɔ, 'A Danja la boɔɔ a'. O na tere a la daadaa." ⁴ Ama zaa e la le ka a tu a bon na a Nmen-noɔr sobɔ nanj da yeli: ⁵ "Yeli ko a Zion pɔɔyaa, 'Kyelle, fo Naa waara la fo zie baalonj le, a zɔme bonj kanj, ane bonlee a bonj nanj dɔge.'" ⁶ Ka a tutuuribo gaa te e a senj le Yesu nanj tere noɔre ko ba.

⁷ Ba da taa la a bonjo ane o bile wa ne kye de ba bon-suuri a ɔɔ pɔɔge a, ka Yesu do zɔme. ⁸ Ka nobɔ yaga zaa da wa yere ba bon-suuri pɔɔge a sobiri, ka ba mine men kye tee ullii yere pɔɔge a sobiri zaa. ⁹ A nobɔ balan nan de wɛɛ ane balan nan be a puorin da nme la kpelle a yeli, "Hosanna, David Bidɔɔ!" "Maaloo be la Onɔ nan waara a Danɔna yuori enɛ!" "Ka Hosanna do a duobu zaa pɔɔ!" ¹⁰ Yesu nan kpe Gyerosalem pɔɔ, a tenɛ zaa da miine la, ka ba soore, "Anɔ la anɔ?" ¹¹ Ka a nobɔ yeli, "Na la Yesu, a Nmen-noɔr sobɔ nan yi Nazaret nan be Galili paalonɔ pɔɔ." ¹² Ka Yesu da kpe a Nmen Yiri davoro pɔɔ a te digi balan nan kɔɔɔ kye daara a Nmen Yiri davoro pɔɔ bare. O da nyɔge la a libitegreba tabolee zaa ane a nman kɔɔreba dakogri a lee bare. ¹³ Ka O yeli ko ba, "A nmaa la birj: 'Ba na boole la N yiri, ka puoru yiri,' kye yenee maale o la nannyigri die." ¹⁴ Zɔɔne ane gbɛɛ da wa la O zie a Nmen Yiri pɔɔ, ka O da sanɔ ba. ¹⁵ Kye a puoru nenkponni ninderebe ane a nobinna kaakaareba poore da ba pele, ba nan da wa nye a tonseele O nan da tonɔ ane a bibiiri nan da pɔɔgrɔ gɔɔɔ a Nmen Yiri davoro pɔɔ a yele, "Hosanna ko a David Bidɔɔ." ¹⁶ Ka ba yeli ko O, "Fo wonɔ la le a bibiiri bama nan yele?" Ka Yesu lee yeli, "Oo. Ye danɔ ba kanne, 'A bibiiri ane a bilɛere nɛɛ pɔɔ la ka pugibu velaa Fo nan da maale na be?'" ¹⁷ Ka O bare ba kye yi a tenɛ pɔɔ te gaa Betane a te ganɔ be. ¹⁸ A beguo sanɔ O nan da lee sigre a tenɛ pɔɔ la, ka kɔɔ da kpe O. ¹⁹ O nan nye kanɔkanɔ tee kanɔ a sori noɔre, ka O tage ta, kye O da ba nye bon zaa ka vaare yon naane. Ka O pɔɔ yeli ko a tee, "A yi pampana nɔ kye gerɛ, fo kon lee wɔɔ wɔɔ zaa togtogi." A pare na pɔɔ ka a kanɔkanɔ tee suori vaare. ²⁰ O tutuuribo nan da nye a nɔa, ka ba nɛɛ zaa da `maa, ka ba yeli, "Wolɔ la ka a kanɔkanɔ tee suori wiɛɛ le?" ²¹ Ka Yesu lee yeli ko ba, "N yeli la yelmenɛ ko ye, ka yenee wa taa sagdeu kye ba bonɔɔ, a ba e na le yon la ka ye na tɔɔ e ko a kanɔkanɔ tee nɔ, kye ye men na tɔɔ yeli la ko a tanɔ nɔ, 'Sere yi kye te ɔɔ fomenɛ enɔ a mane pɔɔ,' kye ka a na e a le. ²² Kye bon na zaa ye nan sɔre ne sagdeu a ye puoruu pɔɔ, ye na nye la." ²³ O nan da kpe a Nmen yiri pɔɔ la, ka a puoru nenkponni ninderebe ane a nobɔ nemberɛ da wa O zie a sanɔ na O nan da wullo, a soore, "Bonɔ fanɔ la ka fo taa a de tonɔ ne a yele ama? Kye anɔ la ko Fo a fanɔ nɔ?" ²⁴ Ka Yesu lee yeli ko ba, "N menɔ na soore ye la yelbiyena. Ka yenee wa yeli ko Ma, N menɔ na yeli ko ye la a zie na N nan nye a fanɔ a de tonɔ ne a yele ama. ²⁵ A kɔɔ suobu na Gyɔn nan tere, yeɔ la ka a yi? A yi la tenvelaa pɔɔ bee nensaala zie?" Ka ba lanɔ teeɛ ko bamenne kye pɔɔ yeli, "Ka tennee yeli, 'Tenvelaa la,' O na yeli ko te, 'Wolɔpɔ a la ka yeɔba sage ne o?' ²⁶ Kye ka tennee yeli, 'Nensaala zie la—Te zoro la a nobɔ dambɛɛ, bonso, ba zaa de la Gyɔn ka o e Nmen-noɔr sobɔ." ²⁷ Le la ka ba lee yeli ko Yesu, "Te ba bɔnɔ." Ka O yeli ko ba, "N menɔ kon yeli ko ye a zie na N nan nye a fanɔ N nan de tonɔ ne a yele

ama. ²⁸ "Kye ye teere la wolɔ? Dɔɔ kanɔ da bebe la a taa bidɔɔ bayi. O da wa la a danwɛɛ sobɔ zie a wa yeli, 'N bidɔɔ, kpe n weɛ pɔɔ zene a te tonɔ tomɔ ko ma.' ²⁹ "Ka a bidɔɔ lee yeli, 'N kon e le.' Kye a ba kɔɔre, ka o lee o yeɔ a kye gaa te tonɔ. ³⁰ "Ka a dɔɔ da lee wa la a bidɔɔ ayi sobɔ zie a wa yeli o menɔ a le. Ka o lee yeli, 'N na gaa la, danɔna,' kye o da ba gaa. ³¹ "A bama bayi pɔɔ, buo sobɔ la tonɔ a o saa boɔbo?" Ka ba yeli ko O, "A dandanɔ sobɔ." Ka Yesu yeli ko ba, "N yeli la yelmenɛ ko ye, a libiderebe ane a dɔɔpɛɛɛ na de la ye wɛɛ kpe a Naanmen naalonɔ pɔɔ. ³² Bonso, Gyɔn wa la ye zie a yeltori sobiri pɔɔ, kye ka ye da ba sage ne o. Kye a libiderebe ane a dɔɔpɛɛɛ da sage ne o la. Kye yenee, ye nan da nye a nɔa, ye da ba lee ye teeronɔ a na sage ne o. ³³ "Ye lee kyelle a sokpare kanɔ: Yidandɔɔ kanɔ danɔ bebe la a sele o tewɔɔ weɛ, a me dankyen gyilli o zaa. O tugi la tewɔɔ dɔɔ maaloo zie a o pɔɔ kye lee me kyoglokolo a o pɔɔ. O pɔɔ de la a weɛ ko kɔɔreba mine kye tu sowogi. ³⁴ A wɔɔ pɔɔro sanɔ nan wa tara, o da tonɔ la o tontoneba a kɔɔreba zie ka ba tɔɔ de a weɛ wɔɔ mine wa ne. ³⁵ "Ka a kɔɔreba nyɔge a o tontoneba, a nme kanɔ, a ko kanɔ menɔ, kye za a kanɔ ane kubo. ³⁶ Ka o la lee tonɔ tontoneba yaga ganɔ balan nan da de ba wɛɛ gaa, ka a kɔɔreba lee e a le ko ba. ³⁷ Kye a baaraa ka o tonɔ o bidɔɔ a yeli, 'Ba na ko la n bidɔɔ gyermɛ.' ³⁸ "Kye a kɔɔreba nanɔ wa nye a o bidɔɔ, ba yeli la ko taaba, 'A gbandire la anɔ. Ye wa ka te ko o, kye di a o gbandirun.' ³⁹ Le la ka ba nyɔge o, a de o a ɔɔ bare a weɛ puorin, kye ko o. ⁴⁰ "A le pɔɔ a weɛ danɔna wa te wa, bonɔ la ka o na e ko a kɔɔreba bama?" ⁴¹ Ka ba yeli ko O, "O na serenɔ sanɔ la a potuo deme bama bare, kye de a weɛ ko kɔɔreba mine nanɔ kanɔ ko o a wɔɔ a pɔɔro sanɔ." ⁴² Ka Yesu yeli ko ba, "Ye da ba kanne a Nmaabo pɔɔ: 'A kuuri na a meemeerebe nanɔ zagre, waa la a gononaa zu kuuri; a Danɔna eronɔ la anɔ, ka a waa tombee a te nimie pɔɔ?' ⁴³ "A le pɔɔ N pɔɔ yeli ko ye la: Ba na de la a Naanmen naalonɔ ye zie a ko nobɔ na nan na e ka o taa wɔɔ. ⁴⁴ Nee na zaa nanɔ le a kuuri nɔ zu na kare la, kye a nee na zu o nan na le, o na ere o la kyomɔkyomɔ." ⁴⁵ A puoru nenkponni ninderebe ane a Farasi deme nanɔ wa wonɔ a Yesu sokpaga, ba da bɔnɔ la ka bana la ka O yele. ⁴⁶ Ka ba bɔɔ vuo a na nyɔge O, kye ba da zoro la a nobɔ dambɛɛ, bonzuiɔ ba da de O la ka O e Nmen-noɔr sobɔ kanɔ.

22 Ka Yesu lee yeli ko ba ane sokpaga, a yeli: ² "A tenvela naalonɔ waa la a na naa kanɔ nanɔ maale kulaa tigri ko o bidɔɔ. ³ O tonɔ la o tontoneba ka ba te yeli ko balan o nanɔ da boole ka ba wa a kulaa tigri zie, kye ba da ba sage ka ba wa. ⁴ "Ka o lee tonɔ tontoneba mine kye yeli, 'Ye yeli ko balan N nanɔ boole: Kyelle, N maale la bondirii, kye ba ko la n niikɔre ane nii N nanɔ guoli. Bon zaa maale birj. Ye wa a kulaa tigri zie.' ⁵ "Kye ba da ba kyelle ba. Ba zaa da gaa la ba ziiri. Kanɔ da gaa la o weɛ, kye ka kanɔ menɔ gaa te kɔɔra o boma. ⁶ Ka a

kyelle da nyɔge o tontoneba a to ba zomɔ, kye ko ba. ⁷ A naa nanj wonj a nɔa, o da nye la suuri yaga a toj o sogyare ka ba gaa te ko a nenkooreba bama zaa kye nyege ba tenje zaa ne vuu. ⁸ "Kye o pãã leɛ yeli ko la o tontoneba, 'A kultaa tigri maale la baare, kye a balan nanj da boole ba senj ne. ⁹ A le poɔ, ye gaa a sokyara poore a te boole balan na zaa ye nanj nye ka ba wa a kultaa tigri zie.' ¹⁰ Le la ka a tontoneba bana da yi kpe a sokyara zaa poore, a te nyɔge a nobɔ na zaa ba nanj nye lanj taa, nenfaare ane nenveele zaa, ka a kultaa tigri zie paale ne saama. ¹¹ "Kye a naa nanj wa kpe nye a saama, o da nye la dɔɔ kanj nanj da ba su a kultaa tigri kparo. ¹² Ka o soore o, 'N ba, wolɔ ka fo e kpe kye, kye ba su a kultaa tigri kparo?' Ka a dɔɔ da kon leɛ tɔɔ haa o noɔre. ¹³ "Le la ka a naa yeli ko a tontoneba, 'Ye `lenj o nuuri ane o gbɛɛ, a taa o yi ne te lɔɔ o bare a yerj zilige poɔ: be la konni ane nyendonj na be.' ¹⁴ "Bonso, yaga la ka O boole, kye balan la ka O kaa iri." ¹⁵ Ka a Farasi deme pãã yi nare le ba na tɔɔ bere nyɔge O a O yelbie poɔ. ¹⁶ Ka ba toj a ba tutuuribo O zie, lanj ne Herod deme, ka ba yeli, "Wuliwullo, te bɔnj la ka Fo e la yelmenje sobɔ kye wullo a Naanmen sobiri ne yelmenje. Fo ba dire nɔmboore korɔ neɛ zaa, bonso Fo ba kaara nensaaleba waalonj. ¹⁷ A le poɔ, yeli ko te le Fo teɛronj nanj waa. A tu la a nɔbinnaa ka te yɔɔ zuyɔɔre ko Siiza bee a ba tu?" ¹⁸ Kye Yesu bɔnj la ba poteɛronj faa a yeli, "Yenee melmelebe! Bonj la so ka ye gyenne Ma? ¹⁹ Ye wuli ma a libibiri na ba nanj manj de yɔɔ a zuyɔɔre." Ka ba taa a denari kanj wa ko O. ²⁰ Ka O soore ba, "Anj foto ne nmaabo la anja?" ²¹ Ka ba leɛ yeli, "Siiza la." Ka O pãã yeli ko ba, "A le poɔ, ye ko Siiza a boma nanj e Siiza soobo, kye ko Naanmen a boma nanj e Naanmen soobo." ²² Ba nanj da wa wonj a yelbie ama, ka ba nɔe da `maa, ka ba bare O kye gere. ²³ A bebiri na poɔ la ka Sadusi deme da wa Yesu zie, balan nanj manj yeli ka kuuni leɛ-irunj kyebe, a da soore O soorbir kanj, ²⁴ a yeli, "Wuliwullo, Moses da yeli, ka neɛ wa kpi, kye ba taa bi-iri, ka o yɔɔ na de o pɔɔ a dɔɔge bibiiri ka ba e o yɔɔ soobo. ²⁵ A danj waa ka yɔɔmine bayopɔɔ da be la te poɔ. A danwɛɛ sobɔ da de la pɔɔ kye kpi. Kye o da ba taa bie zaa. Le la ka o bare o pɔɔ ko a o yɔɔ. ²⁶ Ka a la leɛ e a le ko a ayi sobɔ ane a ata sobɔ, a yi be te ta a ayopɔɔ sobɔ. ²⁷ A pare baara zaa, ka a pɔɔ meñ kpi. ²⁸ A le poɔ, a kuuni leɛ-irunj poɔ, anj pɔɔ pãã na la, a bama bayopɔɔ poɔ, a ba zaa nanj danj kuli o?" ²⁹ Ka Yesu leɛ yeli ko ba, "Ye tuli la, bonzuiñ ye ba bɔnj a Nmaabo bee a Naanmen fanja. ³⁰ Bonso, a kuuni leɛ-irunj sanj, ba kon de pɔɔkɔɔ bee kuli serbe, kye ba na waa la a na Naanmen malkere nanj be a tenvelaa poɔ. ³¹ Kye a kuuni leɛ-irunj yeɛ poɔ, ye ba kanne ana Naanmen nanj da yeli ko ye, a O nanj da yeli, ³² 'Maa la a Abraham Naanmen, ane Isaak Naanmen, ane a Gyakob Naanmen.? Naanmen ba e a kuuni Naanmen, kye a voobɔ Naanmen la." ³³ A nobɔ nanj wa te wonj a nɔa, ka ba nɔe da `maa ane

a O wuluu. ³⁴ Kye a Farasi deme nanj da wonj ka Yesu da e la a Sadusi deme ka ba kon tɔɔ leɛ haa ba nɔe, ba da lanj la taa. ³⁵ Ka ba kanj nanj e nɔbɔnɔ pãã soore te gyenne O, a yeli, ³⁶ "Wuliwullo, buori la a nɔkponj a Nɔbinnaa poɔ?" ³⁷ Ka Yesu yeli ko o, " 'Nɔnɔ a Danja fo Naanmen ne fo sukyiri zaa, ne fo vooronj zaa, ane fo teɛronj zaa.' ³⁸ Na la e a nɔbinna dandanj sobɔ kye la e a zaa kponj sobɔ. ³⁹ A ayi sobɔ peele o la: 'Nɔnɔ fo lanj kpeere senj fomenje.' ⁴⁰ A Nɔbinna ayi ama zu la ka a Nɔbinnaa zaa ne a Nmen-nɔr deme Nmaabo zaa nanj yagle." ⁴¹ A Farasi deme nanj da lanj taa, ka Yesu da soore ba, ⁴² "Bonj la ka ye teere, a Kristo yeɛ poɔ? Anj Bidɔɔ la O?" Ka ba yeli ko O, "David Bidɔɔ la." ⁴³ Ka O yeli ko ba, "Kye wolɔ pãã la ka David da yeli yeɛ a See poɔ, a da manj boɔɔ O ka Danja, a yeli, ⁴⁴ " 'A Danja yeli la ko n Danja: "Zerj N nudoronj zie kye gu a sanj na N nanj na e ka Fo dɔndɔnne leɛ Fo gbɛɛ dakogo"? ⁴⁵ Ka David pãã da manj boɔɔ O, ka Danja, wolɔ pãã la ka O e o Bidɔɔ?" ⁴⁶ Neɛ zaa kon tɔɔ leɛ yeli yelbie zaa ko O, kye a yi a daare na puorinj, neɛ zaa da ba leɛ taa pera ka o soore O sooro zaa.

23 Ka Yesu pãã yeli ko a nobɔ ane O tutuuribo, ² a yeli, "A nɔbinna kaakaareba ane a Farasi deme zerj la a Moses dakogo zu. ³ A le poɔ, boma na zaa ba nanj wuli ye, ye tuuro kye ere, kye ta ere le ba nanj manj ere, bonso, ba ba ere le ba nanj manj yeli. ⁴ Bonso, ba manj `lenj la tuori tegrɛ a de pare nobɔ kɔɔ zu, kye bamenne ba sagra ka ba daara ne ba nubiri kanj zaa. ⁵ "Kye ba manj toj la ba tomɔ zaa ka nensaala nye. Ba maale la ba zuleri ka a yelle kye maale ba puoru bon-suuri konkori ka a menj waa wogo. ⁶ Ba bɔnj la a enjɔ ziiri a tigri zie, ane a dakogri nanj do a senagɔgre poore. ⁷ Ba bɔnj la puorita da poore, a boɔɔ ka nobɔ boole ba ka Rabai, Rabai. ⁸ "Kye yenee zie, ye ta venj ka ba boole ye Rabai, bonso Nen-yenaa la ye Wuliwullo, Onɔ la a Kristo, kye ka ye zaa waa yɔɔmine. ⁹ Kye ye ta boole neɛ kanj zaa nanj be tenje zu ka Saa, bonso Nen-yenaa la ye Saa, Onɔ nanj be a tenvelaa poɔ. ¹⁰ Ye ta menj venj ka ba boole ye ka Wuliwullibo, bonso, Nen-yenaa la ye Wuliwullo, Onɔ la a Kristo. ¹¹ Kye, a ye zaa kponj sobɔ na e la a ye tontonɔ. ¹² Neɛ na zaa nanj na duori omenje na sigi la, kye neɛ na zaa nanj na sigri omenje, na do la. ¹³ "Yeɛ nyɔge ye la, nɔbinna kaakaareba ane Farasi deme, yenee melmelebe! Bonso, yenee la pɔge a tenvela naalonj a nensaala niñe soɔ. Yenee, ye-menne kon kpe bee sage ka balan nanj kpeere, ka ba kpe. ¹⁴ Yeɛ nyɔge ye la nɔbinna kaakaareba ane Farasi deme, yenee melmelebe! Bonso, ye manj di la pɔɔkɔɔ yie kye manj puori puoru wogri ka ye wuli yemenne. Le zuiñ, ye na nye la serɛɛ diu sanjaa ka a zuo le. ¹⁵ "Yeɛ nyɔge ye la nɔbinna kaakaareba ane Farasi deme, yenee melmelebe! Bonso, ye manj yɔ la ganj tenne ane mama a te bɔ nye kanj nanj na tu ye, kye ka onɔ wa te waa ye tutuuro kanj, ye manj e la ka o waa tenfaa bie

gbɛɛ ayi ganj lɛ yɛnɛɛ, yɛmɛnnɛ nanj waa. ¹⁶ “Yɛlɛ nyɔɔgɛ yɛ la, yɛnɛɛ zɔŋ tagreba mɛnj nanj ba nyɛɛ, yɛnɛɛ nanj manj yɛli, ‘Ka nɛɛ kanj zaa wa pɔ ne a Njɛndie, a ba ɛrɛ bon zaa, kyɛ ka nɛɛ wa pɔ ne a Njɛndie salema, o di la sane.’ ¹⁷ Yɛnɛɛ dambolo anɛ zɔnnɛ! Buo la kponj, a salema bɛɛ a Njɛndie nanj maale a salema ka a waa sonj? ¹⁸ Yɛ mɛnj lɛɛ yɛli la, ‘Ka nɛɛ kanj zaa wa pɔ ne a altar, a ba ɛrɛ bon zaa, kyɛ ka nɛɛ wa pɔ ne a kyɔɔgtaa nanj bɛɛ a altar zu, o di la sane.’ ¹⁹ Yɛnɛɛ dambolo anɛ zɔnnɛ! Buo sobɔ la ganj, a kyɔɔgtaa bɛɛ a altar nanj manj maale ka a kyɔɔgtaa waa sonj? ²⁰ A lɛ pɔɔ, nɛɛ nanj pɔ ne a altar, pɔ ne o la anɛ a bon na zaa nanj bɛɛ o zu. ²¹ Kyɛ nɛɛ na mɛnj nanj pɔ ne a Njɛndie, mɛnj pɔ ne o la anɛ a nɛɛ na nanj kpɛɛrɛ o pɔɔ. ²² Kyɛ nɛɛ na nanj pɔ ne tenvelaa, pɔ ne la Naanmen naalonj dakogo, anɛ a Nɛɛ nanj zɛnɛ o zu. ²³ “Yɛlɛ nyɔɔgɛ yɛ la, yɛnɛɛ nɔbinna kaakaareba anɛ Farasi demɛ, yɛnɛɛ melmelebɛ! Bonso, yɛ manj tɛrɛ la yɛ zɛmɛɛɛ—minti, nɛ anis, anɛ kumin—ziiri pie sobɔ, kyɛ pãã bare a Nɔbinnaa yeltegɔnj; a na sɛrɛɛ diu, nyonono, anɛ sagdeu. A sɛnj ka yɛ da e a ama kyɛ ta bare a kanj ka a ba e. ²⁴ Yɛnɛɛ zɔŋ tagreba nanj ba nyɛɛ, yɛ kyɔɔrɛ la naazoore bare kyɛ vɔlɛ bontanj. ²⁵ “Yɛlɛ nyɔɔgɛ yɛ la, yɛnɛɛ nɔbinna kaakaareba anɛ Farasi demɛ, yɛnɛɛ melmelebɛ! Bonso, yɛ manj pɛgɛ la a kɔp anɛ a laa puori, kyɛ a poore manj paale la nɛ diŋmoremo nɛ potuolunj. ²⁶ Farasi zɔnnɛ! De wɛɛ pɛgɛ a kɔp anɛ a laa pɔɔ, kyɛ a puori mɛnj na pɛgɛ la. ²⁷ “Yɛlɛ nyɔɔgɛ yɛ la a yɛnɛɛ nɔbinna kaakaareba anɛ Farasi demɛ, yɛnɛɛ melmelebɛ! Yɛ waa la a na yabogri ba nanj manj sɔ nɛ guorpɛla ka a puori sɛrɛnj waa vɛɛɛ, kyɛ a pɔɔ zaa paale nɛ kuuni kɔbɔ anɛ bondegɛrɛ zaa. ²⁸ A lɛ mɛnj, a yɛ waalonj pɔɔ, yɛ manj wuli la nobɔ ka yɛ waa la na yeltori demɛ, kyɛ a yɛ sukyie pɔɔ, ka yɛ paale nɛ melmelloo anɛ nɔkondeu. ²⁹ “Yɛlɛ nyɔɔgɛ yɛ la, yɛnɛɛ nɔbinna kaakaareba anɛ Farasi demɛ, yɛnɛɛ melmelebɛ! Bonzuiŋ, yɛ manj mɛ la a Njɛn-nɔɔr demɛ yabogri kyɛ maale a yeltori demɛ yabogri ka a vɛɛɛ, ³⁰ kyɛ pãã yɛli, ‘Ka tɛnɛɛ da voorɔ a tɛ saakommɛnɛ sanj, tɛ da kon pɔɔ a balanj nanj da kyiri a Njɛn-nɔɔr demɛ zɛɛ pɔɔ.’ ³¹ A lɛ pɔɔ, yɛ di la danɛɛ kyaare nɛ yɛmɛnnɛ ka yɛnɛɛ la a balanj nanj ko a Njɛn-nɔɔr demɛ bidɔbɔ. ³² A lɛ pãã, yɛ de paale a yɛ saakommɛnɛ bommannaa. ³³ “Yɛnɛɛ weerɛ! Yɛnɛɛ dompama biiri! Wolɔ ka yɛ na zo yi a tenfaa sɛrɛɛ diu pɔɔ? ³⁴ A lɛ pɔɔ, yɛ kyɛllɛ, N tonj la Njɛn-nɔɔr demɛ anɛ yɛnj demɛ anɛ njmaabo zanneba yɛ zie. Ba mine ka yɛ na ko kyɛ kpa a dagara zu. Ba mine ka yɛ na fɔbɛ a yɛ senagɔɔgɛrɛ poore, kyɛ dɔgɔrɛ ba tɛnnɛ zaa pɔɔ. ³⁵ A lɛ pãã, a yeltori demɛ zɛɛ zaa nanj kyiri a tɛnjɛ zu, na wa dɔgɛ la yɛ zuri, a piili nɛ a yeltori sobɔ Abel zɛɛ a tɛ ta a Zakaraiya, Barakaiya bidɔ zɛɛ. Onɔ la ka yɛ da ko, a Njɛndie anɛ a altar sensɛlɛnɔɔ. ³⁶ N yɛli la yɛlɛmɛnjɛ ko yɛ, ama zaa na wa la a boorɔ njɛ nobɔ zie. ³⁷ “Oo Gyerosalem, Gyerosalem, a sobɔ na nanj koorɔ a Njɛn-nɔɔr demɛ kyɛ zaara a

balanj ba nanj tonj fo zie, N da manj boorɔ la gbɛɛ yaga ka N wuo fo biiri lanj taa na nɔɔ nanj manj ũɩ nɛ o bilii o pɛgɛrɛ pulinj, kyɛ yɛ da ba sagra! ³⁸ Kyɛllɛ, yɛ yiri pãã ganj la davuo ko yɛ. ³⁹ Bonso, N yɛli ko yɛ la, yɛ kon lɛɛ nyɛ Ma kyɛ gu ka yɛ yɛli, ‘Maaloo bɛ la Onɔ nanj waara a Danja yuori ɛnjɛ.’”

24 Yesu nanj da yi a Njɛn yiri pɔɔ baare la, ka O tutuuribo wa O zie a wa wuli O a Njɛn yiri ziiri mɛɛbo. ² Ka Yesu yɛli ko ba, “Yɛ ba nyɛ ama zaa? N yɛli la yɛlɛmɛnjɛ ko yɛ, kusiri kanj zaa kon bɔnj dɔgɛ o tasobɔ zu, ka ba kon de a lɔɔ bare.” ³ Yesu nanj da do zɛnj a Olevɛ Tanja zu la ka O tutuuribo wa O zie ba yonj a wa yɛli, “Yɛli ko tɛ, dabori la ka a yɛlɛ ama na e. Bɔnj mannoo mɛnj la na wuli a Fo waabo anɛ a tɛnjɛ baaro sanj?” ⁴ Ka Yesu lɛɛ yɛli ko ba: “Yɛ kaara velaa ka nɛɛ ta wa belle yɛ. ⁵ Bonso, nobɔ yaga na wa la N yuori ɛnjɛ, a yɛli, ‘Maa la a Kristo,’ kyɛ pãã belle nobɔ yaga. ⁶ Yɛ mɛnj na wonj la zɔɔrɛ yɛlɛ kyɛ lɛɛ wonj zɔɔrɛ mannoo. Kaara velaa ka yɛ ta vɛnj ka a dɔɔɔ yɛ, bonso a fɛrɛ la ka ama zaa de wɛɛ a e, kyɛ a baaroo sanj kon wa sɛrɛ. ⁷ Tɛnj na iri zɔɔ nɛ la o tɛnj tasobɔ, ka naalonj mɛnj zɔɔ nɛ o naalonj tasobɔ. Kɔnj na lɛ la. Baalonj faare nɛ tɛnj-njɛrɛ na wa la ziiri yaga. ⁸ Ama zaa e la a dɔgɛbo kɔbɔ piilu. ⁹ “Kyɛ ba na iri de yɛ la tɛrɛ ka ba dɔgɛrɛ yɛ a ko yɛ. A tɛndaare zaa na kyiiɛrɛ yɛ la a N yuori zuiŋ. ¹⁰ A sanj na, nobɔ yaga na njɛ la gbɛrɛ, a iri de ba taaba tɛrɛ, kyɛ lɛɛ kyiiɛrɛ taa. ¹¹ Ziri Njɛn-nɔɔr demɛ na sãã la, a belle nobɔ yaga. ¹² A nɔkondeu na yɛllɛ la zuo ka nobɔ yaga nɔmmɛ lɛɛ `maa. ¹³ Kyɛ a nɛɛ na nanj na arɛ kpãã tɛ ta a baaroo sanj na nyɛ la faabo. ¹⁴ Kyɛ ba na kanne la a naalonj yɛlnɔɔ kannoo njɛ a tɛnjɛ zu zaa, ka a waa a danɛɛ diu ko a tɛndaare zaa kyɛ ka a baaroo pãã wa. ¹⁵ “Lɛ ka yɛnɛɛ wa nyɛ ‘a bompoorɔ nanj wa nɛ sanj naa’ ka o arɛ a zikyerɛtɛ zie, a na lɛ a Njɛn-nɔɔr sobɔ Daniel nanj yɛli—vɛnj ka a kanjanna bɔnj a parɛ— ¹⁶ yɛ vɛnj ka a balanj nanj bɛ Gyudea pɔɔ, zo yi tɛ do a tanne zu. ¹⁷ Ta vɛnj ka nɛɛ zaa sigi o pɛɛ zu tɛ de bon zaa o die pɔɔ. ¹⁸ Ta vɛnj ka a nɛɛ na nanj bɛ o wɛɛ pɔɔ lɛɛ tɛ de o kparɔ. ¹⁹ Kyɛ yɛlɛ nyɔɔgɛ la balanj nanj taa pɔɔ anɛ balanj nanj ɛnnɛ bibilii a bebie ama poore. ²⁰ Kyɛ yɛ puoro ka yɛ zoobu ta wa sɛsɛɛ sanj bɛɛ a Sabat bebiri. ²¹ Bonso, a sanj na na wa nɛ la yɛlfɛrɛ yaga nanj da ba waa lɛ a yi a tɛnjɛ zu piilu a tɛ ta pampana, kyɛ mɛnj kon bɔnj e zaa. ²² Ka a bebie ana da ba waa njmaanmaa lɛ, ɛnjɛn zaa da kon nyɛ faabo. Kyɛ a nɛniri na zuiŋ, a bebie ana na njmaa la. ²³ A lɛ sanj ka nɛɛ wa yɛli ko yɛ, ‘Nyɛ, Kristo bɛ la kyɛ!’ bɛɛ, ‘O bɛ la a zie njal!’ ta sage de. ²⁴ Bonso, ziri Kristori nɛ ziri Njɛn-nɔɔr demɛ na iri la a wuli mannoo kponni kyɛ tonj tombeere a tɛ belle a nɛniri mɛnjɛ, ka ana na tɔɔ. ²⁵ Kyɛllɛ, N danj yɛli la a yɛlɛ ama zaa ko yɛ. ²⁶ “A lɛ, ka nɛɛ zaa wa yɛli yɛ, ‘Kyɛllɛ, Kristo bɛ la a wɛgyanj pɔɔ,’ yɛ ta wa yirɛ. Bɛɛ, ka ba wa yɛli, ‘Kyɛllɛ, O bɛ la a deri poore,’ yɛ ta sage. ²⁷ Bonso, a na saanyegroo nanj manj yi a saparɛ nyɛgɛrɛ kyaane a

luo, le la ka a Nensaala Bidɔɔ meŋ na wa. ²⁸ Binee zaa bonkũũ naŋ be, be la ka selle na laŋ taa. ²⁹ "A pare na poɔ, a bebie ama yelfere wa te baare, " 'A ŋmenaa na ligi la, ka a kyũũ kon lee tere o kyãã; a ŋmarbie na yi la a sazu a le, kye ka a sazu faŋ zaa miine.' ³⁰ "Ka a Nensaala Bidɔɔ mannoo pãã na sãã a sazu poɔ, ka a teŋe zu tendaare nobɔ zaa pãã na kono ne kpelle. Ba na nye la a Nensaala Bidɔɔ ka O sigre waara a sazu zanzuuri poɔ ne faŋ ane eŋno yaga. ³¹ Eele na peele la gbolig-boli, kye O na toŋ la O malkere ka ba boole O nen-iri zaa yi a seseɛ ziiri anaare zaa poɔ ane a sazu koŋkobo zaa ka ba laŋ taa. ³² "Pampana ŋa, ye zanne a sokpare naŋ yi a kaŋkaŋ tee zie. A saŋ na o ullii naŋ wa teere yire a boɔre vaare, ye maŋ boŋ ka sãẽ kpeere la. ³³ Le meŋ la, ka yenee wa nye ama zaa, ye boŋ ka a tara la ye dendɔe eŋe. ³⁴ N ye la yelmeŋe korɔ ye, a boorɔ ŋa deme kon boŋ tɔle, kye gu ka a yeɛ ama zaa wa te e baare. ³⁵ A sazu ne a teŋe zu na tɔle la, kye N yelbie kon boŋ tɔle. ³⁶ "Nee zaa ba boŋ a bebiri na bee a gogo na. A tenvela malkere meŋe ba boŋ, kye N Saa yoŋ la boŋ. ³⁷ A le a naŋ da waa Noa bebie saŋ, le la ka a meŋ na waa a Nensaala Bidɔɔ waabo saŋ. ³⁸ Bonso, a beri na poɔ a kɔɔ piiri naŋ da ba wa sere, nobɔ da dire la, a nyuuro, a kulo taa, kye dere ba pɔɔyaare ko dɔɔ ka ba kuli, a wa te ta a saŋ na Noa naŋ da kpe a gbori kpoŋ. ³⁹ Ba da ba boŋ, kye gu ka a kɔɔ piiri wa de ba zaa gaa ne. Le meŋ la ka a na waa a Nensaala Bidɔɔ waabo saŋ. ⁴⁰ Dɔɔ bayi na be la weɛ poɔ, ka ba de kaŋ kye bare kaŋ. ⁴¹ Pɔɔ bayi na laŋ ere la, ka ba de kaŋ kye bare kaŋ. ⁴² "A le poɔ, ye gu velaa, bonzuiŋ ye ba boŋ a gogo na a Daŋna naŋ na wa. ⁴³ Kye ye boŋ a ŋaa: Ka a yidandɔɔ da boŋ a tensoɔ na saŋ a nannyige naŋ na wa, o da naa gu la, a ta veŋ ka o ŋmere o yiri a kpe. ⁴⁴ A le poɔ, ye meŋ kyɔgre gu, bonso a gogo na poɔ ye naŋ ba teere, a Nensaala Bidɔɔ na wa la. ⁴⁵ "Aŋ pãã la a yelmennoo ne a yeŋ tontombie na o daŋna naŋ eŋ ka o kaara a tontoneba zaa a o yiri poɔ a korɔ ba ba bondirii pommu ka a saŋ wa ta? ⁴⁶ Maaloo na be la a tontonɔ na zie ka o daŋna wa lee wa nye o ka o ere le. ⁴⁷ N yeli la yelmeŋe ko ye, o na eŋ o la ka o e o boma zaa kaara. ⁴⁸ Kye ka a tontonfaa na naŋ na yeli o sukyiri poɔ, 'N daŋna kɔɔre la, o naŋ na wa,' ⁴⁹ kye piili ŋmeere a o tonton taaba kye di kye nyu ne a dããkuoluu deme, ⁵⁰ a tontonɔ na daŋna na wa la a bebiri na o naŋ kon boŋ, a gogo na poɔ o meŋ naŋ kon boŋ. ⁵¹ O na ŋme o la wele ziiri ayi a kye eŋ o a melmelebe zie: be la konni ne nyendoŋ na be.

25 "A tenvela naaloŋ pãã na waa la a na pɔɔsare pie naŋ de ba kaneane yi ne ka ba tuori a pɔɔpaala sere. ² Banuu da waa la yeŋ boŋnebo, ka banuu meŋ waa dambolo. ³ A dambolo banuu na da de la ba kaneane, kye ba da ba de a kãã. ⁴ A yeŋ boŋnebo banuu da de la ba kaneane, kye ba meŋ da de la kãã a ba kolebare poɔ. ⁵ A pɔɔpaala sere naŋ da kɔɔre la, ka

gɔɔŋ da kpe ba zaa ka ba gbire. ⁶ "Zipoŋ sentaa saŋ la ka kpelle ŋme: 'A pɔɔpaala sere la waara! Ye yi tuori o!' ⁷ "Le la ka a pɔɔsare bama zaa iri a gɔɔŋ zu, a duori a ba kaneane a meelee ba kaneane mie bare. ⁸ Ka a dambolo deme yeli ko a yeŋ boŋnebo, 'Ye ko te a ye kãã mine. Te vũũ kpinnee la.' ⁹ "Ka a yeŋ boŋnebo lee yeli, 'Te kon tɔɔ. A ba kyebe yaga naŋ na ta te zaa. Ye gaa a balan naŋ koɔre kãã zie a te da a mine.' ¹⁰ "Kye ba naŋ da gere ka ba te da a kãã la, ka a pɔɔpaala sere ta. A balan naŋ da kyɔgre gu o ane ba kãã da laŋ kpe ne o la a kulta tigi zie, kye ka ba pãã pɔɔre a dendɔre. ¹¹ "A ba kɔɔre kye ka a pɔɔsare balan meŋ wa a wa boɔre, 'Daŋna! Daŋna! Yuo a pane ko te!' ¹² "Ka O lee yeli, 'N yeli la yelmeŋe ko ye, N ba boŋ ye.' ¹³ "A le poɔ, ye pãã gu velaa, bonzuiŋ, ye ba boŋ a bebiri bee a gogo na poɔ a Nensaala Bidɔɔ naŋ na wa. ¹⁴ "A tenvela naaloŋ meŋ na waa la a na dɔɔ kaŋa naŋ na tu sori, a boole o gbanɔbaare laŋ taa a de o boma ko ba. ¹⁵ O de la talantare anuu a ko kaŋ, a ko kaŋ meŋ talantare ayi, kaŋ meŋ talanta bonyeni, ka a manne kaŋ zaa faŋ, kye pãã tu a sori. ¹⁶ Ka a nee naŋ nye a talantare anuu pãã de o deme daara ne boma koɔre a nye tɔɔre talantare anuu poɔ a le o daŋna naŋ da ko o. ¹⁷ Ka a nee naŋ nye talantare ayi meŋ e le a meŋ nye talantare ayi tɔɔre poɔ a le o daŋna naŋ da ko o. ¹⁸ Kye a nee naŋ da nye a talanta bonyeni da gaa la te tugi bogi kye pãã sɔgle o daŋna libie a bogi na poɔ. ¹⁹ "A da kɔɔre la yaga kye ka a gbanɔbaare bama daŋna yi a sori wa, ka o pigri kaa a libie na o naŋ ko ba. ²⁰ A kaŋ na naŋ da nye talantare anuu da taa la o deme wa ne, laŋ ne atalantare anuu tɔɔre o naŋ da nye, a yeli, 'N daŋna, fo ko ma la talantare anuu. Nye, N nye la tɔɔre talantare anuu meŋ.' ²¹ "Ka o daŋna yeli ko o, 'Fo e la anee, kye e gbanɔbaare velaa sobɔ naŋ taa yelmeŋe. Fo taa la yelmeŋe ane bombelan; N na veŋ la ka fo kaara n boma yaga zu. Kpeere a fo daŋna popeeloŋ poɔ.' ²² "Ka a kaŋ na meŋ naŋ da nye a talantare ayi, da wa yeli, 'N daŋna, fo ko ma la talantare ayi. Nye, N nye la tɔɔre talantare ayi meŋ.' ²³ "Ka o daŋna yeli ko o, 'Fo e la anee, kye e gbanɔbaare velaa sobɔ naŋ taa yelmeŋe. Fo taa la yelmeŋe ne bombelan; N na veŋ la ka fo kaara n boma yaga zu. Kpeere a fo daŋna popeeloŋ poɔ.' ²⁴ "Ka a kaŋ na naŋ da nye a talanta bonyeni meŋ wa a wa yeli, 'N daŋna, N boŋ ka fo waa la dɔɔkpeã naŋ meŋ kye boma fo naŋ ba bore, kye tuuri a binee fo naŋ ba yaare bomboorɔ bare. ²⁵ A le zuŋ, N da zoro la dambẽẽ a yi te tugi bogi a sɔgle a talanta fo naŋ da ko ma a bogi poɔ. Nye a fo talanta fo naŋ ko ma.' ²⁶ "Ka o daŋna lee yeli ko o, 'Gbanɔbaare potuo sobɔ ŋa! Entuo sobɔ ŋa! Fo boŋ la ka N meŋ kye la be N naŋ ba bore kye tuuri be N naŋ ba yaare bomboorɔ. ²⁷ A le poɔ, fo da naa de la a n libiri na ko libitegreba, ka N naŋ wa, N da naa nye la n toɔra ne a tɔɔre. ²⁸ " 'A le poɔ, ye de a talanta o zie, a de ko a kaŋ na naŋ taa a talantare pie. ²⁹ Bonso, ka nee

wa taa, ba na lee ko o la yaga; kye kan na nan ba taa, ba na faa la bon na o nan da taa a yi o zie. ³⁰ Kye ye de a gbangbaa na nan ba taa taw a law en a yer lige po: be la konni ane nyendon na be.' ³¹ "Ka a Nensaala Bidaw wa te wa ane O eno, ane a malkere kyerete zaa, O na zen la O naalon dakogo nan taa eno zu. ³² A tendaare deme zaa na lan la taa O nin so, ka O ogi ba a na kyeene nan ogi peere a yi boore po. ³³ O na de la a peere en O nudoron, kye ka a boore men be O nugaw. ³⁴ "Ka a Naa paã na lee yeli ko balan nan be O nudoron zie, 'Ye wa, yenee nan nye maaloo N Saa zie, a di a gbandirun nan e a naalon ba nan da maale bin ye a ten pare binu san. ³⁵ Bonso, kan da kpe Ma la ka ye ko ma boma ka N di, ka koo nyuuri kpe Ma, ka ye ko Ma koo ka N nyu. N da e la saana ka ye boole Ma, ka N wa kpe ye yiri po. ³⁶ N da ba taa bonsuuri, ka ye ko Ma a mine ka N su. N da beere la, ka ye wa nye Ma. N da be la pigu die po, ka ye da wa N zie.' ³⁷ "Ka a yeltori deme paã na lee yeli O, 'Danã, dabori la ka te nye Fo ka kan kpe Fo, ka te ko Fo bondirii, bee ka koo nyuuri kpe Fo ka te ko Fo koo? ³⁸ Dabori la ka te nye Fo ka Fo e saana ka te boole Fo ka Fo kpe te yiri, bee nye Fo ka Fo ba taa bonsuuri ka te ko Fo a mine? ³⁹ Dabori la ka te nye Fo ka Fo beere, bee ka Fo be pigu die po ka te wa nye Fo?' ⁴⁰ "Ka a Naa na lee yeli ko ba, 'N yeli la yelmenye ko ye, ka bon na zaa ye nan e ko a N yamine bile kan zaa, Maa la ka ye e tere.' ⁴¹ "Kye O paã na yeli la ko a balan nan be O nugaw, 'Ye tage yi N zie, yenee nan nye nme-en, a kpe vuu nan kon kan kpinne po, a vuu na Naanmen nan maale bin ka a gu a devel ane o malkere. ⁴² Bonso, kan da kpe Ma la, kye ka ye ba ko Ma bon zaa ka N di, ka koo nyuuri men da kpe Ma, kye ka ye ba ko Ma koo ka N nyu. ⁴³ N da e la saana kye ye da ba boole Ma ka N wa kpe ye yiri, ka N da ba taa bonsuuri, kye ye da ba ko Ma boma ka N su, ka N da la be pigu die po, kye ye da ba wa N zie.' ⁴⁴ "Ka ba men paã na lee yeli, 'Danã, dabori la ka te nye Fo ka kan kpe Fo bee ka koo nyuuri kpe Fo, bee ka Fo e saana, bee a ba taa bonsuuri, bee a beere, bee a be pigu die po ka te ba son Fo?' ⁴⁵ "Ka O paã na lee yeli ko ba, 'Yelmenye la ka N ye kor ye, bon na zaa ye nan da ba e ko a bama bile kan zaa, ye da ba e ko Ma.' ⁴⁶ "A nobo bama na gaa la te kpe dogron nan kon kan baare po, kye a yeltori deme na kpe la nyovore nan kon kan baare po."

26 Yesu nan yeli ama zaa wa baare la, ka O lee yeli ko O tutuuribo, ² "Ye kan la ka a Gan Baro Tigri kyere la bebie ayi, ka ba paã na iri de a Nensaala Bidaw ko ba, ka ba kpa O a dagara zu." ³ Le la ka a puoru nenkponni ninderebe ne a nobinna kaakaareba ane a nobo nemberẽ da lan taa a puoru nenkponni zusobon nan di Kaiyafas yiri davoro, ⁴ ka ba paã nare bin le ba nan na e te nyoge Yesu sobiri bello kan po a ko O. ⁵ Ka ba yeli, "Kye, a kon e a tigri daare po, ka le naane, dawne na wa la a nobo zie." ⁶ Yesu nan da be Betane a

Simon nan e kan kan yiri po la, ⁷ ka kog kan da wa O zie ane kaanyuu daaro nan zuo, a alabasta koleba po, a wa de kyiri en O zu ene a san na O nan zen a diu zie. ⁸ A tutuuribo nan wa nye a gaa, ka ba da nye suuri a yeli, "Wol la ka o san sanne a gaa? ⁹ A kaanyuu na da naa too koore la a nye libie yaga a son ne nempaaleba." ¹⁰ Yesu nan kan a gaa tete, ka O yeli ba, "Wol ka ye daw a kog? O ton la tonvelaa ko Ma. ¹¹ Ye man taa la a nempaaleba ye po, kye ye kon man nye Ma a ye po tegtege. ¹² Bonso, o nan kyiri a kaanyuu na en N en gan ene, o kyogre Ma la gu N uubu. ¹³ N yeli la a yelmenye ko ye, zie na zaa a donee zaa po ba nan na kanne a yelnoore na, ba men na yeli la a bon na a kog na nan da e, a taa o teeron." ¹⁴ A pie ne bayi kan nan di Gyudas Iskarioti, paã da gaa la a puoru nenkponni ninderebe zie, ¹⁵ a yeli ko ba, "Bon la ka ye na ko ma ka Maa iri de O ko ye?" Le la ka ba sage ka ba de selva libie lezere ane pie ko o. ¹⁶ A yi a le puori ka o bowo le o nan na too iri de O ko ba. ¹⁷ A Boroboro Nan Ba Taa Bele Tigri piilu daare la ka a tutuuribo da wa Yesu zie a wa soore O, "Yer la ka Fo bowo ka te gaa te kyogre ka Fo wa di a Gan Baro Tigri?" ¹⁸ Ka O lee yeli, "Ye gaa te kpe a tene po, daw kan zie, a yeli ko o, 'A Wuliwullo yeli la: N san tara la. N na wa la ka N wa di a Gan Baro Tigri ne N tutuuribo a fo yiri po.' " ¹⁹ Le la ka a tutuuribo e sen le Yesu nan yeli ka ba e, kye maale a Gan Baro Tigri. ²⁰ A zie nan wa `maa la, ka Yesu da zen a lan ne a pie ne bayi. ²¹ Ba nan da dire la ka O yeli, "N yeli la yelmenye ko ye, a ye kan na iri de Ma la ko ba." ²² Ka ba poore da san yaga ka ba kan zaa man soore O, "Danã, Maa la bee?" ²³ Ka Yesu lee yeli, "A nee na nan lan ton nu ne Ma a laa po, on la na iri de Ma ko ba. ²⁴ A Nensaala Bidaw na gaa la a sen le ba nan nmaa O ye le bin. Kye ye nyoge la a nee na nan na iri de a Nensaala Bidaw ko ba. A da naa waa la velaa ko a nee na ka ba nan da ba daw o." ²⁵ Ka Gyudas, a nee na nan da iri de O ko ba da lee soore, "Rabai, Maa la?" Ka Yesu lee yeli, "Foo la yeli." ²⁶ Ba nan da dire la ka Yesu de boroboro a puori bareka puoru, kye nmaa a de ko a tutuuribo a yeli, "Ye de aw. N en gan la ana." ²⁷ Kye ka O lee de a kog, a puori bareka puoru, kye de ko ba a yeli, "Ye zaa, ye de nyu. ²⁸ N zee la ana, nan yi a nolan paala po, ka N kyiri ko nobo yaga a ba yelbebe suuri diu ene. ²⁹ N yeli ko ye la, N kon nyu a tewawo koo na a yi pampana na kye gu a daare na N nan na lee nyu ane ye a N Saa naalon po." ³⁰ Ba nan wa yeli nmenyelun kan baare, ba da yi do la a Cleve Tanã zu. ³¹ Ka Yesu paã yeli ko ba, "Tensow na, ye zaa na nme la gber Maa zuin, bonso, ba nmaa la bin: " 'N na nme la a pekyeene, ka a peere zaa zo yaare.' ³² Kye ka Maa wa lee iri, N na de la ye wee gaa te kpe Galili po." ³³ Ka Pita lee yeli ko O, "Ka ba zaa wa nme gbere gba a Fo zuin, Maa kon kan nme gbere." ³⁴ Ka Yesu yeli ko o, "N yeli la yelmenye ko fo, a tensow na, fo na zagre Ma la bota, kye ka a dawo kan kon."

³⁵ Ka Pita yeli ko O, "Ka Maa na wa lanj kpi ne Fo, kye N kon boɔɔ zagre Fo bare." Le la ka a O tutuuribo zaa menj yeli. ³⁶ Ka Yesu pãã taa O tutuuribo gaa ne zie kanj ba nanj boɔɔ ka Getsemane, a yeli ko ba, "Ye zenj kye, kye ka N gaa zie kanj te puori." ³⁷ O da taa la Pita ane a Zebede bidɔɔ bayi a gaa ne, kye pãã da piili taa posan̄naa ka O teerɔɔ ba zenj sorj. ³⁸ Le la ka O pãã yeli ko ba, "N poɔ sanj la yaga ka a senj ka N kpi. Ye be kye a guuro ne Ma." ³⁹ Ka O da gaa tɔɔre fẽẽ le kye vɔgle muru a puori, "N Saa, ka a nanj na tɔɔ, de a kɔp ɔa N zie. Ane a le zaa, a ba e bon na N nanj boɔɔ, kye bon na Fõõ nanj boɔɔ." ⁴⁰ Ka O da lee gaa O tutuuribo zie a te nye ba ka ba gbire. Ka O yeli ko Pita, "Lee? Ye kon tɔɔ zenj gu ne Ma ka a ta gogo yena gba bee?" ⁴¹ Ye gu kye puoro, ka le naane, ye na kpe la gyennoo poɔ. A see sereɔ boɔɔ la, kye a enjan bale la." ⁴² Ka O lee gaa a boyi sanj a te puori, "N Saa, ka a nanj kon tɔɔ e ka Fo de a kɔp ɔa N zie see ka N nyu o poɔ, venj ka Fo boɔɔbo e." ⁴³ O nanj da lee wa, O da nye ba la ka ba lee gbire, bonzuiɔ ba nimie da paale la ne goɔɔ. ⁴⁴ Le la ka O da bare ba kye lee gaa a bota sanj a te puori le O nanj da puori. ⁴⁵ O pãã da lee gaa la a O tutuuribo zie a yeli ko ba, "Ye kyãã gbire kye penne. Kyelle, a gogo tara la ka ba iri de a Nensaala Bidɔɔ enj a yelbebe deme nuuri poɔ. ⁴⁶ Iri. Ye venj ka te gaa. Kyelle, a nee na nanj na iri de Ma ko ba, tara la." ⁴⁷ O nanj da kyãã yele la, kye kyelle, ka Gyudas, a pie ne bayi kanj, da wa ta, a wa ne nobɔ yaga nanj da taa sɔre ne dagolo. A puoru nenkponni ninderebe ne a nobɔ nemberɛ la da tonj ba. ⁴⁸ A nee na nanj na iri de O ko ba da `legre ko ba la a yele, "A kanj na N nanj na moore la a Dɔɔ. Ye nyɔge O." ⁴⁹ A pare na poɔ la, ka o da gaa Yesu zie a te yeli, "Rabai, N puori Fo la!" kye pãã da moore O. ⁵⁰ Ka Yesu lee yeli ko o, "N ba, bonj la so ka fo wa kye?" Le la ka a nobɔ ɔmore yi a nyɔge Yesu, a de O gaa ne. ⁵¹ Kye kyelle, a Yesu tu tasobɔ kanj da voo o soɔ a kye ne a puoru nenkponni zusobɔ tontonɔ kanj toori ɔmaa bare. ⁵² Ka Yesu lee yeli ko o, "Lee enj fo soɔ a o enjɔ zie, bonso, balan kanj zaa nanj voo a soɔ na bɔre we la a soɔ enj. ⁵³ Fo teere ka N kon tɔɔ boɔle N Saa pampana ɔa, ka O bare malkere nanj ganj turi pie ne ayi gba ka ba wa N zie bee? ⁵⁴ Kye a Nmaabo nanj yeli ka a da naa e la le, wolo la ka a Nmaabo na tɔɔ tu?" ⁵⁵ A gogo na poɔ la ka Yesu yeli ko a nobɔ, "Ye yi wa la a na ye nanj gu nan-nyige ne zɔɔɔɔ sɔre ane dagolo ka ye nyɔge Ma? Bebiri zaa N da manj zenj la ye zie a Nmen yiri poɔ a wuli, kye ye da ba nyɔge Ma. ⁵⁶ Kye ama zaa waa la ka a na tɔɔ tu le ba nanj ɔmaa biɔ a Nmen-noɔr deme Nmaabo poɔ." A tutuuribo zaa pãã da bare O la kye zo. ⁵⁷ Balan nanj nyɔge Yesu da de O la gaa ne a puoru nenkponni zusobɔ nanj di Kaiyafas zie. Be la ka a nobinna kaakaareba ane a nemberɛ da lanj taa. ⁵⁸ Kye Pita da be la tɔɔre fẽẽ a tuuro O puoriɔ, a te kpe a puoru nenkponni zusobɔ davoro poɔ, a te lanj zenj ne a ziguuribo a kyelle

bon na nanj na wa. ⁵⁹ Ka a puoru nenkponni ninderebe ne a nemberɛ ne a Sanhederen deme zaa da boɔɔ ziri-ɔma dansee deme nanj na tɔɔ ɔmaa zirii enj Yesu, kye ka ba pãã tɔɔ nyɔge O ko. ⁶⁰ Kye ba da ba nye kanj zaa. Ziri-ɔma dansee deme da waa la yaga a be, kye ba da ba nye kanj zaa. A ama zaa puoriɔ, ziri-ɔma dansee deme bayi da yi wa la, ⁶¹ a yeli, "A dɔɔ ɔa da yeli, 'N na tɔɔ ɔmere la a Njendie kye lee me o berata poɔ.'" ⁶² Le la ka a puoru nenkponni zusobɔ iri are kye yeli ko Yesu, "Fo kon tɔɔ iri a noɔre bee? Bonj dansee ye le la ka a dɔɔ bama dire kyaare ne Fo?" ⁶³ Kye Yesu da e la gbili le. Ka a puoru nenkponni zusobɔ yeli ko O, "Po ne a Naanmen Voora, yeli ko te, ka Fo sereɔ e la a Kristo, a Naanmen Bidɔɔ." ⁶⁴ Ka Yesu yeli ko o, "Fõõ la yeli. Kye ka N yeli ko ye, nendaare kanj ye na nye la a Nensaala Bidɔɔ ka O zenj a Fannoo Sobɔ nudoroɔ zie kye waara a sazuzanzuuri poɔ." ⁶⁵ Le la ka a puoru nenkponni zusobɔ tage o bonsuuri kyeere a yele, "O yeli la yelfaare kyaare ne Naanmen! Wolo ka te lee boɔɔ dansee deme? Kyelle, pampana ɔa ye wonj la a yelfaare O nanj yeli kyaare ne Naanmen. ⁶⁶ Bonj la ka ye teere?" Ka ba lee yeli, "O senj la kũũ." ⁶⁷ Ka ba pãã kyiri motaare enj O nimie poɔ a gbuli nu ɔme O, kye ka ba mine fale O, ⁶⁸ kye yeli, "Kristo, yeli danj-nyaabo ye le ko te! Anj la ɔme Fo?" ⁶⁹ Pita da zenj la a davoro poɔ. Ka poɔgle tontonɔ kanj wa o zie, a wa yeli, "Fo menj da be la a Yesu nanj yi Galili zie." ⁷⁰ Kye o da kyiiire la a ba zaa zie kye yeli, "N ba boɔɔ bon na fo nanj ye le." ⁷¹ O nanj da iri yi te kpe a davoro noɔre, ka poɔgle kanj da nye o a yeli ko a nobɔ, "A dɔɔ ɔa menj da be la Yesu nanj yi Nazaret zie." ⁷² Ka o lee kyiiire a poɔ ka o ba boɔɔ a dɔɔ. ⁷³ A ba kɔɔre kye ka a balan nanj are be da wa Pita zie a yeli, "Yelmenj, fo menj e la ba kanj, bonso fo yelyeli iri la fo pare." ⁷⁴ Ka o da piili ɔmeere enjɔ omenjɔ kye poɔɔ a yele, "N ba boɔɔ a dɔɔ!" A pare na poɔ ka nɔɔaa koɔ. ⁷⁵ Ka Pita pãã teere a yelbiri na Yesu nanj da yeli ko o: "Fo na zagre Ma la bota kye ka nɔɔaa boɔɔ koɔ." Ka o yi yenj poɔ a te koɔ yaga.

27 A zie nanj da vele ka a puoru nenkponni ninderebe ane a nobɔ nemberɛ zaa da nare le ne le ba nanj na e a tɔɔ ko Yesu. ² Ba nanj `lenj O la, ka ba tage O gaa ne a iri de O ko a zikaara, Ponteus Pailat. ³ Gyudas, nanj da iri de O ko ba, nanj da wa te nye ka ba de ka Yesu san̄naa senj la kũũ, o poɔ da sanj la. O da lee taa la a selva libie lezere ne pie gaa ne te ko a puoru nenkponni ninderebe ane a nemberɛ ⁴ a yeli, "N maale la yelbieri, bonso N iri de la a nee nanj ba taa san̄naa zaa zẽẽ ko ye." Ka ba lee yeli, "Ka a le e wolo ko te? A waa la fomenjɔ ye le." ⁵ Le la ka Gyudas de a libie loɔ enj a Njendie poɔ, kye yi gere a gaa te `lenj dafeele. ⁶ Ka a puoru nenkponni ninderebe wuo a selva libie kye yeli, "A ba tu ka a libie ama kpe a te kyeeroo poɔ, a nanj faa waa zẽẽ libie." ⁷ Le la ka ba nare biɔ ka ba de a libie da ne yomeere we, ka o waa saama kuuni uũbu zie. ⁸ Le

la so ka ba boɔɔ a zie na ka Zēē Wee a te ta zenε. ⁹ A le poɔ, a da tu la bon na a Nmennoɔr sobɔ Gyereɔmaiya naŋ da yeli, "Ba de la a selva libie lezere ne pie, naŋ seŋ le a Israel bibiiri naŋ da sɔre eŋ O, ¹⁰ a da ne a yomeere wee, a seŋ a Daŋna naŋ eŋ noɔre ko ma." ¹¹ Yesu da are la a zikaara niŋe, ka a zikaara soore O, "Fōō la a Gyu deme Naa?" Ka Yesu lee yeli ko o, "A waa la le fo naŋ yeli." ¹² A saŋ na a puoru neŋkponni ninderebe ane a nemberε naŋ nyare O zu, O da ba yeli yeɛ zaa. ¹³ Ka Pailat soore O, "Fo ba woŋ a dansee yaga ba naŋ dire kyaare ne Fo?" ¹⁴ Kye O da ba yeli yeɛ zaa bee yelbiri bonyeni zaa gba, a ko o, ka a zikaara noɔre da `maa yaga. ¹⁵ A da waa la o eroŋ a tigrɔ na saŋ ka a zikaara da maŋ bare nempigra kaŋ ko a nobɔ, a nee na ba naŋ boɔɔ. ¹⁶ A saŋ ŋa poɔ la ka ba da taa a nempigra kaŋ yuori naŋ yire ka ba boɔɔ o Barabas. ¹⁷ A le la ka a nobɔ naŋ wa te laŋ taa ka Pailat soore ba, "Buo sobɔ la ka ye boɔɔ ka N bare ko ye? Barabas bee Yesu ba naŋ boɔɔ Kristo?" ¹⁸ Bonso, o da boŋ ka nyuuri zuŋ la ka ba da iri de Yesu ko ba. ¹⁹ Pailat naŋ da zeŋ a serε diu dakogo zu la, ka o poɔ toŋ o zie a yeli, "Ta veŋ ka fo nu be a doɔ na naŋ ba taa saŋnaa zaa poɔ. Bonso, N nyε la woore yaga n zannoo poɔ zenε a doɔ ŋa zuŋ." ²⁰ Kye a puoru neŋkponni ninderebe ne a nemberε da doɔ eŋne la a nobɔ ka ba sɔre de Barabas kye ko Yesu. ²¹ Ka a zikaara lee soore ba, "A bama bayi buo sobɔ la ka ye boɔɔ ka N bare ko ye?" Ka ba yeli, "Barabas!" ²² Ka Pailat soore ba, "Wob la ka N pãã na e ne Yesu naŋ di Kristo?" Ka ba zaa lee yeli ko o, "Veŋ ka ba kpa O!" ²³ Ka Pailat lee yeli, "Wob? Boŋ saŋnaa la ka O saŋ?" Kye ka ba duori ba kɔkɔe a yeɛ, "Veŋ ka ba kpa O!" ²⁴ Pailat naŋ wa nyε ka o ba taa vuo zaa, kye nyε ka doɔne boɔɔ ka a wa, ka o de kōō a gaa a nobɔ niŋe eŋe a pege o nuuri, kye pãã yeli, "N ba poɔ a doɔ ŋa naŋ ba taa saŋnaa zaa zēē yeɛ poɔ. A e la ye yeɛ." ²⁵ Ka a nobɔ zaa lee yeli, "Veŋ ka O zēē yeɛ be te eŋe ane te bibiiri eŋe." ²⁶ Ka o pãã bare Barabas ko ba, kye veŋ ka ba fɔbe Yesu kye de O tere ka ba na te kpa O a dagara zu. ²⁷ Ka a zikaara sogyare pãã de Yesu kpe ne a Pratorium poɔ. Be la ka ba sogyare taaba zaa wa laŋ taa a gyilli O. ²⁸ Ba da yaare la O boma zaa, kye de kpare zee su O. ²⁹ Ba naŋ da wuo goore zupile, ba da de o la voɔle O zu eŋe. Ba lee de la tambir eŋ O nudoroŋ poɔ, a gbi O niŋe soɔ a e O la, kye yeli, "Te puori Fo la, Gyu deme Naa!" ³⁰ Ba da poore la motaare eŋ O, kye de a tambir ŋme ne O zu eŋe. ³¹ Ba naŋ e O la wa te baare, ba da yaa la a kpare zee, kye de Omerε boma su O. Ba pãã da taa O la gaa ne a na te kpa O. ³² Ba naŋ da yire la ka ba nyε doɔ kaŋ naŋ yi Sairin, ka o yuori di Simon. Ba da fere o la ka o tuo a dagara. ³³ Ba naŋ da wa ta zie kaŋ ba naŋ boɔɔ Gɔɔgɔta bee a zuŋmama zie, ³⁴ ka ba da de dãã miiruŋ naŋ puuli ne kalenkaare ko O ka O nyu. Kye O naŋ fori kaa la ka O zagre ka O nyu. ³⁵ Ba naŋ kpa O wa baare la ka ba de O boma a molle poŋ. ³⁶ Ba

da zeŋ la a be a guuro O. ³⁷ A O zusoɔ, ba da biŋ la a ŋmaabo naŋ wuli a yeɛ na ba naŋ kyaare ne O: NJA LA YESU A GYU DEME NAA. ³⁸ Ba pãã da kpa la nannyigri bayi ane O, ka kaŋ be O doron ka kaŋ meŋ be O goɔba eŋe. ³⁹ A balaŋ naŋ da toɔ a be da yeli la yelfaare kyaare ne O, a goɔɔ ba zuri ⁴⁰ kye yeɛ, "Fōō naŋ na ŋmere a Nmendie kye lee me o berata poɔ, faa fomerε. Ka Fōō sereŋ wa e a Naanmen Bidɔɔ, sigi a dagara zu." ⁴¹ A le meŋ la ka a puoru neŋkponni ninderebe ane a nobinna kaakaareba ane a nemberε ane a Farasi deme da e O la la, ⁴² a yeli, "O faa la ba mine, kye O kon tōō faa Omerε. Ka Onɔ waa la a Israel deme Naa, veŋ ka O pãã sigi a dagara zu kye ka te pãã sage de O. ⁴³ O sage de la Naanmen. Ka Naanmen wa boɔɔ O, veŋ ka O faa O pampana ŋa, bonso O yeli ka 'Maa la a Naanmen Bidɔɔ.' " ⁴⁴ A le la ka a nannyigri ba naŋ kpa ne O meŋ da tooro O. ⁴⁵ A da waa ka, a gogori ayooɔbo saŋ, ka lige da poɔge a teŋe zaa kye gu a gogori awae saŋ. ⁴⁶ Kye a da tara la a gogori awae saŋ ka Yesu da duori O kɔkɔre a ŋme kpelle a yeli, "Eli, Eli, lama sabaktane?"—naŋ wuli, "N Naanmen, N Naanmen, wob ka Fo bare Ma?" ⁴⁷ A nobɔ mine naŋ da are a be, naŋ wa te woŋ a ŋaa, ba da yeli la, "A doɔ ŋa boɔɔ la Elaigya." ⁴⁸ A pare na poɔ la ka ba kaŋ sobɔ zo a te de soɔɔ a buri ne dãã miiruŋ, a eŋ tambiwogi eŋe a turi Yesu ka O nyu. ⁴⁹ Kye ka a balaŋ naŋ kyere yeli, "Bare O. Veŋ ka te nyε ka Elaigya na wa faa O la bee." ⁵⁰ Ka Yesu da lee duori O kɔkɔre a ŋme kpelle, kye veŋ ka O see yi. ⁵¹ Kye kyelle, ka a Nmendie pen-gyeraa da kyeere poŋ ziiri ayi, a yi a zusoɔ te ta a pare. Ka a teŋe doŋ, kye ka a pie ŋmere yaare. ⁵² Ka a yabogri da ŋmere yuo. Nmendeme enɔma yaga naŋ da gbiri, da iri la, ⁵³ a yi a yabogri poɔ, a saŋ na Yesu naŋ da lee yi kuuni poɔ, ka ba gaa te kpe a tensoroŋ poɔ, a sãã nobɔ yaga zie. ⁵⁴ A saŋ na a sogyare kɔɔ zusoɔ ane a balaŋ naŋ be o zie a guuro Yesu, naŋ wa nyε a teŋe doŋ ane bon na zaa naŋ da e, ba da zo la dambēē yaga a yeli, "Yelmerε, a doɔ ŋa da e la a Naanmen Bidɔɔ." ⁵⁵ Poɔɔbo yaga da be la be, naŋ are zitɔore kye kaara a yeɛ ama, balaŋ naŋ da tu Yesu a yi Galili kye soŋɔ O. ⁵⁶ Maria Magdalena, Maria naŋ e Gyems ane Gyosef ma, ane Zebede bidɔɔ ma, da poɔ la ba poɔ. ⁵⁷ A zie naŋ wa te `maa la, ka doɔtara kaŋ naŋ yi Arematea naŋ di Gyosef, da wa a be. O meŋ da e la Yesu tutuuro kaŋ. ⁵⁸ O da gaa la Pailat zie ka o te sɔre ka ba ko o a Yesu enɔan. Le la ka Pailat tere noɔre ka ba de a kũũ ko o. ⁵⁹ Gyosef naŋ wa da de a kũũ, o da de la pempeel veele a villi poɔge, ⁶⁰ a de eŋ a omerε yabogi paala ba naŋ da tugi piiri eŋe. O da billi la kukpoŋ te poɔge a yabogi noɔre, kye te gere. ⁶¹ Maria Magdalena ane a Maria kaŋ da zeŋ la kyaare a yabogi noɔre. ⁶² A bieo daare, a bebiri na naŋ tu a kyogroo bebiri, a puoru neŋkponni ninderebe ane a Farasi deme da wa laŋ taa Pailat zie, ⁶³ a yeli, "Daŋna, te lee teere la ka a belbelle ŋa naŋ da voorɔ, O da yeli la, 'A beri ata

saŋ N na lee iri la.⁶⁴ A le poɔ, tere noɔre ka ba serenɔ gu a yabogi a te ta a beri ata daare. Ka le naane, a O tutuuribo na wa zu iri la a O enɔan kye yeli a nobɔ ka O lee yi la kuuni poɔ. Kye a belloo pare baara ŋa na e la faa gaŋ a dandaŋ deni.”⁶⁵ Ka Pailat yeli ko ba, “Ye taa la guuribo. Ye gaa te gu a yabogi velaa, a le ye naŋ na tɔɔ.”⁶⁶ Le la ka ba gaa te maale a yabogi noɔre, a mare poɔge a kuuri, a veŋ ka a guuribo gu.

28 A Sabat bebiri naŋ wa tɔle, a ziveelme saŋ a koseera piilu daare poɔ, ka Maria Magdalena ane a Maria kaŋ da gaa te nye a yabogi.² Kye kyelle, a teŋe da ŋmere la ne dɔɔne yaga, bonso a Daŋna malke kaŋ da yi la tenvelaa sigi wa a billi a yabogi noɔre kuuri bare, kye do zeŋ o zu.³ A o waaloŋ zaa da sãã la a na saanyegroo, kye ka o bonsuuri pele a na sakubo.⁴ Ka dambẽẽ da kpe a yaguuribo, ka ba da miine kye waa na dɔɔɔ naŋ kpi.⁵ Ka a malke yeli ko a poɔɔɔɔ, “Ye ta zoro dambẽẽ. N boŋ ka ye boɔɔ la Yesu, ba naŋ kpa a dagara zu.⁶ O ba kyebe kye, bonso O iri la na O naŋ da yeli. Ye wa nye a zie na a Daŋna naŋ da gaŋ.⁷ Ye gere wiẽũ a te yeli O tutuuribo ka O iri la yi a kuuni poɔ. Kye kyelle, O de la wẽẽ ye eŋe a gere Galili. Be la ka ye na nye O. Kyelle, N da yeli ye la.”⁸ Le la ka a poɔɔɔɔ poɔge yi a yabogi zie ne dambẽẽ, kye noɔ yaga meŋ da be la ba zie ka ba zo gaa te yeli a ye le ko O tutuuribo.⁹ Ba naŋ

da gere te yeli a ye le ko O tutuuribo la ka Yesu tuori ba a yeli, “N puori ye la.” Le la ka ba wa O zie a nyɔge O, O gbɛe eŋe kye puori O.¹⁰ Ka Yesu pãã yeli ko ba, “Ye ta zoro dambẽẽ. Ye gaa yeli ko N yɔɔmine ka ba gaa te kpe Galili poɔ. Be la ka ba na nye Ma.”¹¹ A poɔɔɔɔ naŋ da gere la, kye kyelle, ka a yaguuribo mine da wa kpe a teŋe poɔ a te yeli ko a puoru neŋkponni ninderebe bon na zaa naŋ e.¹² A saŋ na a puoru neŋkponni ninderebe naŋ wa laŋ ne a nemberɛ, a nare le ba naŋ na e, ba da ko la a sogyare libie yaga,¹³ a yeli, “Ye yeli ka O tutuuribo la wa tensoɔ saŋ a wa zu O enɔan iri, a saŋ na te naŋ gbire.¹⁴ Ka a ye le wa ta a zikaara, te na mɔgle o la, ka a e ka ye kon lee taa teeroŋ zaa.”¹⁵ Le la ka a sogyare de a libie kye e le ba naŋ yeli ko ba ka ba e. Ka a senselloŋ ŋa yaare poɔge a Gyu deme zaa a wa te ta zene.¹⁶ A tutuuribo pie ne bonyena da gaa la Galili te do taŋ kaŋ zu, a na Yesu naŋ da yeli ko ba.¹⁷ Ba naŋ da wa nye O, ba da puori O la, kye ka ba mine da bonno.¹⁸ Ka Yesu da wa ba zie a yeli ko ba, “Naanmen ko Ma la faŋ zaa a teŋe zu ne a tenvelaa poɔ.¹⁹ A le poɔ, ye gaa te mɔgle a nobɔ ka ba waa tutuuribo tendaa zaa poɔ, kye ko ba suobu a Saa ne a Bidɔɔ ne a Sekyerete yuori eŋe.²⁰ Ye wullo ba, ka ba eŋe nɔe na zaa N naŋ tere. Kye kyelle, N be la ye zie tegtegle kye gu a teŋe baaro saŋ.” Amen.

MARK

1 Naa la a Yesu Kristo, nan e Naanmen Bidɔɔ, yelnoore piilun. 2 A Nmen-noor deme da nmaa la biɲ: "Kyelle, N na tonɲ la N tontonɔ ka o de Fo wɛɛ, a nee nan na de Fo wɛɛ maale a Fo sori." 3 "Nee kan kɔkɔre boɔɔ la a wegyanɲ poɔ, 'Ye maale a Danɲa sori, maale O sobie ka a tori.'" 4 Gyɔn da tere la Naanmen kɔɔ suobu a wegyanɲ poɔ, a kanna a suobu nan yi a teeronɲ leebo na nan na wa ne yelbebe suuri diu. 5 A Gyudea paalonɲ deme zaa ane balanɲ nan yi Gyerosalem da wa la o zie. Ba zaa da kyiiri la ba yelbebe a de suobu o zie a Gyordan mane poɔ. 6 Gyɔn da su la bontanɲ kɔɔlonɲ bonsuuri kye `leɲ gan belente a gyilli o see. O da dire la sansobo ane seere. 7 O da kanne la kye yeli, "Nee be la n puorin nan e kpɛã yaga ganɲ ma. O nɔɔte yaare, N ba seɲ ka N gbi a `lori a. 8 Maa so ye la ane kɔɔ, kye O na so ye la ne a Sekyete." 9 A bebie na poɔ la ka Yesu da yi Nazaret teɲ nan be a Galili paalonɲ poɔ, a wa de O suobu Gyɔn zie, a Gyordan mane poɔ. 10 O nan da wa yire a kɔɔ poɔ la, ka a pare na poɔ, O da nye a tenvelaa ka o yuo, ka a See sigre waara a na nman a wa dɔme O zu. 11 Ka kɔkɔre kan da yi a tenvelaa a yeli, "Fɔɔ la N Bidɔɔ N nan nɔɲ; Fɔɔ la ka N poɔ pele ne." 12 A pare na poɔ ka a See tage O gaa ne a wegyanɲ poɔ. 13 Be la ka O kpe bebie lezaayi, ka Setaana da gyenne O. O da be la a wɛdonne poɔ, kye ka malkere da kaara O. 14 Ba nan wa nyɔge Gyɔn eɲ pigu die poɔ baare la, ka Yesu da wa Galili poɔ a wa kanna a Naanmen naalonɲ yelnoore, 15 a ye, "A san ta la. A Naanmen naalonɲ peeɛ la. Ye lee ye teeronɲ, kye sage de a yelnoore." 16 Yesu nan da kyene lanna a Galili mane la, ka O nye Simon ane o kɔɔ Andero. Ba da kɔɔ la ba nete mane poɔ, bonso ba da e la zom-nyɔgrɔɔ. 17 Ka Yesu yeli ko ba, "Ye wa tuuro Ma. N na e la ka ye waa nensaala nyɔgrɔɔ." 18 A pare na poɔ ka ba bare ba netere kye tu O gaa. 19 O nan wa gaa tɔɔre belanɲ la ka O nye Gyems, a Zɛbede bidɔɔ ane o kɔɔ Gyɔn. Ba da be la gbori poɔ a maala ba netere. 20 A pare na poɔ la ka O boɔle ba, ka ba bare ba saa, Zɛbede, a gbori poɔ ane a tontoneba kye tu O gaa. 21 Ba da gaa la Kaperneom. A Sabat bebiri nan ta, ka Yesu kpe a senagɔɔ poɔ a pãã da piili wullo ba. 22 Ba nɔe zaa da `maa la a O wuluu zuinɲ, bonso O da wuli ba la a na nee nan taa fanɲ, kye O ba wuli a na a nɔɔinna kaakaareba. 23 A ba senagɔɔ poɔ la ka dɔɔ nan da taa sedegre kan da be. O da nme la kpelle, 24 a ye, "Bare te! Bon yeɛ la ka te taa ne Fo, Yesu nan yi Nazaret? Fo

wa la ka Fo wa san te bare bee? N boɲ Fo la! Fɔɔ la a Naanmen Kyete Sobɔ!" 25 Ka Yesu da nyare o zu kye yeli, "Bare gɔɔ kye wa yi o eɲ!" 26 A sedegre da e la ka a dɔɔ gyeme iri yaga, a nme kpelle ne kɔkɔkpɛã, kye yi a o poɔ. 27 A nobɔ zaa nɔe da `maa la, ka ba da sooro taaba: "Bon la anɲ? Bon wul-paala la anɲ? Bonso, ane fan O tere la noore ko sedegre meɲ, ka ba sage tu O noore." 28 Ka O yeɛ da yaare wiẽũ ɛ a Galili paalonɲ zaa poɔ. 29 A pare na poɔ, ba nan wa yi a senagɔɔ poɔ, ba da kpe la Simon ane Andero yiri poɔ ane Gyems ne Gyɔn. 30 Ka Simon poɔ ma da ganɲ ka kɔre kpeere o. ɛ ka ba yeli o yeɛ ko Yesu wiẽũ ɛ. 31 Ka O da wa te nyɔge o nu, ka o iri. A pare na poɔ ka a kɔre bare o, kye ka o pãã tonɔ korɔ ba. 32 A zimaane sanɲ, a nmena nan da kpe, ba da taa la balanɲ zaa nan beere ane balanɲ nan taa kɔntɔɔ wa ne O zie. 33 A teɲ deme zaa da wa gyilli la a dendre. 34 Yesu pãã da sanɲ la nobɔ yaga nan taa baalonɲ tɛtɛɛ, kye digi kɔntɔɔ yaga bare. Kye O da ba venɲ ka a kɔntɔɔ yeli yeɛ, bonso ba da boɲ O la. 35 A baguo sanɲ, a zie nan da ba veɛ sere, Yesu da iri yi la a yiri poɔ a gaa wegyanɲ zie kanɲ. Be la ka o da te puori. 36 Simon ne o tutaaba da gaa la ka ba te bo O. 37 Kye ba nan wa te nye O, ka ba yeli, "Nobɔ zaa boɔɔ Fo la." 38 Ka Yesu lee yeli, "Ye venɲ ka te gaa kpe a tenne mine nan peeɛ poɔ, ka N te kanne be meɲ, bonso a ama zuinɲ la ka N wa kye." 39 Ka O da yɔ Galili paalonɲ zaa a kanna a ba senagɔɔ poore kye digre kɔntɔɔ bara. 40 ɛ la ka dɔɔ kɔnɔ kanɲ da wa O zie a wa gbi dumo O niɲe soɔ a sɔre O kye yeli, "Ka Fɔɔ wa sage, Fo na tɔɔ maal ma ka N waa soɲ." 41 ɛ la ka Yesu da taa nimibaalonɲ o zie a tɛɛ O nu a tɔ ne o, kye yeli ko o, "N sage la. Waa soɲ." 42 O nan yeli a yeɛ wa baare, a pare na poɔ ka a kɔnɔ bare o, ka o waa soɲ. 43 Yesu da kpãã o la yaga kye bare o ka o gaa daadaa, 44 kye yeli ko o, "Kaara velaa ka fo ta yeli yeɛ zaa ko nee zaa. Gere te wuli fomenɲ ko a puoru nerɲkonɲ kye tere a boma na nan tu a noore Moses nan tere a fo sammo poɔ, ka a di dansee ko ba." 45 Kye o nan wa bare be, o da yi la yooɔ a manna a yeɛ nɲa ka a yeɛ yaare zie zaa. A ɛ zuinɲ, Yesu da kon lee tɔɔ kpe a teɲ poɔ kperaa ɛ. Kye O da manɲ zenɲ la O yonɲ a wegyanɲ poɔ, kye ka a nobɔ da manɲ yi ziiri zaa a wa O zie.

2 Beri mine nan ta la ka Yesu da la kpe Kaperneom poɔ, ka ba da wonɲ ka O be la a yiri poɔ. 2 A pare na poɔ, nobɔ yaga da lanɲ la taa a be, ka kpebo zie zaa da

la kyebe, ka a dendɔre meŋ da paale, kyɛ ka O da kan-na a yelbie korɔ ba. ³ Dɔɔɔ banaare da tuo la dɔɔ kan endaa zaa naŋ da kpi a wa ne O zie. ⁴ Ba da kon tɔɔ taa o ta ne Yesu zie, bonzuiŋ a nobɔ da zuo la. Le la ka ba ŋmaa puoŋ sulee a pee na zu a Yesu naŋ da be. Ba naŋ wa puoŋ a pee la ka ba sigri a bon-ganaa na poɔ a dɔɔ na endaa zaa naŋ kpi naŋ da gaŋ. ⁵ Yesu naŋ da nye a ba sagdeu, O da yeli la ko a dɔɔ na endaa zaa naŋ kpi, "N bidɔɔ, fo nye la fo yelbebe suuri diu." ⁶ A nɔbinna kaakaareba mine da zeŋ la a be a teere ba sukyie poɔ, ⁷ "Boŋ la so ka a nee ŋa sobɔ yele yelfaare kyaare ne Naanmen? Anŋ la na tɔɔ di yelbebe suuri ka Naanmen yoŋ naane?" ⁸ A pare na poɔ, Yesu da boŋ la O see poɔ le ba naŋ teere a bammenne poore, ka O yeli ko ba, "Boŋ la so ka ye teere ama zaa ye sukyie poore?" ⁹ Buo sobɔ la e mɔle, ka N yeli ko a dɔɔ na endaa zaa naŋ da kpi, 'Fo nye la fo yelbebe suuri diu,' bee ka N yeli, 'Iri de a fo bon-ganaa a kyene ne?' ¹⁰ Kyɛ ka ye na tɔɔ boŋ ka a Nensaala Bidɔɔ taa la faŋ a teŋe zu, ka O di yelbebe suuri. . . ." Ka O yeli ko a dɔɔ na endaa zaa naŋ da kpi, ¹¹ "N yeli fo la, iri de a fo bon-ganaa kulo ne." ¹² A pare na poɔ la ka o iri a de o bon-ganaa a kyene yi ne ba zaa niŋe soɔ. Le la ka nee zaa noore da `maa, ka ba pu-gro Naanmen a yele, "Te danŋ ba nye a eronŋ ŋa tɔ." ¹³ Yesu da lee yi la a gaa a mannoore. Nobɔ yaga da wa la O zie, ka O wullo ba. ¹⁴ O naŋ da kyene tɔɔ la, ka O nye Leve, Alfeos bidɔɔ, ka o zeŋ a libidere tomɔ zie. Ka Yesu yeli ko o, "Tuuro Ma." Ka Leve iri tuuro O. ¹⁵ A naŋ da waa ka Yesu da zeŋ a di bondirii Leve yiri poɔ la, ka libiderebe ane yelbebe deme yaga da wa laŋ di ne O ane O tutuuribo. Bonso, balanŋ naŋ da tu O, da waa la yaga. ¹⁶ A nɔbinna kaakaareba ane a Farasi deme naŋ nye ka O dire ne a libiderebe ane a yelbebe deme la, ka ba soore O tutuuribo, "Boŋ la so ka O laŋ dire kyɛ nyuuro ne libiderebe ane yelbebe deme?" ¹⁷ Yesu naŋ woŋ a ŋaa la, ka O yeli ko ba, "Balanŋ naŋ waa kpeene ba boɔɔ baalonsanne, kyɛ balanŋ naŋ maŋ beere la. N ba wa ka N boɔle yeltori deme, kyɛ yelbebe deme la, ka ba lee ba teeronŋ." ¹⁸ Gyɔn tutuuribo ane a Farasi deme da `leŋ la noore. Nobɔ mine da wa la Yesu zie a soore O, "Boŋ la so ka a Gyɔn tutuuribo ane a Farasi deme maŋ `leŋ la noore, kyɛ ka Fo tutuuribo ba maŋ `leŋ noore?" <sup>19</sup> Ka Yesu lee yeli ko ba, "A kulta tigri deme na tɔɔ `leŋ la ba nɔe a saŋ na a serpaala naŋ kyãã be a ba poɔ? Saŋ na zaa a serpaala naŋ be ba zie, ba kon tɔɔ `leŋ ba nɔe. <sup>20</sup> Kyɛ a bebie na ta la ka ba na iri a serpaala a yi ba zie. A bebie ana poɔ la ka ba pãã na `leŋ noore. ²¹ "Nee ba maŋ de pempaala a liiri ne kparkora, bonso a liiru na tage yi la a boŋkora poɔ, ka a kparkyeeroo waa faa gaŋ le o naŋ da waa. ²² Kyɛ nee kon boŋ de tewɔmɔ dãã paala eŋ dãã woɔ kore poɔ. Ka onɔ wa e le, a dãã paala na kyeɛ la a dãã woore, ka a tewɔmɔ dãã zaa kyiri baare, kyɛ ka a dãã woore zaa saŋ. Kyɛ a fere la ka ba de tewɔmɔ dãã paala eŋ dãã

woore paala poɔ." ²³ Sabat bebiri daare kanŋ, Yesu da kpe kyɔɔ la bombie were, kyɛ ba naŋ kyɔɔ la ka O tutuuribo da piili ŋmaara a bombie zuri. ²⁴ Ka a Farasi deme da yeli ko O, "Kyelle, boŋ la so ka ba ere a Sabat bebiri a bon na naŋ ba tu a Nɔbinna sori?" ²⁵ Ka Yesu da lee yeli ko ba, "Ye danŋ ba kanne boŋ a bon na David naŋ e, a saŋ na koŋ naŋ da kpe o ne balanŋ zaa naŋ be o zie, ka ba boɔɔ bondirii na di, ²⁶ le o naŋ da kpe a Naanmen yiri a saŋ na Abiatar naŋ da la a puoru neŋkponni zusobɔ, te ɔɔ a puoru zie boroboro naŋ ba tu Nɔbinnaa ka nee zaa ɔɔ ka a puoru neŋkponni naane, kyɛ meŋ de ko o tutaaba ka ba di?" ²⁷ Ka O yeli ko ba, "Ba iri la a Sabat daare nensaala zuŋ. Ba ba iri nensaala a Sabat daare zuŋ. ²⁸ Le pãã a Nensaala Bidɔɔ meŋ e la a Sabat daare Danŋa."

3 O da lee kpe la a senagɔɔ poɔ, ka dɔɔ kanŋ nu naŋ da kpi da be be. ² Ba da kaa O, ka O na saŋ la a dɔɔ a Sabat bebiri bee, ka ba na tɔɔ nye voo te nyare O zu. ³ Ka O yeli ko a dɔɔ na nu naŋ da kpi, "Iri, wa are te niŋe soɔ!" ⁴ Ka O pãã da soore ba, "A tu la a nɔbinna sori ka te e evele bee efaare a Sabat daare, a faa nyɔvoo, bee ko?" Kyɛ ba da ba yeli yeɛ zaa. ⁵ O da kaa ba la zaa ne suuri, ka O poɔ zaa da saŋ yaga a ba zukpeene zuŋ, ka O da yeli ko a dɔɔ, "Tẽẽ fo nu!" Ka o tẽẽ o nu, ka o nu lee waa soŋ na a kanŋ. ⁶ A pare na poɔ la ka a Farasi deme yi a te nare biŋ ne a Herod deme le ne le ba naŋ na tɔɔ e ka ba na saŋ O bare. ⁷ Yesu ne O tutuuribo da yi gaa la a mane zie, ka nobɔ yaga naŋ yi Galili ane Gyudea da tu O. ⁸ Nobɔ meŋ da yi la Gyerosalem, Idumea, ne a tenne zaa naŋ gaŋ a Gyordan, ane tenne zaa naŋ gyilli Taiya ne Sidon. Ba naŋ woŋ Yesu eronŋ zaa yeɛ, nobɔ yaga da wa la O zie. ⁹ A nobɔ naŋ e yaga zuŋ la ka O da yeli ko O tutuuribo ka ba kyɔgre gu O ne a gborilee kanŋ. Ka le naane, a nobɔ na ŋmore O la. ¹⁰ O naŋ da saŋ nobɔ yaga, balanŋ na zaa naŋ taa baalonŋ da ŋmore la O zie ka ba na tɔɔ tɔ O. ¹¹ Saŋ na zaa sedegɛ naŋ nye O, a maŋ le la gaŋ a O niŋe a ŋmeere kpelle, a yele, "Fõõ la a Naanmen Bidɔɔ!" ¹² Kyɛ O da maŋ kpãã a la kpẽã ka a ta e ka nee zaa boŋ O yeɛ. ¹³ Yesu da do la taŋ kanŋ zu a te boɔle balanŋ O naŋ boɔɔ ka ba wa O zie, ka ba da wa O zie. ¹⁴ O da iri la pie ne bayi ka ba na be O zie, kyɛ ka O toŋ ba ka ba gaa te kann. ¹⁵ O ko ba la faŋ ka ba na tɔɔ saŋ baalonŋ zaa kyɛ digi kɔntɔmɔ bare. ¹⁶ A bama pie ne bayi la bama: Simon (O naŋ da boɔɔ ka Pita); ¹⁷ Gyems, Zebede bidɔɔ, ane o kyɔ Gyɔn (O naŋ da boɔɔ ka Boanergyes, naŋ wuli ka Saatanne Bidɔɔ); ¹⁸ Andero, Felep, Bartolomi, Matiu, Tomas, Gyems a Alfeos bidɔɔ, Tadeos, Simon naŋ e Kanaan nee kanŋ, ¹⁹ ane Gyudas Iskarioti, naŋ da koore Yesu. ²⁰ Ka nobɔ yaga da wa laŋ taa a be, ka Onɔ ne O tutuuribo da kon tɔɔ nye sori ka ba di. ²¹ Kyɛ Omeŋe nobɔ naŋ da woŋ a ŋaa, ba da gaa la te nyɔge O, bonso ba da yeli la, "O ba e omeŋe." ²² Ka a nɔbinna kaakaareba naŋ sigi yi Gyerosalem poɔ, da

yeli, "O taa la Beelzebob, kye ka a yi a kontom zikaara zie ka O digre kontom bara." ²³ Le la ka O boole ba kye yeli ne sokpaga ko ba, "Wol ka Setaana na digi Setaana bare? ²⁴ Ka naalon wa pon kyaare ne omenje, a naalon na kon toɔ are. ²⁵ Ka yiri wa pon kyaare ne omenje, a yiri na kon toɔ are. ²⁶ Kye ka Setaana wa iri kyaare ne omenje a pon ziiri ayi, o kon toɔ are, kye ka o baaro la ta. ²⁷ Nee zaa kon toɔ kpe dɔɔkpɛã yiri a te tuo o boma yi ne ka o ba dan `lenj a dɔɔkpɛã kye pãã zu o boma. ²⁸ Yelmenje ka N yeli ko ye, ka nensaala biiri yelbebe zaa, ane ba yelbifaare nan kyaare ne nee kan zaa, na nye la suuri diteroo. ²⁹ Kye nee na zaa nan yeli yelbifaare kyaare ne a Sekyerete kon bnj nye suuri diteroo togtogi, kye o na senj la sere diu sanjaa nan kon bnj baare." ³⁰ O da yeli la le, bonzuinj ba da yeli ka O taa la sedegre. ³¹ Yesu ma ane O yɔɔmine pãã da wa la, a wa are yenj pon kye tonj nee kan ka o kpe te boole O. ³² Nobo yaga da zenj gyilli O la, kye ba mine da yeli ko O, "Kyele, Fo ma ane Fo yɔɔmine nan be yenj bonko Fo la." ³³ Ka O da lee soore ba, "Anj la N ma, bee N yɔɔmine?" ³⁴ Le la ka O kaa a nobo zaa nan njmaa gyilli O, kye yeli, "Nye N ma ane N yɔɔmine. ³⁵ Bonso, nee na zaa nan ere Naanmen bonko, onk la N yɔɔ, ne N yɔɔpu-ulee, ane N ma."

4 Sanj kan, Yesu da lee piili la wullo a mannoore zie. A nobo nan da gyilli O da waa la yaga le, ka O da kpe gbori a zenj a mane pon, kye ka a nobo da be a mannoore. ² Ka O pãã da wuli ba ye le yaga ane sokpaga, a yeli ko ba O wuluu pon, ³ "Ye kyele! Bombiyaara la yi a te yaare o bombie. ⁴ O nan da yaara a bombie la ka a mine da le sori pon ka sazu nuulli wa de a di. ⁵ Kye a mine menj le la kusinman zie nan ba taa tene yaga, kye a da buli la wiẽũ le, bonso a tene da ba sigi yaga a be. ⁶ Kye a njmenaa nan da wa do la, ka a da gbele kpi, bonzuinj a da ba taa nyaga. ⁷ Kye a mine da le la goore pon, ka a goore baa milli poge a, ka a da ba toɔ wnj bie zaa. ⁸ Kye a mine da le la tenvelaa pon, a buli, a wnj wɔmɔ a enj bie; ka a mine wnj wɔmɔ lezere ne pie, ka a mine lezaata, ka a mine menj wnj wɔmɔ kɔkɔ." ⁹ Ka O yeli ko ba, "Onk nan taa tobo a na wonj, venj ka o wonj." ¹⁰ O nan pãã da e O yonj, balan nan da be O zie lanj ne a pie ne bayi, da soore O la a sokpare nj pare. ¹¹ Ka O yeli ko ba, "O ko la yenee ka ye bnj a Naanmen naalonj yelsɔgle kye balan nan be yenj zie, a ye le ama nan wa ne sokpaga: ¹² "Ba na nan toɔ nyere la, kye kon bnj a tege, ba na nan toɔ wono la, kye kon bnj a pare; ka le naane ba na lee bamenne, ka N di ba yelbebe suuri ko ba." ¹³ Ka Yesu yeli ko ba, "Ye ba bnj a sokpare nj pare bee? Wol la ka ye pãã na bnj a sokpaga kan zaa pare? ¹⁴ A bombiyaara yaare la a yelbiri. ¹⁵ Nobo mine waa la a na a bana nan be a sori pon, a zie na a yelbiri nan yaare. Ka ba nan wa wonj a yelbiri, a pare na pon, Setaana nan wa la a wa de a yelbiri na ba nan yaare a ba sukyie pon yi ne. ¹⁶ Kye ba mine menj waa la a na

balan nan be a kusinman zie. Balan nan wa wonj a yelbiri, ba de o la wiẽũ le ane nok. ¹⁷ Kye ba nan ba taa nyaga bamenne poore, le la ka ba menj kon kɔre yaga. Ka yeltuo bee dnj wa te wa a yelbiri zuinj, a pare na pon ba nan njme la gberɛ. ¹⁸ Kye nobo mine waa la a na balan nan be a goore zie. Ba nan wnj la a yelbiri, ¹⁹ kye a tenje zu teeronj, ne a bontaro belloo, ne a boma bonko, nan wa la a milli poge a yelbiri a e ka ba ba toɔ wnj wɔmɔ zaa. ²⁰ Kye ba mine waa la a na balan nan be a tenvelaa pon. Ba wonj la a yelbiri a de o, kye wnj wɔmɔ, ka kan wnj lezere ne pie, kan lezaata, kye kan menj wnj kɔkɔ." ²¹ Ka O yeli ko ba, "Ba nan de la kanea vũũ wa ne a de pee wɔgle poge bee de binj gado pulinj? Ba ba nan de binj o aroo zie nan do? ²² A le pon, yelsɔgle zaa kyebe nan kon bnj sãã, kye ye le na zaa ba nan poge menj kyebe nan kon bnj kpe a kyaane pon. ²³ Ka nee zaa wa taa tobo na wonj, venj ka o wonj." ²⁴ Ka O lee yeli ko ba, "Teere velaa bon na ye nan wonj. A bommanaa na ye nan manne ne, le la ka ba na manne a ko ye; kye yenee nan wonj zie, ba menj na ko ye la yaga. ²⁵ Nee na zaa nan taa, ba na lee ko o la yaga. Kye nee na zaa nan ba taa, ba na de la bon na zaa o nan taa a yi ne o zie." ²⁶ Ka O lee yeli, "A Naanmen naalonj waa la a na dnk nan yaare o bombie a tene zu. ²⁷ Ka o wa gbiri tenso bee ka o iri a njmenaa sanj, a bombie nan buli la a baa, kye onk omenje ba bnj lenee zaa a nan e. ²⁸ A tene nan wnj la wɔmɔ omenje. A piili ne a vaare, a enj a zu, a pãã de ne a zu dngebo. ²⁹ Kye a sanj na a bombie nan wa be, a dnk nan enj la o soɔ, bonso a kyebo sanj ta la." ³⁰ Yesu yeli la ko ba, "Bonj la ka te na manne ne a Naanmen naalonj? Bee bonj mannoo la ka te na de manne ne o? ³¹ O waa la a na selmabiri ba nan bore a tene pon, ka o e a bombie a tenje zu bombon zaa pon. ³² Kye ka onk wa bore, o nan buli la baa te waa kponj ganj a zevaare wee boma zaa, kye taa ullii bere ka a sazu nuulli na toɔ wuo kyogri a o `maaronj pon." ³³ Yesu da nan yeli la a yelbiri ko ba ne a sokpaga ama taaba a senj le ba nan na toɔ wonj. ³⁴ Kye O da ba yeli ye le zaa ko ba ka a ba e sokpare. Kye O nan wa be O yonj ane O tutuuribo, O da nan manne la a sokpaga tege zaa ko ba. ³⁵ A daare na, a zie nan wa `maa, O da yeli la ko ba, "Ye venj ka te gaa a mane ganj loori." ³⁶ Ba da bare la a nobo ba puorinj kye kpe a gbori te gere lanj ne O. A gboe mine menj da be la be. ³⁷ Ka sese kpeã da iri, ka a kɔɔ njmeere kpeere a gbori, ka a da kyere fẽẽ ka a na e ka a gbori na paale ne kɔɔ. ³⁸ Yesu da be la a gbori puorinj a ganj gbire kapuro zu. Le la ka O tutuuribo da senj O a yeli O, "Wuliwullo, a kon kpe Fo ka tenee bore we bee?" ³⁹ Ka O iri a kyaare a sese kye yeli ko a mane kɔɔ, "Bare gɔmɔ! E gbili!" Le la ka a sese baare, ka a zie zaa da waa zomm le. ⁴⁰ Ka O yeli ko a O tutuuribo, "Bonj la so ka ye zoro dambẽẽ le? Wol ka ye ba taa sagdeu?" ⁴¹ Ba da zoro la dambẽẽ yaga, kye soore taaba, "Anj pãã la a dnk nj, ka sese ane mane kɔɔ tuuro O noore?"

5 Ba da ganj la a mane gaa Gadarene paalonj poɔ. ² A pare na poɔ, Yesu nanj da yi a gbori poɔ la, ka dɔɔ kanj nanj taa sedegre da yi a yabogri zie a tuori Yesu. ³ A dɔɔ ŋa da kpeere la a yare zie, kye nee zaa da kon tɔɔ `lenj o, ka banzɔɔ meŋ gba ba tɔɔ taa o. ⁴ Bonso, ba da manj enj o la bama ne banzɔɔ, kye o da manj ŋmaa la a banzɔɔ bare kye kare a bama bare. Nee na nanj na tɔɔ kɔɔle o kyebe. ⁵ Tensɔɔ ane ŋmenaa zaa, a yare zie ane a tanne zu, o da manj kono la kye ŋmaara omenje ne kubo. ⁶ O nanj da nye Yesu nanj be tɔɔre, ka o da zo gaa te le gbi dumo O niŋe, ⁷ kye pãã da ŋme kpelle a yeli ne kɔkɔkɔŋ, "Bonj yeɛ la ka N taa ne Fo Yesu, a Naanmen Kponj Zaa Bidɔɔ? N sɔɔ Fo la Naanmen enj ka Fo ta dɔgre ma." ⁸ Bonso Yesu da yeli ko o la, "Yi a dɔɔ zie, fɔɔ sedegre!" ⁹ Yesu da soore o la, "Fo yuori la bonj?" Ka o lee yeli, "N yuori la Legyen, bonso te waa la yaga." ¹⁰ Ka o lee sɔre Yesu yaga ka O ta e ka a yi a paalonj na poɔ. ¹¹ A be da peele la a tanja see ka dobaare yaga da dire bondirii a be. ¹² Ka a kontɔɔ zaa sɔre O a yeli, "Ko te sori ka te gaa a dobaare zie a te kpe a." ¹³ A pare na poɔ, O da ko a la sori. Ka a sedegre da yi a dɔɔ a kpe a dobaare enj. A dobaare zaa da zo la yaga te sigi a tanj bogi, a kpe a manzulunj poɔ a te nyu kɔɔ kpi. A dobaare da ta la turi ayi. ¹⁴ A balan nanj da guolo a dobaare da zo yi la a zie ŋa a te manne a yeɛ ko a nobɔ nanj be a tenje ne a paalonj zaa poɔ. Le la ka a nobɔ yi wa ka ba te nye bon na nanj da e. ¹⁵ Ba nanj ta Yesu zie la ka ba nye a dɔɔ na a kontɔɔ nanj da nyɔge, onɔ nanj da taa a legyen, ka o zenj a be a su bo-ma, ka o yerj lee. Ka dambẽẽ da kpe ba. ¹⁶ Balanj nanj da nye a, da manne la ko a nobɔ le a nanj da waa a dɔɔ na a kontɔɔ nanj da nyɔge zie ane a dobaare yeɛ. ¹⁷ Le la ka ba da piili sɔɔ Yesu ka O yi ba paalonj poɔ. ¹⁸ Yesu nanj da kpe a gbori la, ka a dɔɔ na a kontɔɔ nanj da nyɔge sɔre O ka O venj ka o be O zie. ¹⁹ Ka Yesu da ba sage kye yeli o, "Kuli fo yiri a te yeli ko fomenje yideme bon na zaa a Danja nanj e ko fo ane le O nanj taa nyonono fo zie." ²⁰ Le la ka a dɔɔ te gere kye piili yeɛ a Dekapoles tenje poɔ lenee zaa Yesu nanj e ko o, ka a nobɔ zaa nɔe da `maa. ²¹ Yesu nanj de a gbori lee gaa a mane ganj loori, nobɔ yaga da wa la O zie, a sanj na O nanj be a mannɔre. ²² Ka a senagɔɔ nenkponj kanj nanj di Gyaerɔs da wa O zie. O nanj wa nyere Yesu la, ka o le O gbɛ puliŋ, ²³ a sɔre O yaga kye yeli, "N kɔɔyalee peele la kũũ. Wa de Fo nuuri dɔgle o ka o na tɔɔ nye sammo kye nye nyɔvɔre." ²⁴ Le la ka Yesu gaa ne o. Nobɔ yaga da tuuro O la a daara taa O enj. ²⁵ Kye pɔɔ kanj zẽẽ nanj da kyire yuomo pie ne ayi da be la ba poɔ. ²⁶ O da nye la woore yaga baalonsamma yaga nuuri poɔ, ka o da di o libie zaa baare. Kye ama da ba sorj o togtogi, kye ka a o baalonj da la zuo le. ²⁷ O nanj da wonj Yesu yeɛ, ka o tu O puoriŋ a nobɔ poɔ a te tɔ O kparo. ²⁸ Bonso, o da yeli la, "Ka Maa deɛ tɔ O bonsuuri yonj, N na nye la sammo." ²⁹ A pare na poɔ la, ka o zẽẽ kyiruu

ŋmaa, kye ka o da bonj o enjan poɔ ka o nye la sammo a o dɔgronj poɔ. ³⁰ A pare na poɔ menj, Yesu da bonj la Omenje poɔ ka fanno kanj yi la O zie. Le la ka O lee O puoriŋ a nobɔ poɔ kye soore, "Anj la tɔ a N bonsuuri?" ³¹ Ka O tutuuribo lee yeli ko O, "Nye, nobɔ yaga la daara taa Fo enj, kye ka Fo soore, 'Anj la tɔ Ma?' " ³² Kye ka Yesu kaara a nobɔ poɔ na nye a nee na nanj tɔ O. ³³ A pɔɔ nanj bon na nanj e o zie, da miine la ne dambẽẽ a wa le O niŋe sɔɔ, kye yeli a yelmenje zaa ko O. ³⁴ Ka Yesu yeli ko o, "N kɔɔyaa, a fo sagdeu sanj fo la. Gere ne `maaronj kye nye sammo a fo dɔgronj poɔ." ³⁵ Yesu nanj da yeɛ yeɛ la, ka dɔɔ mine yi a senagɔɔ nenkponj yiri, a wa yeli, "A fo kɔɔyaa kpi la. Bonj la so ka fo lee dɔɔ a Wuliwullo?" ³⁶ Yesu nanj wonj a yelbie ama, ka O yeli ko a senagɔɔ nenkponj daadaa, "Ta zoro dambẽẽ, kye deɛ sage de." ³⁷ O da ba sage ka nee zaa tu O ka Pita, Gyems ane Gyɔɔ, Gyems yɔɔ, naane. ³⁸ O nanj wa ta a senagɔɔ nenkponj yiri la, ka Yesu nye a dɔɔ ane nobɔ nanj kono a ŋmeere kpelle yaga. ³⁹ Ka O kpe a te yeli ba, "Bonj la so ka ye ŋmeere kpelle le a kono? A bie ba kpi. O gbire la." ⁴⁰ Kye ba da la O la. O nanj wa digi ba zaa ka ba yi la, ka O taa a bie saa ne a ma lanj ne balan nanj be O zie, a kpe ne a die na poɔ a bie nanj ganj. ⁴¹ O nyɔge la a pɔglee nu, kye yeli, "Talita kumi!" (nanj wuli ka, "Pɔglee, N yeli ko fo la, iri!") ⁴² A pare na poɔ ka a pɔglee iri a kyenj. O da e la yuomo pie ne ayi. Ka ba nɔe da `maa yaga. ⁴³ Yesu da tere la nɔre kpẽã ka ba ta venj ka nee zaa wonj a yeɛ ama. O pãã da yeli ba la ka ba ko a pɔglee bon kanj ka o di.

6 Yesu da yi la a be a wa kpe Omenje tenje, ka O tuuuribo da tu O. ² A Sabat bebiri nanj wa ta, O da piili la wullo a senagɔɔ poɔ. Be la ka nobɔ yaga da wonj O yeɛ ka ba nɔe zaa da `maa. Ka ba yeli, "Yenj la ka a dɔɔ ŋa nye ama zaa? Bonj yerj la ka ba ko O ka O nuuri tɔɔ tonj tonkpeene ama?" ³ A dɔɔ ŋa naane a kapenta? Onɔ naane a Maria bidɔɔ kye lee e a Gyems, Gyosef, Gyudas, ane Simon yɔɔ? Kye O yɔɔpuulii, ba ba be te zie kye?" Ka ba suuri da iri yaga ne O. ⁴ Kye Yesu da yeli ko ba la, "A ba e ka Nmen-nɔr sobɔ ba taa enj, kye o ba taa enj omenje tenje ane omenje nobɔ ane omenje yiri poɔ." ⁵ Ka Yesu da ba tɔɔ tonj tonkpeene zaa a be, see O nanj da de O nu dɔgle baaleba mine zu a sanj ba yonj naane. ⁶ O nɔre da `maa la a ba basagdeu zu. ⁷ O da boɔle la a pie ne bayi a piili tonj ba bayi bayi kye ko ba fanj ganj a sedegre. ⁸ O da tere la nɔre ko ba ka ba ta de bon zaa tu ne a sori ka dateera naane. Ba ta de woɔ, bee boroboro, bee libie a ba libibelente poɔ. ⁹ Ba na tɔɔ enj la nɔre kye ta su kpare ayi. ¹⁰ Kye ka O yeli ko ba, "Ka yeneɛ wa kpe yiri zaa poɔ, ye be a be kye gu ka ye wa yi be gere. ¹¹ Kye ka nee ba wa tuori de ye bee kyelle ye yeɛ, a sanj na ye nanj wa yi a be kye gere, ye piŋ a uuruŋ bare ye gbɛ enj ka a di dansee kyaare ne ba. N yeli la yelmenje ko ye, a na waa la mɔle ko Sodom ane Gomora a sereɛ diu daare, ganj a tenje na."

¹² Ba nanj da yi gere la, ka ba kanne ka nobo lee ba teerorj. ¹³ Ba da digi la kɔntɔmɔ yaga bare kye pore kãã enj baaleba yaga kye sanj ba. ¹⁴ Kye a Naa Herod da wonj la O yeɛ, bonso Yesu yuori da yi la yaare zie zaa, ka o da yeli, "Gyon, a Kõõ Suobu Tere lee yi la a kuuni poɔ. Le la so ka tonjkeene ama tonɔ o zie." ¹⁵ Ka ba mine yeli ka, "O e la Elaigya." Kye ka ba mine yeli ka, "O e la Njmen-nocr sobo kanj, bee O waa la senj a Njmen-nocr sobo kanj." ¹⁶ Kye a sanj na Herod nanj da wonj O yeɛ, ka o da yeli, "Gyon la, a dɔɔ na N nanj da njmaa o zu bare. O lee yi la kuuni poɔ." ¹⁷ Bonso, Herod menje da tere la noɔre ka ba nyɔge Gyon, a `lenj o a pigu die poɔ, Herodias, a o ɔɔ Felep pɔɔɔ zuij, bonso o da kuli o la. ¹⁸ Bonzuij Gyon da yeli la ko Herod, "A ba tu a Nɔbinnaa ka fo de a fo ɔɔ ɔɔ." ¹⁹ Le la ka Herodias pãã da taa yeɛ ne Gyon kye dee da boɔɔ ka o ko o, kye o da ba tõõ, ²⁰ bonzuij, Herod da zoro la Gyon a boɔɔ ka o waa la yeltori ne yelkyerete sobo, kye pãã da kaara o. Herod nanj wonj Gyon yeɛ, buriburi da nyɔge o la, kye o da manj kyelle la wonj o yeɛ ne popeɛlonj. ²¹ Bebiri kanj nanj ta la ka a senj ka Herod da maale o dɔgebo bebiri tigri ko a tenj danneba, a sogyare nenjponni, ane a Galili nemberɛ. ²² A sanj na Herodias pɔɔyaa nanj da wa kpe, o da see la ka a peɛle Herod poɔ a lanj ne o bonditaaba. Ka a Naa yeli ko a pɔglee, "Sɔre bon na zaa fo nanj boɔɔ ka N de ko fo." ²³ Kye ka o polle noɔre ko o, "Bon na zaa fo nanj sɔre n zie, N na ko fo la, ka a nanj e n naalonj ponj sentaa gba." ²⁴ Ka a pɔglee yi te yeli ko o ma, "Bonj la ka N na sɔre ka o ko ma?" Ka o ma lee yeli ko o, "Gyon, a Kõõ Suobu Tere zu la." ²⁵ A pare na poɔ ka a pɔglee zo kpe a naa zie wiẽũ le a sɔre o, "N boɔɔ la ka fo ko ma Gyon, a Kõõ Suobu Tere zu pampana nj, ka o enj a bondilaa poɔ." ²⁶ A naa poɔ da sanj la yaga, kye a noɔre o nanj da faa polle ane o bonditaaba nanj da be be zuij la ka o da ba boɔɔ ka o mɔɔ o. ²⁷ A pare na poɔ la ka a naa tonj a nenjkoora a tere noɔre ka o de o zu wa ne. Le la ka a dɔɔ gaa te njmaa Gyon zu bare a pigu die poɔ. ²⁸ O da taa la o zu wa ne bondilaa poɔ a de ko a pɔglee, ka a pɔglee menj de ko o ma. ²⁹ Gyon tutuuribo nanj da wonj a njaa, ba da wa la wa de Gyon enjan a gaale o yabogi poɔ. ³⁰ A potuuribo da lanj la taa Yesu zie a manne ko O bon na zaa ba nanj da e kye wuli. ³¹ Ka O da yeli ko ba, "Ye wa, ye yonj, a gaa we-gyanj poɔ a te penne belanj a be." O da yeli la le bonzuij nobo yaga da manj waara la kye lee gere ka ba da ba nye pennoo zaa nanj senj ka ba na tõõ di. ³² Le la ka ba kpe a gbori a te gaa wegyanj zie kanj, ba yonj. ³³ A nobo da nye ba la ka ba gere, kye ba yaga zie boɔɔ ka Ono la. Ba da yi la ba tenne zaa poore a de ba weẽ zo ne gbɛɛ a te pɔge O a zie na O nanj be. ³⁴ Yesu nanj wa yi a gbori poɔ a nye nobo yaga, ka O da taa nimibaalonj ne ba, bonzuij ba da waa la a na peere nanj ba taa kyeene, ka O pãã da piili wullo ba yeɛ yaga. ³⁵ A bebiri nanj da faa baare la, ka O tutuuribo da wa O zie a wa yeli O, "We-

gyanj zie la anj, kye a sanj tole la. ³⁶ Bare ba ka ba gaa te kpe a paalonj ane a tembili poore a te da boroboro, bonso ba da ba taa bondirii zaa." ³⁷ Kye ka Yesu lee yeli ko ba, "Ye ko ba bon kanj ka ba di." Ka ba yeli ko O, "Te gaa te da boroboro nanj senj denari koore ayi a de ko ba ka ba ɔɔ, bee?" ³⁸ Ka O yeli ko ba, "Boroboro awolo ka ye taa? Ye gaa te nye." Ba nanj gaa te nye la ka ba yeli, "Anuu ane zomɔ ayi." ³⁹ Ka Yesu tere noɔre ko ba ka ba venj ka a nobo zenj ziiri ziiri a mɔ`maara zu. ⁴⁰ Le la ka ba zenj ziiri ko-ko ane lezaayi ne pie-pie. ⁴¹ O nanj de a boroboro anuu ane a zomɔ ayi la ka o gbole kaa sazu, a puori kye njmaa a boroboro, a de ko O tutuuribo ka ba de ponj ko a nobo. O menj da ponj la a zomɔ ayi ko a nobo zaa. ⁴² Ba zaa da di la tege, ⁴³ kye ka a tutuuribo da wuo a bondi-njmaa ane a zonj-njmaa a paale pebilii pie ne ayi. ⁴⁴ A dɔɔ balanj nanj da di a boroboro da waa la turi anuu. ⁴⁵ A pare na poɔ, Yesu da e la ka O tutuuribo kpe a gbori a de O weẽ a ganj a mane te gaa Betsaida, kye ka O pãã da bare a nobo ka ba yaare. ⁴⁶ O nanj da bare ba la, ka O da yi te do tanj zu ka O te puori a be. ⁴⁷ A zie nanj wa `maa, a gbori da be la a mane senselenso kye ka O yonj da be a tenje zu. ⁴⁸ O da nye la ka O tutuuribo moɔɔ ne a gbori mɔn-noo, bonzuij a sɛsee da kyaare ba la. A tenso guuro anaare sobo sanj la, ka O da waara ba zie a kyene a manjkoõ zu, kye a da kyere feẽ ka O na tole ba bare. ⁴⁹ Kye ba nanj wa nye O, ka O kyene a manjkoõ zu, ba da teere ka O e la nyaakpẽẽ, kye njme kpelle. ⁵⁰ Ba zaa da nye O la ka ba sukyie dɔɔɔ. A pare na poɔ la ka O da yeli ko ba, "Ye taa sukyiri. Maa la. Ye ta zoro dambẽẽ." ⁵¹ O da do kpe la a gbori poɔ ne ba, ka a sɛsee njmaa daadaa le, ka bammene nɔe da `maa yaga a tonseele nj zuij. ⁵² Bonso ba da ba boɔɔ a boroboro yeɛ tege a ba zukpeene zuij. ⁵³ Ba nanj wa ganj a mane baare la, ka ba ta a Genesaret paalonj mannoɔ. ⁵⁴ Ba nanj wa yi a gbori poɔ baare, nobo da boɔɔ daadaa le ka Yesu la. ⁵⁵ A le la ka ba da zo kpe a paalonj na zaa poɔ a te tuo ba baaleba a ba gado boma zu wa ne, zie na zaa ba nanj wonj ka O be. ⁵⁶ Kye zie na zaa O nanj da gaa, a tembili poɔ, bee a tenjponni poɔ, bee a were poɔ, ba da manj gaale la a baaleba a dare poɔ. Ba da sɔre O la ka O venj ka ba to O kparo kpiiru yonj. Balanj zaa nanj da to O da nye la sammo.

7 A Farasi deme ane a nɔbinna kaakaareba mine nanj yi Gyerosalem da lanj la taa O zie. ² Ba nanj da nye ka O tutuuribo mine dire bondirii ne nuuri nanj ba veɛ, ka a le wuli ka ba da ba pege ba nuuri, ka ba yeli ka a ba tu sori. ³ Bonso, a Farasi deme ane a Gyu deme zaa ba manj di see ka ba manj pege ba nuuri velaa a tuuro ba nemberɛ eronj. ⁴ Ka ba nanj wa yi a daa poɔ wa, ba ba manj di see ka ba pege ba nuuri. Eronj yaga be la be ka a nemberɛ da de ko ba ka ba tuuro, a na ko bilii, dogre, kudogre, ne tabolee pegebo. ⁵ A Farasi deme ane a nɔbinna kaakaareba pãã da soore la Yesu, "Bonj

la so ka Fo tutuuribo ba tuuro a nember� eronj kye manj di bondirii ne nuuri nanj ba pɛge.”⁶ Ka O lee yeli ko ba, “Isaiya kanne la ye yeɛ velaa, yenee melmelebe, a na o nanj nmaa binj, “Nobɔ bama enɛ Ma la ane ba nɔgbɛmɛ, kye ba sukyie waa la tɔɔre ne Ma.”⁷ Ba puoro Ma la ne puoruu nanj ba taa tɔɔ; ba wuli la nensaala nɔteroo ka a sereɲ e la wuluu.’⁸ Bonso, ye bare la Naanmen nɔe kye tuuro a nensaala eronj, na a dogre ne kɔbilii pɛgebo ane eronj ama taaba zaa ye nanj manj erɛ.”⁹ Kye ka O da yeli ko ba, “Ye sereɲ bare la a Naanmen nɔre ka ye na tɔɔ tuuro ye nemberɛ eronj.”¹⁰ Bonso, Moses yeli la, ‘Enɛ fo saa ne fo ma,’ ne, ‘Onɔ nanj wa yeli yelfaare kyaare ne o saa bee o ma, venj ka ba ko o.’¹¹ Kye yenee yeli ka, ka neɛ wa yeli o saa bee o ma, ‘Sommo zaa fo nanj da naa nye n zie e la Koreban,’ (a pare la, a e la kyɔgtaa ko Naanmen),¹² ye manj venj la ka o ba tonj tomɔ zaa ko o saa bee o ma.¹³ Le ka ye e ka Naanmen yelbiri ba taa fanj, a yi ye nemberɛ eronj ye nanj de ko nobɔ zie. A eronj ama taaba la ka ye manj erɛ.”¹⁴ Yesu da boɔle la nobɔ yaga zaa O zie, a da yeli ko ba, “Ye kyelle Ma, ye kanj zaa, kye bɔɲ a pare.”¹⁵ Bon zaa kyebe nanj na yi yenj poɔ a wa kpeɛre nensaala enj na tɔɔ e ka o waa deɲre. Kye bon na nanj yire o poɔ, ana na e ka o waa nendɛgre.¹⁶ Ka neɛ zaa wa taa tobo na wonj, venj ka o wonj.”¹⁷ O nanj wa bare a nobɔ kye kpe a yiri poɔ, O tutuuribo da soore O la a sokpare pare.¹⁸ Ka O soore ba, “A yenee menj ba bɔɲ a pare bee? Ye ba nye ka bon na zaa nanj yi yenj poɔ a wa kpeɛre neɛ kon tɔɔ venj ka o waa deɲre?”¹⁹ Bonso, a ba manj kpeɛre o sukyiri poɔ, kye o poɔ la ka a manj kpeɛre, kye pãã lee yi a o enjan kpe a bangyera laa poɔ, a le venj la ka bondirii zaa waa soɲ.”²⁰ Ka O lee yeli, “Bon na nanj yire nensaala poɔ, ana na e ka o waa nendɛgre.”²¹ Bonso, nensaaleba poɔ, a ba sukyie poɔ la, ka teɛronj faare, pɛɛp̄ ɛ̄ɛ tomɔ, pɛɛp̄ ɛ̄ɛ efaare, nenko,²² nannyigrunj, digbogbo, potuolunj, belloo, edegre, nimifaare, yelbifaare, pɔɔlonj, ane dambolunj manj yi wa.²³ A efaare ama zaa la manj yi a nensaala poɔ, a e ka o waa nendɛgre.”²⁴ Yesu da iri la yi a be kye gaa te kpe Taiya ne Sidon paalonj poɔ. O nanj wa kpe yiri kanj poɔ, O da ba boɔɔ ka neɛ zaa bɔɲ a zie na O nanj be, kye O kon tɔɔ venj ka a e yelsɔglaa.²⁵ Ka pɔɔɔ kanj, nanj taa pɔɔyaa sedɛgre nanj nyɔge, da wonj O yeɛ a wa O zie a le O gbɛɛ enjɛ.²⁶ A pɔɔɔ da e la Grik neɛ, kye ka ba da dɔge o Siria Fonisia paalonj poɔ. O da sɔre la Yesu ka O digi a kɔntɔn bare o pɔɔyaa enjɛ.²⁷ Yesu da yeli la ko o, “Venj ka a bibiiri de wɛɛ di tege, bonso, a ba veɛle ka ba de a bibiiri boroboro ɔɔ enj balii.”²⁸ Ka o lee yeli ko O, “Oo, Daɲna, kye a balii nanj be a tabol pulin manj di la a bibiiri bondinmaara nanj le.”²⁹ Le la ka O yeli ko o, “A fo yelbie ama zuin, fo na tɔɔ gɛɛ. A kɔntɔn yi la a fo pɔɔyaa poɔ.”³⁰ O nanj da kuli, o da nye la o pɔɔyaa ka o ganj a gado zu, ka a kɔntɔn yi o enjɛ.³¹ Le la Yesu da yi Taiya ne Sidon paalonj poɔ a kye sigi a Galili mane zie a

te kpe a Dekapoles paalonj poɔ.³² Ba da taa la dɔɔ kanj nanj e wonj kye kon tɔɔ yeli yeɛ vela wa ne O zie. Ba da sɔre O la ka O de O nu dɔgle o.³³ Kye O nanj wa tage O yi ne a nobɔ poɔ, Yesu da de la O nubie tonj a dɔɔ tobo poɔ, kye poore motaare tɔ ne a dɔɔ zeɛ.³⁴ O da lee gbole la kaa tenvelaa kye hoone, a yeli ko o, “Ef-fata!” (nanj wuli ka, “Yuo!”).³⁵ A pare na poɔ ka a dɔɔ tobo yuo, ka o zeɛ menj dɔle ka o piili yeɛ yeɛ velaa.³⁶ Yesu da ko ba la nɔre ka ba ta yeli ko neɛ zaa. Kye O nanj da wa lee tere nɔre nja ko ba, le la ka ba menj lee yeɛ O yeɛ yaga.³⁷ A nobɔ nɔe zaa da `maa la zuo ka ba yeɛ “O e la bon zaa velaa. O e la ka wonni wono kye ka gbara menj yeɛ yeɛ.”

8 A bebie ana poɔ, nobɔ da lanj la taa yaga, kye ba da ba taa bon zaa na di, ka Yesu boɔle O tutuuribo a yeli ko ba,² “Nimibaalonj erɛ Ma la a nobɔ bama enjɛ, bonzuiɲ pampana nja, ba be la N zie beri ata kye ba ba taa bondirii zaa.”³ Ka Maa bare ba ka ba kuli ne kɔɲ, ba na le la a sori poɔ, bonzuiɲ ba mine yi la zitɔre zaa wa.”⁴ Ka a O tutuuribo lee yeli ko O, “Yenj la ka neɛ na tɔɔ nye boroboro nanj na senj a nobɔ bama a wegyanj nja poɔ?”⁵ Ka Yesu soore ba, “Boroboro awolɔ ka ye taa?” Ka ba lee yeli, “Ayopɔi.”⁶ Ka O yeli a nobɔ ka ba zenj tenjɛ. Kye O nanj da de a boroboro ayopɔi a puori bareka puoruu, O da nmaa la a boroboro a de ko O tutuuribo ka ba menj tɔɔ de ko a nobɔ. A le la ka ba da de poɲ ko ba.⁷ Ba menj da taa la zombilii belanj. O nanj da puori bareka puoruu, O da yeli la ko a O tutuuribo ka ba menj de poɲ ko a nobɔ.⁸ Ka ba da di tege. Ba da wuo la a boroboro nmaara nanj kyere paale pekponni ayopɔi.⁹ A balanj nanj da di da ta la turi anaare. O nanj da bare ba ka ba yaare la,¹⁰ a pare na poɔ, ka O kpe a gbori ane O tutuuribo a te gaa Dalmanuta paalonj poɔ.¹¹ Ka a Farasi deme da wa O zie a wa piili nmeɛre nɔkpeene ne O. Ba da boɔɔ la ka O ko ba manno kanj nanj yi tenvelaa, ka ba na tɔɔ gyenne O.¹² Ka O hoone O see poɔ kye yeli, “Wolɔ la ka a boɔɔ nja deme manj boɔɔ ka ba nye manno kanj? Yelmenjɛ N yeli ko ye, manno kanj zaa kon wa a boɔɔ nja deme zie.”¹³ Le la ka O pãã bare ba, kye lee kpe a gbori poɔ a gaa a mane ganj loori.¹⁴ O tutuuribo da yinni la ka ba de boroboro wa ne. Ba da ba taa boroboro zaa nanj ganj bonyenaa yonj a gbori poɔ.¹⁵ Ka Yesu ko ba nɔre kye yeli, “Ye gu kye kaara yemenne velaa a Farasi deme bele ane a Herod bele enjɛ.”¹⁶ Le la ka ba teere taa kye pãã yeli, “Te nanj ba taa boroboro wa ne zuin la.”¹⁷ Yesu nanj bɔɲ a bon na ba nanj yeli la, ka O yeli ko ba, “Bonj la so ka ye yeɛ yeɛ a ye poɔ ka ye ba de boroboro wa ne? Ye kyãã ba nye bee bɔɲ a pare? Ye kyãã taa zukpeene?”¹⁸ Ye taa la nimie kye kon tɔɔ nye? Ye taa la tobo kye kon tɔɔ wonj? Ye ba teere bee?¹⁹ N nanj da nmaa a boroboro anuu a ko a nobɔ turi anuu, boroboro nmaara pɛbilii awolɔ la ka ye da wuo paale?” Ka ba lee yeli, “Pie ne ayi.”²⁰ “Kye N nanj da nmaa a boroboro ayopɔi a ko a

nobɔ turi anaare, pekponni awolɔ la ka ye da wuo a boroboro n̄maara paale?" Ka ba lee yeli, "Ayopɔ̄." ²¹ Ka O yeli ko ba, "Wolɔ ka ye ba bɔn̄ a pare?" ²² O da wa la Betsaida tenɛ, ka ba da taa zɔn̄ kan̄ wa ne O zie a sɔre O ka O tɔ o. ²³ Yesu da nyɔge la a zɔn̄ nu a tage o yi ne a tenɛ poɔ. O nan̄ wa kyiri motaare en̄ a dɔɔ nimie en̄ kye de O nu dɔgle o la, ka O soore o, "Fo nye la bon kan̄" ²⁴ Ka a dɔɔ gbole kaa kye yeli, "N nye la nensaale-ba ka ba waa a na teere nan̄ yɔ kyene viire." ²⁵ Ka Yesu pãã lee de O nuuri dɔgle o nimie, kye e ka o kaa sazu. Le la ka o nimie lee waa soŋ, ka o pãã nye nee zaa velaa. ²⁶ Yesu bare o la ka o kuli kye ka O yeli, "Ta wa kpeere a tenɛ poɔ, bee yeli a yeɛ n̄a ko nee zaa a tenɛ poɔ." ²⁷ Yesu ne O tutuuribo da yi la gaa te kpe a tenne nan̄ gyilli Sesarea Felepe. A sobiri poɔ, O da soore ba la, "An̄ la ka a nobɔ yeli ka N waa?" ²⁸ Ka ba da lee yeli, "Gyɔn̄, a Kõõ Suobu Terɛ la, kye ka ba mine yeli ka Elaigya, kye ka ba mine men̄ yeli ka a N̄men-nocr sobɔ kan̄ la." ²⁹ Ka O da soore ba, "Kye ka yenee men̄ yeli ka an̄ la Ma?" Ka Pita lee yeli O, "Fõõ la a Kristo." ³⁰ Ka O da kpãã ba ka ba ta wa yeli O yeɛ ko nee kan̄ zaa. ³¹ Ka O pãã da piili wuli ba ka a fere ka a Nensaala Bidɔɔ nye woore yeɛ yaga poɔ, ka a nembere, ne a puoru nen̄kponni ninderebe, ane a nɔbinna kaakaareba zagre O bare a ko O. Kye ka beri ata wa baare, O na lee iri la. ³² O da yeli la a yeɛ n̄a kperaa le, ka Pita tage O yi ne a piili te nyare O zu. ³³ Kye Yesu nan̄ wa lee kaa O tutuuribo, O nyare la Pita zu a yeli, "Yi gaa N puorin̄, Setana. Fo ba taa Naan̄men yeɛ fo teeron̄ poɔ, kye nensaala yeɛ la ka fo taa." ³⁴ Yesu nan̄ da boole nobɔ yaga ane a tutuuribo, O da yeli la ko ba, "Ka nee zaa wa boɔɔ ka o tu N puorin̄, ven̄ ka o kyiiere omen̄e kye tuo o dagara a tuuro Ma. ³⁵ Bonso, nee na zaa nan̄ na faa o nyɔvɔre, na bɔre o la bare, kye nee na zaa nan̄ na bɔre o nyɔvɔre a Maa ane a yelnoore zuiŋ, a nee na sobɔ na faa la o nyɔvɔre. ³⁶ Bonso, bon̄ tɔɔ la ka nee na nye ka onɔ wa nye a donɛ zaa kye bɔre omen̄e nyɔvɔre?"

³⁷ Bee, bon̄ la ka nee na de tege ne o nyɔvɔre? ³⁸ A le poɔ, nee na zaa nan̄ zoro vi a Maa ne N yelbie zuiŋ, a boɔɔ n̄a p̄eɛ̄ ã̄ ne yelbebe deme zie, onɔ en̄e la ka a Nensaala Bidɔɔ men̄ na nye vi, a san̄ na Onɔ ane a malkere kyerete nan̄ na wa a O Saa en̄o poɔ." **9** Ka O yeli ko ba, "N yeli la yelmen̄e ko ye, ka ba mine nan̄ are kye kon nye kũũ kye gu ka ba wa te nye a Naan̄men naalon̄ ka o wa ne fan̄a." ² Bebie ayɔbo nan̄ wa tɔle, Yesu da de la Pita, Gyems ane Gyɔn̄ a taa ba do ne tan̄kpon̄ kan̄ zu, ka ba yon̄ da be a be. Be la ka O waalon̄ da lee a ba niŋe soɔ. ³ O bonsuuri da nyegre la a pele gan̄ sakubo zaa, a gan̄ le tenɛ zu bompegre zaa nan̄ na tõõ pege ka a yi furu tutu. ⁴ A be la ka Elaigya ane Moses wa sãã ba zie a wa yeɛ yeɛ ane Yesu. ⁵ Ka Pita yeli ko Yesu, "Rabai, a waa la velaa ka te be a kye. Ven̄ ka te maale segre ata, Fõõ so kan̄, Moses men̄ kan̄, ka Elaigya men̄ so kan̄." ⁶ Pita da ba bɔn̄ bon

na o nan̄ na yeli, bonso ba da zoro la dambẽẽ yaga. ⁷ Kye ka zanzugo kan̄ da wa a ligi poɔge ba, ka kɔkɔre kan̄ yi a zanzugo poɔ a yeli, "An̄a la N Bidɔɔ N nan̄ n̄n̄. Ye kyelle O." ⁸ Tentɔba na, ba nan̄ da lee kaa gyilli bamenne, ba da ba lee nye nee zaa ka Yesu ne ba yon̄ naane. ⁹ Ba nan̄ da wa sigre a tan̄ la, ka Yesu ko ba noɔre ka ba ta wa yeɛ korɔ nee zaa bon na ba nan̄ da nye, kye gu ka a Nensaala Bidɔɔ wa iri yi a kuuni poɔ baare. ¹⁰ Ba da de la a yeɛ n̄a bin̄ ba yon̄ zie, a man̄ soorɔ taaba a boɔɔ a kuuni lee-irun̄ pare. ¹¹ Le la ka ba soore O, "Bon̄ la so ka a nɔbinna kaakaareba man̄ yeli ka a fere la ka Elaigya de wẽẽ wa?" ¹² Ka Yesu lee yeli ko ba, "Elaigya seren̄ de la wẽẽ wa, a lee maale boma zaa. A na ba nan̄ da n̄maa bin̄, a fere la ka a Nensaala Bidɔɔ nye woore yaga kye ka ba men̄ zagre O. ¹³ Kye Maa yeli la ko ye, Elaigya wa la. Ba men̄ e la lenɛ zaa ba nan̄ boɔɔ ka ba e ko o, a na ba nan̄ da n̄maa a o yeɛ bin̄." ¹⁴ O nan̄ wa a tutuuribo zie, O da nye la nobɔ yaga ka ba n̄maa gyilli ba kye men̄ nye a nɔbinna kaakaareba ka ba n̄meere n̄kpeene ne ba. ¹⁵ A pare na poɔ, a nobɔ yaga na zaa nan̄ da wa te nyere Yesu, ba n̄e da `maa la yaga, ka ba da zo gaa a te puori O. ¹⁶ Ka O soore a nɔbinna kaakaareba, "Bon̄ yeɛ en̄e la ka ye n̄meere n̄kpeene ne ba?" ¹⁷ Ka dɔɔ kan̄ nan̄ be a nobɔ poɔ lee yeli, "Wuliwullo, N taa la n bidɔɔ wa ne Fo zie sedegre kan̄ nan̄ nyɔge, ka o kon tõõ yeli yeɛ. ¹⁸ Zie na zaa o nan̄ be ka onɔ wa nyɔge o, o man̄ lɔɔ o la tensoɔ. Ka o fuuro motaare o noɔre en̄e a kɔkɔ o nyeme, kye ka o lee bale o zaa. N yeli la a Fo tutuuribo ka ba digi a sedegre n̄a bare, kye ba da ba tõõ." ¹⁹ Ka Yesu lee yeli, "Yenee basagdeu boorɔ deme. N na kɔre la ye zie a sen̄ wolɔ? A na kɔre sen̄ wolɔ ka N na di kannyiri ye zie? Taa o wa ne N zie." ²⁰ Ka ba da taa o gaa ne O zie. A sedegre nan̄ wa nye Yesu, ka a pare na poɔ, o n̄me a bie lɔɔ a e ka o gyeme iri. Ka a bie le a tensoɔ, a bille, a fuuro motaare o noɔre en̄e. ²¹ Ka Yesu soore a bie saa, "A kɔre la sen̄ wolɔ a nan̄ man̄ ere o a n̄aa?" Ka o yeli, "A o bile san̄ zaa la. ²² A man̄ ta sobɔ lɔɔ o en̄ vũũ poɔ bee kõõ poɔ a na ko o. Kye ka Fõõ na tõõ e bon zaa, taa nyonono ne te kye soŋ te." ²³ Ka Yesu yeli, "Ka fo na tõõ sage de, bon zaa na tõõ e ko onɔ nan̄ sage de." ²⁴ Daadaa le, ka a bie saa kon̄ ne n̄menaa kõõ kye yeli, "Dan̄na, N sage de la. Soŋ ma a n basagdeu poɔ." ²⁵ Yesu nan̄ nye ka nobɔ yaga zoro waara ba zie la, ka O nyare a sedegre zu kye yeli, "Fõõ sewon̄ ane segbara, N ko fo la noɔre. Wa yi a o en̄e kye ta wa la kpe o zaa!" ²⁶ Ka a see n̄me kpelle, a e ka a bie gyeme iri yaga kye pãã wa yi. Ka a bie waa a na kũũ ka ba yaga zie yeli, "O kpi la." ²⁷ Kye ka Yesu nyɔge o nu en̄e a zeɛ o ka o iri are. ²⁸ Yesu nan̄ wa kpe a yiri poɔ la ka a O tutuuribo soore O yon̄ zie, "Bon̄ la so ka tenee kon tõõ digi o bare?" ²⁹ Ka O yeli ko ba, "Ama taaba ba man̄ yire, ka puoruu ne n̄`len̄ naane." ³⁰ Ba bare la a be kye tu Galili paalon̄, kye Yesu da ba boɔɔ ka nee bɔn̄ be zaa ba nan̄ be. ³¹ O wuli la O

tutuuribo a yeli ko ba, "Ba na nyɔge la a Nensaala Bidɔ a enj O a nensaala nuuri poɔ. Ba na ko O la, kye ka Onɔ wa kpi baare, a beri ata daare O na lee iri la." ³² Kye ba da ba bɔŋ a yeɛ ama pare, kye da zoro dambɛɛ ka ba soore O. ³³ O da ta la Kaperneom tenje. O naŋ da be a yiri poɔ la ka O soore ba, "Boŋ la so ka ye da ηmeere nɔkpeene a sori zu?" ³⁴ Ka ba da e gbili, bonso, a sori zu ba da yeli la ka aŋ la na e ba zaa kpon sobɔ. ³⁵ O da zen la kye boole a pie ne bayi a yeli ko ba, "Ka nee kaŋ zaa wa boɔɔ ka o de wɛɛ, o na be la ba zaa puoriŋ kye lee e tontonɔ ko ba zaa." ³⁶ O da de la bibile kaŋ a venj ka o are a ba senselensɔ. O naŋ da de a bie enj O nuuri poɔ la ka O yeli ko ba, ³⁷ "Nee na zaa naŋ tuori de a bibilii bama kaŋ zaa a N yuori enje, meŋ tuori de Ma la. Kye nee na zaa naŋ tuori de Ma ba tuori de Maa, kye o tuori de la a Sobɔ na naŋ toŋ Ma." ³⁸ Ka Gyɔn lee yeli ko O, "Wuliwullo, te nye la nee kaŋ ka o digre kɔntɔmɔ bara a Fo yuori enje, kye O ba tuuro te. Ka te yeli o ka o ta e a le, bonzuiŋ o ba e te kaŋ." ³⁹ Ka Yesu yeli, "Ye ta pigi o sori. Bonso, nee kaŋ zaa kon tɔɔ toŋ toŋkpeene a N yuori enje kye la lee puoriŋ a yeli faaloŋ zaa kyaare Ma. ⁴⁰ Bonso, nee na naŋ ba kyaare te, e la te kaŋ. ⁴¹ Ka nee kaŋ zaa wa ko ye kɔɔ ne kɔp ka ye nyu N yuori enje, ye naŋ e Kristo soobo, N yeli la yelmeŋe ko ye, a o yɔɔre kon bɔŋ bɔre. ⁴² "Kye ka nee wa venj ka a bibilii bama kaŋ zaa naŋ sage de Ma wa ηme gbere, a da naa waa la velaa yaga ka ba `leŋ neere yagle o kɔɔre enje a de o lɔ en mane poɔ. ⁴³ Ka fo nu wa e ka fo ηme gbere, ηmaa o bare. A waa la velaa ka fo kpeere a tenje zu ne nuyenaa, gaŋ fo naŋ taa nuuri ayi kpe ne a tenfaa ne a vɔvɔ naŋ kon bɔŋ kpinni poɔ. ⁴⁴ Be la ka ba dandulo ba kpiire, kye ka a vɔvɔ meŋ ba kpinne. ⁴⁵ Ka fo gbere wa venj ka fo ηme gbere, ηmaa o bare. A na waa la velaa ka fo kpeere a tenje zu ne gbeyenaa gaŋ fo naŋ taa gbɛɛ ayi kye ka ba de fo lɔ en tenfaa ne a vɔvɔ naŋ kon bɔŋ kpinni poɔ. ⁴⁶ Be la ka ba dandulo ba kpiire, kye ka a vɔvɔ meŋ ba kpinne. ⁴⁷ Kye ka fo nimiri meŋ wa venj ka fo ηme gbere, `loori iri bare. A na waa la velaa ka fo kpe a Naanmen naaloŋ ne nimiyenaa gaŋ fo naŋ taa nimie ayi kye ka ba de fo lɔ en tenfaa vɔvɔ poɔ. ⁴⁸ Be la ka " 'ba dandulo ba kpiire, kye ka a vɔvɔ meŋ ba kpinne'. ⁴⁹ Ba na vieli la nee zaa ne vɔvɔ, kye ba na maŋ meele la bɔɔre zaa ne nyennoo. ⁵⁰ "Nyennoo waa la bonvelaa, kye ka nyennoo tuo wa yi, wolɔ ka ye na tɔɔ e ka a lee taa a tuo? Ye taa nyennoo yemenne poɔ, kye taa `maaroŋ ane ye taaba."
10 Ka Yesu pãã bare a be kye te kpe a Gyudea paaloŋ poɔ a Gyordan gaŋne. A be meŋ, nobɔ yaga da lee wa la O zie. Kye a naŋ da waa O eron, O da lee wuli ba la. ² A Farasi deme da wa la O zie a pãã da soore O, "A taa la sori ka dɔɔ bare o poɔ?" Le la ka ba da gylene O. ³ Ka O lee yeli ko ba, "Boŋ noɔre la ka Moses tere ko ye?" ⁴ Ka ba yeli, "Moses da venj la ka nee maŋ ηmaa poɔ baro gane biŋ kye pãã bare o poɔ."

⁵ Ka Yesu lee yeli ko ba, "A ye zukpeene zuiŋ la ka o ηmaa a noɔre ηa biŋ. ⁶ Kye a yi a boma zaa iruu piilu saŋ, Naanmen da maale la bondaa ane bompɔɔ. ⁷ A ηaa la so ka dɔɔ na bare o saa ne o ma kye mare taa ne o poɔ ⁸ ka a ba bayi na lee enjan bonyenaa. A le zuiŋ, ba ba lee waa nobɔ bayi, kye enjan bonyenaa la. ⁹ A le poɔ, bon na Naanmen naŋ maale ka a laŋ taa, ta venj ka nee wele a bare." ¹⁰ Ba naŋ da lee wa be a yiri poɔ, a O tutuuribo da lee soore O la a ama yeɛ. ¹¹ Ka O lee yeli ko ba, "Nee na zaa naŋ bare o poɔ kye lee de poɔ, maale la peemo yelbieri a kyaare ne o. ¹² Kye ka poɔ meŋ wa bare o sere, kye lee kuli sere, o meŋ maale la peemo yelbieri." ¹³ Ka ba da taa bibiiri wa ne Yesu zie ka O tɔ ba. Kye ka a tutuuribo da nyare a balan naŋ taa ba wa ne zu. ¹⁴ Yesu naŋ wa nye a ηaa, O poɔ da ba pele, ka O yeli ko ba, "Ye venj ka a bibiiri wa N zie kye ta pigi ba sori. Bonso, a bibiiri bama taaba la so a Naanmen naaloŋ. ¹⁵ N yeli la yelmeŋe ko ye, nee na zaa naŋ ba wa de a Naanmen naaloŋ na bibile, kon bɔŋ kpe o poɔ." ¹⁶ Kye ka O da de a bibiiri enj O nuuri poɔ, a de O nuuri dɔgle ba kye maale ba ne yelbisonne. ¹⁷ Yesu naŋ da tu O sori gere la ka nee kaŋ da zo gaa O zie a te le gbi dumo O niŋe kye soore O, "Wuliwullo velaa, boŋ la ka N na e a tɔɔ di a nyɔvore naŋ kon baare gbannoŋ?" ¹⁸ Ka Yesu yeli ko o, "Boŋ la venj ka fo boole Ma nenvelaa? Nee zaa ba e nenvela ka bonyenaa yon naane. Onɔ la Naanmen. ¹⁹ Fo bɔŋ la a Naanmen nɔe, 'Ta toŋ peemo tomɔ. Ta ko nee. Ta zuuro. Ta di danse-zirii. Ta belle faa nee. Enne fo saa ne fo ma.' " ²⁰ Ka o lee yeli, "Wuliwullo, ama zaa ka N tuuro a yi n poɔ saŋ zaa." ²¹ Ka Yesu kaa o a nɔŋ o, kye yeli ko o, "Yelyenaa yon la kyere. Gaa te koɔre a boma na zaa fo naŋ taa, a de ko naŋ deme, kye fo na taa la naboma tenvelaa poɔ. E a le kye wa de a dagara a tuuro Ma." ²² Ka a dɔɔ poɔ da ba pele ne a bon na Yesu naŋ da yeli, ka o da taa posan-naa yaga a gere ne, bonso o da taa la boma yaga. ²³ Ka Yesu kaa viiri a zie zaa kye yeli ko O tutuuribo, "A sereŋ e la tuo ko balan naŋ taa boma yaga ka ba kpe a Naanmen naaloŋ poɔ!" ²⁴ Ka a tutuuribo nɔe zaa da `maa a O yelbie zuiŋ. Kye ka Yesu lee yeli ko ba, "Bibiiri, a sereŋ e la tuo ko balan naŋ delle a boma ba naŋ taa ka ba kpe a Naanmen naaloŋ poɔ. <sup>25</sup> A waa la mɔle ka bontan kpe sumini vuori a gaŋ tara sobɔ naŋ na kpe a Naanmen naaloŋ poɔ." <sup>26</sup> Ka ba nɔe zaa da `maa yaga, ka ba soore taa, "Aŋ la pãã na tɔɔ nye faabo?" ²⁷ Ka Yesu kaa ba kye yeli, "A kon tɔɔ e nensaala zie, kye Naanmen zie, a ba waa le, bonso bon zaa na tɔɔ e la Naanmen zie." ²⁸ Ka Pita da pãã piili yeli ko O, "Kyelle, te bare la te boma zaa kye tuuro Fo." ²⁹ Ka Yesu lee yeli, "N yeli la yelmeŋe ko ye, nee kyebe naŋ bare o yiri, bee yɔɔmine, bee yɔɔpuulii, bee ma, bee saa, bee poɔ, bee bibiiri, bee were, Maa bee a yelnoore zuiŋ, ³⁰ naŋ kon lee nye ziiri kɔ kɔ a pampana ηa saŋ (yie, yɔɔmine, yɔɔpuulii, mamine, bibiiri ane were—a laŋ ne dɔgron).

Kye a saŋ na naŋ na wa poɔ, o meŋ na nye la nyɔvɔre naŋ kon boŋ baare. ³¹ Kye ba yaga zie naŋ e danwěẽ deme na waa la pare baara deme, kye a pare baara deme meŋ na waa la a danwěẽ deme." ³² Ba da be la a sobiri poɔ a duoro Gyerosalem, ka Yesu da de ba wěẽ. Ba nɔe da `maa la, kye ka ba da zoro damběẽ a saŋ na ba naŋ da tuuro O. O da lee de la a pie ne bayi yi ne a te yeli ko ba bon na naŋ na e O zie. ³³ Ka O yeli, "Ye kyelle, te duoro la Gyerosalem, kye ba na iri de la a Nensaala Bidɔɔ ko a puoru neŋkponni ninderebe ane a nobinna kaakaareba. Ba na di la O sereɛ a sage ka a seŋ la ka O kpi. Kye ba na lee iri de O la ko a Tendaa deme, ³⁴ ka ba e O la, kye kyiri motaare eŋ O, a fɔbe O, a ko O. A beri ata daare, O na lee iri la." ³⁵ Ka Gyems ne Gyɔn, a Zebede bidɔɔ, da wa O zie, a yeli, "Wuliwullo, te boɔɔ la ka Fo e ko te le te naŋ na sɔre ka Fo e." ³⁶ Ka O yeli ko ba, "Boŋ la ka ye boɔɔ ka N e ko ye?" ³⁷ Ka ba yeli ko O, "Tere noɔre ka te na zeŋ Fo eŋno poɔ, ka kaŋ na zeŋ Fo nudoroŋ eŋe, ka kaŋ meŋ zeŋ Fo nugɔɔ eŋe." ³⁸ Ka Yesu yeli ko ba, "Ye ba boŋ bon na ye naŋ boɔɔ. Ye na tɔɔ nyu ne la a koɔ na N naŋ nyu ne, kye tɔɔ de a suobu na N naŋ da de?" ³⁹ Ka ba yeli ko O, "Te na tɔɔ la." Ka Yesu yeli ko ba, "Ye na sererɔ nyu ne la a koɔ na N naŋ nyu ne, kye de a suobu na N naŋ da de. ⁴⁰ Kye ka ye kaŋ zaa na zeŋ a N nudoroŋ bee nugɔɔ zie, N ba taa sori ka N de ko ye. Kye ba na de la a ziiri ama ko balan na ba naŋ maale biŋ ka ba wa zeŋ." ⁴¹ A tutuuriibo pie naŋ wa te woŋ a ŋaa, ba poore da saŋ la yaga ne Gyems ane Gyɔn. ⁴² Ka Yesu boɔle ba a yeli ko ba, "Ye boŋ la ka balan ba naŋ de eŋ ka ba e a Tendaa deme zikaareba, maŋ dire la naaloŋ ba zu, ka a ba neŋkponni meŋ dire faŋ ba zu. ⁴³ Kye a kon e le a ye zie. Ye kaŋ zaa naŋ boɔɔ ka o e neŋkpoŋ ye poɔ, na e la ye ton-tonɔ. ⁴⁴ Kye ka ye kaŋ zaa naŋ boɔɔ ka o de ye wěẽ, na e la gbaŋgbaa a ye zaa zie. ⁴⁵ Le la ka a Nensaala Bidɔɔ meŋ ba wa ka ba tonɔ korɔ O, kye O wa la ka O wa tonɔ korɔ nobɔ kye de O nyɔvɔre a lee yɔɔ de ne nensaaleba yaga." ⁴⁶ Kye ka ba pãã da ta Gyereko. Yesu ne O tutuuriibo ane nobɔ yaga naŋ da wa yire Gyereko la, ka doɔ zoŋ kaŋ naŋ di Bartimeus, Timeus bidɔɔ, da zeŋ a sobiri noɔre a boɔɔ. ⁴⁷ O naŋ wa woŋ ka Yesu naŋ yi Nazaret la, ka o da piili ŋmeere kpelle a yele, "Yesu, David Bidɔɔ, taa nyonono ne ma!" ⁴⁸ Ka nobɔ yaga nyare o zu kye yeli o ka o bare goɔ. Kye le la ka o pãã da lee ŋmeere kpelle yaga: "David Bidɔɔ, taa nyonono ne ma!" ⁴⁹ Ka Yesu tage are, kye tere noɔre ka ba boɔle o. Le la ka ba boɔle a zoŋ kye yeli ko o, "Kyelle! Iri! O boɔɔ fo la." ⁵⁰ Ka o ko o kparo bare, kye vare iri a wa Yesu zie. ⁵¹ Ka Yesu lee soore o, "Boŋ la ka fo boɔɔ ka N e ko fo?" Ka a zoŋ yeli ko O, "Rabai, N boɔɔ la ka N lee nyere." ⁵² Ka Yesu yeli ko o, "Gere. Fo sagdeu saŋ fo la." A pare na poɔ, ka o lee nyere a tuuro Yesu a sori poɔ.

11 Ba naŋ wa gere Gyerosalem, kye ta Betfagye ane Betane, a Dleve Taŋa zu la, ka Yesu toŋ O tutuuriibo bayi, ² a yeli ko ba, "Ye gaa te kpe a tembile na naŋ be ye nimitɔɔre eŋe. Ka yenee wa kpeere a be, ye na nye la boŋlee ka o `lerɔ, o zu nee zaa daŋ ba zoɔme. `Lori o wa ne. ³ Kye ka nee zaa wa soore ye, 'Boŋ la so ka ye ere a ŋaa?' ye yeli o, 'A Daŋna la boɔɔ o, kye O na tere o la kye daadaa.'" ⁴ Ka ba da gaa te nye a boŋlee ka o are a yeŋ a `lerɔ dendɔre noɔre eŋe, a teŋe sokyara kaŋ zie, ka ba `lori o. ⁵ Ka nobɔ mine naŋ are a be soore ba, "Boŋ la ka ye ere, a `loro a boŋlee?" ⁶ Ka ba lee yeli ko ba a na a le Yesu naŋ tere a noɔre, ka a nobɔ bare ba ka ba gaa. ⁷ Ka ba da taa a boŋlee wa ne Yesu zie, a wa de ba bonsuuri ko poɔ a boŋlee, ka O do zoɔme o. ⁸ Nobɔ yaga da yere la ba bonsuuri a poɔ a sobiri zaa, kye ka ba mine meŋ da kye tee ullii a yere poɔ a sobiri. ⁹ Ka a balan naŋ de wěẽ ane a balan naŋ be a puoriŋ da ŋme kpelle a yele, "Hosanna!" "Maaloo be la Onɔ naŋ waara a Daŋna yuori eŋe!" ¹⁰ "Maaloo be la a te Saa David naaloŋ zie naŋ waara a Daŋna yuori eŋe!" "Ka Hosanna do a duobu zaa poɔ!" ¹¹ Yesu da kpe la Gyerosalem a te gaa a Nmen yiri. O da pigri la a boma zaa a be, kye a saŋ naŋ da faa tole, O da yi la gaa Betane ane a pie ne bayi. ¹² A bieo daare ba naŋ da yi Betane, koŋ da kpe O la. ¹³ O naŋ nye kaŋkaŋ tee naŋ taa vaare a are toɔre la, ka O tage ta ka O nye ka, kaapoŋe, a ta wa koŋ. O naŋ da ta, O da ba nye bon zaa ka vaare yoŋ naane, bonzuiri a kaŋkaŋ koɔɔ saŋ ba ta sere. ¹⁴ Ka O lee yeli ko a tee, "A yi pampana ŋa kye gere, nee zaa kon ko fo koɔ zaa togtogi." O tutuuriibo da woŋ la le O naŋ da yeli. ¹⁵ Ba naŋ tara Gyerosalem la, ka Yesu kpe a Nmen yiri davoro poɔ a piili digre a balan naŋ koɔɔ kye daara bara. O da nyɔge la ba libitegreba tabolee zaa ane a ŋman koɔreba dakogri a lee bare. ¹⁶ O da ba sage ka nee zaa tuo laare zaa tu kpe bee yi ne a Nmen yiri davoro poɔ. ¹⁷ Ka O da wuli ba a yeli, "Ba ba ŋmaa biŋ: " 'Ba na boɔɔ la N yiri ka puoru yiri a Tendaa zaa deme zie? Kye yenee maale o la 'nannyigri die.' " ¹⁸ Ka a nobinna kaakaareba ane a puoru neŋkponni ninderebe da woŋ a ŋaa, a piili boɔɔ vuo a na saŋ O bare. Kye ba da zoro la O damběẽ, bonzuiri a nobɔ zaa nɔe da `maa la ne a O wuluu. <sup>19</sup> A zie naŋ da wa `maa, O da yi la a teŋe poɔ. ²⁰ A beguo saŋ, ba naŋ da wa tole gere la, ka ba nye a kaŋkaŋ tee ka o suori vaare a yi a nyaga eŋe. ²¹ Ka Pita teere kye yeli ko Yesu, "Rabai, nye. A kaŋkaŋ tee na Fo naŋ po eŋ, suori la vaare." ²² Ka Yesu lee yeli ko ba, "Taa sagdeu ne Naŋmen. ²³ N yeli la yelmeŋe ko ye, ka nee na zaa naŋ na yeli ko a taŋ ŋa, 'Sere yi kye te ko fomenŋe eŋ a mane poɔ,' kye ba bonno o sukyiri poɔ, kye sage ka a bon na o naŋ yeli na e la, a na e la le o naŋ yeli. ²⁴ A le poɔ, N yeli ko ye la, bon na zaa ye naŋ sɔre ye puoruu poɔ, ye sage ka ye na nye a la, kye ye na nye la. ²⁵ Kye ka yenee wa are a puoro, ka yenee wa taa yele zaa ne nee, ye di

suuri ko o, ka ye Saa nan be tenvelaa poɔ meŋ na di suuri ko ye, ka yenee wa nme gbere. ²⁶ Kye ka yenee kon di suuri ko o, ye Saa nan be tenvelaa poɔ meŋ kon di suuri ko ye ka yenee wa nme gbere.” ²⁷ Ka ba lee wa ta Gyerosalem. Yesu nan da kyene a Nmen yiri poɔ la, ka a puoru nenkponni ninderebe ane a nobinna kaakaareba, ane a nember�e da wa O zie ²⁸ a soore O, “Boŋ faŋ la ka Fo de a tonɔ ne a yeɛ ama? An la ko Fo a faŋ na ka Fo de tonɔ ne a yeɛ ama?” ²⁹ Ka Yesu lee yeli ko ba, “N meŋ na soore ye la yelbiyena. Iri a noɔre ko Ma, kye N na yeli ko ye la a zie na N nan nye a faŋa a de tonɔ ne a yeɛ ama. ³⁰ A kɔɔ suobu na Gyɔn nan tere, a yi la tenvelaa poɔ bee nensaala zie? Ye yeli ko Ma.” ³¹ Ka ba lan teere ko bamenne kye pãã yeli, “Ka tenee yeli, ‘Tenvelaa la,’ O na yeli ko te, ‘Wolɔ pãã la ka ye ba sage ne o?’ ³² Kye ka tenee yeli, ‘Nensaala zie la’ . . .” (Ba da zoro la a nobɔ dambẽẽ, bonso ba zaa da de la Gyɔn ka o sereŋ e Nmen-noɔr sobɔ.) ³³ Le la ka ba lee yeli ko Yesu, “Te ba boŋ.” Ka Yesu lee yeli ko ba, “N meŋ kon yeli ko ye a zie na N nan nye a faŋa N nan de tonɔ ne a yeɛ ama.”

12 Ka O da piili koɔ sokpaga korɔ ba, “Dɔɔ kan la da sele o tewɔɔ weɛ, a me dankyen a gyilli o zaa. O tugi la tewɔɔ dãã maalo zie o poɔ kye lee me kyoglokolo o poɔ. O pãã de la a weɛ ko kɔkɔreba mine kye tu sowogi. ² A wɔɔ koɔroo san nan wa tara, o da toŋ la o tontonɔ kan a kɔkɔreba zie ka o tɔɔ de a weɛ wɔɔ mine a yi a kɔkɔreba zie wa ne. ³ Kye ba da nyɔge o la a nme o yaga kye bare o ka o gaa ne nuzagla. ⁴ Ka o lee toŋ tontonɔ kan ba zie, ka ba za o ane kubo a eŋ o baalonɔ o zu eŋe, a eŋ o vi kye bare o ka o lee gaa. ⁵ Ka o lee toŋ a kan, ka ba da ko o. Ka o la lee toŋ ba mine yaga, ka ba nme ba mine kye ko ba mine. ⁶ “A pãã da kyere la nen-yena yon ka o na toŋ. Onɔ la o bidɔɔ o nan nɔ. Ka o pãã toŋ o a pare baara kye yeli, ‘Ba na ko la n bidɔɔ gyerme.’ ⁷ “Kye a kɔkɔreba bana da yeli la ko taaba, ‘A gbandire la an. Ye wa ka te ko o, ka a gbannonɔ boma na waa te soobo.’ ⁸ Ka ba da nyɔge o a ko, a de o ko bare a weɛ puoriŋ. ⁹ “A le poɔ, boŋ la ka a weɛ danɔ na e? O na wa la a wa san a kɔkɔreba bare kye de a weɛ ko nen-yobo. ¹⁰ Ye da ba kanne a Nmaabo poɔ: “ ‘A kuuri na a meemeerebe nan zagre, waa la a gonɔnaa zu kuuri; ¹¹ a Danɔ eron la an, ka a waa tombee a te nimie poɔ?’” ¹² Ka ba da bo vuo a na nyɔge O, kye ba da zoro la a nobɔ dambẽẽ, bonzuiŋ ba da boŋ la ka O ko la a sokpare kyaare ne ba. Ka ba da bare O kye gaa. ¹³ A puoriŋ, ba da toŋ la a Farasi deme mine ane a Herod deme Yesu zie ka ba tɔɔ bere nyɔge O a O yelbie poɔ. ¹⁴ Ba nan da wa O zie la, ka ba da yeli, “Wuliwullo, te boŋ la ka Fo e la yelmeŋe sobɔ kye ba dire nɔmboore korɔ nee zaa, bonso Fo ba kaara nensaaleba waalonɔ kye wullo a Naanmen sobiri ne yelmeŋe. A tu la a nobinna ka te koɔ zuyɔre ko Siiza bee a ba tu? ¹⁵ Te tere bee te ta tere?” Kye Yesu da

boŋ la a ba melmeloo kye yeli ko ba, “Boŋ la so ka ye gyenne Ma? Ye taa a denari kan wa ko Ma ka N nye.” ¹⁶ Ka ba taa a denari kan wa ne. Ka O yeli ko ba, “An foto ne nmaabo la an?” Ka ba lee yeli ko O, “Siiza la.” ¹⁷ Ka Yesu lee yeli ko ba, “Ye ko Siiza a boma nan e Siiza soobo, kye ko Naanmen a boma nan e Naanmen soobo.” Ba nɔe zaa da `maa la ne O yeɛ. ¹⁸ Ka a Sadusi deme da pãã wa O zie, balan nan yeli ka kuuni lee-irun kyebe. Ba da soore O la soorbir kan a yeli, ¹⁹ “Wuliwullo, Moses nmaa ko te la ka nee koɔ wa kpi kye bare o koɔ, kye ka o ba taa bie zaa, a seŋ la ka o koɔ de a koɔ dɔge bibiiri ko o koɔ. ²⁰ A dan waa la ka yɔmine bayopɔi la da bebe. Ka a danwẽẽ sobɔ de koɔ, ka ba ba dɔge bie zaa kye ka o kpi. ²¹ Ka a ayi sobɔ de a koɔ a meŋ kpi kye ba dɔge bie zaa ne a koɔ. Kye ka a la lee e a le ko a ata sobɔ. ²² A bayopɔi zaa da de la a koɔ, kye ba kan zaa ba dɔge bie ne o. A pare baara zaa ka a koɔ meŋ kpi. ²³ A le poɔ, a kuuni lee-irun poɔ, ka balan wa iri, an koɔ pãã na la a bama poɔ, a bayopɔi zaa nan da kuli o?” ²⁴ Ka Yesu lee yeli ko ba, “Ye ba tuli a yeɛ ama poɔ, ye nan ba boŋ a Nmaabo bee a Naanmen faŋa? ²⁵ A san na ba nan na lee iri yi a kuuni poɔ, ba ba dere koɔ bee kuli serbe, kye ba na waa la a na malkere nan be a tenvelaa poɔ. ²⁶ Kye a kuuni nan na iri yeɛ poɔ, ye ba kanne a Moses gane poɔ le Naanmen nan da yeli yeɛ a yi a tee nan dire poɔ ko o, a yeɛ, ‘Maa la Abraham Naanmen, ane Isaak Naanmen, ane Gyakob Naanmen?’ ²⁷ O ba e a kuuni Naanmen, kye a voobo Naanmen la. A le poɔ, ye tuli la yaga.” ²⁸ A nobinna kaakaareba kan da wa la wa won ka ba nmeere nɔkpeene. O nan wa nye ka Yesu ko ba noɔre velaa la, ka o soore O, “A nɔe zaa poɔ, buo la gan?” ²⁹ Ka Yesu lee yeli ko o, “A onɔ nan gan a nɔe zaa la an: ‘Won, Oo Israel, a Danɔ ye Naanmen e la Danɔ bonyena. ³⁰ Nɔnɔ a Danɔ fo Naanmen ne fo sukyiri zaa ne fo vooron zaa, ne fo teeron zaa, ane fo kpeɛnaa zaa.’ A noɔre na la gan a zaa. ³¹ A ayi sobɔ peele o la: ‘Nɔnɔ fo lan kpeere seŋ fomeŋe.’ A noɔre kan zaa kyebe nan zuo a ama.” ³² Ka a nobinna kaakaara yeli ko O, “Yelmeŋe, Wuliwullo, Fo yeli la yelmeŋe ne Fo nan yeli ka Naanmen e la bonyena, ka Naanmen kan zaa kyebe ka Onɔ naane. ³³ Kye ka fo nɔnɔ O ne fo sukyiri zaa, ne fo teeron zaa, ne fo vooron zaa, ane fo kpeɛnaa zaa kye nɔnɔ fo lan kpeere seŋ fomeŋe, ama la zuo boɔre maaloo ane kyɔgtaa zaa teroo.” ³⁴ Yesu nan nye ka o tere a noɔre velaa la, ka O yeli ko o, “Fo ba be noɔre ne a Naanmen naalonɔ.” A yi a le puoriŋ, nee zaa da ba taa pera ka o soore O sooro zaa. ³⁵ Yesu nan da wullo a Nmen yiri poɔ la, ka O da lee soore, “Wolɔ la ka a nobinna kaakaareba tɔɔ yeli ka a Kristo e la David bidɔɔ? ³⁶ Bonso, David meŋe, a Sekyete poɔ da yeli la, “ ‘A Danɔ yeli la ko n Danɔ, “Zeŋ N nudoron zie kye gu a san na N nan na e ka Fo dɔndɔnne lee Fo gbɛ dakogo.”’ ³⁷ A le poɔ, ka David meŋe da nan boɔɔ O

ka Daḡna, wolo pãã la ka O e o bidɔɔ?" Nobɔ yaga zie da kyelle la O yeɛ ane popeɛloŋ. ³⁸ A O wuluu poɔ la ka O da yeli ko ba, "Ye gu a nobinna kaakaareba naŋ naɔ ka ba su kparwogri a kyene ne, kye naɔ ka ba puoro taa daa poore. ³⁹ Ba meŋ naŋ boɔɔ la a dakogri naŋ do a senagɔgre poore ane a eŋno ziiri a tigrɔ zie ⁴⁰ kye naŋ faara poɔɔ yie. Ba naŋ puori puoru wogri ka ba wuli bamenne. A nobɔ bama na nye la saŋnaa ka a zuo ɛ." ⁴¹ Yesu da zeŋ la kyaare a libiteroo zie, a kaa nye ɛ a nobɔ naŋ ba libie eŋne a libitero daga poɔ, ka a bontareba yaga naŋ ba libie yaga eŋ. ⁴² Ka poɔɔre naŋ sobɔ kaŋ da wa ba libibilibii ayi a libitero daga poɔ ka a seŋ kobo. ⁴³ Yesu naŋ boɔle O tutuuribo la, ka O yeli ko ba, "N yeli la yelmeŋe ko ye, a poɔɔre naŋ sobɔ ŋa la tere gaŋ a balan zaa naŋ da ba libie eŋ a libitero daga poɔ. ⁴⁴ Bonso, ba zaa tere la a yi ba libi-yaga poɔ, kye a poɔɔ ŋa zie, a yi a o naŋno poɔ la ka o de o nyɔvɔre boma zaa tere."

13 O naŋ wa yire a Nmen yiri poɔ la ka O tutuuribo kaŋ yeli ko O, "Wuliwullo! Nye a kusiveɛle ama, ane a meɛbo zaa naŋ be a kye!" ² Ka Yesu yeli ko o, "Fo nye la a meɛbo ama zaa? Kusiri kaŋ zaa kon boɔɔ dɔgle o tasobɔ zu, ka ba kon de a baɔ bare." ³ Yesu naŋ da do zeŋ a Oleva Taŋa zu a kyaare a Nmen yiri, Pita, Gyems, Gyɔn ane Andero da soore O la O yon zie, ⁴ "Yeli ko te, dabori la ka a yeɛ ama na e? Boŋ mannoo meŋ la na wuli a saŋa na a yeɛ ama zaa naŋ na wa e baare?" ⁵ Ka Yesu lee yeli ko ba: "Ye kaara velaa ka nee ta belle ye. ⁶ Bonso, nobɔ yaga na wa la N yuori eŋe, a yeli, 'Maa la a Kristo,' kye pãã belle nobɔ yaga. ⁷ Ka yenee wa won zɔɔre yeɛ kye lee won zɔɔre mannoo, ye ta veŋ ka a dɔɔɔ ye, bonso a fere la ka ama zaa wa, kye a baaroo saŋ kon wa seɛre. ⁸ Teŋ na iri zɔɔ ne la o teŋ tasobɔ, ka naalon meŋ na iri zɔɔ ne o naalon tasobɔ. Teŋmeroo na wa la ziiri yaga. Koŋ na le la, ka doŋ meŋ wa. Ama la a doŋgebo ba piilu. ⁹ "Ye gu yemenne velaa, bonso ba na iri de ye la do ne a Sanhederen koɔto ziiri, kye foɔbe ye a senagɔgre poore. A Maa zuin, ye na are la a zikaareba ane namine niŋe, ka ye waa dansee deme ko ba. ¹⁰ Kye a fere la ka ba daŋ kane a yelnoore ko a tendaa deme zaa. ¹¹ Ka ba naŋ wa taa ye do ne a koɔto ziiri, ye ta taa teeroŋ zaa ne a bon na ye naŋ na yeli. Yeli lenee zaa O naŋ ko ye a gogo na poɔ, bonso a ba e yenee la yeɛ, kye a Sekyerete la yeɛ. ¹² "Yɔɔ na iri de la o yɔɔ ko ba ka ba ko o, ka saa meŋ e ɛ ko o bie. A bibi-iri na are kyaare ne la ba doŋgebo a e ka ba ko ba. ¹³ Nobɔ zaa na kyiiɛ ye la, a Maa yuori zuin. Kye a nee na naŋ na are kpãã te ta a baaroo saŋ na nye la faabo. ¹⁴ "Le ka yenee wa nye 'a bompooɔ naŋ wa ne saŋnaa' ka o are a zie na naŋ ba seŋ ka o are, a na ɛ a Nmen-noore sobɔ Daniel naŋ yeli—veŋ ka a kaŋkana boɔɔ a pare—ye veŋ ka a balan naŋ be Gyudea poɔ, zo yi te do a tanne zu. ¹⁵ Ta veŋ ka nee zaa sigi o pee zu te de bon zaa o die poɔ. ¹⁶ Ta veŋ ka a nee na naŋ be o wee poɔ,

lee te de o kparo. ¹⁷ Kye yeɛ nyɔɔge la balan naŋ taa poɔ, ane balan naŋ enne bibilibii a bebie na poore. ¹⁸ Kye ye puoro ka ye zoobu ta wa a sesee saŋ. ¹⁹ Bonso, a bebie ana na wa ne la yelferaa naŋ da ba waa ɛ a yi a teŋe piilu Naanmen naŋ iri, a te ta a pampana saŋ, kye meŋ kon boɔɔ e zaa. ²⁰ Ka a Daḡna da ba ŋmaa a bebie ana, eŋgan zaa da kon nye faabo. Kye a nen-iri na O naŋ iri zuin, O da ŋmaa la a bebie. ²¹ A ɛ saŋ, ka nee wa yeli ko ye, 'Nye, Kristo be la kye!' bee, 'Nye, O be la a zie ŋa!' ta sage de. ²² Bonso, ziri Kristori ane ziri Nmen-noore deme na iri la a wuli manno kponni kye toŋ tombeere a te belle a nen-iri meŋe, ka ana na tɔɔ. ²³ Kye ye kaara velaa. Kyelle, N daŋ yeli la a yeɛ ama zaa ko ye. ²⁴ "Kye a bebie ama yelferaa wa te baare, " 'A ŋmenaa na ligi la, ka a kyũũ kon lee tere o kyãã; ²⁵ a ŋmarbie na yi la a sazu a le, kye ka a sazu faŋ zaa mine.' ²⁶ "Ba pãã na nye la a Nensaala Bidɔɔ ka O waara a zanzuuri poɔ ne faŋ yaga ne eŋno. ²⁷ O pãã na toŋ la O malkere ka ba boɔle O nen-iri zaa yi a sesee ziiri anaare zaa poɔ ane a teŋe zu baaro zie a te ta a sazu zaa baaro zie ka ba laŋ taa. ²⁸ "Pampana ŋa, ye zanne a sokpare naŋ yi a kaŋkaŋ tee zie. A saŋ na o ullii naŋ wa teere yire a boɔre vaare, ye meŋ boɔɔ ka seẽ kpeere la. ²⁹ Le meŋ la, ka yenee wa nye a ama zaa ka a ere, ye boɔɔ ka a tara la a dendɔre eŋe. ³⁰ N yeɛ la yelmeŋe koro ye, a boɔɔ ŋa deme kon boɔɔ tole kye gu ka a yeɛ ama zaa wa te e baare. ³¹ A sazu ne a teŋe zu na tole la, kye N yelbie kon boɔɔ tole. ³² "Nee zaa ba boɔɔ a bebiri na bee a gogo na. A malkere naŋ be tenvelaa poɔ ba boɔɔ, ka a Bidɔɔ meŋ ba boɔɔ, kye a Saa yon la boɔɔ. ³³ Ye kaara velaa. Ye ta gbire, kye ye puoro. Bonso, ye ba boɔɔ a saŋ na. ³⁴ A na waa la na doɔ kaŋ naŋ yi o yiri kye tu sori. O da bare la o yiri ko o gbaŋgbaare, ka kaŋ zaa taa o tonnoore, kye ka o yeli ko a dendɔre guuro ka o gu a yiri. ³⁵ "A ɛ poɔ, ye gu velaa, bonso ye ba boɔɔ a saŋ na a yidandɔɔ naŋ na lee wa, ka zimaane, bee ka zipon sentaa saŋ, bee ka naɔdaa wa te kono, bee a beguo saŋ. ³⁶ Ka ɛ naane, o naŋ wa uri wa, o na nye ye la ka ye gbire. ³⁷ Bon na N naŋ yeli ko ye, N yeli ko la ye zaa: 'Ye gu!'"

14 Bebie ayi da kyere la kye ka a Gaŋ Baro ne a Boroboro Naŋ Ba Taa Bele Tigri pãã ta. Ka a puoru neŋkponni ninderebe ane a nobinna kaakaareba pãã da boɔɔ belloo sobiri kaŋ ka ba nyɔɔge Yesu a ko O. ² Ka ba yeli, "A kon tɔɔ e a tigrɔ daare bee kaapoŋge, doŋkpon na iri la a nobɔ zie." ³ O naŋ da be Betane a zeŋ a diu zie, Simon naŋ da e koŋkoŋ yiri poɔ la, ka poɔɔ kaŋ da wa O zie ane nard-kãnyuu son daaro naŋ zuo, a alabasta koleba poɔ. O da ŋmere la a koleba a de pore eŋ a O zu eŋe. ⁴ Ba mine naŋ da be a be nye la suuri a yeli ko taaba, "Boŋ la so ka o saŋ a kãnyuu ŋa bare? ⁵ Bonso, a da naa tɔɔ koore la a gaŋ denari koɔrata, ka ba de ko nempaaleba." Ba da hoono kye nyare la a poɔɔ zu. ⁶ Kye ka Yesu yeli, "Ye bare o!"

Bon la so ka ye dɔɔɔ a pɔɔɔ? O ton la tonvelaa ko Ma.
⁷ Bonso, ye man taa la a nempaaleba a ye pɔɔ, ka ye na tɔɔ son ba san na zaa ye nan bɔɔɔ. Kye Maa, N kon man be a ye pɔɔ. ⁸ O e la bon na o nan na tɔɔ. O dan wa la ka o kyiri kãnyuu waare Ma a kyɔgre N engan gu a N ũũbu. ⁹ N yeli la yelmenye ko ye, zie na zaa ba nan kanne a yelnoore na a tenye zu zaa pɔɔ, ba na yeli la a bon na a pɔɔɔ na nan da e, a taa o teeron." ¹⁰ Le la ka Gyudas Iskarioti, a pie ne bayi na kan, da gaa a puoru nenkponni ninderebe zie ka o iri de Yesu ko ba. ¹¹ Ba nan da won a yele ama, ba poore da pele la yaga, ka ba da polle ka ba na yɔɔ o la libie. Le la ka o da bɔ vuo le o nan na tɔɔ iri de O ko ba. ¹² A Boroboro Nan Ba Taa Bele Tigri piilu daare, a san na ba nan man ko a Gan Baro Tigri pelee la, ka Yesu tutuuribo soore O, "Yen la ka Fo bɔɔɔ ka te gaa te kyɔgre ka Fo wa di a Gan Baro Tigri?" ¹³ Yesu da ton la O tutuuribo bayi a yeli ko ba, "Ye gaa te kpe a tenye pɔɔ. Dɔɔ kan nan tuo kɔɔ yuori na tuori ye la. Ye tuuro o. ¹⁴ Ye yeli ko a yiri na pɔɔ o nan kpe yidandɔɔ, 'A Wuliwullo yeli la: Yen la ka a saama die be ka N na di a Gan Baro Tigri ne N tutuuri-bo?' ¹⁵ O na wuli ye la dikpon nan be a pee zu, ka boma zaa maale biɔ. A be la ka ye na kyɔgre gu te." ¹⁶ Ka O tutuuribo gaa te kpe a tenye pɔɔ, a te nye ka a waa sen le O nan da yeli ko ba. Le la ka ba kyɔgre gu a Gan Baro Tigri. ¹⁷ A zie nan wa `maa la ka Yesu wa kpe ne a pie ne bayi. ¹⁸ Ba nan da zen a dire la ka O yeli, "N yeli la yelmenye ko ye, a ye kan nan dire ne Ma na iri de Ma la ko ba." ¹⁹ Ka ba poore da san, ka ba kan zaa man soore O, "Maa la bee?" Ka kan men soore, "Maa la?" ²⁰ Ka O lee yeli ko ba, "O sobɔ e la a pie ne bayi na kan nan lan ton nu ne Ma a laa pɔɔ. ²¹ A Nensaala Bidɔɔ na sereɔ gaa la a sen le ba nan nmaa O yele biɔ. Kye yele nyɔge la a nee na nan na iri de a Nensaala Bidɔɔ ko ba. A da naa waa la velaa ko a nee na ka ba nan da ba dɔge o." ²² Ba nan da dire la ka Yesu de boroboro a puori bareka puoruu, kye nmaa a de ko ba a yeli, "Ye de ɔɔ. N engan la anɔ." ²³ Kye ka O lee de a kɔp, a puori bareka puoruu, kye de ko ba ka ba zaa nyu a o pɔɔ. ²⁴ Ka O lee yeli ko ba, "A N zẽẽ la anɔ, nan yi a nɔlan paala pɔɔ, N nan kyiri ko nobɔ yaga. ²⁵ N yeli la yelmenye ko ye, N kon lee nyu a tewɔɔ kɔɔ kye gu a daare na N nan na lee nyu a, a Naanmen naalon pɔɔ." ²⁶ Ba nan wa yeli Nmendeme yielun kan baare, ba da yi do la a Jleve Tanɔ zu. ²⁷ Ka Yesu yeli ko ba, "Tensɔɔ na, ye zaa na nme la gber a Maa zuiɔ, bonso ba nmaa la biɔ: 'N na nme la a pekyeene, kye ka a peere zo yaare.' ²⁸ Kye ka Maa wa lee iri, N na de la ye wẽẽ gaa te kpe Galili pɔɔ." ²⁹ Ka Pita yeli ko O, "Ka ba zaa wa nme gbere gba, Maa kon bɔn nme gbere." ³⁰ Ka Yesu yeli ko o, "N yeli la yelmenye ko fo, a zene, a tensɔɔ na gba, fo na zagre Ma la bota, kye ka a nɔdaa bɔn kon boyi." ³¹ Kye ka Pita kyãã are kpẽã ne le o nan da yeli, "Ka Maa na wa lan kpi ne Fo, kye N kon bɔn zagre Fo bare." Le la ka ba zaa

men yeli. ³² Ka ba da gaa zie kan nan di Getsemane, ka Yesu yeli ko O tutuuribo, "Ye zen kye, kye ka N puori." ³³ O da taa la Pita, Gyems, ane Gyɔn gaa ne kye pãã da piili taa dɔɔne ko Omenye ka O teeron da ba zen son. ³⁴ Ka O yeli ko ba, "N pɔɔ san la yaga ka a sen ka N kpi. Ye be kye a guuro." ³⁵ Ka O da gaa tɔɔre fẽẽ le kye le tensɔɔ a puori ka, ka a nan na tɔɔ, ka a gogo na tɔle O zie. ³⁶ Ka O yeli, "Abba, N Saa, Fo taa la bon zaa fan. De a kɔp na N zie. Ane a le zaa ka a ba e bon na N nan bɔɔɔ, kye bon na Fɔɔ nan bɔɔɔ." ³⁷ Ka O da lee gaa O tutuuribo zie a te nye ba ka ba gbire. Ka O yeli ko Pita, "Simon, fo gbire la? Fo kon tɔɔ zen gu gogo yena gba bee? ³⁸ Ye gu kye puoro, ka le naane, ye na kpe la gyennoo pɔɔ. A see sereɔ bɔɔɔ la, kye a engan bale la." ³⁹ Ka O la lee gaa a la te puori a le. ⁴⁰ O nan da lee wa, O da nye la ka ba la lee gbire, bonzuiɔ ba nimie da paale la ne goɔn. Ba da ba bɔn le ba nan na yeli ko O. ⁴¹ O nan lee wa a bota san la ka O yeli ko ba, "Ye kyãã gbire kye penne. A sen la. A gogo ta la. Kyelle, ba iri de la a Nensaala Bidɔɔ en a yelbebe deme nuuri pɔɔ. ⁴² Iri. Ye ven ka te gaa. Kyelle, a nee na nan iri de Ma ko ba tara la." ⁴³ A pare na pɔɔ, O nan da kyãã ye ye le la, ka Gyudas, a pie ne bayi kan, da wa ta a wa ne nobɔ yaga nan da taa sɔre ane dagolo. A puoru nenkponni ninderebe ne a nɔbinna kaakaareba, ane a nobɔ nemberɛ la da ton ba. ⁴⁴ A nee na nan na iri de O ko ba da `legre ba la a yeli, "A kan na N nan na moore la a dɔɔ. Ye nyɔge O, a taa O velaa gaa ne." ⁴⁵ O nan da wa ta la, ka o da gaa Yesu zie daadaa a te yeli, "Rabai! Rabai!" kye pãã da moore O. ⁴⁶ Le la ka a nobɔ nyɔge Yesu ne ba nuuri. ⁴⁷ Ka a ba kan sobɔ na nan are peele a be, vɔɔ o sɔɔ a kye ne a puoru nenkponni zusobɔ tontonɔ kan toori nmaa bare. ⁴⁸ Ka Yesu lee yeli ko ba, "Ye yi wa la a na ye nan gu nannyige ne zɔɔɔɔ sɔre ane dagolo ka ye nyɔge Ma? ⁴⁹ Bebiri zaa N da man be la ye zie a Nmen yiri pɔɔ a wullo, kye ye da ba nyɔge Ma. Kye ama zaa waa la ka a Nmaabo na tɔɔ tu le ba nan nmaa biɔ." ⁵⁰ Ba zaa pãã da bare O la kye zo. ⁵¹ Polbile kan nan da ba su bon zaa ka pempela naane la da tuuro Yesu. Ka a nobɔ polbilii da bɔɔɔ ka ba nyɔge a polbile, ⁵² kye o da zo la ne enkpoli a bare a o bonsuuri puorin. ⁵³ Ka ba da de Yesu gaa ne a puoru nenkponni zusobɔ zie. Be la ka a puoru nenkponni ninderebe, a nemberɛ, ane a nɔbinna kaakaareba zaa da wa lan taa. ⁵⁴ Kye Pita da be la tɔɔre fẽẽ a tuuro O puorin, a te kpe a puoru nenkponni zusobɔ davoro pɔɔ, a te lan zen ne a ziguuribo a uoro vũũ. ⁵⁵ A puoru nenkponni ninderebe ane a Sanhederen deme zaa da bɔɔɔ la nobɔ nan na tɔɔ di dansee kyaare ne Yesu ka ba nyɔge O ko, kye ba da ba nye kan zaa. ⁵⁶ Nobɔ yaga da wa di la danse-zirii en O, kye a ba dansee diu da ba tu taa vela. ⁵⁷ Ka ba mine iri are a di dansezirii en O, a yeli, ⁵⁸ "Te won la ka O yeli, 'N na nmere la a Nmendie na nensaala nuuri nan me, kye beri ata pɔɔ, N na lee me la kan nensaala nuuri nan ba

me.' " 59 Ane a le zaa ba dansee diu da ba tu taa vela. 60 Le la ka a puoru nenkponni zusobɔ iri are a ba poɔ kye soore Yesu a yeli, "Fo kon tɔɔ iri a noore bee? Boɔ dansee ye le la ka a dɔɔɔ bama dire kyaare ne Fo?" 61 Ka Yesu da e gbili le kye ba iri noore zaa. Ka a puoru nenkponni zusobɔ leɛ soore O, "Fɔɔ la a Kristo, a Sobɔ na naɔ seɔ pugibu Bidɔɔ?" 62 Ka Yesu yeli, "Maa la. Kye ye na nye la a Nensaala Bidɔɔ ka O zeɔ a Fannoo Sobɔ nudoroɔ kye waara a sazu zanzuuri poɔ." 63 Le la ka a puoru nenkponni zusobɔ tage o kpare kyeɛɛ kye yeli, "Wolɔ ka te leɛ boɔɔ dansee deme?" 64 Ye woɔ la a yelfaare O naɔ yeli kyaare ne Naanmen. Boɔ la ka ye teere?" Ka ba zaa de ka O saɔnaa seɔ la kũũ. 65 Ka ba mine da piili kyiri motaare eɔne O a `leɔ O nimie pɔge, kye gbuli nu nme O, a yeli ko O, "Kanne daɔ-nyaabo kannoo!" Kye ka a ziguuribo meɔ da fale O. 66 Kye a saɔna na Pita naɔ da be a yiri pare davoro poɔ, a puoru nenkponni zusobɔ tonton pɔglee kaɔ da wa la. 67 O naɔ wa nye Pita ka o uoro vũũ, ka o kaa o leɛɔ kye yeli, "Fo meɔ da be la a Yesu naɔ yi Nazaret zie." 68 Kye o da kyiri la kye yeli, "N ba boɔɔ bon na fo naɔ yeli tege." O da iri yi la te kpe a davoro noore kye ka noɔdaa da koɔ. 69 A pɔglee naɔ leɛ nye o a be, ka o da piili ye le korɔ balan naɔ are a be, "Aɔa e la ba kaɔ." 70 Kye ka Pita leɛ kyire. A ba koore kye ka a balan naɔ are a be meɔ yeli ko Pita, "Yelmeɔe, fo e la ba kaɔ, bonso fo e la Galili neɛ kye fo yelyeli meɔ wuli la le." 71 Ka o da piili nmeɛɛ eɔne omeɔe kye poɔɔ a ye le, "N ba boɔɔ a dɔɔ na ye naɔ ye le." 72 Ka a noɔdaa koɔ a boyi saɔ. Le la ka Pita pãã leɛ teere a yelbiri na Yesu naɔ da yeli ko o: "Fo na zagre Ma la bota, kye ka noɔdaa boɔ koɔ boyi." O naɔ da teere a nãã, o da koɔ la.

15 A zie naɔ da ve le, a puoru nenkponni ninderebe ane a nembere ane a noɔbinna kaakaareba ane a Sanhederen deme zaa da laɔ la taa a nare le ne le ba naɔ na e. Ba da `leɔ la Yesu a taa O gaa ne te iri de O ko Pailat. 2 Ka Pailat soore O, "Fɔɔ la a Gyu deme Naa?" Ka O leɛ yeli ko o, "A waa la le fo naɔ yeli." 3 Ka a puoru nenkponni ninderebe nyare O zu ye le yaga poɔ, kye O da ba yeli ye le zaa. 4 Le la ka Pailat da leɛ soore O a yeli, "Fo kon tɔɔ yeli ye le zaa bee? Nye a dansee yaga ba naɔ dire kyaare ne Fo." 5 Kye Yesu da ba leɛ yeli ye le zaa, ka Pailat noore da `maa. 6 A naɔ da waa a Tigri saɔ, ka o da naɔ bare nempigra kaɔ ko ba, a neɛ na zaa ba naɔ boɔɔ. 7 Ba da `leɔ la dɔɔ kaɔ naɔ di Barabas ne o zɔɔɔ taaba naɔ da ko nobɔ mine a eɔ ba a pigu die poɔ. 8 Ka a nobɔ zaa da yeli gboligboli a piili soore o ka o e le o naɔ maɔ e ko ba. 9 Ka Pailat soore ba, "Ye boɔɔ la ka N bare a Gyu deme Naa ko ye bee?" 10 Bonso, o da boɔɔ ka nyuuri zuir la ka a puoru nenkponni ninderebe da iri de Yesu ko ba. 11 Kye ka a puoru nenkponni ninderebe da dɔɔ eɔne a nobɔ, ka ba na e ka Pailat bare Barabas ko ba. 12 Ka Pailat leɛ soore ba, "Kye boɔɔ la ka ye boɔɔ ka N e ne a neɛ na ye

naɔ boɔɔ a Gyu deme Naa?" 13 Ka ba leɛ yeli gbolig-boli, "Kpa O!" 14 Ka Pailat soore ba, "Wolɔ? Boɔ saɔnaa la ka O saɔ?" Kye ka ba da duori ba koore a yeli, "Kpa O!" 15 Pailat naɔ da boɔɔ ka o pe le a nobɔ poore la, ka o da bare Barabas ko ba, kye veɔ ka ba foore Yesu kye de O tere ka ba na te kpa O a dagara zu. 16 Ka a sog-yare taa O kpe ne a naa yiri davoro ba naɔ maɔ boɔle ka Pratorium, a te boɔle ba sog-yare taaba zaa laɔ taa. 17 Ka ba da de kpare vaelɔt su O, kye wuo goore zupile a de vɔgle O zu eɔe. 18 Kye ka ba da piili puoro O, "Te puori Fo la, a Gyu deme Naa!" 19 Ba nme la O zu eɔe ne tambir, kye pore motaare eɔ O, kye gbi dumo a puori O. 20 Ba naɔ e O la wa te baare, ba yaa la a kpare vaelɔt kye de Omeɔe boma su O. Ba pãã da taa O la gaa ne a na te kpa O. 21 Ka dɔɔ kaɔ naɔ yi Sairin, ka o yuori di Simon, Aleksanda ane Rufus saa, da yi a weɛ poɔ waara ka ba fere o ka o tuo a dagara. 22 Ka ba taa Yesu wa ne zie kaɔ ba naɔ boɔɔ Gɔlgɔta (a pare la ka a zuɔmama zie). 23 Ka ba da de tewɔɔ dãã naɔ puuli ne more a ko O, kye O da ba nyu. 24 Ba naɔ da kpa O a dagara zu, ba da de la O boma a molle poɔ, ka ba nye bon na ba kaɔ na zaa naɔ na nye. 25 A gogori ata saɔ la ka ba da kpa O a dagara zu. 26 A nmaabo ba naɔ da nmaa naɔ wuli a ye le na ba naɔ kyaare ne O da la: A GYU DEME NAA. 27 Ba da kpa la nannyigri bayi ane O, ka kaɔ be O doroo ka kaɔ meɔ be O goɔbaa eɔe. 28 A da waa la le ka a tu a nmaabo ba naɔ da nmaa biɔ naɔ yeli, "Ba de O la ka O poɔ a yelbebe deme poɔ." 29 Balan naɔ da boɔɔ a be da yeli la yelfaare kyaare ne O, a goɔɔ ba zuri kye ye le, "Fɔɔ naɔ na nmeɛ a Nmendie kye leɛ me o bera-ta poɔ, 30 faa fomeɔe a sigi a dagara zu." 31 A le meɔ la ka a puoru nenkponni ninderebe ane a noɔbinna kaakaareba da maɔ e O la, a yeli ko taaba, "O faa la ba mine, kye O kon tɔɔ faa Omeɔe. 32 Veɔ ka Kristo, a Israel deme Naa, pãã sigi a dagara zu ka te pãã tɔɔ nye kye sage de." Ka balan ba naɔ kpa ne O meɔ da tooro O. 33 A gogori ayooɔbo saɔ naɔ wa ta la ka lige da pɔge a teɔe zaa kye gu a gogori awae saɔ. 34 A gogori awae saɔ, Yesu da duori la O koore a nme kpelle a yeli, "Eloe, Eloe, lama sabaktane?"— naɔ wuli, "N Naanmen, N Naanmen, wolɔ ka Fo bare Ma?" 35 A nobɔ mine naɔ da are a be naɔ wa te woɔ a nãã, ba da yeli la, "Kyelle. O boɔɔ la Elaigya." 36 Ka ba kaɔ zo a te de soɔɔ a buri ne dãã miiruɔ, a eɔ tambir wogi eɔe a turi Yesu ka O nyu kye yeli, "Bare O! Veɔ ka te nye ka Elaigya na wa nyoo O la ka O sigi." 37 Ka Yesu da duori O koore a nme kpelle, kye voore O vooroo pare baara. 38 Ka a Nmendie pen-gyeraa da kyeere ziiri ayi, a yi a zusoɔ te ta a pare. 39 A sog-yare koɔ zusobɔ na naɔ da are a Yesu niɔe naɔ da nye le O naɔ da nme kpelle a voore O vooroo pare baara la, ka o yeli, "Yelmeɔe, a dɔɔ na da e la a Naanmen Bidɔɔ." 40 Pɔɔɔ mine meɔ da be la zitooore kye kaara a ye le ama. Maria Magdalena, ane Maria naɔ e Gyems a Bile Sobɔ ane Gyosef ma, ane Sa-

lome da poɔ la ba poɔ. ⁴¹ A pɔɔɔɔ bama da tu O la a saɔ na O naɔ da be Galili poɔ, kye soɔ O. Pɔɔɔɔ yaga meɔ naɔ da wa ne O a Gyerosalem poɔ, meɔ da be la be. ⁴² A zie naɔ waa te `maa, kye a kyɔɔgroo bebiri da la (naɔ na di kye a Sabat bebiri meɔ ta), <sup>43</sup> ka Gyosef naɔ yi Arematea, a Sanhederen dɔɔ kaɔ naɔ taa yuori kye meɔ da kyelle gu a Naanmen naalon waabo, da taa pera kye gaa Pailat zie a te soɔre ka ba ko o Yesu enɔan. <sup>44</sup> Pailat noɔre da `maa la ne o naɔ woɔ ka O kpi la. O da boɔle la a sogyare kɔɔ zusobɔ a soore o ka Yesu naɔ kpi, ka a kɔɔre la bee. ⁴⁵ O naɔ da woɔ a sogyare kɔɔ zusobɔ zie ka le la, ka o da de a enɔan ko Gyosef. ⁴⁶ A le la ka Gyosef da da pempeele veele, a de Yesu enɔan si-gi ne, a de a pempeele a villi pɔge. O da de O la en yabogi ba naɔ da tugi a piiri enɔe, kye billi kuuri kpon te pɔge a yabogi noɔre. ⁴⁷ Maria Magdalena ane Maria, Gyosef ma, da nye la be ba naɔ da en O.

16 A Sabat bebiri naɔ wa tɔle baare, Maria Magdalena, Maria naɔ e Gyems ma, ane Salome da da la kãnyuuri ka ba tɔɔ wa te so O. ² A koseera piilu daare baguo pipi saɔ, ba da wa la a yabogi zie, a saɔ na a zie naɔ da vele. ³ Ka ba da soore taaba, "Aɔ la na billi a yabogi noɔre kuuri bare ko te?" ⁴ Kye ba naɔ te kaa, ba da nye la ka ba da vu a kuuri bare. A kuuri da waa la kukpon. ⁵ Ba naɔ da kpeere a yabogi poɔ, ba da nye la pɔɔbile kaɔ ka o su kpare pelwogo a zen a nudoron zie, ka ba nɔe da `maa yaga. <sup>6</sup> Ka o yeli ko ba, "Ye ta taa nɔ`maa. Ye boɔɔ la Yesu naɔ yi Nazaret, ba naɔ da kpa a dagara zu. O lee iri la. O ba kyebe kye. Nye a zie na ba naɔ da gaale O. ⁷ Kye, ye gaa te yeli ko a O tutuuribo ane Pita, ka O na de la wẽẽ ye enɔe a gere

Galili. Be la ka ye na nye O, a na O naɔ da yeli ko ye."

⁸ Ka ba da miine ane nɔ`maa, kye yi a yabogi zie zo. Ba meɔ da ba yeli yeɔ zaa ko neɔ zaa, bonso ba da zoro la dambẽẽ. ⁹ Yesu naɔ da lee iri a ziveelme saɔ a koseera piilu daare poɔ, O daɔ saã la Maria Magdalena zie. A o enɔe la ka Yesu da digi kɔntɔmɔ ayopõ bare. ¹⁰ O da gaa te yeli ko la a balan naɔ da man be O zie, a saɔ na ba naɔ da kyãã kono kyire nmenaa kõõ. ¹¹ Ba naɔ da woɔ ka Yesu voorɔ la, kye ka o da nye O la, ba da ba sage de ne a le. ¹² A ama zaa naɔ wa baare la, ka Yesu lee saã waalon yuo poɔ a tutuuribo bayi zie a saɔ na ba naɔ da kyene a sori poɔ. ¹³ A bama da lee la gaa a te manne ko a balan naɔ kyere. Kye ba meɔ da ba sage de ne a le ba naɔ yeli. ¹⁴ A puorin la, ka Yesu da saã a pie ne yena zie a saɔ na ba naɔ da dire bondirii. O da nyare la ba zu a ba basagdeu ane ba zukpeene zuin, ne le ba naɔ da ba sage de balan naɔ da nye O a O kũũ lee-irun puorin. ¹⁵ Ka O da yeli ko ba, "Ye gaa te kpe a tendaa zaa poɔ a kanne a yelnoore kannoo ko bon-iraa zaa. ¹⁶ Onɔ naɔ sage kye de suobu na nye la faabo, kye onɔ naɔ ba sage de na nye la saɔnaa. ¹⁷ A manno eron ama zaa na tuuro la balan naɔ sage de. A N yuori enɔe, ba na digi la kɔntɔmɔ bare, kye ba na yeli la yeɔ ane kɔkɔpaale. ¹⁸ Ba na nyɔge la weere ane ba nuuri; kye ka ba naɔ wa nyu tẽẽ faare, bon zaa kon e ba. Ba na de la ba nuuri dɔgle baaleba zu, ka ba nye laafia." ¹⁹ A Daɔna naɔ wa yeli yeɔ ko ba baare, ba da tuori de O la a tenvelaa poɔ, ka O pãã da zen Naanmen nudoron enɔe. ²⁰ Ka a tutuuribo da yi a te kanne zie zaa, ka a Daɔna da laɔ tonɔ ne ba a e ka a yelbiri are a yi a tonseele mannoo naɔ da be ba zie. Amen.

LUK

1 Nobɔ yaga naŋ da faa de ba nu eŋ ka ba ŋmaa biŋ a yeɛ na zaa naŋ da e te zaa poɔ, ² a na le bal-aŋ a piiluu saŋ naŋ da nye bon zaa ne bamenne nimie, kye e a yelbie tontoneba naŋ da de a ama zaa ko te, ³ a da waa la velaa ko maa meŋ, naŋ e a nee naŋ peere iri a yeɛ zaa a yi a piiluu saŋ, ka N ŋmaa a yeɛ ama ka a tu taa velaa, Teofilus, naŋ e nenson, ⁴ ka fo tɔɔ bɔŋ ka a yeɛ ama zaa da seren waa la le ba naŋ da wuli fo. ⁵ A saŋ na Herod naŋ da e a Gyudea naa, a puoru neŋkpoŋ kaŋ da bebe la ka o yuori da di Zakaria. O da poɔ la a Abigya pommel zie deme poɔ. O poɔ da poɔ la a Aaron poɔyaare poɔ, ka o yuori da di Elezabet. ⁶ Ba zaa da e la yeltori deme Naanmen zie a tuuro a Daŋna nobinnaa ne O sotori nɛ zaa, a ba taa saŋnaa zaa. ⁷ Kye ba da ba taa bie, bonso Elezabet da e la poɔ-aan, kye ka ba meŋ da kore ne yuomo yaga. ⁸ A saŋ na o naŋ da tonɔ a puoru neŋkpoŋ tomɔ Naanmen zie a seŋ le ba naŋ poŋ, ⁹ a seŋ a puoru neŋkponni e-ere, ba da molle iri o la ka o nyege a bonnyuuri, ka onɔ wa kpe a Daŋna Njendie poɔ. ¹⁰ Ka a laŋne nobɔ zaa da be yeŋ poɔ a puoro a gogo na saŋ a bonnyuuri naŋ da dire. ¹¹ Ka a Daŋna malke kaŋ sãã o zie, a wa are a bonnyuu nyegoo zie nudoroŋ. ¹² Zakaria naŋ da wa nye o, doɔne da nyoge o la, ka dambẽẽ meŋ da kpe o. ¹³ Kye ka a malke da yeli ko o, "Ta zoro dambẽẽ Zakaria, bonso Naanmen woŋ la fo puoruu. Fo poɔ, Elezabet, na doɔge la bie ko fo, ka fo na pore o yuori ka Gyɔn. ¹⁴ A na e la noɔ ne kyelloo ko fo, kye nobɔ yaga eŋ na woŋ la noɔ a o doɔgebo zuin. ¹⁵ Bonso, o na e la kpoŋ a Daŋna niŋe soɔ. O kon nyu dãã bee dãã kpẽã zaa. O na paale la ne a Sekyere te a yi o ma vorwoɔ poɔ. ¹⁶ Kye o na e la ka Israel bibiiri yaga lee kyaare a Daŋna ba Naanmen zie. ¹⁷ O meŋ na gaa la O niŋe soɔ a Elaigya see ne faŋa poɔ, a lee a saamine sukyie ko ba bibiiri, kye ka a nɔkonde deme lee ko a yeltori deme yeŋ, a e ka nobɔ kyogre gu a Daŋna." ¹⁸ Ka Zakaria yeli ko a malke, "Wobɔ ka N na bɔŋ a ŋaa? Bonso, N e la doɔnyaŋa, ka n poɔ meŋ kore ne yuomo yaga le." ¹⁹ Ka a malke lee yeli ko o, "Maa la Gabreel naŋ ara a Naanmen niŋe. O toŋ ma la ka N wa yeli yeɛ ko fo kye kane a yelnoore ama a ko fo. ²⁰ Kye nye, fo na e la gbili a kon tɔɔ lee yeli yeɛ zaa kye gu a bebiri na poɔ a ama zaa naŋ na e. Bonso, fo ba sage de n yelbie naŋ na tu taa a saŋ na naŋ seŋ." ²¹ A nobɔ da kyelle la Zakaria, ka ba nɛ da `maa ne le o naŋ koore a Njendie

poɔ. ²² Kye o naŋ da wa yi wa, o da kon tɔɔ yeli yeɛ ko ba. Ba da bɔŋ la daadaa ka o nye la gyenno kaŋ a Njendie poɔ, bonzuin o da ko ba la manno kaŋ kye da kon lee tɔɔ yeli yeɛ. ²³ A saŋ na o tomɔ naŋ da wa baare la ka o da lee gaa o yiri. ²⁴ Ka a beri mine naŋ da wa tole baare la ka o poɔ Elezabet da taa poɔ. Kye o da soɔle la omeŋe kyuuri anuu kye yeli, ²⁵ "Le la ka a Daŋna e ko ma a beri na poɔ O naŋ da kaa ma, a iri n vi bare a nobɔ poɔ." ²⁶ A kyuuri ayooɔ poɔ la ka Naanmen da toŋ a malke, Gabreel, Galili teŋ kaŋ naŋ di Nazaret poɔ, ²⁷ ka o gaa a poɔ kaŋ naŋ ba bɔŋ doɔ zie. Ba da eŋ la noore ka o na kuli la doɔ kaŋ yuori naŋ di Gyosef, naŋ poɔ a David yideme poɔ. A poɔ ŋa naŋ ba bɔŋ doɔ yuori da di la Maria. ²⁸ A malke naŋ wa kpe la, ka o yeli ko o, "N puori fo la. Noɔ yaga be la a fɔɔ Naanmen naŋ koŋ gaŋ zie. A Daŋna be la fo zie. Pugibu be la fo zie a poɔ zaa poɔ." ²⁹ Maria naŋ wa nye o, ka doɔne da kpe o ne le o naŋ yeli, ka o da teere ka boŋ puoruu la aŋa. ³⁰ Le la ka a malke da yeli ko o, "Ta zoro dambẽẽ, Maria, bonso, fo nye la nɔndeteroo Naanmen zie. ³¹ Kye kyelle, fo na taa la poɔ a fo vore poɔ a doɔge bidɔɔ, ka fo na boole O yuori ka Yesu. ³² O na taa la yuori, ka ba na boɔɔ O, a Kpoŋ Zaa Sobɔ Bidɔɔ. A Daŋna Naanmen na ko O la O saa David naaloŋ dakogo. ³³ Kye O na di la naaloŋ Gyakob yiri poɔ tegtege. A O naaloŋ zaa kon bɔŋ baare." ³⁴ Le la ka Maria yeli ko a malke, "Wobɔ ka ama na e kye ka N ba bɔŋ doɔ zaa?" ³⁵ Ka a malke lee yeli ko o, "A Sekyere te na wa la fo zie, ka a Kpoŋ Zaa Sobɔ faŋ yaare O dasuolun poɔge fo. A le meŋ pãã ka ba na boɔɔ a nenkyere te na fo naŋ na doɔge ka Naanmen Bidɔɔ. ³⁶ Kye kyelle, a fo nee Elezabet meŋ taa la poɔ a na doɔge bidɔɔ ne o koroŋ na zaa. O poɔ ta la kyuuri ayooɔ, onɔ ba naŋ daŋ boole ka poɔ-aan. ³⁷ Bonso, bon zaa kyebe Naanmen zie ka O kon tɔɔ e." ³⁸ Ka Maria yeli, "Nye a Daŋna poɔgbangbaa. Veŋ ka a waa le fo naŋ yeli." Ka a malke bare o kye gaa. ³⁹ A beri na poɔ la, ka Maria da iri poɔge te do gaa teŋe kaŋ naŋ be a Gyudea taŋa paaloŋ poɔ. ⁴⁰ Be la ka o te kpe Zakaria yiri poɔ a puori Elezabet. ⁴¹ A da waa la ka Elezabet naŋ woŋ Maria puoruu la ka o bie doŋ o vore poɔ, kye ka Elezabet da paale ne a Sekyere te. ⁴² Ka o duori o koore kye yeli, "Maaloo be la fo zie a poɔ poɔ, kye maaloo meŋ be la a bie naŋ be a fo vore poɔ. ⁴³ Kye boŋ la so ka ama zaa wa n zie, ka n Daŋna ma na wa n zie. ⁴⁴ Kyelle, a pare na poɔ N naŋ

da wonj a fo puoruu n tobo pɔɔ, a bie da tee la a n vore pɔɔ ne noɔ. ⁴⁵ Maaloo be la a pɔɔɔ naŋ sage de zie, bonso a bon na a Daŋna naŋ yeli ko o na tu la le." ⁴⁶ Ka Maria yeli: "N vooronj danna la a Daŋna yuori ⁴⁷ kye ka n see meŋ wonj noɔ Naanmen n Faara zie, ⁴⁸ bonso, O teere la O pɔɔtonton sigruu yeŋe. Kyelle, a yi pampana ŋa kye gere, boorɔ deme zaa na boole ma la ka a sobɔ naŋ nye maaloo, ⁴⁹ bonso, a Kpɛã Zaa Sobɔ tonj la tonjkeene ko ma—ka O yuori waa bonkyerete. ⁵⁰ O nyonono be la balanj zaa naŋ zoro O, a yi boorɔ zaa te ta boorɔ zaa. ⁵¹ O wuli la kpɛã ne O nu; O ŋme la a pɔlonj deme yaare ne ba sukyie teeronj. ⁵² O sigri la zikaareba a ba naalonj pɔɔ kye zeŋe balanj naŋ sigi ka ba do. ⁵³ O veŋ la ka kɔŋ deme paale ne bonveele kye bare a bon-daŋneba ka ba gaa ne nuzagla. ⁵⁴ O soŋ la O tontonɔ Israel, O nyonono lee-teeronj pɔɔ ⁵⁵ a seŋ le O naŋ da yeli ko a te saamine, a ko Abraham ne o bibiiri tegtegle." ⁵⁶ Maria da kpe la Elezabet zie a na kyuuri ata kye pãã lee kuli o yiri. ⁵⁷ Elezabet saŋ naŋ da ta ka o dɔge la, ka o pãã da dɔge bidɔɔ. ⁵⁸ A o lanjkeerebe ane o nobɔ naŋ da wonj a le a Daŋna naŋ wuli O nyonono kponj ko o, ka ba da lanj di la noɔ ne o. ⁵⁹ Le ka a da waa, a beri anii daare, ba da wa la a wa ŋmaa a bie yoore. Kye ba da boorɔ la ka ba de a saa yuori pore ne a bie yuori Zakaria. ⁶⁰ Kye ka o ma lee yeli, "M'm. O yuori na di la Gyɔn." ⁶¹ Ka ba yeli ko o, "Nee zaa kyebe a fo nobɔ pɔɔ ka ba boorɔ o a yuori ŋa." ⁶² Le la ka ba `legre ko o saa a boorɔ ka ba boŋ le a o bie yuori naŋ na di. <sup>63</sup> Le la ka o sɔre ba ka ba ko o bon-ŋmaara, ka o ŋmaa, "O yuori la Gyɔn." Ka ba zaa nɔe da `maa. ⁶⁴ A pare na pɔɔ, o noore da yuo la ka o zeŋe meŋ `lori, ka o yeŋe yeŋe a pugro Naanmen. ⁶⁵ Ka dambɛɛ da kpe a nobɔ zaa naŋ kpeere peele ba. Le ka ba da yɔ manna a yeŋe ama zaa a Gyudea taŋa paalonj zaa pɔɔ. ⁶⁶ Balanj zaa naŋ da wonj a ŋaa da de a la ba sukyie poore kye soore, "Bonj tɔ bie na la aŋa?" Ka a Daŋna nu da be o zie. ⁶⁷ Ka o saa Zakaria da paale ne a Sekyerete, ka o kanne daŋnyaabo kannoo a yeŋe: ⁶⁸ "Pugibu be la a Daŋna, a Israel Naanmen zie, bonso O wa la wa e ka O nobɔ nye lee-yɔɔ-de faabo. ⁶⁹ O da iri la faabo eele ko te a O tontonɔ David yiri pɔɔ. ⁷⁰ (le O naŋ da yeli ka a yi a O noor deme naŋ e kyerete nɔe pɔɔ, balanj naŋ da bebe koronj zaa), ⁷¹ ka te na nye la faabo a yi te dɔndɔnne zie ane a balanj zaa naŋ kyiiire te, nuuri pɔɔ— ⁷² ka O na taa la nyonono te saamine zie kye lee teere O nlanj kyerete, ⁷³ a polloo O naŋ polle ko a te saa Abraham: ⁷⁴ ka O ko te la sori, ka tenee naŋ da nye faabo a yi te dɔndɔnne nuuri pɔɔ, na tɔɔ tonj la O tomɔ kye ba zoro dambɛɛ ⁷⁵ a yelkyerete ane yeltoronj pɔɔ O niŋe soɔ, te bebie zaa pɔɔ. ⁷⁶ Kye fɔɔ, n bie, ba na boole fo la a Kponj Zaa Sobɔ Nmen-noor sobɔ. Bonso, fo na de la wɛɛ gaa a Daŋna zie te maale O sobie, ⁷⁷ a te ko O nobɔ faabo boɔmmo ka a yi a ba yelbebe suuri diu zie, ⁷⁸ a te Naanmen nyonono piilaa zuinj, a nyonono

na a Nmenaa Iru Sobɔ naŋ da yi sazu wa ne te zie ⁷⁹ a na ko kyãã ko balanj naŋ zeŋe lige ne kũũ dasuolunj pɔɔ, a wa wuli te gbɛe ka te kpe `maaronj sobiri pɔɔ." ⁸⁰ Le la ka a bie baa, a waa kpɛã a see pɔɔ, a kpeere wegayan pɔɔ kye gu ka o wa sãã a Israel nobɔ zaa zie.

2 Kye ka a da wa a bebie ama pɔɔ, ka Siiza Agostos da tere noore ka ba sɔre nobɔ zaa naŋ be a Rom paalonj pɔɔ. ² A sɔroo ŋa da la a sɔro dandanj sobɔ ba naŋ da sɔre a saŋ na Sairinius naŋ da kyãã di a Siria paalonj naalonj. ³ Le la ka nee zaa da gaa o teŋ kora pɔɔ ka ba na te sɔre ba. ⁴ Le la ka Gyosef meŋ yi Nazaret teŋe naŋ be Galili paalonj pɔɔ, a te gaa Gyudea paalonj. O da gaa la David teŋe ba naŋ boole ka Betlehem pɔɔ, bonzuinj o da yi la David yideme ne yiilunj pɔɔ. ⁵ O da gaa la a be ka ba te sɔre o, ane Maria ba naŋ da de ko o ka o kuli, kye ka o pɔɔ da be. ⁶ Le ka a da waa a bebir na ba naŋ da be a be, ka o saŋ da ta ka o dɔge. ⁷ Ka o da dɔge o bidɔɔ, a o pɔɔsare dɔgebo pɔɔ, ka o da de pene a villi pɔge O a de O gaale zag-gbori pɔɔ, bonzuinj ba da ba nye zie na kpe ne O a saama yiri pɔɔ. ⁸ A zie ŋa pɔɔ la ka pekyeenebe meŋ da kpeere a were pɔɔ a kaara ba peere tensoɔ zaa. ⁹ Kye kyelle, a Daŋna malke da are la ba niŋe soɔ ka a Daŋna veelonj kyãã villi ba, ka dambɛɛ da kpe ba yaga. ¹⁰ Le la ka a malke da yeli ko ba, "Ye ta zoro dambɛɛ. Ye kyelle. N taa la yelnoore naŋ taa noɔ yaga wa ne na ko nobɔ zaa. ¹¹ Bonso, zeŋe, a David teŋe pɔɔ, ba dɔge la a Faara ko ye. Onɔ la Kristo, a Daŋna. ¹² A mannoo na la aŋa naŋ na wa ye zie: Ye na nye la bie ba naŋ villi pene pɔge ka O gaŋ zag-gbori pɔɔ." ¹³ Ka tenvela malkere yaga da sãã a malke zie daadaa le, a pugro Naanmen kye yeŋe, ¹⁴ "Eŋno be la a duobu zaa pɔɔ a ko Naanmen, kye ka `maaronj be a teŋe zu a ko nobɔ zaa O pɔɔ naŋ pele ne." ¹⁵ A naŋ da ta ka a malkere da bare ba kye do te kpe tenvelaa la, ka a pekyeenebe yeli ko taaba, "Ye veŋ ka te pãã gaa Betlehem a te nye a yeŋe ŋa naŋ e ka a Daŋna da yeli ko te." ¹⁶ Le la ka ba da pɔge gaa te nye Maria ane Gyosef ne a bie naŋ gaŋ a zag-gbori pɔɔ. ¹⁷ Ba naŋ da wa nye O, ka ba yaare zie zaa a yeŋe lenɛɛ zaa ba naŋ da wonj a kyaare ne a bie ŋa. ¹⁸ A da e la tombee ko balanj zaa naŋ da wonj a yeŋe ama ne le a pekyeenebe naŋ da yeli ko ba. ¹⁹ Kye Maria da ba yinne a yeŋe ama bare. O da maŋ teere la ama zaa o sukyiri pɔɔ. ²⁰ Ka a pekyeenebe lee gaa a eŋne kye pugro Naanmen ne a le zaa ba naŋ da wonj kye nye, ka a deɛ waa na ba naŋ da yeli ko ba. ²¹ A beri anii naŋ da wa ta, ba da ŋmaa la a bie yoore. Ba da pore la O yuori ka Yesu, a yuori na a malke naŋ da tere kye ka O ma da taa O pɔɔ. ²² A Maria pegebo bebie naŋ wa baare, a seŋ le Moses nɔbinnaa naŋ yeli, ba da taa la a bie wa ne Gyerosalem a wa de O ko a Daŋna; ²³ (a seŋ ba naŋ ŋmaa biŋ a Daŋna nɔbinnaa pɔɔ, "Bidɔɔ zaa naŋ yuo a vore, ba na boorɔ o la bonkyerete ko a Daŋna"), ²⁴ kye maale boore a seŋ le ba naŋ yeli a Daŋna nɔbinnaa pɔɔ: "ŋmama ayi bee na-ŋma-

bilii ayi." ²⁵ Kye a san̄ ŋa, dɔɔ kan̄ da be la Gyerosalem poɔ ka o yuori di Simeon. A dɔɔ ŋa deɛ da waa la yel-tori sobɔ nan̄ moɔ nimie kye kyelle Israel sukyidiibu, ka a Sekyerete da be o zie. ²⁶ Kye a Sekyerete da e la ka a sãã o zie ka o kon kpi kye gu ka o nye a Daŋna Kristo. ²⁷ A da yi la a Sekyerete zie ka o gaa a Naan̄men yiri poɔ. A san̄ na a dɔgreɔ nan̄ wa kpe ne a bie Yesu ka ba e a le nan̄ seŋ a nɔbinna eron̄ kyaare O, ²⁸ Simeon da de O la eŋ o nuuri poɔ kye pugi Naan̄men a yeli: ²⁹ "Daŋna, pampana ŋa, veŋ ka a Fo gban̄gbaa gere ne eŋ maaron̄, ka a seŋ a Fo yelbiri. ³⁰ Bonso, n nimie nye la a Fo faabo, ³¹ Fo nan̄ kyɔgre biŋ nobɔ zaa nimie poɔ, ³² ka O e kyãã nan̄ na e ka a yele sãã a Tendaa deme zie kye e a Fo nobɔ Israel eŋno." ³³ Ka Gyosef ane a ma noɔre da `maa ne le o nan̄ yeli a bie yele. ³⁴ Le la ka Simeon da maale ba ne yelbisonne kye yeli ko O ma Maria, "Kyelle, ba iri la a Bie ŋa biŋ ka O na wa ne leebu ne lee-irun̄ Israel deme yaga zie, kye waa mannoo ba nan̄ na yeli yele kyaare ne, ³⁵ ka sukyie yaga teeron̄ sãã. Kye soɔ meŋ na kyɔge la a fomen̄e vooron̄." ³⁶ Pɔɔɔ kan̄ da be la be a di Anna. O da waa la a Nmennoɔr sobɔ pɔɔɔ kan̄. O da waa la Fanoel pɔɔyaa nan̄ yi Aser bale poɔ. O yuomo da waa la yaga, kye o da lan̄ kpe ne la o sere yuomo ayopɔi a yi o nan̄ ba bɔŋ dɔɔ zaa puorin̄. ³⁷ O da waa la pɔɔkɔre ka o yuomo ta lezaanaare ne anaare. O dan̄ ba yi a Naan̄men yiri poɔ kye da tonɔ Naan̄men tomɔ ne kɔ`len̄ ne puoruu tensoɔ ne ŋme-naa zaa. ³⁸ A gogo ŋa poɔ la ka o da kpe a te puori bareka puoruu ko a Daŋna, kye yeli a bie yele ko balan̄ zaa nan̄ kyãã kyelle leeyɔɔ- de faabo a Gyerosalem poɔ. ³⁹ Ba nan̄ da wa maale yele zaa a seŋ le a Daŋna nɔbin-naa nan̄ yeli la, ka ba lee gaa Galili a te kpeere ba-menne teŋe Nazaret poɔ. ⁴⁰ Ka a bie te baa, ka O see waa kpãã. O da paale la O zaa ne yeŋ, kye Naan̄men nɔndeteroo da be la O zie. ⁴¹ O dɔgreɔ da man̄ do la Gyerosalem yuoni zaa a Gan̄ Baro Tigri san̄. ⁴² Kye O nan̄ wa ta yuomo pie ne ayi, ba da do la Gyerosalem a seŋ a Tigri eron̄. ⁴³ A Tigri nan̄ wa baare kye ba lee kulo la, ka Yesu lee be puorin̄ a Gyerosalem poɔ, ka Gyosef ne O ma da ba bɔŋ ne a. ⁴⁴ Ba da teere ka O be la a ba sobitutaaba poɔ. Kye ba nan̄ da kyeŋ bebigbuli kyeŋoo, ba da bɔ O la a ba yideme ne ba nemmilli zie. ⁴⁵ Ba nan̄ da ba nye O, ba da lee gaa la Gyerosalem a te yɔ boɔɔ O. ⁴⁶ A da waa la a beri ata san̄ ka ba da nye O a Naan̄men Yiri poɔ, ka O zeŋ a wuliwullibo poɔ a kyel-le kye soorɔ ba soorbie. ⁴⁷ Kye balan̄ zaa nan̄ won̄ O yele nɔe da `maa la ne O nyaan̄ ne O noɔre lee-teroo. <sup>48</sup> Ba nan̄ da wa nye O, ba nɔe da `maa la. Ka O ma da yeli ko O, "N bie, wolɔ la ka Fo e a ŋaa ko te? Kyelle, Fo saa ne Maa da boɔɔ Fo la ne teeron̄ san̄naa." ⁴⁹ Ka O yeli ko ba "Bon̄ la so ka ye boɔɔ Ma? Ye ba bɔŋ ka a seŋ la ka N poɔ a N Saa tomɔ poɔ bee?" ⁵⁰ Kye ba da ba bɔŋ a yele ŋa tege O nan̄ yeli ko ba. ⁵¹ Ka O da lan̄ gaa ne ba Nazaret poɔ a sigri Omeŋe ba zie. Kye O ma da

de la a yelbie ama zaa eŋ o sukyiri poɔ. ⁵² Ka Yesu yeŋ ne karoo ne nɔndeteroo da duoro Naan̄men ne nobɔ zaa zie.

3 Tebereas Siiza naalon̄ yuomo pie ne anuu poɔ la ka Ponteus Pailat da e a Gyudea zikaara. A san̄ ŋa poɔ meŋ la ka Herod da e zikaara Galili paalon̄ poɔ, ka o yɔɔ Felep meŋ e Etorea ne Trakonetes zikaara, ka Losaneos meŋ da e Abilene zikaara. ² Annas ane Kaiyafas puoru nen̄kponnun̄ san̄ la ka a Naan̄men yel-biri da wa Gyɔn, a Zakaria bidɔɔ zie, a wegyan̄ poɔ. ³ O da yi la te kpe a Gyordan paalon̄ zaa poore a te kanna a suobu nan̄ yi a teeron̄ leebo na nan̄ na wa ne yelbebe suuri diu. ⁴ A seŋ na a yelbie na a Nmen-noɔr sobɔ Isaiya nan̄ ŋmaa biŋ a o gan̄ poɔ: "Nee kan̄ kɔkɔre boɔɔ la a wegyan̄ poɔ, 'Ye maale a Daŋna sori, maale O sobie ka a tori. ⁵ Ka tan̄ kon̄koraa zaa na paale, ka tan̄kpon̄ ne tambile zaa sigri, ka zigɔne zaa tori, ka zinyaara zaa lee zisaala, ⁶ kye ka nensaaleba zaa nye Naan̄men faabo.' " ⁷ Le la ka o yeli ko a nobɔ na zaa nan̄ yi ka o na ko ba la suobu, "Yenee weere biiri! An̄ la kpãã ye ka ye zo yi a sutolon̄ nan̄ waara poɔ? ⁸ Le poɔ, ye wɔŋ wɔmɔ nan̄ seŋ ne teeron̄ leebo, kye ta dan̄ piili yeli ko yemenne, 'Te taa la Abraham ka o e te saa.' Kye N yeli ko ye la ka Naan̄men na tɔɔ iri la Abraham bibiiri a yi a kubo ama poɔ. ⁹ Kye a pampana ŋa gba, a lere be la a tee nyaga eŋe. A le poɔ, tee na zaa nan̄ ba wɔŋ wɔmveele, ba na kye o la de kɔ eŋ vũũ poɔ." ¹⁰ Ka a nobɔ da soore o, a yeli, "Bon̄ ka te pãã na e?" ¹¹ Ka o lee ko ba a noɔre kye yeli ko ba, "Nee na zaa nan̄ taa kpare ayi, veŋ ka o de kan̄ ko a nee nan̄ ba taa kan̄ zaa. Ka kan̄ na meŋ nan̄ taa bondirii, veŋ ka o meŋ e a le." ¹² Ka libiderebe meŋ da wa ka ba wa de suobu kye ka ba da soore o, "Wuliwullo, bon̄ ka te na e?" ¹³ Ka o yeli ko ba, "Ye ta de libie gan̄ le ba nan̄ ko ye noɔre ka ye de." ¹⁴ Le meŋ la ka a sogyare mine meŋ soore o, a yeli, "Bon̄ la ka te na e?" Ka o yeli ko ba, "Ye ta eŋ nee zaa baalon̄ poɔ bee ŋmaa zirii kyaare nee zaa, kye veŋ ka ye sanyɔɔ seŋ ye." ¹⁵ A nobɔ da kyɔgre gu la kye gyele ba sukyie poore, ka Gyɔn e la a Kristo bee o ba e. ¹⁶ Ka Gyɔn da tere a noɔre kye yeli ko ba zaa, "Maa ko ye la suobu ane kɔɔ, kye a nee nan̄ e kpãã yaga gan̄ ma waara la. N ba seŋ ka N `lori O nɔkɔte. O na so ye la ane a Seky-erete ane vũũ. ¹⁷ O fuuraa be la O nu poɔ, kye ka O na peere maale O gban̄gbalaa zaa velaa a wuo a mɔbie eŋ O bugo poɔ kye nyege a uri ne vũũ nan̄ kon̄ bɔŋ kpinni bare." ¹⁸ Ane dɔre-eŋ yele yaga poɔ la ka o kanne a yelnoore kannoo ko a nobɔ. ¹⁹ Kye Gyɔn da nyare la Herod a zikaara zu, a yi Herodeas, a o yɔɔ Felep pɔɔɔ, ane a efaare zaa Herod nan̄ da maale zuiŋ. ²⁰ Ka Herod pãã da ton̄ tonfaare nan̄ gan̄ ane o nan̄ da nyɔge Gyɔn eŋ pigu die poɔ. ²¹ A nobɔ zaa nan̄ da wa de suobu baare la ka a da waa ka Yesu meŋ de suobu. O nan̄ da puoro la, ka a tenvelaa da yuo, ²² ka a Sekyerete da sigi wa a na ŋman eŋe waalon̄ a wa dɔme O zu. Ka kɔkɔre

kanj da yi a tenvelaa a yeli, "Fõõ la N Bidɔɔ N nanj kɔɔ. Fõõ la ka N pɔɔ pele ne." ²³ Yesu menje pãã da e la yuommo lezere ne pie kye pãã da piili a O tomɔ. Nobɔ zaa da de la ka O da e Gyosef bie, nanj e Heli bie. ²⁴ Onɔ la e Matat bie, nanj e Leve bie, nanj e Mɛlke bie, nanj e Gyanae bie, nanj e Gyosef bie, ²⁵ nanj e Matateos bie, nanj e Amos bie, nanj e Nahom bie, nanj e Esle bie, nanj e Nagae bie, ²⁶ nanj e Maat bie, nanj e Matateos bie, nanj e Seme bie, nanj e Gyosef bie, nanj e Gyuda bie, ²⁷ nanj e Gyoana bie, nanj e Resa bie, nanj e Zorobabel bie, nanj e Salateel bie, nanj e Neri bie, ²⁸ nanj e Mɛlke bie, nanj e Ade bie, nanj e Kosam bie, nanj e Elmodam bie, nanj e Er bie, ²⁹ nanj e Gyose bie, nanj e Eleezer bie, nanj e Gyorem bie, nanj e Matat bie, nanj e Leve bie ³⁰ nanj e Simeon bie, nanj e Gyuda bie, nanj e Gyosef bie, nanj e Gyonom bie, nanj e Eleakem bie, ³¹ nanj e Mɛlea bie, nanj e Menna bie, nanj e Matata bie, nanj e Natan bie, nanj e David bie, ³² nanj e Gyese bie, nanj e Obɛd bie, nanj e Boaz bie, nanj e Salmon bie, nanj e Naason bie, ³³ nanj e Amenadab bie, nanj e Aram bie, nanj e Hɛzron bie, nanj e Fares bie, nanj e Gyuda bie, ³⁴ nanj e Gyakob bie, nanj e Isaak bie, nanj e Abraham bie, nanj e Tara bie, nanj e Nakor bie, ³⁵ nanj e Serog bie, nanj e Ragao bie, nanj e Falek bie, nanj e Hɛber bie, nanj e Sala bie, ³⁶ nanj e Kaenan bie, nanj e Arfazad bie, nanj e Sem bie, nanj e Noa bie, nanj e Lamɛk bie, ³⁷ nanj e Matosala bie, nanj e Enok bie, nanj e Gyared bie, nanj e Maleleal bie, nanj e Kaenan bie, ³⁸ nanj e Enos bie, nanj e Set bie, nanj e Adam bie, nanj e Naanmen bie.

4 Yesu da paale ne la a Sekyerete a lee yi a Gyordan paalonj, ka a See pãã da tage O gaa ne ka O te kpe a wegyanj pɔɔ. ² Be la ka a devel da gyenne O bebie lezaayi. Kye a beri na pɔɔ, O da ba di bon zaa. A le puorinj, a nanj da wa baare, kɔɔ da kpe O la. ³ Ka a devel da yeli ko O, "Ka Fõõ serɛnj wa e a Naanmen Bidɔɔ, yeli a kuuri ŋa ka o lee boroboro." ⁴ Kye ka Yesu da lee yeli ko o, "A ŋmaa la biɔ: 'Nensaala kon voorɔ boroboro yonj enje, kye a Naanmen yelbiri kanj zaa enje la.'" ⁵ Ka a devel taa O do ne tanjkonj kanj zu a te wuli O a tenje zu naalonj pare zaa wiẽũ le. ⁶ Ka a devel yeli ko O, "Ama zaa fanj ka N na de ko Fo ne a gandaalonj, bonso ama zaa be la n zie ka N menj taa sori na tõõ de a zaa ko nee na zaa N nanj boɔɔ. ⁷ A le pɔɔ, ka Fõõ wa puori ma n niɔe soɔ, a ama zaa na e la Fo soobo." ⁸ Ka Yesu lee yeli ko o, "Gaa N puorinj, Setaana, bonso a ŋmaa la biɔ: 'Fo na puori la a Danja fo Naanmen a tonɔ O yonj tomɔ.'" ⁹ Ka o lee taa O gaa ne Gyerosalem a te venj ka O do are a Naanmen yiri kyoglokolo zu a yeli ko O, "Ka Fõõ serɛnj wa e a Naanmen Bidɔɔ, age a be sigi wa le. ¹⁰ Bonso, a ŋmaa la biɔ: "'O na tere la noɔre ko O malkere a Fo yelee zaa enje ka ba gu Fo velaa; ¹¹ ba na zele Fo la ne ba nuuri, ka Fo ta ŋme Fo gbere ne kuuri.'" ¹² Ka Yesu lee yeli ko o, "Ba yeli la: 'Ta gyenne a Danja fo Naanmen.'" ¹³ A devel nanj wa

baare ne o gyennoo zaa, ka o bare O kye pãã la gu sanj kanj. ¹⁴ Ka Yesu lee gaa Galili a See fanj enje, ka O yelee pãã te yaare paale a paalonj na zaa. ¹⁵ O da wuli la a ba senagɔgre pɔɔ, ka nobɔ zaa da enje O. ¹⁶ O da lee wa la Nazaret, be la ka O da baa. A serj le a O eronj nanj wuli, O da kpe la a senagɔg a Sabat bebiri. O da iri are la na kanne gan. ¹⁷ Ba da de la a Nmen-noɔr sobɔ Isaiya gane ko O. O nanj da yuo a gane la ka O nye a zie na ba nanj da ŋmaa: ¹⁸ "A Danja See be la N enje, bonso, O pore la kãã enj Ma ka N kanne yelnoore ko a nanj deme. O tonj Ma la ka N wa sanj balan nanj taa sukyie nanj ŋmere boore boore, a kanne faabo ko a nempigri, a venj ka zonne lee nyere, kye iri balan na ba nanj neb more ka ba gaa weele, ¹⁹ a kanne a Danja yuoni nanj serj." ²⁰ O pãã da pɔge la a gane a de ko a tontonɔ kye zenj. Ka nee zaa nanj be a senagɔg pɔɔ nimie zaa da be O enje. ²¹ Ka O piili yelee korɔ ba, "Zenɛ, a ŋmaabo ŋa tu la, a ye wonnuɔj pɔɔ." ²² Ka a nobɔ zaa da di O dansee, ka ba nɔe menj da `maa ne a yelbisonne nanj yi O noɔre pɔɔ. Ka ba yeli, "Anja naane a Gyosef bidɔɔ?" ²³ Ka O yeli ko ba, "Ye na serɛnj kɔɔ la a sokpare ŋa ko Ma, 'Baalonsanne, sanj Fomenje. Bon na zaa te nanj wonj ka a e Kaperneom pɔɔ, e a le a Fomenje tenje pɔɔ kye.'" ²⁴ Ka O yeli, "N yelee la yelmenje korɔ ye, nee zaa ba manj sage de Nmen-noɔr sobɔ zaa yelee omenje tenje pɔɔ. ²⁵ Kye N yeli la yelmenje ko ye: Elaigya sanj, pɔɔkɔɔ yaga da be la Israel pɔɔ, a sanj na a sazu nanj da pɔge yuommo ata ne kyuumi ayokɔbo ka kɔɔkɔɔ da le a tendaa zaa. ²⁶ Kye Naanmen da ba tonj Elaigya ba kanj zaa zie, ka Zarepat nanj da be Sidon paalonj pɔɔ pɔɔkɔɔre naane. ²⁷ Kɔɔne yaga menj da be la a Israel pɔɔ a Nmennoɔr sobɔ Elaia sanj, kye kanj zaa da ba nye sammo, ka Naaman nanj yi Siria tenje pɔɔ naane." ²⁸ Balan zaa nanj be a senagɔg pɔɔ, nanj wa wonj a yelee ama, ba da nye la suuri yaga. ²⁹ Ka ba da iri digi O ka O yi a tenje pɔɔ. Ba da de O la gaa te ta tanj zizulunj kanj zie, a zie na ba nanj da me a tenje, ka ba tõõ de O kɔɔ enj a tanj bogi pɔɔ. ³⁰ Kye O da kyenj yi la a nobɔ kpakyaga pɔɔ te gere O gaa zie. ³¹ Ka O pãã sigi Kaperneom, Galili tenj kanj pɔɔ, a te wuloo ba Sabat bebiri zaa pɔɔ. ³² Ba nɔe da `maa la a O wuloo zuinj, bonso O yelbiri da taa la fanj. ³³ A senagɔg pɔɔ la, ka dɔɔ nanj da taa kɔntɔn sedɛgre kanj da be. O da ŋme la kpelle gboligboli ³⁴ a yeli, "Bare te! Bonj yelee la ka te taa ne Fo, Yesu nanj yi Nazaret? Fo wa la ka Fo wa sanj te bare bee? N kɔɔ Fo la! Fõõ la a Naanmen Kyerete Sobɔ!" ³⁵ Ka Yesu da nyare o zu kye yeli, "Bare gɔmɔ kye wa yi o enje!" A kɔntɔn pãã nanj wa de a dɔɔ kɔɔ enj a nobɔ kpakyaga pɔɔ la, ka o yi a o pɔɔ. Kye o da ba enj o baalonj. ³⁶ A nobɔ zaa nɔe da `maa la ka ba da yeli ko taa: "Bonj la a yelbiri ŋa? Bonso, ane fanj ne kpẽã O tere la noɔre ko a sedɛgre ka a wa yi!" ³⁷ Ka O yelee da yaare paale ziiri zaa a paalonj na pɔɔ. ³⁸ O da iri yi la a senagɔg pɔɔ te kpe Simon yiri pɔɔ. Kye kɔre yaga da kpeere la Simon pɔɔ ma, ka ba da sore O ka O kaa o

zie. ³⁹ Ka O da do are pɔge o kye nyare a ɔɔre zu, ka a ɔɔre bare o. A pare na pɔɔ ka o iri, a pãã tonɔ korɔ ba. ⁴⁰ A n̄menaa nan̄ da wa kpeere, balan̄ zaa nan̄ da taa nee zaa nan̄ beere ne baalon̄ tɛtɛɛ da taa ba la wa ne O zie. Ka O da de O nuuri a dɔgle ba kan̄ zaa zu kye san̄ ba. ⁴¹ Kɔntɔm̄ men̄ da yi la nobɔ yaga zie, a n̄meere kpelle kye yele, “Fõõ la a Kristo, a Naan̄men Bidɔ.” Ka O da nyare ba zu kye ba sage ka ba yeli yeɛ zaa, bonso ba da bɔn̄ la ka Onɔ la e a Kristo. ⁴² A zie nan̄ pãã da wa vele, O da yi la be kye gaa weḡyan̄ zie kan̄, ka a nobɔ da bɔ O a wa O zie a ba sagra ka O bare ba. ⁴³ Kye ka O da yeli ko ba, “A fere la ka N kanne a Naan̄men naalon̄ yelnoore ko tenne mine men̄, bonso a ama zuin̄ la ka O ton̄ Ma.” ⁴⁴ Ka O pãã da kanna a Galili tenne senagɔgre poore.

5 Bebiri kan̄, O da are peeɛ la a Genesaret mane, ka a nobɔ da pɔge O zie ka ba tõõ won̄ a Naan̄men yelbiri. ² Ka O da nye gboe ayi ka a are a mannoore, kye a zom-nyɔgrɔɔɔ da bare la a gboe kye gaa te pɛgre ba netere. ³ Ka O da kpe a kan̄ pɔɔ, Simon gbori da la, ka O da yeli o ka o mɔn̄ a gbori gaa ne fẽẽ. Le la ka O pãã da zen̄ a gbori pɔɔ kye wuli a nobɔ. ⁴ O nan̄ da wa yeli O yeɛ baare la ka O yeli ko Simon, “Mɔn̄ kpe a kõõ zuluɔ zie, a ven̄ ka fo netere sigi a kõõ en̄e a te nyɔge zomɔ.” ⁵ Ka Simon lee yeli ko O, “Nen̄kpon̄, te nye la woore tensoɔ zaa kye te ba nyɔge bon zaa. Kye, a Fo noore yelbiri zuin̄, N na e la ka a nete sigi.” ⁶ Kye ba nan̄ wa e le O nan̄ yeli, ba da nyɔge la zomɔ yaga ka ba nete da kyeere. ⁷ Ka ba `legre boole a ba taaba nan̄ be a gbori ayi sobɔ pɔɔ ka ba wa son̄ ba. Le la ka ba da wa ka a gboe zaa ayi da paale ne zomɔ a boɔɔ na linni a kõõ pɔɔ. ⁸ Simon Pita nan̄ da nye a n̄aa la ka o da le Yesu gbɛɛ pulin̄ kye yeli, “Bare ma Dan̄na, bonso, N e la yelbieri sobɔ.” ⁹ Le ka onɔ ane o taaba zaa n̄e da `maa ne le ba nan̄ da nyɔge a zomɔ. ¹⁰ Le men̄ da la ka a waa Zebede bidɔɔ, Gyems ane Gyɔn̄, nan̄ da e Simon tontaaba zie. Ka Yesu da yeli ko Simon, “Ta zoro dambẽẽ. A yi pampana kye gere fo na nyɔgrɔ la nensaaɛba.” ¹¹ Ba nan̄ da taa ba gboe wa ta a mannoore la ka ba bare boma zaa a kye tu O. ¹² A da e la a san̄ na O nan̄ da be ten̄e kan̄ pɔɔ, ka dɔɔ kan̄ nan̄ taa kɔnon̄ nan̄ pɔge o en̄gan zaa, da nye Yesu. O da vɔgle la muru a sɔre O kye yeli, “Dan̄na, ka Fõõ wa sage, Fo na tõõ maale ma ka N waa son̄.” ¹³ Ka Yesu tẽẽ O nu a tɔ ne o, kye yeli, “N sage la. Waa son̄.” A pare na pɔɔ ka a kɔnon̄ bare o. ¹⁴ Ka O da kpãã o, “Ta wa yeɛ korɔ nee zaa. Gere te wuli fomen̄e ko a puoru nen̄kpon̄ kye tere a teroo na nan̄ tu a noore Moses nan̄ tere a fo sammo pɔɔ, ka a di dansee ko ba.” ¹⁵ Ne le zaa, O yeɛ da yaare yɔ la ka nobɔ yaga da wa lan̄ taa ka ba won̄ a yeɛ zaa O nan̄ yeli kye nye sammo a ba baalon̄ zaa pɔɔ. ¹⁶ Kye Yesu da man̄ yi la O yon̄ zie a te puori a weḡyan̄ pɔɔ. ¹⁷ A da e la ka daare kan̄, O nan̄ da wullo la, ka Farasi deme ane a nɔbinna wuliwullibo nan̄ da yi Galili,

Gyudea, ne Gyerosalem tenne zaa da zen̄ a be. Kye a Dan̄na fan̄a da be la be a na san̄ ba. ¹⁸ Ka dɔɔ mine da wa O zie a tuo dɔɔ kan̄ nan̄ gan̄ bon-ganaa zu ka o endaa zaa kpi. Ba da boɔɔ la ka ba taa o kpe ne a te gaale o Yesu nin̄e soɔ. ¹⁹ Ba nan̄ da ba nyere sori na kpe bonzuin̄ a nobɔ da waa la yaga zuo, ka ba pãã da do a yiri zu a te turi o ne a o bon-ganaa en̄ a pɛɛ zu sulee pɔɔ a nobɔ zaa senselensoɔ a Yesu nin̄e soɔ. ²⁰ Yesu nan̄ da nye a ba sagdeu, O da yeli la ko o, “Dɔɔ, fo nye la fo yelbebe suuri diu.” ²¹ Ka a nɔbinna kaakaareba ane a Farasi deme da piili teere kye yeɛ, “An̄ la a nee n̄a sobɔ nan̄ man̄ yeli yelfaare kyaare Naan̄men? An̄ la na tõõ di yelbebe suuri ka Naan̄men yon̄ naane?” ²² Kye Yesu nan̄ da bɔn̄ le zaa ba nan̄ teere, ka O lee yeli ko ba, “Bon̄ la so ka ye teere ama zaa ye sukyie poore? ²³ Buo sobɔ la e mɔle ka N yeli, ‘Fo nye la fo yelbebe suuri diu,’ bee ka N yeli, ‘Iri a kyene?’ ²⁴ Kye ka ye na tõõ bɔn̄ ka a Nensaala Bidɔ taa la fan̄ a ten̄e zu, ka O di yelbebe suuri. . . .” Ka O da yeli ko a dɔɔ na endaa zaa nan̄ da kpi, “N yeli fo la, iri a de fo bon-ganaa a kulo ne.” ²⁵ A pare na pɔɔ la ka o iri are a ba nin̄e soɔ, a de a bon na pɔɔ o nan̄ da gan̄ a te kulo ne, a pugro Naan̄men. ²⁶ Ka a nobɔ zaa n̄e da `maa ka ba pugro Naan̄men. Ka dambẽẽ da nyɔge ba, ka ba yeli, “Te nye la yelsaama zene.” ²⁷ A ama zaa nan̄ e baare, Yesu da yi la te nye a libidere kan̄ ka o yuori di Leve, ka o da zen̄ a libidere tomɔ zie. Ka Yesu yeli ko o, “Tuuro Ma.” ²⁸ Ka o da bare a zaa kye iri tuuro O. ²⁹ Ka Leve maale tigri kpon̄ ko Yesu, omen̄e yiri pɔɔ. Libiderebe, nan̄ da waa yaga, ane nobɔ mine da lan̄ di la ne ba. ³⁰ Kye a ba nɔbinna kaakaareba ne a Farasi deme da boole yeɛ kyaare ne a O tutuuribo a soore, “Bon̄ la so ka ye lan̄ dire kye nyuuro ne libiderebe ane yelbebe deme?” ³¹ Ka Yesu lee yeli ko ba, “Balan̄ nan̄ waa kpeene, ba boɔɔ baalonsanne, kye balan̄ nan̄ man̄ beere la. ³² N ba wa ka N boole yeltori deme, kye yelbebe deme la, ka ba lee ba teeron̄.” ³³ Ka ba da soore O, “Bon̄ la so ka Gyɔn̄ tutuuribo man̄ `len̄ noore kye man̄ puori puoruu, ka a men̄ waa le a Farasi deme zie, kye ka Fo deme dire kye nyuuro?” <sup>34</sup> Ka Yesu lee yeli ko ba, “Ye na tõõ fere la ka a kultaa tigri deme `len̄ noore a san̄ na a serpaala nan̄ be a ba pɔɔ? ³⁵ Kye a bebie na ta la ka ba na iri a serpaala a yi a ba zie. A bebie ana pɔɔ la ka ba pãã na `len̄ noore.” ³⁶ Ka O men̄ da la sokpare ko ba: “Nee ba man̄ de pen̄ nan̄ yi kparpaala a liire ne kparpora. Ka onɔ wa e le, a bompaala na kye la kye ka a liiru men̄ ba yi taa ne a kpare kora. ³⁷ Kye nee kon̄ bɔn̄ de tewɔmɔ dãã paala en̄ dãã wɔɔ kore pɔɔ. Ka onɔ wa e le, a dãã paala na kye la a dãã woore, ka a tewɔmɔ dãã zaa kyiri baare, kye ka a dãã woore zaa san̄. ³⁸ Kye a fere la ka ba de tewɔmɔ dãã paala en̄ dãã woore paala pɔɔ, ka a zaa ayi tõõ gan̄ velaa. ³⁹ Kye nee kyebe nan̄ nyu a dãã kora, na lee boɔɔ a dãã paala, bonso o man̄ yeli ka a dãã kora la waa velaa.”

6 A Sabat ayi daare nan tu a piila sobɔ, O da kpe kyɔɔ la a bombie were poɔ, ka O tutuuribo da nmaara a bombie zuri a foɔɔ ba nuuri poɔ ɔɔɔ. ² Le la ka a Farasi deme mine soore ba, "Bon la so ka ye ere a Sabat bebiri bon na nan ba tu a nɔbinna sori?" ³ Ka Yesu da lee yeli ko ba, "Ye dan ba kanne bon a bon na David nan e, a san na kon nan da kpe o ne o tutaaba; ⁴ le o nan da kpe a Naanmen yiri a te de kye ɔɔ a puoru zie boroboro, kye da de a mine men ko o tutaaba, kye ka a ba tu a nɔbinnaa ka nee zaa na ɔɔ ka a puoru nenkponni yon naane?" ⁵ Ka O yeli ko ba, "A Nensaala Bidɔɔ men e la a Sabat daare Dan." ⁶ Sabat bebiri kan men, O da kpe la a senagɔɔ poɔ a te wuli, ka ɔɔ kan nudoron nan da kpi da be be. ⁷ Ka a nɔbinna kaakaareba ane a Farasi deme da kaa O, ka O na san la a nembraala a Sabat bebiri bee, ka ba na tɔɔ nye vuo te nyare O zu. ⁸ Kye O da bon la ba poteeron, ka O da yeli ko a ɔɔ na nu nan da kpi, "Iri a wa are te niye soɔ." Ka o da iri are. ⁹ Le la ka Yesu pãã yeli ko ba, "N na soore ye la yelbonyenaa. A tu la a nɔbinna sori ka te e evele bee efaare a Sabat daare, a faa nyovore bee san o bare?" ¹⁰ O nan da lee kaara ba zaa poɔ la ka O yeli ko a ɔɔ, "Tẽẽ fo nu." Ka o e le, ka o nu da lee waa san na a kan. ¹¹ Ka ba suuri da iri yaga, ka ba da nare bin a bon na ba nan na e ko Yesu. ¹² A da e la a beri ana poɔ, ka O da do tan kan zu ka O te puori, ka O da puori tensoɔ zaa ko Naanmen. ¹³ Zie nan da vele, O da boke la a O tutuuribo O zie. A ba poɔ la ka O da iri pie ne bayi, a da boke ba O potuuribo: ¹⁴ Simon (O nan da boke ka Pita), ane o ɔɔ Andero; Gyems ane Gyɔn; Felep ane Bartolomi; ¹⁵ Matiu ane Tomas; Gyems, Alfeos bidɔɔ, ane Simon ba nan boke Zelote; ¹⁶ Gyudas, Gyems ɔɔ ane Gyudas Iskarioti nan da waa a nee na nan da koore Yesu. ¹⁷ Ka O ne ba da sigi wa a wa are zipentere poɔ. Be la ka O tutuuribo yaga ne nobɔ yaga nan yi Gyudea ane Gyerosalem lan ne balan nan yi a mannore tenne, Taiya ne Sidon, da wa ka ba tɔɔ won O ye le kye nye sammo a ba baalon zaa poɔ. ¹⁸ Balan zaa sedege nan da nyoge, da nye la sammo. ¹⁹ Ka a nobɔ zaa da ere anee ka ba to O, bonso fan da nan yi la O zie a san ba zaa. ²⁰ Ka O da do O nimie kyaare ne O tutuuribo kye yeli: "Maaloo be la ye balan nan e nan deme zie, bonso, ye so la a Naanmen naalon. ²¹ Maaloo be la ye balan nan taa kon pampana zie, bonso, ye na tege la. Maaloo be la ye balan nan kono pampana zie, bonso, ye na la la. ²² Maaloo be la ye zie a san na nobɔ nan kyire ye, a san na ba nan wa zagre ye, a toore ye, kye iri ye yuori bare ka o e yofaa, a Nensaala Bidɔɔ zuin. ²³ "Ye dire noɔ a bebiri na daare kye age a kyelloo zuin, bonso, ye kyelle, ye ɔɔre seren waa la kpon a tenvelaa poɔ. Bonso, le la ka ba saamine da e ko a Nmennoɔ deme. ²⁴ "Kye ye le nyoge la ye balan zaa nan taa boma, bonso, ye nye la ye sukyidiibu. ²⁵ Ye le nyoge la ye balan zaa nan tege, bonso, kon na kpe ye la. Ye le nyoge la ye balan

zaa nan laara pampana na, bonso, ye na kono la ne kpelle kye kyire nmenaa kɔɔ. ²⁶ Ye le nyoge ye la, ka nobɔ nan wa ye le yelonne kyaare ye, bonso, le la ka ba saamine e ko a Nmen-noɔ ziri deme. ²⁷ "Kye Maa yeli ko la a ye balan nan wono, ka ye kon ye dɔndɔnne kye ere velaa korɔ balan nan kyire ye. ²⁸ Ye ye le yelonne korɔ balan nan nmeere enye ye, kye puoro korɔ balan nan ye le yelfaa. ²⁹ Ka nee wa fale fo takyele kan enye, lee a kan sobɔ na ko o men. Kye ka nee wa de fo kparkpon, ta pigi o sori ka o ta de a fo kparle men. ³⁰ Tere ko nee na zaa nan ɔɔre fo zie, kye ka nee wa de a bon na fo nan so, ta lee soore o ye le. ³¹ E ko nobɔ lenee ye nan boke ka ba e ko ye. ³² "Kye ka yenee kon balan yon nan kon ye, bon kon la a le taa ko ye? Bonso, yelbebe deme men nan kon la balan nan kon ba. ³³ Kye ka yenee wa e velaa ko balan nan ere evele korɔ ye, bon kon la a le taa ko ye? Bonso, yelbebe deme men nan e la le. ³⁴ Kye ka yenee wa pen boma ko balan ye nan teere ka ba na lee ɔɔ ye la, bon kon la a le taa ko ye? Bonso, yelbebe deme men nan pen la boma ko ba yelbetaaba kye nan teere ka ba na lee ɔɔ la a zaa ko ba. ³⁵ Kye ye kon ye dɔndɔnne, a ere ba velaa, kye men nan pen ba, kye ta teere ka ye na lee nye la bon kan a puorin. Ye ɔɔre na waa la kpon, kye ye na waa la a kpon Zaa Sobɔ bidɔɔ. Bonso, O taa la nimibaalon ko balan nan ba puoro bareka ane efaare deme. ³⁶ A le poɔ, ye taa nyonono a na ye Saa men nan taa nyonono. ³⁷ Ta di nobɔ sere, kye ba men kon di ye sere. Ta de ka nee zaa san ne la san naa, kye ba men kon de ka ye san ne la san naa. Di suuri ko nobɔ, kye ba men na di la suuri ko ye. ³⁸ Tere ko nobɔ, kye ba men na tere la ko ye. Ye tere ne a manno san, nan di enye kye tegtege ka a paale kyire, kye le la ka ba men na tere enye, ka a men paale kyire ye gbere enye. Bonso, a mannoo na ye nan manne ne, le men la ka ba na manne ko ye." ³⁹ Ka O da kon sokpare ko ba: "Kon na tɔɔ tage la o kon to? Ba zaa bayi kon le a bogi poɔ bee? ⁴⁰ Tutuuro kon kon zuo o wuliwullo, kye kan na zaa ba nan wuli velaa na waa san la o wuliwullo. ⁴¹ "Wol la ka fo kaara dapege a fo ɔɔ nimiri poɔ kye ba kyelle ka daa men be la fomenye nimiri poɔ? ⁴² Bee wol ka fo tɔɔ yeli ko fo ɔɔ, 'Kon, ven ka N iri a dapege bare fo nimiri poɔ,' kye fomenye ba nye a daa men nan be fomenye nimiri poɔ. Fɔɔ melmele! Dan iri a daa men bare fomenye nimiri poɔ kye pãã tɔɔ nyere velaa a iri a dapege nan be a fo ɔɔ nimiri poɔ. ⁴³ "Tevelaa ba kon konmfaare ka tefaa men ba kon konmveele. ⁴⁴ Nobɔ nan kon la tee zaa a yi o kon zie. Nobɔ men ba nan kon kan kama, gte zu, bee kon garepi kon gte zu. ⁴⁵ Nenvelaa nan wa ne la a bon nan e velaa ka a yi a bonveele nan be o sukyiri poɔ. Kye ka nenfaa men wa ne a bon nan e faa ka a yi a bonfaare nan be o sukyiri poɔ, bonso, a nan yi la a boma nan zuo a sukyiri poɔ ka a noore pãã nan yeli. ⁴⁶ "Bon la ven ka ye nan boke Ma ka 'Dan, Dan-

na,' kye ba ere le N nan yeli. ⁴⁷ Neɛ na zaa nan waara N zie a wono N yelbie kye ere le, N na wuli ye la a neɛ na o nan waa senj. ⁴⁸ O na waa la senj neɛ nan meere yiri a tugi kusinman enj yaga a binj o yiri pare a be. Ka kōɔ piiri wa, ka a bare kōɔ da zo wa nme a yiri na pare. Kye a yiri da ba le, bonso, o da me o la kusinman zu. ⁴⁹ Kye a neɛ na nan wono N yelbie kye ba ere le, waa la senj neɛ nan me o yiri a tenje zu kye ba tugi a yiri pare. Ka a bare kōɔ zo wa nme a yiri na, ka a yiri le wiẽũ le! A yiri na sanjaa da waa la yaga."

7 Yesu nan pãã da yeli a ye le ama zaa wa baare ka a nobɔ zaa da wonj la, ka O da kpe Kaperneom poɔ. ² Ka a sogyare kɔɔ zusobɔ gbanjbaa kanj nan da taa nɔkmo o danja zie, da beere a boɔɔ ka o kpi. ³ A sogyare kɔɔ zusobɔ nan da wonj Yesu ye le la, ka o da tonj Gyu deme nember�e Yesu zie a sɔɔ O ka O wa sanj o gbanjbaa. ⁴ Ba nan da wa Yesu zie la, ka ba sɔɔ O wiẽũ le a yeli, "A dɔɔ na senj la ka Fo e le ko o. ⁵ Bonso, o nɔɔ la a te tenje kye me senagɔɔ a ko te." ⁶ Le la ka Yesu da lanj gaa ne ba. O nan da pee le a yiri la, ka a sogyare kɔɔ zusobɔ tonj o bamine O zie a yeli ko O, "Danja, ta dɔɔɔ Fomenje, bonso, N ba senj ka Fo wa kpe n yiri poɔ. ⁷ A le menj poɔ, N ba teere ka N senj ka N wa Fo zie. Yeli a yelbiri yonj kye n tontonɔ na nye la sammo. ⁸ Bonso, N menj e la neɛ nan be a fanja pulinj, a taa sogyare ka ba be n puori. Ka Maa yeli kanj zaa, 'Gere,' o na gaa la. Ka Maa yeli kanj, 'Wa,' o na wa la. Kye ka N yeli ko n gbanjbaa, 'E anja,' ka o e le menj." ⁹ Yesu nan da wonj ama zaa la, ka O noɔɔ da `maa ne o, ka O lee puori yeli a nobɔ nan tuuro O, "N yeli ko ye la, N danj ba nye a sagdeu kponj na tɔ a Israel deme poɔ." ¹⁰ A balanj ba nan da tonj, nan da lee gere a yiri, ba da te nye la a gbanjbaa ka o baalonj zaa da baare. ¹¹ A da e la a bieo daare ka O da te kpe tenje kanj ba nan boɔɔ Nain. O tutuuribo yaga da gaa la ne O lanj ne nobɔ yaga. ¹² O nan da wa pee le a tenje dendre la, ka ba da tuo dɔɔ kũũ kanj a yire ne. O yonj da la ka o ma, nanj da e pɔɔkɔɔɔ, da dɔɔge. Nobɔ yaga nanj yi a tenje poɔ menj da bebe la ne a pɔɔɔ. ¹³ A Danja nanj da wa nye a pɔɔɔ, O da taa la nyonono ne o a yeli ko o, "Ta kono." ¹⁴ Ka O da gaa te tɔ a kũũ daga, ka a balanj nanj tuo a daga tage are. Kye ka O pãã yeli, "Pɔɔbile, N yeli ko fo la, Iri!" ¹⁵ Ka a kũũ da lee iri zenj a piili ye le ye le, ka Yesu da de o ko o ma. ¹⁶ Ka dambẽẽ da kpe ba zaa, ka ba da pugi Naanmen a yeli, "A Nmen-noɔɔ kponj sobɔ iri la a te poɔ," kye ka "Naanmen wa la O nobɔ zie." ¹⁷ Ka O ye le pãã te yaare paale Gyudea ne a paalonj na zaa. ¹⁸ Ka a Gyonj tutuuribo da manne a eronj ama zaa ko o. ¹⁹ Ka Gyonj da boɔɔle o tutuuribo bayi a tonj ba Yesu zie ka ba soore, "Fõõ la a Onɔ nanj waara bee te kyelle nen-yuo?" ²⁰ A dɔɔɔ nanj da wa O zie, ba da yeli la, "Gyonj a Kõõ Suobu Tere tonj te la Fo zie a ye le, 'Fõõ la a Onɔ nanj waara bee te kyelle kanj?' " ²¹ A gogo na poɔ la ka O da sanj nobɔ yaga a ba baalonj, ne beeroo, ne sedegɛ zie.

Nobɔ yaga nanj da zɔɔɔ, O da e la ka ba lee nyere. ²² Le la ka Yesu lee yeli ko ba, "Ye gaa te manne ko Gyonj a bon na ye nanj nye kye wonj, ka a zɔɔɔne nyere la, ka a gbɛɛ kyene, ka a kɔɔne nye laafia, ka a wonni lee wono, ka a kuuni lee iri, kye ka ba kanne a yelnoore ko a nanj deme. ²³ Kye maaloo be la a neɛ na beera nanj ba nyɔɔɔ a Maa zuinj." ²⁴ A Gyonj tontoneba nanj da wa gaa baare la ka O pãã da piili manna Gyonj ye le ko a nobɔ, "Bonj la ka ye yi gaa te kpe a wegyanj poɔ ka ye nye? More kanj a seseɛ nanj daara? ²⁵ Kye bonj la ka ye yi ka ye nye? Dɔɔ nanj su bonveele? Kyelle, balanj nanj manj su bonveele kye kpeere noɔ poɔ, be la namine davoro poɔ. ²⁶ Kye bonj la ka ye yi ka ye nye? Nmen-noɔɔ sobɔ kanj bee? Oo, N yeli ko ye la, ka o sereɔ ganj la Nmen-noɔɔ sobɔ. ²⁷ Onɔ ye le la ka ba nmaa binj, " 'Kyelle, N tonj la N tontonɔ ka o de Fo wẽẽ, Onɔ la na de Fo wẽẽ a maale a Fo sori.' ²⁸ Bonso, N yeli ko ye la, balanj pɔɔkɔɔ nanj dɔɔge poɔ, Nmennoɔɔ sobɔ kanj zaa kyebe nanj ganj Gyonj a Kõõ Suobu Tere. Kye onɔ nanj e a zaa bile Naanmen naalonj poɔ ganj o la." ²⁹ Ka a nobɔ zaa nanj da wonj O ye le, ane a libiderebe, da sage de ka Naanmen sereɔ waa la yeltori sobɔ, a sanj na ba nanj da de a suobu Gyonj nanj tere. ³⁰ Kye a Farasi deme ane a nɔɔkɔɔneɔɔ zagre la a Naanmen wuluu nanj kyaare ba, bonzuinj ba da ba de a suobu nanj yi Gyonj zie. ³¹ Ka a Danja yeli, "Bonj pãã la ka N na de a boɔɔ na deme manne ne? Bonj la ka ba yi taa ne? ³² Ba waa la a na bibiiri nanj zenj a daa poɔ a boɔɔ taa kye ye le, " 'Te pee le la a welee ko ye la, kye ye ba see. Te konj ko ye la, kye ye ba kyiri nme-naa kõõ.' ³³ Bonso, Gyonj a Kõõ Suobu Tere wa la a ba kɔɔɔ boroboro bee nyuuro dãã, kye ka ye yeli, 'O taa la kɔɔɔnɔ.' ³⁴ Ka a Nensaala Bidɔɔ menj wa a dire kye nyuuro ka ye yeli, 'Nye a digbogbo sobɔ ne dãã nyuuro, a libiderebe ne a yelbebe deme ba.' ³⁵ Kye ye le wuli la o toronj o bibiiri zaa enj." ³⁶ Ka a Farasi dɔɔ kanj sɔɔɔ O ka O lanj di ne o. Le la ka O gaa a Farasi dɔɔ yiri a te zenj na di. ³⁷ Ka pɔɔɔ yelbe-ere kanj nanj yi a tenj na poɔ, nanj wa bɔɔɔ ka Yesu da zenj la a diu zie a Farasi dɔɔ yiri poɔ la, ka o taa kãã wa ne alabasta koleba poɔ ³⁸ a are Yesu gbɛɛ enj a kono kye piili pegre O gbɛɛ ne o nmenaa kõõ. Kye o da de la o zukɔɔlonj meele ne kye moore a O gbɛɛ a pãã de a kãã pore enj. ³⁹ A Farasi dɔɔ nanj da boɔɔle O nanj da nye a nja la ka o yeli ko omerje, "Dɔɔ na, ka Onɔ da e Nmen-noɔɔ sobɔ, O da naa bɔɔɔ la a pɔɔɔ na nanj tonɔɔ O ane le o nanj waa, bonso o e la yel-beere." ⁴⁰ Ka Yesu lee yeli ko o, "Simon, N taa la bon kanj na yeli ko fo." Ka o lee yeli, "Wuliwullo, yeli." ⁴¹ "Libitara kanj da bebe la, ka nobɔ bayi mine menj da di o sane. Ka kanj da di o denari kɔɔɔ anuu sane, kye ka a kanj na menj di denari lezaayi ne pie. ⁴² Kye ba nanj ba taa na lee yɔɔ la ka o sage weele a bare ba zaa bayi. Yeli ko ma, buo sobɔ la na kɔɔɔ o ganj?" ⁴³ Ka Simon lee yeli, "N teere ka a onɔ o nanj da bare a libie yaga ko." Ka O yeli ko o, "Fo peere la a ye le velaa." ⁴⁴ Ka O lee kyaare a

ƆƆƆƆ kye yeli ko Simon, “Fo nye la a ƆƆƆƆ ɲa? N kpe la fo yiri kye fo ba ko Ma kɔɔ ka N na pɛge N gbɛɛ, kye o pɛge la N gbɛɛ ne o ɲmenaa kɔɔ, a meele ane o zukuƆƆƆ. ⁴⁵ Fo ba moore Ma, kye a ƆƆƆƆ ɲa ba bare ka o moore N gbɛɛ a saɲ na zaa N naɲ kpe kye. ⁴⁶ Fo ba pore kãã eɲ N zu, kye a ƆƆƆƆ ɲa pore la kãã eɲ N gbɛɛ. ⁴⁷ A le ƆƆƆ, N pãã yeli ko fo la, ne le o yelbebe naɲ waa yaga, N di la a zaa suuri ko o, bonso, o naɲ la yaga. Kye a neɛ na sobɔ naɲ nye suuri diu belan le, naɲ la belan le.” ⁴⁸ Ka O pãã yeli ko a ƆƆƆƆ, “Fo nye la a fo yelbebe suuri diu.” ⁴⁹ Ka a balan naɲ lan zɛɲ ne O a gyilli a tabol, piili ye le korɔ taaba, “Aɲ la aɲa naɲ dire yelbebe suuri?” ⁵⁰ Kye ka O leɛ yeli ko a ƆƆƆƆ, “A fo sagdeu faa fo la. Gere ne `maaron.”

8 A naɲ da yi a puorɲ la ka O yi kyɔɔ a tenkponni ne a tembili kan zaa ƆƆƆƆ a kanna kye manna Naanmen naalon yelnoore. A pie ne bayi men da be la O zie. ² ƆƆƆƆƆ mine O naɲ digi kɔntɔn bare ba eɲne kye saɲ ba baalon da be la be. Maria, ba naɲ da boɔɔ Magdalena, da ƆƆƆƆ la ba ƆƆƆ. O eɲe la ka kɔntɔn ay-opɔɔ da yi. ³ Gyoana, Koza naɲ da e Herod yiri kaakaara ƆƆƆƆ, Suzana ane ba mine yaga da ƆƆƆ la ba ƆƆƆ. A ƆƆƆƆƆ bama la da de a ba bontaron a soɲna ne Yesu. ⁴ Kye a nobɔ yaga naɲ da wa lan taa a yire tenne zaa waara O zie, Yesu da ɔɔ la sokpare kan ko ba: ⁵ “Bombiyaara la yi te yaare o bombie. O naɲ da yaare la ka a bombie mine le a sori ƆƆƆ ka ba neɔ more, kye ka a sazu nuulii wa de a di. ⁶ Ka a mine men le kusinman zu, a naɲ wa buli baare la, ka a leɛ kpi, bonso a da ba nye `maaro. ⁷ Ka a mine men da le goore ƆƆƆ, a buli lan ne a goore zaa, ka a milli ƆƆƆ. ⁸ Kye a mine men da le la tenvelaa ƆƆƆ, a buli, a naɲ naɲ kɔɔ.” O naɲ da yeli ama wa baare, ka O ɲme kpelle, “Onɔ naɲ taa tobo a na won, ven ka o won!” ⁹ Ka O tutuuribo soore O, “A sokpare ɲa pare la bon?” ¹⁰ Ka O yeli, “O ko la yenee ka ye naɲ a Naanmen naalon yelsɔgle. Kye ba kyelle naɲ kyere, O ko ba la ne sokpaga, ka, “Ba nyere la, kye ba kon tɔɔ naɲ nye, ba wono la, kye ba kon tɔɔ naɲ a pare. ¹¹ “A sokpare tɛge la aɲa: A bombiri la a Naanmen yelbiri. ¹² A alan naɲ le a sori ƆƆƆ la a balan naɲ won, kye ka a devel wa de a yelbiri yi ne a ba sukyie ƆƆƆ, ka ba ta sage de a nye faabo. ¹³ Alan men naɲ le a kusinman zu la a balan naɲ won a yelbiri a de o ane kyelloo, kye a ba taa nyaga. Ba sage de la a yelbiri belan le, kye ka ba naɲ wa kpe gyen-kaabo ƆƆƆ, ka ba le yi. ¹⁴ A bombie na men naɲ le a goore ƆƆƆ la balan naɲ man won, kye a ba sobiri ƆƆƆ ka nyɔvɔre dɔne, ne bontaron ne enɲanɔn boɔbo milli ƆƆƆ ba, ka ba naɲ naɲ ba be. ¹⁵ Kye a bombie naɲ le a tenvelaa zie la a balan naɲ taa sukyivelaa ne sukyison. Ba naɲ wa won a yelbiri, ba man nyɔge o la taa, kye naɲ naɲ ne kannyiri. ¹⁶ “Neɛ zaa kyebe naɲ na nyege kanea vũũ a de bon vɔle ƆƆƆ bee de bin gado pulin. Ba man de la bin o aroo zie naɲ do ka balan naɲ wa kpe na tɔɔ nye a

vũũ. ¹⁷ A le ƆƆƆ, yelsɔgle zaa kyebe naɲ kon naɲ sãã, kye ye le na zaa ba naɲ ƆƆƆ men kyebe naɲ kon naɲ kpe a kyaane ƆƆƆ. ¹⁸ A le puorɲ, ye teere velaa ne le ye naɲ won. Bonso, neɛ na zaa naɲ taa, ba na leɛ ko o la yaga. Kye neɛ na zaa naɲ ba taa, ba na de la bon na zaa o naɲ teere ka o taa la a yi ne o zie.” ¹⁹ Ka Yesu ma ane O ƆƆƆ mine pãã da wa ka ba nye O. Kye ba kon naɲ ta O zie, bonso, nobɔ yaga da ɲmaa la gyilli O. ²⁰ Ba da yeli ko O la, “Fo ma ne Fo ƆƆƆ mine are la yeɲ ƆƆƆ a bonɔ ka ba nye Fo.” ²¹ Ka O leɛ yeli ko ba, “N ma ne N ƆƆƆ mine la balan naɲ won a Naanmen yelbiri kye de a tonɔ ne.” ²² Daare kan, Yesu da kpe la gbori ane O tutuuribo. Ka O da yeli ko ba, “Ye ven ka te gaa a mane gan loori.” Le la ka ba kpe a gbori te gere. ²³ Ba naɲ naɲ a gbori gere la ka O gbiri. Ka seseɛ kpãã da wa a mane zu, ka a kɔɔ da ɲmeere kpeere a gbori ƆƆƆ. Ka dɔne da nyɔge ba. ²⁴ Ka a tutuuribo da wa O zie wa sen O a ye le, “Nɛkpon, Nɛkpon, te naɲ weere la.” Ka O iri a kyaare a seseɛ ne a kɔɔ naɲ naɲ. Le la ka ama zaa da baare, ka a zie zaa da waa zomm le. ²⁵ Ka O soore ba, “A ye sagdeu bee?” A da lan ne la dambẽẽ ne naɲ ka ba leɛ soorɔ taa, “Aɲ pãã la aɲa? Bonso, O tere la naɲ ko a seseɛ ne a kɔɔ ka a e O boɔbo.” ²⁶ Ba naɲ la a gbori te gaa Gadarene paalon naɲ are kyaare Galili. ²⁷ Yesu naɲ iri a gbori ƆƆƆ yire la ka dɔn kan naɲ yi a tenɛ ƆƆƆ a taa kɔntɔn ka a naɲ, da tuori O. O da ba su bon zaa bee kpeere yiri ƆƆƆ, kye yabogri zie la ka o da kpeere. ²⁸ O naɲ da nye Yesu la ka o ɲme kpelle kye le O niɲe soɔ, a yeli ne kɔkɔkɔ, “Bon ye le la ka N taa ne Fo Yesu, Naanmen Kpon Zaa Bidɔ. N naɲ Fo la, ta dɔgre ma.” ²⁹ Bonso Yesu da tere la naɲ ka a sedegre yi a dɔn eɲe. Bonso, a da man nyɔge o la ka a nobɔ man eɲ o bama ne banɔɔ a guuro o. O naɲ wa kare a bama bare, a kɔntɔn man digi o la ka o kpe a wegyan ƆƆƆ. ³⁰ Ka Yesu soore o, “Fo yuori la bon?” Ka o leɛ yeli, “Legyen,” bonzuin a kɔntɔn yaga da kpe la o eɲe. ³¹ Kye ka a kɔntɔn da soɔre O ka O ta tere naɲ ka a kpe a bogo zuluɲ ƆƆƆ. ³² Dobaare yaga da be la a tanja see a dire. Ka a kɔntɔn da soɔre Yesu ka O ko a sori ka a kpe a dobaare eɲne. Le la ka Yesu ko a sori. ³³ A kɔntɔn naɲ yi a dɔn eɲe la, ka a te kpe a dobaare eɲne. A dobaare zaa da zo la yaga te sigi a tan bogi, a te kpe a manzulun ƆƆƆ a te nyu kɔɔ kpi. ³⁴ A balan naɲ da guolo a dobaare naɲ da wa nye bon na naɲ e, ba da zo yi la a zie ɲa a te manne a ye le ko a nobɔ naɲ be a tenɛ ne a paalon zaa ƆƆƆ. ³⁵ Le la ka a nobɔ yi wa ka ba te nye bon na naɲ da e. Ba naɲ wa Yesu zie la, ka ba da nye a dɔn na a kɔntɔn naɲ yi o zie kye bare o, ka o zɛɲ a Yesu gbɛɛ pulin a su boma, ka o yeɲ leɛ. Ka dambẽẽ da kpe ba. ³⁶ A balan naɲ da nye a, men da manne la ko a nobɔ le a naɲ da waa ka a dɔn na a kɔntɔn naɲ da nyɔge, da nye la sammo. ³⁷ Le la ka a nobɔ na zaa naɲ yi a Gadarene paalon ƆƆƆ da yeli Yesu ka O yi ba zie, bonso dambẽẽ da nyɔge ba la yaga le. Le la ka O da iri

kpe a gbori te gere. ³⁸ A ɔɔ na a kɔntɔmɔ naŋ da yi o eŋe da sɔre O la ka O veŋ ka o be O zie. Kyɛ Yesu da bare o la ka o kuli kyɛ yeli, ³⁹ "Lee kuli fo yiri a te manne le Naanmen naŋ e ama zaa ko fo." O da gaa la o gaa zie a te manne a teŋ na zaa poɔ bon na zaa Yesu naŋ e ko o. ⁴⁰ A saŋ na Yesu naŋ da lee wa, nobɔ yaga da tuori O la, bonso ba zaa da kyelle O la. ⁴¹ Kyelle, ka ɔɔ kaŋ yuori naŋ da di Gyaerɔs naŋ da e a senagɔɔ neŋkpoŋ kaŋ da wa le Yesu gbɛɛ puliŋ a sɔre O ka O wa o yiri. ⁴² Bonso, o da taa la pɔɔyaa yena a yon naŋ e yuomo pie ne ayi, kyɛ o da boɔɔ la ka o kpi. Yesu naŋ da gere, a nobɔ da daara la taa O eŋe. ⁴³ Pɔɔɔ kaŋ zɛɛ naŋ da kyire yuomo pie ne ayi, ka o de o boma zaa a yɔɔ ko a baalonsamma kyɛ ba nye sammo kaŋ zaa zie, ⁴⁴ da iri tu la Yesu puoriŋ a te tɔ O kparo kpiiru. A pare na poɔ la, ka a o zɛɛ kyiruu da ŋmaa. ⁴⁵ Ka Yesu da soore, "Aŋ la tɔ ma?" Ba zaa naŋ da kyiri la, ka Pita ne balan zaa naŋ be o zie da yeli, "Neŋkpoŋ, a nobɔ yaga la gyilli Fo a daara taa Fo eŋe, kyɛ ka Fo soore, 'Aŋ la tɔ Ma?' " ⁴⁶ Kyɛ ka Yesu yeli, "Nee kaŋ tɔ Ma la, bonso N boŋ la ka fannoo kaŋ yi la N zie." ⁴⁷ A pɔɔɔ naŋ da nye ka o yeɛ ba sɔgle, o da miine la kyɛ wa le O niŋe sɔɔ. Ka o yeli ko O a nobɔ zaa niŋe sɔɔ, a o naŋ tɔ O tege, ne le o naŋ da nye sammo a pare na poɔ. ⁴⁸ Le la ka O da lee yeli ko a pɔɔɔ, "N pɔɔyaa, taa sukyiri. A fo sagdeu saŋ fo la. Gere ne `maaron." ⁴⁹ Yesu naŋ da kyɛ yele yeɛ la ka nee kaŋ da yi a senagɔɔ neŋkpoŋ yiri a wa yeli ko o, "A fo pɔɔyaa kpi la. Ta ɔɔɔ a Wuliwullo." ⁵⁰ Kyɛ Yesu naŋ da won a ŋaa la, ka O lee yeli ko o, "Ta zoro dambɛɛ, kyɛ deɛ sage de. O na nye la sammo." ⁵¹ O naŋ te kpe a yiri, O da ba sage ka nee zaa kpe ne O ka Pita, Gyems, Gyɔn, a laŋ ne a pɔɔglee saa ne o ma naane. ⁵² Ka a nobɔ zaa da kono kyɛ ŋmeere kpelle, kyɛ ka O da yeli ko ba, "Ye ta kono. O ba kpi. O gbire la." ⁵³ Ka ba da la O, bonzuiŋ ba da boŋ ka o kpi la. ⁵⁴ O naŋ wa digi ba zaa ka ba yi la, ka O nyɔge a pɔɔglee nu a boɔle o a yeli, "Pɔɔglee, iri!" ⁵⁵ Ka o see da lee wa, ka o ŋmore iri a pare na poɔ. Le la ka Yesu yeli ka ba ko o bon kaŋ ka o di. ⁵⁶ Ka o ɔɔgrebɔ nɔe da `maa. Kyɛ ka Yesu tere noɔre ko ba ka ba ta wa yeɛ korɔ nee zaa bon na naŋ e.

9 Yesu naŋ da boɔle O tutuuribo pie ne bayi laŋ taa, O da ko ba la faŋ ne kpɛɛ ka ba na tɔɔ digi kɔntɔmɔ bare kyɛ na tɔɔ saŋ baalon zaa. ² O da toŋ ba la ka ba yi te kanne a Naanmen naalon yelbiri kyɛ saŋ a baaleba. ³ O da yeli ko ba la: "Ye ta de bon zaa tu ne a sori. Ye ta de dateera, bee woɔ, bee boroboro, bee libie, bee kpare ayi. ⁴ Ka yenee wa kpe yiri kaŋ zaa poɔ, ye kpeere be, kyɛ be la ka ye meŋ na lee yi. ⁵ Ka nee zaa ba wa tuori de ye, a saŋ na ye naŋ wa yi a teŋe na poɔ, ye piŋ a uuruŋ bare a ye gbɛɛ eŋe, ka a di dansee kyaare ne ba." ⁶ Le la ka ba yi a kpe tenne poɔ a kanna a yelnoore kyɛ meŋ saŋna nambaaleba zie na zaa ba naŋ gaa. ⁷ Ka Herod, ba naa kaŋa, da won yeɛ zaa O

naŋ ere, ka buriburi da nyɔge o, bonzuiŋ nobɔ mine da yeli ka Gyɔn naŋ da kpi la lee yi a kuuni poɔ. ⁸ Ka ba mine yeli ka Elaigya lee sɛɛ la, kyɛ ka ba mine meŋ yeli ka a Nmen-noɔr sobɔ kora na kaŋ la lee yi. ⁹ Kyɛ ka Herod yeli, "N daŋ ŋmaa la Gyɔn zu bare, kyɛ ka aŋ meŋ la ka N wono O yeɛ ama?" O pɛɛ da boɔɔ la ka o nye O. ¹⁰ A potuuribo naŋ wa lee wa, ba da wa manne la ko Yesu bon na zaa ba naŋ da e. Ka O da de ba yon ka ba te gaa wegyaŋ poɔ naŋ peeɛ teŋe kaŋ ba naŋ boɔɔ Betsaida. ¹¹ A nobɔ naŋ wa boŋ a ŋaa ka ba da tu O. O da tuori ba la kyɛ yeli ko ba a Naanmen naalon yeɛ kyɛ da saŋ balan naŋ taa baalon a boɔɔ sammo. ¹² A zie naŋ da boɔɔ ka o sɔɔ, a pie ne bayi da gaa la O zie a te yeli O, "Bare a nobɔ ka ba gaa te kpe a tenne ne a paalon poɔ a te bo bondirii ane gaabo ziiri, bonso te be la wegyaŋ poɔ." ¹³ Kyɛ O da yeli ko ba la, "Ye ko ba bon kaŋ ka ba di." Ka ba lee yeli, "Te ba taa boroboro ka a zuo anuu ane zomɔ ayi yon, see ka te gaa te da bondirii ko a nobɔ bama zaa." ¹⁴ Bonso, a ɔɔɔ da waa la turi anuu. Ka O da yeli ko O tutuuribo, "Ye veŋ ka ba zeŋ ziiri lezaayi ne pie pie." ¹⁵ Le la ka ba da e a le, a veŋ ka ba zaa zeŋ. ¹⁶ Ka O pɛɛ de a boroboro anuu ane a zomɔ ayi a gbole kaa sazu a puori, kyɛ ŋmaa a boroboro a de ko O tutuuribo ka ba de poŋ ko a nobɔ. ¹⁷ Ka ba zaa da di tege, kyɛ ka a bondi-ŋmaara naŋ kyere da paale pɛbilii pie ne ayi ka ba da wuo. ¹⁸ Saŋ kaŋ O yon naŋ da puoro, ka O tutuuribo da be O zie. Ka O soore ba, "Aŋ la ka a nobɔ yeli ka N waa la?" ¹⁹ Ka ba da lee yeli, "Gyɔn, a Kɔɔ Suobu Tere, ka ba mine meŋ yeli ka Elaigya, kyɛ ka ba mine meŋ yeli ka a koron saŋ Nmennoɔr sobɔ kaŋ na la lee iri wa." ²⁰ Ka O da soore ba, "Kyɛ yenee meŋ yeli ka aŋ la Ma?" Ka Pita lee yeli, "A Kristo naŋ yi Naanmen zie." ²¹ Ka O da kpɛɛ ba daadaa kyɛ tere noɔre ka ba ta wa yeɛ a yeɛ ama korɔ nee kaŋ zaa, ²² a yeli, "A fere la ka a Nensaala Bidɔɔ nye woore yeɛ yaga poɔ, ka a nembere, a puoru neŋkponni ninderebe, ane a nobinna kaakaareba zagre O bare a ko O, kyɛ a beri ata daare, Naanmen na seŋ O la." ²³ Le la ka O pɛɛ da lee yeli ko ba, "Ka kaŋ zaa wa boɔɔ ka o tu N puoriŋ, veŋ ka o kyire omeŋe kyɛ tuo o da-gara bebiri zaa, a tuuro Ma. ²⁴ Bonso, nee na zaa naŋ boɔɔ ka o faa o nyɔvɔre na boɔre o la bare, kyɛ nee na zaa naŋ boɔre o nyɔvɔre a Maa zuiŋ, na faa o la. ²⁵ Bonso, boŋ tɔɔ la ka nee na nye ka onɔ wa nye a doneɛ zaa kyɛ ka omeŋe saŋ bee boɔre? ²⁶ Bonso, nee na zaa naŋ zoro vi a Maa bee N yelbie zuiŋ, a Nensaala Bidɔɔ meŋ na nye la vi o zuiŋ, ka Onɔ wa te wa Omeŋe eŋno poɔ ne O Sɛɛ ane a malkere kyerete eŋno poɔ. ²⁷ Kyɛ N yeli la yelmeŋe ko ye, ba mine naŋ are kyɛ, kon nye kɔɔ kyɛ gu ka ba wa te nye a Naanmen naalon." ²⁸ A seŋ beri anii saŋ a yeɛ ama puoriŋ la, ka O da de Pita, Gyɔn, ane Gyems a te do ne a taŋ kaŋ zu a te puori. ²⁹ O naŋ da puoro la ka O niŋe waalon da lee, ka O bonsuuri meŋ waa pelaa kyɛ nyegre. ³⁰ Kyɛ nye, ka

dɔɔɔ bayi da yele yeɛ ne O. Bana da la Moses ane Elaigya. ³¹ Ba da saã la ne eɲno a yeli O kũũ yeɛ na O naɲ da naa kpi Gyerosalem poɔ. ³² Kye goɔɲ da kpe la Pita ane balan naɲ da be O zie. Ba naɲ da wa iri a goɔɲ poɔ, ba da nye la O eɲno ane a dɔɔɔ bayi naɲ are ne O. ³³ A da e la ɛ a saɲ na ba naɲ da bare O, ka Pita da yeli ko Yesu, "Neɲkpoɲ, a waa la velaa ka te be kye. Veɲ ka te maale segre ata. Fõõ so kaɲ, Moses meɲ kaɲ, ka Elaigya meɲ so kaɲ." Kye o da ba boɲ bon na o naɲ yeli. ³⁴ O naɲ da yele a yeɛ ama la, ka zanzugo kaɲ da wa ligi poɔge ba, ka dambẽẽ da nyɔge ba a saɲ na ba naɲ da kpe a zanzugo poɔ. ³⁵ Ka kɔkɔre kaɲ da yi a zanzugo poɔ a yeli, "Aɲa la N Bidɔɔ N naɲ koɲ. Ye kyelle O." ³⁶ A kɔkɔre naɲ wa yeli baare, ba da nye la ka Yesu yoɲ la be a be. Ba da e la gbili ɛ, kye a bebie ana poɔ, ba da ba lee yeli ko nee kaɲ zaa bon na ba naɲ da nye. ³⁷ A bieo daare, ba naɲ yi a taɲa zu sigi wa la, ka nobɔ yaga da tuori O. ³⁸ Kye kyelle, dɔɔ kaɲ naɲ da poɔ a nobɔ poɔ da ηme la kpelle a yeli, "Wuliwullo, N soɛ fo la. Kaa n bidɔɔ zie, bonso o yoɲ la n bidɔɔgraa. ³⁹ Sede-gre kaɲ maɲ nyɔge o la, ka o ηmeere kpelle daadaa ɛ. A maɲ e o la ka gyeme nyɔge o ka o fuuro motaare o noɔre poɔ. A maɲ eɲ o la baaloɲ poɔ, kye a maɲ e la tuo kye ka a bare o. ⁴⁰ N da soɛ la Fo tutuuribo ka ba digi o bare, kye ba da ba tõõ." ⁴¹ Ka Yesu lee yeli, "Oo, yenee basagdeu ne yelbatori boɔɔ deme. N na koɔre la ye zie a seɲ wolɔ? A na koɔre seɲ wolɔ ka N na di kannyiri ye zie? Taa a fo bidɔɔ wa ne kye." ⁴² O naɲ da waara la ka a koɔɔɔ da ηme o ko a e ka o gyeme iri. Ka Yesu nyare a sedegre zu, a saɲ a bie, a lee de o ko o saa. ⁴³ Ka ba nɔe zaa da `maa a Naanmen fanjkoɲ zuiɲ. Ba zaa nɔe naɲ da `maa ne a bon na zaa Yesu naɲ da e, ka O da yeli ko a O tutuuribo, ⁴⁴ "Ye veɲ ka a yelbie ama sigi kpe ye tobo poɔ, bonso, ba na nyɔge la a Nensaala Bidɔɔ a eɲ O a nensaala nuuri poɔ." ⁴⁵ Kye ba da ba boɲ a yeɛ ama pare, ka a da soɔgle a ba zie ka ba kon boɲ a pare, kye ba da zoro la dambẽẽ ka ba soore O a yeɛ ama tege. ⁴⁶ Ka tagetaa yeɛ kaɲ da kpe ba poɔ, ka ba buo sobɔ la na e ba zaa kpoɲ sobɔ. ⁴⁷ Yesu naɲ da boɲ a ba sukyie teeroɲ la, ka O de bibilee kaɲ a veɲ ka o are O lombori eɲe. ⁴⁸ Ka O da yeli ko ba, "Nee na zaa naɲ na tuori de a bibilee ηa a N yuori eɲe, meɲ tuori de Ma la. Kye nee na zaa naɲ na tuori de Ma, meɲ tuori de la a Sobɔ na naɲ toɲ Ma. Bonso, a nee na naɲ waa a bile a ye zaa poɔ, onɔ la na e a kpoɲ sobɔ." ⁴⁹ Ka Gyɔɔ lee yeli, "Neɲkpoɲ, te nye la nee kaɲ, ka o digre koɔɔɔ bara a Fo yuori eɲe, ka te da yeli o ka o ta e a ɛ, bonzuiɲ o ba tuuro te." ⁵⁰ Ka Yesu da yeli ko o, "Ye ta pigi o sori, bonzuiɲ nee na naɲ ba kyaare te, e la te kaɲ." ⁵¹ A saɲ naɲ da ta la ka ba de O ka O do, O da moɔ la nimiri nare ka O gaa Gyerosalem. ⁵² O da toɲ la tontoneba ka ba de O niɲe; kye ba naɲ da gaa, ba da te kpe la Samaria deme teɲe kaɲ poɔ a na maale a zie ko O. ⁵³ Kye a be nobɔ da ba tuori

O, bonso O nimiri da moɔ la ka O gaa Gyerosalem. ⁵⁴ O potuuribo Gyems ane Gyɔɔ naɲ da nye a ηaa la, ka ba da yeli, "Daɲna, Fo boɔɔ la ka te tere noɔre ka vũũ yi sazu wa a wa di ba a seɲ ɛ Elaigya naɲ da e?" ⁵⁵ Ka O lee nyare ba zu kye yeli, "Ye ba boɲ seɛ buo zie la ka ye yi. ⁵⁶ Bonso, a Nensaala Bidɔɔ da ba wa ka O wa saɲ nensaala nyɔvɔre bare, kye O wa la ka O faa ba." ɛ ka ba lee gaa tembile kaɲ poɔ. ⁵⁷ A saɲ na ba naɲ da tu a sori la, ka nee kaɲ da yeli ko O, "Daɲna, N na tu Fo la gaa zie na zaa Fo naɲ na gaa." ⁵⁸ Ka Yesu yeli ko o, "Mobaare taa la bogri, ka sazu nuulii taa kyogri, kye a Nensaala Bidɔɔ ba taa zie na biɲ O zu." ⁵⁹ Kye ka O pãã lee yeli kaɲ, "Tuuro Ma!" Ka o yeli, "Daɲna, bare ma ka N daɲ de wẽẽ gaa te ũũ n saa." ⁶⁰ Ka Yesu yeli ko o, "Veɲ ka kuuni ũũ bamenne kuuni, kye ka fo gaa te kanne a Naanmen naaloɲ." ⁶¹ Ka kaɲ meɲ yeli, "Daɲna, N na tu Fo la, kye veɲ ka N daɲ de wẽẽ gaa te puori balan zaa naɲ be n yiri poɔ, a pãã bare ba." ⁶² Ka Yesu yeli ko o, "Nee kyebe naɲ de o nu eɲ koɔbo boma poɔ, kye lee kaara puori, na seɲ ne a Naanmen naaloɲ."

10 Ama zaa naɲ wa tole la, ka a Daɲna meɲ la iri ba mine lezaata ne pie, a toɲ ba bayi bayi O niɲe soɔ tenne zaa poɔ ane benee zaa O naɲ da boɔɔ ka O gaa. ² Ka O pãã yeli ko ba, "A bonkyeere sereɲ waa la yaga, kye a tontoneba waa la belan ɛ. A ɛ poɔ, ye soɛ a kyebo Daɲna, ka O toɲ tontoneba, ka ba yi te kpe a O kyebo poɔ. ³ Ye gere ye gaabo zie. Ye kyelle, N toɲ ye la ka ye yi a na pebilii gbongboe poɔ. ⁴ Ye ta taa libie woɔ, bee woɔ zaa, bee koɔte, kye ta puori nee zaa a sobiri poɔ. ⁵ "Kye ka yenee wa kpe yiri kaɲ zaa, ye piili yeli, 'Maaroɲ be a yiri ηa poɔ.' ⁶ Ka `maaroɲ bidɔɔ wa bebe, ye `maaroɲ na penne la a be, ka ɛ naane a na lee wa la ye zie. ⁷ Kye ye be a yiri na poɔ a dire kye nyuuro bon na zaa ba naɲ ko ye, bonso, a tontono seɲ la o yɔɔre. Ye ta yooɔ yie. ⁸ "Yenee wa kpe teɲe kaɲ zaa, ka ba naɲ wa tuori ye, ye di bon na zaa ba naɲ biɲ ye niɲe soɔ. ⁹ Ye saɲ a baaleba na zaa naɲ be a be, kye yeli ko ba, 'A Naanmen naaloɲ peeɛ ye la!' ¹⁰ Kye ka yenee wa kpe teɲe kaɲ zaa poɔ, ka ba naɲ ba wa tuori ye, ye gere ye gaabo zie kye kpe a teɲ ηa foɔle poɔ a yeli, ¹¹ 'A ye teɲe uuruɲ zaa naɲ to te, te meeɛ a la eɲ ye. Ane a ɛ zaa, ye boɲ a ηaa, ka a Naanmen naaloɲ peeɛ ye la.' ¹² Kye N yeli ko ye la, a na waa la moɔle a bebiri na poɔ ko Sodom gaɲ a teɲe na. ¹³ "Yeɛ nyɔge la fõõ Korazin! Yeɛ nyɔge la fõõ Betsaida! Bonso, ka a toɲkpeene na ba naɲ da toɲ a ye zie meɲ da toɲ Taiya ane Sidon poɔ, ba da naa lee la ba teeroɲ koron zaa kye su boɔre wagyere a zeɲ ne tampoɲ poɔ. ¹⁴ Kye a na waa la moɔle ko Taiya ane Sidon a seɛe diu daare a gaɲ ye. ¹⁵ Kye fõõ Kaperneom, naɲ do a sazu, ba na de fo la a sigi ne a kuuni zie. ¹⁶ "Onɔ naɲ kyelle ye, meɲ kyelle Ma la, kye onɔ naɲ ba eɲne ye, meɲ ba eɲne Ma. Kye onɔ naɲ ba eɲne Ma, meɲ ba eɲne a Sobɔ na naɲ toɲ Ma." ¹⁷ Ka a lezaata ne pie lee wa ne noɔ a yeɛ, "Daɲna, a

kɔntɔkɔ meŋ sigri la bammene ko te a Fo yuori eŋe.”
¹⁸ Ka O da yeli ko ba, “N nyɛ la Setaana ka o yi tenvelaa le a na saa naŋ nyegre. ¹⁹ Kyɛ kyellɛ, N ko yɛ la faŋ ka yɛ na tɔɔ do nebe weere, ane nanne, ane a dɔndɔkɔ fannoo zaa, kyɛ bon zaa kon bɔŋ eŋ yɛ baalonɔ. ²⁰ Ane lɛ zaa, yɛ ta kyellɛ a yɛlɛ ŋa poɔ ka a sefaare sigri la amenne ko yɛ. Kyɛ yɛ kyellɛ, bonzuiŋ Naanmen ŋmaa la yɛ yoe biŋ tenvela gane poɔ.” ²¹ A gogo na poɔ, Yesu da kyellɛ la a See eŋe kyɛ yeli, “N pugi Fo la N Saa, tenvelaa ane teŋɛ zu Daŋna, Fo naŋ sɔgle a yɛlɛ ama a yɛŋ bɔŋneɔ ne a nyaane deme zie kyɛ vɛŋ ka a sãã a bibilli zie. Oo, N Saa, bonso, a ŋaa waa la velaa a Fo niŋe soɔ. ²² “N Saa de la boma zaa ko Ma. Neɛ zaa ba bɔŋ sobɔ na a Bidɔɔ naŋ e, ka a Saa yon naane. Neɛ zaa ba bɔŋ sobɔ na a Saa naŋ e, ka a Bidɔɔ yon naane ane a sobɔ na zie a Bidɔɔ naŋ sage ka O sãã.” ²³ Ka O da lɛ kyaare O tutuuribo a yeli ko ba yon, “Maaloo be la a nimie na naŋ nyɛ bon na yɛ naŋ nyɛ. ²⁴ Bonzuiŋ, N yele la korɔ yɛ ka Ŋmen-noɔr deme ane namine yaga da boɔɔ la ka ba nyɛ a bon na yɛ naŋ nyɛ, kyɛ ba da ba nyɛ a, kyɛ won a bon na yɛ naŋ won kyɛ ba da ba won a.” ²⁵ Nɛŋkɔŋkɔ naŋ iri are a boɔɔ ka o gyenne O a yele, “Nɛŋkɔŋ, wɔɔ ka N na e a di a nyɔvɔre naŋ kon bɔŋ baare gbandiruu?” ²⁶ Ka O yeli ko o, “Bonɔ la ka ba ŋmaa biŋ a nɔbinnaa poɔ? Wɔɔ la ka fo maŋ sɔre a?” ²⁷ Ka O lɛ yeli, “Nɔkɔ a Daŋna fo Naanmen ne fo sukyiri zaa, ne fo vooron zaa, ne fo kpeɛŋaa zaa, ane fo teɛron zaa, kyɛ nɔkɔ fo laŋkpeɛre seŋ fomenɛ.” ²⁸ Ka O yeli ko o, “Fo tere la a noɔre velaa. Ere a ama, kyɛ fo na vooro la.” ²⁹ Kyɛ o da boɔɔ la ka o wuli ka o deme da kpe la a soore Yesu, “Aŋ la n laŋkpeɛre?” ³⁰ Ka Yesu lɛ yeli: “Dɔkɔ kaŋ da yi la Gyerosalem a sigre Gyereko a te le nannyigri nuuri poɔ, ka ba da faa o bonsuuri a eŋ o baalon kyɛ te gere kyɛ bare o ka o gaŋ a be a kyere fɛɛ na kpi. ³¹ Ka a da waa ka puoru nɛŋkɔŋ naŋ da tuuro a sori na poɔ. Kyɛ o naŋ da wa nyɛ o, o da lɛ tu la soyuo te tɔle. ³² Lɛ meŋ la, Lɛve dɔkɔ naŋ, o naŋ wa ta o zie, ka o da are kaa o, kyɛ meŋ lɛ tu soyuo tɔle. ³³ Kyɛ Samaria dɔkɔ naŋ naŋ tu a sori na, da wa ta la a zie na o naŋ be. O naŋ wa nyɛ o la, ka o da taa nimibaalon ne o. ³⁴ Ka o da sere ta o zie a te `leŋ a o fele ne natepeme, kyɛ kyiri kãã ne tewɔkɔ dãã eŋ a, a de o dɔgle a omeŋe bonɔ zu, a taa o gaa ne a saama yiri a te kaa o. ³⁵ A bieo daare, o naŋ da gere la, ka o da iri denari ayi ko a saama yiguuro, kyɛ yeli ko o, ‘Kaara o velaa. Kyɛ bon na zaa naŋ zuo lɛ fo naŋ wa saŋ o eŋe, ka Maa wa lɛ wa, N na lɛ yɔkɔ fo la.’ ³⁶ “A nobɔ bama bata poɔ, buo la ka fo teere ka o e la laŋkpeɛre tasobɔ ko a sobɔ na naŋ le a nannyigri nuuri poɔ?” ³⁷ Ka o yeli, “A neɛ na naŋ taa nyonono ko o.” Lɛ la ka Yesu yeli ko o, “Gere a te ere a lɛ.” ³⁸ A saŋ na ba naŋ da gere la, ka O kpe tembile naŋ poɔ. Ka poɔkɔ naŋ yuori naŋ di Marta tuori O ka O kpe o yiri. ³⁹ Ka o da taa o yɔkɔkɔ, ka o yuori da di Maria, ka o da zeŋ Yesu gbɛɛ puliŋ a kyellɛ O yelbiri.

⁴⁰ Kyɛ Marta da bale la yaga ne a tomɔ, ka o da gaa O zie a te yeli, “Daŋna, Fo ba nyɛ lɛ n yɔkɔkɔ naŋ bare ma ka N tonɔ N yon. Yeli o ka o wa son ma.” ⁴¹ Ka Yesu lɛ yeli ko o, “Marta, Marta, fo taa la teɛron ne dɔkɔne yɛlɛ yaga poɔ, ⁴² kyɛ yelfera bonyenaa la bebe. Maria iri la a bon na naŋ e velaa, kyɛ kaŋ zaa kon bɔŋ lɛ de o yi o zie.”

11 A saŋ na Yesu naŋ da puoro zie kaŋ poɔ kyɛ wa baare la, ka O tutuuribo kaŋ yeli ko O, “Daŋna, wuli te lɛ te naŋ na maŋ puori, a na Gyɔn meŋ naŋ da wuli o tutuuribo.” ² Ka O yeli ko ba, “Ka yeneɛ wa puoro, yɛ maŋ yeli ka: “Te Saa naŋ be tenvelaa poɔ, ka Fo yuori waa son, ka Fo naalon wa, ka Fo boɔɔ e a teŋɛ zu a na a naŋ e a tenvelaa meŋ poɔ. ³ Ko te a bebiri ŋa boroboro ka a seŋ te. ⁴ Di te yelbebe suuri ko te, bonso, te meŋ maŋ di la suuri ko neɛ na zaa naŋ di sama a te zie. Ta vɛŋ ka te kpe gyennoo poɔ, kyɛ iri te yi faalon poɔ.’” ⁵ Ka O yeli ko ba, “Yɛ buo sobɔ la na taa o ba, a gaa o zie zipon sentaa a te yeli ko o, ‘N ba, peŋ ma boroboro ata, ⁶ bonso n ba kaŋ yi la sori wa n zie, kyɛ N ba taa bon zaa na ko o.’” ⁷ “Ka onɔ naŋ be a die poɔ na sage kyɛ yeli, ‘Ta dɔkɔ ma. A dendɔre poɔge la, ka n bibiiri laŋ ne ma a n gado zu. N kon bɔŋ iri a de ko fo.’” ⁸ N yeli ko yɛ la, ne lɛ o naŋ kon iri a de ko o, o naŋ e o ba zuin, kyɛ a o yelferaa zuin, o na iri la a de ko o lenɛɛ zaa o naŋ boɔɔ. ⁹ “Lɛ la ka N yeli ko yɛ: Sɔre. Ba na ko yɛ la. Bɔ. Yɛ na nyɛ la. Ŋme a dendɔre. Ba na yuo la ko yɛ. ¹⁰ Bonso neɛ zaa naŋ sɔkɔ, maŋ nyɛ la; a neɛ na naŋ boɔɔ, maŋ nyɛ la; ka a kaŋ na meŋ naŋ ŋmeɛre a dendɔre, ba na yuo la ko o. ¹¹ “Ka bidɔɔ wa sɔre boroboro a yɛ kaŋ zaa naŋ waa o saa zie, o na ko o la kuuri bee? Bee ka o naŋ wa sɔre zom, o na bare la a zom kyɛ lɛ de waabo ko o bee? ¹² Bee ka o sɔre gyɛle, o na de la naŋ ko o bee? ¹³ Ka yeneɛ pãã naŋ e efaare deme wa bɔŋ lɛ yɛ naŋ na maŋ ko yɛ biiri kyɔgtaveele, wɔɔ la ka a pãã na seŋ ka a yɛ tenvela Saa na de a Sekyerete ko balan naŋ sɔre O?” ¹⁴ O da digi la kɔntɔn kaŋ bare, ka o noɔre da poɔge. Lɛ la ka a da waa ka a kɔntɔn naŋ yi baare, ka a gbara da yeli yɛlɛ ka a nobɔ zaa nɔe da `maa. ¹⁵ Ka ba mine da yeli, “O maŋ digre la kɔntɔkɔ bara a yi Beelzebɔb, a kɔntɔkɔ zikaara zie.” ¹⁶ Ka ba mine naŋ da gyenne O, da sɔre O ka O ko ba manno kaŋ naŋ yi tenvelaa. ¹⁷ Kyɛ O naŋ da bɔŋ a ba teɛron la, ka O pãã yeli ko ba, “Naalon na zaa naŋ pon kyaare ne omeŋe na nyɛ la saŋnaa, ka yiri kaŋ zaa meŋ naŋ pon kyaare ne omeŋe meŋ na le la. ¹⁸ Ka Setaana meŋ wa pon kyaare ne omeŋe, wɔɔ ka o naalon na are? N yeli la a ŋaa bonzuiŋ, yɛ yeli ka Beelzebɔb zie la ka N maŋ digi kɔntɔkɔ bare. ¹⁹ Kyɛ ka Maa wa digi kɔntɔkɔ bare ka a yi Beelzebɔb zie, aŋ meŋ zie la ka yɛ bidɔkɔ digi a bare? A lɛ poɔ, ba na e la yɛ sɛrɛɛ direbe. ²⁰ Kyɛ ka Maa digi kɔntɔkɔ bare ane Naanmen nubiri, bonnon kyɛbe ka a Naanmen naalon wa la yɛ zie. ²¹ “Ka dɔkɔpɛã wa kyɔgre gu o yiri, o boma zaa na gaŋ

la ne `maaronj. ²² Kye ka nee kan nanj taa fanj ganj o wa nyogge o, o na tōō o la. O na faa la o zokok boma na zaa o nanj da delle, kye ponj o yiri boma zaa. ²³ "Onok nanj ba be N zie, kyaare Ma la, kye onok nanj ba lanj wuo ne Ma yaara a la bara. ²⁴ "Ka a sedegre wa yi nee enje, o manj tu la zikuoni a book pennoo zie. Kye ka o nanj ba nye kanj zaa, ka o yeli, 'N na lee kuli la a yiri na pok N nanj yi.' ²⁵ Onok wa te wa, o manj nye la ka ba peere a yiri a maale boma zaa binj velaa. ²⁶ Le ka o pãã manj gaa la te de seere ayopōō nanj taa potuolunj ganj omerje ka a kpe te kpeere be. Kye a nee na waalonj, a baaraa zaa, manj lee waa la faa ganj le o nanj da waa." ²⁷ A sanj na O nanj da yeli a yele ama la, ka pokok kanj nanj be a nobok pok da duori o kokore kye yeli ko O, "Maaloo be la a vore na nanj doge Fo ane a bere na Fo nanj da enne zie." ²⁸ Ka O yeli, "A ba e zirii, kye maaloo be la balan nanj wonj a Naanmen yelbiri a de a taa velaa." ²⁹ A nobok nanj da kpaare lanj taa, ka O da piili ye, "Potuo book deme la bama. Ba book la yelsee manno kanj, kye mannoo zaa ba tere korok ba ka Gyona, a Nmen-nook sobok mannoo naane. ³⁰ A na Gyona nanj da waa mannoo ko a Neneva deme, le la ka a Nensaala Bidok menj na waa ko a book nja deme. ³¹ A pare deme Pooknaa na iri la are kyaare ne a book nja dokok a serere diu daare a sanj ba bare, bonso, o yi la a tenje baara zie ka o wa wonj Solomon yej. Kye kyelle, kanj na nanj zuo Solomon be la kye. ³² Neneva dokok na iri la are kyaare ne a book nja deme a serere diu daare a sanj ba bare, bonso ba da lee la ba teeronj Gyona kannoo zuij. Kye kyelle, kanj na nanj zuo Gyona be la kye. ³³ "Nee kyebe na nyege kanea a de binj zisoglaa pok bee binj o a pee pulij. Kye o manj de binj la o aroo zie nanj do ka balan nanj kpeere waara na tōō nyere a kyãã. ³⁴ A enjan kanea la a nimiri. A le pok, ka fo nimiri wa waa velaa, fo enjan zaa menj na paale la o zaa ne kyãã. Kye ka fo nimiri waa faa, fo enjan zaa menj na paale la o zaa ne lige. ³⁵ Le pok, gu fomenje velaa, ka a kyãã nanj be fo zie, ka o ta waa lige. ³⁶ Ka fo enjan wa paale o zaa ne kyãã, ka o zie kanj zaa ba be lige pok, a enjan zaa na taa la kyãã a seij le kanea kyãã nanj manj nyegre ko fo kyãã." ³⁷ O nanj da yeli a yele ama la, ka Farasi nee kanj wa sokre O ka O lanj di ne o. Le la ka O da gaa te zenj a na di. ³⁸ Kye a Farasi dokok nanj wa nye ka O ba pege kye dire, o nookre da `maa la. ³⁹ Ka a Danja da yeli ko o, "A yenee Farasi deme manj pege la a kop ne a laa puori, kye ye poore manj paale la ne dijmoremo ne potuolunj. ⁴⁰ Yenee dambol deme, a sobok nanj maale a bon na nanj be a puori naane maale a bon na nanj be a pok bee? ⁴¹ Kye ye pãã tere ko a nanj deme a boma ye nanj taa. Kye nye, boma zaa na waa la bompegre ye zie. ⁴² "Kye yele nyogge ye la, yenee Farasi deme! Bonso, ye manj tere la minti ne ruu ne zevaare kanj zaa ziiri pie sobok, kye tokle a serere diu ane a Naanmen nokmmo bare. A seij ka ye da e a ama kye ta bare a kanj ka a ba e. ⁴³ "Ye le nyogge ye la, yenee Farasi deme!

Bonso, ye nokj la a dakogri nanj do a senagokgre poore ane puorita a daa poore. ⁴⁴ "Ye le nyogge ye la, yenee nokbinna kaakaareba ane Farasi deme, yenee melmelebe! Bonso, ye waa la a na yare nanj ba sãã, kye ka a nobok na nanj kyene a zu ba bokj ka a bebe." ⁴⁵ Ka a nokbokok kanj lee yeli ko O, "Wuliwullo, Fo nanj ye le a yele ama, Fo menj toorok te la zomok." ⁴⁶ Ka O yeli, "Ye le nyogge ye la, yenee nokboknebok! Bonso, ye manj tuo la nobok tuori na ba nanj kon bokj tuo. Kye yemenne ba sagra na tok a ne ye nubiri kanj zaa. ⁴⁷ "Ye le nyogge ye la! Bonso, ye me la a Nmen-nook deme yabogri, yemenne saamine nanj da ko. ⁴⁸ Yelmenje, ye di la danseelonj ka ye sage ne la a ye saamine a ba eronj zaa pok, bonso bana menje la da ko ba, kye ka ye menj me a ba yabogri. ⁴⁹ A le pok, a Naanmen yej menj yeli la, 'N na tonj la Nmen-nook deme ane potuuribo ba zie, kye ba mine, ba na ko ba la kye dogre ba mine.' ⁵⁰ A le pãã, a Nmen-nook deme zaa zẽẽ nanj da kyiri a yi a tenje binjnu sanj, ama zaa na dogle a book nja deme zuri, ⁵¹ a piili ne Abel zẽẽ te ta Zakaria zẽẽ. Onok la da kpi a altar ne a Nmen yiri senselensook. N yeli la yelmenje ko ye, ama zaa na wa la a book nja nobok zie. ⁵² "Ye le nyogge ye la, yenee nokboknebok! Bonso ye de la a bokmmo saafebir yi ne. Ye kon kpe yemenne, kye balan nanj book kpeebo, ye da manj pigi la ba sori." ⁵³ O nanj da yeli a yele ama ko ba la, ka a nokbinna kaakaareba ane a Farasi deme a piili nyare O zu, a book ka ba njme nokpeene ne O yelyaga zuij. ⁵⁴ Ba da gu O la a book ka ba nyogge O ye le kanj O nanj na yeli enje, ka ba tōō enj O sanjna kanj pok.

12 A sanj na pok, nobok yaga nee nanj kon tōō sokre, da lanj la taa a njmaa gyilli a nebre taa a be. O da piili yeli ko la O tutuuribo: "Ye bokj velaa a Farasi deme bele nanj e melmeloo. ² Bonso, bon zaa nanj pokge kyebe nanj kon bokj sãã, bee sokle ka nee kon wa bokj. ³ A le pok, bon na zaa ye nanj yeli lige pok, ba na wonj o la kyaane pok. Kye ka ye le na ye nanj waale tobo enje die pok, ba na kane o la a yie zu. ⁴ "Kye ka N yeli ko ye, N bamine, ye ta zoro a balan nanj manj ko a enjan dambẽẽ, kye a yi a le puorij, a ba taa eronj kanj zaa ba nanj na tōō e. ⁵ Kye N na wuli ye la kanj na ye nanj na zoro. Ye zoro a nee na nanj na ko ye baare a taa fanj a na kok ye enj tenfaa pok. Oo, N yeli ko ye la, ye zoro o. ⁶ Ba ba kokra gbanlokre anuu kobo ayi? Kye Naanmen ba yinni a kanj zaa. ⁷ Kye a koklonj zaa ye zu enje, O sokre la a zaa. A le pok, ye ta zoro dambẽẽ. Ye taa la tokok ganj gbanlokre yaga. ⁸ "N la lee yeli ko ye la, nee na zaa nanj na sage ka o bokj Ma la nobok niije sok, a Nensaala Bidok menj na sage ka O bokj o la a Naanmen malkere niije sok. ⁹ Kye nee na nanj kon sage ka o bokj Ma la nobok niije sok, N menj kon sage ka N bokj o la a Naanmen malkere niije sok. ¹⁰ Kye nee na zaa nanj na yeli yelbiri kyaare ne a Nensaala Bidok, o na nye la suuri diteroo, kye a sobok na nanj yeli yelfaare kyaare ne a Sekyerete, o kon nye suuri diteroo. ¹¹ "Ka ba nanj wa

taa ye gaa ne a senagɔgre poore ane sɛrɛɛ direbe ane zikaareba zie, ta taa teɛroŋ zaa ne le bee noɔre na ye naŋ na iri bee bon na ye naŋ na yeli. ¹² Bonso, a Seky-erete na wuli ye la a gogo na poɔ le a naŋ seŋ ka ye yeli." ¹³ Ka kaŋ naŋ yi a nobɔ poɔ da yeli ko O, "Wuliwul-lo, yeli n yɔɔ ka o poŋ a gbannoŋ boma ne ma." ¹⁴ Ka Yesu da yeli ko o, "Dɔɔ, aŋ la biŋ Ma ka N dire sɛrɛɛ bee maala ye yeɛ?" ¹⁵ Ka O pãã da yeli ko ba, "Ye kaara ve-laa a gu yemenne a ye taaba boma miinuu poɔ, bonso, nee zaa nyɔvore ba be boma na zaa o naŋ taa zie." ¹⁶ Ka O da laɔ sokpare ko ba a yeli, "Dɔɔtara kaŋ wee da maŋ wɔŋ la wɔmɔ yaga. ¹⁷ Ka o teere ko omeŋe a yeli, 'Wolɔ ka N na e? N ba taa zie na biŋ n bombie.'" ¹⁸ "Ka o da yeli, 'N na e la a ŋaa. N na ŋmere la n bugri zaa a lee me a, ka a waa kpoŋ gaŋ le. A poɔ la ka N na eŋ n bombie ne n bonveele zaa. ¹⁹ Kye N na yeli ko la mmeŋe vooroŋ, "Vooroŋ, fo taa la bonveele yaga naŋ biŋ gu yuomo yaga. Zeŋ penne, dire, nyuuro, a nyere popeeloŋ." ' ' ²⁰ "Kye ka Naanmen yeli ko o, 'Fõd damboli ŋa! A tensoŋ ŋa fo vooroŋ na yi la fo zie, kye aŋ soobo na la a boma ama zaa fo naŋ maale biŋ?' ²¹ "Le meŋ la onɔ naŋ biŋ naaloŋ boma omeŋe zie, kye ba taa naaloŋ boma Naanmen zie." ²² Ka O yeli ko O tutuuri-bo, "A le poɔ, N yeli ko ye la, ye ta teere ye nyɔvore yeɛ, ane bon na ye naŋ na di. Ye ta teere a ye enŋan yeɛ ne a bon na ye naŋ na su. ²³ Nyɔvore gaŋ la bondirii, ka enŋane meŋ gaŋ bonsuuri. ²⁴ Kaa nye a galenŋaare. A ba maŋ bore bee kye. A meŋ ba taa yiri na biŋ bombie bee bugo, kye Naanmen guolo a la. Tɔɔ awolɔ la ka ye taa gaŋ a sazu bon-agre? ²⁵ Kye ye buo sobɔ la, a o teeroŋ poɔ na tõõ kare zuo le o naŋ kare seŋ? ²⁶ Ka yenee pãã kon tõõ e yeɛ na naŋ e bile, wolɔ la ka ye mi-ine ne a kyelle na zaa? ²⁷ "Nye le tepoore naŋ maŋ buli a baa. A ba maŋ toŋ toɔ bee pilli sumiri. Kye N yeli ko ye la, ka Solomon ne o veeloŋ zaa, o da ba su boma a na ama kaŋ zaa. ²⁸ Ka Naanmen maŋ ko moɔ boma bonsuuri ana naŋ bebe zene a wee poɔ, kye ka bieo ba laɔ a eŋ vũũ poɔ, wolɔ ka O na lee ko ye bonsuuri seŋ, yenee sagdeu bile deme? ²⁹ Kye ye ta maŋ boɔɔ bon na ye naŋ na di bee bon na ye naŋ na nyu bee bonno a ye teeroŋ poɔ. ³⁰ Bonso, ama zaa la ka a tendaa deme zaa maŋ boɔɔ, kye ye Saa boŋ la ka ye boɔɔ la a boma ama. ³¹ Kye ye bo a Naanmen naaloŋ, kye O pãã na de la ama zaa eŋ poɔ ye. ³² "Ta zoro dambẽẽ, peere naŋ ba waa yaga, bonso ye Saa poɔ pele la ka O ko ye a naaloŋ. ³³ Ye koore a boma na zaa ye naŋ taa kye de tere ko nambaaleba. Ye maale warewoore naŋ kon boŋ kore a ko yemenne, naboma naŋ kon boŋ baare a sazu tenvelaa poɔ. Nannyige zaa kon boŋ kpe a be, bee ka mɔɔre saŋ a bare. ³⁴ Bonso, be a ye naboma naŋ be, be la ka ye sukyiri meŋ na be. ³⁵ "Ye `leŋ ye seere ne beɛente, ka ye kaneane meŋ dire ne vũũ. ³⁶ Ye waa a na dɔɔ naŋ kyelle ba nenkpoŋ naŋ na yi a kulaa tigri zie wa, kye ka onɔ wa ŋme a pane, ka ba yuo o wiẽũ le ka o

kpe. ³⁷ Maaloo na be la a tontoneba balan a nenkpoŋ naŋ wa nye ka ba nare guuro. Yelmeŋe ka N yeli ko ye, o na `leŋ o see, kye e ka ba zeŋ a di, kye pãã wa de bondirii ko ba ka ba di. ³⁸ Kye ka onɔ wa lee wa a yiri guuru ayi sobɔ bee ata sobɔ saŋ, kye wa nye ka ba ere a le, maaloo na be la a tontoneba bama zie. ³⁹ Kye ye boŋ a ŋaa, ka a yidandɔɔ da boŋ a gogo na a nannyige naŋ na wa, o da naa gu la, a ta veŋ ka o ŋmere o yiri a kpe. ⁴⁰ A le poɔ, ye meŋ kyɔgre gu, bonso, a gogo na poɔ ye naŋ ba teere, a Nensaala Bidɔɔ na wa la." ⁴¹ Ka Pita yeli ko O, "Daŋna, Fo laɔ sokpare ŋa ko te yoŋ bee a nobɔ zaa la?" ⁴² Ka a Daŋna yeli, "Aŋ pãã la a yelmenoo ne a yeŋ tontombie na o daŋna naŋ eŋ ka o kaara a tontoneba zaa a o yiri poɔ, a korɔ ba ba bondirii pommu ka a saŋ wa ta? ⁴³ Maaloo na be la a tontonɔ ŋa zie, ka o daŋna wa lee wa nye o ka o ere le. ⁴⁴ N yeli la yelmeŋe ko ye, o na eŋ o la ka o e o boma zaa kaara. ⁴⁵ Kye ka a tontonɔ na wa yeli o sukyiri poɔ 'N daŋna koore la,' kye piili ŋmeere a dɔɔtontoneba ane a poɔtontoneba kye di kye nyu te kuoli, ⁴⁶ a tontonɔ na daŋna na wa la a bebiri na o naŋ kon boŋ, a gogo na poɔ o meŋ naŋ kon boŋ. O na ŋme o la wele ziiri ayi a kye eŋ o a basagdeu deme zie. ⁴⁷ "Kye a tontonɔ na naŋ da boŋ o daŋna boɔbo kye ba maale kyɔgre omeŋe bee toŋ ka a seŋ o daŋna boɔbo, ba na fɔbe o la gbɛe yaga ne fegraa. ⁴⁸ Kye a kaŋ na naŋ ba boŋ kye da e eroŋ naŋ seŋ fɔbo, ba na fɔbe o la fẽẽ le. A kaŋ na ba naŋ tere yaga ko, o zie meŋ la ka ba na bo yaga. Kye a kaŋ na zie nobɔ naŋ maŋ de yaga ko, o zie la ka ba na boɔɔ yaga. ⁴⁹ "N wa la ka N wa eŋ vũũ a teŋe zu, kye N sereŋ boɔɔ la ka a vũũ ŋa daŋ mare. ⁵⁰ Kye N taa la suobu kaŋ N naŋ na so, kye a fere Ma la kye gu ka a wa te baare. ⁵¹ Ye teere ka N wa la ka N wa ne `maaroŋ a teŋe zu bee? N yeli ko ye la, a ba e le, kye wɛloo la. ⁵² A yi pampana kye gere, nobɔ banuu naŋ kpeere yiri na wele la ziiri ayi, ka bata kyaare ne bayi, ka a bayi kyaare ne a bata. ⁵³ Saa na poŋ kyaare ne la o bidɔɔ, ka a bidɔɔ meŋ poŋ kyaare ne a saa. A ma na kyaare ne o poɔyaa, ka a poɔyaa meŋ kyaare ne la o ma. A sere ma na kyaare ne o bidɔɔ poɔ, ka a bidɔɔ poɔ meŋ kyaare ne o sere ma." ⁵⁴ Ka O pãã lee yeli ko a nobɔ: "Ka yenee wa nye zanzuuri ka a waara a yi luo, a pare na poɔ ye maŋ yeli la, 'Saa na wa la,' kye le la ka a waa. ⁵⁵ Kye ka yenee wa nye pare sɛsɛe ka a fuuro, ye maŋ yeli la, 'Toloŋ na wa la,' kye ka a waa a le. ⁵⁶ Yenee melmelebe, ye boŋ la le ye naŋ na manne a sazu ne teŋe zu waaloŋ, kye wolɔ ka ye kon tõõ manne a saŋ ŋa waaloŋ? ⁵⁷ "Kye boŋ la veŋ ka yemenne kon tõõ iri boŋ bon na naŋ tu sotori. ⁵⁸ Ka fõd na laŋ gaa ne fo dɔndɔmɔ a sɛrɛɛ dire zie, e anee laŋ yeli ne o a sori poɔ ka fo tõõ maale a yeɛ. Ka le naane, o na tage fo la kpe ne a sɛrɛɛ dire zie ka a sɛrɛɛ dire meŋ de fo ko a nenkaara, ka o de fo la eŋ pigu die poɔ. ⁵⁹ N yeli ko fo la, fo kon yi a pigu die poɔ kye gu ka fo wa de a fo libiri pare baara yɔɔ."

13 A saɲ na poɔ, ba mine da bebe la naɲ da yeli ko Yesu a le zaa a Galili deme yeɛ naɲ waa, ka Pailat da de la ba zēē meelee ne ba boɔre maaloo poɔ. ² Ka Yesu lee yeli ko ba, “Ye teere ka a Galili deme bama e la yelbe-erebe gaɲ a balan zaa naɲ be a Galili paalon, a woore ama taaba ba naɲ da nye zuiɲ? ³ N yeli ko ye la, a ba e le! Kye ka yenee ba lee ye teeron, ye zaa meɲ na boɔre we la. ⁴ Bee, a balan pie ne banii na zu a Se-loam kyoglokolo naɲ le ko, ye teere ka ba da e la yel-beerebe gaɲ a nobɔ zaa naɲ da kpeere a Gyerosalem poɔ bee? ⁵ N yeli ko ye la, a ba e le! Kye ka yenee ba lee ye teeron, ye zaa meɲ na boɔre we la.” ⁶ Kye ka O lo sokpare ɲa: “Doɔ kan da taa la kan kan tee ka o are o wee poɔ, ka o yi boɔɔ o woɔ na poɔre, kye o da ba nye kan zaa. ⁷ Ka o pãã da yeli ko o wekaara, ‘Nyε, a yuomo ata ama poɔ la ka N maɲ wa a boɔɔ woɔ a kan kan tee ɲa eɲε, kye ba maɲ nye kan zaa. Kye o lo bare! Boɲ la veɲ ka o dire a teɲε?’ ⁸ “Ka a wekaara lee yeli ko o, ‘Daɲna, bare ka a tee bebe a yuoni ɲa meɲ poɔ kye gu ka N tugi viiri a eɲ binni kuolun. ⁹ Ka a tee wa woɲ woɔ, a na veele la. Kye ka ana ba wa e le, fo pãã na tōɔ kye lo bare.’” ¹⁰ Yesu da wullo la a senagɔgre kan poɔ a Sabat bebiri. ¹¹ Ka poɔ, sefaa kan naɲ da gbere yuomo pie ne anii, da bebe. O da gore la goro kan naɲ veɲ ka o kon boɲ dole omeɲε iri. ¹² Kye Yesu naɲ da nye o, O da boɔle o la ka o wa O zie, a yeli ko o, “Poɔ, N `lori fo la ka fo yi a fo baalon poɔ.” ¹³ Ka O da de O nuuri doɔle o, ka a pare na poɔ ka o are tori kye pugi Naanmen. ¹⁴ Kye a senagɔg zikaara da nye la suuri kye iri a noɔre Yesu zie, bonso Yesu da saɲ la a poɔ a Sabat bebiri poɔ. O pãã da yeli ko la a nobɔ, “Bebie ayoɔbo la bebe a seɲ ka nee na toɲ tomɔ. A bebie ama poɔ la ka ye na tōɔ wa nye sammo, kye a ba e a Sabat bebiri.” ¹⁵ Ka a Daɲna pãã lee yeli ko o, “Yenee melmelebe! A Sabat bebiri poɔ, ye kan zaa ba maɲ `lori o naadere bee o boɲo a zage poɔ a tage o gaa ne ka o te nyu kōɔ?” <sup>16</sup> A ba seɲ a poɔ ɲa naɲ e Abraham poɔyaa Setaana naɲ `leɲ, ye teere nyε, ka a te ta yuomo pie ne anii, ka N `lori o ka o yi a `leɲno ɲa poɔ a Sabat daare?” ¹⁷ Kye O naɲ da yeli a yeɛ ama, ka vi da kpe O doɔdoɔne zaa, kye a nobɔ zaa poore da pele la ne a eɲno tomɔ o naɲ da toɲ. ¹⁸ Ka O pãã da yeli, “Wob la ka a Naanmen naalon seɲ? Boɲ la ka N na manne ne?” ¹⁹ O waa la a na selmabiri nee naɲ de lo eɲ o dabag poɔ ka o buli baa te lee tekpoɲ ka a sazu nuulii a wuo kyogri a ullii eɲε.” ²⁰ A puoriɲ ka O da lee yeli, “Boɲ la ka N na manne ne a Naanmen naalon?” ²¹ O waa la a na bele ka poɔ de soɔle eɲ boroboro zoɲ laare manno ata poɔ, kye gu ka a bele kpe a zaa.” ²² Ka O pãã yo a tembere ane a tembilii zaa poore a wuli wuluu kye kyene kyaare Gyerosalem. ²³ Ka kan soore O, “Daɲna, nobɔ belan le la na nye faabo bee?” Ka O yeli ko ba, ²⁴ “Ye moɔ nimie ka ye tu a dendɔr bile kpe, bonso, N yeli ko ye la, nobɔ yaga na boɔɔ la ka ba kpe kye kon nye sori. ²⁵ Ka a yidandɔɔ wa

iri poɔge a dendɔre, ye na are la a yeɲ poɔ a ɲmeere a pane a yelee, ‘Daɲna, Daɲna, yuo ko te.’ “Kye O na lee yeli ko ye la, ‘N ba boɲ ye, bee a zie na ye naɲ yi wa.’ ²⁶ “Kye ye na piili yelee la, ‘Te da di la kye nyu ne Fo, kye Fo da wuli la a te tenne foɔle poore.’” ²⁷ “Kye o na yeli la, ‘N yelee korɔ ye la, N ba boɲ ye, bee a zie na ye naɲ yi. Tage yi N zie, yenee yelbatori tontoneba.’” ²⁸ “Konni ane nyendon na bebe la, a saɲ na ye naɲ na nye Abraham, ane Isaak, Gyakob ne a Nmen-noɔr deme zaa a Naanmen naalon poɔ, kye ka yenee, ka O lo ye bare. ²⁹ Ba na yi la sapare ne luo, a zu ne a pare a wa zeɲ a Naanmen naalon poɔ. ³⁰ Kye kyelle, a pare baara deme na sereɲ e la danwēē deme, kye ka a danwēē deme meɲ waa a pare baara deme.” ³¹ A bebiri na daare, Farasi deme mine da wa la O zie a wa yeli ko O, “Yi kye gaa, bonso Herod boɔɔ na ko Fo la.” ³² Kye ka O da yeli ko ba, “Ye gaa te yeli a Moɔbaa na, ‘Kyelle, N maɲ digi la koɔtoɔ bare kye saɲ baaleba zene ne bieo, kye a beri ata daare N na ta la N tao zie.’” ³³ Ane le zaa, a fere la ka N kyene zene ne bieo, ne a dayere, bonso, a kon tōɔ e ka a Nmen-noɔr sobɔ boɔre we a Gyerosalem yeɲ poɔ. ³⁴ “Oo Gyerosalem, Gyerosalem, a sobɔ na naɲ koorɔ a Nmennoɔr deme kye zaara a balan ba naɲ toɲ fo zie, N da maɲ boɔɔ la gbεe yaga ka N wuo a fo biiri lan taa na noɔ naɲ maɲ ũ ne o bilii o pegre puli poɔ, kye ye da ba sagra!” ³⁵ Kyelle, ba bare la ye yiri ka o gaɲ davuo ko ye. Kye yelmeɲε N yeli ko ye la, ye kon lee nye Ma kye gu ka ye wa yeli, ‘Maaloo be la Onɔ naɲ waara a Daɲna yuori eɲε.’”

14 Sabat bebiri kan, O da kpe la Farasi neɲkpoɲ kan yiri ka O te di bondirii, ka ba pãã da kaara le O naɲ eɲε. ² Kye nyε, doɔ kan da are la O nimitɔre eɲε a taa baalon kan ka o enɲan zaa moɔre. ³ Ka Yesu lee soore a noɔboɔne ane a Farasi deme, “A tu la a noɔbin-sori ka nee saɲ baalon a Sabat daare?” ⁴ Kye ba da ba yeli yelee zaa. Le ka O da de o, a saɲ o, a bare o ka o gere. ⁵ Ka O lee yeli ko ba, “Ye buo sobɔ la na taa boɲ bee naadere ka o naɲ le bogi poɔ, ka o kon poɔge wiēū le a iri o a Sabat bebiri?” ⁶ Kye ba da ba tōɔ lee ko O a noɔre a yelee ama poɔ. ⁷ Ka O lo sokpare ko a balan ba naɲ boɔle a tigri zie, O naɲ da nye ka ba maɲ iri a eɲno ziiri, a yeli ko ba, ⁸ “Ka nee kan zaa wa boɔle fo kultaa tigri zie, ta maɲ de a eɲno zie zeɲ, kaapoɔge ba meɲ boɔle la kan naɲ taa yuori gaɲ fo ka o wa; ⁹ ka a kan na naɲ da boɔle fo ane o wa wa fo zie a yeli, ‘Tri kye veɲ ka a doɔ ɲa zeɲ a zie ɲa,’ kye ka fo pãã iri ne vi a te zeɲ a zie na naɲ sigi. ¹⁰ Kye ba naɲ wa boɔle fo, gaa te zeɲ zie na naɲ sigi, ka a sobɔ naɲ boɔle fo wa nye fo, o na yeli ko fo la, ‘M ba, iri do zeɲ zison ɲa zie.’ Le fo na taa la eɲno a balan naɲ lan zeɲ ne fo zie. ¹¹ Bonso, nee na zaa naɲ maɲ duori omeɲε na sigi la, kye a nee na naɲ sigri omeɲε na do la.” ¹² Ka O meɲ lee yeli ko a sobɔ naɲ da boɔle O, “Ka fōɔ wa boɔle nobɔ ka ba wa di ɲmenton ɲo bee zimaane diu, ta boɔle fo bamine, bee

fo yɔɔmine, bee fo nobɔ, bee fo lanjkeerebe nan taa boma, ka ba ta la boole fo a lee yɔɔ fo a sane. ¹³ Kyɛ ka fɔɔ wa maale tigri, boole a nan deme, wɔɔre, gbɛɛ ane zɔɔne zaa. ¹⁴ Lɛ la ka fo na nyɛ maaloo, bonso ba kon tɔɔ lee yɔɔ fo a sane. Kyɛ fo na nyɛ la a sane yɔɔbo a san na a yeltori deme nan na yi kuuni poɔ." ¹⁵ A kan nan da lanj zen ne O a diu zie nan da wonj a yeɛ ama, o da yeli ko O la, "Maaloo be la a onɔ nan na di bondirii a Naanmen naalon poɔ." ¹⁶ Ka O yeli ko o, "Dɔɔ kan da maale la zimaane tigri kponj a kyɛ boole nobɔ yaga ka ba wa. ¹⁷ A zimaane diu san nan wa ta, ka o da tonj o tontonɔ ka o te yeli ko balan o nan da boole ka ba wa, ka boma zaa maale binj. ¹⁸ "Kyɛ ka ba zaa da lanj taa a piili ɔɔɔ sori. Ka a danwɛɛ sobɔ da yeli ko o, 'N da la weɛ kan ka a fere ka N gaa te nyɛ. N ɔɔɔ fo la ka fo ko ma sori.' ¹⁹ "Ka kan menj da yeli, 'N da la naakoɔre pie a boɔɔ ka N yi te kɔ ne a nyɛ. N ɔɔɔ fo la ka fo ko ma sori.' ²⁰ "Ka kan menj da yeli, 'N kuli la pɔɔɔ. A lɛ poɔ, N kon tɔɔ wa.' ²¹ "Ka a tontonɔ na da lee wa manne ama zaa ko o nenkponj. Ka a yidandɔɔ da nyɛ suuri a yeli ko o tontonɔ, 'Yi wiɛɛ lɛ, kpe a tenjɛ sokyara ne sobie zaa poore a te taa a nan deme ne wɔɔre, gbɛɛ, ane zɔɔne zaa wa ne kyɛ.' ²² "Ka a tontonɔ yeli, 'Nenkponj, N da e la senj fo nan da tere a noɔre, kyɛ ziiri kyɛɛ be la a die poɔ.' ²³ "Ka a nenkponj yeli ko a tontonɔ, 'Yi kpe a sokyara zaa ne zie na zaa dankyeme nan gyilli a te fere ba k a ba wa ka n yiri tɔɔ paale. ²⁴ Bonso, N yeli ko ye la ka a nobɔ kan na zaa fo nan da boole kon lee lenne n zimaane diu.' " ²⁵ Nobɔ yaga da tu O la gaa, ka O da lee a yeli ko ba, ²⁶ "Ka neɛ kan zaa wa wa N zie kyɛ ba kyiiri o saa ne o ma, pɔɔɔ ane bibiiri, yɔɔmine ane yɔɔpuulii, ane o nyɔvɔre menjɛ, o kon tɔɔ waa N tutuuro. ²⁷ A neɛ na zaa nan ba tuo o dagara a tuuro N puorinj kon tɔɔ waa N tutuuro. ²⁸ "Ye buo sobɔ la nan boɔɔ ka o me kyoglokolo, kon boɔɔ de wɛɛ zen nare a sane, ka o taa la libie yaga a na tɔɔ baare a meebo? ²⁹ Bee, ka onɔ wa binj a yiri pare baare, kyɛ ba tɔɔ me o zaa baare, balan zaa nan nyɛ o, na piili ere o la laara, ³⁰ a yeɛ, 'A dɔɔ na da piili meere la, kyɛ o da ba tɔɔ baare.' ³¹ "Bee, naa buo la nan gerɛ ka o te zɔɔ ne naa kan, kon de wɛɛ zen nare nyɛ ka o na tɔɔ de la o sogyare turi pie a zɔɔ kyaare ne a naa kan nan taa sogyare turi lezere? ³² Ka lɛ naane, kan na nan be zitɔɔre na tonj la yelmaaleba ka ba de wɛɛ te sɔre ka a waa `maaronj. ³³ A lɛ menj poɔ, ye kan na zaa nan ba lee a boma zaa o nan taa bare puorinj, a sobɔ na kon tɔɔ waa N tutuuro. ³⁴ "Nyennoo waa la bonvelaa, kyɛ ka nyennoo tuo wa yi, wɔɔ ka a na tɔɔ lee e taa a tuo? ³⁵ A ba manj senj ka ba enj a tenɛ enjɛ, bee binni tanj poɔ. Kyɛ nobɔ manj de a la bo bare. "Onɔ nan taa tobo na wonj, venj ka o wonj."

15 Ka a libiderebe ane a yelbebe deme zaa da sere ta O a na wonj O yeɛ. ² Ka a Farasi deme ane a nɔbinna kaakaareba da boole yeɛ, "A dɔɔ na manj tuori de la yelbebe deme kyɛ manj lanj di ne ba." ³ Ka O da bo

a sokpare na ko ba a yeli, ⁴ "Ye nen buo sobɔ la nan taa peere kɔɔ, ka kan boɔre, kon bare a peere lezaanaare ne pie ne awae a moɔ poɔ, kyɛ yɔ boɔɔ a bonyenaa na nan boɔre kyɛ gu ka o wa nyɛ o? ⁵ Kyɛ ka o nan wa nyɛ o, ka o zeɛ o pare o boɔɔ zu a kyelle ne. ⁶ Kyɛ ka o nan wa ta yiri, o na boole la o bamine ane o lanjkeerebe lanj taa a yeli ko ba 'Ye lanj kyelle ne ma, bonso, N nyɛ la n pero na nan da boɔre.' ⁷ N yeli ko ye la, lɛ menj la ka kyelloo yaga menj na be a tenvelaa poɔ, ka yelbe-ere bonyenaa wa lee o teeronj ganj yeltori deme lezaanaare ne pie ne awae nan ba boɔɔ ka ba lee ba teeronj.

⁸ "Bee, pɔɔɔ buo la na taa selva libie pie ka onɔ boɔre kan bare, o kon nyege kanea a peere a yiri a bo velaa kyɛ gu ka o wa te nyɛ a libiri? ⁹ Kyɛ ka onɔ wa te nyɛ a libiri, ka o boole o kyɛn-mine ane o lanjkeerebe lanj taa a yeli, 'Ye lanj kyelle ne ma, bonso N nyɛ la a libiri nan da boɔre.' ¹⁰ Lɛ menj la ka N yeli ko ye: Kyelloo manj be la a Naanmen malkere zie ka yelbe-ere bonyenaa wa lee o teeronj." ¹¹ Ka O pɛɛ da lee yeli, "Dɔɔ kan da taa la bidɔɔ bayi. ¹² Ka a bile sobɔ yeli ko o saa, 'N saa, ponj te a fo boma a iri n deme ko ma.' Lɛ la ka o de o boma zaa ponj ko ba. ¹³ "A da ba kɔɔre kyɛ ka a bidɔɔ bile lanj o boma taa a yi tu ne sori te gaa tentɔɔre kan poɔ. A be la ka o tonj pɔlonj tonfaare, a di a o boma zaa baare.

¹⁴ Kyɛ o nan wa di a zaa baare la, ka kɔnkponj da le a paalonj na poɔ, ka o piili boɔɔ boma. ¹⁵ Lɛ la ka o gaa te lanj ne a tenjɛ na neɛ kan, ka o de o a venj ka o kpe o weɛ poɔ te guolo dobaare. ¹⁶ A da naa e o la popeelonj ka o di a bompege na a dobaare nan da dire, kyɛ neɛ zaa da ba ko o bon zaa. ¹⁷ "Kyɛ o nan da wa nyɛ omerɛ, lɛ la ka o da yeli, 'N saa tontoneba bawolɔ la bebe a taa bondirii a manj di kyɛ kyere, kyɛ ka N na kpi ne kɔn! ¹⁸ N na iri la lee gaa n saa zie a te yeli ko o: N saa, N maale la yelbieri kyaare ne a tenvelaa ane fo niɔe soɔ. ¹⁹ N ba lee senj ka fo boole ma fo bidɔɔ. Maale ma ka N waa a fo tontonɔ kan fo nan yɔɔɔ." ²⁰ Lɛ la ka o iri gaa o saa zie. "Kyɛ o nan be boɔre la, ka o saa da nyɛ o. Ka nimibaalonj da be o zie, ka o zo tuori nyɔge o a kori kyɛ moore o. ²¹ "Lɛ la ka a bidɔɔ da yeli ko o, 'N saa, N maale la yelbieri kyaare ne tenvelaa ane fo niɔe soɔ. N ba senj ka fo boole ma fo bidɔɔ.' ²² "Kyɛ ka o saa da yeli ko o gbanjbaare, 'Ye wa ne kparwogi velaa wa su o, kyɛ enj o nuteraa o nubir enjɛ, kyɛ enj nɔɔteɛ o gbɛɛ enjɛ.

²³ Ye taa a naale-vare te nan da guoli wa ne wa ko, kyɛ venj ka te bo kyɛ di noɔ. ²⁴ Bonso, n bidɔɔ na da kpi la kyɛ lee voorɔ. O da boɔre la, kyɛ te lee nyɛ o la.' Lɛ ka ba da piili dire noɔ. ²⁵ "A sanj na, o bidɔɔ kponj da be la a weɛ poɔ. Kyɛ o nan da wa peeɛ a yiri la, ka o wonj yielunj ne seere. ²⁶ Ka o da boole a tontonɔ kan a soore o ka boɔ la venj ka ama zaa ere. ²⁷ Lɛ la ka o da yeli ko o, 'A fo yɔɔbile wa la. Kyɛ fo saa da ko la a naalevare te nan da guoli, bonzuinj o da tuori la fo yɔɔbile ne laafia ne `maaronj.' ²⁸ "Ka o da nyɛ suuri kyɛ zagre ka o kpe a yiri. Lɛ la ka o saa da yi wa moɔgle o. ²⁹ Ka o da lee yeli

ko o saa, 'Nyε, a yuomo ama zaa N tonɔ korɔ fo la. N meɲ daɲ ba gaɲ fo noɔre saɲ kaɲ zaa, kyε fo daɲ ba ko ma bolee ka N tɔɔ di noɔ ne n bamine. ³⁰ Kyε a pare na poɔ, a fo bidɔɔ ɲa naɲ lee wa, onɔ naɲ da di a fo boma zaa ne a tuutuupɔɔɔɔ, ka fo ko a naalevare ko o!'

³¹ "Ka o saa yeli ko o, 'N bidɔɔ, fo maɲ be la n zie tegtegle. Boma zaa N naɲ taa e la fo boma. ³² Kyε a seɲ la ka te di noɔ, bonso a fo yɔɔ ɲa da kpi la kyε lee voorɔ. O da boɔre la, kyε ka te lee nyε o.' "

16 Ka O lee yeli ko O tutuuribo, "Dɔɔtara kaɲ da bebe la a taa o tontonɔ kaɲ naɲ kaara o yiri bo-ma zaa. Ka nobɔ da yeli ko o ka a o tontonɔ ɲa da saɲ-na la o boma zaa bara. ² Le la ka o da boole o, a yeli ko o, 'Boɲ la a ɲaa N naɲ woɲ a fo yeɛ poɔ? Manne wuli a boma zaa N naɲ eɲ fo ka fo kaara, bonso fo kon tɔɔ lee e a yikaara.' ³ "Ka a yikaara yeli ko omeɲε, 'Wolɔ ka N na e? A n neɲkpoɲ iri ma la yi a yikaara tomɔ. N kon tɔɔ tugi tene, kyε ka N zoro vi na soɔre. ⁴ N boɲ la le N naɲ na e, ka Maa ba wa nyε a tomɔ ama na toɲ, ka nobɔ na tuori de ma ba yie poɔ.' ⁵ "Le la ka o boole nee na zaa naɲ di sane o neɲkpoɲ zie, a soore a danwεε sobɔ, 'Awolɔ sane la ka fo di a n neɲkpoɲ zie?' ⁶ "Ka o yeli, 'Kãã gaalori kɔɔre anii.' "Le la ka a yikaara yeli ko o, 'De a fo sane gane a zeɲ wiεũ le a maale a ka a sane e kɔɔre anaare.' ⁷ "Kyε ka o pãã lee yeli ko a ayi sobɔ, 'Awolɔ sane la ka fo meɲ di?' "Ka o lee yeli, 'Mɔbie boɔre kɔɔre anaare la.' "Ka o yeli o, 'De a fo sane gane a maale a ka a e boɔre kɔɔre ata ne lezaata.' ⁸ "Ka a neɲkpoɲ pugi a yikaara naɲ ba e yeltori sobɔ, bonzuin o da e la nee naɲ nyaa. Bonso a teɲε ɲa zu bidɔɔ taa la yeɲ ne le ba naɲ maɲ eɲ korɔ ba taaba a gaɲ a kyãã bidɔɔ. ⁹ Kyε ka N yeli ko ye, ye boɔ bamine ko yemenne a yi a yelbatori naboma zie. A le poɔ, ka ye yeɛ wa saɲ, ba na tuori de ye la ka ye kpe yie naɲ na bebe tegtegle. ¹⁰ "Onɔ sobɔ naɲ taa yelmeɲε bombelaɲ poɔ, meɲ na taa la yelmeɲε bon-yaga poɔ. Kyε onɔ sobɔ naɲ ba e yeltori sobɔ bombelaɲ poɔ, meɲ ba e a yeltori sobɔ bon-yaga poɔ. ¹¹ Le pãã ka yenee ba wa taa yelmeɲε a yelbatori naboma poɔ, aɲ la na de naboma meɲε eɲ ye nuuri poɔ ka ye kaara? ¹² Kyε ka yenee ba wa taa yelmeɲε ane nee kaɲ boma, aɲ na ko ye a yemenne boma? ¹³ "Tontonɔ kaɲ zaa kon tɔɔ e gbaɲgbaa daɲne-ba bayi tomɔ poɔ, bonso o na kyiiri la kaɲ kyε koɲ kaɲ, bee o na are la ko kaɲ kyε de a kaɲ gyagɔɔ le. Ye kon tɔɔ e gbaɲgbaa ko Naaɲmen ane naboma." ¹⁴ Ka Farasi deme meɲ, naɲ da e nobɔ naɲ koɲ libie, da woɲ a yeɛ ama zaa a da nyore nimie kyaare O. ¹⁵ Ka O yeli ko ba, "Yenee la a balan naɲ wuli ka ye eroɲ tu la, nobɔ niɲε soɔ, kyε Naaɲmen boɲ la ye sukyie. Bon na naɲ do saa nobɔ zie waa la bondegre Naaɲmen nimie soɔ. ¹⁶ "A Nɔbinnaa ane a Nmennoɔr deme Nmaabo da be la be a te ta a saɲ na Gyɔn naɲ pãã da wa. A yi a saɲ na la ka ba kane a Naaɲmen naaloɲ kannoo, kyε ka nee zaa fere ka ba kpe a be. ¹⁷ A na waa la mɔle ka ten-

velaa ane teɲε zu tole gaɲ ka a Nɔbinna yelbiri make yena a ta tu. ¹⁸ "Nee na zaa naɲ bare o poɔ kyε lee de poɔ, toɲ la peemo tomɔ. Kyε ka a kaɲ na sobɔ meɲ naɲ de a poɔ na o seɲ naɲ bare, meɲ toɲ la peemo tomɔ. ¹⁹ "Tara sobɔ kaɲ la da bebe a maɲ su kparzee ane wagyepela velaa kyε dire noɔ bebiri zaa. ²⁰ Kyε soɔsoɔ kaɲ meɲ da bebe la ka o yuori di Lazaros. Ba da de o la te biɲ a tara sobɔ ɲa dendɔr noɔre, ka o eɲ-gan zaa meɲ da e fele. ²¹ O da maɲ boɔɔ la ka o di a bondirii kyelle na naɲ maɲ le gaɲ a tara sobɔ tabol pulin, kyε ka baare meɲ da maɲ wa a wa lenne o fele. ²² "A soɔsoɔ naɲ da kpi, malkere da wa de o la gaa ne Abraham lambori. Kyε ka a tara sobɔ meɲ da kpi ka ba de o ũũ. ²³ O da be la tenfaa poɔ a nyere woore yaga kyε pãã da gbole kaa nyε Abraham toɔre zaa, ka Lazaros be o lambori eɲε. ²⁴ Ka o da boole kyε yeli, 'N saa, Abraham, taa nyonono ko ma kyε toɲ Lazaros ka o wa de o nubiri toɲ kɔɔ poɔ a wa to ne n zele ka o `maa, bonso N nyere la woore yaga a vũũ ɲa poɔ.' ²⁵ "Kyε ka Abraham da yeli, 'Bidɔɔ, lee boɲ velaa ka a fo nyɔvɔre saɲ, fo da nyε la fo bonveele kyε ka Lazaros meɲ da nyε bonfaare. Kyε pampana ɲa, o nyere la sukyidiibu, kyε ka fɔɔ meɲ pãã nyere woore. ²⁶ A yi ama zaa puorin, a tenee ne fɔɔ zie, vuo kpoɲ bebe la ka balan naɲ boɔɔ ka ba tole a yi kyε wa fo zie kon tɔɔ, kyε balan naɲ be fo zie meɲ kon tɔɔ wa te zie.' ²⁷ "Ka o lee yeli, 'N pãã soɔ fo la, n saa, ka fo toɲ Lazaros ka o gaa n saa yiri, ²⁸ bonso, N taa la yɔɔmine banuu. Veɲ ka o tɔɔ di dansee ko ba, ka le naane, ba meɲ na wa la a zie ɲa woore yaga naɲ be.' ²⁹ "Ka Abraham da yeli ko o, 'Ba taa la Moses ane a Nmennoɔr deme. Veɲ ka ba kyelle ba.' ³⁰ "Ka o lee yeli, 'N ba sage, n saa Abraham! Ka nee yi a kuuni poɔ a gaa ba zie, ba na lee la ba teeroɲ.' ³¹ "Ka o meɲ da yeli ko o, 'Ka balan ba kyelle woɲ Moses ne a Nmen-noɔr deme, ba meɲ kon sage de ka nee yi la kuuni poɔ gba a wa ba zie.'

17 Ka O pãã yeli ko O tutuuribo, "A kon tɔɔ boɲ e ka gber-ɲemebo ta wa, kyε yeɛ nyɔge la a nee na sobɔ naɲ taa a wa ne. ² A na waa la velaa ka ba `leɲ neere yagle o kɔɔre eɲε a de o loɔ eɲ mane poɔ gaɲ o naɲ na e ka a bibilii bama kaɲ zaa wa ɲme gberε. ³ Ye gu yemenne velaa. "Ka fo yɔɔ wa maale yelbieri kyaare fo, nyare o zu. Ka onɔ wa lee o teeroɲ, di suuri ko o. ⁴ Kyε ka onɔ wa lee maale yelbieri kyaare fo gbεε ay-opɔĩ bebiyena a poɔ, kyε ka a e gbεε ayopɔĩ la ka o lee puori a ye, 'N lee la n teeroɲ,' fo na di la suuri ko o." ⁵ Ka a potuuribo da yeli ko a Daɲna, "E ka te sagdeu do." ⁶ Le la ka a Daɲna yeli, "Ka yenee taa sagdeu a na selmabiri, ye na tɔɔ yeli la ko a kaɲkaɲ tee ɲa, 'Voo fo nyaga eɲε a te sele mane poɔ,' kyε o na sage la ye noɔre. ⁷ "Kyε ye buo sobɔ la naɲ taa tontonɔ ka o koɔɔ bee kyeene peere na yeli ko o saɲ na o naɲ yi a wee wa, 'Wa zeɲ teɲε di bondirii?' ⁸ Kyε o kon yeli ko o, 'Maale bon kaɲ ko ma ka N di, kyε maale fomenε a de

a bondirii biŋ ko ma kye gu ka N wa di kye nyu baare; a puorin, ka fo meŋ tōṣ di kye nyu? ⁹ O na puori la a tontonɔ ŋa bareka ne o naŋ tonɔ le o naŋ ko o noɔre ka o tonɔ? N ba teere le. ¹⁰ Le meŋ la ye zie. Ka yenee wa tonɔ tomɔ zaa ba naŋ ko ye noɔre ka ye tonɔ, ye yeli, 'Te e la tontonweere deme. Te tonɔ la te feroo tomɔ.' ¹¹ A saŋ na O naŋ da duoro Gyerosalem la ka O tu yi Samaria ane Galili sɔɔɔ. ¹² O naŋ da wa kpe tembile kaŋ poɔ, be la ka o da tuori doɔɔ pie naŋ da waa kɔnne, ka ba are zitɔɔre. ¹³ Ka ba da duori ba kɔkɔe kye yeli, 'Yesu, Nenɔkpon, taa nyonono te zie!' ¹⁴ O naŋ da nye ba la, ka O yeli ko ba, 'Ye gaa a te wuli yemenne ko a puoru nenɔkponni.' A da waa la le ba naŋ pãã da gere la, ka ba da nye sammo. ¹⁵ Ka ba kaŋ naŋ da nye ka o nye sammo la, ka o lee gaa te duori o kɔkɔre pugi ne Naanmen, ¹⁶ kye le ne o niŋe O gbɛɛ enɛ a puori O bareka. O da waa la Samaria doɔ. ¹⁷ Le la ka Yesu da lee yeli, 'Ye ba e pie naŋ da nye sammo? Kye a bawae na pãã bɛɛ?' ¹⁸ A ba kaŋ zaa kyebe naŋ lee wa te de pugibu ko Naanmen, ka a saana ŋa naane?' ¹⁹ Ka O pãã yeli ko o, 'Iri are gere fo gaa zie. A fo sagdeu e la ka fo nye sammo.' ²⁰ A saŋ na a Farasi deme naŋ da soore O a saŋ na a Naanmen naalon naŋ na wa la, ka O da lee yeli ko ba, 'A Naanmen naalon ba waara a nobɔ naŋ pigre ziiri. ²¹ Ba meŋ kon yeli ka, 'Nye o kye,' bee 'Kaa zie ŋa,' bonso, kyelle, a Naanmen naalon be la ye enɛ.' ²² Ka O yeli ko a tutuuribo, 'A bebie na ta la ka ye na boɔɔ ka ye nye a Nensaala Bidɔɔ bebiri na kaŋ zaa, kye ye kon nye o. ²³ Ba na yeli ko ye la, 'Kaa kye!' bee 'Kaa zie ŋa!' Ta zoro gere ba zie bee tuuro ba. ²⁴ A na saanyegroo naŋ naŋ yi ziyenaa sazu poɔ nyegre kyaane a sazu poɔ ziiri naŋ kyere, le meŋ la ka a Nensaala Bidɔɔ na waa O bebiri daare. ²⁵ Kye see ka O de wẽẽ nye woore ziiri yaga poɔ kye ka a boɔɔ ŋa deme meŋ zagre O bare. ²⁶ A na le a naŋ da waa a Noa bebie poɔ, le ka a meŋ na waa a Nensaala Bidɔɔ bebie poɔ. ²⁷ Ba da dire la kye nyuuro. Ba da dere la poɔɔɔ, kye ka ba da de ba tere ka ba kulo serbe. A da e la le a te ta a bebie Noa naŋ da kpe a gbori kpon, ka a kōṣ piiri da wa saŋ ba zaa bare. ²⁸ 'Le ka a meŋ da waa a Lot bebie poɔ. Ba da dire la kye nyuuro. Ba da daara la boma kye koɔɔ. Ba da boɔɔ la, kye meere. ²⁹ Kye a bebiri na Lot naŋ da yi Sodom poɔ, ka vũũ ne gyermore da yi a sazu a saŋ ba zaa bare. ³⁰ 'Le meŋ la ka a na waa a bebiri na poɔ a Nensaala Bidɔɔ naŋ na sãã. ³¹ A bebiri na poɔ, ta venɛ ka nee na sobɔ naŋ be o pee zu, kye ka o boma be a die poɔ, ka o sigi o pee zu te de o boma gere ne. Le meŋ la, ta venɛ ka a nee na sobɔ naŋ be o wee poɔ ka o lee kuli yiri. ³² Teere Lot poɔɔ ye. ³³ Nee na zaa naŋ na boɔɔ ka o faa o nyɔvɔre na boɔre o la bare, kye nee na zaa naŋ na boɔre o nyɔvɔre na lee nye o la. ³⁴ N yeli ko ye la, a tensoɔ na nobɔ bayi na gaŋ la gado bonyenaa zu; ba na de la kaŋ kye bare kaŋ. ³⁵ Poɔɔɔ bayi na laŋ ere la zɔn, ka ba na de la kaŋ kye bare kaŋ. ³⁶ Doɔɔ bayi na be

la wee poɔ, ka ba na de la kaŋ kye bare kaŋ." ³⁷ Ka ba lee soore O, "Venɛ la, Daŋna?" Ka O yeli ko ba, "Benee zaa kũũ naŋ be, be la ka selle na laŋ taa."

18 Ka O da lo sokpare a ko ba, ka a senɛ ka nobɔ naŋ puoro kye ta bale, ² a ye, "Tenɛ kaŋ sereɛ dire la da bebe a ba zoro Naanmen bee enɛ nobɔ. ³ Ka poɔkoore kaŋ naŋ be a tenɛ na poɔ, da gaa o zie a yeli, 'Lee tere a faalon yɔɔre ko n doɔdoɔ.' ⁴ "Kye o da ba e le ka a koore fẽẽ le. Kye a puorin la ka o lee yeli ko omenɛ, 'Ne le zaa N naŋ ba zoro Naanmen bee enɛ nobɔ, ⁵ ne le zaa a poɔkoore ŋa naŋ doɔɔ ma, N na lee tere la a faalon yɔɔre ko o doɔdoɔ. Ka le naane, N na bale ne la a le o naŋ naŋ waara n zie saŋ zaa.' ⁶ Ka a Daŋna yeli, "Kyelle le a yelbatori sereɛ dire sobɔ naŋ yeli. ⁷ Kye Naanmen kon e le ko Omenɛ nen-iri deme naŋ kono korɔ O ŋmenaa ne tensoɔ zaa kye di kannyiri ko ba? ⁸ N yeli ko ye la, O na lee tere la faalon yɔɔre ko ba doɔdoɔne wiẽũ le. Ne le zaa, ka a Nensaala Bidɔɔ wa te wa, O na nye la sagdeu a tenɛ zu?" ⁹ O da lo la a sokpare ŋa meŋ ko balan zaa naŋ naŋ de bamenne ka ba waa yeltori deme kye pãã da kyiri nobɔ mine: ¹⁰ "Doɔɔ bayi da do la kpe a Nmen yiri ka ba te puori. Kaŋ e la a Farasi nee, ka kaŋ meŋ e libidere. ¹¹ Ka a Farasi nee are a puori a ŋaa ko omenɛ, 'Naanmen, N puori Fo la bareka, ka N ba waa na doɔɔ mine—dinmoremɔ deme, yelbatori deme, peereeme, bee a na a libidere ŋa. ¹² N naŋ `lenɛ la noɔre boyi daa zaa poɔ. N naŋ tere la a ziiri pie toɔra a yi boma zaa N naŋ taa.' ¹³ "Kye a libidere naŋ are toɔre da kon tōṣ e ka o nimie gbole kaa sazu, kye ka o ŋmeere o nyaa a ye, 'Naanmen taa nyonono ko ma, N naŋ e yelbe-ere.' ¹⁴ "N yeli ko ye la, a doɔ ŋa da gaa la o yiri na yeltori sobɔ gaŋ a kaŋ na, bonso, nee na zaa naŋ duori omenɛ, na sigi la, kye a nee na naŋ sigri omenɛ, ba na duori o la." ¹⁵ Ka ba meŋ da taa bipilii wa ne O zie ka O to ba. Kye a tutuuribo naŋ wa nye a ŋaa la, ka ba da nyare ba zu. ¹⁶ Ka Yesu boɔle ba O zie a yeli, "Ye venɛ ka a bibiiri wa N zie, kye ta pigi ba sori. Bonso, a bibiiri bama taaba la so a tenvela naalon. ¹⁷ N yeli la yelmeɛ ko ye, nee na zaa naŋ ba wa de a Naanmen naalon a na a bibile na, kon boɔ kpe o poɔ." ¹⁸ Ka a zikaara kaŋ soore O, "Wuliwul velaa, boŋ la ka N na e a di a nyɔvɔre naŋ kon boɔ baare gbannon?" ¹⁹ Ka Yesu lee yeli ko o, "Boŋ la venɛ ka fo boɔle Ma nenvelaa? Nee zaa ba e nenvela ka bonyenaa yon naane. Onɔ la Naanmen. ²⁰ Fo boɔ la a Naanmen nɔe: 'Ta ton peemo tomɔ. Ta ko nee. Ta zuuro. Ta di danse-zirii. Enɛ fo saa ne fo ma.' ²¹ Ka o yeli, "Ama zaa ka N tuuro a yi N poɔo saŋ zaa." ²² Yesu naŋ wa won a ye ama la, ka O yeli ko o, "Yeyenaa yon la kyere. Koore a boma na zaa fo naŋ taa a pon ko naŋ deme, kye fo na taa la naboma tenvelaa poɔ. E a le kye wa tuuro Ma." ²³ Kye o naŋ da won a ŋaa la, ka o da taa posanɔnaa yaga, bonso o da taa la boma yaga. ²⁴ Kye Yesu naŋ da nye ka o da taa posanɔnaa yaga la, ka O

yeli, "A seren e la tuo ko balan nan taa boma yaga ka ba kpe a tenvela naalonu. ²⁵ Bonso, a na waa la mɔle ka bontan kpe sumini vuori a gan tara sobɔ nan na kpe a tenvela naalonu." ²⁶ Ka a balan nan da won a nɔa, da yeli, "An la pãã na tɔɔ nye faabo?" ²⁷ Ka O yeli, "A boma nan kon tɔɔ e nensaala zie na tɔɔ e la Naanmen zie." ²⁸ Ka Pita pãã yeli, "Kyelle, te bare la te boma zaa kye tuuro Fo." ²⁹ Ka O yeli ko ba, "N yeli la yelmenye ko ye, nee kyebe nan bare o yiri bee o dɔgrebo bee o yɔɔmine bee pɔɔɔ bee bibiiri a Naanmen naalonu zuij, ³⁰ nan kon nye boma gbɛɛ yaga zuo a pampana na san. Kye a san na nan na wa pɔɔ, o men na nye la nyɔvɔre nan kon boɔ baare." ³¹ Ka O da de a pie ne bayi yi ne ba yon a te yeli ko ba, "Ye kyelle, te duoro la Gyerosalem, kye a Nensaala Bidɔ yele na zaa a Nmen-nɔɔr deme nan nmaa na tu la le. ³² Bonso, ba na de O la ko a Tendaa deme, ka ba e O la, a to O zomɔ kye kyiri motaare en O. ³³ Ba na fɔbe O la a e ka O kpi. Kye a beri ata daare, O na lee iri la." ³⁴ Kye ba da ba boɔ a ama kan zaa tɛge. A yelbiri na da sɔgle la ba zie, ka ba men da ba boɔ a boma na O nan da yeli pare. ³⁵ Yesu nan da wa peɛle Gyereko la, ka dɔɔ zɔɔ kan zen a sori nɔɔre a sɔɔ. ³⁶ O nan won ka nobɔ yaga tɔɔ la, ka o soore ka a tɛge la boɔ. ³⁷ Le la ka ba yeli ko o ka Yesu nan yi Nazaret la tɔɔ. ³⁸ Ka o da nmeɛɛ kpelle a yele, "Yesu, David Bidɔ, taa nyonono ne ma!" ³⁹ Ka a balan nan de wɛɛ da nyare o zu kye yeli o ka o bare gɔɔɔ. Kye le la ka o pãã da lee nmeɛɛ kpelle yaga: "David Bidɔ, taa nyonono ne ma!" ⁴⁰ Ka Yesu tage are kye tere nɔɔre ka ba taa o wa ne O zie. O nan wa ta O la, ka Yesu soore o, ⁴¹ "Boɔ la ka fo boɔɔ ka N e ko fo?" Ka o yeli, "Dan-na, N boɔɔ la ka N lee nyere." ⁴² Ka Yesu lee yeli ko o, "Lee nyere! Fo sagdeu san fo la." ⁴³ A pare na pɔɔ, ka o da lee nyere, a tuuro O a pugro Naanmen. A nobɔ zaa nan nye a nɔa men da pugi la Naanmen.

19 Ka Yesu da kpe kyɔle te yi Gyereko pɔɔ. ² Kye nye, dɔɔ kan da be la be, ba nan boɔɔ Zakeos, ka o da e libidere nenkpon kye men da taa boma yaga. ³ Ka o da boɔɔ ka o nye a nee na sobɔ ba nan boɔɔ Yesu, kye da kon tɔɔ, bonso a nobɔ da waa la yaga kye ka omenye men da waa dɔɔnmaa. ⁴ Le la ka o da zo de wɛɛ a te do kan kan tee a na tɔɔ nye O, bonso O da na tu la a be sori. ⁵ Yesu nan wa ta a zie la ka O gbole kaa nye o, a yeli ko o, "Zakeos, pɔge wiɛɛ a sigi wa, bonso a fere la ka N kpe fo yiri zenɛ." ⁶ Le la ka o pɔge wiɛɛ a sigi wa a te tuori O ne popeɔlon. ⁷ Kye ba nan da wa nye a nɔa, ka ba waala yele, "O gaa la ka O te e a yelbieri sobɔ saana." ⁸ Ka Zakeos iri are kye yeli ko a Dan-na, "Dan-na, kyelle, N de la n boma kyelle ko a nan deme. Kye ka Maa dan nmaa zirii kyaare ne nee kan zaa a de o boma, N na lee yɔɔ o la gbɛɛ anaare." ⁹ Ka Yesu yeli ko o, "Zene, faabo wa la a yiri na pɔɔ, bonzuij o men e la Abraham bidɔ. ¹⁰ Bonso, a Nensaala Bidɔ wa la ka O wa boɔ nye kye faa balan nan boɔ." ¹¹ Ba nan

da won a yele ama la, ka O da lee lɔɔ sokpare kan ko ba, bonzuij O da tara la Gyerosalem, kye ka ba men da teere ka a Naanmen naalonu na sãã la daadaa le. ¹² A le pɔɔ ka O pãã da yeli, "Dɔɔ yuori sobɔ kan la da gere na kpe tentɔɔre kan ka o boɔ naalonu ko omenye kye pãã lee kuli. ¹³ Le la ka o da boɔle o gbanjbaare pie a de minari pie ko ba, kye yeli ko ba, 'Ye de tonɔ ne tomɔ kye gu ka N lee wa.' ¹⁴ "Kye o nobɔ da kyire o la, a da iri nobɔ tonɔ o zie ka ba yeli, 'Te kon sage ka a dɔɔ na di naalonu te zu.' ¹⁵ "Ne le zaa, o da di la a naalonu a pãã lee kuli. O nan da ta o yiri, o da tere la nɔɔre ka ba boɔle a gbanjbaare bama, balan o nan tere a libie, ka o tɔɔ boɔ tɔɔ awolɔ kan zaa nan man nye a o koɔroo pɔɔ. ¹⁶ "Ka a dandan sobɔ wa yeli, 'N dan-na, a fo mina nye la tɔɔ minari pie.' ¹⁷ "Ka o yeli ko o, 'Fo e la anee, kye e gbanjbaa velaa sobɔ. Fo taa la yelmenye bombelan enye; a le zuij, fo na kaara la tenne pie mine zu.' ¹⁸ "Ka a bayi sobɔ men da wa yeli, 'N dan-na, a fo mina nye la tɔɔ minari anuu.' ¹⁹ "Le men la ka o da yeli ko o, 'Kaara tenne anuu zu.' ²⁰ "Ka a kan men wa yeli, 'N dan-na, fo mina be la kye. N da `len o la en pene pɔɔ a biɔ gu ne fo. ²¹ Bonso, N zoro la fo dambɛɛ, fo nan e dɔɔkpɛã zuij. Fo man de la bon na fo nan ba biɔ, kye man kye bon na fo nan ba bore.' ²² "Ka o da yeli ko o, 'A yi la fomenye nɔɔre pɔɔ ka N na di fo sereɛ. Gbanjbaa potuo sobɔ na! Fo boɔ la ka N waa la dɔɔkpɛã, a man de bon na N nan ba biɔ, kye kyeere bon na N nan ba bore. ²³ Wolɔ pãã so ka fo da ba de n libie ko libitegreba ka Maa wa te wa ka N na tɔɔ de n toɔre ne a tɔɔ?" ²⁴ "Ka o yeli ko balan nan are ba zie, 'Ye de a mina a o zie a de ko a kan na nan taa a minari pie.' ²⁵ "Ka ba yeli ko o, 'Te dan-na, o taa la minari pie.' ²⁶ "Ka O lee yeli, 'N yeli ko ye la, ka nee wa taa, ba na lee ko o la, kye kan na nan ba taa, ba na faa la bon na o nan da taa a yi o zie. ²⁷ Kye, ye wa ne n dɔndɔnne, balan nan da ba boɔɔ ka N di naalonu ba zu, a ko ba n niɔe sɔɔ.' " ²⁸ O nan da yeli a nɔa la, ka O de wɛɛ a duoro gere Gyerosalem. ²⁹ O nan da wa peɛle Betfagye ne Betane, ne a tan na ba nan boɔɔ O leve tan la, ka O ton O tutuuribo bayi, ³⁰ a yeli, "Ye gaa te kpe a tembile nan be ye nimitɔɔre enye. Ka yenee wa kpeere a be, ye na nye la bonlee ka o `len, o zu nee zaa dan ba zome. `Lori o wa ne a kye. ³¹ Kye ka nee zaa wa soore ye, 'Boɔ la so ka ye `loro o?' ye lee yeli ko o, 'Bonzuij a Dan-na la boɔɔ o.' " <sup>32</sup> A le pɔɔ, balan O nan da ton da bare la a be, a te nye ka a sen le O nan da manne ko ba. <sup>33</sup> Kye ba nan `loro a bonlee, ka a bonlee deme da soore ba, "Boɔ la so ka ye `loro a bonlee?" ³⁴ Ka ba yeli, "A Dan-na la boɔɔ o." ³⁵ Ka ba da taa a bonlee wa ne Yesu zie a wa de ba bonsuuri lɔɔ pɔge, a de Yesu dɔgle o zu. ³⁶ Kye O nan da gere, ba da de la ba bonsuuri a yere pɔge a sobiri zaa. ³⁷ O nan da sigre tara a O leve tan see la, ka O tutuuribo yaga zaa piili dire nɔɔ a pugro Naanmen ne kɔkɔkponni a tonkpeene na ba nan da nye zuij. ³⁸ Ka ba da yeli,

"Maaloo be la a Naa na nanj waara a Daɗna yuori enj!"
 "Maaronj na be la tenvelaa poɗ, kye ka enjno do a duobu zaa poɗ!"³⁹ Ka a Farasi deme mine nanj be a gyamaa poɗ da yeli ko O, "Wuliwullo, nyare Fo tutuuri-bo zu."⁴⁰ Ka O lee yeli ko ba, "N yeli ko ye la, ka bama wa poɗge ba nɛ, a pare na poɗ, a kubo na njme la kpelle."⁴¹ O nanj da wa peele a tenje la, ka O da nye a tenje kye korj o enj,⁴² a yeli, "Ka Fõõ menje, a fo bebir ɗa poɗ, da boɗj yeɛ na nanj wa ne `maaronj ko fo! Kye pampana ɗa, a soɗle la a fo nimie poɗ.⁴³ Bonso, a beri na wa la fo zu, ka fo dɗndɗonne na tugi bogi gyilli fo, a zeɗ gyilli fo, a pigi fo lobo zaa.⁴⁴ Kye ba na njmere fo la ka fo ganj a tenje soɗ, ane a fo bibiiri nanj be fo poɗ. Ba kon bare fo kuyenaa ka a dɗgle kanj zu, bonso fo da ba boɗj a daare na O nanj na wa fo zie."⁴⁵ Ka O da kpe a Njmen Yiri davoro poɗ a piili digre a balanj nanj korɗ kye daara bara,⁴⁶ a yeli ko ba, "A njmaa la biɗ, 'N yiri e la puoru yiri,' kye yenee maale o la 'nannyigri die.'"⁴⁷ Ka O da wullo bebiri zaa a Njmen Yiri poɗ. Kye a puoru nenjkponni ninderebe ane a nɗbinna kaakaareba ne a nobɗ ninderebe da boɗɗo la ka ba sanj O bare.⁴⁸ Kye ba da ba tõõ boɗj bon na ba nanj na e, bonzuinj a nobɗ zaa da kyɗgre kyelle la ka ba wonj O yeɛ.

20 A bebiri kanj, O nanj da wullo a nobɗ a Njmen yiri poɗ kye kanna a yelnoore la, ka a puoru nenjkponni ninderebe, ne a nɗbinna kaakaareba, ne a nemberɛ da wa O zie.² Ba da wa yeli ko O la, "Yeli ko te, boɗ fanj la ka Fo taa a de tonɗ ne a yeɛ ama? Kye anj la ko Fo a fanj ɗa?"³ Ka O lee yeli ko ba, "N menj na soore ye la yelbiyenaa, kye ye ko Ma a noɗre.⁴ A kõõ suobu na Gyɗn nanj tere, a yi la tenvelaa poɗ bee nensaala zie?"⁵ Ka ba da lanj teere ko bamenne kye pãã yeli, "Ka tenee yeli, 'Tenvelaa la,' O na yeli, 'Wolɗ pãã la ka ye ba sage ne o?'⁶ Kye ka tenee yeli, 'Nensaala zie la,' a nobɗ zaa na za te la ane kubo, bonso ba zaa da sage la ka Gyɗn da e la Njmen-noɗr sobɗ."⁷ Le la ka ba da lee tere noɗre, ka ba ba boɗj a zie na ana yi wa.⁸ Ka Yesu da yeli ko ba, "N menj kon yeli ko ye a zie na N nanj nye a fanj N nanj de tonɗ ne a yeɛ ama."⁹ Ka O pãã da piili koɗɗo sokpare kanj korɗ ba, "Dɗɗ kanj la da sele o tewɗɗ weɛ a de ko koɗreba mine kye tu sowogi ka a koɗre.¹⁰ A koɗɗo koɗroo sanj nanj wa tara, o da tonj la o tontonɗ kanj a koɗreba zie ka ba de a koɗɗo mine tere. Kye a koɗreba da njme o la yaga kye bare o ka o gaa ne nuzagla.¹¹ Ka o lee tonj a tontonɗ kanj, ka ba lee njme o menj, a enj o vi kye bare o ka o gaa ne nuzagla.¹² Ka o lee tonj a bata sobɗ, ka ba te enj o baalonj menj, a de o koɗ bare.¹³ "Ka a weɛ daɗna pãã yeli, 'Boɗj la ka N na e? N na tonj la n binɗnaa. Kaapoɗge, ba na ko o la gyermɛ ka ba nanj wa nye o.'¹⁴ "Kye a koɗreba nanj wa te nye o, ba da teere la ko bamenne a yeli, 'A gbandire la anj. Ye wa ka te ko o, ka a gbannonj boma na tõõ waa te soobo.'¹⁵ Ka ba de o koɗ bare a weɛ puorinj, a ko o. "A le poɗ, boɗj la ka a weɛ daɗna na e ko ba?"¹⁶ O na

wa la wa sanj a koɗreba bama bare kye de a weɛ ko nen-yobo." Ba nanj wonj a ɗaa la, ka ba yeli, "A kon boɗj e le!"¹⁷ Ka O kaa ba kye yeli, "Boɗj pãã la anj ba nanj njmaa biɗ: " 'A kuuri na a meemeerebe nanj zagre, waa la a gongonaa zu kuuri?'¹⁸ Nee na zaa nanj le a kuuri na zu na kare la, kye a neɛ na zu o nanj na le, o na ere o la kyomɗkyomɗ."¹⁹ A puoru nenjkponni ninderebe ane a nɗbinna kaakaareba, a gogo na poɗ, da boɗj la vuo a na nyɗge O, kye ba da zoro la a nobɗ dambẽẽ, bonzuinj ba da boɗj la ka O koɗ la a sokpare ɗa kyaare ne ba.²⁰ Le la ka ba gu O, a enj nobɗ ka ba soɗle kaara O a ere a na ba waa la yeltori deme ka ba tõõ bere nyɗge O a O yelbie poɗ, ka ba na tõõ de O ko a zusobɗ ne a fanj sobɗ zikaara.²¹ Ka ba soore O, "Wuliwullo, te boɗj la ka Fo manj yeɛ la kye wullo ka a tori velaa, kye Fo ba dire nɗmboore korɗ neɛ zaa kye manj wullo Naanmen sobiri ne yelmenje.²² A tu la a nɗbinnaa ka te koɗ zuɗɗre ko Siiza, bee a ba tu?"²³ Kye O da boɗj la a ba belloo eronj zaa, a soore ba, "Boɗj la so ka ye gyenne Ma?"²⁴ Wuli Ma a denari. Anj foto ne njmaabo la be o enje?" Ka ba lee yeli, "Siiza la."²⁵ Ka O yeli ko ba, "A le poɗ, ye ko Siiza a boma nanj e Siiza soobo, kye ko Naanmen a boma nanj e Naanmen soobo."²⁶ Kye ba da ba tõõ bere nyɗge O a yelbie ama poɗ a nobɗ niɗe. Ba nɛ da `maa la ne le O nanj lee tere a noɗre. Ka ba pãã da e gbili le.²⁷ Sadusi deme nanj kyiiire ka kuuni lee-irunj bebe, da wa la O zie, a wa soore O soorbir kanj,²⁸ a yeli, "Wuliwullo, Moses njmaa la gane ko te, ka neɛ koɗ wa taa koɗge kye kpi, kye ka o ba taa biiri, a senj la ka o koɗ de a koɗge a dɗge bibiiri ka ba e o koɗ soobo.²⁹ A le poɗ, koɗmine bayopõ la da bebe, ka a danwẽẽ sobɗ de koɗge ka ba ba dɗge bie zaa kye ka o kpi.³⁰ Ka a ayi sobɗ menj de a koɗge ɗa a menj ba dɗge bie zaa ne o kye menj kpi.³¹ Ka a ata sobɗ menj de o. A da waa la ka ba zaa bayopõ menj de o kye ba dɗge bie zaa, kye ka ba zaa menj kpi.³² A pare baara zaa, ka a koɗge menj kpi.³³ A le poɗ, a kuuni lee-irunj poɗ, anj koɗge pãã na la a bama poɗ, a bayopõ zaa nanj daɗj kuli o?"³⁴ Ka Yesu lee yeli ko ba, "A pampana ɗa sanj bibiiri manj de la koɗkoɗ kye kuli serbe.³⁵ Kye balanj ba nanj de ka ba senj ka ba nye a sanj na ane a kuuni lee-irunj, ba kon de koɗkoɗ bee kuli serbe.³⁶ Ba menj ba tõõ lee kpiire, bonso ba senj la taa ne malkere, kye menj waa Naanmen bibiiri, ba nanj faa e a kuuni lee-irunj bibiiri.³⁷ A kuuni manj lee iri la, a na Moses nanj da wuli a tee enje, a sanj na o nanj da boɗle a Daɗna, ka Abraham Naanmen, ne Isaak Naanmen ane Gyakob Naanmen.³⁸ O ba e a kuuni Naanmen, kye a vobɗ Naanmen la. Bonso, ba zaa voorɗ la O enje."³⁹ Ka a nɗbinna kaakaareba mine da lee yeli, "Wuliwullo, Fo yeli la velaa."⁴⁰ A yi a le puorinj, ba da ba lee taa pera na soore O sooro zaa.⁴¹ Kye ka O da soore ba, "Wolɗ ka ba tõõ yeli ka a Kristo e la David Bidɗo?"⁴² David menje da yeli la a Pugibu Yielunj gane poɗ: " 'A Daɗna yeli la ko n Daɗna, "Zeɗ N nudoronj zie"⁴³ kye gu a sanj na N nanj na

e ka Fo dɔndɔnne lee Fo gbɛɛ dakogo.”⁴⁴ A le poɔ, ka David da maŋ boɔle O ka Daŋna, wob pãã la ka O e o bidɔɔ?”⁴⁵ A nobɔ zaa naŋ da kyelle la, ka O pãã da yeli ko O tutuuribo,⁴⁶ “Ye gu a nobinna kaakaareba, naŋ maŋ boɔɔ ka ba su kparwogri kyene ne, kye nɔɔ ka ba puori taa daa poore, ne a dakogri naŋ do a senagɔgre poore, ne a eŋno dakogri a tigri zie.⁴⁷ Ba maŋ faara la pɔɔɔ yie, kye wuli bamenne a ba puoru wogri eŋe. A nobɔ bama na nye la saŋnaa ka a zuo le.”

21 Ka O da gbole kaa, a nye libitaareba ka ba boɔɔ ba kyɔgtaare eŋe a libitero daga poɔ.² Ka O maŋ da nye pɔɔɔre naŋ sobɔ kaŋ ka o maŋ ɔɔ libibilii ayi eŋ a libitero daga poɔ.³ Ka O yeli, “N yeli la yelmeŋe ko ye, a pɔɔɔre naŋ sobɔ ŋa la tere gaŋ ba zaa.⁴ Bonso, a bama zaa tere la a kyɔgtaa ko Naaŋmen a yi a ba libi-yaga poɔ, kye a pɔɔɔ ŋa zie, a yi o naŋno poɔ la ka o de o nyɔvore boma zaa tere.”⁵ A saŋ na ba mine naŋ da yeli a Njmen Yiri yeŋe, le ba naŋ da me o ne kusiveele ane kyɔgtaare la, ka O yeli,⁶ “A boma ama zaa ye naŋ nye, a bebie na ta la ka kusiri kaŋ zaa kon boŋ dɔgle o tasobɔ zu ka ba kon de a ɔɔ bare.”⁷ Le la ka ba da soore O, “Wuliwullo, dabori la ka a yeŋe ama na e? Boŋ mannoo maŋ la na wuli ka a na tɔɔ e la le?”⁸ Ka O lee yeli: “Ye kaara velaa ka belle ta kpe ye, bonso, nobɔ yaga na wa la N yuori eŋe, a yeli, ‘Maa la a Kristo,’ bee ‘A saŋ tara la.’ A le poɔ, ye ta tu ba puoriŋ.⁹ Kye ka yeŋe wa woŋ zɔɔre ane doŋ yeŋe, ye ta miine ne dambẽẽ, bonso, a fere la ka ama zaa de wẽẽ a e, kye a baaraa saŋ kon wa sere.”¹⁰ Ka O pãã da yeli ko ba: “Teŋe na iri zɔɔ ne la o teŋ tasobɔ, ka naaloŋ maŋ zɔɔ ne o naaloŋ tasobɔ.¹¹ Teŋ-ŋmero kponni, koŋ, ne baaloŋ faare na wa la ziiri mine, kye dambẽẽ beeloŋ ne manno kponni na yi la sazu wa.¹² “Kye ka ama zaa naŋ na boŋ piili, ba na nyɔge ye la, a doŋre ye, a iri de ye do ne a senagɔgre kɔɔto ziiri, a eŋ ye pigu deri poore. Ba na taa ye la wa ne namine ne zikaareba niŋe eŋe a N yuori zuiŋ.¹³ Ama zaa na e la ka ye waa dansee deme ko ba.¹⁴ A le poɔ, ye maale a yeŋe ama biŋ a ye sukyie poɔ, kye ta de wẽẽ teere noɔre na ye naŋ na tere.¹⁵ Bonso, N na ko ye la noɔre ane yeŋe ka ye dɔndɔnne kon tɔɔ yeli yeŋe kyaare ne ye bee are kyaare ye yeŋe zaa poɔ.¹⁶ Ye doŋrebo ane ye yɔɔmine, ye nobɔ ane ye bamine na iri de ye la ko ba, kye ba na e la ka ba ko ye mine.¹⁷ Nobɔ zaa na kyiiri ye la, a Maa yuori zuiŋ.¹⁸ Kye zukɔloŋ bonyenaa zaa kon boŋ boɔre ye zu eŋe.¹⁹ A ye kannyiri poɔ, ye na faa la ye nyɔvoe.²⁰ “Ka yeŋe wa nye ka sogyare ŋmaa gyilli Gyerosalem, ye boŋ ka a saŋnaa tara la.²¹ Kye balan naŋ be Gyudea poɔ, veŋ ka ba zo yi te do tanne zu, ka balan naŋ be a teŋe poɔ, veŋ ka ba yi, kye balan naŋ be were poɔ, ka ba ta kpe a teŋe poɔ.²² Bonso, a bebie ama la a faaloŋ lee-yɔɔre bebie, ka a yeŋe na zaa ba naŋ ŋmaa biŋ na tɔɔ tu.²³ Kye yeŋe nyɔge la balan naŋ taa poɔ, ane balan naŋ enne bibilii a bebie na poɔ. Bonso, yeltegron kpon na

wa la a teŋe zu, kye ka suuri maŋ wa a nobɔ bama zie.²⁴ Ba mine na le la a zɔɔre soɔ noɔre eŋe, kye ba na nyɔge ba la ka ba waa nempigri a gaa ne tenne zaa poɔ. A Tendaa deme na nebre la Gyerosalem kye gu ka a Tendaa deme saŋ wa te ta.²⁵ “Mannoo na be la a ŋmenaa poɔ, kye be a kyũ ane ŋmarbie poɔ, ka a tendaare woore ane buriburi maŋ be teŋe zu, ka a mane ne o kɔɔ naŋ vuuro maŋ pɔɔɔ kɔɔ.²⁶ Nobɔ sukyie na ŋmaa la ne dambẽẽ ane le ba naŋ kyelle a boma naŋ waara a teŋe zu, bonso a sazu faŋ zaa na miine la.²⁷ Ba pãã na nye la a Nensaala Bidɔɔ ka O waara zanzugo poɔ ne faŋ ane eŋno yaga.²⁸ Ka ama zaa wa piile, ye doŋ ye zuri nye, bonso ye lee-yɔɔ-de faabo tara la.”²⁹ Ka o ɔɔ sokpare kaŋ ko ba, “Nye a kaŋkaŋ tee ane a teere zaa.³⁰ Ka a naŋ wa boɔre vaare, ye na nye la kye boŋ yeŋe poɔ ka sãẽ kpeere la.³¹ Le maŋ la, ka yeŋe wa nye ama zaa ka a ere, ye boŋ ka a Naaŋmen naaloŋ tara la.³² “N yeŋe la yelmeŋe ko ye, a boɔɔ ŋa deme kon boŋ tɔle kye gu ka ama zaa wa te e baare.³³ Sazu ne teŋe zu na tɔle la, kye N yelbie kon boŋ tɔle.³⁴ “Kye ye gu yeŋe velaa, ka ye sukyie ta bale ne yeltegron, dããkuolun ane a nyɔvore ŋa yeltuori, ka a bebiri ta wa pɔge ye ka ye kon boŋ ne a.³⁵ Bonso, o na wa la a na beraa ko a balan zaa naŋ kpeere a teŋe zu zaa zie.³⁶ A le poɔ, ye gu kye puoro tegtege, ka ba na tɔɔ de ye ka ye na seŋ ne ka ye zo yi a ama zaa naŋ na wa, kye ka ye maŋ tɔɔ are a Nensaala Bidɔɔ niŋe soɔ.”³⁷ A ŋmenaa saŋ la ka Yesu da maŋ wullo a Njmen Yiri poɔ, kye ka tensoɔ zaa ka O maŋ do taŋ kaŋ ba naŋ boɔɔ ka ɔleve taŋ te gaŋ a be.³⁸ Baguo saŋ zaa, a nobɔ zaa da maŋ wa la a Njmen Yiri poɔ a na woŋ O yeŋe.

22 A Boroboro Naŋ Ba Taa Beŋ Tigri, naŋ e a tigri na ba naŋ maŋ boɔle ka Gaŋ Baro Tigri, da peeŋe la.² Ka a puoru neŋkponni ninderebe ne a nobinna kaakaareba da nare le ba naŋ na e a ko O, bonso ba da zoro la a nobɔ dambẽẽ.³ Le la ka Setaana da kpe Gyudas, o saa yuori da la Iskarioti. O maŋ da poɔ la a pie ne bayi poɔ.⁴ Le la ka o da gaa te laŋ ne a puoru neŋkponni ninderebe ne a nemberɛ a na bo vuole o naŋ na tɔɔ iri de Yesu ko ba.⁵ Ka ba poore da peeŋe yaga, ka ba da sage na ko o libie.⁶ Le la ka o da polle kye pãã bo vuole na o naŋ na tu iri de O ko ba a nobɔ puoriŋ.⁷ A Boroboro Naŋ Ba Taa Beŋ daare da ta la, a saŋ na a naŋ seŋ ka ba ko a Gaŋ Baro peeŋe.⁸ Ka O da toŋ Pita ane Gyɔn, a yeli, “Ye gaa maale a Gaŋ Baro Tigri ko te ka te tɔɔ di.”⁹ Ka ba da soore O, “Yeŋe la ka Fo boɔɔ ka te maale?”¹⁰ Ka O lee yeli ko ba, “Kyeŋe ka yeŋe wa kpea teŋe . poɔ do . kaŋnaŋtuo kɔɔ yuori na tuori yela. Yetuuro o te kpe a yiri na poɔo naŋkpe¹¹ Ye pãã yeli ko a yiri na daŋna, ‘A Wuliwullo soore fo la: Yeŋe la ka a saama die be ka N na di a Gaŋ Baro Tigri ne N tutuuribo?’¹² O na wuli ye la dikpon naŋ be a pee zu, ka boma zaa maale biŋ. A be la ka ye na kyɔgre gu te.”¹³ Ka ba da

gaa te nye ka a waa senj le O nanj da yeli ko ba. Le la ka ba kyogre gu a Ganj Baro Tigri. ¹⁴ Kye a gogo nanj wa ta, O da lanj zenj ne la O potuuribo pie ne bayi. ¹⁵ Ka O da yeli ko ba, "N da serenj boɔɔ la ka N lanj di a Ganj Baro Tigri ne ye, kye pãã nye woore. ¹⁶ Bonso, N yeli ko ye la, N kon lee bɔɔ di o kye gu ka a Naanmen naalonj wa tɔɔ tu." ¹⁷ Ka O pãã de a kɔɔ, a puori bareka puoruu, kye yeli, "Ye de anja, a ponj ko taaba. ¹⁸ Bonso, N yeli ko ye la, N kon lee nyu a tewɔɔ kɔɔ kye gu ka a Naanmen naalonj wa te wa." ¹⁹ Ka O lee de a boroboro, a puori bareka puoruu, kye nmaa a de ko ba, kye yeli, "N enjan la anja ka N de ko ye. Ye ere a naa a manj teere N yele." ²⁰ A le menj la, ba nanj di a zimaane bondirii wa baare, ka O de a kɔɔ kye yeli, "A kɔɔ nja la a nɔlanj paala nanj be N zẽẽ poɔ, a zẽẽ N nanj kyiri ko ye. ²¹ Kye ye kyelle, a nee na sobɔ nanj na iri de Ma ko ba, o nu be la N zie a tabol nja zu. ²² Kye yelmenje, a Nensaala Bidɔɔ na gaa la a senj le Naanmen nanj da maale biɔ, kye ye le nyɔge la a nee na sobɔ nanj na iri de O ko ba." ²³ Ka ba da piili soorɔ taaba, ka ba buo sobɔ la na e a le. ²⁴ Ka nɔkpeene da kpe ba poɔ, ka ba buo sobɔ la na e ba zaa kponj. ²⁵ Le la ka O pãã yeli ko ba, "A Tendaa deme namine la di ba nobɔ zaa kponni, kye balanj nanj di naalonj ba zu, ba manj boɔle ba la ka kaareba sonne. ²⁶ Kye a ba waa le a ye poɔ. Kye a onɔ sobɔ nanj e kponj a ye zaa poɔ, venj ka o waa a na ye zaa bile sobɔ. Kye onɔ sobɔ nanj e a zusobɔ, venj ka o waa a na onɔ nanj tonɔ korɔ ye. ²⁷ Bonso, anj la zuo a zaa, a kanj na nanj zenj a tabol loori bee kanj na nanj ponj a diu? A ba e a nee nanj zenj a tabol zie? Kye N be la ye poɔ a na a kanj na nanj ponj a diu. ²⁸ Kye yenee la a balanj nanj kyãã be N zie a N gyennoo zaa poɔ. ²⁹ Kye N de la naalonj ko ye, a senj le N Saa nanj de kanj ko Ma, ³⁰ ka ye na tɔɔ di kye nyu a N tabol zie a N naalonj poɔ. Kye ye na zenj la nadakogri zu a dire a Israel bale pie ne ayi sere." ³¹ Ka a Danja da yeli, "Simon, Simon. Kyelle, Setaana serenj soore la ye ye la o va ye a na mɔbie. ³² Kye N danj puori ko fo la, ka fo sagdeu ta sanj. Kye ka fɔɔ wa lee puorinj, e ka fo yɔɔmine waa kpẽã." ³³ Ka o yeli ko O, "Danja, N kyogre la ka N gaa ne Fo a pigu die ane a kũũ zie." ³⁴ Le la ka O pãã da yeli, "N yeli ko fo la Pita, fo na zagre Ma la bota ka fo ba bɔɔ Ma, kye ka nɔdaa bɔɔ konj zene." ³⁵ Ka O da soore ba, "N nanj da tonj ye ka ye ta taa libiwɔ, bee woɔ zaa, bee nɔɔte, ye da bɔ la bon kanj gu bee?" Ka ba yeli, "Bon zaa da ba kɔnɔ te." ³⁶ Ka O pãã da yeli ko ba, "Kye pampana, a nee na nanj taa libiwɔ, ye venj ka o de o ane woɔ kanj. Kye a nee na nanj ba taa zɔɔre soɔ, ye venj ka o koore o kparo da ne kanj. ³⁷ Bonso, N yeli ko ye la, a fere ka ama ba nanj nmaa biɔ tu a le N zie: 'Ba da de O la ka O poɔ a yelbebe deme poɔ'; bonso bon zaa nanj kyaare Ma taa la baaro zie." ³⁸ Ka ba pãã da yeli, "Danja, nye zɔɔre sɔre ayi la be kye." Ka O da lee yeli ko ba, "A senj la le." ³⁹ O da yi gaa la a O leve tanj na le O nanj manj ere, ka O tutuuribo

menj da tu O puorinj. ⁴⁰ O nanj da wa ta a zie la, ka O yeli ko ba, "Ye puoro ka ye ta kpe gyennoo poɔ." ⁴¹ Ka O da tage yi ba zie fẽẽ le, a gbi a puori, ⁴² "N Saa, ka Fo boɔbo waa le, de a kɔɔ nja N zie. Ane a le zaa, a ba e N boɔbo, kye venj ka Fo boɔbo e." ⁴³ Ka malke kanj nanj yi tenvelaa da sãã O zie a maale O ka O lee taa kpẽã. ⁴⁴ O nanj da be tuo poɔ, O da puori la yaga ne nimizee. Ka O wale lee na zẽẽgbulo, nanj da kyire a tensoɔ. ⁴⁵ O nanj da wa iri a puoruu zie a wa O tutuuribo zie la, ka O nye ba ka ba gbire a ba posanjan zuiɔ. ⁴⁶ Le la ka O yeli ko ba, "Bonj la so ka ye gbire? Ye iri puoro, ka le naane, ye na kpe la gyennoo poɔ." ⁴⁷ O nanj da kyãã ye le la, ka nobɔ yaga da wa ta, ka kanj na ba nanj da boɔɔ Gyu-das, a pie ne bayi kanj, da de ba wẽẽ kye tara Yesu zie a na moore O. ⁴⁸ Ka Yesu soore o, "Gyudas, fo iri de la a Nensaala Bidɔɔ ko ba ane mooroo bee?" ⁴⁹ A Yesu tu-taaba nanj da nye bon na nanj e la, ka ba da soore O, "Danja, te de a zɔɔre soɔ kye ne ba bee?" ⁵⁰ Le la ka a ba kanj da de a soɔ kye ne a puoru nenkponj zusobɔ tontonɔ doronj toori nmaa bare. ⁵¹ Ka Yesu da lee yeli, "Bare a ama!" Kye O da tɔ la o toori a sanj o. ⁵² Ka Yesu pãã da yeli ko a puoru nenkponni ninderebe, a Nmen Yiri guuribo, ne a nemberɛ zaa nanj wa O zie, "Ye yi wa la a na ye nanj gu nannyige ne zɔɔ zɔɔre ne dagolo? ⁵³ Bebiri zaa N da manj be la ye zie a Nmen Yiri poɔ, kye ye da ba nyɔge Ma. Kye ye gogo la anja, ane a lige fan-noo sanj." ⁵⁴ Ba nanj pãã da nyɔge O la, ka ba da de O gaa ne a puoru nenkponni zusobɔ yiri. Kye Pita da be la tɔɔre fẽẽ a tuuro ba puorinj. ⁵⁵ Ba nanj da wa mare vũũ a ba poɔ a sereɛ diu yiri davoro poɔ kye lanj zenj la, ka Pita da zenj ba poɔ. ⁵⁶ Ka pɔɔglee tontonɔ kanj nanj da nye o ka o zenj pee le a vũũ, ka o kaa o leɛɛ kye yeli, "A dɔɔ nja menj da be la O zie." ⁵⁷ Kye o da kyiiri la kye yeli, "Pɔɔ. N ba bɔɔ O." ⁵⁸ A da ba kɔɔre kye ka kanj menj da nye o, a yeli, "Fo menj e la ba kanj." Kye ka Pita da yeli, "Dɔɔ. N ba poɔ ba poɔ." ⁵⁹ Kye a senj gogo yena nanj da wa tɔle la, ka kanj menj da sage ne a yeli, "Yelmenje, a nee nja menj da be la O zie, bonso o e la Galili nee." ⁶⁰ Kye ka Pita da yeli, "Dɔɔ. N ba bɔɔ bon na fo nanj ye le." A pare na poɔ, o nanj da kyãã ye le la, ka nɔdaa da konj. ⁶¹ Le la ka a Danja da lee kaa Pita. Ka Pita lee teere a Danja yelbiri, le O nanj da yeli ko o: "Fo na zagre Ma la bota, kye ka nɔdaa bɔɔ konj." ⁶² Ka Pita yi yenj poɔ a te konj yaga. ⁶³ A dɔɔ nanj da nyɔge Yesu da e O la la, kye nme O. ⁶⁴ Kye ba nanj da `lenj O nimie pɔge, ba da fale O la O ninje enj kye soore O, "Kanne danj-nyaabo kannoo! Anj la fale Fo?" ⁶⁵ Kye ka ye le yaga poɔ ka ba da yeli yelfaare kyaare ne O. ⁶⁶ Zie nanj da vele, ka a nobɔ nemberɛ, a puoru nenkponni ninderebe, ne a nɔbinna kaakaareba da wa lanj taa, a de O gaa ne ba lanje zie a yeli, ⁶⁷ "Fɔɔ la a Kristo? Yeli ko te." Ka O yeli ko ba, "Ka Maa yeli ko ye, ye kon sage de. ⁶⁸ Kye ka Maa menj soore ye, ye kon tɔɔ lee ko Ma noore bee bare Ma ka N gere. ⁶⁹ A yi ama puorinj, a Nensaala Bidɔɔ na zenj

la a Naanmen fannoo nudoronj zie." ⁷⁰ Ka ba zaa lee yeli, "Fo e la a Naanmen Bidɔɔ bee?" Ka O yeli ko ba, "Yemenne la yeli ka Maa la." ⁷¹ Ka ba yeli, "Bonj dansee ka te lee boɔɔ? Bonso, te wonj a la temenne ka a yi Omenje noɔre poɔ."

23 Ka a nobɔ zaa iri taa O gaa ne Pailat zie. ² Ba da piili nyare la O zu a yeli, "Te nye la a dɔɔ ŋa ka O leere te tenje. O ba sagra ka ba yɔɔ zuyɔɔ ko Siiza, kye yeli ka Onɔ la a Kristo, nanj e Naa kanj." ³ Ka Pailat soore O a yeli, "Fɔɔ la a Gyu deme Naa?" Ka O lee yeli ko o, "A waa la le fo nanj yeli." ⁴ Le la ka Pailat pãã yeli ko a puoru nenkponni ninderebe ne a nobɔ zaa, "N ba nye saŋnaa zaa a dɔɔ ŋa zie." ⁵ Kye ka ba da moɔ nimie a yeli, "O dɔre la a nobɔ zaa enj, a wullo Gyudea zaa poɔ, a piili Galili te ta kye." ⁶ Pailat nanj da wonj Galili yuori la, ka o da soore ka a dɔɔ e la Galili nee. ⁷ O nanj da wa boɔɔ ka O e la Herod paalonj nee, o da taa O la gaa ne Herod zie, o menj nanj da be Gyerosalem a saŋ na. ⁸ Herod nanj da wa nye Yesu, o poɔ da pele la yaga, bonso a kɔɔre la ka o da boɔɔ ka o nye O, bonzuiŋ o da wonj la O yeɛ yaga kye ka o teere ka o na nye la tonseele kanj O nanj na toŋ. ⁹ Ka o da soore O yeɛ yaga poɔ, kye O da ba lee ko o noɔre. ¹⁰ Ka a puoru nenkponni ninderebe ane a nobɔinna kaakaareba iri are a nyare O zu yaga le. ¹¹ Le la ka Herod ne o zɔɔre dɔɔ da de ka O ba e bon zaa, kye da e O la, a su O kparwogi vela kanj a lee taa O gaa ne Pailat zie. ¹² A bebiri na daare la ka Pailat ne Herod nyɔge taa baalonj, bonso ba danj e la dɔndeme. ¹³ Pailat nanj pãã da boole a puoru nenkponni ninderebe ne a zikaareba ane a nobɔ zaa lanj taa, ¹⁴ ka o da yeli ko ba, "Ye taa la a dɔɔ ŋa wa ne n zie a yeli ka O leere la a nobɔ. Kye nye, N peere O la baare a ye zaa niŋe, kye N ba nye saŋnaa zaa a dɔɔ ŋa zie a kyaare ne a yeɛ na zaa ye nanj nyare ne O zu. ¹⁵ Herod menj ba nye saŋnaa zaa O zie. Bonso, N da toŋ O la ne ye a o zie, kye nye, bon zaa kyebe O zie nanj senj ka O kpi. ¹⁶ A le poɔ, N na dɔgre O la kye bare O." ¹⁷ Bonso a fere la ka o bare kanj ko ba a ba tigri poɔ. ¹⁸ Ka a pare na poɔ, a nobɔ zaa da yeli gboligboli, "De a dɔɔ ŋa gaa ne kye bare Barabas ko te!" ¹⁹ (Barabas da la a sobɔ na ba nanj da la enj pigu die poɔ, bonso o da iri la zɔɔre a tenje poɔ kye ko nee menj.) ²⁰ A le poɔ, Pailat nanj da boɔɔ ka o bare Yesu, o da lee yeli la yeɛ ko ba. ²¹ Kye ka ba duori ba kɔkɔe a yeli, "Kpa O! Kpa O!" ²² Ka o yeli ko ba a bota sobɔ saŋ, "Wobɔ? Bonj saŋnaa la ka O saŋ? N ba nye saŋnaa zaa nanj senj ka O kpi. A le poɔ, N na dɔgre O la kye bare O." ²³ Kye a pare na poɔ, ba da yeli la yeɛ ne kɔkɔkponni a boɔɔ ka ba kpa O. Ka a nobɔ bama ne a puoru nenkponni ninderebe kɔkɔe da ganj. ²⁴ Le la ka Pailat da tere noɔre ka a e a le ba nanj boɔɔ. ²⁵ Ka o da bare a nee nanj da piili a zɔɔre kye ko nee, onɔ ba nanj da enj pigu die poɔ, a na ba nanj da boɔɔ. Kye o da de la Yesu ko ba a senj le ba nanj da boɔɔ. ²⁶ Ba nanj da de O gere ne la, ka ba nyɔge

dɔɔ kanj nanj di Simon, Sairin nee, nanj da yi a wee poɔ waara. Ba da de la a dagara a dɔgle o ka o tuo tuuro ne Yesu. ²⁷ Nobɔ yaga da tuuro O la, ka poɔɔɔ nanj kono hiine O enje menj da poɔ a ba poɔ. ²⁸ Kye ka Yesu da lee a yeli, "Gyerosalem poɔyaare, ye ta kono N yeɛ. Kye ye kono yemenne ane ye bibiiri enje. ²⁹ Bonso, kyelle, a bebie serenj tara la ka ba na yeli, 'Maaloo be la balan nanj ba dɔɔɔ zie, a vorwoore na zaa nanj da ba dɔge ane bere nanj da ba enne!' ³⁰ Kye, " 'ba pãã na piili yeɛ la korɔ a tanne, "Ye le te zu!" kye yeɛ korɔ a tambilii, "Ye poɔge te!" ' ³¹ Ka ba nanj e ama zaa tevaare poɔ, bonj la na e tekua poɔ?" ³² Ba menj da de la yelfa-erebe bayi a poɔ O enje gaa ne ka ba na ko. ³³ Kye ba nanj wa ta a zie na ba nanj boɔɔ ka Zuŋmama, be la ka ba da kpa O ane a yelfa-erebe, ka kanj be O doronj ka kanj menj be O gɔbaa enje. ³⁴ Ka Yesu yeli, "Saa, di suuri ko ba. Bonso, ba ba boɔɔ bon na ba nanj ere." Ka ba da de O boma a molle poŋ. ³⁵ Ka a nobɔ are kaara, kye ka a zikaareba menj are ne ba a nyore nimie a yeɛ, "O faa la ba mine; ye venj ka O faa Omenje ka Onɔ wa e a Kristo, Naanmen nanj kaa iri." ³⁶ Ka a sogyare menj da ta O zie a e O la. Ba da de la dãã miirunj a ko O, ³⁷ a yeli, "Ka Fɔɔ wa e a Gyu deme Naa, faa fomenje!" ³⁸ A O zusoɔ, ba da yagle la ŋmaabo ba nanj da ŋmaa Grik, Latin, ane Hibiru kɔkɔe poɔ nanj yeli: NYA LA A GYU DEME NAA. ³⁹ Ka a yelfa-ere kanj ba nanj da kpa da yeli yelfaare kyaare ne O, a yeli, "Ka Fɔɔ wa e a Kristo, faa fomenje ane te." ⁴⁰ Kye ka a kanj na da lee nyare o zu, a yeli, "Fo ba zoro Naanmen gba, fo nanj nye ka fo menj be la a saŋnaa ŋa poɔ? ⁴¹ A tori la ka te nye a dɔgronj ŋa, bonso, te nye la dɔgronj ka a senj a te eronj, kye a dɔɔ ŋa ba saŋ yeɛ zaa." ⁴² Ka o pãã da yeli ko Yesu, "Danja, teere n yeɛ ka Fɔɔ wa kpe Fo naalonj poɔ." ⁴³ Ka Yesu da yeli ko o, "Yelmenje la ka N yeli ko fo, zene fo na lanj ne Ma la a Tennoɔ poɔ." ⁴⁴ A da tara la gogori ayoɔbo, ka lige da poɔge a tenje zaa kye gu a gogori awae saŋ. ⁴⁵ A ŋmenaa da lee sɔɔ la kye ka a ŋmendie pen-gyeraa da kyeere ziiri ayi. ⁴⁶ Ka Yesu da duori O kɔkɔre a ŋme kpelle, kye yeli, "N Saa, Fo nuuri poɔ la ka N de N see enj." O nanj da yeli a ŋaa wa baare la, ka O pãã da voore O vooronj pare baara. ⁴⁷ A saŋ na a sogyare kɔɔ zusoɔ nanj wa nye bon na nanj e la, ka o pugi Naanmen a yeli, "A dɔɔ ŋa da serenj e la yeltori sobɔ." ⁴⁸ Ka a nobɔ na zaa nanj da wa lanj taa a be, a nye bon na zaa nanj da e, ka ba da ŋme ba nyare kye lee te gere. ⁴⁹ Kye O nembonje zaa ane a poɔɔɔ nanj da tu O yi Galili, da be la zitɔɔre kye kaara a yeɛ ama. ⁵⁰ Kye kyelle, dɔɔ kanj da bebe la ka o yuori di Gyosef, a Sanhederen nee kanj nanj waa nenvelaa kye waa yeltori sobɔ. ⁵¹ A dɔɔ ŋa da ba sage ne ba teeronj bee eronj. O da yi la Arematea, a Gyu deme tenje kanj. Omenje da kyelle la a Naanmen naalonj waabo. ⁵² Ka a dɔɔ ŋa da gaa Pailat zie te sɔre ka ba ko o Yesu enjan. ⁵³ Ka o da de O sigi ne, a te de pempeele villi poɔge, a de enj yabogi ba nanj

tugi piiri enje, a be na ba nanj danj ba ũũ nee zaa. ⁵⁴ A kyogroo bebiri da la anja, kye ka a Sabat bebiri na piili. ⁵⁵ A pɔgɔɔ nanj da yi Galili lanj ne Yesu, menj da tuuro ba la, a te nye a yabogi ane le a O engan nanj ganj. ⁵⁶ Ba da lee la gaa te maale bonnyuuri ane tēēkää a engan enje. Kye ba da penne la a Sabat bebiri a senj le a nɔbin-naa nanj wuli.

24 A koseera piilu daare baguo pipi sanj, bana ane pɔgɔɔ ba mine da gaa la a yabogi zie ne a bonnyuuri na ba nanj da maale. ² Kye ba da nye la a yabogi noore kuuri ka o yuo ganj. ³ Ka ba kpe, kye ba da ba nye a Danja Yesu engan. ⁴ A da waa la nɔ'maa ko ba, kye kyelle, dɔɔɔ bayi nanj su bonsuuri nanj nyegre a na saanyegroo da are la ba zie. ⁵ Le la ka dambēē da kpe ba, kye ka ba sugli ba nimie kyaare tenje soɔ. Ka ba da yeli ko ba, "Wolɔ ka ye boɔɔɔ vobɔ kuuni pɔɔ?" ⁶ O ba kyebe kye. O lee iri la. Ye teere le O nanj da yeli ko ye sanj na O nanj da kyää be Galili pɔɔ, ⁷ a yeli, 'A fere la ka ba iri de a Nensaala Bidɔɔ enj a yelbe-erebe nuuri pɔɔ, ka ba kpa O a dagara zu. Kye a beri ata daare, O na lee iri la.' ⁸ Le la ka ba lee teere O noore ye le. ⁹ Le la ka ba lee yi a yabogi zie, a te manne ama zaa ko a pie ne bonyena ne a balan nanj kyere. ¹⁰ A pɔgɔɔ da e la Maria Magdalena, Gyoana, Maria nanj e Gyems ma, ane pɔgɔɔ mine nanj da be a ba zie. A pɔgɔɔ bama la da yeli a ama zaa ko a potuuribo. ¹¹ Ka ba yelbie da sãã ba zie a na zirii, ka ba da ba sagra na de. ¹² Pita da iri la zo gaa a yabogi zie. O nanj da te gũũ la ka o nye a pempeele ka a ganj a toora. Ka o lee gaa, ka o noore `maa ne bon na nanj e. ¹³ Kye nye, a bebiri na pɔɔ, Yesu tutu-uribo bayi da tu la sori gere tembile kanj yuori nanj di Emaos, nanj da waa mele ayopõõ a yi be kye gere Gyerosalem. ¹⁴ Ka ba da ye le korɔ taaba bon na zaa nanj da e. ¹⁵ Le la ka a da waa, ba nanj da yeli ye le ko taaba kye teere la, ka Yesu menje tage ta ba a lanj gaa ne ba. ¹⁶ Kye ba nimie da soɔ la ka ba da ba bɔnj O. ¹⁷ Ka O yeli ko ba, "Bonj yelbie la ka ye taa ne taaba a kyene ne posanjaa?" ¹⁸ Ka ba kanj na yuori nanj di Kleopas, da lee yeli ko O, "Fo yonj la a saana Gyerosalem pɔɔ, bee? Fo da ba wonj a ye le na nanj e a be, a bebie ama pɔɔ?" ¹⁹ Ka O yeli ko ba, "Bonj ye le?" Ka ba da lee yeli ko O, "A ye le nanj kyaare ne Yesu nanj yi Nazaret, ka O da e la Nmennoor sobɔ nanj taa fanj O eronj ne O noore pɔɔ, Naanmen ane nobɔ zaa ninje soɔ. ²⁰ A puoru nenjkonni ninderebe ane a te zikaareba da de O la tere ka ba iri ka a senj la ka O kpi, kye kpa O a dagara zu. ²¹ Kye te da teere la ka Onɔ la a sobɔ nanj na lee yɔɔ de kye faa Israel. Kye a ganj ama zaa pɔɔ, zene la a beri ata sanj a ye le ama zaa nanj e. ²² Kye pɔgɔɔ mine menj nanj yi a te pɔɔ nanj da danj ta a yabogi, da `maa la te nɔe. ²³ Ba nanj da ba nye a O engan, ba da wa yeli la ka ba nye la malkere, gyenno kanj pɔɔ, nanj da yeli ko ba ka O voora la. ²⁴ Le la ka te tutaaba mine da gaa a yabogi zie a te nye ka a waa senj le a pɔgɔɔ nanj yeli. Kye Onɔ enj, ba

da ba nye O." ²⁵ Ka O pãã da yeli ko ba, "Yenee damboli deme, yenee nanj taa sukyie nanj ba sagra wiēũ lenee zaa a Nmen-noor deme nanj da yeli! ²⁶ A ba senj ka a Kristo nye woore ama zaa pɔɔ kye pãã kpe O enjo pɔɔ?" ²⁷ Kye a piili ne Moses ane a Nmen-noor deme zaa, O da manne ko ba la bon na ba nanj yeli kyaare O ye le a Nmaabo zaa pɔɔ. ²⁸ Ba da peele la a tembile na ba nanj da gere, kye O da e la a na O gere la toore. ²⁹ Ka ba da mɔgle O a yeli, "Kpe ne te, bonso zimaane sanj tara la; a bebiri menj baara la." Le la ka O kpe te be ba zie. ³⁰ A nanj da waa ka O lanj zenj ne ba a tabol zie la, ka O da de boroboro a puori bareka puoruu kye da nmaa a ponj ko ba. ³¹ Ka ba nimie da yuo ka ba lee bɔnj ka Onɔ la, kye ka O bɔre ba zie a pare na pɔɔ. ³² Ka ba yeli ko taaba, "Te sukyie da ba dire vũũ a sanj na O nanj da ye le ye le korɔ te a sobiri pɔɔ, kye da yuo a Nmaabo ko te?" ³³ Ka ba da iri a gogo na pɔɔ lee te gaa Gyerosalem. Be la ka ba te nye a pie ne bonyena ane a balan nanj da be a ba pɔɔ, ka ba zaa lanj taa, ³⁴ a yeli, "A Danja serenj lee iri la! O da sãã la Simon zie." ³⁵ Ka ba da yeli le zaa nanj da e a sori pɔɔ, ne le zaa O nanj da venj ka ba bɔnj O a boroboro nmaa pɔɔ. ³⁶ Ba nanj da ye le ama la ka Yesu menje la are ba senselensoɔ kye yeli ko ba, "Maaronj be ye zie." ³⁷ Ka ba da miine ne dambēē, kye da teere ka ba nye la nensee. ³⁸ Ka O da yeli ko ba, "Bonj la so ka ye dɔɔɔ yemenne? Kye bonj la so ka ye venj ka bonnonj kpe a ye sukyie poore?" ³⁹ Nye N nuuri ne N gbɛɛ kye bɔnj ka Maa menje la. Ye tɔ Ma kye nye. Nensee ba taa en-nene ne kɔɔɔ, na ye nanj nye ka N taa." ⁴⁰ O nanj da yeli ama la ka O wuli ba O nuuri ne a O gbɛɛ. ⁴¹ Kye ba nanj da ba kyää sagra a noɔ zuinj, ka ba nɔe da `maa, ka O yeli ko ba, "Ye taa la bondirii kye?" ⁴² Le la ka ba da de zom ɔnnaa ane seere ko O. ⁴³ Ka O da de ɔɔ a ba ninje soɔ. ⁴⁴ Kye O pãã da yeli ko ba la, "A yelbie ama la ka N da manj yeli ko ye a sanj na N nanj da be ye pɔɔ: A fere la ka ye le zaa tu le ba nanj da nmaa binj a Moses nɔbinnaa pɔɔ, ne a Nmen-noor deme ne a Pugibu Yielunj Nmaabo pɔɔ, nanj yeli kyaare ne Ma." ⁴⁵ Le la ka O yuo ba teeronj, ka ba tõõ bɔnj a Nmaabo pare. ⁴⁶ Ka O pãã da yeli ko ba, "Njaa la ka ba nmaa: A fere la ka a Kristo nye woore kye lee iri yi a kuuni pɔɔ a beri ata daare. ⁴⁷ Kye ka a da naa e ka ba kanne la a teeronj leebo ane yelbebe suuri diu O yuori enje a tendaa zaa pɔɔ, ka a piili Gyerosalem pɔɔ. ⁴⁸ Ye e la dansee deme a ye le ama zaa pɔɔ. ⁴⁹ Kye nye, N na toole la a bon na N Saa nanj polle ko ye. Kye ye kyää kpeere Gyerosalem tenje pɔɔ, kye gu ka ye wa nye a fanj nanj yi a sazu zie." ⁵⁰ O da taa ba la gaa a te ta ne Betane tenje. Kye O nanj da zege O nuuri, O da maala ba la ne yelbisonne. ⁵¹ A da waa la a sanj na O nanj da maale ba la, ka O da bare ba, ka ba taa O do ne te kpe a tenvelaa pɔɔ. ⁵² Ka ba gbi dumo a puori O kye lee te do Gyerosalem ne noɔ kponj, ⁵³ a te be a Nmen Yiri pɔɔ

tegtege a pugro kye yele yelbisonne korɔ Naanmen.
Amen.

GYON

1 A piilun sanj a Yelbiri da bebe la, ka a Yelbiri da be Naanmen zie, ka a Yelbiri da e Naanmen. ² O da be la Naanmen zie a piilun sanj. ³ A yi O zie la ka boma zaa da maale. Bommaale zaa da ba kyebe ka Ono naane da maale a. ⁴ O poɔ la ka nyɔvore da be. Ka a nyɔvore ŋa da la nensaala zaa kyãã. ⁵ Ka a kyãã da nyegre a lige poɔ, kye a lige da ba boɔ a tege zaa. ⁶ Naanmen da toɔ la doɔ kanj ka o yuori da di Gyɔn. ⁷ O da wa la ka o waa danse-dire, a di a kyãã ŋa dansee, ka nensaala zaa na toɔ sage de a yi o zie. ⁸ Ono menje da ba e a kyãã, kye o da wa la ka o wa di a kyãã na dansee. ⁹ A yelmenje kyãã la anja nanj da wa a tenje zu a wa ko nensaala zaa kyãã. ¹⁰ O da be la a tenje zu, ka a yi a O zie ka a tenje zu da maale, kye a tenje zu da ba boɔ O. ¹¹ O da wa la O bommaale zie, kye Omenje nobo da ba de O. ¹² Kye balan zaa nanj da de O, balan la ka O ko sori ka ba waa Naanmen biiri, balan nanj sage de O yuori— ¹³ balan dogebo nanj da ba yi zee zie, bee a engan boɔbo zie, bee nensaala boɔbo zie, kye a yi Naanmen zie. ¹⁴ Ka a Yelbiri da lee engan, a kpeere ne te. Ka te nye O eno, a Saa Bidɔ yena a yon eno, Ono nanj paale ne kondeteroo ne yelmenje zaa. ¹⁵ Gyɔn da di la O dansee. O da nme la kpelle a yeli, "Ŋa la ka N da ye, 'A nee na nanj tu n puorin wa, ganj ma la, bonzuin O da de la n wee.' " ¹⁶ O ye zaa nanj da paale zie la ka te zaa nye kondeteroo a doɔgle taa, ¹⁷ bonso, a nobinna da tu la Moses zie, kye kondeteroo ane yelmenje da tu la Yesu Kristo zie. ¹⁸ Nee zaa danj ba nye Naanmen. A Bidɔ yena a yon, nanj be O Saa lamborin, Ono la da manne O ye. ¹⁹ Anja la a Gyɔn dansee, a sanj na a Gyu deme nanj da toɔ a puoru nenkponni ane a Leve deme nanj da be Gyerosalem poɔ ka ba yi te soore Gyɔn, "Anj la fo?" ²⁰ O da sage la. O da ba zagre kye da sage yeli, "Maa naane a Kristo." ²¹ Ka ba da soore o, "Kye anj paã la fo? Föö la Elaigya?" Ka o yeli, "Maa naane." Ka ba lee soore, "Föö la a Nmen-noɔr sobo?" Ka o lee ye, "M`m." ²² Le la ka ba da yeli ko o, "Anj la fo? Ko te a noɔre ka te lee te yeli ko a balan nanj toɔ te. Boɔ ye la ka fo na yeli kyaare fomenje?" ²³ Ka o lee yeli, a na a Nmennoɔr sobo Isaiya nanj da yeli, "N e la a kɔkɔre na nanj boɔle a wegyan poɔ, 'Ye maale a Danja sobiri ka o tori.'" ²⁴ Ka a Farasi deme na ba nanj da toɔ ²⁵ da soore o, "Boɔ la so ka fo teɔre suobu kye fo ba e a Kristo bee Elaigya bee a Nmennoɔr sobo?" ²⁶ Ka Gyɔn da lee yeli ko ba, "N teɔre la suobu ane koo. Kye nee kanja are la a

ye poɔ, ye nanj ba boɔ. ²⁷ Ono nanj tu n puorin waara, e la nee na nanj ganj ma. N ba senj ka N `lori O kɔkɔte."

²⁸ Ye la ama da e la le Betabara poɔ, a benee Gyɔn nanj da teɔre suobu a Gyordan mane ganje. ²⁹ A bieo daare Gyɔn da nye la Yesu ka O kyaare o waara, ka o yeli, "Nye a Naanmen Pelee nanj de a tendaa deme zaa yelbebe yi ne. ³⁰ Ono la a nee na N nanj da yeli ka, 'Doɔ kanj tu la n puorin nanj ganj ma, bonzuin O da de la n wee.' ³¹ N da ba boɔ O, kye O nanj toɔ saa ko Israel deme zuin la ka N wa teɔre suobu ne koo." ³² Ka Gyɔn di dansee a yeli, "N nye la a See ka O yi tenvelaa poɔ a sigre waara a na nman a wa doɔme O zu. ³³ N da ba boɔ O, kye a nee na sobo nanj da toɔ ma ka N wa teɔre suobu ne koo la da yeli ko ma, 'A nee na sobo fo nanj nye ka a See sigre waara wa doɔme a O zu, Ono la teɔre suobu ane a Sekyere.' ³⁴ N nye la kye di dansee ka anja la a Naanmen Bidɔ." ³⁵ A bieo daare, Gyɔn da lee are la a be ane o tutuuribo bayi. ³⁶ O nanj da kaara Yesu ka O kɔkɔ la ka o yeli, "Nye a Naanmen Pelee." ³⁷ A o tutuuribo bayi nanj wonj le o nanj yeli la, ka ba da tuuro Yesu. ³⁸ Yesu nanj lee nye ka ba tuuro O la, ka O da soore ba, "Boɔ la ka ye boɔko?" Ka ba yeli ko O, "Rabai, (a nanj wuli ka Wuliwullo a kɔkɔre leebo poɔ) yanj la ka Fo kpeere?" ³⁹ Ka O lee yeli ko ba, "Ye wa nye." Le la ka ba gaa te nye be O nanj kpeere a da te kpe ne O a bebiri na. Zimaane gogori anaare sanj da la. ⁴⁰ A doɔko bayi na kanj, nanj da wonj Gyɔn yelbie a da tu Yesu la Andero, Simon Pita ko. ⁴¹ Andero danj de la wee a piili bo omenje ko, Simon, a yeli ko o, "Te nye la a Messea" (a nanj wuli ka a Kristo a kɔkɔre leebo poɔ). ⁴² Le la ka o da taa Simon wa ne Yesu zie. Yesu da kaa o la kye yeli, "Föö la Simon, Gyona bidɔ. Ba na boɔko fo la ka Sefas" (nanj e Pita, a kɔkɔre leebo poɔ). ⁴³ A bieo daare la ka Yesu kyogre ka O gaa Galili poɔ. A be la ka O nye Felep a yeli ko o, "Tuuro Ma." ⁴⁴ Felep da yi la Betsaida, Andero ane Pita tenje. ⁴⁵ Felep da bo nye la Nataneel a paã yeli ko o, "Te nye la a nee na Moses nanj nmaa binj a nobinna gan poɔ, ka a Nmen-noɔr deme menj da nmaa O ye binj. Ono la Yesu nanj yi Nazaret, Gyosef bidɔ." ⁴⁶ Ka Nataneel da yeli ko o, "Bonvela kanj zaa na boɔ yi la Nazaret poɔ?" Ka Felep yeli ko o, "Wa nye." ⁴⁷ Yesu nanj da nye Nataneel ka o kyaare O waara la, ka O ye o ye, "Nye ono nanj seren e Israel nee nanj ba taa belloo zaa." ⁴⁸ Ka Nataneel soore O, "Wolo la ka Fo e boɔ ma?" Ka Yesu lee yeli ko o, "N da nye fo la a sanj na fo nanj da

be a kanƙan tee puliɗ, kye ka Felep pãã boole fo.”⁴⁹ Ka Nataneel lee yeli ko O, “Rabai, Fõõ la a Naanmen Bidɔɔ. Fõõ la a Israel Naa.”⁵⁰ Ka Yesu lee yeli ko o, “N nan yeli ko fo ka N nye fo la a kanƙan tee puliɗ zuiɗ la ka fo sage de? Fo na nye la yelƙponni a gan ama.”⁵¹ Ka O da yeli ko o, “N sereɗ yeli la yelmeɗe ko fo, a yi a san ɗa puoriɗ, fo na nye la tenvelaa ka o yuo, ka Naanmen malkere duoro kye sigre a Nensaala Bidɔɔ enɗe.”

2 A beri ata daare, kulta a tigri da be la Kana, nan be Galili poɔ. Yesu ma da be la be.² Ba meɗ da boole la Yesu ane O tutuuribo a kulta a tigri zie.³ A tewɔɔɔ dãã nan da wa te baare, Yesu ma da yeli la ko O, “Ba ba la taa tewɔɔɔ dãã.”⁴ Ka Yesu yeli ko o, “Pɔɔɔ, wɔɔɔ ka fo en N nu a yeɗe ɗa poɔ? N san ba ta sere.”⁵ Ka O ma yeli ko a tontoneba, “Bon na zaa O nan yeli ko ye, ye e.”⁶ A be la ka kõõ yoe ayɔɔɔbo da are, a tu ne a Gyu deme yelmaale pegebo. Ka kan zaa na tõõ kpe kõõ gaalori lezere bee lezer ne pie.⁷ Ka Yesu da yeli ko ba, “Ye ɔɗ kõõ paale a yoe ama zaa.” Le la ka ba ɔɗ a kõõ a paale a zaa.⁸ Ka O pãã yeli ko ba, “Ye ɔɗ a mine a de te ko a tigri nenƙponɗ.” Ka ba e a le.⁹ A tigri nenƙponɗ da lenne la a kõõ nan lee tewɔɔɔ dãã. O da ba bɔɗ zie na a nan yi wa, kye a tontoneba nan da ɔɗ a kõõ da bɔɗ la. O da boole la a serpaala,¹⁰ a da yeli ko o, “Nee zaa man ɔɗ la a tewɔɔɔ dãã velaa a piiluu san, a kye pãã wa ne a tewɔɔɔ dãã nan ba sen, a san na a saama nan nyu te sen. Kye fõõ biɗ la a tewɔɔɔ dãã velaa te ta pampana ɗa.”¹¹ Yesu da toɗ la a piilu tonseele mannoo ɗa a Kana nan be Galili poɔ. Le la ka O pãã da wuli O enɗo, ka O tutuuribo da sage de O.¹² A puoriɗ la ka Onɔ, O ma, O yɔɔmine, ane O tutuuribo sigi Kaperneom, kye ba da ba kpe a be beri yaga.¹³ A Gyu deme Gan Baro Tigri nan da tara la, ka Yesu da do Gyerosalem.¹⁴ O da nye la a Nmen Yiri davoro poɔ balan nan da koɔɔ naakoɔre, ane peere, ane ɗmama, ane libitegreba ka ba zen a be.¹⁵ O nan da maale mir fegraa la, ka O digi ba zaa ane a peere ane a naakoɔre a yi ne a Nmen Yiri davoro poɔ, a yaare a tegreba libie bare, kye nyɔge ba tabolee zaa a lee bare.¹⁶ O da yeli ko la a balan nan da koɔɔ a ɗmama, “Ye de a boma ama yi ne! Ye ta e ka N Sãã yiri lee daa.”¹⁷ Ka O tutuuribo lee teere le ba nan ɗmaa biɗ: “A Fo yiri miinuu di Ma la.”¹⁸ Ka a Gyu deme da lee soore O, “Boɗ mannoo la ka Fo na wuli te, Fo nan ere a ama?”¹⁹ Ka Yesu lee yeli ko ba, “Ye ɗmere a Nmendie ɗa, kye N na lee me o la beri ata daare.”²⁰ Ka a Gyu deme lee yeli, “Ba de la yuomo lezaayi ne ayɔɔbo a me ne a Nmendie ɗa, kye ka Fõõ na tõõ lee me o beri ata poɔ bee?”²¹ Kye a Nmendie na O nan da yeɗe, e la Omeɗe enɗan.²² A le poɔ, O nan da lee iri yi a kuuni poɔ la, ka O tutuuribo lee teere le O nan da yeli a ɗaa ko ba, kye sage de a Nmaabo ane a yelbiri Yesu nan da yeli.²³ A san na O nan da be a Gyerosalem a Gan Baro Tigri san, nobɔ yaga da sage de la O yuori, ba nan wa nye a tonseele O nan da toɗ.

²⁴ Kye Yesu da ba de Omeɗe ko ba, bonso, O da bɔɗ la ba zaa.²⁵ A da ba e feroo ka nee zaa di nensaala dansee ko O, bonzuiɗ O bɔɗ la bon na nan be nensaala poɔ.

3 Ka Farasi ɔɔɔ kanɗa da bebe, o yuori la Nikodemus, nan da e Gyu deme kakaara kanɗ.² O da wa la Yesu zie tensoɔ san, a wa yeli ko O, “Rabai, te bɔɗ la ka Fo e la wuliwullo nan yi Naanmen zie, bonzuiɗ nee zaa kon bɔɗ toɗ a tonseele manno ama Fo nan tonɔ ka Naanmen ba be a sobɔ zie.”³ Ka Yesu lee yeli ko o, “N sereɗ yeli la yelmeɗe ko fo, see ka ba lee ɔge nensaala a boyi san; ka le naane, o kon tõõ nye a Naanmen naalonɗ.”⁴ Ka Nikodemus da yeli ko O, “Wɔɔɔ ka ba na lee ɔge nee ka onɔ kore? O na tõõ lee kpe la o ma poɔ a boyi san ka o lee ɔge o bee?”⁵ Ka Yesu lee yeli, “N sereɗ yeli la yelmeɗe ko fo, see ka ba ɔge nensaala ne kõõ ane a See, ka le naane, o kon tõõ kpe a Naanmen naalonɗ poɔ.⁶ Bon na enɗan nan man ɔge e la enɗan, ka bon na a See meɗ nan ɔge meɗ e a see.⁷ Ta ven ka fo noɔre `maa ane N nan yeɗe korɔ fo, ‘See ka ba lee ɔge fo.’⁸ A ssee man fuuro la zie na zaa o nan boɔɔ, ka fo man won ɗa o goɔɔ, kye fo kon bɔɗ yeli be o nan yire bee be o nan gere. Le la a ko nee na zaa a See nan ɔge.”⁹ Ka Nikodemus lee soore O, “Wɔɔɔ ka ama na e?”¹⁰ Ka Yesu da lee yeli ko o, “Fo e la Israel deme wuliwullo a kye ba bɔɗ a yeɗe ama pare?”¹¹ N sereɗ yeli la yelmeɗe ko fo, te man yeli la bon na te nan bɔɗ, a di bon na te nan nye dansee, kye ye ba man boɔɔ ka ye de a te dansee diu.¹² Ka Maa yeli terɗe zu boma yeɗe ko ye kye ye ba sage de, wɔɔɔ ka ye pãã na sage de ka Maa yeli tenvela boma yeɗe ko ye.¹³ Nee zaa dan ba do kpe tenvelaa, ka a nee na nan yi a tenvelaa sigi wa naane. Onɔ la a Nensaala Bidɔɔ nan be tenvelaa poɔ.¹⁴ A na le Moses nan da zege a waabo ka o do a wegɗan poɔ, le la ka a meɗ fere ka ba zege a Nensaala Bidɔɔ ka O do,¹⁵ ka nee na zaa nan sage de O ta bɔre we, kye o na taa la nyɔvore nan kon bɔɗ baare.¹⁶ “Naanmen sereɗ nɔɗ la a donɗe; le la so ka O tere O Bidɔɔ yena yon, ka nee na zaa nan sage de O ta bɔre we, kye o na taa la nyɔvore nan kon bɔɗ baare.¹⁷ Bonso, Naanmen ba toɗ O Bidɔɔ a donɗe poɔ ka O wa di a donɗe sereɗ, kye ka a donɗe tõõ nye faabo a yi O zie.¹⁸ Nee na nan sage de O ba nyere sereɗ diu, kye a nee na nan ba sage ne O nye la sereɗ diu baare, bonzuiɗ o ba sage ne a Naanmen Bidɔɔ yena yon yuori.¹⁹ A sereɗ diu la anɗa: Kyãã wa la a donɗe poɔ, kye nensaala nɔɗ la lige gan kyãã, bonzuiɗ ba tomɔ e la tonfaare.²⁰ Nee zaa nan tonɔ tonfaare kyiire la a kyãã, a kon sage kpe a kyãã poɔ ka ba wa nyare o zu a o tomɔ zuiɗ.²¹ Kye a nee na nan man tu a yelmeɗe sori na kpe la a kyãã poɔ, ka a na tõõ sãã ka o tonɔ la o tomɔ Naanmen enɗe.”²² A yi a yeɗe ama puoriɗ, Yesu ane O tutuuribo da yi kpe la Gyudea paalonɗ poɔ. Be la ka O da kpe ne ba te ta san kan kye terɗe kõõ suobu.²³ Ka Gyon meɗ

da tere kōḥ suobu a Ainon mane naŋ peelee Salem poɔ, bonzuiŋ kōḥ yaga da be la be. Nobɔ da maŋ wa la be a wa de kōḥ suobu. ²⁴ A saŋa na, ba da ba eŋ Gyɔn a pigu die sere. ²⁵ A le pãã ka nokpeene da kpe Gyɔn tutuuribo ane a Gyu deme mine zie a kyaare ne a yelmaale pegebo. ²⁶ Ba da wa la Gyɔn zie a wa yeli ko o, "Rabai, a dɔɔ na naŋ da be fo zie a Gyordan gaŋne, a Onɔ dansee fo naŋ da di, kyelle, O tere la kōḥ suobu ka a nobɔ zaa gere O zie." ²⁷ Ka Gyɔn lee yeli, "Nee zaa kon nye bon zaa ka ana ba yi tenvelaa a wa o zie. ²⁸ Yemenne da di la n dansee ka N yeli ka, 'Maa naane a Kristo, kye ba toŋ ma la ka N de O wëë.' ²⁹ Onɔ naŋ taa pɔɔpaala la a serpaala. Kye a serpaala ba naŋ maŋ are a kyelle o, kyelle la yaga a serpaala kɔkɔre zuiŋ. A le poɔ, a n kyelloo ŋa ta la. ³⁰ A fere la ka O do, kye ka Maa sigi. ³¹ "Onɔ naŋ yi sazu zuo la bon zaa. Onɔ naŋ yi a tenje zu e la a tenje bon, a yelee a tenje zu yelee. Onɔ naŋ yi tenvelaa zuo la bon zaa. ³² O di la a bon na o naŋ woŋ kye nye dansee, kye nee zaa ba sage ne a O dansee diu. ³³ A nee na naŋ sage de a O dansee diu, eŋ la a o `lego a wuli ka Naanmen e la yelmenje sobɔ. ³⁴ Onɔ Naanmen naŋ toŋ, yelee la a Naanmen yelbie, bonso Naanmen ba manna a See tere. ³⁵ A Saa kɔɔɔ la a Bidɔɔ, a de yelee zaa a eŋ O nu poɔ. ³⁶ A nee na naŋ sage de a Bidɔɔ taa la nyɔvɔre naŋ kon bɔŋ baare. Kye a nee na naŋ ba sage de a Bidɔɔ kon nye nyɔvɔre, bonso, Naanmen suuri be la o zie."

4 A le poɔ, a Daŋna naŋ da wa bɔŋ ka a Farasi deme da woŋ ka O da nyere la tutuuribo a tere ba kōḥ suobu ka a gaŋ Gyɔn ² (kye a da ba e Onɔ naŋ tere a kōḥ suobu kye a O tutuuribo la,) ³ O da bare la Gyudea kye lee gaa Galili. ⁴ A da fere la ka O tu yi Samaria paaloŋ. ⁵ Le la ka O pãã da ta Samaria tenje kaŋ naŋ di Sokar, naŋ peelee a wee zibile kaŋ Gyakob naŋ ko o bidɔɔ Gyosef. ⁶ Gyakob bulee da be la be, kye Yesu naŋ da bale yaga zaa a yi O sori poɔ la, ka O da zen a bulee noore. A da e la a gbaŋgbaŋ saŋ. ⁷ Samaria pɔɔɔ kaŋ da wa la ka o wa ɔŋ kōḥ. Ka Yesu yeli ko o, "Ko Ma kōḥ ka N nyu." ⁸ (Bonso, O tutuuribo da gaa la te kpe a tenje poɔ ka ba te da bondirii.) ⁹ Ka a Samaria pɔɔɔ pãã da yeli ko O, "Wolɔ ka Fōḥ naŋ e Gyu nee, sɔre maa naŋ e Samaria pɔɔɔ ka N de kōḥ ko Fo ka Fo nyu? Bonso, a Gyu deme ne a Samaria deme da ba laŋ taa ne yelee zaa." ¹⁰ Ka Yesu lee yeli ko o, "Ka fōḥ bɔŋ a Naanmen kyɔgtaa ane a sobɔ naŋ yelee korɔ fo, 'Ko Ma kōḥ ka N nyu', fo da naa soore O la, kye O da naa ko fo la kōḥ naŋ voorɔ." ¹¹ Ka a pɔɔɔ da yeli ko O, "Nenjkpoŋ, Fo ba taa bon zaa na ɔŋ ne, kye ka a bulee meŋ waa zuluŋ. Yerŋ la ka Fo pãã na nye a kōḥ na naŋ voorɔ? ¹² Fo zuo la a te saa Gyakob, naŋ ko te a bulee, onɔ naŋ nyu kōḥ a be omeŋe, laŋ ne o bibiiri ane a o bon-guoli?" ¹³ Ka Yesu lee yeli ko o, "Nee na zaa naŋ nyu a bulee ŋa kōḥ, kōḥ nyuuri na lee kpe o la. ¹⁴ Kye nee na sobɔ zaa N naŋ ko a kōḥ ka o nyu, kōḥ nyuuri kon lee kpe o zaa. Kye a

kōḥ ŋa N naŋ na ko o, na waa la kōḥ naŋ bullo yire o poɔ meŋ, ka a lee nyɔvɔre naŋ kon bɔŋ baare." ¹⁵ Ka a pɔɔɔ lee yeli ko O, "Nenjkpoŋ, ko ma a kōḥ ŋa taaba ka kōḥ nyuuri ta la kpe ma, bee ka N ta maŋ wa kye wa ɔŋ kōḥ." ¹⁶ Ka Yesu yeli ko o, "Gere te boole fo sere, kye lee wa kye." ¹⁷ Ka o da lee yeli ko O, "N ba taa sere." Ka Yesu da yeli ko o, "Fo yeli la soŋ, ka fo ba taa sere. ¹⁸ Bonso, Fo da taa la serbe banuu, kye a dɔɔ na fo naŋ taa pampana ba e fo sere. A bon na fo naŋ yeli sereŋ e la yelmenje." ¹⁹ Ka a pɔɔɔ yeli ko O, "Nenjkpoŋ, N nye la ka Fo e Nmen-noɔr sobɔ. ²⁰ A te saamine da puori la a taŋa ŋa zu, kye yenee yeli ka be a naŋ seŋ ka nobɔ maŋ puori, be la Gyerosalem poɔ." ²¹ Ka Yesu yeli ko o, "Pɔɔɔ, sage ko Ma, a saŋ tara la ka ye kon puori a Saa a taŋa ŋa zu, bee a Gyerosalem poɔ. ²² Yenee puoro la bon na ye naŋ ba bɔŋ, kye tenee puoro la bon na te naŋ bɔŋ, bonso, faabo yi la a Gyu deme zie. ²³ Kye a saŋ waara la, kye o wa la meŋ, ka a puorpuoribo yelmenje na puori a Saa, a see ne yelmenje eŋe, bonso, a Saa boɔɔɔ la bama taaba ka ba puori O. ²⁴ Naanmen e la see. A fere la ka O puorpuoribo puori O, a see ne yelmenje poɔ." ²⁵ Ka a pɔɔɔ yeli ko O, "N bɔŋ la ka Messea ba naŋ boɔɔɔ Kristo waara la. Ka onɔ wa te wa, O na manne la bon zaa ko te." ²⁶ Ka Yesu yeli ko o, "Maa naŋ yelee yelee korɔ fo, Maa la Onɔ." ²⁷ A saŋ na poɔ la ka O tutuuribo da wa, ka nɔ maa da kpe ba ne O naŋ da yelee yelee korɔ a pɔɔɔ, kye nee zaa ba soore O, "Bon la ka Fo boɔɔɔ?" bee "Bon la so ka Fo yelee yelee korɔ a pɔɔɔ?" ²⁸ Ka a pɔɔɔ da bare o kōḥ yuori kye lee gaa te kpe a tenje poɔ a te yeli ko a dɔɔɔ, ²⁹ "Ye wa nye dɔɔ kaŋ naŋ yeli yelee na zaa N naŋ daŋ e. O na tōḥ e la a Kristo?" ³⁰ Le la ka ba yi a tenje poɔ a wa O zie. ³¹ A saŋ na la ka a tutuuribo mɔgle a yeli ko O, "Rabai, di bon kaŋ." ³² Kye ka O yeli ko ba, "N taa la bondirii na di ka ye ba bɔŋ." ³³ Le la ka a tutuuribo yeli ko taaba, "Nee kaŋ taa la bon kaŋ wa ko O ka O di bee?" ³⁴ Ka Yesu yeli ko ba, "N bondirii la ka N e a Nee na sobɔ naŋ toŋ Ma boɔbo, kye baare O tomɔ meŋ. ³⁵ Ye ba yeli ka 'A kyere la kyuri anaare kye ka boma kyebo ta? Kyelle, N yeli ko ye la, ye dɔɔ ye nimie a nye a were, bonso a pelee la kye be seŋ kyebo. ³⁶ A kyi kyeere maŋ nye la kyebo kɔɔɔ. O maŋ laŋ la taa wɔɔɔ a nyɔvɔre naŋ kon bɔŋ baare poɔ, ka a kyeere ane a borɔ tōḥ di noɔ laŋ taa. ³⁷ A sereŋ e la yelmenje ka ba yeli, 'Kaŋ maŋ bore la, ka kaŋ meŋ kye'. ³⁸ N toŋ ye la ka ye kye a zie na ye naŋ ba toŋ. Nobɔ mine toŋ la, ka ye kpe a ba tomɔ poɔ." ³⁹ Nobɔ yaga naŋ yi a Samaria tenje na poɔ da sage ne O la, a yi le a pɔɔɔ naŋ da di dansee ko ba, "O da yeli la eroŋ na zaa N naŋ da e." ⁴⁰ Le la ka a Samaria deme pãã wa O zie, a wa sɔre O ka O kpeere ba zie. Ka O da kpe ba zie beri ayi. ⁴¹ Kye a O yelbiri zuiŋ la ka nobɔ yaga da sage ne O. ⁴² Le la ka ba da lee yeli ko a pɔɔɔ, "Te sage ne O la pampana ŋa, kye a ba yi bon na fo naŋ yeli yoŋ zie, bonso, te woŋ a la temenne, a bɔŋ ka a dɔɔ ŋa sereŋ e

la a Kristo, a tenje zu Faara.”⁴³ A nan yi a beri ayi daare, O da bare la a be kye gaa Galili.⁴⁴ Yesu menje da di la dansee ka Nmen-noor sobo kon nye enno omenje tenje poɔ.⁴⁵ O nan da kpe a Galili paalonj poɔ, ka a Galili deme da tuori O. Ba da nye la le zaa O nan da tonj a Ganj Baro Tigri zie a Gyerosalem poɔ, bonzuij ba menj da gaa la a Tigri zie.⁴⁶ Yesu da lee gaa la Kana, Galili tenje kanj poɔ, a zie na O nan da e ka koo lee tewomɔ daa. Ka naa kanj da bebe, ka o bidoo da beere ganj Kaperneom poɔ.⁴⁷ O nan da wonj ka Yesu yi la Gyudea a wa kpe Galili poɔ la, ka o da gaa O zie a te sore O ka O sigi wa sanj o bidoo, bonso o peele la kuu.⁴⁸ Ka Yesu paa da yeli ko o, “See ka ye nye mannoo ane tonseele, ka le naane ye kon boɔ sage de.”⁴⁹ Ka a naa yeli ko O, “Nenjkponj, sigi wa, kye ka n bidoo kpi.”⁵⁰ Ka Yesu da yeli ko o, “Gere. Fo bidoo vooro la.” Ka a doo sage de a yelbiri Yesu nanj da yeli ko o, a kye gere a o gaabo zie.⁵¹ O nan da sigre gere la ka o tontoneba tuori o, a yele koroo, “Fo bidoo vooro la.”⁵² Ka o paa soore ba ka bonj gogori la ka o nye laafia. Ka ba yeli ko o, “Zamenj gogo ayopoo sanj la ka a baalonj bare o.”⁵³ Le la ka a saa boɔ ka a da e la a gogo na poɔ Yesu nanj da yeli ko o, “Fo bidoo vooro la.” Le ka omenje sage de ane o yideme zaa.⁵⁴ Na la a tonseele ayi sobo Yesu nanj tonj, O nanj da yi a Gyudea poɔ, a wa kpe Galili poɔ.

5 Ama puorinj, a Gyu deme tigri kanj da ta la, ka Yesu do Gyerosalem.² Kye tambogi vela kanj ba nanj booo Betesda a Hibiru kooore poɔ, da be la Gyerosalem poɔ a peele a Peere Dendore. O da taa la verandare anuu.³ A poɔ la ka baaleba yaga, zonne, gbee, ane gber-kuumo deme da ganj a kyelle a koo doɔ.⁴ Sanj kanj malke manj sigi wa la a tambogi poɔ a doɔ a koo. Nee na zaa nanj da de wee kpe a koo na poɔ a malke nanj doɔ, manj nye la sammo a yi baalonj na zaa o nanj taa poɔ.⁵ Doo kanj nanj taa baalonj nanj da kooore ta yuommo lezere ne pie ne anii da be la be.⁶ Yesu nanj da nye o ka o ganj a be, a boɔ ka o be la o baalonj na poɔ ka a kooore, ka O soore o, “Fo booo la ka fo waa kpea?”⁷ Ka a doobaala lee yeli ko O, “Nenjkponj, N ba taa nee zaa nanj na soɔ ma ka N kpe a tambogi poɔ a sanj na a koo nanj manj wa doɔ. Ka Maa wa waara ka N kpe, nee manj danj ma la a sigi kpe.”⁸ Ka Yesu da yeli ko o, “Iri! De a fo bon-ganaa a kyene ne.”⁹ A pare na poɔ la ka a doo da waa kpea, a da de o bon-ganaa a kyene ne. Sabat bebiri da la.¹⁰ A le la ka a Gyu deme da yeli ko a doo na nanj da nye sammo, “A e la Sabat bebiri. A ba tu sori ka fo tuo fo bon-ganaa.”¹¹ Ka o lee yeli ko ba, “A doo na nanj e ka N waa kpea la yeli ko ma, ‘De fo bon-ganaa kyene ne.’”¹² Le la ka ba soore o, “A doo buo sobo la yeli ka fo de a fo bon-ganaa kyene ne?”¹³ Kye a doo na nanj da nye sammo da ba boɔ a nee na nanj sanj o, bonso Yesu da moole kpe la a gyamaa nanj da bebe poɔ.¹⁴ A puorinj la ka Yesu da nye o a Nmen Yiri poɔ a yeli ko o, “Kyelle, pampana na fo waa la kpea. Bare yelbebe

eronj, ka le naane, yelfaa kanj nanj zuo le na nyoo fo la.”¹⁵ Ka a doo gaa te yeli ko a Gyu deme ka Yesu la e ka o waa kpea.¹⁶ A le poɔ, a Gyu deme da dooo la Yesu a booo ka ba ko O, bonzuij O da tonj la ama a Sabat bebiri daare.¹⁷ Ka Yesu lee yeli ko ba, “N Saa manj tonj la a te ta a sanj na, ka N menj tonj.”¹⁸ A le zuij, a Gyu deme da mooo la kpea zaa ka ba ko O. A ba e O nanj da sanj a Sabat bebiri bare yonj la, kye O menj da yeli la ka Naanmen e la O Saa, a de ka O ne Naanmen senj la taa.¹⁹ Ka Yesu paa da lee yeli ko ba, “N serenj yeli la a yelmenje ko ye, a Bidoo kon too e bon zaa Omenje, see bon na O nanj nye O Saa ka O e. Bonso, bon na zaa O nanj manj e, a Bidoo menj manj e la le.²⁰ Bonso, a Saa booo la a Bidoo, a wullo O bon na zaa Omenje nanj manj e. O na wuli O la tonjkeene nanj zuo ama, ka ye nje too `maa.²¹ A na a le a Saa nanj manj senj kuuni a koroo ba nyoo, le menj la ka a Bidoo na ko nee zaa O nanj booo nyooore.²² A le poɔ, a Saa ba dire nee zaa sere kye O de la a sere diu zaa ko a Bidoo,²³ ka noboo zaa da naa de gyerme ko a Bidoo a senj le ba nanj de gyerme ko a Saa. A nee na soboo nanj ba de gyerme ko a Bidoo, menj ba de gyerme ko a Saa nanj tonj O.²⁴ “N serenj yeli la yelmenje ko ye, nee na nanj wonj a N yelbiri kye sage ne a Nee na nanj tonj Ma, taa la nyooore nanj kon boɔ baare, kye kon nye sanj naa zaa. O yi la kuu poɔ a kpe nyooore poɔ.²⁵ N serenj yeli la a yelmenje ko ye, a gogo waara la, kye o wa la menj, ka kuuni na wonj a Naanmen Bidoo kooore, kye balan nanj wonj na vooro la.²⁶ A senj na a Saa nanj taa nyooore Omenje enje, le la ka O ko a Bidoo ka O menj taa nyooore Omenje enje.²⁷ Kye O menj ko O la fanj ka O di sere, bonzuij O e la a Nensaala Bidoo.²⁸ “Ta taa nje `maa a ama poɔ, bonso, a gogo waara la ka balan zaa nanj kpi ganj ba yabogri poore na wonj la O kooore.²⁹ Ba na wa yi la a kuuni poɔ. Balan nanj tonj tonveele na yi kpe la nyooore lee-irun poɔ, kye balan nanj tonj tonfaare na yi kpe la sanj naa lee-irun poɔ.³⁰ Mmenje zie, N kon too e bon zaa. N manj di la sere senj le N nanj wonj. Kye N sere diu tori la, bonzuij, N ba dire sere te senj Mmenje booo, kye a Saa nanj da tonj Ma booo la.³¹ “Ka Maa di Mmenje dansee, a N dansee diu ba e yelmenje.³² Kanj soboo bebe la nanj di N dansee, kye N booo ka a dansee O nanj dire kyaare Ma, e la dansee yelmenje.³³ “Ye da tonj la noboo Gyon zie, kye o da di la dansee ko a yelmenje.³⁴ N ba sage ne nensaala dansee diu, kye N yele la a yele ama ka ye na too nye faabo.³⁵ Onoo da la a kanea nanj dire ka zie kyaane, ka ye da sage ta tao kanj ka ye di la noo a O kyaa poɔ.³⁶ “Kye N taa la dansee nanj zuo Gyon dansee, bonso, a tomoo na a Saa nanj ko Ma ka N tonj baare, a tomoo ama N nanj tonj, di la dansee ko Ma ka a Saa la tonj Ma.³⁷ A Saa menje nanj tonj Ma, da di la N dansee. Ye da ba wonj O kooore sanj kanj zaa, bee nye le O nanj waa.³⁸ Kye ye ba taa O yelbiri ka o kpeere ye zie, bonzuij, ye ba sage ne a Soboo na O nanj tonj.³⁹ Ye gyele

bo a Nmaabo ɔɔ, bonso, a ɔɔ la ka ye teere ka ye taa la nyɔvore nan kon boɔ baare. Kyɛ ana la di N danseɛ. ⁴⁰ Kyɛ ye ba boɔɔ ka ye wa N zie, ka ye na tɔɔ taa nyɔvore. ⁴¹ "N ba dere eno nensaaleba zie. ⁴² Kyɛ N boɔ ye la, ka ye ba taa Naanmen nɔmmo a ye ɔɔ. ⁴³ N wa la N Saa yuori enɛ, kyɛ ye ba sage de Ma. Kyɛ ka neɛ kan men wa omenɛ yuori ɔɔ, ye na sage de o la. ⁴⁴ Wolɔ ka ye pãã na tɔɔ sage de, yeneɛ nan man nyɛ eno ye taaba zie, kyɛ ye ba man bo eno nan yi a Naanmen bonyenaa yon zie?" ⁴⁵ "Kyɛ ye ta teere ka N na nyare la ye zu a ko a Saa. Kyɛ a kan nan nyare ye zu la Moses, ye nan delle. ⁴⁶ Ka yeneɛ da sage de Moses, ye da naa sage de Ma la, bonso, N ye la ka o nmaa. ⁴⁷ Kyɛ ka yeneɛ ba sage ne bon na o nan da nmaa bin, wolɔ ka ye na sage de le N nan yeli?"

6 A ye la ama puorin la ka Yesu da gan Galili mane, ba men nan boɔɔ Tebereas mane. ² Ka nobɔ yaga da tu O, bonzuiɔ ba da nyɛ la a tonseele O nan ton baaleba enɛ. ³ Ka Yesu da iri do tan zu a te zen ne O tutuuribo. ⁴ A Gyu deme Gan Baro Tigri men da tara la. ⁵ Yesu nan da doɔ O nimie a nyɛ nobɔ yaga nan kyaare O waara la, ka O da soore Felep, "Yen ka te na da boroboro ka a nobɔ bama di?" ⁶ Yesu da yeli la a nãã, ka O gyenne o kaa, bonso O da boɔ la bon na O nan na e. ⁷ Ka Felep da lee yeli ko O, "Denari kɔre ayi boroboro kon tɔɔ sen ba ka ba kan zaa nyɛ belan." ⁸ A O tutuuribo kan, Andero nan e Simon Pita ɔɔ, yeli ko O la, ⁹ "Dɔɔlee kan be la kyɛ a taa barle zɔn boroboro anuu ne zombilii ayi. Kyɛ boɔ la ama ko nobɔ yaga bama zaa?" ¹⁰ Ka Yesu yeli, "E ka a nobɔ zen tenɛ." Moɔ yaga da be la be, ka a doɔ, nan da tara turi anuu, da tɔɔ zen. ¹¹ Yesu da de la a boroboro. O nan da wa puori bareka puoruu baare la, ka O de a pon ko a tutuuribo, ka ba men pon ko a balan nan da zen. Le men la ka ba da pon a zombilii, ka ba nyɛ sen le ba nan boɔɔ. ¹² Ba nan wa tege la ka O yeli ko O tutuuribo, "Ye wuo a bondi-nãã nan kyere lan taa, ka bon zaa ta we. ¹³ Le ɔɔ la ka ba wuo a barle boroboro anuu bondi-nãã nan kyere lan taa, ka a da paale pɛbilii pie ne ayi. ¹⁴ A nobɔ bama nan da nyɛ a tonseele manno nãã Yesu nan da e, ba da yeli la, "Yelmenɛ, nãã la a Nmen-noɔr sobɔ na nan na wa a donɛ ɔɔ." ¹⁵ Yesu nan da boɔ ka ba boɔɔ ka ba nyɔɔ O ne kpɛã a e ka O waa ba naa la, ka O da lee gaa te do a tan zu Omenɛ. ¹⁶ Zie nan wa `maa la ka O tutuuribo da sigi a mane zie. ¹⁷ Be la ka ba te kpe gbori gan a mane te gaa Kaperneom. A san nãã ɔɔ, a zie da ɔɔ la, kyɛ ka Yesu da ba wa ba zie. ¹⁸ Ka a mane kɔɔ da doɔ, bonzuiɔ seseɛ kpɛã da fuuro la. ¹⁹ Ba nan da moɔ gaa me la bee anaare la ka ba nyɛ Yesu ka O kyene a kɔɔ zu a tara pee la a gbori, ka dambɛɛ da kpe ba. ²⁰ Ka O da yeli ko ba, "Maa la. Ye ta zoro dambɛɛ." ²¹ Le la ka ba pãã da sage de O en a gbori ɔɔ. A pare na ɔɔ la ka a gbori da ta a mane noɔre, a zie na ba nan gere. ²² A bieo daare, a nobɔ nan

da be a mane ganɛ, da nyɛ la ka gbori zaa ba kyebe see a gbori na a O tutuuribo yon nan da kpe. Yesu da ba lan kpe a gbori ne O tutuuribo, kyɛ ba yon la da kpe gaa. ²³ Ne le zaa, gboe mine da yi la Tebereas a wa pee la a zie na a Danãã nan da puori bareka puoruu kyɛ ka a nobɔ da ɔɔ a boroboro. ²⁴ A nobɔ nan da nyɛ ka Yesu bee O tutuuribo da ba kyebe, ba men da kpe la a gboe ɔɔ a wa Kaperneom a boɔɔ Yesu. ²⁵ Ba nan da nyɛ O a mane ganɛ la, ka ba yeli ko O, "Rabai, dabori san la ka Fo wa kyɛ?" ²⁶ Ka Yesu da lee yeli ko ba, "N seren yeli la yelmenɛ ko ye, a ba e ye nan nyɛ a tonseele manno zuiɔ la ka ye boɔɔ Ma, kyɛ ye nan da ɔɔ a boroboro tege zuiɔ la. ²⁷ Ye ta ton tomɔ ka ye nyɛ bondirii nan na san, kyɛ ka ye nyɛ bondirii nan na bebe tegtegle a wa ne nyɔvore nan kon boɔ baare, a bondirii na a Nensaala Bidɔ nan na ko ye. Bonso, Onɔ la ka Naanmen a Saa da de en O `lego." ²⁸ Ka ba pãã soore O, "Boɔ la ka te na e a tɔɔ ton Naanmen tomɔ?" ²⁹ Ka Yesu lee yeli ko ba, "Naanmen tomɔ la anãã: ka ye sage de Onɔ na O nan ton." ³⁰ Le la ka ba lee soore O, "Boɔ tonseele manno la ka Fo na e ka te tɔɔ nyɛ a sage de Fo? Boɔ tomɔ la ka Fo na ton?" ³¹ Te saakommine da di la manna a wegyan ɔɔ, a na ba nan nãã bin, 'O da ko ba la boroboro nan yi tenvelaa ka ba di.' ³² Ka Yesu pãã da yeli ko ba, "N seren yeli la yelmenɛ ko ye, Moses da ba ko ye a boroboro nan yi tenvelaa, kyɛ N Saa la korɔ ye boroboro yelmenɛ nan yi tenvelaa. ³³ Bonso, a Naanmen boroboro la a sobɔ na nan yi tenvelaa sigi wa a wa ko a donɛ nyɔvore." ³⁴ Ka ba pãã yeli ko O, "Danãã, ko te a boroboro nãã tegtegle." ³⁵ Ka Yesu yeli ko ba, "Maa la a nyɔvore boroboro. A neɛ na nan wa N zie, kan kon lee kpe o, kyɛ a neɛ na sobɔ men nan sage ne Ma, kɔɔ nyuuri kon lee kpe o. ³⁶ Kyɛ N yeli ko ye la ka ye nyɛ Ma la, kyɛ ye ba sage de. ³⁷ Balan zaa a Saa nan ko Ma na wa la N zie, kyɛ a neɛ na men nan wa N zie, N kon boɔ la bare. ³⁸ Bonso, N yi la tenvelaa sigi wa, ka N ta e Mmenɛ boɔbo kyɛ N ton a neɛ na nan ton Ma boɔbo. ³⁹ A Saa nan ton Ma boɔbo la anãã, ka balan zaa O nan ko Ma ka N ta boɔ kan zaa bare, kyɛ iri do ne ba a bebibaara daare. ⁴⁰ A neɛ na nan ton Ma boɔbo la anãã, ka neɛ zaa nan nyɛ a Bidɔ, a sage de O, na taa la nyɔvore nan kon boɔ baare, kyɛ N men na sen o la do ne a bebibaara daare." ⁴¹ Ama ɔɔ la ka a Gyu deme boɔ ye kyaare O, bonzuiɔ O yeli la, "Maa la a boroboro nan yi tenvelaa sigi wa." ⁴² Ka ba yeli, "Anãã naane Yesu, Gyosɛf bidɔ, O saa ane O ma te nan boɔ? Wolɔ ka O pãã yeli, 'N yi la tenvelaa a sigi wa?'" ⁴³ Le la ka Yesu lee yeli ko ba, "Ye ta boɔ ye yemene ɔɔ. ⁴⁴ Neɛ zaa kon boɔ wa N zie see ka a Saa nan ton Ma tage o wa ne. Kyɛ N na sen o la do ne a bebibaara daare. ⁴⁵ Ba nãã la bin a Nmen-noɔr deme gama ɔɔ: 'Naanmen na wuli la ba zaa.' A le zuiɔ neɛ na zaa nan wono kyɛ zanna a Saa zie, na wa la N zie. ⁴⁶ A ba e ka neɛ zaa dan nyɛ la a Saa, see a neɛ na sobɔ nan yi

Naanmen zie. Onk la da nye a Saa. ⁴⁷ N seren yeli la yelmenje ko ye, a nee na nanj sage de Ma taa la nyovore nanj kon bnj baare. ⁴⁸ Maa la a nyovore boroboro. ⁴⁹ A ye saakommine da di la manna a wegjanj poɔ kyɛ da kpi. ⁵⁰ Na la a boroboro nanj yi tenvelaa a sigi wa, ka nee zaa na tɔɔ di o kyɛ ta kpi. ⁵¹ Maa la a boroboro nanj voorɔ a yi tenvelaa a sigi wa. Ka nee wa di a boroboro ŋa, o na voorɔ la tegtegle. A boroboro na N nanj na tere e la a N enjan nene. Onk la ka N na tere ka a e a donɛɛ nyovore." ⁵² Le la ka a Gyu deme piili ŋmeɛɛ nɔkpeene a ba poɔ a yele, "Wolɔ ka a dɔɔ ŋa na de O enjɛne ko te ka te di?" ⁵³ Ka Yesu pãã yeli ko ba, "N seren yeli la yelmenje ko ye, ka yenee ba di a Nensaala Bidɔɔ en-nene kyɛ nyu O zẽẽ, ye ba taa nyovore a ye poɔ. ⁵⁴ Nee na zaa nanj dire N en-nene kyɛ nyuuro N zẽẽ, taa la nyovore nanj kon bnj baare, kyɛ N na seŋ o la do ne a bebibaara daare. ⁵⁵ Bonso, N en-nene e la bondirii menje, kyɛ ka N zẽẽ menj e bonnyuuri menje. ⁵⁶ Nee na nanj dire N en-nene kyɛ nyuuro N zẽẽ be la N poɔ, ka N menj be o poɔ. ⁵⁷ A seŋ le a Saa nanj voorɔ nanj toŋ Ma, ka N voorɔ a Saa zuiŋ, le la ka a nee na sobɔ nanj dire Ma menj na voorɔ a N zuiŋ. ⁵⁸ Na la a boroboro nanj da yi tenvelaa a sigi wa. A ba e na ye saakommine nanj da di manna kyɛ kpi, kyɛ a nee na nanj dire a boroboro ŋa na voorɔ la tegtegle." ⁵⁹ O da yeli la a yeɛ ama a senagɔɔ poɔ a sanj na O nanj da wullo Kaperneom poɔ. ⁶⁰ A le poɔ, O tutuuribo yaga nanj wa wonj a ŋaa, ba yeli la, "Yelkpãã la aŋa. Aŋ la na tɔɔ bnj a tɛge?" ⁶¹ Yesu nanj da bnj Omenje poɔ enje ka O tutuuribo boolɔ yeɛ kyaare ne a yeɛ aŋa la, ka O yeli ko ba, "A ŋaa e la ka ye lee puorinj? ⁶² Bonj pãã ka yenee na e ka ye nye a Nensaala Bidɔɔ ka O do a zie na O nanj da be koronj? ⁶³ A see la tere nyovore, kyɛ a enjan ba taa tɔɔ. A yelbie N nanj yeli ko ye e la see kyɛ la e nyovore. ⁶⁴ Kyɛ ye mine bebe la nanj ba sage de." Bonso, a piilun sanj, Yesu da bnj la balan nanj ba sage de, ane kanj na nanj na iri de O ko ba. ⁶⁵ Ka O yeli, "Le la ka N yeli ko ye, ka nee zaa kon tɔɔ wa N zie, ka a Saa naane na ko o sori." ⁶⁶ A nanj yi a sanj na poɔ la ka O tutuuribo yaga lee puori a da ba la kyene ne O. ⁶⁷ Ka Yesu soore a pie ne bayi, "Ye menj boɔɔ la ka ye lee gaa bee?" ⁶⁸ Ka Simon Pita pãã da lee yeli ko O, "Danja, aŋ zie la ka te na gaa? Fo taa la a nyovore nanj kon bnj baare yelbie. ⁶⁹ Te sage de la kyɛ bnj ka Fɔɔ la a Kristo, a Naanmen nanj voorɔ Bidɔɔ." ⁷⁰ Ka Yesu da lee yeli ko ba, "N ba kaa iri a ye pie ne bayi bee? Kyɛ ye kanj sobɔ e la devel!" ⁷¹ O da yeɛ la Gyudas Iskarioti nanj e Simon bidɔɔ yeɛ. Bonso, onk la da naa iri de O ko ba, ane le o nanj da e a pie ne bayi kanj.

7 A yeɛ ama puorinj la ka Yesu da kyene Galili poɔ. O da ba boɔɔ ka O kyene Gyudea poɔ, bonzuiŋ, a Gyu deme da boɔɔ ka ba ko O. ² Kyɛ a Gyu deme Puoru Segre Tigri da tara la. ³ A le zuiŋ ka O yɔɔmine da yeli ko O, "Yi a kyɛ, a kyenj gaa Gyudea ka Fo tutuuribo

tɔɔ nye a tomɔ Fo nanj tonɔ. ⁴ Nee zaa ba manj soɔɔ tonɔ tomɔ a sanj na poɔ O nanj boɔɔ ka ba bnj O kperaa le. Ka Fɔɔ tonɔ a tomɔ ama, wuli Fomenje ko a donɛɛ deme." ⁵ Bonso, O yɔɔmine menj gba da ba sage de O. ⁶ Le la ka Yesu yeli ko ba, "N sanj ba ta sere, kyɛ yenee sanj manj e la sere. ⁷ A donɛɛ deme kon tɔɔ kyiiire ye, kyɛ ba kyiiire Ma la, bonzuiŋ, N di la dansee ka ba tomɔ e la faare. ⁸ Ye do a tigri zie. Maa ba duoro a tigri zie sere, bonso N sanj ba ta sere." ⁹ O nanj da yeli a yeɛ ama ko ba, O da kyãã be la a Galili poɔ. ¹⁰ Kyɛ a O yɔɔmine nanj da do a tigri zie, O menj da do gaa la be. O da ba gaa kperaa le, kyɛ da e a na soɔɔ la. ¹¹ A Gyu deme pãã da boɔɔ O la a tigri zie a soore, "Yenj ka O be?" ¹² Balan nanj da be a nobɔ poɔ a boolɔ yeɛ kyaare ne O da e la yaga, kyɛ ka ba mine da yeli, "O e la nenvelaa." Ka ba mine lee yeli, "M'm, O belle la a nobɔ." ¹³ Ne a le zaa, nee zaa da ba yeli O yeɛ ka a sãã, bonzuiŋ ba da zoro la a Gyu deme dambẽẽ. ¹⁴ A Tigri nanj da te kpe ta soɔɔ la, ka Yesu da do kpe a Nmen Yiri poɔ te wullo. ¹⁵ A Gyu deme nɛe da `maa la, ka ba da yeli, "Wolɔ ka a dɔɔ ŋa bnj gama kannoo kyɛ da ba zanne zaa?" ¹⁶ Ka Yesu da lee yeli ko ba, "N wuluu ba e N bon, kyɛ a Sobɔ nanj toŋ Ma toɔre la. ¹⁷ Ka nee zaa boɔɔ ka o toŋ Naanmen boɔɔ, o na bnj kyaare ne la a wuluu, ka a yi la Naanmen zie, bee ka a yi la Mmenje zie. ¹⁸ Nee na nanj yeɛ omenje yeɛ boɔɔ la omenje enjo. Kyɛ nee na nanj boɔɔ a Sobɔ na nanj toŋ O enjo, e la yelmenje sobɔ. Yelbatorunj zaa kyebe a O poɔ. ¹⁹ Moses ba ko ye a nobinnaa? Kyɛ ye kanj zaa ba tuuro a nobinnaa. Bonj venj ka ye boɔɔ ka ye ko Ma?" ²⁰ Ka a nobɔ da lee yeli, "Fo taa la kɔntɔ. Aŋ la boɔɔ ka o ko Fo?" ²¹ Ka Yesu da lee yeli ko ba, "N toŋ la ton bonye-naa ka ye zaa nɛe `maa. ²² Moses nanj da ko ye yɔɔmaabo zuiŋ la (a da ba yi Moses zie, kyɛ a da yi la a saamine zie), ka ye manj ŋmaa dɔɔ yɔɔre a Sabat bebiri. ²³ A dɔɔ nanj nye yɔɔmaabo a Sabat bebiri ka a nobinnaa Moses nanj tere ta sanj, bonj la so ka ye nye suuri ne Ma, N nanj e ka a dɔɔ zie zaa waa soŋ a Sabat bebiri? ²⁴ Ye ta kaara le nensaala nanj waa kyɛ dire o sereɛ, kyɛ ye manj di sereɛ ne yeltorunj sereɛ diu." ²⁵ Ba mine nanj da yi Gyerosalem pãã da yeli la, "A dɔɔ ŋa naane ka ba boɔɔ ka ba ko? ²⁶ Nyɛ, O yeɛ la yeɛ kperaa le, kyɛ ba ba yeli yeɛ zaa ko O. A tenkaareba ta bnj kyɛ sage ka a dɔɔ ŋa seren e la a Kristo? ²⁷ Kyɛ te bnj la be a dɔɔ ŋa nanj yi. A sanj na a Kristo nanj na wa, nee zaa kon bnj a zie na O nanj yi wa." ²⁸ Yesu nanj da kyãã wullo a Nmen Yiri poɔ la, ka O da ŋme kpelle a yeli, "Ye bnj Ma la, a menj bnj a zie na N nanj yi! N ba be kyɛ Mmenje zuiŋ, kyɛ a Sobɔ nanj toŋ Ma e la yelmenje sobɔ! Ye ba bnj O! ²⁹ Kyɛ Maa bnj O la, bonzuiŋ N yi la O zie, ka O toŋ Ma!" ³⁰ Le la ka ba da boɔɔ ka ba nyɔɔ O, kyɛ nee zaa nu da ba tɔ O, bonzuiŋ O sanj da ba ta sere. ³¹ Ka nobɔ yaga da sage de O a yeɛ, "Ka a Kristo wa te wa, O na toŋ la tonseele ka a ganj le a dɔɔ ŋa nanj toŋ?" ³² A

Farasi deme da wonj ka a nobɔ da boolɔ yele la a yelɛ ama kyaare ne O. Ka a Farasi deme ane a puoru nerɛkponni ninderebe da tonj tontoneba ka ba gaa te nyɔge O. ³³ Ka Yesu pãã yeli ko ba, “N na be la ye zie a kɔɔre belanj le, kye N na lee gaa la a Sobɔ na nanj tonj Ma zie. ³⁴ Ye na bɔ Ma la, kye ye kon nye Ma. A zie na N nanj na be, ye kon tɔɔ wa be.” ³⁵ Ka a Gyu deme da yeli ko taa, “Yen la ka O teere ka O na gaa la ka te kon tɔɔ nye O? O teere ka O na gaa la a be na te nobɔ nanj yaare kpeere a Grik deme zie, a te wuli a Grik deme bee? ³⁶ Bonj yelbie la ka O yeli: ‘Ye na bɔ Ma la, kye ye kon nye Ma’ kye ‘A zie na N nanj na be, ye kon tɔɔ wa be?’” ³⁷ A bebibaara nanj e a Tigri bebikponj daare la, ka Yesu da iri are kye nme kpelle a yeli, “Ka kɔɔ nyuuri wa kpe kanj zaa, ye venj ka o wa N zie a wa nyu! ³⁸ Bare kɔɔ nanj taa nyɔvɔre na zo yi la a nee na sobɔ nanj sage ne Ma pɔɔ, a na a Nmaabo nanj yeli!” ³⁹ Kye O yeli la ama kyaare ne a See, Onɔ a balan nanj sage de da naa nye. Bonso, a Sekyerete da ba wa sere, bonzuij Yesu da ba nye O enno sere. ⁴⁰ A le zuij, nobɔ yaga nanj yi a gya-maa pɔɔ nanj da wonj a yelbie ama, da yeli la, “Yelmenje, na la a Nmen-noɔr sobɔ.” ⁴¹ Ka ba mine yeli, “Na la a Kristo.” Kye ka ba mine yeli, “A Kristo na yi la Galili pɔɔ?” ⁴² A Nmaabo ba yeli ka Kristo na yi la David bibiiri pɔɔ kye yi Betlehem, a tenje na pɔɔ David nanj da kpeere?” ⁴³ A le pɔɔ, a nobɔ da ponj la ziiri ayi a Yesu zuij. ⁴⁴ Ba mine da bɔɔɔ la ka ba nyɔge O, kye kanj zaa nu da ba tɔ O. ⁴⁵ Ka a tontoneba da lee wa a puoru nerɛkponni ninderebe ane a Farasi deme zie, ka ba da soore ba, “Bonj la so ka ye ba taa O wa ne?” ⁴⁶ Le la ka a tontoneba da lee yeli ko ba, “Nee zaa danj ba yeli yele a senj a dɔɔ na.” ⁴⁷ Ka a Farasi deme da lee soore ba, “O da menj belle ye la bee? ⁴⁸ A zikaareba kanj sobɔ bee a Farasi deme kanj sobɔ da sage de O la bee? ⁴⁹ Kye a gyamaa na nanj ba bɔɔɔ a nobinnaa, nme-enj be la ba zie.” ⁵⁰ Nikodemus, nanj da gaa Yesu zie a tensoɔ sanja, kye da e a ba kanj, da yeli la ko ba, ⁵¹ “A te nobinnaa manj di la nee sere kye pãã kyelle wonj a bɔɔɔ bon na a sobɔ nanj ere?” ⁵² Ka ba lee yeli ko o, “Fo menj yi la Galili bee? Bɔ kaa a Nmaabo pɔɔ. Nmen-noɔr sobɔ zaa danj ba yi Galili.” ⁵³ Ka nee zaa da lee gaa omenje yiri.

8 Ka Yesu da gaa te do a Dleve tanja zu. ² A baguo pipi sanj, O da lee wa la a wa kpe a Nmen Yiri pɔɔ, ka a nobɔ zaa da wa O zie, ka O zenj a wuli ba. ³ A nobinna kaakaareba ane a Farasi deme da nyɔge la pɔɔɔ kanj nanj tonj peemo tomɔ, a kpe wa ne O zie. Ba nanj e ka a pɔɔɔ are a nobɔ niɛ, ⁴ ka ba yeli ko Yesu, “Wuliwullo, ba nyɔge la a pɔɔɔ na ka o be peemo tomɔ pɔɔ. ⁵ A nobinnaa pɔɔ, Moses da tere la noɔre ko te ka te de kuuri a za ne a pɔɔɔ na tɔ ko. A le pɔɔ, bonj la ka Fɔɔ yeli?” ⁶ Ba da soore la a soorbiri na a gyenne O, ka ba tɔɔ de a nyare ne Yesu zu. Kye Yesu da gũũ la tenje kye nmaa a tenje soɔ ane O nubiri. ⁷ Ba nanj da kyãã soore O yelbie la, ka O dɔle Omenje kye yeli ko ba, “A

sobɔ na nanj ba taa yelbieri zaa a ye pɔɔ, ye venj ka o de weẽ de kuuri za ne a pɔɔɔ.” ⁸ Kye ka O lee gũũ a nmaa a tenje soɔ. ⁹ A le, balan nanj da wonj a bɔɔɔ ba teronj pɔɔ ka ba menj sanj la, da yire la bonyena, bonyena, a piili ne a nembere a te ta a ba baaro zie. Kye ka Yesu yonj da kyere ane a pɔɔɔ nanj are a kpakyaga. ¹⁰ Yesu nanj da wa lee iri dɔle a ba nye nee zaa kye a pɔɔɔ yonj la, ka O da yeli ko o, “Pɔɔɔ, yenj la ka a balan nanj nyare fo zu be? Nee zaa ba di fo sere, ka fo senj sanjaa bee?” ¹¹ Ka o yeli, “Bonyenaa zaa kyebe, Danja.” Ka Yesu da yeli ko o, “N menj ba di fo sere. Gere, kye ta lee e yel-bebe.” ¹² Ka Yesu da lee yeli ko ba, “Maa la a donɛ kyãã. Nee na sobɔ nanj tuuro Ma kon bɔɔ kyenj lige pɔɔ, kye o na taa la nyɔvɔre kyãã.” ¹³ A le zuij ka a Farasi deme da yeli ko O, “Fo di la Fomenje dansee. Fo dansee ba e yelmenje.” ¹⁴ Ka Yesu da lee yeli ko ba, “Menj gba, ka Maa di Mmenje dansee, N dansee e la yelmenje. Bonso, N bɔɔɔ la zie na N nanj yi wa, ane zie na N nanj gere. Kye yenee ba bɔɔɔ zie na N nanj yi wa bee zie na N nanj gere. ¹⁵ Ye manj di la enganonj sere, kye N ba dire nee zaa sere. ¹⁶ Ane menj, ka Maa di a sere, N sere diu e la yelmenje, bonzuij, N ba e N yonj kye a Saa nanj tonj Ma be la N zie. ¹⁷ A menj nmaa la biɛ a ye nobinnaa pɔɔ, ka nobɔ bayi dansee diu e la yelmenje. ¹⁸ Maa la a nee na sobɔ nanj dire Mmenje dansee, kye a kanj menj nanj dire N dansee la a Saa nanj tonj Ma.” ¹⁹ Ka ba pãã da soore O, “Yenj la ka a Fo Saa be?” Ka Yesu da lee yeli, “Ye ba bɔɔɔ Ma bee a N Saa. Ka yenee da bɔɔɔ Ma, ye menj da naa bɔɔɔ la N Saa.” ²⁰ O da yeli la a yelbie ama a libiteroo zie, O nanj da kyãã wullo a Nmen Yiri pɔɔ. Kye nee zaa da ba de o nu tɔ ne O, bonso O sanj da ba ta sere. ²¹ Ka Yesu pãã da lee yeli ko ba, “N gere la zie ka ye na bɔ Ma, kye ye na kpi la a ye yelbebe enj. Zie na N nanj gere, ye kon tɔɔ wa.” ²² Le la ka a Gyu deme da yeli, “O na ko la Omenje bee? A naa zuij la ka O yeli, ‘Zie na N nanj gere, ye kon tɔɔ wa?’” ²³ Kye ka O da yeli ko ba, “Ye yi la a samaluon pulij, kye N yi la a sazu. Yenee e la a donɛ na nobɔ, kye Maa ba e a donɛ na nee. ²⁴ A le zuij la ka N yeli ko ye, ka ye na kpi la a ye yelbebe pɔɔ. Bonso, ka yenee ba sage de ka Maa la a Onɔ, ye na kpi la a ye yelbebe pɔɔ.” ²⁵ Ka ba pãã da soore O, “Anj la Fo?” Ka Yesu da yeli ko ba, “A e la a na N nanj da yeli ko ye a yi a piilun sanj. ²⁶ A kyaare ne ye, N taa la yele yaga na yeli kye di a sere. Kye a nee na nanj tonj Ma e la yelmenje sobɔ. Kye bon na zaa N nanj wonj a yi O zie, N yeli ko la a donɛ deme.” ²⁷ Ba da ba bɔɔɔ a tege, ka O Saa yele la ka O da yele korɔ ba. ²⁸ Le la ka Yesu da yeli ko ba, “Ka yenee wa zege a Nensaala Bidɔɔ ka O do, le la ka ye na bɔɔɔ ka Maa la a Onɔ, ka N ba ere bon zaa Mmenje enj, kye N yeli la a yele ama a na a Saa nanj wuli Ma. ²⁹ A nee na nanj tonj Ma be la N zie. A Saa ba bare Ma N yonj, bonzuij, N manj e la boma na nanj pele O pɔɔ.” ³⁰ O nanj da yeli a yelbie ama la, ka nobɔ yaga da sage de O. ³¹ Ka Yesu pãã da yeli ko a Gyu deme

nanj da sage de O, "Ka yenee wa tuuro N yelbiri sobiri pɔɔ, ye serenje la N tutuuribo. ³² Kye ye na bɔɔ la a yelmenje, ka a yelmenje e ka ye so yemenne." ³³ Ka ba da lee yeli ko O, "Te e la Abraham bibiiri. Te danj ba e nee zaa gbanjbaare. Wolɔ ka Fo tɔɔ yeli ko te, 'Ye na so la yemenne?'" ³⁴ Ka Yesu da lee yeli ko ba, "N serenje yeli la yelmenje ko ye, nee zaa nanj ere yelbieri e la yelbieri gbanjbaa. ³⁵ Kye a gbanjbaa ba kpeere a yiri pɔɔ tegtegle, kye a bidɔɔ manj kpeere la be tegtegle. ³⁶ A le zuiɔ, ka a Bidɔɔ e ka ye so yemenne, ye na serenje so la yemenne. ³⁷ N bɔɔ la ka ye e la Abraham bibiiri. Kye ye bɔɔɔ la ka ye ko Ma, bonzuiɔ N yelbiri ba taa vuo zaa a ye pɔɔ. ³⁸ N yeli la a bon na Maa nanj nye N Saa zie, kye ka yenee ere bon na ye nanj nye a ye saa zie." ³⁹ Ka ba da lee yeli ko O, "Abraham e la te saa." Ka Yesu da yeli ko ba, "Ka yenee da waa Abraham bibiiri, ye da naa toɔ la Abraham tomɔ. ⁴⁰ Kye pampana ŋa, ye bɔɔɔ ka ye ko Ma, a dɔɔ nanj yeli ko ye a yelmenje O nanj wonj a yi Naanmen zie. Abraham danj ba toɔ ŋa. ⁴¹ Ye ere la a ye saa eronj." Ka ba pãã da yeli ko O, "Ba ba dɔɔ te zej-yiri bibiiri. Te taa la Saa bonyena. Naanmen la." ⁴² Ka Yesu da yeli ko ba, "Ka Naanmen da e ye Saa, ye da naa nɔɔ Ma la, bonso, N yi la Naanmen zie a kye wa. N ba wa Mmenje zuiɔ, kye Onɔ nanj toɔ Ma. ⁴³ Bonj la so ka ye ba bɔɔ la a ye N nanj ye tege? Ye ba bɔɔ, bonzuiɔ, ye kon tɔɔ wonj N yelbiri. ⁴⁴ Ye e la ye saa a devel biiri, a bɔɔɔ ka ye ere ye saa bɔɔɔ. O da e la nenkoora a yi a piiluu sanj. O ba are a yelmenje pɔɔ, bonso, yelmenje zaa kyebe o zie. Ka onɔ ŋmaara zirii, o manj yeli la ka a yi la omenje teeronj pɔɔ, bonso, o e la ziri-ŋmaara kye lee e a ziri-ŋmaabo saa. ⁴⁵ Kye N nanj yeli a yelmenje ko ye zuiɔ la ka ye ba sage de Ma. ⁴⁶ Ye buo sobɔ la na tɔɔ e ka N sage ka N taa la yelbieri? Ka Maa yeli a yelmenje, bonj la so ka ye ba sage de Ma. ⁴⁷ A nee na nanj yi Naanmen zie, manj wonj la Naanmen yelbie. A le pɔɔ, ye ba wonj a, bonzuiɔ, ye ba yi Naanmen zie." ⁴⁸ Ka a Gyu deme pãã da lee soore O, "Te da ba yeli ka a tori la ka Fo e la Samaria nee a taa kɔntɔɔ?" ⁴⁹ Ka Yesu da lee yeli, "N ba taa kɔntɔɔ, kye N de la gyermɛ ko N Saa, kye ye ba de gyermɛ ko Ma. ⁵⁰ N ba bɔɔɔ Mmenje erɔno. Nee kanj be la be nanj bɔɔɔ a, kye dire serɛɛ. ⁵¹ N serenje yeli la yelmenje ko ye, ka nee zaa wa tu N noore yelbiri, o kon bɔɔ kpi togtogi." ⁵² Ka a Gyu deme pãã da yeli ko O, "Pampana ŋa te bɔɔ ka Fo taa la kɔntɔɔ. Abraham kpi la, ka a Nmen-noɔɔ deme menj da kpi. Kye ka Fo yeli ka nee zaa nanj tu a Fo noore yelbiri, ka o kon bɔɔ kpi togtogi. ⁵³ Fo zuo la a te Saa Abraham nanj kpi bee? A Nmennoɔɔ deme menj kpi la. Anj la ka Fo teere ka Fo e la?" ⁵⁴ Ka Yesu da lee yeli, "Ka Maa erɔne Mmenje, a N erɔno ba waa bon zaa. N Saa la a Nee na nanj erɔne Ma, Onɔ ye nanj yeli ka O e la ye Naanmen. ⁵⁵ A ne le zaa, ye nanj ba bɔɔ O, kye Maa bɔɔ O la. Ka Maa wa yeli ka N ba bɔɔ O, N na waa la ziriŋmaara a te serenje ye. Kye N bɔɔ O la a tu O noore yelbiri.

⁵⁶ A ye saa Abraham da kyelle la ka o nye N bebiri. O da nye o la, ka o pɔɔ da pele." ⁵⁷ Ka a Gyu deme pãã da yeli ko O, "Fo ba ta yuomo lezaayi ne pie sere, kye nye Abraham?" ⁵⁸ Ka Yesu da yeli ko ba, "N serenje yeli la yelmenje ko ye, N bebe la kye ka ba pãã dɔɔge Abraham." ⁵⁹ A ŋaa pɔɔ la ka ba da wuo kubo ka ba za ne O. Kye ka Yesu da sɔɔgle Omenje a sɔɔgle yi a Nmen Yiri pɔɔ a kpe a ba pɔɔ te tɔle gaa.

9 Yesu nanj toɔ gɛre la ka O nye dɔɔ kanj nanj e zɔɔ a yi o dɔɔgebo sanj. ² Ka O tutuuribo soore O, "Rabai, anj la toɔ yelbieri, a dɔɔ ŋa bee o dɔɔgrebɔ la ka ba dɔɔge o zɔɔ?" ³ Ka Yesu da lee yeli, "A dɔɔ ŋa bee o dɔɔgrebɔ naane toɔ yelbieri, kye o zɔɔne na e la ka Naanmen tomɔ tɔɔ yuo sãã o zie. ⁴ A fere la ka N toɔ ŋa Nee na sobɔ nanj toɔ Ma tomɔ a ŋmenaa sanj. A tensoɔ waara la ka kanj zaa kon tɔɔ toɔ tomɔ. ⁵ N nanj faa be a doneɛ pɔɔ, Maa la a doneɛ kyãã." ⁶ O nanj da yeli a yeɛ ama, O da poore la motaare binj a tenje soɔ, a bu a tenɛ ne a motaare, a de a tenɛ sɔ ne a dɔɔ zɔɔ na nimie. ⁷ Ka O da yeli ko o, "Gaa te pege fomenje a Seloam tambogi pɔɔ" (Seloam pare la Tommo). Le la ka o gaa te pege, a lee wa a nyere. ⁸ A le zuiɔ, o lanj kpeerebe ne balanj nanj danj nye o ka o e zɔɔ, da yeli la, "A dɔɔ ŋa naane da manj zej kɔɔ?" ⁹ Ka ba mine yeli ka, "Onɔ la." Kye ka ba mine yeli, "O yi la taa ne a dɔɔ." Kye ka o yeli, "Maa la." ¹⁰ A le zuiɔ, ka ba da soore o, "Wolɔ la ka fo nimie e yuo?" ¹¹ Ka o da lee yeli, "A dɔɔ na ba nanj bɔɔɔ Yesu la bu tenɛ a de sɔ ne n nimie, kye yeli ko ma, 'Gaa a Seloam tambogi pɔɔ te pege'. Le la ka N gaa te pege ka n nimie lee yuo." ¹² Ka ba pãã soore o, "Yerɔ ka O be?" Ka o yeli, "N ba bɔɔ." ¹³ Ka ba taa o, a nee na nanj da e zɔɔ, a wa ne a Farasi deme zie. ¹⁴ A Sabat bebiri da la ka Yesu bu tenɛ a yuo ne a dɔɔ nimie. ¹⁵ Ka a Farasi deme menj pãã da lee soore o le o nanj e ka o nimie lee nyere. Ka o yeli ko ba, "O de la tenɛ sɔ ne n nimie, ka N pege, a nyere." ¹⁶ Le la ka a Farasi deme mine yeli, "A dɔɔ ŋa ba yi Naanmen zie, bonso, O ba tu a Sabat bebiri noore." Kye ka ba mine da soore, "Wolɔ ka dɔɔ nanj e yelbieri sobɔ na tɔɔ toɔ tonseele ŋa tɔ." Le la ka wele taa da be ba pɔɔ. ¹⁷ Ka ba da lee soore a dɔɔ zɔɔ, "Onɔ nanj da yuo a fo nimie, bonj ye le la ka fo na yeli kyaare ne O?" Ka o yeli, "O e la a Nmen-noɔɔ sobɔ kanj." ¹⁸ Kye a Gyu deme da ba sage ne o, ka o da zɔɔ la kye lee nyere, a kye gu ka ba bɔɔle a onɔ nanj lee nyere dɔɔgrebɔ. ¹⁹ Ka ba da soore ba, "A ye bidɔɔ la anj ye nanj yeli ka ye dɔɔge o la zɔɔ? Wolɔ la ka o pãã lee nyere pampana ŋa?" ²⁰ Ka o dɔɔgrebɔ da lee yeli ko ba, "Te bɔɔ ka te bidɔɔ la, a bɔɔ ka te da dɔɔge o la zɔɔ." ²¹ Kye le o nanj e nyere pampana ŋa, te ba bɔɔ, bee nee na nanj yuo o nimie, te ba bɔɔ. O serɔ la nee. Ye soore o. O na yeli la omenje ye le." ²² O dɔɔgrebɔ da yeli la a yeɛ ama, bonzuiɔ ba da zoro la a Gyu deme dambɛɛ. Bonso, a Gyu deme da lanj la noore ka nee zaa nanj de Yesu ka Onɔ la a Kristo, ka ba na iri o la bare a senagɔɔ pɔɔ. ²³ A le zuiɔ la

ka o dɔgrebo da yeli, “O sen la nee. Ye soore o.”²⁴ Le la ka ba da lee boole a dɔɔ na nan da e zɔɔ a yeli ko o, “Ko Naanmen a eno. Te bɔɔ la ka a dɔɔ ɔa e la yelbebe sobɔ.”²⁵ Ka o da lee yeli, “Ka O e la yelbebe sobɔ bee ka O ba e, N ba bɔɔ. Yelyenaa N nan bɔɔ la, ka N da e la zɔɔ, kye pampana N nyere la.”²⁶ Ka ba pãã da lee soore o, “Bɔɔ la ka O da e ko fo? Wɔɔ la ka O e yuo a fo nimie?”²⁷ Ka o lee yeli ko ba, “N dan yeli ko ye la, kye ka ye ba kyelle. Bɔɔ la so ka ye boɔɔ ka ye lee won? Ye men boɔɔ la ka ye e O tutuuribo bee?”²⁸ Ka ba piili a tooro o a ye, “Fo e la O tutuuro, kye tenee e la Moses tutuuribo.”²⁹ Te bɔɔ la ka Naanmen da yeli la yelee ko Moses, kye a nee ɔa en, te ba bɔɔ zie na O nan yi.”³⁰ Ka a dɔɔ da lee yeli ko ba, “Aɔa e la n`maa bon, ka ye ba bɔɔ zie na O nan yi, kye Onɔ la yuo n nimie.”³¹ Te bɔɔ la ka Naanmen ba kyelle yelbebe deme. O nan kyelle la won nee na zaa nan zoro Naanmen a ere O boɔbo.³² A donɛ nan piili zaa, te dan ba won ka nee zaa yuo la nee na ba nan dɔge ka o e zɔɔ nimie.³³ Ka a dɔɔ ɔa da ba yi Naanmen zie, O da kon tɔɔ e bon zaa.”³⁴ Ka ba da lee yeli ko o, “Fɔɔ, ba nan dɔge yelbebe won poɔ, fo wullo te la?” Le la ka ba digi o bare.³⁵ Yesu da won la ka ba kare la a dɔɔ bare. O nan da wa nye o, O da soore o la, “Fo sage de la a Naanmen Bidɔɔ?”³⁶ Ka o da lee yeli, “Danɔa, an la O, ka N na tɔɔ sage de O?”³⁷ Ka Yesu da yeli ko o, “Fo da nye O la; kye Onɔ men la a Sobɔ nan ye ne fo a yelee.”³⁸ Ka o da yeli, “Danɔa, N sage de la.” Ka o da gbi dumo puori O.³⁹ Ka Yesu da yeli, “Serɛɛ diu zuiɔ la ka N wa a donɛ ɔa poɔ, ka balan nan ba nyere na tɔɔ nyere la kye ka balan nan nyere na tɔɔ waa zɔɔne.”⁴⁰ Ka a Farasi deme mine nan da be O zie, da won a yelbie ama a soore O, “Te men zɔɔ la bee?”⁴¹ Ka Yesu da yeli ko ba, “Ka yenee da zɔɔ, ye kon taa yelbieri zaa. Kye pampana ɔa, ye yeli la, ‘Te nyere la’. A le zuiɔ, ye yelbieri na bebe la.

10 “N seren yeli la yelmenɛ ko ye, a nee na nan ba tu a pezage dendɔre kpe, kye do tu zie kan kpe, e la nannyige ane fafaara.² Kye a nee na nan nan tu a dendɔre kpe la a peere kyeenɛ.³ A dendɔre guuro nan yuo la a dendɔre ko o, ka a peere nan won o kɔkɔre. O boole la omenɛ peere yoe, a nan de a wẽẽ a yi ne.⁴ O nan wa taa omenɛ peere yi ne, o nan de la a wẽẽ, ka a peere tuuro o, bonso, a bɔɔ la a o kɔkɔre.⁵ Kye ne a le zaa, a kon tu saana. Kye a na zo la yi o zie, bonso, a ba bɔɔ a saana kɔkɔre.”⁶ Yesu da la la a sokpare ɔa ko ba, kye ba da ba bɔɔ a yelee O nan da yeli ko ba tege.⁷ A le zuiɔ la ka Yesu pãã da lee yeli ko ba, “N seren yeli la yelmenɛ ko ye, Maa la a peere dendɔre.⁸ Balan zaa nan da de wẽẽ wa N enɛ, e la nannyigri ane fafaareba, kye a peere da ba kyelle ba.⁹ Maa la a dendɔre. Ka nee zaa wa tu N zie kpe, o na nye la faabo. O na kpe la kye lee yi a nye moɔɔ.¹⁰ A nannyige da ba wa welee, kye o wa la ka o zu bee ko bee san bare. Maa wa la ka ba tɔɔ taa nyɔvɔre, a taa o yaga yaga le.¹¹ “Maa la a pekyeen-

son. A pekyeenɛ nan de la O nyɔvɔre bin ko a peere.¹² Kye a nee na ba nan da de a yɔkɔ o, ba e a pekyeenɛ kye ba e a peere sobɔ. Le la ka onɔ wa nye gbɔngbɔri ka o waara, ka o zo yi kye bare a peere. Ka a gbɔngbɔri pãã nyɔge a peere kye ɔme a yaare bare.¹³ A nee na sobɔ nan zo la bonzuiɔ, o tonɔ la o yɔvɔre won enɛ. A le poɔ, o ba taa a peere teeroɔ.¹⁴ “Maa la a pekyeenɛ sobɔ. N bɔɔ la N peere, ka N peere men bɔɔ Ma—¹⁵ a na a Saa nan bɔɔ Ma, kye N men bɔɔ a Saa. N men de la N nyɔvɔre bin ko a peere.¹⁶ N taa la peere mine nan ba yi a pezage ɔa poɔ. A sen la ka N men taa a wa ne. A na won la N kɔkɔre, ka a zaa waa pezage yenaa ka pekyeen yenaa kaara a.¹⁷ A le poɔ la ka N Saa bɔɔ Ma, bonzuiɔ N bin la N nyɔvɔre, kye ka N na tɔɔ lee de o.¹⁸ Nee zaa ba de o N zie, kye Maa la bin o Mmenɛ. N taa la fan ka N bin o kye lee taa fan ka N lee de o. A noore ɔa la ka N de N Saa zie.”¹⁹ A yelbie ama poɔ la ka a Gyu deme da lee pon taa.²⁰ Ka ba yaga zie da yeli, “O taa la kɔntɔn a lee yan-yaa. Bɔɔ la so ka ye kyelle O yelee?”²¹ Kye ka ba mine yeli, “Ama ba e nee kɔntɔn nan nyɔge yelbie. Kɔntɔn na tɔɔ yuo la zɔɔne nimie?”²² Le la ka a Nmen Yiri Pegebo Tigri wa Gyerosalem poɔ, kye a da e la a seseɛ san.²³ Yesu da be la a Nmen Yiri poɔ a kyene Solomon veranda zu.²⁴ Ka a Gyu deme pãã wa gyilli O a soore O, “A na kɔre la ta wɔɔ kye ka Fo ven ka te bonɔ. Ka Fɔɔ la a Kristo, yeli daadaa ko te.”²⁵ Ka Yesu da lee yeli ko ba, “N yeli ko ye la, kye ye ba sage de. A tomɔ N nan tonɔ a N Saa yuori enɛ la di N dansee.²⁶ Kye ye ba sage de, bonzuiɔ, a na N nan da yeli ko ye, ye ba e N peere.²⁷ N peere nan kyelle la N kɔkɔre. N bɔɔ la la ka a men nan tuuro Ma.²⁸ N ko a la nyɔvɔre nan kon bɔɔ baare, kye a kon bɔɔ bɔre we men. Nee zaa men kon bɔɔ faa a, a N nu poɔ.²⁹ N Saa nan de ama ko Ma, zuo la bon zaa. Nee zaa kon tɔɔ bɔɔ faa a N Saa nu poɔ.³⁰ Maa ane a Saa e la bonyena.”³¹ A le puoriɔ la ka a Gyu deme da lee wuo kubo ka ba za O.³² Ka Yesu da lee yeli ko ba, “N wuli ye la tonveele yaga nan yi a Saa zie. A tonveele buo sobɔ la so ka ye zaara Ma?”³³ Ka a Gyu deme lee yeli ko O, “Te ba zaara Fo a tonveele enɛ, kye a Fo nan yeli yelfaare kyaare ne Naanmen zuiɔ la. Bonzuiɔ Fɔɔ, nan e nensaala, maale la Fomenɛ ka Fo e Naanmen.”³⁴ Ka Yesu da lee yeli ko ba, “Ba ba ɔmaa bin a ye nɔbinna gan poɔ, ‘N yeli la ka ye e la ɔmemɛ’?³⁵ Ka Onɔ boole ba ‘ɔmemɛ’, balan zie a Naanmen yelbie nan wa—kye a Nmaabo kon tɔɔ san—³⁶ ye yeli ka Onɔ a Saa nan iri bin a tonɔ O a donɛ poɔ, ka O da yeli la yelfaare kyaare ne Naanmen, bonzuiɔ N yeli ka Maa la a Naanmen Bidɔɔ?”³⁷ Ka Maa ba tonɔ a N Saa nan tonɔ Ma tomɔ, ye ta sage de Ma.³⁸ Kye ka Maa tonɔ a tomɔ, kye le zaa ye nan ba sage de, ye sage ne a tomɔ, ka ye na tɔɔ bɔɔ a kye sage de ka a Saa be la N enɛ ka N men be O enɛ.”³⁹ A le poɔ la ka ba da boɔɔ ka ba lee nyɔge O, kye ka O da lee zo yi ba nu poɔ.⁴⁰ Yesu da lee gaa la a Gyordan

gaŋne, a be a Gyɔn naŋ daŋ tere a suobu. Be la ka O da te kpeere. ⁴¹ Ka nobɔ yaga da wa O zie, a wa yeli, “Gyɔn da ba toŋ tonseele mannoo zaa, kye yeɛ na zaa Gyɔn naŋ da yeli kyaare ne a dɔɔ ŋa e la yelmeŋe.” ⁴² A be la ka nobɔ yaga da sage de Yesu.

11 Dɔɔ kaŋa naŋ di Lazaros da beere la. O da yi la Betane, Maria ne o yɔɔ Marta teŋe. ² Lazaros naŋ da gaŋ beere yɔɔpuulee la Maria, onɔ naŋ da kyiri kããnyuu eŋ a Daŋna kye da de o zukɔɔloŋ a meele ne O gbɛɛ. ³ Le la ka o yɔɔpuulii da toŋ toɔɔ ko Yesu a yeli, “Daŋna, a sobɔ na Fo naŋ naɔɔ, beere la.” ⁴ Yesu naŋ da woŋ a toɔɔ ŋa la, ka O yeli, “A beeroŋ ŋa kon wa ne kũũ, kye a na wa ne la eŋno ko Naaŋmen, ka a Naaŋmen Bidɔɔ na tɔɔ nye eŋno a yi a le zie.” ⁵ Yesu da naɔɔ la Marta ane o yɔɔ ane Lazaros. ⁶ Kye O naŋ da woŋ ka Lazaros beere la, O da kyãã kpeere la a be te ta bebie ayi. ⁷ A ŋaa puoriŋ la ka O pãã da yeli ko O tutuuribo, “Ye veŋ ka te lee gaa te kpe Gyudea poɔ.” ⁸ Ka O tutuuribo da yeli ko O, “Rabai, a ba kɔɔre kye ka a Gyu deme naane da boɔɔ ka ba za Fo, kye ka Fo lee gere a be?” ⁹ Ka Yesu da lee yeli, “A ŋmenaa ba taa gogori pie ne ayi bee? Neɛ na naŋ kyene a ŋmenaa saŋ ba ŋmeere gbɛɛ, bonzuiŋ, o nyere la a doneɛ ŋa kyãã. ¹⁰ Kye ka neɛ kyene tensoɔ, o maŋ ŋmeere la o gbɛɛ, bonzuiŋ, a kyãã ba be o zie.” ¹¹ O naŋ da yeli a yeɛ ama wa baare la ka O yeli ko ba, “A te ba Lazaros gbire la, kye N gere la be ka N te seŋ o.” ¹² Ka O tutuuribo pãã da yeli, “Daŋna, ka onɔ gbire, o na nye la laafia.” ¹³ Kye Yesu da yeli la o kũũ yeɛ, kye ka O tutuuribo teere ka O yeli ka o penne la a goŋ poɔ. ¹⁴ A le poɔ la ka O da lee yeli ko ba daadaa, “Lazaros kpi la. ¹⁵ Kye a ye zuiŋ, N poɔ peɛ la yaga, N naŋ ba kyebe be, ka ye na tɔɔ sage de. Ne le zaa, ye veŋ ka te gaa o zie.” ¹⁶ Le la ka Tomas, ba naŋ boɔɔ Dedomɔɔ, da yeli ko o tututaaba, “Ye veŋ ka te meŋ gaa, ka te tɔɔ laŋ kpi ne O.” ¹⁷ O naŋ wa tara la, ka Yesu nye ka Lazaros faa da be a yabogi poɔ beri anaare. ¹⁸ Betane da peeɛ la Gyerosalem, kye waa na meɛ ayi ane be. ¹⁹ Ka Gyu deme yaga da wa Marta ane Maria zie ka ba dii ba sukylie a ba yɔɔɔ kũũ poɔ. ²⁰ Marta naŋ da woŋ ka Yesu waara la ka o pãã da yi te tuori O. Kye Maria da be la a yiri poɔ. ²¹ Ka Marta pãã da yeli ko Yesu, “Daŋna, ka Fɔɔ da be kye, n yɔɔɔ da kon kpi. ²² Kye N boŋ la ka, pampana gba, bon na zaa Fo naŋ soɔre Naaŋmen zie, O na ko Fo la.” ²³ Ka Yesu da yeli ko o, “A fo yɔɔɔ na lee iri la.” ²⁴ Ka Marta da yeli ko O, “N boŋ la ka o na lee iri la a kuuni lee-iruŋ poɔ, a bebibaara daare.” ²⁵ Ka Yesu da yeli ko o, “Maa la a kuuni lee-iruŋ ane a nyɔvɔre. A neɛ na sobɔ naŋ sage ne Ma na nye la nyɔvɔre, ane le zaa o naŋ kpi. ²⁶ Kye neɛ zaa naŋ voorɔ kye sage ne Ma kon boŋ kpi. Fo sage ne la a ama?” ²⁷ Ka o yeli ko O, “Oo, Daŋna, N sage de la ka Fo e la a Kristo, a Naaŋmen Bidɔɔ naŋ na wa kpe a doneɛ poɔ.” ²⁸ Kye o naŋ da yeli ama baare la, ka o da lee gaa te boɔɔ o yɔɔ, Maria, a yi ne puori, a yeli ko o,

“A Wuliwullo be la a kye. O boɔɔ fo la.” ²⁹ Maria naŋ da woŋ a ŋaa la, ka o da iri wiẽũ a gaa O zie. ³⁰ Yesu da ba kpe a teŋe poɔ sere, kye O da be la a zie na Marta naŋ tuori O. ³¹ A Gyu deme naŋ da be Maria zie a yiri poɔ a mɔɔɔ ko ka o di kannyiri, ba naŋ da nye le o naŋ ŋmore iri yi o yon la, ka ba tu o puoriŋ a yeɛ, “O gere la a yabogi zie ka o te koŋ a be.” ³² Maria naŋ da wa ta a be Yesu naŋ be a nye O, o da le la gbi dumo O gbɛɛ eŋe kye yeli ko O, “Daŋna, ka Fɔɔ da be kye, n yɔɔɔ da kon kpi.” ³³ Yesu naŋ da nye o ka o kono, ka a Gyu deme meŋ da tuuro o a kono la, ka Yesu da hiine a see poɔ kye taa posaŋnaa. ³⁴ Ka O da soore, “Yeŋ la ka ye gaale o?” Ka ba da yeli ko O, “Wa nye, Daŋna.” ³⁵ Yesu da kyiri la ŋmenaa kɔɔ. ³⁶ Le la ka a Gyu deme da yeli, “Nye le O naŋ da boŋ o.” ³⁷ Kye ka ba mine meŋ da yeli, “A dɔɔ ŋa naŋ tɔɔ yuo a zɔɔne nimie, da kon tɔɔ veŋ ka a dɔɔ ŋa kpi?” ³⁸ Yesu naŋ da lee hiine Omerɛ poɔ, O da wa la a yabogi zie. A yaa da e la bogi ka kuuri da poɔge o noɔre. ³⁹ Ka O da yeli, “Ye iri a kuuri bare.” Kye ka Marta, a dɔɔ naŋ kpi yɔɔpuulee, da yeli ko O, “Daŋna, a ŋaa saŋ, nyuu poɔge la a zie, bonzuiŋ, beri anaare la aŋa o naŋ da kpi.” ⁴⁰ Ka Yesu da yeli ko o, “N ba yeli ko fo ka fɔɔ wa sage de, fo na nye la a Naaŋmen eŋno?” ⁴¹ Ka ba pãã da nyɔge a kuuri iri yi ne a be a kũũ naŋ da gaŋ. Ka Yesu da gbole kaa sazu kye yeli, “N Saa, N puori Fo la bareka ne Fo naŋ da woŋ le N naŋ yeli. ⁴² N boŋ la ka Fo maŋ woŋ la le N naŋ yeli. Kye N yeɛ la a ama a nobɔ bama naŋ are a kye zuiŋ, ka ba na tɔɔ sage de ka Fɔɔ la toŋ Ma.” ⁴³ O naŋ da yeli ama baare la, ka O boɔɔ gboligboli, “Lazaros, yi wa!” ⁴⁴ Ka a dɔɔ naŋ da kpi da lee yi wa, ka o nu ne o gbɛɛ zaa villi ne bog-ũũ boma, kye ka o niŋe poɔge ne penne. Ka Yesu da yeli ko ba, “Ye fori a bog-ũũ boma bare o, kye veŋ ka o gere.” ⁴⁵ A le poɔ, a Gyu deme yaga naŋ da wa ka ba nye Maria, a da nye le Yesu naŋ da e, ba da sage de O la. ⁴⁶ Kye ba mine da gaa la a Farasi deme zie a te manne le zaa Yesu naŋ da e. ⁴⁷ Le la ka a puoru neŋkponni ninderebe ane a Farasi deme da boɔɔ a Sanhederen laŋ taa. Ka ba da soore taa, “Boŋ la ka te na e? A dɔɔ ŋa tonɔ la tonseele mannoo yaga. ⁴⁸ Ka te-neɛ bare O ka O kyãã ere a ŋaa, neɛ zaa na sage de O la, kye a Rom deme meŋ na wa de la te zie ne a te teŋe gaa ne.” ⁴⁹ Ka ba kaŋ naŋ di Kaiyafas, naŋ da e a puoru neŋkponni zusobɔ a yuoni na poɔ, da yeli ko ba, “Ye ba boŋ bon zaa. ⁵⁰ Ye meŋ ba teere boŋ ka a seŋ la ka dɔɔ bonyenaa kpi a nobɔ zuiŋ gaŋ a tendaa deme zaa na boɔre we.” ⁵¹ O da ba yeli ama o yon eŋe. Kye o naŋ da e a puoru neŋkponni zusobɔ a yuoni na poɔ, o da kanne la daŋ-nyaabo kannoo ka Yesu la na kpi ko a tendaa deme. ⁵² Kye a da ba e a tendaa deme yon, kye laŋ ne a Naaŋmen bibiiri naŋ da yaare, ka O na tɔɔ laŋ ba taa ka ba waa bonyenaa. ⁵³ A le poɔ, a yi a bebiri na la ka ba da piili nare biŋ ka ba ko O. ⁵⁴ Le la ka Yesu da ba la yooɔ kperaa le a Gyu deme poɔ. Kye O da lee yi gaa la

paalonj kanj nanj peele a wɛgyan, a kpe tenje kanj nanj di Efraim pɔɔ. Be la ka O da kpeere ne a O tutuuribo. ⁵⁵ A nanj da wa tara a Gyu deme Ganj Baro Tigri, nobɔ yaga da yi la a ba tenne poore a do Gyerosalem. Ba da gaa la be ka ba te pege bamenne a Gyu deme pegebo pɔɔ kye ka a Ganj Baro Tigri bɔɔ ta. ⁵⁶ Ka ba pãã da yɔ bɔɔɔ Yesu, kye ba nanj da are a Njmen Yiri pɔɔ ka ba piili soorɔ taa, “Boj la ka ye teere? O kon wa a Tigri bee?” ⁵⁷ Kye a puoru nenkponni ninderebe ane a Farasi deme da tere la noore, ka nee zaa wa bɔɔɔ a zie na Yesu nanj be, ka o yeli ko ba ka ba te nyɔge O.

12 A da kyere la beri ayɔɔbo ka a Ganj Baro Tigri ta, kye ka Yesu da ta Betane, a be Lazaros nanj kpeere, onɔ Yesu nanj da senj kuuni pɔɔ. ² Be la ka ba da maale zimaane diu ko Yesu. Marta la da tere a diu, kye ka Lazaros da pɔɔ a balanj nanj zenj a tabol zie ne Yesu. ³ Le la ka Maria da de nard-kããnyuu soj a daaro nanj da zuo, nanj senj kɔbilibi ayi mannoo, a kyiri enj Yesu gbɛɛ enj kye de o zukɔɔɔ mɛele ne, ka a yiri zaa da nyu laare ne a kããnyuu. ⁴ Kye O tutuuro kanj, Gyudas Iskarioti, Simon bidɔɔ, nanj da kɔɔre O, da lee yeli la, ⁵ “Wɔɔ la ka ye kon kɔɔre a kããnyuu ŋa a soj ne nembaaaleba? A da naa tɔɔ kɔɔre la a nye denari kɔɔrata.” ⁶ O da ba yeli a ŋaa o nanj manj teere nembaaaleba yeɛ zuij, kye o nanj da e nannyige zuij la. Onɔ la da manj guuro a libie wɔɔ, kye o da manj iri la a mine nanj be a wɔɔ pɔɔ a ko omenje. ⁷ Ka Yesu da lee yeli, “Ye bare a pɔɔɔ. O biŋ la a kããnyuu ŋa gu ne a bebiri na ba nanj na ũũ Ma. ⁸ Ye manj taa la a nembaaaleba a ye pɔɔ, kye ye kon manj nye Ma a ye pɔɔ tegtegle.” ⁹ A puorij la ka Gyu deme yaga da wonj ka Yesu be la be. Ba da ba wa Yesu zuij yonj, kye ka ba menj na tɔɔ wa nye Lazaros O nanj da senj kũũ pɔɔ. ¹⁰ Kye a puoru nenkponni ninderebe da lee nare biŋ la ka ba ko Lazaros menj. ¹¹ Bonso, o zuij la ka a Gyu deme yaga da gerɛ Yesu zie, a da sage de O. ¹² A bieo daare la ka nobɔ yaga nanj da wa a Tigri da wonj ka Yesu tara la Gyerosalem. ¹³ A le zuij, ba da de la kpaakpaa vaare a yi ne ka ba te tuori ne O a ŋmeere kpelle, “Hosanna!” “Maaloo be la a Onɔ nanj waara a Danja yuori enje!” “Onɔ la a Israel Naa!” ¹⁴ Ka Yesu da nye bonlee kanj a do zɔme, a na le ba nanj ŋmaa biŋ, ¹⁵ “Ta zoro dambɛɛ, Zion Pɔɔyaa; kyelle, fo Naa waara la, a do zɔme bonj bile.” ¹⁶ A piiluu sanj, a O tutuuribo da ba bɔɔɔ a yeɛ ama tege. Kye a sanj na Yesu nanj da wa nye O enjɔ la, ka ba da lee teere O yeɛ zaa ba nanj da ŋmaa biŋ, ka ba da e la a yeɛ ama zaa ko O. ¹⁷ A le pɔɔ, a nobɔ nanj da be O zie, a sanj na O nanj da bɔɔle Lazaros ka o yi a yabogi pɔɔ a lee senj o yi kuuni pɔɔ, da di la dansee. ¹⁸ A ama zuij la ka nobɔ yaga da yi te tuori O, bonso ba da wonj ka Onɔ la toj a tonseele ŋa. ¹⁹ Le la ka a Farasi deme da yeli ko taa, “Ye ba nye ka ama ba taa tɔɔ? Nye le a donɛɛ deme zaa nanj gyilli tuuro O!” ²⁰ Grik deme menj da pɔɔ la a balanj nanj da do ka ba te puori a Tigri daare. ²¹ Ka ba da wa Felep

nanj yi Betsaida, Galili pɔɔ, zie, a yeli, “Nenjkponj, te bɔɔɔ la ka te nye Yesu.” ²² Ka Felep da gaa te yeli la ko Andero, ka ba bayi pãã da yeli ko Yesu. ²³ Ka Yesu da lee yeli ko ba, “A gogo ta la ka a Nensaala Bidɔɔ nye O enjɔ. ²⁴ N serenj yeli la yelmenje ko ye, see ka mɔbiri le tenje a kpi, ka le naane, o manj bebe la bonyenaa yonj. Kye ka onɔ wa kpi, o manj yelle la a lee mɔbie yaga. ²⁵ A nee na nanj nɔɔɔ o nyɔvɔre, na bɔre o la, kye ka a nee na menj nanj kyiiire o nyɔvɔre a donɛɛ ŋa pɔɔ, na gu o la kye taa nyɔvɔre nanj kon bɔɔ baare. ²⁶ Nee na zaa nanj tonɔ tomɔ kɔɔ Ma, venj ka o tu Ma. Kye be zaa N nanj be, be la ka N tontonɔ menj na be. A Saa na de la gyerme ko nee zaa nanj tonɔ tomɔ kɔɔ Ma. ²⁷ “Pampana, N sukyiri ba are vela, kye bonj la ka N pãã na yeli? ‘Saa, faa Ma a gogo ŋa pɔɔ?’ Kye a ŋaa zuij la ka N wa a gogo ŋa pɔɔ. ²⁸ Saa, enjɛ Fo yuori!” Le la ka kɔkɔre kanj yi tenvelaa pɔɔ a yeli, “N enjɛ o la kye na lee enjɛ o.” ²⁹ A le pɔɔ, a gyamaa nanj da are a be, nanj da wonj a ŋaa, ba da yeli la ka saa la tane. Ka ba mine yeli ka malke kanj la yeli yeɛ ko O. ³⁰ Ka Yesu da lee yeli, “A kɔkɔre ŋa da ba wa Maa zuij, kye yenee zuij la. ³¹ Pampana ŋa, a donɛɛ ŋa serɛɛ diu sanj wa la. Pampana ŋa, ba digi la a donɛɛ ŋa zikaara bare ka o yi. ³² Kye Maa, ka ba nanj wa zɛge Ma ka N yi a tenje zu do, N na tage la nobɔ zaa ka ba wa N zie.” ³³ O da yeli la a ŋaa a wuli a kũũ na boorɔ O nanj na kpi. ³⁴ Ka a nobɔ da lee yeli ko O, “Te wonj la a nɔbinnaa pɔɔ, ka Kristo na bebe tegtegle; le pɔɔ, wɔɔ ka Fo yeli, ‘A fere la ka ba zɛge a Nensaala Bidɔɔ ka O do?’ Anj la a ‘Nensaala Bidɔɔ’ ŋa?” ³⁵ Ka Yesu pãã da yeli ko ba, “A kyãã nanj be ye pɔɔ kon kɔɔre. A sanj na ye nanj taa a kyãã, ye kyene ka lige ta pɔɔ ye. A nee na sobɔ nanj kyene lige pɔɔ ba bɔɔ be o nanj gerɛ. ³⁶ Ye nanj taa a kyãã, ye sage de a kyãã ka ye na tɔɔ waa a kyãã bidɔɔ.” O nanj da yeli a yeɛ ama baare, Yesu da yi sɔgle la Omenje ba zie. ³⁷ Ane le zaa, Yesu nanj da toj tonseele a ba niŋe, kye ba da ba sage de O, ³⁸ ka a na tu a Njmennoor sobɔ Isaiya yelbiri: “Danja, anj la sage de a te toɔɔ? Kye anj zie la ka a Danja na da wuli O nukpãã?” ³⁹ Le la ka ba da ba tɔɔ sage de, bonzuij, a na Isaiya nanj da lee yeli: ⁴⁰ “O pɔge la ba nimie kye e ka ba sukyie waa tegrɔj, ka ba ta nyere ne ba nimie, bee bɔɔ ne a ba sukyie, a lee ba erɔj ka N sanj ba.” ⁴¹ A yeɛ ama la ka Isaiya da yeli, o nanj da nye Yesu enjɔ a kye yeli O yeɛ. ⁴² Kye ane le zaa, yaga zie nanj da pɔɔ a zikaareba pɔɔ menj da sage de O la. Kye ba da ba sage yeli ka ba sage de O la, bonso ba da zoro la a Farasi deme dambɛɛ ka ba na iri ba la bare a senagɔɔ pɔɔ. ⁴³ Bonzuij, ba da nɔɔ la nensaaleba pugibu ganj a pugibu nanj yi Naaŋmen zie. ⁴⁴ Kye Yesu da ŋme la kpelle a yeli, “A nee na nanj sage de Ma, ba sage de Maa yonj, kye a Sobɔ na nanj toj Ma la!” ⁴⁵ Kye a nee na nanj nyere Ma, nyere la a Sobɔ na nanj toj Ma! ⁴⁶ N wa kpe la a donɛɛ pɔɔ a na kyãã ka nee na zaa nanj sage de Ma kon be lige pɔɔ! ⁴⁷ “Kye ka nee zaa wa wonj

N yelbie kye ba sage de, N ba dire o serɛɛ, bonso, N ba wa ka N di a donɛɛ serɛɛ. Kye N wa la ka N wa faa a donɛɛ. ⁴⁸ Kaŋ naŋ zagre Ma kye ba sage de N yelbie, taa la neɛ naŋ na di o serɛɛ. A yelbiri na N naŋ yeli la na di o serɛɛ a bebibaara daare. ⁴⁹ Bonso, N da ba yeli ne Mmenɛ faŋ. Kye a Saa naŋ toŋ Ma la tere a noɔre ko ma, a yeli a yeɛ na N naŋ da naa yeli ane le N naŋ na yeli. ⁵⁰ N boŋ la ka O noɔroo e la nyɔvɔre naŋ kon boŋ baare. A le poɔ, lenɛɛ zaa N naŋ yeli, le la ka a Saa yeli Ma ka N yeli."

13 A Gaŋ Baro Tigri naŋ da wa peeɛ, Yesu da boŋ la ka O saŋ ta la ka O yi a donɛɛ ŋa poɔ kye gaa O Saa zie. O naŋ da boŋ Omenɛ nobo naŋ be a donɛɛ poɔ, O pãã da boŋ ba la te ta a baaraa saŋ. ² Ba naŋ da di a zimaane bondirii baare, a devel faa da de la eŋ Simon bidɔɔ, Gyudas Iskarioti sukyiri poɔ, ka o koɔre Yesu. ³ Yesu da boŋ la ka a Saa la da de boma zaa eŋ O nuuri poɔ, kye ka O da yi Naanmen zie kye lee gere Naanmen zie. ⁴ Le la ka O da iri a diu zie a yage O bon-suuri, kye de boɔɔdo a se O see eŋe. ⁵ A le puoriŋ la, ka O da pore kɔɔ eŋ talaa poɔ a da piili pegre a tutuuribo gbɛɛ. O pãã da de la a boɔɔdo na O naŋ da se, a meeɛ ne ba gbɛɛ. ⁶ O naŋ wa ta Simon Pita zie la, ka Pita yeli ko O, "Daŋna, Fo na pege la n gbɛɛ bee?" ⁷ Ka Yesu lee yeli ko o, "Fo ba boŋ bon na N naŋ ere pampana ŋa, kye fo na boŋ la a tege saŋ kaŋ naŋ na wa." ⁸ Ka Pita yeli ko O, "Fo kon boŋ pege n gbɛɛ togtogi." Ka Yesu lee yeli ko o, "Ka Maa ba pege fo, fo ba taa yeɛ zaa ne Ma." ⁹ Ka Simon Pita yeli ko O, "Daŋna, ta pege n gbɛɛ yon, kye pege n nuuri ane n zu menɛ." ¹⁰ Ka Yesu yeli ko o, "Ka neɛ wa so kɔɔ, a ba seŋ ka o lee pege, ka o gbɛɛ yon naane, kye o enŋan zaa yi la perete. Ye e la perete, kye ye zaa naane." ¹¹ Bonso, O da boŋ la a neɛ na sobo naŋ na koɔre O, a le zuiri la ka O da yeli ka ye zaa naane yi perete. ¹² A le poɔ, O naŋ da baare a ba gbɛɛ pegebo kye lee su a O boma a lee gaa te zeŋ, O soore ba la, "Ye boŋ la a le N naŋ e ko ye tege?" ¹³ Ye maŋ boɔɔ Ma la 'Wuliwullo' ane 'Daŋna'. Ye yeli la velaa, bonso, le la ka N menɛ serɛŋ waa. ¹⁴ Ka Maa, a ye Daŋna ane ye Wuliwullo na pege ye gbɛɛ, a seŋ la ka ye menɛ pege taa gbɛɛ. ¹⁵ N wuli ye la a mannewuluu ka ye menɛ ere a seŋ le N naŋ e ko ye. ¹⁶ N serɛŋ yeli la yelmenɛ ko ye, ton-tonɔ zaa ba zuo o neŋkpon, kye toɔtoɔɔ menɛ ba gaŋ a neɛ na naŋ toɔle o. ¹⁷ Ka yeneɛ wa boŋ a yeɛ ama zaa, ye zu na nomɔ la ka yeneɛ wa serɛŋ ere a. ¹⁸ "N ba yeɛ ye zaa yeɛ. N boŋ la balaŋ N naŋ da iri. Kye ama e la ka a na tɔɔ tu a Ŋmaabo: 'Ono naŋ koɔ a boroboro ne Ma, zege la o gbere kyaare Ma.' ¹⁹ "Pampana ŋa N yeli ko ye la kye ka a yeɛ boŋ wa, ka ana pãã wa wa, ye na sage de la ka Maa la a Ono. ²⁰ N serɛŋ yeli la yelmenɛ ko ye, a neɛ na sobo naŋ dere kaŋ na N naŋ toŋ, dere Ma la. Kye a neɛ na sobo naŋ dere Ma, menɛ dere la a Sobo na naŋ toŋ Ma." ²¹ Yesu naŋ da yeli ama baare, O sukyiri da ba are vela, ka O da di danseɛ a yeli, "N

serɛŋ yeli la yelmenɛ ko ye, ye kaŋ na iri de Ma la ko ba." ²² Le la ka a tutuuribo da leeɛ kaara taaba kye ba boŋ a sobo na la ka O yeɛ. ²³ A tutuuro na Yesu naŋ da boŋ, da zeŋ delle peeɛ O la. ²⁴ Le la ka Simon Pita da lee `legre a tutuuro ŋa ka o soore boŋ a sobo na yeɛ O naŋ yeɛ. ²⁵ A kaŋ na naŋ da delle Yesu nyaa eŋe, da soore O, "Daŋna, aŋ la?" ²⁶ Ka Yesu da lee yeli, "Ono la ka N na ŋmaa a boroboro tere ko, ka Maa wa toŋ N nu a laa poɔ." O naŋ da ŋmaa a boroboro a de a toŋ a laa poɔ la, ka O da de ko Gyudas Iskarioti, Simon bidɔɔ. ²⁷ Gyudas naŋ da de a boroboro baare la ka Setaana kpe o. Ka Yesu pãã da yeli ko o, "Bon na fo naŋ boɔɔ ka fo e, e wiẽũ." ²⁸ Kye kaŋ zaa naŋ da zeŋ a diu zie da ba boŋ a tege Yesu naŋ da yeli a ŋaa ko o. ²⁹ Bonso, ba naŋ faa da boŋ ka Gyudas la da taa a libie woɔ, ba mine da teere ka Yesu da yeli la ka o da bon na ba naŋ boɔɔ a Tigri zie, bee o ko a naŋ deme bon kaŋ. ³⁰ Gyudas naŋ da de a boroboro baare la, ka o iri yi wiẽũ le. A zie menɛ da boɔ la. ³¹ O naŋ da yi baare la ka Yesu yeli, "Pampana ŋa a Nensaala Bidɔɔ nye la eŋno, ka Naanmen menɛ nye eŋno O eŋe. ³² Ka Naanmen wa nye eŋno O eŋe, Naanmen menɛ na ko la a Bidɔɔ eŋno Omenɛ eŋe, kye O pãã na ko O la eŋno daadaa le. ³³ "N bibiiri, N na be la ye zie fẽẽ le. Ye na bo Ma la. A seŋ le N naŋ da yeli ko a Gyu deme, le la ka N menɛ yeli ko ye pampana ŋa: Zie na N naŋ gere, ye kon boŋ wa be. ³⁴ "N ko ye la noɔpaala: Ye koɔ taa. A seŋ le N naŋ da boŋ ye, le la ka ye menɛ na koɔ taa. ³⁵ A na yi a ŋaa poɔ la ka neɛ zaa na boŋ ka ye e la N tutuuribo, ka yeneɛ wa koɔ taa." ³⁶ Ka Simon Pita soore O, "Daŋna, yeŋ la ka Fo gere?" Ka Yesu da lee yeli ko o, "Zie na N naŋ gere, fo kon tɔɔ tu Ma pampana ŋa, kye a yi a le puoriŋ, fo na tu Ma la." ³⁷ Ka Pita da yeli ko O, "Daŋna, boŋ la so ka N kon tɔɔ tu Fo pampana? N na biŋ la n nyɔvɔre ko Fo." ³⁸ Le la ka Yesu da lee yeli ko o, "Fo na serɛŋ biŋ la fo nyɔvɔre ko Ma? N serɛŋ yeɛ la yelmenɛ ko fo, noɔdaa kon boŋ koŋ kye ka fo zagre Ma gbɛɛ bota."

14 "Ye ta veŋ ka ye sukyie koɔ. Ye sage de Naanmen, kye sage de Maa menɛ. ² N Saa yiri poɔ, deri waa la yaga. Ka le naane, N da naa yeli ko ye la. N gere la be ka N te maale zie bare ye. ³ Kye ka Maa wa gaa te maale zie bare ye, N na lee wa la a wa de ye gaa ne N zie, ka ye menɛ te be a be N naŋ be. ⁴ Ye boŋ la a zie na N naŋ gere a kye boŋ a sori menɛ." ⁵ Ka Tomas yeli ko o, "Daŋna, te ba boŋ zie na Fo naŋ gere. Wolɔ ka te na boŋ a sori?" ⁶ Ka Yesu da yeli ko o, "Maa la a sori, a yelmenɛ, ane a nyɔvɔre. Neɛ zaa kon tɔɔ wa a Saa zie see ka o tu N zie. ⁷ Ka fɔɔ serɛŋ da boŋ Ma, fo serɛŋ da naa boŋ la a Saa menɛ. A yi pampana kye gere, ye boŋ O la kye nye O menɛ." ⁸ Ka Felep da yeli ko O, "Daŋna, wuli te a Saa; le yon na seŋ te la." ⁹ Ka Yesu da yeli ko o, "Fo ba boŋ Ma, Felep, ane le zaa N naŋ be ye zie ka a koɔre? A neɛ na naŋ nye Ma, nye la a Saa. Wolɔ la ka fo pãã yeli, 'Wuli te a Saa?' ¹⁰ Fo ba sage de ka N be la a

Saa eɲe, kye ka a Saa meɲ be N eɲe? A yelbie na N naɲ ye le korɔ ye ba yi Mmeɲe zie yoɲ. Kye a Saa naɲ kpeeɛ N zie, Onɔ la tomɔ a tomɔ. ¹¹ Sage de Ma ka N be la a Saa eɲe, ka a Saa meɲ be N eɲe. Ka le naane, sage de Ma a tomɔ meɲe zuɲ. ¹² N serɛɲ ye le la yelmeɲe korɔ ye, a nee na sobɔ naɲ sage de Ma, meɲ na toɲ la a tomɔ na N naɲ toɲ. O meɲ na toɲ la tomɔ gaɲ ama zaa gba, bonzuɲ N gere la N Saa zie. ¹³ Kye N na e la le zaa ye naɲ sɔre N yuori eɲe, ka a Saa tɔɔ taa eɲno a Bidɔɔ eɲe. ¹⁴ Ka yenee wa sɔre bon zaa ye naɲ boɔɔ N yuori eɲe, N na e la le ko ye. ¹⁵ “Ka yenee wa naɲ Ma, ye tuuro a naɲ N naɲ tere. ¹⁶ Kye N na sɔre la a Saa, ka O ko ye Sonsoɲna kaɲ ka O wa be ye zie tegtegle. ¹⁷ Onɔ la a yelmeɲe See. A donɛe kon tɔɔ sage de O, bonzuɲ, o ba nye O bee boɔɔ O. Kye yenee boɔɔ O la, bonso, O kpeeɛ ne ye la, kye na be ye poɔ. ¹⁸ N kon bare ye a na bikpeeɛ. N na wa la ye zie. ¹⁹ A kon kɔɔre kye a donɛe kon lee nye Ma zaa. Kye yenee na nyere Ma la. N naɲ voorɔ zuɲ la ka ye meɲ na voorɔ. ²⁰ A bebiri na poɔ la ka ye na boɔɔ ka N be la N Saa eɲe, ka ye meɲ be N eɲe, kye ka N be ye eɲe. ²¹ A nee na naɲ taa N naɲ a tuuro a, la a sobɔ na naɲ naɲ Ma. Nee na naɲ naɲ Ma, a Saa meɲ na naɲ o la. N meɲ na naɲ o la, a de Mmeɲe a sãã o zie.” ²² Le la ka Gyudas, a ba e Iskarrioti, yeli ko O, “Kye Daɲna, boɲ la so ka Fo na de Fomeɲe a sãã te zie, kye ba sãã a donɛe deme zie?” ²³ Ka Yesu da lee yeli ko o, “Ka nee zaa wa naɲ Ma, o na tu la N yelbiri. N Saa na naɲ o la, ka Te meɲ wa o zie a maale Te kpeebo zie ne o. ²⁴ Nee na naɲ ba naɲ Ma, ba tuuro N yelbie. Kye a yelbiri na ye naɲ woɲ ba e Mmeɲe ye le, kye a Saa naɲ toɲ Ma ye le la. ²⁵ “N da yeli la a ye le ama ko ye a saɲ na N naɲ da be ye zie. ²⁶ Kye a Sonsoɲna, a Sekyerete, a Saa naɲ na toɲ a N yuori eɲe, Onɔ la na wuli ye bon zaa, kye lee teere ye ye le zaa N naɲ da yeli ko ye. ²⁷ N bare la `maaronɲ ko ye. A N `maaronɲ la ka N ko ye. N ba ko ye seɲ le a donɛe naɲ ko ye. Ye ta veɲ ka ye sukyie doɔɔ, bee zoro dambẽẽ. ²⁸ “Ye woɲ la ka N yeli ko ye, ‘N gere la, kye N na lee wa la ye zie’. Ka yenee da naɲ Ma, ye poɔ da naa pe le la N naɲ yeli ka N gere la a Saa zie, bonso, N Saa zuo Ma la. ²⁹ N pãã yeli ko ye la pampana, kye ka a boɔɔ wa te e, ka a naɲ wa e, ye na sage de la. ³⁰ N kon lee yeli ye le ne ye ka a kɔɔre, bonso, a donɛe na zikaara waara la, kye o ba taa ye le zaa N zie. ³¹ Kye a donɛe na tɔɔ boɔɔ ka N naɲ la a Saa, le la ka N e le nee zaa a Saa naɲ tere noɔre ko Ma. “Ye iri ka te gaa.

15

“Maa la a tee meɲe, kye ka N Saa e a tekɔɔra.

² Ulle kaɲ zaa naɲ be N poɔ, naɲ ba woɲ naɲ woɲ, O maɲ kye o la bare. Kye ulle kaɲ zaa naɲ maɲ woɲ naɲ woɲ, O maɲ kpelle o la bare ka o tɔɔ woɲ naɲ woɲ yaga. ³ Ye faa yi la perete a yelbiri N naɲ yeli ko ye zuɲ. ⁴ Ye be N poɔ, kye N meɲ na be la ye poɔ. A na a ullee naɲ kon boɔɔ woɲ naɲ woɲ omeɲe ka o ba be a tee poɔ, le la ka ye meɲ kon boɔɔ woɲ naɲ woɲ ka yenee ba be N poɔ.

⁵ “Maa la a tee, kye yenee la a ullii. A nee na sobɔ naɲ

be N poɔ, ka N meɲ be o poɔ, maɲ woɲ la woɲ yaga. Bonso, ka Maa naane, ye kon boɔɔ tɔɔ e bon zaa. ⁶ Ka nee zaa ba wa be N poɔ, o waa la seɲ ullee ba naɲ are bare ka o ko, ka ba wuo a de boɔɔ eɲ vũũ poɔ ka a di.

⁷ Ka yenee wa be N poɔ, ka N yelbie meɲ be ye poɔ, ye na sɔre la bon na zaa ye naɲ boɔɔ, kye ka a meɲ wa ye zie. ⁸ A naa poɔ la ka N Saa na nye eɲno, ka ye woɲ naɲ woɲ yaga a wuli yemenne ka ye e la N tutuuribo. ⁹ “A seɲ le a Saa naɲ woɲ Ma, le la ka N naɲ ye. Ye be N naɲ poɔ. ¹⁰ Ka yenee wa tu a N naɲ, ye na be la N naɲ poɔ, a seɲ le N naɲ tu N Saa naɲ a be O naɲ poɔ. ¹¹ N yeli la a ye le ama ko ye ka N naɲ tɔɔ be ye zie, ka ye na meɲ tɔɔ paale. ¹² N naɲ la naɲ: Ye naɲ taa a seɲ le N naɲ da naɲ ye. ¹³ Nee zaa ba taa naɲ naɲ zuo a naa, a gaɲ nee naɲ de o naɲ naɲ biɲ ko o bamine. ¹⁴ Ye e la N bamine ka yenee wa ere le nee zaa N naɲ tere noɔre ko ye. ¹⁵ N ba lee boɔɔ ye gbaɲgbaare, bonzuɲ gbaɲgbaa ba boɔɔ a bon na o neɲkpoɲ naɲ ere. A le puoriɲ, N boɔɔ ye la bamine, bonso, bon na zaa N naɲ woɲ N Saa zie, N e la ka ye boɔɔ a zaa.

¹⁶ Yenee naane da kaa iri Ma, kye Maa la da kaa iri ye, a eɲ ye ka ye gaa te woɲ naɲ woɲ, ka a ye naɲ na maɲ bebe, ka a Saa pãã ko ye boma na zaa ye naɲ sɔre N yuori eɲe. ¹⁷ N tere la naɲ ama zaa ko ye ka ye naɲ taa.

¹⁸ “Ka a donɛe wa kyiiɛ ye, ye boɔɔ vela a ka ba daɲ de la wẽẽ a kyiiɛ Ma. ¹⁹ Ka yenee da waa a donɛe deme, a donɛe na naɲ la omeɲe deme. Kye a naɲ e a naa, ye ba e a donɛe deme, kye Maa la kaa iri ye a yi a donɛe poɔ. Le la so ka a donɛe kyiiɛ ye. ²⁰ Ye lee teere a yelbiri N naɲ da yeli ko ye, ‘Gbaɲgbaa zaa ba zuo o neɲkpoɲ’. Ka ba naɲ da doɔre Ma, ba meɲ na doɔre ye la. Ka ba naɲ da tu N yelbiri, ba meɲ na tu la ye yelbiri. ²¹ Kye, ba na e la a ye le ama zaa ko ye a N yuori zuɲ, bonzuɲ, ba ba boɔɔ a sobɔ na naɲ toɲ Ma. ²² Ka Maa da ba wa yeli ye le ko ba, ba da kon taa yelbieri. Kye pampana na, ba ba taa sori ka ba boɔɔ ba yelbebe. ²³ A nee na naɲ kyiiɛ Ma, meɲ kyiiɛ la N Saa. ²⁴ Ka Maa da ba toɲ a ba poɔ, a tomɔ na nee naɲ daɲ ba toɲ, ba da kon taa yelbieri. Kye pampana na ba nye la kye meɲ kyiiɛ Ma ane N Saa zaa. ²⁵ Kye ama zaa e la ka a yelbiri na tɔɔ tu a le ba naɲ naa biɲ a ba naɲ naa poɔ, ‘Ba ba taa sori ka ba kyiiɛ Ma’. ²⁶ “Kye ka a Sonsoɲna wa te wa, Onɔ la ka N na toɲ ye zie a yi a Saa zie, a yelmeɲe See naɲ yi a Saa zie, Onɔ la na di N dansee. ²⁷ Kye ye meɲ na di la dansee, bonzuɲ ye be la N zie a piiluu saɲ zaa.

16

“N yeli la a ye le ama ko ye, ka ye ta naɲ gbeɛ.

² Ba na iri ye la bare a senaɲ naɲ poore.

Yelmeɲe, saɲ kaɲ waara la ka nee zaa wa ko ye, o na teere ka o tonɔ la tomɔ korɔ Naɲnaɲ. ³ Ba na e la a ye le ama ko ye bonzuɲ ba ba boɔɔ a Saa bee Maa. ⁴ Kye N naɲ yeli la a ye le ama ko ye, ka a saɲ wa te ta, ye na tɔɔ teere la ka N da kpãã ye la. N naɲ ba yeli a ye le ama ko ye a piiluu saɲ, bonzuɲ N da be la ye zie. ⁵ “Kye pampana na, N gere la a sobɔ naɲ toɲ Ma zie, kye ye

kanj zaa ba sooro Ma, 'Yerj la ka Fo gere?'⁶ Kye N nanj da yeli a yele ama ko ye zuinj la, ka posarj na kporj kpe ye.⁷ Kye N yeli la yelmenje ko ye: A waa la velaa a ko ye N nanj gere. Ka Maa ba gaa, a Sonsohko kon wa ye zie. Kye ka Maa gaa, N na toj O la ye zie.⁸ Ka Ono wa, O na nyare la a donεε deme zuri a yelbebe, ne yeltoruj, ne serεε diu yele poɔ.⁹ O na nyare la ba zu a yelbebe yele poɔ, bonzuij ba ba sage de Ma.¹⁰ O na nyare la ba zu a yeltori yele poɔ, bonzuij N gere la N Saa zie, kye ye kon lee nye Ma zaa.¹¹ O na nyare la ba zu a serεε diu yele poɔ, bonzuij a donεε ŋa zikaara nye la o serεε diu.¹² "N taa la yele yaga a na yeli ko ye, kye ye kon tōɔ tuori de a zaa pampana ŋa.¹³ Kye ka Ono, a yelmenje See wa wa, O na beele ye la eŋ yelmennoŋ zaa poɔ. O kon yeli Omenje yele, kye O na yeli ko ye la a bon na zaa O nanj wonj, a kanne ko ye a bon na nanj na wa.¹⁴ O na ko Ma la eŋno, bonzuij O na de la bon na nanj e N soobo, a manne a ka a sãã ko ye.¹⁵ Boma zaa a Saa nanj taa, e la N soobo. Le la so ka N da yeli ka a See na de la bon na nanj e N soobo, a manne a ka a sãã ko ye.¹⁶ "A kon kɔkre, kye ye kon lee nye Ma, a la borej, a kon kɔkre kye ka ye na lee nye Ma, bonzuij N gere la a Saa zie."¹⁷ O tutuuribo mine pãã da yeli la ko taaba, "Bonj yele la a ŋaa ka O yele korɔ te, 'A kon kɔkre, kye ye kon nye Ma, a la borej, a kon kɔkre kye ka ye na lee nye Ma,' ane 'Bonzuij N gere la a Saa zie?'"¹⁸ A le poɔ, ba da yeli la, "Bonj la a ŋaa ka O yeli, 'a kon kɔkre?' Te ba bɔŋ a le O nanj yeli tεge."¹⁹ Yesu da nye la ka ba bɔɔko ka ba soore O a tεge. Le la so ka O yeli ko ba, "Ye soore la taaba ne le N nanj yeli, 'A kon kɔkre, kye ye kon nye Ma, a la borej, a kon kɔkre kye ka ye na lee nye Ma?'"²⁰ N serεj yeli la yelmenje ko ye, ye na koj la kyiri ŋmenaa kōɔ, kye ka a donεε deme kyelle. Ye na nye la posarj naa, kye a ye posarj naa na lee la noɔ.²¹ Pɔkɔ nanj dɔgrɔ bie marj taa la posarj naa, bonzuij a o sarj ta la. Kye ka ono wa dɔg baare, o marj yinni la a o yelferaa, bonzuij o kyelle la ne o nanj dɔge bie a tenje zu.²² A le poɔ, pampana ŋa ye taa la posarj naa. Kye N na lee nye ye la ka ye sukyie kyelle. Kye nee zaa kon bɔŋ iri a ye kyelloo bare.²³ A bebiri na poɔ, ye kon lee bɔŋ sɔre Ma yele zaa. N serεj yeli la yelmenje ko ye, N Saa na ko ye la bon na zaa ye nanj sɔre N yuori eŋe.²⁴ A wa te ta pampana ŋa, ye da ba sɔre bon zaa N yuori eŋe. Ye sɔre, kye ye na nye la ka ye noɔ tōɔ paale ta.²⁵ "N yeli la a yele ama ko ye ne sokpaga, kye a sarj waara la ka N kon lee yeli yele ne sokpaga ama, kye N na kanne la N Saa yele kperaa le.²⁶ A bebiri na poɔ, ye na sɔre la sɔroo N yuori eŋe. Kye N ba yeli ko ye ka N na sɔre la a Saa a ye zuinj.²⁷ Bonso, a Saa menje kɔko ye la, bonzuij ye kɔŋ Ma la kye sage de ka N yi la Naanmen zie.²⁸ N yi la a Saa zie wa kpe a donεε poɔ. A la borej, N bare la a donεε a kye lee gere a Saa zie."²⁹ Ka O tutuuribo yeli ko O, "Nye, pampana ŋa Fo yeli la yele kperaa le, kye Fo ba lee yeli yele ne sokpaga.³⁰ Pampana ŋa te nye la ka Fo

bɔŋ bon zaa, kye ka a ba serj ka nee zaa soore Fo sooro zaa. A ŋaa la verj ka te sage de ka Fo yi la Naanmen zie."³¹ Ka Yesu da lee yeli ko ba, "Ye pãã sage de la pampana ŋa bee?"³² Ye kyelle, a sarj waara la kye wa menj, ka ye na tage yaare, ka kanj zaa gere o yiri kye bare Ma N yorj. Kye ane le zaa, N ba e N yorj, bonso a Saa be la N zie.³³ "N yeli la a yele ama ko ye, ka ye na tōɔ taa `maaronj N eŋe. A donεε poɔ, ye na taa la yelfere. Kye ye kyelle. N tōɔ la a donεε."

17 Yesu nanj da yeli ama baare la, ka O lee gbole kaa sazu kye puori: "Saa, a sarj ta la. Eŋne a Fo Bidɔɔ, ka Fo Bidɔɔ menj tōɔ eŋne Fo.² Fo ko O la fanj ganj nensaala zaa, ka O tōɔ ko nobo na zaa Fo nanj ko O nyɔvore nanj kon bɔŋ baare.³ Kye ŋa la a nyɔvore nanj kon bɔŋ baare: ka ba bɔŋ Fo, a Naanmen yelmenje yena yorj, ane Yesu Kristo Fo nanj da toj.⁴ N da eŋne Fo la a tenje zu. N baare la a tomɔ Fo nanj ko Ma ka N toj.⁵ Kye pampana ŋa, Saa, eŋne Ma ne Fomenje ane a eŋno na N nanj da taa ne Fo kye ka a donεε pãã da piili.⁶ "N e la ka Fo yuori sãã ko balanj Fo nanj ko Ma, nanj yi a donεε poɔ. Ba da e la Fo soobo ka Fo da de ba ko Ma, kye ba da tu la Fo yelbiri.⁷ Pampana ŋa, ba bɔŋ la ka bon na zaa Fo nanj ko Ma yi la Fo zie.⁸ Bonso, N ko ba la a yelbie na Fo nanj ko Ma, ka ba sage de a zaa. Ba da bɔŋ la velaa ka N yi la Fo zie, kye ba sage de la ka Fōɔ la toj Ma.⁹ N puoro korɔ ba la. N ba puoro korɔ a donεε deme, kye balanj zaa Fo nanj ko Ma la, bonso, ba e la Fo soobo.¹⁰ N deme zaa e la Fo deme, kye ka Fo deme zaa menj e N deme. Kye N nye la eŋno a ba eŋe.¹¹ N ba lee be a donεε poɔ, kye bana be la a donεε poɔ. N waara la Fo zie. Sakyerete, are gu balanj Fo nanj ko Ma a Fo yuori poɔ, ka ba tōɔ waa bonyenaa a na te nanj waa bonyenaa.¹² N nanj da be a ba zie a donεε poɔ, N da gu ba la velaa a Fo yuori eŋe. Balanj Fo nanj ko Ma, N gu ba la, ka ba kanj zaa da ba bɔre we, ka a sarj-baro bidɔɔ yorj naane. A e la le ka a Njmaabo tōɔ tu.¹³ "Kye pampana ŋa, N waara la Fo zie. Kye N yeli la a yele ama a donεε poɔ, ka ba na tōɔ nye a N noɔ ka a paale ta a ba poore poɔ.¹⁴ N da ko ba la a Fo yelbiri. Kye a donεε da kyire ba la, bonzuij, ba ba e a donεε deme, a na le N menj nanj ba e a donεε sobɔ.¹⁵ N ba puoro ka Fo iri ba bare a donεε poɔ, kye ka Fo are gu ba ka ba ta be a efaare sobɔ zie.¹⁶ Ba ba e a donεε deme, a na le N menj nanj ba e a donεε sobɔ.¹⁷ Iri ba biŋ ka ba waa Fo toɔre a yi a Fo yelmenje zuinj. A Fo yelbiri e la yelmenje.¹⁸ A serj le Fo nanj toj Ma a donεε poɔ, N menj toj ba la a donεε poɔ.¹⁹ A ba zuinj la ka N iri Mmenje biŋ ka N waa Fo toɔra, ka N na tōɔ iri ba biŋ ka ba menj waa Fo toɔre a yi a yelmenje zuinj.²⁰ "N ba puoro korɔ a balanj yorj. Kye N puoro la korɔ balanj nanj na sage de Ma a yi ba toɔko poɔ.²¹ N puoro la ka ba zaa e bonyenaa, a na Fōɔ Saa menj nanj be N poɔ, kye ka N menj be Fo poɔ. N puoro la ka ba menj tōɔ waa bonyenaa Te poɔ, ka a donεε na tōɔ sage de ka Fōɔ la toj Ma.²² N ko ba la a

erɔno na Fo naŋ ko Ma, ka ba na tɔɔ waa bonyenaa a na Te naŋ waa bonyenaa: ²³ N be la ba poɔ, ka Fo meŋ be N poɔ. Veŋ ka ba meŋ tɔɔ e bonyenaa a te ta ba tao, ka a donɛ tɔɔ bɔŋ ka Fɔɔ la toŋ Ma, a kyɛ bɔŋ ka Fo da bɔŋ ba la a seŋ le Fo naŋ ko Ma. ²⁴ “Saa, N boɔɔ la balan zaa Fo naŋ ko Ma, ka ba meŋ be zie na N naŋ be, ka ba na tɔɔ nye N erɔno, a erɔno na Fo naŋ ko Ma, bonso, Fo koŋ Ma la kyɛ ka a donɛ pãã piili. ²⁵ “Satoraa, ne a le zaa a donɛ naŋ da ba bɔŋ Fo, kyɛ Maa da bɔŋ Fo la. Kyɛ balan naŋ sage de Ma da bɔŋ la ka Fɔɔ la da toŋ Ma. ²⁶ N veŋ la ka ba bɔŋ Fo yuori, kyɛ na veŋ ka ba bɔŋ o. N e la le ka a nɔmmo na Fo naŋ taa N zie, na tɔɔ be a ba poɔ, kyɛ ka N meŋ tɔɔ be a ba poɔ.”

18 Yesu naŋ da yeli a yeɛ ama wa baare, O da yi gaa la te gaŋ a Kɛderon bagbere ne O tutuuribo. A gaŋne na poɔ, tuu da bebe la, ka Onɔ ane O tutuuribo gaa te kpe a be. ² Kyɛ Gyudas naŋ da iri de O ko ba, da bɔŋ la a zie ŋa, bonso, Yesu ne O tutuuribo da maŋ laŋ la taa a be. ³ Le la ka Gyudas da de sogyare ane zikaareba naŋ yi a puoru neŋkponni ane a Farasi deme zie a gaa ne a tuu poɔ. Ba da taa la vũũ, ne kaneane, ane zɔɔɔɔ boma. ⁴ Yesu naŋ da bɔŋ yeɛ zaa naŋ na wa O zie, O da yi la a soore ba, “Aŋ la ka ye boɔɔ?” ⁵ Ka ba lee yeli ko O, “Yesu naŋ yi Nazaret.” Ka Yesu da yeli ko ba, “Maa la Onɔ.” (Ka Gyudas, a nee na naŋ iri de Yesu ko ba, meŋ da are be ane ba.) ⁶ Yesu naŋ da yeli, “Maa la Onɔ,” ka ba da lee gaa puoriŋ a te le a teŋe soɔ. ⁷ A le puoriŋ la, ka O lee soore ba, “Aŋ la ka ye boɔɔ?” Ka ba yeli, “Yesu naŋ yi Nazaret.” ⁸ Ka Yesu da lee yeli, “N yeli ko ye la ka Maa la Onɔ. Ka yenee wa boɔɔ Ma, ye veŋ ka a nobɔ bama gere ba gaa zie.” ⁹ O da yeli la a ŋaa ka a yelbie na O naŋ da yeli tɔɔ tu: “Balan zaa Fo naŋ ko Ma poɔ, N ba boɔe kaŋ zaa.” ¹⁰ Kyɛ Simon Pita naŋ da taa soɔ, da tage o la voɔ a kyɛ ne a puoru neŋkponni zusobɔ tontonɔ doroŋ toori ŋmaa bare. A tontonɔ ŋa yuori da la Malkos. ¹¹ Ka Yesu pãã yeli ko Pita, “De fo soɔ su a kpaa eŋe. N ta nyu a koɔ na a Saa naŋ ko Ma bee?” ¹² Le la ka a sogyare ane ba neŋkpoŋ ane a Gyu deme zikaareba pãã da nyoge Yesu a `leŋ. ¹³ A piiluu, ba da taa O la wa ne a Annas zie, bonso, onɔ da la a Kaiyafas dẽẽ-saa. Kaiyafas da la a puoru neŋkponni zusobɔ a yuoni na poɔ. ¹⁴ Kaiyafas meŋ da la a nee na sobɔ naŋ da wuli a Gyu deme ka a seŋ la ka nem-bonyenaa kpi nobɔ yaga zuinj. ¹⁵ Simon Pita ane a tutuuro kaŋ da tu la Yesu. A puoru neŋkponni zusobɔ da bɔŋ la a tutuuro ŋa, le la so ka o da kpe a puoru neŋkponni zusobɔ davoro ne Yesu. ¹⁶ Kyɛ Pita da are la a yeŋ poɔ dendɔre eŋe. Ka a tutuuro na a puoru neŋkponni zusobɔ naŋ bɔŋ da lee wa a wa yeli yeɛ ko a poɔglee naŋ guuro a dendɔre, kyɛ pãã taa Pita kpe ne. ¹⁷ A poɔglee naŋ guuro a dendɔre da yeli la ko Pita, “Fo meŋ ba e a doɔ ŋa tutuuro kaŋ bee?” Ka o yeli, “Maa naane.” ¹⁸ A zie da ere la koɔ, ka a tontoneba ane a zikaareba da are peeɛ vũũ ba naŋ mare ka ba uori. Pi-

ta meŋ da be la a ba poɔ a uoro omeŋe. ¹⁹ Ka a puoru neŋkponni zusobɔ pãã soore Yesu a O tutuuribo ane O wuluu yeɛ. ²⁰ Ka Yesu da lee yeli ko o, “N yeli la yeɛ kperaa le ko a donɛ deme. N da maŋ wullo la a senagɔg poɔ ne a Nmen Yiri poɔ, a benee a Gyu deme naŋ maŋ laŋ taa. N da ba soɔgle yeli yeɛ zaa. ²¹ Boŋ la so ka fo soore Ma? Soore balan naŋ woŋ bon na N naŋ yeli ko ba. Kyelle, ba sereŋ bɔŋ la bon na N naŋ yeli.” ²² Yesu naŋ da yeli ama la ka a zikaara kaŋ naŋ are peeɛ O da de o nu a fale O, a yeli, “A ŋaa la ka Fo na sage ko a puoru neŋkponni zusobɔ bee?” ²³ Ka Yesu da lee yeli, “Ka Maa wa yeli yelfaa, di a yelfaa ŋa dansee. Kyɛ ka Maa wa yeli velaa, boŋ la so ka fo ŋme Ma?” ²⁴ Ka Annas da e ka ba `leŋ O a taa O gaa ne Kaiyafas, a puoru neŋkponni zusobɔ zie. ²⁵ Simon Pita da are peeɛ la a vũũ uoro. A le ka ba da yeli ko o, “Fo meŋ ba e a O tutuuro kaŋ bee?” Ka o da kyiiire kyɛ yeli, “N ba poɔ ba poɔ.” ²⁶ Ka a puoru neŋkponni zusobɔ tontonɔ kaŋ, naŋ da e a doɔ na Pita naŋ da ŋmaa o toori bare yideme sobɔ, da yeli, “N da ba nye fo ane O a tuu poɔ?” ²⁷ A le poɔ, ka Pita da lee kyiiiri. A pare na poɔ la, ka nɔɔaa da koŋ. ²⁸ Ka ba pãã da taa Yesu yi ne Kaiyafas zie, a gaa ne a zikaara yiri, kyɛ a da e la baguo pipi saŋ. Kyɛ ba da ba kpe a zikaara yiri poɔ, bonzuinj ba da ba boɔɔ ka ba waa degre ka ba na tɔɔ di a Gaŋ Baro Tigri. ²⁹ Ka Pailat pãã da yi wa a ba zie a soore, “Boŋ yeɛ la ka ye kyaare ne a doɔ ŋa?” ³⁰ Ka ba da lee yeli ko o, “Ka Onɔ da ba waa efaare sobɔ, te da kon taa O wa ne fo zie.” ³¹ Le la ka Pailat da yeli ko ba, “Ye de O yemenne a di O sereɛ a yi ye nɔbinnaa poɔ.” A le poɔ ka a Gyu deme da yeli ko o, “Te ba taa sori ka te ko nee zaa.” ³² A e la le ka a tɔɔ tu a yelbiri Yesu naŋ da yeli, ka a wuli a kũũ na to O naŋ na kpi. ³³ Ka Pailat pãã da lee kpe o yiri poɔ a boɔle Yesu a soore O, “Fo e la a Gyu deme Naa bee?” ³⁴ Ka Yesu da lee yeli ko o, “Fomeŋe teeroŋ la aŋa, bee nobɔ mine la yeli N yeɛ ko fo?” ³⁵ Ka Pailat da lee yeli, “N e la Gyu nee bee? A Fomeŋe teŋe deme ane a ba puoru neŋkponni minderebe la iri de Fo a ko ma. Boŋ la ka Fo da e?” ³⁶ Ka Yesu da lee yeli, “N naaloŋ ba yi a donɛ ŋa poɔ. Ka N naaloŋ da yi a donɛ ŋa poɔ, N tontoneba na zɔɔ faa Ma la ka ba ta iri de Ma ko a Gyu deme. Kyɛ pampana, N naaloŋ ba yi kyɛ.” ³⁷ A le poɔ, ka Pailat soore O, “Ka le Fo e la Naa?” Ka Yesu da lee yeli, “A waa la le fo naŋ yeli, bonso N e la Naa. A ŋaa zuinj la ka ba doɔge Ma, ka N wa a donɛ poɔ a di dansee ko a yelmeŋe. Nee zaa naŋ be a yelmeŋe poɔ, wono la N koɔre.” ³⁸ Ka Pailat da soore O, “Boŋ la a yelmeŋe?” O naŋ da yeli a yeɛ ama baare la ka o da lee yi gaa a Gyu deme zie a te yeli ko ba, “N ba nye saŋnaa zaa O yeɛ poɔ. ³⁹ Kyɛ ye taa la a koron zaa eroŋ ka N bare nempigra kaŋ ko ye a Gaŋ Baro Tigri saŋ. A le poɔ, ye boɔɔ la ka N bare a ‘Gyu Deme Naa’ ko ye bee?” ⁴⁰ Le la ka ba zaa da lee yeli gboligboli, “A doɔ ŋa naane! Bare Barabas ko te!” Kyɛ Barabas da waa la fafaara.

19 Ka Pailat pãã da de Yesu a tere ka ba fõbe O. ² A sogyare da wuo la goore zupile a de wogle O zu enye. Ba menj da de la kpare vaelbt a su O, ³ kye da yeli, "Te puori Fo la, Gyu deme Naa!" Ba pãã da nme O la ne ba nuuri. ⁴ A puorinj la ka Pailat da lee yi wa a yeli ko ba, "Nyẽ, N taa O la waara ne ye zie, ka ye na tõi bõnj ka N ba nyẽ saɲnaa zaa O zie." ⁵ Yesu pãã da yi la wa a wogle a goore zupile, kye menj su a kpare vaelbt. Ka Pailat yeli ko ba, "Nyẽ a dõ!" ⁶ A puoru nenkponni ninderebe ane a zikaareba nanj wa nyẽ O la ka ba yeli gboligboli, "Kpa O! Kpa O!" Kye ka Pailat da yeli ko ba, "Yenee, ye de O gaa te kpa! Maa enj, N ba nyẽ saɲnaa zaa O zie." ⁷ Ka a Gyu deme da lee yeli ko o, "Te taa la nõbinna kanj, kye a te nõbinnaa ɲa poɔ a seɲ ka O kpi, bonzuiɲ, O maale la Omenye ka O e a Naanmen Bidõ." ⁸ Pailat nanj da wonj a ɲaa la, ka dambẽẽ da kpe o yaga. ⁹ O da lee kpe la a sere diu die a te soore Yesu, "Yenj ka Fo yi?" Kye Yesu da ba lee yeli yele zaa. ¹⁰ Ka Pailat pãã da yeli ko O, "Fo ba ye yele zaa korɔ ma bee? Fo ba bõnj ka N taa la fanj na venj ka ba kpa Fo, kye menj taa fanj na bare Fo?" ¹¹ Ka Yesu da lee yeli, "Fo da ba taa fanj zaa N zu, ka ana ba yi a sazu wa. A le poɔ, a nee na sobõ nanj iri de Ma ko fo taa la saɲna kponj yelbieri poɔ." ¹² A yi a le poɔ gere, ka Pailat da moɔɔ ka o bare Yesu. Kye ka a Gyu deme da duori ba kãkã a ye, "Ka fõõ wa bare a dõ ɲa ka O gere, fo ba e a Siiza ba! Nee na zaa nanj boɔɔ ka o wuli ka o e la naa, yeli yele kyaare ne Siiza!" ¹³ Pailat nanj da wonj a yelbie ama, ka o da taa Yesu yi wa ne a te zeele a sere diu zie, a zie na ba nanj manj boole ka Kusiri Focla, kye a Hibiru kãkõre poɔ la ka ba boɔɔ o Gabata. ¹⁴ A Ganj Baro Tigri kyogroo bebiri da la, a gbanjbanj sanj. Ka Pailat yeli ko a Gyu deme, "Ye nyẽ a ye naa." ¹⁵ Ka ba da nme kpelle kye yeli, "De O gere ne! De O gere ne! Kpa O!" Ka Pailat da soore ba, "N kpa a ye naa a dagara zu?" Ka a puoru nenkponni ninderebe lee yeli, "Te ba taa naa zaa ka Siiza naane!" ¹⁶ Le la ka Pailat da iri de O ko ba, ka ba kpa O a dagara zu. ¹⁷ Ka Yesu da tuo O dagara a da do ne a zie na ba nanj manj boole ka a zunmama zie (kye a Hibiru kãkõre poɔ, ba da boɔɔ la a zie ɲa Gõlgõta). ¹⁸ A be la ka ba da kpa O ane nobõ bayi. Ka ba zaa bayi be Yesu lombori enye, kye ka Yesu be ba senselensoɔ. ¹⁹ Pailat da ɲmaa la ɲmaabo kanj mare a dagara zu ka a ɲmaabo yeli: YESU NANJ YI NAZARET, A GYU DEME NAA. ²⁰ Gyu deme yaga da kanne la a ɲmaabo aɲa, bonzuiɲ, a be ba nanj kpa Yesu da pee la Gyerosalem, kye ba de ɲmaa ne la Hibiru, Grik ane Latin kãkã. ²¹ Ka a Gyu deme puoru nenkponni ninderebe da yeli ko Pailat, "Ta ɲmaa ka 'Gyu deme Naa,' kye ɲmaa ka O da yeli ka O e la a Gyu deme Naa." ²² Ka Pailat da lee yeli, "Bon na N nanj ɲmaa biɲ, N ɲmaa la biɲ." ²³ A sogyare nanj da kpa Yesu, da de la O bonsuuri a ponj ziiri anaare, ka kanj zaa taa zibonyenaa. Kye ka a O kparo nanj kyere da ba taa seero, ba nanj da nme o a yi a zusoɔ te to a pare.

²⁴ Le la ka ba yeli ko taaba, "Ye ta venj ka te kyeere o. Ye venj ka te molle bõnj nee na sobõ nanj na taa o." Ama zaa da e la ka a tu le a ɲmaabo nanj yeli, "Ba ponj la N bonsuuri bamenne poɔ, kye molle iri N kparo menj." Ama la ka a sogyare da e. ²⁵ A Yesu dagara pare la ka O ma ane O ma yõõ, Maria nanj da e Kleopas pãõõ, ane Maria Magdalena da are. ²⁶ Yesu nanj da nyẽ O ma ane a tutuuro O nanj da nõnj, ka ba are a be, O da yeli la ko O ma, "Pãõõ, nyẽ fo bidõ." ²⁷ O pãã da yeli la ko a tutuuro, "Nyẽ fo ma." A yi a gogo na poɔ kye gere, a tutuuro na da de o la kpe ne a omenye yiri. ²⁸ A le puorinj, Yesu nanj da bõnj ka a yele zaa baare la, ka a ɲmaabo menj na tõi tu la, ka O da yeli, "Kõi nyuuri kpe Ma la." ²⁹ Kye yuori ne dãã miirunj da be la be, ka ba da de sãõõ a buri a dãã miirunj poɔ, a yagle hesop tambir wogi enye a de turi enj Yesu noore enye. ³⁰ Yesu nanj da wa nyu a dãã miirunj ɲa la, ka O da yeli, "A baare la." A le poɔ, ka O da suli O zu a venj ka O see yi. ³¹ A kyogroo bebiri da la, ka a bieo daare na e a Sabat bebikponj kanj. A Gyu deme da ba boɔɔ ka a engama be a dagara zu a Sabat bebiri. Le la so ka ba da sãõõ Pailat, ka o venj ka ba kare ba gbẽẽ a de a ba engama a sigi ne. ³² Ka a sogyare pãã da wa a danwẽẽ sobõ zie ane a ayi sobõ zie, balanj ba nanj da kpa a dagara zu ne O, a te kare ba gbẽẽ. ³³ Kye ba nanj da wa ta Yesu zie, a nyẽ ka O faa kpi, ba da ba kare O gbẽẽ. ³⁴ Kye a sogya kanj da de la kyõõõõ a kyõõõõ ne O lombori enye, ka zẽẽ ane kõi da de kyiri. ³⁵ A nee na sobõ nanj nyẽ a ɲaa, da di la a danseẽ, ka o danseelonj e yelmenye. O bõnj la ka o ye la a yelmenye, ka ye menj na sage de. ³⁶ Bonso, a yele ama e la ka a ɲmaabo tõi tu: "A O kãõõ kanj zaa kon bõnj ka." ³⁷ Ka a ɲmaabo kanj menj da lee ye: "Ba na nyẽ la a Onõ sobõ ba nanj kyõõõõ." ³⁸ A puorinj la ka Gyosef nanj yi Are-matea da sãõõ Pailat ka o ko o sori ka o tõi de Yesu enjan gaa ne. Gyosef da e la Yesu tutuuro kanj, kye o da sãõõ la a yele, bonso, o da zoro la a Gyu deme dambẽẽ. Pailat da sage la. Le la ka Gyosef da wa de a Yesu enjan. ³⁹ Ka Nikodemus menj da wa, a nee na sobõ nanj da wa Yesu zie a tensoɔ sanj. O da taa la more ne alo kãã wa ne, ka a ta kilori lezere ne pie ne anaare. ⁴⁰ Ka ba da de Yesu enjan a villi pãõõõõ o ne pempeele ne a kãã nyuuri. Ama la ka a Gyu deme da manj e a ba saakomlonj poɔ a õõõõ a ba kũũ. ⁴¹ A zie na poɔ ba nanj kpa Yesu, tuu da be la be. A tuu ɲa poɔ la, ka yabogi paala kanj da be, ka ba da ba õõõõ nee zaa. ⁴² A da e la a Gyu deme kyõõõõõ bebiri; le la so ka ba da gaale Yesu a be, bonso a yabogi ɲa menj da pee la.

20 A koseera piilu daare baguo pipi sanj, a zie nanj da ba vele sere, Magdalena Maria da gaa la a yabogi zie a te nyẽ ka ba da vu a yabogi noore kuuri bare. ² Le la ka o zo gaa Simon Pita ane a tutuuro na Yesu nanj da nõnj zie a da yeli ko ba, "Ba iri la a Danja a yabogi poɔ, kye te ba bõnj zie na ba nanj biɲ O!" ³ Le la ka Pita ane a tutuuro na kanj da yi te gere a yabogi zie.

⁴ Ba zaa bayi da laŋ zoro la, kye a tutuuro na kaŋ da zoro zuo la Pita a daŋ ta a yabogi zie. ⁵ O da gũũ la nye a pempeele naŋ da gaŋ be, kye o da ba kpe. ⁶ Ka Simon Pita naŋ da be a puoriŋ wa ta be, o da gũũ kpe la a yabogi poɔ a nye a pempeele ka a gaŋ a be. ⁷ Ka a pene ba naŋ da villi ne o zu meŋ da bebe. A pene ŋa da puuli la omeŋe a gaŋ o yon. ⁸ A le pãã, ka a tutuuro na naŋ da de wẽẽ ta a yabogi zie meŋ da kpe. O da nye la kye sage de. ⁹ (A saŋ na, ba da ba boŋ a Nmaabo naŋ yeli ka a fere la ka O lee iri yi a kũũ poɔ.) ¹⁰ A tutuuribo pãã da lee gaa la ba yie poɔ. ¹¹ Kye Maria da are la a yabogi zie kono. O naŋ da kono la, ka o gũũ kaa a yabogi poɔ ¹² a nye malkere ayi naŋ su bompeele, ka ba da zen a be Yesu enŋan naŋ da be. Ka kaŋ zen a zu zie, kye ka kaŋ meŋ zen a gbɛɛ zie. ¹³ Ka ba da soore o, "Pɔɔɔ, boŋ la so ka fo kono?" Ka o da lee yeli ko ba, "Ba de la n Daŋna gaa ne zie kaŋa, kye N ba boŋ a zie na ba naŋ biŋ O." ¹⁴ O naŋ da yeli a ŋaa la ka o da lee a nye ka Yesu are a be, kye o da ba boŋ ka Yesu la. ¹⁵ Ka Yesu da soore o, "Pɔɔɔ, boŋ la so ka fo kono? Aŋ la ka fo boɔɔ?" O da teere ka a tuu sobɔ la, ka o da yeli ko O, "Neŋkpon, ka fõõ da de O gaa ne zie kaŋ, yeli ko ma be fo naŋ biŋ O, ka N te de O gaa ne." ¹⁶ Ka Yesu da yeli ko o, "Maria." Ka o da lee kye yeli ko O, "Rabone!" (A wuli ka Wuliwullo). ¹⁷ Ka Yesu da yeli ko o, "Ta tɔ Ma, bonso, N ba do N Saa zie sere. Gaa N yɔɔmine zie a te yeli ko ba ka N duoro la N Saa ane ye Saa zie, ane N Naaŋmen ne ye Naaŋmen zie." ¹⁸ Maria Magdalena da gaa la a tutuuribo zie a te yeli ko ba ka o nye la a Daŋna, ka O yeli a yeɛ ama ko o. ¹⁹ A bebiri na meŋe, naŋ da e a koseera piilu daare, a zimaane saŋ, a tutuuribo da laŋ la taa, ka a dendɔe zaa pɔge a Gyu deme dambẽẽ zuiŋ. Ka Yesu da wa are a ba senselensoɔ kye yeli ko ba, "Maaronŋ be ye zie." ²⁰ O naŋ da yeli ama baare la, ka O wuli ba O nuuri ane O lombori. A tutuuribo poore da pele la yaga ba naŋ da nye a Daŋna. ²¹ Ka Yesu pãã da lee yeli ko ba, "Maaronŋ be ye zie. A na a Saa naŋ tonŋ Ma, N meŋ tonŋ ye la." ²² O naŋ da yeli a ŋaa baare la, ka O da voore eŋ ba, kye yeli ko ba, "Ye de a Sekyerete. ²³ Ka yenee wa iri nee zaa yelbebe bare, ye iri la ba yelbebe bare ko ba. Kye ka yenee wa de nee zaa yelbebe biŋ, ba yelbebe biŋ la." ²⁴ Kye Tomas, ba naŋ boɔɔ ka Dedomɔs, a pie ne bayi kaŋ, da ba be a tutuuribo zie a saŋ na Yesu naŋ da wa. ²⁵ Le la ka o tututaaba da yeli ko o, "Te nye la a Daŋna!" Ka o da yeli ko ba, "See ka N nye a piimbie ʼlego a O nuuri poɔ, a de n nubiri a tonŋ a be a piimbie naŋ da be, a de n nu a eŋ O lombori na poɔ. Ka le naane, N kon sage de." ²⁶ A bebie anii daare puoriŋ, a tutuuribo da lee laŋ la taa a yiri poɔ, ka Tomas da be a ba zie. Ane le zaa a dendɔe zaa naŋ da pɔge, Yesu da wa la a wa are a ba senselensoɔ, a yeli, "Maaronŋ be ye zie." ²⁷ Ka O pãã da yeli ko Tomas, "De fo nubiri eŋ kye. Nye N nuuri. Iri fo nu a eŋ N lombori. Bare a fo basagdeu, kye sage de."

²⁸ Ka Tomas da lee yeli ko o, "N Daŋna ane n Naaŋmen!" ²⁹ Ka Yesu yeli ko o, "Tomas, fo naŋ nye Ma zuiriŋ la ka fo sage de. Maaloo be la balan zaa naŋ ba nye kye sage de zie." ³⁰ Yelmeŋe, Yesu da tonŋ la tonseele manno mine yaga a O tutuuribo zie, kye a da ba ŋmaa biŋ a gane ŋa poɔ. ³¹ Kye ama zaa ŋmaa la biŋ ka ye na sage ka Yesu e la a Kristo a Naaŋmen Bidɔɔ, kye ka yenee wa sage de, ye na taa la nyɔvɔre a O yuori eŋe.

21 A le puoriŋ, Yesu da lee wuli la Omeŋe a ko O tutuuribo a Tebereas mane noɔre. A ŋaa la ka O da sãã ba zie: ² Simon Pita, Tomas ba naŋ boɔɔ ka Dedomɔs, Nataneel naŋ yi Kana a Galili poɔ, Zebede bidɔɔ, ane tutuuribo mine bayi da laŋ la taa. ³ Ka Simon Pita da yeli ko ba, "N gere la zomnyɔgebo." Ka ba da yeli ko o, "Te meŋ na gaa ne fo la." Le la so ka ba yi gaa a te kpe a gbori daadaa. Kye a tensoɔ na poɔ, ba da ba nyɔge zomɔ zaa. ⁴ Kye a baguo saŋ naŋ wa ta la, ka Yesu da are a mannoɔre, kye a tutuuribo da ba boŋ ka Yesu la. ⁵ Ka Yesu da yeli ko ba, "N polbilii, ye taa la bondirii bee?" Ka ba da lee yeli ko O, "M'm." ⁶ Ka O da yeli ko ba, "Ye laɔ a nete a gbori doronŋ, kye ye na nye la a mine." Ba naŋ e a le, ba da ba tõõ tage a nete, bonzuiriŋ a zomɔ da zuo la. ⁷ Le la ka a tutuuro na Yesu naŋ da naŋ da yeli ko Pita, "A Daŋna la!" Simon Pita naŋ da woŋ ka a Daŋna la, ka o da de o kparo su, (bonso o da yaa o la bare) kye vare kpe le a kõõ poɔ. ⁸ Ba tututaaba da tu ne la a gbori bile a tage a nete naŋ paale ne zomɔ, bonso ba da ba be tɔɔre ne a teŋe. (A da ta la mitari lezaanaare ne pie ne a mannoɔre.) ⁹ Ba naŋ wa ta a mannoɔre la, ka ba nye saala ka a dire vũũ, ka zomɔ be a zu ane boroboro. ¹⁰ Ka Yesu da yeli ko ba, "Ye wa ne a zomɔ mine ye naŋ deɛ nyɔge." ¹¹ Simon Pita da yi la a kõõ poɔ kye tage a nete wa ne a teŋe. A nete da paale la ne zomɔre kɔɔ ne lezaayi ne pie ne ata. Ane a le zaa a naŋ da waa yaga, a nete da ba kyeere. ¹² Ka Yesu yeli ko ba, "Ye wa di baguo bondirii." Kye a tutuuribo kaŋ zaa da ba taa sukyiri a na soore O, "Aŋ la Fo?" Ba zaa da boŋ la ka a Daŋna la. ¹³ Yesu da wa la a wa de a boroboro ko ba kye da lee de a zomɔ ko ba. ¹⁴ A ŋaa da la a bota saŋ Yesu naŋ da sãã a O tutuuribo zie O naŋ da yi kuuni poɔ. ¹⁵ Ba naŋ da di a baguo bondirii wa baare la ka Yesu da yeli ko Simon Pita, "Simon, Gyona bidɔɔ, fo sereŋ naŋ Ma la gaŋ a ba ma zaa bee?" Ka o da yeli ko O, "Oo, Daŋna, Fo boŋ ka N naŋ Fo la." Ka Yesu da yeli ko o, "Guoli N pebilii." ¹⁶ Ka Yesu da lee yeli ko o a boyi saŋ, "Simon, Gyona bidɔɔ, fo sereŋ naŋ Ma la?" Ka o da yeli ko O, "Oo, Daŋna, Fo boŋ ka N naŋ Fo la." Ka O da yeli ko o, "Kaara N peere." ¹⁷ A bota saŋ la ka O da yeli ko o, "Simon, Gyona bidɔɔ, fo naŋ Ma la?" Ka Pita poɔ da saŋ, bonzuiriŋ O da yeli ko o la a bota saŋ, "Fo naŋ Ma la?" Ka o da yeli ko O, "Daŋna, Fo boŋ la bon zaa. Fo boŋ ka N naŋ Fo la." Ka Yesu da yeli ko o, "Guoli N peere. ¹⁸ N sereŋ ye la yelmeŋe korɔ fo, fo naŋ da waa polbilee, fo da

maŋ su la fo boma a gaa zie na zaa fo naŋ boɔɔ. Kye ka fõõ wa kore, fo na tẽẽ la fo nuuri ka nee kaŋ su fo boma a de fo wẽẽ ka fo gaa benee fo naŋ ba boɔɔ.”
¹⁹ Yesu da yeli la a ŋaa ka a wuli a kũũ na ɔ o naŋ na kpi a eŋ Naaŋmen. O naŋ da yeli a ŋaa wa baare la ka O da yeli ko o, “Tuuro Ma.”²⁰ Pita naŋ da lee, o da nye la a tutuuro na Yesu naŋ da naŋ ka o tuuro ba. Ono la a sobo naŋ da delle Yesu a zimaane bondirii saŋ kye soore, “Daŋna, aŋ la na iri de Fo ko ba?”²¹ Pita naŋ da wa te nye o la, ka o da soore Yesu, “Daŋna, kye a doo ŋa meŋ?”²² Ka Yesu da yeli ko o, “Ka Maa boɔɔ ka o

bebe kye gu le saŋ N naŋ na lee wa, boŋ meŋ la ana fo zie? See ka fo tuuro Ma.”²³ A ana zuiŋ la ka a yelbiri ŋa yaare a yɔɔmine poɔ ka a tutuuro ŋa kon kpi. Kye Yesu da ba yeli ka o kon kpi, kye O da yeli la, “Ka Maa boɔɔ ka o bebe kye gu le saŋ N naŋ na lee wa, boŋ meŋ la ana fo zie?”²⁴ A tutuuro ŋa la dire a yeɛ ama dansee kye ŋmaa a yeɛ ama biŋ. Te boŋ la ka o danseeɔŋ e la yelmeŋe.²⁵ Yesu meŋ da toŋ la ton-yaga mine. Ka ba naŋ da ŋmaa a zaa bonyen, bonyen biŋ, N teere la ka a donee zaa da kon taa zie ka ba na tõõ biŋ a gama ama ba naŋ ŋmaa. Amen.

ERONJ

1 A n gan dandanj pɔɔ, Teofelos, N da ηmaa la le Yesu nanj da piili ere kye wullo, ² a te ta O tenvela duobu sanj, O nanj da tere noɔre a yi a Sekyerete zie baare a ko a potuuribo O nanj da iri. ³ A O dɔɔronj puorinj O da wuli la Omeɔje a O potuuribo zie ne mannewuluu yaga ka O sereɔj voorɔ la. Ba da nye O la bebie lezaayi pɔɔ, ka O da ye le a Naanmen naalonj ye le korɔ ba. ⁴ Sanj kanj O nanj da lanj ne ba, O da tere la noɔre ko ba, a yeli, “Ye ta wa yire Gyerosalem tenje pɔɔ. Ye kyelle a Saa polloo, a serj le ye nanj da wonj N zie. ⁵ Bonso, Gyɔn da sereɔj tere la suobu ane kɔɔ, kye a kon kɔɔre, ye na de la suobu a Sekyerete enje.” ⁶ Ba nanj da wa te pɔge taa, ba da soore O la, “Danja, Fo na lee de la a naalonj ko Israel pampana ηa bee?” ⁷ Ka O da yeli ko ba, “A ba e ye ye le ka ye bɔnɔ a sanj na bee a bebie na a Saa nanj da iri binj a Omeɔje fanja pɔɔ. ⁸ Kye ye na nye la fanj a sanj na a Sekyerete nanj na wa ye zie. Ye na waa la N dansee diu deme a Gyerosalem, Gyudea, ane Samari tenne pɔɔ a te ta a tenje baaro zie.” ⁹ O nanj da yeli a ye le ama baare kye ka ba nanj kaara la, ka Naanmen da ze le O ka O do kpe zanzugo pɔɔ, ka ba da ba la nye O. ¹⁰ Ba nanj da gbolɔ kaara a sazu kye ka O te duoro la, ka a pare na pɔɔ, dɔɔɔ bayi nanj su bompeele la are ba zie. ¹¹ Ba da yeli la, “Galili dɔɔɔ, bɔnɔ la so ka ye are a gbolɔ kaara a sazu? A Yesu ηa ba nanj de a ye zie a duoro ne sazu, na lee wa la a serj le ye nanj nye O ka O duoro a sazu.” ¹² Ka ba pɔɔ da sigi a O leve tanj zu a lee gaa Gyerosalem. A tanj ηa da ta la Sabat bebiri kyenoo a yi Gyerosalem pɔɔ. ¹³ Ba nanj da te ta, ba da do la kpe pee zu die kanj pɔɔ. Be la ka Pita, Gyems, Gyɔn, Andero, Felep, Tomas, Bartolomi, Matiu, Gyems nanj e Alfeos bidɔɔ, ane Simon Zelote, ane Gyudas nanj e Gyems kɔɔ, da kpeere. ¹⁴ A potuuribo bama zaa da lanj la taa a puoruu ane sɔroo pɔɔ. Pɔɔɔ mine, ane Maria nanj e Yesu ma, ane O yɔɔmine da pɔɔ la ba pɔɔ. ¹⁵ A bebie ama pɔɔ la ka Pita da iri are a tutuuribo pɔɔ (a tutuuribo yoe zaa da ta la kɔɔ ane lezere) a yeli, ¹⁶ “N dɔɔmine ne n yɔɔmine, a da serj la ka a Nmaabo na a Sekyerete nanj da yeli ko David tu le o nanj da manne kyaare ne Gyudas, onɔ nanj da de a nobɔ gaa ne ka ba tɔɔ nyɔge Yesu. ¹⁷ Bonso, o da waa la te kanj a lanj tonj ne te a tomɔ ηa.” ¹⁸ (A dɔɔ ηa da de la a tɔɔ o nanj da nye a o yelbatori zuinj a da ne wee. Be la ka o da le toore ne nyuu ka o enje da puri yuo ka o nyaga zaa age yaare. ¹⁹ Nee zaa nanj kpeere Gyerosalem pɔɔ da wonj la

ama zaa. Le la ka ba pɔɔ da bɔɔɔ a wee ηa a ba kɔkɔre pɔɔ, ka Akeldama, nanj wuli ka Zɛɛ Wee.) ²⁰ “Bonso, ba ηmaa la a Pugibu Yielunj gan pɔɔ, “ ‘Venj ka o zikpeeraa waa zivuo; ta venj ka nee zaa kpe o pɔɔ,’ kye, “ ‘Venj ka nen-yuo de o kponnunj zie.’ ²¹ A le zuinj, a dɔɔɔ bama nanj da be te pɔɔ, a sanj na zaa a Danja Yesu nanj kpe kye lee yi a te zie, ²² a piili Gyɔn suobu teroo sanj te ta a bebiri na ba nanj da taa Yesu do ne, a serj la ka ba kanj waa a O lee-irunj dansee sobɔ a menj be a te pɔɔ.” ²³ Ana la ka ba da iri nobɔ bayi: Kanj nanj di Gyosef, ba nanj da bɔɔɔ Barsabas ka o saa yuori di ka Gyostos, ane kanj nanj di ka Matayas. ²⁴ Ka ba da puori a yeli, “Danja, Fɔɔ la bɔnɔ nee zaa sukyiri. Wuli te kanj na Fo nanj iri, ²⁵ ka o na tɔɔ de a potuuro na tomɔ Gyudas nanj bare a sanj na o nanj da le a yelbebe zuinj kye gaa omeɔje zie.” ²⁶ Ba pɔɔ da molle la a iri Matayas. Le la ka o da pɔɔ a potuuribo pie ne yena pɔɔ.

2 Pentekost bebiri nanj wa ta, ba zaa da taa la nɔɔbonyenaa a lanj taa ziyenaa. ² Ba da bere la ka gɔmɔ yaga da yi a sazu a wa na seseɔ nanj daara, a wa paale a yiri na pɔɔ ba nanj da zenj. ³ Ka ba da nye ka a e a na vɔvɔ ze le la yaare a do zenj ba kanj zaa zu. ⁴ Ka ba zaa da paale ne a Sekyerete, a piili ye le ane kɔkɔ-yobo, a serj le a See nanj ko ba. ⁵ A Gyu deme nanj yi tenne zaa nanj be a sazu puli pɔɔ, kye da zoro Naanmen dambɛɛ, da kpeere la Gyerosalem pɔɔ. ⁶ A nobɔ nanj da wonj a gɔmɔ nanj yaare, ba da wa lanj la taa, ka buriburi da nyɔge ba, bonzuinj ba kanj zaa da wonj la ka ba yeli ye le ne omeɔje kɔkɔre. ⁷ Ba zaa nɔe da `maa la ka ba da yeli ko taa, “Nye, a nobɔ bama zaa nanj ye le a ye le ba yi a Galili pɔɔ bee? ⁸ Wolɔ la so ka te kanj zaa wono a te dɔgebo tenne kɔkɔe? ⁹ Partea deme, Media ane Elam deme; balan nanj kpeere Mesɔɔptamea, Gyudea, Kapadosea, Pɔntos ane Asia, ¹⁰ Ferokea ne Panfolea, Egyepte ane Lebya zie kanj nanj pee le Sairin; saama nanj yi Rom (Gyu deme ne balan nanj lee kye kpe a ba puoru sobie pɔɔ); ¹¹ Krete deme ane Arabia deme—te wonj la ka ba manna a Naanmen tonjkeene ye le a te kanj zaa kɔkɔre pɔɔ.” ¹² A da e la nɔ`maa ne bonnonj ko ba zaa ka ba da yeli ko taa, “A ama tege la bɔnɔ?” ¹³ Ba mine da e ba la la, kye yeli, “Ba nyu la dɔɔ kpeɛ yaga.” ¹⁴ Kye ka Pita da iri are ne a tutuuribo pie ne yena, a duori o kɔkɔre kye yeli ko ba, “Gyu deme dɔɔɔ ane ye balan zaa nanj be Gyerosalem pɔɔ, ye venj ka ye bɔnɔ a ye le ηa tege, a kyelle velaa n yelbie. ¹⁵ A

dɔɔ bama ba kuoli a na ye nan teere, bonso, baguo gogori awae san la. ¹⁶ Kye a n̄aa la a yeɛ na a N̄men-noɔr sobɔ Gyoel nan da yeli: ¹⁷ "Naan̄men da yeli ka a na tu la a bebie baaro san, ka N na kyiri la N See waare nensaala zaa. Ye bidɔɔ ne ye pɔɔyaare na kanne la dan̄-nyaabo kannoo; ye pɔɔ na nye la gyennoo, kye ye nember� na zanne la zannoo. ¹⁸ A N tonton dɔɔ ane N tonton pɔɔɔɔ, N na kyiri la N See en ba a bebie na, ka ba kanne dan̄-nyaabo kannoo. ¹⁹ N na ton̄ la tombeere a sazu pɔɔ kye wuli mannoo a ten̄ɛ zu: zēē, ne vūū ane zoore yaga. ²⁰ A n̄menaa na lee la lige, ka a kyūū waa zēē, kye ka a Dan̄na gandaalon̄ bebikpon̄ pãã ta. ²¹ A na tu la ka nee na zaa nan na boole a Dan̄na yuori na nye la faabo." ²² "Israel dɔɔ, ye kyelle a yelbie ama: Yesu nan yi Nazaret, da e la dɔɔ na Naan̄men nan wuli ne tonseele, ton̄kpeene, ane mannoo. Ama la ka Naan̄men da e a yi O zie a ye pɔɔ, a na yemenne men̄ nan bɔn̄. ²³ A nee na sobɔ la ka Naan̄men da iri ko ye, a O poteeron̄ boɔbo ne a O dan̄-bɔmmoo zuiŋ. Kye yenee la da nyɔge O ne nufaare a kpa O a dagara zu. ²⁴ Kye Naan̄men da iri O la kuuni pɔɔ, a faa O yi kũũ yeltuo pɔɔ, bonzuiŋ kũũ da ba tōŋ nyɔge O taa. ²⁵ Bonso, David da yeli la kyaare O: "N dan̄ man̄ nye la a Dan̄na n niŋe soɔ. O nan be n nudoron̄ zie zuiŋ la, ka N kon tōŋ miine. ²⁶ A le pɔɔ, n sukyiri wono la noɔ ka n zele men̄ dire noɔ; n en̄gan men̄ na kpeere la ne kyelloo, ²⁷ bonzuiŋ, Fo kon bare n see a kuuni zie, bee ven̄ ka Fo Kyerete Sobɔ nye san̄naa. ²⁸ Fo e la ka N bɔn̄ a nyɔvore sobie; Fo na e la ka N paale ne noɔ a Fo niŋe soɔ." ²⁹ "N dɔɔmine ne n yɔɔmine, a sen̄ la ka N yeli te saakom David yeɛ ko ye kperaa le. O da kpi la ka ba da ũū o men̄. O yabogi be la te zie a te ta zenɛ. ³⁰ O da e la N̄men-noɔr sobɔ a bɔn̄ ka Naan̄men da polle la polloo ka a na yi a omen̄ɛ bibiiri pɔɔ ka O na iri Kristo ka O zen̄ a o naalon̄ dakog zu. ³¹ O nan da nye bon nan de wēē, le la ka o da yeli a Kristo lee-irun̄ yeɛ, ka O see da ba kyãã be a kuuni zie kye O en̄gan men̄ da ba pōŋ. ³² A Yesu n̄a la ka Naan̄men da sen̄ ka O do. Te zaa e la a yeɛ n̄a dansee deme. ³³ O nan da do a Naan̄men nudoron̄ zie, O da de la a Saa zie a Sekyerete na O nan̄ polle, a kyiri en̄ ye a bon na ye nan̄ nyere pampana n̄a kye wono. ³⁴ Bonso, David da ba do kpe a tenvelaa pɔɔ, kye ka omen̄ɛ da yeli, "A Dan̄na yeli la ko a n Dan̄na: "Zen̄ a N nudoron̄ zie ³⁵ kye gu a san̄ na N nan na e ka Fo dɔɔndɔɔ lee a Fo gbɛɛ dakogo." ³⁶ "A le zuiŋ, e ka Israel yideme zaa seren̄ bɔn̄ ka Naan̄men la maale a Yesu na ba nan̄ kpa dagara zu, ka O e a Dan̄na kye lee e a Kristo." ³⁷ A nobɔ nan da won̄ a n̄aa, ba sukyie da n̄maa la, ka ba da yeli ko Pita ane o potuutaaba, "Dɔɔ ne yɔɔmine, bon̄ la ka te na e?" ³⁸ Ka Pita pãã da yeli ko ba, "Ye lee ye teeron̄ kye de suobu, a ye kan̄ zaa, a Yesu Kristo yuori en̄, ka ye nye yelbebe suuri diu, kye ye na nye la a Sekyerete kyogtaa. ³⁹ A polloo n̄a la ka O ko ye ane ye bibiiri ane balan̄ zaa nan̄ ba peeɛ ane balan̄ zaa

a Dan̄na te Naan̄men nan̄ na boole." ⁴⁰ Ane yelbie mine yaga, O da di la dansee ko ba kye mɔgle ba a yeɛ, "Ye nye faabo a yi a yelgɔɔlon̄ boorɔ n̄a deme zie." ⁴¹ Balan̄ nan̄ sage de o yelbie ne kyelloo, da de la suobu. Nobɔ turi ata da pɔɔ la ba pɔɔ a daare na. ⁴² Ba da kyãã tuuro la a Yesu potuuribo wuluu ne lantaalon̄, ne a boroboro n̄maa bo ne puoruu gbengben̄ le. ⁴³ Ka dambēē da kpe nee zaa ne le a potuuribo nan̄ ton̄ tombeere ne tonseele mannoo yaga. ⁴⁴ A balan̄ zaa nan̄ da sage dere da lan̄ la taa, kye ba zaa da lan̄ la boma. ⁴⁵ Ba da koore la ba boma zaa a de ko balan̄ zaa a nan̄ fere ka ba nye boma. ⁴⁶ Bebiri zaa, ba da man̄ lan̄ la taa a N̄men Yiri pɔɔ, a man̄ n̄maa a boroboro a lan̄ ɔɔ ne popeelon̄ ane sukyi`maaron̄ a yi yiri n̄a te ta yiri n̄a pɔɔ, ⁴⁷ a pugro Naan̄men kye nyere zunɔɔ nobɔ zaa zie. Bebiri zaa, a Dan̄na da man̄ de la balan̄ nan̄ nyere faabo, en̄ ba a puoru deme pɔɔ.

3 Daare kan̄ Pita ane Gyɔn da duoro la a N̄men Yiri a puoruu san̄, a gogori ata n̄menaa san̄. ² Bebiri zaa, nobɔ mine man̄ tuo la dɔɔ kan̄ nan̄ e gbere a yi o dɔgebo san̄, a gaa ne a N̄men Yiri dendɔre na ba nan̄ man̄ boɔɔ Veelon̄. Be la ka ba man̄ sigri o biŋ ka o na tōŋ sɔre boma a balan̄ zaa nan̄ waara a N̄men Yiri zie. ³ O nan̄ da nye Pita ane Gyɔn ka ba da tara a N̄men Yiri dendɔre, o da sɔre la libie ba zie. ⁴ Ka Pita ane Gyɔn da kaara o leen̄, kye ka Pita da yeli, "Kaara te." ⁵ Ka a dɔɔ da lee kyelle ba, kye teere ka o na nye la bon kan̄ ba zie. ⁶ Ka Pita pãã da yeli, "Selva ne salema N ba taa, kye bon na N nan̄ taa la ka N na ko fo. A Yesu Kristo nan̄ yi Nazaret yuori en̄, iri kyene." ⁷ O nyɔge la o nudoron̄ a son̄ o ka o iri are. A pare na pɔɔ, ka o gbɛɛ ne o gbɛɛ nakyoon̄ kɔɔ da lee nye kpēã. ⁸ Ka o vaa iri are a kyene. Le la ka o da tu ba gaa a N̄men Yiri pɔɔ, a kyene kye vara a pugro Naan̄men. ⁹ A nobɔ zaa da nye o la ka o kyene kye pugro Naan̄men. ¹⁰ Ba da nye la ka on̄ la a sobɔ na nan̄ da man̄ zen̄ sɔɔ a N̄men Yiri dendɔre na ba nan̄ boɔɔ Veelon̄. Ba n̄e zaa da `maa la yaga ane le ba nan̄ nye bon na nan̄ e a dɔɔ. <sup>11</sup> A san̄ na a gbere na ba nan̄ da san̄ nan̄ da nyɔge Pita ane Gyɔn taa la, ka a nobɔ zaa da zo tu ba zie ne n̄`maa yaga a te kpe a zie na ba nan̄ boɔɔ Solomon varanda. ¹² Pita nan̄ da nye a n̄aa la, ka o da yeli ko a nobɔ, "Israel dɔɔ, bon̄ la so ka a yeɛ e n̄`maa ko ye? Bon̄ la so ka ye kaara te a sen̄ ka temenne fan̄ bee a te Naan̄men sobiri tuubu la ka te e ka a dɔɔ n̄a tōŋ kyene. ¹³ A Abraham, Isaak, ane Gyakob Naan̄men, nan̄ e a te saamine Naan̄men, On̄ la en̄e a O tonton̄ Yesu. Kye ye da iri de O la ko ba, a zagre O a Pailat niŋe soɔ, ane le zaa Pailat nan̄ da iri ka o na bare O la. ¹⁴ Ye zagre la a Kyerete ne a Yeltori Sobɔ kye sɔre ka ba bare nen̄koora ko ye. ¹⁵ Ye ko la a nyɔvore kaakaara, On̄ Naan̄men nan̄ sen̄ a kuuni pɔɔ, ka te e a dansee deme. ¹⁶ A O yuori ne sagdeu a O yuori en̄ la ven̄ ka a dɔɔ n̄a nye kpēã. On̄ la a dɔɔ ye nan̄ nye kye bɔn̄. Oo, a sagdeu nan̄ yi O zie la ka o taa

laafia a ye zaa niŋe soɔ. ¹⁷ “Kye pampana, n yɔɔmine, N bɔŋ ka ye babɔmmo zuɪŋ la ka ye e a le, a na le ye zikaareba meŋ naŋ da e. ¹⁸ Kye a bon na zaa Naanmen naŋ daŋ kanne a O Nmen-noɔr deme yelbie poɔ, ka Kristo na nye la woore, da tu la le. ¹⁹ A le zuɪŋ, ye lee ye teeroŋ ne ye eroŋ, ka ba na tɔɔ molle iri ye yelbebe bare, ka eŋmaaroŋ bebie na tɔɔ yi la a Daŋna zie a wa ye zie, ²⁰ kye ka O na tɔɔ toŋ Yesu Kristo, ba naŋ da kanne ko ye. ²¹ A fere la ka a tenvelaa tuori de O kye gu saŋ na boma zaa naŋ na lee maale, a seŋ le Naanmen naŋ da yeli a O Nmen-noɔr kyerete deme zaa yelbie poɔ a yi a teŋe piilu saŋ. ²² Bonso, Moses sereŋ da yeli la ko a saamine, ‘A Daŋna, a ye Naanmen, na iri la Nmen-noɔr sobɔ kaŋ ko ye naŋ waa a na maa, a ye yɔɔmine poɔ. Ye na kyelle la ye le na zaa O naŋ na yeli ko ye. ²³ A na e la ka nee na zaa naŋ kon kyelle a Nmen-noɔr sobɔ ŋa ye le, ka ba ŋmaa o bare a yi a nobɔ poɔ.’ ²⁴ “Yelmeŋe, a Nmen-noɔr deme zaa, a yi Samuel ne balan naŋ tu o puoriŋ, balan zaa naŋ da yeli ye le, meŋ daŋ kanne la a bebie ama ye le. ²⁵ Kye yenee la a Nmen-noɔr deme bidɔɔ ane a nɔlaŋ bidɔɔ, a nɔlaŋ na naŋ be Naanmen ane te saamine zie. O poɔ la ka O da yeli ko Abraham, ‘A na yi a fo bibiiri zie la ka a tendaa deme zaa na nye maaloo.’ ²⁶ Naanmen naŋ da lee iri O tontonɔ Yesu, O da de la wɛɛ toŋ O ye zie ka O wa maale ye, a lee ye kaŋ zaa ka o yi a o yelfaa eroŋ poɔ.”

4 Ba naŋ da ye le ye le korɔ a nobɔ la, ka a puoru neŋkponni ane a Nmen Yiri guuro neŋkpoŋ ane a Sadusi deme da wa ba zie. ² Dɔɔne da be la ba zie yaga, bonzuɪŋ ba da wullo la a nobɔ kye kanna, a Yesu eŋe, a kuuni lee-iruŋ ye le. ³ Ba da nyɔge la Pita ane Gyɔn a de ba eŋ a pigu die poɔ, kye gu a bieo daare, bonso a da waa la zimaane saŋ. ⁴ Kye ba yaga zie naŋ da woŋ a yelbiri da sage de la. A dɔɔ naŋ da sage de da ta la turi anuu. ⁵ A naŋ da ta a bieo daare la, ka a zikaareba ane a nemberɛ ane a nɔbinna kaakaareba da laŋ taa Gyerosalem poɔ. ⁶ Annas, a puoru nenkponni zusobɔ, ane Kaiyafas, Gyɔn, Aleksanda ane dɔɔ na zaa naŋ da be a puoru neŋkpoŋ yideme poɔ, da poɔ la ba poɔ. ⁷ Ba naŋ da taa ba kpe ne ba poɔ la, ka ba da soore ba, “Boŋ faŋ bee aŋ yuori eŋe la ka ye e a ŋaa?” ⁸ Le pãã la ka Pita, naŋ da paale ne a Sekyerete, da yeli ko ba: “Yenee naŋ kaara a nobɔ ne Israel nemberɛ! ⁹ Ka yenee di te sɛɛɛ zene a evele te naŋ da e ko a dɔɔbaala ŋa zuɪŋ, kye soore te le a naŋ da waa ka o nye sammo, ¹⁰ veŋ ka yenee ane a Israel nobɔ zaa bɔŋ ka a dɔɔ ŋa naŋ are ye niŋe soɔ taa la laafia a Yesu Kristo naŋ yi Nazaret yuori zuɪŋ, Onɔ ye naŋ da kpa a dagara zu, Onɔ Naanmen naŋ da seŋ kũũ poɔ. ¹¹ Ŋa la “ ‘a kuuri na a yenee meemeerebe naŋ zagre, Onɔ la waa a goŋgonaa kuuri zusobɔ.’ ¹² Faabo zaa ba la kyebe nee kaŋ zaa zie. Bonso, yuori zaa kyebe a sazu puliŋ, ka ba ko nensaala zaa, a na tɔɔ faa te.” ¹³ Ba naŋ da nye Pita ane Gyɔn pera, a bɔŋ ka ba ba bɔŋ gane ye le bee gaa

sakuuri, ba nɔe zaa da `maa la. Le la ka ba pãã da nye ka ba da be la Yesu zie. ¹⁴ Ba naŋ da nye a dɔɔ na ba naŋ saŋ ka o iri are ne ba, ba da ba taa ye le zaa ka ba yeli. ¹⁵ Ba naŋ da tere noɔre ko ba ka ba yi a Sanhed-eren poɔ la, ka ba pãã da laŋ taa ¹⁶ a yeli, “Boŋ la ka te na e ko a dɔɔ bama? Bonso, nee zaa naŋ kpeere Gyerosalem poɔ bɔŋ la ka ba toŋ la tonsele kpoŋ. Te kon tɔɔ zagre a ŋaa. ¹⁷ Ka tenee wa boɔɔ ka a ye le ŋa ta yaare yaga a nobɔ poɔ, ye veŋ ka te fugi ba yaga, ka a yi pampana ŋa ka ba ta la yeli ye le zaa ko nee zaa a yuori ŋa eŋe.” ¹⁸ Le la ka ba da boɔle ba a tere noɔre ko ba, ka ba ta la kanne bee wuli a Yesu yuori eŋe. ¹⁹ Kye ka Pita ane Gyɔn da lee yeli ko ba, “Ye teere iri ko ye-menne, ka a Naanmen niŋe soɔ, a tu la ka te eŋe ye a gaŋ Naanmen bee? ²⁰ Te kon tɔɔ yeli ye le zaa see ka te yeli bon na te naŋ nye kye woŋ.” ²¹ Ba naŋ da lee fugi ba tasoo, ba da bare ba la ka ba gaa. Ba da ba bɔŋ le ba naŋ na ko ba dɔɔroŋ a nobɔ zuɪŋ, bonso nobɔ zaa da pugro la Naanmen ane le a ye le naŋ da e. ²² Bonso, a dɔɔ ba naŋ saŋ ne tonsele ŋa da kore la gaŋ yuomo lezaayi. ²³ Ba naŋ da bare ba, Pita ane Gyɔn da lee gaa la ba tutaaba zie a te yeli le ne le a puoru neŋkponni ninderebe ane a nemberɛ naŋ da yeli ko ba. ²⁴ Ba naŋ da woŋ a ŋaa, ba da duori la ba kɔkɔe laŋ taa a puori ko Naanmen kye yeli, “Daŋna, Fɔɔ la a Naanmen naŋ iri tenvelaa ane teŋe zu ane mane ane boma zaa naŋ be a poɔ. ²⁵ Fo yeli la a Fo tontonɔ David noɔre eŋe: “ ‘Boŋ la so ka a tendaa deme pɔgrɔ kɔmɔ, kye a nobɔ maŋ teere ye le naŋ ba taa tɔɔ? ²⁶ A teŋe zu namine iri are, ka a zikaareba meŋ kpaare taa kyaare ne a Daŋna, kye kyaare ne a O Kristo.’ ²⁷ A e la yelmeŋe ka Herod ane Pontas Pailat, ane a Tendaa deme, ane a Israel deme da wa laŋ la taa a kyaare ne Yesu, Fo tontonky-erete na Fo naŋ da pore kãã eŋ. ²⁸ Ba e la le Fo nu ane Fo boɔbo naŋ da biŋ ka ba e. ²⁹ Pampana ŋa, Daŋna, kaa a ba fugroo kye ko a Fo tontoneba sori ka ba na tɔɔ yeli Fo yelbiri ne pera zaa. ³⁰ Tɛɛ Fo nu a saŋ kye toŋ tonsele mannoo ane tombeere a Fo tontonky-erete Yesu yuori zuɪŋ.” ³¹ Ba naŋ da puori baare, a zie na ba naŋ da laŋ taa da miine la ka ba zaa da paale ne a Sekyerete, ka ba da yeli a Naanmen yelbiri ane pera. ³² A sagderebe zaa da taa la sukyiri ane teeroŋ bonye-naa. Nee zaa ba de ka o boma waa la o yoŋ soobo, kye ba zaa da laŋ la boma. ³³ A potuuribo da di la a Daŋna Yesu kũũ lee-iruŋ dansee ne faŋa yaga. Nɔndeteroo yaga da be la ba zaa zie. ³⁴ Nee na naŋ da boɔɔ boma da ba kyebe ba poɔ, bonso, balan naŋ waa tendanbeba bee yidanbeba da koore a la, a pãã taa a libie na ba naŋ nye a ba boma koɔroo poɔ, ³⁵ a wa biŋ a potuuribo gbɛ puliŋ. A potuuribo da de a la poŋ ko balan zaa a naŋ fere ka ba nye boma. ³⁶ A Leve nee kaŋ naŋ yi Seperos da be la be. O yuori da la Gyoses, ka a potuuribo da boɔɔ o ka Barnabas. Barnabas yuori tege la

ka Sukyidiibu Bidɔɔ. ³⁷ O da taa la wee a koore, a taa a libie wa biɲ a potuuribo gbɛɛ puliɲ.

5 Kye dɔɔ kaɲ yuori naɲ di Ananeas laɲ ne o pɔɔɔ, Safeera, da koore la ba bon. ² O da biɲ la a libie mine ko omeɲe kye da taa a libikyelle a wa biɲ a potuuribo gbɛɛ eɲe. O pɔɔɔ da bɔɲ la ka o e la le. ³ Ka Pita da yeli, "Ananeas, bɔɲ la so ka Setaana tɔɔ fo ka fo ηmaa zirii ko a Sekyerete kye biɲ a wee libie mine ko fomeɲe? ⁴ A ba e fo bon kye ka fo koore bee? Fo naɲ koore, fɔɔ ba so a libie bee? Bɔɲ la e fo ka fo nare biɲ a ηaa a fo sukyiri pɔɔ? Fo ba ηmaa zirii ko dɔɔɔ, kye Naanmen la." ⁵ Ananeas naɲ woɲ a yelbie ama la, ka o le a voore o vooroɲ baara. Dambɛɛ yaga da kpe la nee zaa naɲ woɲ a yeɛ ama. ⁶ Ka a pɔlbilii da wa vaare o wagyere a tuo o yi ne te ũ. ⁷ A ba ta gogori ata kye ka o pɔɔɔ wa kpe a be, kye o da ba bɔɲ bon na naɲ e. ⁸ Ka Pita da soore o, "Yeli ko ma, ηaa la ka ye koore a ye wee?" Ka o yeli, "Oo, le la ka te koore." ⁹ Ka Pita pãã yeli ko o, "Wɔɔ ka ye laɲ noore gyenne a Daɲna See? Kyelle, balan naɲ ũ a fo serɛ, ba gbɛɛ peeɛ la a dendɔre eɲe. Ba na tuo fo la meɲ yi ne." ¹⁰ A pare na pɔɔ la ka o da le Pita gbɛɛ puliɲ a voore o vooroɲ baara. A pɔlbilii naɲ kpe wa nye o ka o kpi, ba da tuo o la yi ne a te ũ o peeɛ o serɛ. ¹¹ Ka dambɛɛ yaga da kpe a puoru deme zaa ane balan zaa naɲ da woɲ a yeɛ ama. ¹² Tonseele mannoo ane tombeere yaga da e la a nobɔ zie a potuuribo nuuri eɲe. Ka ba zaa da maɲ laɲ taa a Solomon varanda zu. ¹³ A nobɔ kyelle na pɔɔ, nee zaa da ba taa pera ka o pɔɔ ba pɔɔ, kye a nobɔ da eɲe ba la. ¹⁴ Dɔɔɔ yaga laɲ ne pɔɔɔɔ yaga da sage de la a Daɲna, a wa pɔɔ ba pɔɔ. ¹⁵ Le zuɲ, ba da taa la baaleba wa kpe ne a teɲ foɔle a gaale ba gadori ane sanne pɔɔ, ka kaapɔge Pita dasuoluɲ na le la pɔge ba mine a o kyɔloo pɔɔ. ¹⁶ Nobɔ yaga meɲ da yi la tenne naɲ gyilli Gyerosalem, a wa ne ba baaleba ane balan naɲ da taa kɔntɔn yeɛ, kye ba zaa da nye la sammo. ¹⁷ A puoru nenkponni zusobɔ ane o tutaaba naɲ da pɔɔ a Sadusi deme pɔɔ da iri are la a ere nyuuri. ¹⁸ Ba da nyoɔge la a potuuribo a eɲ ba pigu die pɔɔ. ¹⁹ Kye tensoɔ saɲ a Daɲna malke da yuo la a pigu die dendɔe zaa a iri ba yi ne kye yeli, ²⁰ "Gaa te are a Nmen Yiri pɔɔ kye yeli ko a nobɔ a nyɔvore ηa yelbie zaa." ²¹ Ba naɲ da woɲ a ηaa, ba da kpe la a Nmen Yiri a baguo pipi saɲ a te wuli a nobɔ. A saɲ na a puoru nenkponni zusobɔ ane o tutaaba naɲ da wa zeɲ, ba da boɔle la a Sanhederen ane a Israel bidɔɔ nembere zaa laɲ taa. Ba da toɲ la ka ba te iri a potuuribo a yi a pigu die wa ne. ²² Kye a ziguuribo naɲ te ta a pigu die, ba da ba nye a potuuribo a be. Le la ka ba da leɛ gaa a te yeli a yeɛ ηa ko ba ²³ a yeɛ, "Te nye la a pigu die ka o lare, kye ka a guuribo zaa are a dendɔe eɲe. Kye te naɲ da yuo a dendɔe, te da ba nye nee zaa a die pɔɔ." ²⁴ Ka a puoru nenkponni zusobɔ ane a Nmen Yiri guuribo zusobɔ ane a puoru nenkponni naɲ da woɲ a ηaa, ba nɔe zaa da `maa la

yaga. Ba da ba bɔɲ bon na naɲ na wa yi a yeɛ ηa pɔɔ. ²⁵ Ka nee kaɲ pãã da wa yeli ko ba, "Kyelle, a dɔɔ na ye naɲ eɲ a pigu die pɔɔ are la a Nmen Yiri pɔɔ a wullo a nobɔ." ²⁶ A Nmen Yiri guuribo zusobɔ ane o tontoneba da gaa la te taa a potuuribo a leɛ wa ne. Ba da ba fere ba, bonso, ba da zoro la dambɛɛ ka a nobɔ ta wa zaara ba ne kubo. ²⁷ Ba naɲ taa a potuuribo wa ne, ba da e la ka ba are a Sanhederen niɲe. ²⁸ Ka a puoru nenkponni zusobɔ pãã da soore ba, "Te ba ko ye noore ka ye ta lee wuli a yuori ηa eɲe? Kye nye, ye yaare paale la Gyerosalem ane ye wuluu a boɔɔ ka ye eɲ a dɔɔ ηa zɛɛ yeɛ a te zuri." ²⁹ Ka Pita ane a potuuribo mine da iri a noore a yeli, "A seɲ la ka te eɲe Naanmen kye bare nensaala. ³⁰ Te saamine Naanmen seɲ la Yesu kuuni pɔɔ, Onɔ ye naɲ da yagle a tee zu ka O kpi. ³¹ Onɔ la ka Naanmen zeɛ ka O do wa Omeɲe nudoroɲ zie, ka O waa Zikaara ne Faara a na de teeroɲ leebo ane yelbebe suuri diu ko Israel. ³² Te e la O dansediu deme a yeɛ ama eɲe, laɲ ne a Sekyerete a Naanmen naɲ ko balan naɲ sage O noore." ³³ Ba naɲ da woɲ a ηaa, ba suuri da iri la yaga ka ba da bɔ vuo ka ba ko ba. ³⁴ Kye a Farasi dɔɔ kaɲ, o yuori naɲ di Gamaliel, naɲ da e a wuliwullo a nobinnaa pɔɔ kye da taa yuori nobɔ zaa zie, da iri are la a Sanhederen lammo pɔɔ a tere noore ka ba taa a potuuribo yi ne ka fɛɛ pɔɔ. ³⁵ Kye ka o da yeli ko ba, "Israel dɔɔɔ, ye teere velaa ne bon na ye naɲ boɔɔ ka ye e ko a dɔɔɔ bama. ³⁶ Saɲ kaɲ, dɔɔ kaɲ naɲ da di Teodas da be la be. O da de la omeɲe tegroɲ. Dɔɔɔ mine naɲ da ta kɔɔre anaare da tuuro o la. Kye ba da ko o la, ka o tutaaba zaa naɲ da maɲ tu o noore da zo yaare, kye bon zaa da ba e. ³⁷ A yi a dɔɔ ηa puoriɲ, Gyudas naɲ yi Galili meɲ da wa la a nobɔ sɔroo saɲ, a wa dɔre nobɔ eɲ ka ba tu o. O meɲ ka ba da ko, ka o tutaaba zaa naɲ da maɲ tu o noore da zo yaare. ³⁸ A kyaare ne a yeɛ ηa, N yeli ko ye la: Ye bare a dɔɔɔ bama. Ye bare ba, bonso, ka ba poteeroɲ ne ba tomɔ yi nensaala zie, a kon nye tɔɔ. ³⁹ Kye ka ana wa yi Naanmen zie, ye kon tɔɔ ηmaa o bare. Ka le naane, ba na nye ye la ka ye zɔɔɔ ne Naanmen." ⁴⁰ Ba da sage la o yeɛ. Ba naɲ da boɔle a potuuribo a fɔbe ba baare, ba da tere la noore ko ba ka ba ta yeli yeɛ a Yesu yuori eɲe kye pãã da bare ba ka ba gerɛ. ⁴¹ A potuuribo da yi la a Sanhederen zie a kyelle ne le ba naɲ nye aroo zie a nye vi a O yuori zuɲ. ⁴² Bebiri zaa, a Nmen Yiri pɔɔ ane yie zaa pɔɔ, ba da ba bare ka ba wullo kye kannaa a Yesu Kristo yelnoore kannoo.

6 A bebie ama pɔɔ, a saɲ na a tutuuribo naɲ da yelle, a Gyu deme naɲ da yeɛ a Grik kɔkɔre da boɔɔ la yeɛ kyaare ne a Hibiru yeliyelibe, bonzuɲ ba da ba maɲ ko ba pɔɔɔɔ ba bebiri zaa bondirii. ² Le la ka a Pie Ne Bayi boɔle a tutuuribo zaa laɲ taa kye yeli, "A ba tu ka te bare a Naanmen yelbiri tomɔ kye kyelle a bondirii pommuu yeɛ. ³ A le pɔɔ, yɔɔmine, ye iri a ye pɔɔ dɔɔɔ bayopɔɔ naɲ taa yuori, balan naɲ paale ne a

Sekyerete ane yeŋ, ka te na tōō de a tonnoore ŋa ko ba, ⁴ kye ka te kyāā de temenne ko a puoruu ane a yelbiri tomō.” ⁵ A nobo zaa poore da pele ne la a yelbir ŋa. Ba da iri la Stēfan, naŋ paale ne sagdeu ne a Sekyerete. Ba meŋ da iri la Felep, Prokoros, Nekanor, Temon, Parmenas, ane Nekolas naŋ yi Anteok kye kpe a Gyu deme puoruu poɔ. ⁶ Ba da de la a dɔbo bama ka ba are a potuuribo niŋe soɔ. Ka a potuuribo da puori kye de ba nuuri dɔgle ba zuri. ⁷ Le la ka a Naanmen yelbiri da yaare, ka a tutuuribo meŋ da yelle yaga a Gyerosalem poɔ. A puoru neŋkponni yaga meŋ da tu la a sagdeu. ⁸ Stēfan naŋ paale ne sagdeu ne faŋa, da toŋ la tombeere ane tonsele manno kponni a nobo poɔ. ⁹ A le puoriŋ, nobo mine naŋ yi senagɔg kaŋ poɔ ba naŋ maŋ boole ka Nen-weele Senagɔg— Gyu deme naŋ yi Sairin ne Aleksandarea, ne balaŋ naŋ yi Selesea ne Asia paalon poore, da piili ŋmeere la nokpeene ne Stēfan. ¹⁰ Kye ba da kon tōō are kyaare ne o yeŋ ane a See na o naŋ yele ne. ¹¹ Ka ba da lee mɔgle dɔbo mine ka ba yeli, “Te woŋ la ka o da yeli Moses ane Naanmen yelfaare.” ¹² Ka ba da lee dɔre a nobo ane a nembere ane a nobinna kaakaareba eŋ ka ba nyɔge Stēfan a taa o kpe ne a Sanhederen zie. ¹³ Ba da iri la danse-ziri deme ka ba da yeli, “A dɔo ŋa daŋ ba bare ka o yeli yelbifaare kyaare a zikyerete ŋa ne a nobinnaa. ¹⁴ Bonzuiŋ, te woŋ la ka o da yeli ka Yesu ŋa, naŋ yi Nazaret, na ŋmere la a zie ŋa kye lee a eronj Moses naŋ ko te.” ¹⁵ Balaŋ naŋ da zeŋ a Sanhederen poɔ nimie zaa da be la o eŋe, a nye ka o niŋe waa a na malke niŋe.

7 Ka a puoru neŋkponj pāā da yeli, “A yele ama e la yelmeŋe?” ² Ka o yeli: “N dɔmine, yɔmine ane saamine, ye kyelle n noore yele. A Naanmen naŋ taa eŋno da sāā la te Saa Abraham zie a saŋ na o naŋ da be Mesopotamea poɔ, kye ka o da wa kpe Haran poɔ. ³ Ka Naanmen da yeli ko o, ‘Bare a fo teŋe ane a fo nobo kye gaa a teŋe na N naŋ na wuli fo.’ ⁴ “Le la ka o bare a Kaldea deme paalonj kye kpeere Haran. A o saa naŋ wa kpi baare, Naanmen da taa o la wa ne a zie ŋa ye naŋ kpeere pampana ŋa. ⁵ O da ba ko o gbannonj zaa a kye. O da ba nye a zie naŋ seŋ o gbɛe puliŋ. Kye Naanmen da eŋ la noore ko o ka onɔ ane o bibiiri la na so a zie ŋa zaa, ne le zaa Abraham da ba taa bie sere. ⁶ Ka Naanmen da yeli a ŋaa ko o: ‘A fo bibiiri na e la saama a wa be a teŋe na ba naŋ ba so poɔ. Ba na e la gbaŋgbaare kye lee nye dɔgronj yuomo kɔore anaare. ⁷ N na di la a teŋe na ba naŋ be a gbaŋgbaalonj poɔ sere.’ Ka Naanmen da la yeli, ‘Ka ana wa baare, ba pāā na lee yi la a teŋe na poɔ a wa kpe a zie ŋa, a toŋ tomɔ ko Ma.’ ⁸ Ka O pāā ko Abraham a yɔ-ŋmaabo nɔlanj. A le puoriŋ la, ka Abraham dɔge Isaak, a ŋmaa o yɔore o dɔgebo bebie anii daare. A puoriŋ, ka Isaak meŋ dɔge Gyakob, ka Gyakob pāā dɔge a saakommine pie ne bayi. ⁹ “A saakommine da taa la nyuuri ne Gyosef a pāā da de o a koore ko Egypt deme. Kye Naanmen da be

la o zie, ¹⁰ a iri o yi ne o yeltuori zaa poɔ. O da ko la Gyosef yeŋ ane zunoo a Egypt Naa Faaro zie. Le la ka a Egypt Naa pāā e ka Gyosef waa a Egypt ane o yiri zaa kaara. ¹¹ “Ka kɔŋ pāā da le Egypt ane Kanaan paalonj zaa poɔ ane yelfere yaga. Te saamine meŋ da ba taa bondirii. ¹² Kye Gyakob naŋ da woŋ ka bondirii be la Egypt poɔ, o da toŋ la a te saamine ka ba de wēē a gaa a be. ¹³ A boyi saŋ la, ka Gyosef wuli o yɔmine ka onɔ la. O meŋ da e la ka Faaro boŋ o yɔmine yele. ¹⁴ Ka Gyosef pāā da toŋ boole o saa Gyakob ane o nobo zaa lezaata ne pie ne anuu. ¹⁵ Ka Gyakob pāā da iri sigi Egypt poɔ. Be la ka onɔ ane te saamine da kpi. ¹⁶ Ka ba da tuo ba engama gaa ne Sekem teŋe te ūū a Abraham yabogi poɔ. Abraham da da la a yabogi ŋa ne libie a Hamor, naŋ da e Sekem saa, bidɔbo zie. ¹⁷ “A saŋ naŋ da tara ka Naanmen maale O noore na O naŋ da eŋ ko Abraham la, ka a nobo da yelle yaga a Egypt poɔ. ¹⁸ Ka ba da zeele naa yuo kaŋ naŋ ba boŋ Gyosef yele. ¹⁹ Ka o da e potuolonj yaga ko a te nobo, a lee dɔgre te saamine a fere ba ka ba da loo ba bipilii zaa bare ka ba kpi. ²⁰ “A saŋ na poɔ la ka ba da dɔge Moses. O da waa la velaa Naanmen zie, kye ba da guoli o la kyuuri ata o saa yiri poɔ. ²¹ Ba naŋ wa taa o yi ne yeŋ poɔ la, ka Faaro kɔkyaa da de o guoli ka o lee omeŋe bidɔo. ²² Moses da zanne la a Egypt deme yeŋ booro zaa a boŋ a velaa, kye da taa faŋ o yelbie ne tomɔ zaa poɔ. ²³ “Moses naŋ da wa ta yuomo lezaayi, o da teere la o sukyiri poɔ ka o na gaa te nye o yɔmine, a Israel bibiiri. ²⁴ O naŋ da nye ka Egypt nee kaŋ da ere efaare ko o yoo kaŋ la, ka o da de o yoo na zie a koo ne a Egypt nee a te ko o. ²⁵ Moses da teere ka o yɔmine na boŋ la a pare ka Naanmen la de o ka o wa faa ba, kye ba da ba boŋ a pare. ²⁶ A bieo daare la ka Moses da kɔge o yɔmine naŋ zɔko taa. O naŋ da booko ka o maale ba yele la, ka o pāā da yeli, ‘Dɔbo, ye e la yɔmine. Wolɔ ka ye saŋna taa?’ ²⁷ “Kye a kaŋ na naŋ da saŋ o tasobo na da daa la Moses bare kye yeli, ‘Aŋ la iri fo ka fo kaara te kye dire te sere?’ ²⁸ Fo booko ka fo ko ma, a na zaameŋ fo naŋ ko a Egypt dɔo na bee?’ ²⁹ Moses naŋ woŋ a yelbir ŋa, ka o da zo gaa Medean. Be la ka o da e saana kye da dɔge bidɔbo bayi. ³⁰ “A yuomo lezaayi naŋ wa tole la, ka a Daŋna malke kaŋ da wa Moses zie a wegayan poɔ naŋ peelee a Sinai taŋ. A malke da sāā la vūū zeele naŋ da dire tebile kaŋ poɔ. ³¹ Moses naŋ da nye a ŋaa, a bon na o naŋ da nye da e la bonsele ko o. O naŋ da sere ta a te nye a le la, ka o da woŋ a Daŋna kɔkɔre: ³² ‘Maa la a fo saamine Naanmen, Abraham Naanmen, Isaak Naanmen, ane Gyakob Naanmen.’ Ka Moses da miine ne dambēē kye da ba taa pera ka o kaa o. ³³ “Ka a Daŋna da yeli ko o, ‘Iri a fo kɔkɔte, bonzuiŋ a zie na fo naŋ are e la zikyerete. ³⁴ N seronj nye la N nobo woore zaa a Egypt poɔ. N woŋ la ba hoono, a pāā sigi wa ka N wa faa ba. Wa pampana ŋa. N na toŋ fo la Egypt.’ ³⁵ “A

Moses ɲa la ka ba da zagre kye soore, 'Aɲ la maale fo zikaara ane sɛrɛɛ dire?' Onɔ la ka Naanɲmen toɲ ka o e zikaara ane faara, a yi a malke nu poɔ naɲ da sãã o zie a tebile poɔ. ³⁶ A dɔɔ ɲa da taa ba la yi ne Egyeɓt poɔ. O da toɲ la tombeere ane tonseele mannoo a Egyeɓt poɔ, ne a Mane Zeɛ ne a wɛgyaɲ poɔ yuomo lezaayi. ³⁷ "Na la a Moses na naɲ da yeli ko a Israel bibiiri, 'A ye Daɲna Naanɲmen na iri la O noɔr sobɔ kaɲ a ye poɔ ka O waa na maa.' ³⁸ Na la a neɛ naɲ da be a lantaa zie a wɛgyaɲ poɔ ane a malke naɲ yeli yeɛ ko o a Sinai taɲ zu, ne a te saamine. Onɔ la a neɛ na naɲ da de a yelbie naɲ voorɔ a wa ko te. ³⁹ "Kye te saamine da ba sage ka ba tu o noɔre, kye da zagre o. Ba maɲ da teɛre la Egyeɓt yeɛ a ba sukyie poɔ, ⁴⁰ a da yeli ko Aaron, 'Maale ɲmemɛ ko te ka a de te wẽẽ. A Moses ɲa naɲ taa te yi ne a Egyeɓt teɲɛ poɔ, te ba boɲ bon na naɲ e o.' ⁴¹ A bebie ama poɔ la ka ba da maale naale, ka ba taa boma a wa maala boɔre korɔ a teo, kye dire noɔ ne a tomɔ bamenne nuuri naɲ da toɲ. ⁴² Ka Naanɲmen pãã da leɛ O niɲɛ kye bare ba ka ba puoro sazu boma, a na le ba naɲ ɲmaa a Nɲmen-noɔr deme gan poɔ: " 'Israel yideme, a yuomo lezaayi na ye naɲ da be a wɛgyaɲ poɔ, ye da taa la donne na ba naɲ da ko ane boɔr-maale boma a wa ne wa ko ma bee? ⁴³ Ye meɲ da duori la a Molok puoru sege ane a ye ɲmen Renfan ɲmarbiri, a tebe ye naɲ maale ka ye puoro. Le la so ka N pãã na tuo ye gaa Babelon gaɲne.' ⁴⁴ "A te saamine da taa la a danse-diu puoru sege a wɛgyaɲ poɔ. Naanɲmen da yeli la ko Moses le o naɲ na e te maale a sege, ka a sege seɲ ne a toɲgloo na O naɲ da wuli o. ⁴⁵ A te saamine naɲ tu o puoriɲ meɲ da leɛ de o la ane Gyosua ka ba kpe ne a Tendaa deme zie, balan Naanɲmen naɲ da digi bare a te saamine niɲɛ soɔ. O da bebe la te ta a David bebie. ⁴⁶ David da nye la nonde-teroo Naanɲmen zie. O da serɛɲ boɔrɔ la ka o boɔrɔ nye a puoru sege a de o ko a Gyakob Naanɲmen. ⁴⁷ Kye Solomon la a sobɔ na naɲ da me yiri ko O. ⁴⁸ "Kye a Kpoɲ Zaa Sobɔ ba kpeɛre ɲmenderi ba naɲ me ne nuuri poɔ; a na a Nɲmen-noɔr sobɔ naɲ da yeli: ⁴⁹ " 'Tenvelaa la N naalonɲ dakogo, kye ka a teɲɛ e N gbɛɛ dakogo. Yiri boɲ la ka ye na me ko Ma? a Daɲna la yeli. Bee yeɲ la ka N pennoo zie be? ⁵⁰ N nu ba maale a boma ama zaa? ⁵¹ "Ye nee zukpeɛne deme naɲ e yɔ-woore a ye sukyie ne tobo poore! Ye maɲ are kyaare ne a Sekyerete! A na ye saamine naɲ da e, le la ka ye meɲ ere. ⁵² Nɲmen-noɔr deme buori sobɔ la ka ye saamine da ba doɲre? Ba da ko la a balan naɲ daɲ kanne a Yeltori Sobɔ waabo yeɛ. O zie la ka ye pãã waa par-iri deme ne neɲkooreba. ⁵³ Ye nee la taa a noɔbinnaa na a malkere naɲ da wa ne, kye ye da ba tu o sobiri." ⁵⁴ Ba naɲ da woɲ a yeɛ ama, ba da nye la suuri yaga kye doɲ ba nyemɛ kyaare o. ⁵⁵ Kye Stɛfan naɲ da paale ne a Sekyerete, o da gbole la kaa tenvelaa a nye Naanɲmen eɲno. O meɲ da nye la Yesu ka O are Naanɲmen

nudoroɲ. ⁵⁶ Ka o da yeli, "Nye! N nye la tenvelaa ka o yuo, ka a Nensaala Bidɔɔ are Naanɲmen nudoroɲ." ⁵⁷ Ka ba pãã da ɲme kpelle ne kɔkɔkponni, kye poɲge ba tobo a laɲ zo gaa o zie. ⁵⁸ Ba da vu o la a yi ne a teɲɛ poɔ a te za o. Ka a dansee deme da biɲ ba kpare a poɲbile na ba naɲ boɔrɔ Sɔl gbɛɛ eɲɛ. ⁵⁹ Ba naɲ da zaara o, Stɛfan da boole la Naanɲmen kye yeli, "Daɲna Yesu, de n see!" ⁶⁰ Ka o pãã da gbi dumo kye ɲme kpelle ne kɔkɔkpoɲ a yeli, "Daɲna, ta de a tonfaa ɲa doɲgle ba!" O naɲ yeli a ɲaa wa baare, o da le la gbiri.

8 Ka Sɔl da bebe a pãã da sage ka ba ko o. A bebiri na poɔ la ka doɔne yaga da wa kyaare ne a puoru deme naɲ be Gyerosalem poɔ. Ba zaa da zo la yaare a Gyudea ne Samaria paalonɲ poɔ kye bare a potuuribo yoɲ Gyerosalem poɔ. ² Ka doɔɔ naɲ zoro Naanɲmen da de Stɛfan te ũũ kye koɲ o yaga. ³ Kye Sɔl eɲ, o da taa la doɔne yaga wa ne a puoru deme zie. O da kyole la yie zaa a vu doɔɔ ane poɲpoɲ te eɲ pigu die poɔ. ⁴ A balan zaa naɲ da zo yaare da kanna la a Naanɲmen yelbiri zie na zaa ba naɲ gaa. ⁵ Ka Felep pãã da sigi a Samaria teɲ kaɲ poɔ a te kanne Kristo yeɛ a ko ba. ⁶ A nobɔ da taa la sukyiri bonyenaa a serɛɲ kyelle yeɛ zaa Felep naɲ kanne, a saɲ na ba naɲ da woɲ kye nye a tonseele mannoo zaa o naɲ da toɲ. ⁷ Ba yaga zie da taa la sedɛge. A saɲ na a sedɛge naɲ da maɲ wa yi, a da maɲ ɲmeɛre kpelle ne kɔkɔkponni. Neɲkoɲgre ne gbɛɛ yaga meɲ da nye la sammo. ⁸ A le zuiɲ, popeelonɲ yaga da be la a teɲ na poɔ. ⁹ Kye doɔ kaɲ yuori naɲ di Simon da be la be. O da maɲ toɲ la magyek tomɔ a teɲ ɲa poɔ, ka a Samaria nobɔ nɛe zaa da `maa. O da de la omeɲɛ ka o e nentegroɲ kaɲ. <sup>10</sup> O zie la ka a nobɔ zaa da sage, ka a yi a nembile poɔ a te ta a nembero poɔ, ka ba da yeli, "Aɲa la a Naanɲmen faɲ kpoɲ." <sup>11</sup> Ba da kyelle la o yeɛ, bonso a da kɔɔre la o naɲ da maɲ `maa ba nɛe ne o magyek tombeere. ¹² Kye ba naɲ wa sage de a Naanɲmen naalonɲ ne Yesu Kristo yuori kannoo Felep naɲ kanne, ba doɔɔ ane poɲpoɲ zaa da de la suobu. ¹³ Simon meɲɛ meɲ da sage de la a yelbiri. O naɲ da de a suobu, o da tuuro la Felep zie na zaa o naɲ gere. O noɔre da `maa la ne a toɲkpeɛne ne a tonseele mannoo o naɲ da nye. ¹⁴ A potuuribo a Gyerosalem poɔ naɲ da woɲ ka Samaria nobɔ sage de la Naanɲmen yelbiri la, ka ba da toɲ Pita ane Gyɔn ba zie. ¹⁵ Ba naɲ da te ta la ka ba da puori ko ba ka ba toɔ nye a Sekyerete, ¹⁶ bonzuiɲ, a Sekyerete da ba wa ba kaɲ zaa zie sere. Ba da de la suobu yoɲ a Daɲna Yesu yuori eɲɛ. ¹⁷ Ka Pita ane Gyɔn pãã da de ba nuuri doɲgle ba ka ba nye a Sekyerete. ¹⁸ Simon naɲ da wa nye ka a Sekyerete waara la a potuuribo nuuri doɲgloo poɔ, o da yeli ko ba la ka o na ko ba la libie, ¹⁹ a da yeli, "Ko ma a faɲ ɲa, ka Maa wa de n nuuri doɲgle neɛ kaɲ zaa zu, ka o meɲ na toɔ nye a Sekyerete." ²⁰ Ka Pita da yeli ko o, "Veɲ ka fo libie boɔre we ne fo, bonso, fo da teɛre ka fo na toɔ da la a Naanɲmen kyɔgtaa ne libie! ²¹ Fo ba taa loori bee zie a

yele na poɔ, bonzuiŋ fo sukyiri ba tori a Naanmen niŋe soɔ. ²² Lee fo teeronŋ kyaare ne a fo potuolonŋ, kyɛ puori ko Naanmen, kaapɔge fo na nyɛ la fo sukyiteeronŋ suuri diu. ²³ Bonso, N nyɛ la ka fo be potuolonŋ saŋnaa poɔ, ka fo yelbatori meŋ ba bare fo." ²⁴ Ka Simon da lee yeli, "Ye puori a Daŋna ko ma, ka bon zaa ta e ma le ye naŋ yeli." ²⁵ A le puoriŋ, ba naŋ da di a yeɛ zaa dansee kyɛ da kanne a Daŋna yelbiri, Pita ane Gyɔn da lee gerɛ la Gyerosalem, a kanna a yelnoore a tembilii yaga poore a Samaria paalonŋ poɔ. ²⁶ Ka Daŋna malke kaŋ da yeli yeɛ ko Felep, a yeli, "Iri kyene kyaare a pare, a tu a sori naŋ yi Gyerosalem a sigre Gaza. A zie na e la wegyanŋ." ²⁷ Le la ka o da iri gaa. A sobiri poɔ la ka o da pɔge Etiopia dɔɔvara nenkponŋ kaŋ naŋ da e a Etiopia Pɔɔnaa Kandas libikaara. A dɔɔ na da gaa la Gyerosalem te puori Naanmen a be. ²⁸ O naŋ da kulo la ka o da zenŋ o wiri toroko poɔ a kanna a gan na a Nmen-noɔr sobɔ Isaiya naŋ nmaa. ²⁹ Ka a Sekyerete da yeli ko Felep, "Gaa peeɛle a wiri toroko na a pɔge o kyene." ³⁰ Ka Felep da zo gaa a toroko zie a da te wonŋ ka a dɔɔ kanna a Nmen-noɔr sobɔ Isaiya gane, a soore, "Fo boŋ la bon na fo naŋ kanna tege?" ³¹ Ka o da yeli, "Wolɔ ka N na boŋ a tege ka nee ba soŋ ma?" Le la ka o da boɔle Felep ka o kpe a wiri toroko poɔ a wa zenŋ ne o. ³² A zie na o naŋ da kanna a gane poɔ da la aŋa: "Ba da tage o la na pero gaa ne a donne koobo zie; a na pelee naŋ ba maŋ koŋ o kɔɔlonŋ nmaa niŋe, le meŋ la ka o da ba yuo o noɔre. ³³ A O sigruu na poɔ, ba da de la O sereɛ diu yelmennonŋ gaa ne. Aŋ la na tɔɔ yeli O puoriŋ deme yeɛ? Bonso ba da de la O nyɔvɔre a teŋe zu." ³⁴ Ka a dɔɔvaraa da lee soore Felep, "N sɔre fo la, yeli ko ma, aŋ la ka a Nmen-noɔr sobɔ yeɛ, omeŋe bee nee kaŋ la?" ³⁵ Le la ka Felep da yuo o noɔre a piili ne a Nmaabo na zie a kanne Yesu yelnoore ko o. ³⁶ Ba naŋ tu a sori la ka ba da nyɛ kɔɔ mine, ka a dɔɔvaraa yeli, "Nyɛ kɔɔ la ama. Boŋ la veŋ ka N kon tɔɔ de suobu?" ³⁷ Ka Felep da yeli, "Ka fɔɔ wa sage ne fo sukyiri zaa, fo na tɔɔ la." Ka a dɔɔvaraa da lee yeli, "N sage de la ka Yesu Kristo e la a Naanmen Bidɔɔ." ³⁸ Le la ka o da tere noɔre ka a wiri toroko are. Ka Felep ane a dɔɔvara zaa bayi, da sigi kpe a kɔɔ poɔ, ka Felep pɔɔ da so o ane kɔɔ. ³⁹ Ba naŋ da yi a kɔɔ poɔ la ka a Daŋna See da de Felep wiɛɛ le gaa ne, ka a dɔɔvaraa da ba lee nyɛ o. Kyɛ o naŋ da kyene, o poɔ zaa da peɛle la. ⁴⁰ Felep pɔɔ da sɔɔ la Azotɔs poɔ, a te yɔ yɔɔɔ a kanna a yelnoore a tenne zaa poore a te ta Sesarea.

9 Ne a le zaa, Sɔl da kyɔɔ yele la fugro ne nenko yeɛ kyaare ne a Daŋna tutuuribo. O da gaa la a puoru nenkponni zusobɔ zie, ² a sɔre o ka o nmaa gama ko a senagɔgre nemberɛ a Damaskos poɔ. A gama ama na ko o la sori ka o naŋ wa nyɛ nee kaŋ zaa naŋ tuuro a Sobiri na, dɔɔ bee pɔɔɔ, ka o na tɔɔ nyɔge o a `leŋ o gaa ne Gyerosalem. ³ O naŋ da wa peeɛle Damaskos sobiri poɔ la, ka kyɔɔ yi tenvelaa daadaa le

a villi kyaare o. ⁴ Ka o da le teŋe kyɛ wonŋ kɔkɔre ka o yeɛ korɔ o, "Sɔl, Sɔl, boŋ la so ka fo dɔɔɔ Ma?" ⁵ Ka o da soore, "Aŋ la Fo, Daŋna?" Ka a Daŋna da yeli, "Maa Yesu la ka fo dɔɔɔ. A waa la tuo ka fo pere a pɔɔkyɔ-graa bare." ⁶ Sɔl da miine la ne nɔ`maa kyɛ da soore, "Daŋna, boŋ la ka Fo boɔɔ ka N e?" Ka a Daŋna pɔɔ da yeli ko o, "Iri kpe a teŋe poɔ. Ba na yeli ko fo la bon na fo naŋ na e." ⁷ A dɔɔɔ na naŋ beele Sɔl da are la be, a da ba taa yeɛ zaa na yeli, ba naŋ da wono kɔkɔre kaŋ kyɛ ba nyɛre nee zaa. ⁸ Ka Sɔl pɔɔ da iri a teŋe soɔ, kyɛ o nimie naŋ wa yuo, o da ba nyɛ bon zaa. Le la ka ba da tage Sɔl kpe ne Damaskos poɔ. ⁹ A beri ata na poɔ, o da ba nyɛre, kyɛ o da ba di diu bee nyu kɔɔ.

¹⁰ Damaskos poɔ, tutuuro kaŋ naŋ di Ananeas da bebe la. A Daŋna da boɔle o la gyennoo poɔ, "Ananeas!" Ka o da yeli, "N be la kyɛ, Daŋna." ¹¹ Ka a Daŋna da yeli ko o, "Iri gaa Gyudas yiri naŋ be a sobiri na ba naŋ boɔɔ Fɔɔla Daadaa. Soore ka ba wuli fo dɔɔ naŋ yi Tarsos, ka o yuori di ka Sɔl. Bonso, kyelle, o puoro la, ¹² kyɛ gyenno kaŋ poɔ, o da nyɛ la dɔɔ kaŋ ka o yuori di Ananeas, ka o wa kpe te de o nuuri dɔɔle o, ka o lee nyɛre." ¹³ Ka Ananeas pɔɔ da lee yeli, "Daŋna, N wonŋ la a dɔɔ na yeɛ yaga, ane a o potuolonŋ zaa o naŋ e a Fo nensonne zie Gyerosalem poɔ. ¹⁴ Kyɛ o wa la kyɛ ne a puoru nenkponni zusobɔ faŋa, a na wa nyɔge balanŋ zaa naŋ boɔle Fo yuori." ¹⁵ Kyɛ ka a Daŋna da yeli ko o, "Gerɛ! Bonso, o e la tonton bon N naŋ iri biŋ, ka o de N yuori kpe ne a Tendaa Deme ne a namine ane a Israel bidɔɔ zie. ¹⁶ N na wuli o la le o naŋ na nyɛ woore a N yuori zuŋ." ¹⁷ Ka Ananeas pɔɔ da gaa te kpe a yiri poɔ, a da de o nuuri dɔɔle o a yeli, "N yɔɔ Sɔl, a Daŋna Yesu naŋ da sɔɔ fo zie a sori poɔ a saŋ na fo naŋ da waara a kyɛ, la toŋ ma fo zie ka fo na lee nyɛre kyɛ ka fo meŋ paale ne a Sekyerete. ¹⁸ Ka, a pare na poɔ, bon kaŋ naŋ waa na pege da yi Sɔl nimie eŋe a le teŋe. O da lee nyɛre la daadaa a da iri de suobu. ¹⁹ O naŋ da di diu wa baare la, ka o da nyɛ faŋa. Sɔl pɔɔ da kpe la beri mine ane a Yesu tutuuribo a Damaskos poɔ. ²⁰ A pare na poɔ, o da kanna la a senagɔgre poore a yeɛ korɔ ba ka Kristo e la a Naanmen Bidɔɔ. ²¹ Balanŋ zaa naŋ da wonŋ a nmaa, ka ba nɔe zaa da `maa, kyɛ ka ba da yeli "A dɔɔ na naane da taa saŋnaa yaga a ko balanŋ naŋ boɔle a yuori na a Gyerosalem poɔ? O da ba wa kyɛ ka o wa nyɔge nobɔ a `leŋ ba gaa ne a puoru nenkponni zie?" ²² Tegtegle Sɔl da nyɛre la faŋ kyɛ da buriburi a Gyu deme zaa naŋ da kpeere Damaskos poɔ a wuli ba ka Yesu la a Kristo. ²³ Beri yaga naŋ da tɔle la, ka a Gyu deme da nare biŋ ka ba ko Sɔl. ²⁴ Kyɛ Sɔl da boŋ la ba poteeronŋ. Nmenaa ane tensoɔre zaa, ba da maŋ gu la a teŋ dendɔe zaa a na ko o. ²⁵ Kyɛ a tutuuribo da de o la eŋ pee poɔ a tensoɔ saŋ, a turi o bare a teŋ dankyen puori. ²⁶ Sɔl naŋ da wa ta Gyerosalem, o da boɔɔ la ka o laŋ ne a tutuuribo a be, kyɛ ba da zoro la o dambɛɛ. Ba da ba de ka o e la Yesu tutuuro. ²⁷ Kyɛ Barnabas da de o la gaa ne a potuuribo

zie, a da yeli ko ba le Sol nanj da nye a Danja a sori poɔ, ane le a Danja nanj da yeli yeɛ ko o. O meɗ da manne la lenɛɛ zaa o nanj da kanne Yesu yuori eɗe ne pera a Damaskos poɔ. ²⁸ Sol da be la ba zie Gyerosalem poɔ, a da manj kpe kye lee yi. ²⁹ O da kanne la ne pera a Danja Yesu yuori eɗe. O meɗ da nme la nokpeene ane a Gyu deme nanj yeɛ a Grik kɔkɔre, ka ba da boɔɔ ka ba ko o. ³⁰ A yɔɔmine nanj da wonj a nja, ba da de o la sigi ne Sesarea a te toɗ o ka o gaa Tarsos. ³¹ A le puorin, a puoru deme zaa nanj be Gyudea, Galili, ane Samaria paalonj poɔ da nye la `maaronj kye me do. Ba nanj da kpeere ne a Danja dambɛɛ ane sukyidiibu nanj yi a Sekyerete zie la, ka ba da yeɛle. ³² A sanj na Pita nanj da yɔ a paalonj poɔ, o meɗ da sigi gaa la a Njendeme nanj kpeere Lodda zie. ³³ A be la ka o da te pɔge dɔɔ kanj yuori nanj di Aeneas, ka o da ganj teɗe yuomo anii, kye o endaa zaa da kpi. ³⁴ Ka Pita da yeli ko o, "Aeneas, Yesu Kristo korɔ fo la laafia. Iri are kye maale a fo gado boma." A pare na poɔ ka Aeneas da iri are. ³⁵ A le poɔ, balan zaa nanj kpeere Lodda ane Saron da nye o la, a da lee tu a Danja. ³⁶ A tutuuro kanj yuori nanj di Tabeta, kye ka a wuli ka Dorkas, da be la Gyɔpa teɗe poɔ. A pɔge nja da manj ere la eveɛle kye soɗɔɔ nanj deme. ³⁷ A da waa la a bebie na poɔ ka o da le baalonj kanj a da kpi. Ba da so o la kɔɔ a de o biɗ a sazu die poɔ. ³⁸ Lodda da peɛle la Gyɔpa. Ka a tutuuribo nanj da wonj ka Pita be la Lodda poɔ, ka ba da toɗ dɔɔɔ bayi ka ba te soɔre Pita ka o wa wiɛɛ. ³⁹ Ka Pita da iri gaa ne ba. O nanj te ta la, ka ba da taa o do ne a sazu die poɔ. Ka a pɔɔkɔɔ zaa da wa gyilli o a kono, kye wuli o kpare ane bonsuuri mine Dorkas nanj da maale a sanj na o nanj da be ba zie. ⁴⁰ Pita nanj da digi ba ka ba yi a die poɔ la, ka o da gbi dumo a puori. O pɔɔ da lee kyaare la a kũũ kye yeli, "Tabeta! Iri!" Tabeta da yuo la o nimie. O nanj da nye Pita la ka o da iri zeɗ. ⁴¹ Pita da nyɔge la o nu a soɗ o ka o da iri are. Kye ka o pɔɔ da boɔle a Njendeme ane a pɔɔkɔɔ a wuli ba ka o lee voorɔ la. ⁴² A yeɛle nja da yaare la a Gyɔpa zaa poɔ ka nobɔ yaga da sage de a Danja. ⁴³ Pita da kpe la Gyɔpa ane gbanzɔɔ kanj yuori nanj di Simon bebie yaga.

10 Dɔɔ kanj nanj di ka Korneleos da be la Sesarea poɔ. O da waa la sogyare kɔɔ zusobɔ a sogyare bale na poɔ ba nanj manj boɔle ka Etale sogyare. ² O ne o yideme zaa da eɗe la Naanmen a zoro O dambɛɛ. O da manj de la libie a poɗ ko nobɔ, kye da manj puoro korɔ Naanmen tegtegle. ³ Bebiri kanj, a nmenaa gogori ata sanj la, ka o da nye gyenno kanj. O da nye la kperaa le ka Naanmen malke kanj wa o zie a wa yeli ko o, "Korneleos!" ⁴ O nanj da kaa o, ka dambɛɛ da kpe o, ka o da soore, "Boɗ la, Danja?" Ka a malke da yeli ko o, "A fo puoruu ane fo kyɔgtaare fo nanj korɔ a nobɔ do wa la Naanmen niɗe soɔ a na eveɛle Naanmen nanj manj teere. ⁵ Pampana, toɗ nobɔ ka ba gaa Gyɔpa a te taa Simon nanj di ka Pita a wa ne. ⁶ O kpeere la Simon a

gbanzɔɔ yiri nanj peɛle a mane. O na manne ko fo la bon na fo nanj na e." ⁷ A malke nanj da yeli yeɛ ko o kye gaa baare la, ka Korneleos boɔle dɔɔɔ bayi a o tontoneba poɔ, ane sogya kanj nanj eɗe Naanmen a yi balan nanj manj are gu o poɔ. ⁸ O nanj da yeli ko ba bon na zaa nanj da e la, ka o pɔɔ toɗ ba ka ba gaa Gyɔpa. ⁹ Gbangbanj sanj a biebie daare, ba nanj da tara a teɗe, Pita da do la peɛ zu ka o te puori. ¹⁰ Kɔɗ da kpe o la yaga ka o da boɔɔ diu. Ba nanj da maala a diu la, ka gyennoo da wa o zie. ¹¹ O da nye la tenvelaa ka o yuo, ka bon kanj nanj waa na wagye ne o gonɗoni anaare ba nanj `lenj taa, da sigre waara o zie, a sigre a teɗe zu. ¹² A teɗe zu don-gbɛɛ anaare, ne wɛdon faare ane bonvuri ne a sazu bon-agre da be la a wagye poɔ. ¹³ Ka kɔkɔre kanj da yeli ko o, "Pita, iri! Ko, a di." ¹⁴ Ka Pita da lee yeli, "A kon e le, Danja! N danj ba di bondegre zaa bee bon nanj ba pege." ¹⁵ Ka a kɔkɔre da lee yeli ko o a boyi sanj, "Ta boɔle bon na Naanmen nanj pege ka bondegre la." ¹⁶ A e la le bota, kye ka a wagye lee do kpe a tenvelaa. ¹⁷ Kye Pita nanj da kyɔɔ bonno ka o na tɔɔ boɗ a gyennoo nja o nanj nye pare la, ka a dɔɔ na Korneleos nanj da toɗ, da soore ka ba boɗ a yiri na poɔ Simon nanj kpeere kye pɔɔ da are a dendre eɗe. ¹⁸ Ka ba da boɔle a soore ka Simon nanj di ka Pita kpeere la a be. ¹⁹ Kye Pita nanj da kyɔɔ teere a gyennoo yeɛle la, ka a See da yeli ko o, "Kyelle, dɔɔɔ bata boɔɔ fo la. ²⁰ Le zuiɗ, iri sigi. Gaa ne ba kye ta bonno, bonso, Maa la toɗ ba." ²¹ Ka Pita da iri sigi a te yeli a dɔɔ na a Korneleos nanj toɗ, "Nye, Maa la a nee na ye nanj boɔɔ. Boɗ la venj ka ye wa?" ²² Ka ba yeli, "Te yi la Korneleos, a sogyare kɔɔ zusobɔ zie wa. O e la yeltori sobɔ nanj zoro Naanmen. O taa la yuori velaa a Gyu deme tendaa zaa poɔ. A malkeyerete kanj ko o la noɔre ka o boɔle fo ka fo wa o yiri ka o tɔɔ wonj le fo nanj na yeli." ²³ Le la ka Pita da de a dɔɔ kpe ne a te gaale ba. A biebie sanj la ka Pita da gaa ne ba, ka o yɔɔmine nanj yi Gyɔpa meɗ da beɛle o gaa. ²⁴ A bieo daare la ka ba ta Sesarea. Korneleos da kyelle ba la, a o nanj da boɔle o yideme ane o bamine lanj taa. ²⁵ Pita nanj da wa kpe a yiri, Korneleos da tuori o la a le gbi dumo o gbɛɛ eɗe kye puori o. ²⁶ Kye ka Pita da nyɔge o ka o iri a yeli, "Iri are. Mmenɗe, N meɗ e la nensaala." ²⁷ O nanj da yeɛle ne o la, ka Pita da kpe a te nye nobɔ yaga ka ba lanj taa. ²⁸ Ka o da yeli ko ba, "Ye zaa boɗ la velaa ka a ba tu a noɔbinnaa poɔ ka Gyu nee lanj ne ten-yuo nee bee gaa o yiri. Kye Naanmen da wuli ma la ka N ta boɔle nee zaa ka nembone bee nendegre. ²⁹ A le poɔ, ba nanj da boɔle ma, N wa la ye zie kye ba taa yeɛle zaa na yeli. A le pɔɔ, boɗ la so ka ye boɔle ma?" ³⁰ Ka Korneleos da lee yeli, "A beri anaare nanj toɔle, N da `lenj la noɔre n yiri poɔ a te ta a sanj nja. A gogori ata sanj, N da puoro la, a wa bere ka dɔɔ kanj nanj su kpare nanj nyegre wa are n niɗe. ³¹ Ka o da yeli, 'Korneleos, Naanmen wonj la fo puoruu kye manj teere a kyɔgtaare fo nanj manj tere ko a nanj deme.

³² A le zuij, toj boole Simon, nanj di ka Pita, Gyopa poɔ, ka o wa. O kpeere la Simon a gbanzɔɔɔ yiri nanj peele a mane. Ka o nanj wa te wa, o na yeli la yeɛ ko fo.' ³³ Le la ka N toj a pare na poɔ ka fo wa. Fo e la anee fo nanj wa. Te zaa pãã be la a Naanmen niŋe soɔ a na kyelle wonj bon na zaa Naanmen nanj tere ka fo yeli ko te." ³⁴ Ka Pita da yuo o noore kye pãã da yeli: "Yelmenje, N pãã bɔŋ ka Naanmen ba taa bokpeebo. ³⁵ Kye O sage de la nobɔ zaa a tendaa zaa poɔ nanj zoro O kye ere le zaa nanj e yeltori. ³⁶ Ye bɔŋ la a yelbiri na Naanmen nanj tere ko a Israel bidɔɔɔ, a yelbiri nanj kanne a enj maaronj yelnoore ka a yi Yesu Kristo zie. Onɔ la a zaa Daŋna. ³⁷ Ye bɔŋ la a yelbiri na nanj da ŋme yaare Gyudea zaa poɔ, a piili Galili a Gyɔn suobu tero kannoo puorinj. ³⁸ Ye bɔŋ la le Naanmen nanj da de a Sekyerete ane fanj kyiri enj ko a Yesu nanj yi Nazaret, ka O da manj yooɔ ere eveele, kye saŋna balan zaa nanj da nye dɔ-gronj a yi a dɛvel zie, bonzuij Naanmen da be la O zie. ³⁹ "Te zaa e la dansee deme ne bon na zaa O nanj da e a Gyu deme paalonj ane Gyerosalem tenje poɔ. Ba da yagle O la tee zu a ko O. ⁴⁰ Onɔ la ka Naanmen da senj a beri ata saŋ, a venj ka O sãã nobɔ zie. ⁴¹ O da ba sãã a nobɔ zaa zie, kye O da sãã la a dansee deme Naanmen nanj da iri zie—tenee balan nanj da lanj di kye nyu ne O a O kũũ lee-irunj puorinj. ⁴² O ko te la noore ka te kanne ko a nobɔ a di dansee ka Onɔ la ka Naanmen da senj ka O dire a vobɔ ane a kuuni zaa sereɛ. ⁴³ A Nmen-noor deme zaa di la dansee ka nee zaa nanj sage de O na nye la yelbebe suuri diteroo a O yuori zuij." ⁴⁴ Pita nanj da kyãã yeɛ a yeɛ ama la, ka a Sekyerete wa a balan zaa nanj da wonj a yelbie ama zie. ⁴⁵ Ka a sagderebe na nanj be a yɔŋmaabo poɔ nanj da wa ne Pita, nɔe da `maa ne le Naanmen nanj da pore a Sekyerete kyogtaa enj a Tendaa deme menj zu. ⁴⁶ Bonso, ba da wonj la ka ba yeɛ yeɛ ane kɔkɔtɛtɛtɛ a pugro Naanmen. Ka Pita pãã da lee yeli, ⁴⁷ "Anj la na tɔɔ pigi a nobɔ bama taa ka ba ta de suobu ane kɔɔ? Ba nye la a Sekyerete a na te menj nanj nye." ⁴⁸ Le la ka o tere noore ka ba ko ba kɔɔ suobu a Daŋna yuori enje. A le puorinj, ba da soore la Pita ka o kpe ne ba a te ta beri amine.

11 A potuuribo ane a yooɔmine nanj be Gyudea poɔ da wonj la ka a Tendaa deme menj de la a Naanmen yelbiri. ² Pita nanj da do Gyerosalem la, ka balan nanj be a yɔŋmaabo poɔ da ŋmeere ne o nɔkpeene, ³ a yeɛ, "Fo kpe la a yɔ-woore deme yiri a te di ne ba." ⁴ Kye Pita da piili manne ko ba la le ne le a yeɛ zaa nanj da waa a yeli: ⁵ "N da be la Gyopa tenje poɔ a puoro. N nanj da gbiri goɔŋ kanj poɔ, N da nye la gyenno kanj. A n gyennoo poɔ, N da nye la bon nanj waa na wagyɛ yelonj kanj, ka o yi tenvelaa a yaare ne a koŋkori anaare a sigre waara n zie. ⁶ Ka N kaa o poɔ a nye a tenje zu dongbɛɛ anaare, wɛdon faare, bonvuuri ane bon-agre zaa nanj be a sazu poɔ. ⁷ Le la ka N wonj kɔkɔre kanj ka o yeɛ korɔ ma, 'Pita, iri. Ko, a di.' ⁸ "Kye ka N yeli, 'A kon e

le, Daŋna. Bombone ne bondegre zaa danj ba kpe n noore poɔ.' ⁹ "Ka a kɔkɔre da yi tenvelaa a da lee yeli ko ma, 'Ta boole bon zaa Naanmen nanj pege ka bondegre la.' ¹⁰ A da e la le bota, kye ka a boma ama zaa da lee do kpe a tenvelaa poɔ. ¹¹ "Kye kyelle, a pare na poɔ, ka dɔɔɔ bata ba nanj da toj n zie, ka ba yi Sesarea, da wa ta a are a yiri na poɔ N nanj da kpeere. ¹² Ka a Sekyerete da yeli ko ma ka N ta bonno kye gaa ne ba. A yooɔmine bayooɔ bama da beele ma la gaa ne a te kpe a dɔɔ yiri. ¹³ Ka o da yeli ko te le o nanj da nye malke ka o are o yiri poɔ a da yeli ko o, 'Toj dɔɔɔ ka ba gaa Gyopa a te boole Simon nanj di ka Pita, ka o wa. ¹⁴ O na yeli la yelbie nanj na e ka fɔɔ ne fo yideme zaa nye faabo.' ¹⁵ "N nanj da piili n kannoo la, ka a Sekyerete wa ba zie a na O nanj da wa te zie a piiluu saŋ. ¹⁶ Ka N da la teere le a Daŋna yelbiri nanj da yeli: 'Gyɔn tere la suobu ane kɔɔ, kye ye na de la suobu ane a Sekyerete.' ¹⁷ Le poɔ, ka Naanmen ko ba kyogtaa na O nanj da ko tenee nanj da sage de a Daŋna Yesu Kristo, anj da la Maa a na tɔɔ are kyaare ne Naanmen?" ¹⁸ Ba nanj da wonj a ŋaa, ba da ba la taa yeɛ zaa na yeli. Ba da pugi la Naanmen a yeli, "Naanmen sereŋ de la a teeronj leebo nanj manj wa ne nyooore ko a Tendaa deme menj." ¹⁹ A balan nanj da zo yaare a Stefan dɔgronj saŋ pãã da gaa te kpeere Fonisia, Seperos, ane Anteok, a manna a yelbiri korɔ a Gyu deme yonj. ²⁰ Ba mine da e la dɔɔɔ nanj da yi Seperos ane Sairin. A dɔɔɔ bama nanj da wa kpe Anteok poɔ, da piili yeɛ la yeɛ korɔ a Grik deme a kanna a Daŋna Yesu Kristo yelnoore korɔ ba. ²¹ A Daŋna nu da be la ba zie, ka nobɔ yaga da sage kye lee tu a Daŋna. ²² A yeɛ ama zaa da kpe la a puoru deme tobo a Gyerosalem poɔ, ka ba da toj Barnabas Anteok poɔ. ²³ O nanj da te ta kye nye ka a Naanmen nɔndeteroo be ba zie, o poɔ da peɛ la. Le la ka o da dɔre enj ba ka ba are ne a Daŋna ne ba sukyie zaa. ²⁴ O da e la dɔɔ velaa nanj paale ne a Sekyerete ne sagdeu. Nobɔ yaga da wa poɔ la a Daŋna deme poɔ. ²⁵ Ka Barnabas pãã da gaa Tarsos ka o te bɔ Sɔl. ²⁶ O nanj da te nye o la, ka o da taa o wa ne Anteok poɔ. A da waa la a na yuon gbuli poɔ ka Barnabas ane Sɔl da lanj taa a puoru deme zie a wuli nobɔ yaga. A Anteok poɔ la ka nobɔ da piili boɔɔɔ a tutuuribo ka Kristo Biiri. ²⁷ A beri ama poɔ la ka Nmennoor deme da yi Gyerosalem sigi wa Anteok poɔ. ²⁸ A ba kanj nanj di Agabus da iri are la a See fanj poɔ, a da yeli ka o nye la ka koŋkponj na le ba paalonj zaa. (A da e la le a Siiza Klaodeos naalonj saŋ.) ²⁹ A tutuuribo da nare la biŋ ka ba kanj zaa na kyogre senj o fanj, ka o tere sommo na o nanj na tɔɔ soŋ ko a yooɔmine nanj kpeere Gyudea poɔ. ³⁰ Ba menj da e la a ŋaa kye toj Barnabas ane Sɔl ne a sommo na ka ba de ko a nembere.

12 A ŋaa saŋ la ka Herod da nyooɔ a puoru deme mine a boɔɔ ka o ko ba dɔgronj. ² O da nyooɔ la Gyɔn yoo Gyems, a ko o ane soɔ. ³ O nanj da nye ka a peɛ a Gyu deme poore la, ka o pãã da nyooɔ Pita menj.

A da e la a Boroboro Naŋ Ba Taa Beɛ Tigri saŋ. ⁴ A o nycgebo puorin, o da pigi o la a de o ko sogyare pie ne bayoɔbo, ka ba are banaare, banaare, a guuro o. Herod da boɔɔ la ka o iri o wa ne a nobɔ zie a Gaŋ Baro Tigri puorin. ⁵ A ɛ la ka ba da bare Pita a pigu die poɔ, kye ka a puoru deme da puoro Naanmen kpɛã koɔ o. ⁶ A tensoɔ na Herod naŋ da naa taa o yi ne, ka Pita da gbire a sogyare bayi senselensoɔ. Ba da eŋ o la banzɔɔ ayi, kye ka a guuribo da gu a pigu die dendɔre. ⁷ A pare na poɔ, a Daŋna malke kaŋ da are la be, ka kyãã kyaane a pigu die. Ka a malke da ŋme Pita lom-bori a seŋ o, kye da yeli, "Tri wiẽũ!" A banzɔɔ da yi la o nuuri eŋe le teŋe. ⁸ Ka a malke pãã da yeli ko o, "Su fo boma kye eŋ fo noɔte." ɛ la ka Pita da e ɛ. Ka a malke da lee yeli ko o, "Villi a fo kparo kye tuuro ma." ⁹ Pita da tu o la a yi a pigu die poɔ, kye o da ba de a di ne a ɛ a malke naŋ ere. O da teere ka o nyere la gyenno kaŋ. ¹⁰ Ba naŋ da zuo a guuro bonyena ane ayi sobɔ, ba da ta la a kuri dendɔre naŋ kpeere a teŋe poɔ. O da yuo la omeŋe ko ba ka ba yi. Ba naŋ da kyeŋ te baare a foɔla kaŋa, a pare na poɔ, a malke da bare o la. ¹¹ Pita naŋ da wa nye omeŋe la, ka o da yeli, "Pampana ŋa N seren bɔŋ la ka a Daŋna la toŋ O malke ka o wa faa ma a Herod nuuri poɔ ane bon zaa a Gyu deme naŋ da boɔɔ ka a e." ¹² O naŋ da teere bɔŋ a yeɛ ama pare, o da gaa la Gyɔn ba naŋ maŋ boɔle ka Mark, ma Maria yiri. Be la ka nobɔ yaga da laŋ taa a puoro. ¹³ Pita naŋ da ŋme a yeŋ dendɔre la, ka tonton poɔglee naŋ di Roda da gaa te yuo a dendɔre. ¹⁴ O naŋ da woŋ Pita kɔkɔre, o da ba yuo a dendɔre, bonzuiŋ, noɔ da kpe o la yaga. O da lee zo kpe la a te yeli ka Pita be la a dendɔre eŋe. ¹⁵ Ka ba da yeli ko o, "Fo yaara la." Kye ka o kyãã da yeli ka a waa la ɛ. ɛ la ka ba da yeli, "O malke la." ¹⁶ Kye ka Pita da kyãã are ŋmeere a dendɔre. Ba naŋ da yuo a dendɔre a nye o, ba nɔe zaa da `maa la. ¹⁷ Pita naŋ da zege o nu a wuli ka ba bare gɔmɔ, o da manne la ɛ a Daŋna naŋ da iri o a pigu dien. ɛ la ka o da yeli ko ba, "Ye gaa te yeli a yeɛ ama zaa ko Gyems ane a yɔɔmine." Kye ka o pãã da yi a lee gaa ziyuo. ¹⁸ A biebie saŋ naŋ wa ta, doɔne yaga da be la a sogyare poɔ. Ba da ba bɔŋ bon na naŋ e Pita. ¹⁹ Herod naŋ da bɔ o zie zaa kye ba nye o, o da lee soore la a guuribo soorbie yaga kye tere noɔre ka ba ko ba. Kye ka Herod yi Gyudea gaa Sesarea a te kpeere be te ta saŋ kaŋ. ²⁰ Herod da nye la suuri ne Taiya ane Sidon deme. Kye ba da laŋ la taa a soore sori ka ba nye o. Belastos, a naa tonton meŋe kaŋ, da waa la ba ba. ɛ la ka ba da soore ka ba maale a yeɛ, bonzuiŋ a yi Herod teŋe la ka ba da nyere ba bondirii. ²¹ Bebiri na ba naŋ da biŋ, Herod da su la o nakpare a zeŋ o nadakogo zu kye da yeli yeɛ a ko a nobɔ. ²² Ka a nobɔ da ŋmeere kpelle a yeɛ, "Naanmen kɔkɔre la aŋa, a ba e nensaala!" ²³ A pare na poɔ ka malke naŋ yi a Daŋna zie da ŋme Herod, bonzuiŋ o da ba de eŋno ko Naanmen, ka dan-

dulo da di o ka o kpi. ²⁴ Kye ka a Naanmen yelbiri da duori yaga yaare zie zaa. ²⁵ Barnabas ane Sɔl naŋ da baare ba tomɔ, ba da lee yi la Gyerosalem a te taa Gyɔn, kye ka o yuori kaŋ di ka Mark, a gere ne.

13 Nmen-noɔr deme ane wuliwullibo mine da poɔ la a Anteok puoru deme poɔ: Barnabas, Simeon ka ba boɔɔ ka Negyer, ane Lokeos naŋ yi Sairin, ane Manaen naŋ da e Herod a tenkaara poɔ to, ane Sɔl. ² Ba naŋ da tonɔ a Daŋna tomɔ kye `leŋ ba nɔe, a Sekyerete da yeli la, "Ye sere Barnabas ane Sɔl yi ko Ma, ka ba toŋ a tomɔ na N naŋ boɔle ba ka ba toŋ." <sup>3</sup> Ba naŋ da `leŋ ba nɔe kye puori wa baare, ba da de la ba nuuri doɔgle ba a veŋ ka ba gaa. ⁴ A ɛ zuiŋ, a Sekyerete da toŋ la ba bayi, ka ba sigi Selosea a te kpe gbori te gaa Seperos. ⁵ Ba naŋ da te ta Salames la, ka ba da kanne a Naanmen yelbiri kannoo a Gyu deme senagɔgre poore. Gyɔn meŋ da be la ba poɔ a soŋno ba. ⁶ Ba naŋ da yo a teŋe na kɔɔ naŋ gyilli o zaa, a wa te ta Pafos, ba da poɔge la doɔ kaŋ yuori naŋ di Bar-yesu, naŋ da maŋ toŋ magyek tombeere. O da e la Gyu nee meŋ naŋ da e Nmen-noɔr ziri sobɔ. ⁷ O da be la a tenkaara na yuori naŋ di Seregyeos Pɔlos zie. A tenkaara da taa la yeŋ a da toŋ boɔle Barnabas ane Sɔl, bonzuiŋ o da boɔɔ la ka o woŋ Naanmen yelbiri. ⁸ Kye a magyek tontonɔ ba naŋ boɔɔ ka Elomas (bonso, o yuori pare la aŋa), da are la kyaare ne ba. O da ba boɔɔ ka a tenkaara sage de ba yeɛ. ⁹ Kye ka Sɔl, ba naŋ boɔɔ ka Pɔl, naŋ da paale ne a Sekyerete, da kaa Elomas gbaŋgbaŋ, ¹⁰ kye yeli, "Fɔɔ naŋ taa belloo zaa ane zirii! Fɔɔ naŋ e a devel bie ne a yeltori zaa doɔdoɔ! Fo kon tɔɔ bare a Daŋna yeltori sobie saŋna bee?" ¹¹ Pampana ŋa, kyelle, a Daŋna nu kyaare ne fo la. Fo na zoŋ la, a kon lee nyere a ŋmenaa kyãã a te ta saŋ kaŋ." A pare na poɔ, ka o niŋe ligi a da waa na zanzugo kaŋ, ka o da boɔɔ nee kaŋ ka o tagra o. ¹² A tenkaara naŋ da nye bon na naŋ e la, ka o da sage de, bonzuiŋ, o noɔre da `maa la ne a Daŋna wuluu ba naŋ da wuli. ¹³ A yi Pafos, Pɔl ne o tutaaba da moŋ la a gbori gaa Perga naŋ be Panfolea paalon poɔ, kye ka Gyɔn da bare ba kye lee gaa Gyerosalem. ¹⁴ Ba naŋ da yi Perga, ba da gaa la Anteok naŋ be Pesedea paalon poɔ. A Sabat bebiri naŋ wa ta la, ka ba da kpe a senagɔg poɔ a te zeŋ. ¹⁵ A senagɔg nenkponni naŋ da kanne a nobinnaa ane a Nmen-noɔr deme Nmaabo baare la, ka ba da toŋ nee ba zie ka o yeli, "Doɔmine ane yɔɔmine, ka yenee wa taa yelbie naŋ na dii a nobɔ sukyie, ye yeli." ¹⁶ Ka Pɔl da iri are kye zege o nu, a yeli, "Israel doɔne ne balaŋ zaa naŋ zoro Naanmen, ye kyelle ma." ¹⁷ A Israel deme Naanmen la da iri a te saamine, a duori a nobɔ a saŋ na ba naŋ waa saama a Egyept poɔ. Naanmen da tẽẽ la O nu ka o do saa a taa ba yi ne. ¹⁸ O da di la kannyiri ko ba ne ba yel-ere zaa, a saŋ na ba naŋ da be a wegyan poɔ yuomo lezaayi. ¹⁹ O naŋ da ŋmere Kanaan tenne ayopɔi bare, O da poŋ la ba tenne ko a nobɔ ka ba di gbannoŋ. ²⁰ Ama zaa ta la

yuomo kɔɔre anaare ane lezaayi ne pie. "A yi a le puorin, Naanmen da ko ba la serɛɛ direbe kye gu a Nmen-nocr sobɔ Samuel san. ²¹ Ka a nobɔ pãã da sɔre ka ba taa naa, ka Naanmen da ko ba Sɔl, Kes bidɔɔ, nan yi Ben-gyamen bale poɔ. O da di la naalon yuomo lezaayi. ²² Naanmen nan da iri Sɔl bare la, ka O da iri David ka o waa ba naa. O da di la dansee David zie kye yeli, 'N nye la David, Gyese bidɔɔ, ka o e a dɔɔ nan man tu N sukyiri boɔbo. O na e la le zaa N nan boɔbo.' ²³ "A da tu la le Naanmen nan da polle, ka a yi a dɔɔ na bibi-iri zie ka O da de a Faara, Yesu, a wa ko Israel. ²⁴ Yesu nan da ba wa sere la ka Gyɔn da kane a suobu nan yi a teeron leɛbo kannoo ko a Israel nobɔ zaa. ²⁵ Gyɔn nan da baara o tomɔ la, ka o da yeli, 'Ye teere ka an la Ma? N ba e a Onɔ. Kye kyelle, n puorin la ka neɛ kan tu waara, N ba sen ka N 'lori O nɔɔteɛ.' ²⁶ "Dɔɔmine ane yɔɔmine, Abraham boɔɔ bibiiri ane balan zaa nan zoro Naanmen, a ye zie la ka O tere a faabo yelbiri na. ²⁷ A balan nan da kpeɛ Gyerosalem ne a ba tenkaare-ba nan da ba bɔn Yesu velaa, ba da di la O serɛɛ, ka a tu le ba nan da nmaa bin a Nmen-nocr deme Nmaabo poɔ, a Nmaabo na ba nan man kane a Sabat bebiri zaa. ²⁸ Ba da ba nye yelsan naa zaa nan sen ka O kpi, kye ba da sɔre la Pailat ka o ko O. ²⁹ Ba nan da tu lenɛ zaa ba nan nmaa O yeɛ bin la, ka ba da 'lori O tee zu a sigi ne O te gaale yabogi poɔ. ³⁰ Kye Naanmen da sen O la a kuuni poɔ. ³¹ Nobɔ nan da beɛle O yi ne Galili te ta Gyerosalem da nye O la beri yaga. Bana la e a O dansee deme a nobɔ zie. ³² "Te yeli ye la a yelnoore na Naanmen nan da polle ko te saamine. ³³ O da maale la a zaa a ko teneɛ nan e ba bibiiri men, O nan da lee sen Yesu a kuuni poɔ. A sen le ba nan nmaa bin a Pugibu Yielun ayi sobɔ poɔ: " 'Fo e la N Bidɔɔ, zenɛ la ka N waa Fo Saa.' ³⁴ A kyaare ne le Naanmen nan da sen O a kuuni poɔ, ka O kon lee nye san naa, O da yeli la: " 'N na ko Fo la David kyeretelun menɛ.' ³⁵ A le poɔ, O men da yeli la a Pugibu Yielun kan poɔ: " 'Fo kon tɔɔ ven ka Fo Kyereɛte Sobɔ nye san naa.' ³⁶ "David nan da ton a Naanmen boɔbo tomɔ ko o nobɔ baare, o da gbire la, ka ba da gaale o ne o saamine, kye o da nye la san naa. ³⁷ Kye Onɔ na Naanmen nan da sen kuuni poɔ, da ba nye san naa. ³⁸ "A le poɔ, n dɔɔmine ne n yɔɔmine, N boɔɔ ka ye bɔn ka a yi a dɔɔ na zie la ka ba kane yelbebe suuri diu yeɛ a ko ye. ³⁹ A yi O zie la ka balan zaa nan na sage de, na waa yeltori deme a yeɛ zaa poɔ, kye ba kon tɔɔ waa le a yi a Moses nɔbinnaa zie. ⁴⁰ Kaara velaa, ka a bon na a Nmen-nocr deme nan yeli ka o ta e le ye zie: ⁴¹ " 'Kaara, yeneɛ nan ba taa gyerme, ye taa nɔmaa a te bɔre we, bonzuiɔ N na ton la tomɔ a ye bebie poɔ, a tomɔ na ye nan kon bɔn sage ne, ne a le zaa neɛ kan nan wa manne a yeɛ ko ye.' " ⁴² A Gyu deme nan da yire a senagɔ poɔ la, ka a Tendaa deme da sɔre ba ka ba lee wa a Sabat bebiri a wa manne a yelbie ama ko ba. ⁴³ A nobɔ nan da yaare, Gyu deme yaga

ane balan nan tuuro a Gyu deme puoruu, da tu la Pɔl ane Barnabas. Le la ka Paul ane Barnabas da yeli yeɛ a mɔɔɔ ba ka ba kyãã tuuro a Naanmen nɔndetero sobiri poɔ. ⁴⁴ A Sabat bebiri nan wa ta, a ten deme yaga da lan la taa a na kyelle a Naanmen yelbiri. ⁴⁵ Kye a Gyu deme nan da nye a gyamaa, ba da taa la nyuuri yaga a nmeɛre nɔkpeene kye yeɛ yelfaare kyaare ne le Pɔl nan da yeli. ⁴⁶ Ka Pɔl ane Barnabas da taa sukyikpãã kye yeli, "A da tu la ka te piili yeɛ a Naanmen yelbiri korɔ ye. Kye ye da zagre la a O nɔɔre, a de yemenne ka ye ba sen a nyɔvɔre nan kon bɔn baare. Le la so ka te lee kyaare a Tendaa deme. ⁴⁷ A nna la ka a Dan na tere nɔɔre ko te: " 'N iri fo la bin ka fo e kyãã ko a Tendaa deme, ka fo na taa faabo a te ta a tenɛ baaro zie.' " ⁴⁸ A Tendaa deme nan da won a nna la, ka ba poore da pele ka ba da danna a Naanmen yelbiri. Balan na Naanmen nan da iri bin ka ba nye nyɔvɔre nan kon bɔn baare da sage la. ⁴⁹ Ba da de la a Dan na yelbiri a yaare a paalon zaa. ⁵⁰ Kye a Gyu deme da dɔre la en pɔɔɔɔ nan zoro Naanmen kye taa yoe ane a tenɛ nenkponni, ka ba dɔgre Pɔl ane Barnabas. Ba da digi ba la ka ba yi a ba paalon poɔ. ⁵¹ Kye ba da pin la a uuru bare a ba gbɛɛ enɛ a kyaare ne ba kye da gaa Ekoneom. ⁵² Ka a tutuuribo da paale ne popeelon ne a Sekyereɛte.

14 A san na ba nan da be Ekoneom poɔ la, ka Pɔl ane Barnabas da kpe a Gyu deme senagɔ poɔ. Be la ka ba da yeli yeɛ ka a Gyu deme ane a Grik deme yaga da sage de. ² Kye a Gyu deme nan da ba sage de da dɔre la a Tendaa deme en ka ba da lee ba teeron ka a waa faa a yɔɔmine zie. ³ A le la ka Pɔl ane Barnabas da kɔɔre a be a yeli yeɛ kperaa le a Dan na enɛ. A Dan na da di la O nɔndetero yelbiri dansee a ven ka ba da ton tonseele mannoo ane tombeere ne ba nuuri. ⁴ Kye a tenɛ nobɔ da pon la ziiri ayi, ka ba mine be a Gyu deme zie, ka ba mine men be a potuuribo zie. ⁵ A Tendaa deme ne a Gyu deme ne a ba nenkponni da boɔɔ ka ba en a potuuribo baalon kye za ba ne kubo. ⁶ Kye ba da bɔn ne a la, a zo gaa Lostera ane Dereba nan be Lokanea paalon poɔ ne a tenne nan peɛle a be. ⁷ Be la ka ba te kane a yelnoore. ⁸ Lostera poɔ la, ka dɔɔ kan da bebe nan e gbere a kon tɔɔ kyerɔ o dɔgebo san zaa. ⁹ A dɔɔ na da zen kyelle la a yeɛ Pɔl nan da yeli. Ka Pɔl da kaa o daadaa kye nye ka o taa sagdeu a na tɔɔ nye sammo. ¹⁰ A le la ka Pɔl da boɔle ne kɔkɔpon a yeli, "Iri are fo gbɛɛ zu!" Daadaa le ka o da vare iri are a piili kyene. ¹¹ A nobɔ nan da nye bon na Pɔl nan da e la, ka ba da nme kpelle a yeli a Lokanea kɔkɔre poɔ, "A nmemɛ sigi wa la te zie a na nensaala na!" ¹² Ka ba da boɔɔ Barnabas ka Zus, kye da boɔɔ Pɔl ka Hermes, bonzuiɔ onɔ da la a yelyelkpon sobɔ. ¹³ Le la ka a Zus puoru nenkpon, a o puoru die nan da peɛle a ba tenɛ, da taa naakoore ane tepoore wa ne a ba tenɛ dendɔre enɛ, a da boɔɔ ka o maale boɔre ne a nobɔ a ko a po-

turribo. ¹⁴ Kye a potuuribo, Pɔl ane Barnabas nan da won a n̄aa, ba da kyeere la ba bonsuuri kye n̄more kpe a nobɔ pɔɔ a n̄meere kpelle, ¹⁵ a yele, “Dɔɔɔ, bon la ven ka ye ere a yele ama? Tenee men e la nensaaleba a na ye nan waa. Te taa la yelnoore wa ne a na kanne ko ye, ka ye bare a bonlaama ama kye lee tu a Naanmen voo-ra na nan maale a tenvelaa, a tenje zu, a mane kpon, ane boma na zaa nan be a pɔɔ. ¹⁶ A bebie nan tɔle, O da ven la ka a tendaare deme zaa kyene bamenne sobie poore. ¹⁷ Ne a le zaa, O da ba bare Omenje ka O ba taa danse diu: O nan ton la tonveele ne le O nan ton saa nan yi sazu ane wɔɔɔ zaa a sɛɛ ne uoni san, a ko te diu ane nobɔ ka te sukyie paale ne.” ¹⁸ Ane a yelbie ama gba, ba da won la tuo ane le ba nan na e ka a nobɔ ta maale bɔɔre ko ba. ¹⁹ A Gyu deme mine nan da yi Anteok ane Ekoneom, da wa dɔre la a nobɔ en ka ba da za Pɔl ane kubo, kye vu o yi ne a tenje pɔɔ te bare, a teere ka o kpi la. ²⁰ Kye a tutuuribo nan da wa lan taa gyilli o, o da iri la a lee kpe a tenje pɔɔ. A bieo daare la ka onɔ ane Barnabas da gaa Dereba. ²¹ Ba da kanne la a yelnoore a ten na pɔɔ a nye tutuuribo yaga. A le puorin, ba da lee gaa la Lostera, Ekoneom, ane Anteok, ²² a da ere ka a tutuuribo seere are kpɛɛ, a mɔgl ba ka ba kyɛɛ tu a sagdeu sobiri, kye yele ka a fere la ka te won tuo yaga kye pɛɛ kpe a Naanmen naalon pɔɔ. ²³ Ba nan da iri nemberɛ a puoru die nan zaa pɔɔ, ba da puori la ne nɔlen a pɛɛ da de ba ko a Danja na ba nan sage ne. ²⁴ Ba nan da tu yi Pesedea pɔɔ la ka ba kpe Panfolea pɔɔ. ²⁵ Ba nan da wa kanne a yelbiri a Pɛrga pɔɔ la ka ba da sigi Attalea. ²⁶ Ba pɛɛ da yi la be a te mɔn gaa Anteok, a zie na ba nan da iri ba en a Naanmen nɔndeteroo pɔɔ, a tomɔ ba nan da ton baare zuin. ²⁷ Ba nan da te tara la ka ba da boole a puoru deme lan taa, a manne ko ba le Naanmen nan e ba zie ane le O nan da yuo a sagdeu dendɔre a ko a Tendaa deme. ²⁸ Ba da kɔɔre la be ane a tutuuribo.

15 Dɔɔɔ mine da yi la Gyudea a sigi wa Anteok pɔɔ a wa wuli a yɔɔmine: “See ka ye n̄maa ye yɔe a sen Moses nan wuli a te eron pɔɔ, ka le naane ye kon tɔɔ nye faabo.” ² Pɔl ane Barnabas da kyaare ne ba la ne nɔkpeene yaga. Le la ka ba da iri Pɔl ane Barnabas lan ne a ba tutaaba mine ka ba do Gyerosalem pɔɔ a te nye a potuuribo ane a nemberɛ ka ba gyele a yele n̄a. ³ A puoru deme nan da son ba en a sori pɔɔ, ba da tu la Fonisia ane Samaria a manne ko a nobɔ le a Tendaa deme nan lee kye tuuro Yesu. Le la ka a yɔɔmine zaa poore da pele yaga. ⁴ Ba nan da ta Gyerosalem, a puoru deme ane a potuuribo lan ne a nemberɛ zaa da tuori ba la velaa. Ba da manne la ko ba le Naanmen nan e a ba zie. ⁵ Kye a sagderebe mine nan da tuuro a Farasi eron puorin da iri are la a yeli, “A fere la ka ba n̄maa ba yɔe kye tu a Moses nɔbinna sobiri.” ⁶ Le la ka a potuuribo ne a nemberɛ lan zen a na gyele a yele n̄a. ⁷ A nɔkpeene yaga ama puorin la, ka Pita da iri are a

yeli ko ba, “Dɔɔmine ane yɔɔmine, ye bɔn ka san kan Naanmen da iri ma la a te pɔɔ, ka a Tendaa deme na won n noɔre pɔɔ a yelnoore yelbiri kye men sage de. ⁸ Naanmen nan bɔn sukyie da di la ba danse, ne O nan da ko ba a Sekyere te na le O nan da ko te men. ⁹ O ba maale tenee ane ba tɛtɛɛ, O nan da pɛge ba sukyie a ba sagdeu zuin. ¹⁰ A le puorin, bon la ven ka ye boɔɔ ka ye gyenne Naanmen a de a naakoɔre dakyara na tenee ne te saamine nan da kon tɔɔ tuo, a enje a tutuuribo kɔkɔe enje? ¹¹ Kye te sage de la ka a Danja Yesu Kristo nɔndeteroo pɔɔ la ka te nye faabo, na le ba men nan nye faabo.” ¹² Balan zaa nan da bebe da e la kyɛɛ, kye da kyelle Barnabas ane Pɔl ka ba da manne a tonseele mannoo ane a tombeere zaa Naanmen nan da ton ko a Tendaa deme a yi ba zie. ¹³ Ba nan da manne a yele baare la, ka Gyems da lee yeli: “Dɔɔmine ane yɔɔmine, ye kyelle n yele. ¹⁴ Simon da manne ko te la le Naanmen nan da wa a Tendaa deme zie a da iri O nobɔ mine a yi ba pɔɔ a O yuori zuin. ¹⁵ A Nmen-noɔr deme yelbie sage ne la a yele ama, a na ba nan n̄maa bin: ¹⁶ ‘A ama puorin, N na lee wa la a wa lee me a David puoru sege nan da le. N na lee me la a bon-n̄mɛraa a lee e ka o are, ¹⁷ ka a nensaaleba balan nan kyere na bɔ a Danja, ane a Tendaa deme zaa nan di N yuori, a Danja nan ere a yele ama zaa la yele.’ ¹⁸ A yi a piillu san, Naanmen la bɔn a O tomɔ zaa. ¹⁹ ‘A le pɔɔ, N di la sereɛ ka te ta ven ka a e tuo ko a balan nan be a Tendaa deme pɔɔ nan leere kyaare Naanmen. ²⁰ Kye a sen la ka te n̄maa gane ko ba a yeli ko ba, ka ba kyiire tebe yeldegre, peemo tomɔ, donkuuni nan ba kɔre neme kɔbo, ane zɛɛ. ²¹ Ba kanne la Moses yele a tenee zaa pɔɔ a koron san kye nan kanne o gama a senaggre poore a Sabat bebiri zaa.’ ²² Le la ka a potuuribo, ane a nemberɛ, ane a puoru deme zaa poore da pele ka ba da iri dɔɔ mine a yi ba pɔɔ, a ton ba ane Pɔl ane Barnabas ka ba gaa Anteok. Ba da iri la Gyudas nan da di Barsabas, ane Selas, dɔɔ nan da e nenkponni a yɔɔmine pɔɔ. ²³ Ba da n̄maa la a gan n̄a ka ba taa gaa ne: A potuuribo ane a nemberɛ ne a yɔɔmine, A ko a yɔɔmine nan be a Tendaa deme pɔɔ, a Anteok, Siria, ane Selesea pɔɔ: Te puori ye la. ²⁴ Te won ka te taaba mine yi la te pɔɔ a wa dɔn ye ne ba yelbie, a dɔn ye teeron ne le ba nan yeli ko ye ka ye n̄maa ye yɔe kye tuuro a nɔbinnaa zaa. Kye te da ba tere noɔre zaa ko ba. ²⁵ A le la ka a da waa velaa ko te ka te zaa lan noɔre a iri te dɔɔ mine a ton ba ye zie ane te banɔnnaa Barnabas ne Pɔl— ²⁶ dɔɔ nan da de ba nyɔvoe a tɛge ne kũũ a te Danja Yesu Kristo yuori zuin. ²⁷ A le puorin, te men ton la Gyudas ane Selas ka ba wa manne a yelbie ama ne ba nɔe ko ye. ²⁸ A da waa la velaa ko a Sekyere te ne tenee, ka te ta de yeltuori zaa dɔgle ye ka a gan a yelfere ama: ²⁹ Ye kyiire bondirii zaa ba nan de maale ne bɔɔre ko tebe, a kyiire zɛɛ diu men, ane donkuuni nan ba kɔre neme kɔbo, ane peemo tomɔ. Ka

yenee nyɔge yemenne a yi ne ama poɔ, ye na e la velaa. Ye zen velaa. ³⁰ Ba nanj wa bare ba la, ka ba da iri te sigi Anteok. A be la ka ba te lanj a nobɔ yaga a de a gan tere. ³¹ Ba nanj da kanne a gane, ba poore da pele la yaga a ba sukyidiibu zuinj. ³² Gyudas ane Selas menj nanj da e Njmen-nɔɔr deme, da mɔɔɔ la a yɔɔmine ne yelbie yaga ka ba are kpɛã. ³³ Kye, ba nanj kpe a be a te ta sanj kanj, a yɔɔmine da bare ba la ne enj maaronj puoruu, ka ba da lee gaa a potuuribo zie. ³⁴ Ne le zaa, a da pele la Selas poɔ ka o kyãã kpeere a be. ³⁵ Kye Pɔl ane Barnabas da kyãã be la Anteok poɔ a wullo kye kanna a Danja yelnoore yelbiri lanj ne ba mine menj yaga. ³⁶ Beri mine nanj da tɔle la ka Pɔl da yeli ko Barnabas, "Venj ka te lee gaa te nye a te yɔɔmine a tenne na zaa poɔ te nanj da kanne a Danja yelbiri, kye nye le ba nanj ere." ³⁷ Barnabas da boɔɔ la ka ba de Gyɔn ba nanj boɔɔ Mark, gaa ne. ³⁸ Kye Pɔl da ba teere ka a waa la velaa ka ba de o gaa ne, bonzuinj o da bare ba la Panfolea poɔ, a da ba lee toj a tomɔ ne ba. ³⁹ A nɔkpeene ŋa da waa la tuo a venj ka ba da bare taa. Barnabas da de la Mark a kpe ne gbori a te sigi gaa Seperos. ⁴⁰ Kye Pɔl da iri la Selas a menj gaa ne, ka a yɔɔmine da de ba enj a Naanmen nɔndeteroo poɔ. ⁴¹ O da tu la kpe Siria ane Selesea poɔ a te maale a puoru deme zaa ka ba are gbengbenj.

16 Pɔl da ta la Dereba ane Lostera. A be la ka tuturo kanj nanj di Temote da be. O ma da e la Gyu poɔɔ kanj nanj sage de, kye ka o saa da e Grik nee. ² A yɔɔmine a Lostera ane Ekoneom poɔ da yeli la o ye le velaa. ³ Pɔl da boɔɔ la ka o de o gaa ne a sori; le la ka o da ŋmaa o yɔɔre, bonzuinj a Gyu deme nanj da kpeere be da boɔɔ la ka o saa e la Grik nee. ⁴ Ba nanj da tu a tenne poore la ka ba da manne a nɔe na a potuuribo ane a nember�e nanj da yeli binj a Gyerosalem poɔ ko a nobɔ ka ba tuuro. ⁵ A le poɔ, a puoru deme da are la gbengbenj a sagdeu poɔ kye ye le bebiri zaa. ⁶ Ba nanj da kyɔle Ferokea ane Galatea paalonj la, ka a Sekyerete da ba ko ba sori ka ba kanne a Danja yelbiri a Asia paalonj poɔ. ⁷ Ba nanj wa ta Mosea poɔ, ba da lee boɔɔ la ka ba kpe Betonea poɔ, kye a See da ba sage. ⁸ Le poɔ la ka ba da kyerɔ tɔle Mosea kye te sigi Teroas. ⁹ Gyenno kanj da wa la Pɔl zie a tensoɔ sanj, ka o da nye Masedonea doɔ kanj, ka o are a sɔɔ o, a ye le, "Tɔle wa kpe Masedonea poɔ a wa soj te." ¹⁰ Pɔl nanj da nye a gyennoo ŋa la, ka te da kyɔgre te boma ka te gaa te kpe Masedonea daadaa. Te da serɔn boɔɔ ka a Danja la boɔle te ka te kanne a yelnoore ko ba. ¹¹ Te da bare la Teroas a kpe gbori a gaa Samoterasia daadaa. A bieo daare la ka te da gaa a te kpe Neapoles poɔ. ¹² Te da lee yi la be a gaa Felepe, a Rom tenjkorɔ kanj nanj be a Masedonea paalonj poɔ. A tenj ŋa poɔ la ka te da kpe beri mine. ¹³ A Sabat bebiri, te da yi la a tenj dendɔre a gaa mannoore. Be la ka ba da manj nɔnɔ ka ba puoro. Te da zenj la be a yeli ye le ko a poɔɔɔ nanj da lanj taa a be.

¹⁴ Pɔɔɔ kanj yuori nanj di ka Ledea, da kyelle te la. O da puoro la Naanmen kye kɔɔɔ wagye vaelɔt a Toatera tenj poɔ. A Danja da yuo la o sukyiri ka o da sage de a ye le na Pɔl nanj yeli. ¹⁵ Kye onɔ ane o yideme nanj da de suobu, o da sɔɔ te la a ye le, "Ka yenee wa de ma ka N sage ne la a Danja, ye wa kpeere n yiri poɔ." Le la ka o da mɔɔɔ te. ¹⁶ Sanj kanj te nanj da gere a puoru zie, te da poɔge la gbangbaa poɔge kanj nanj taa see nanj manj tɔɔ yeli nendaare ye le. O da nyere la libie yaga a o boɔbooro poɔ a kɔɔ o danjeba. ¹⁷ A poɔglee ŋa da tu la Pɔl ane te a ŋmeere kpelle a ye le, "A doɔɔ bama la a Naanmen Kpoŋ Zaa tontoneba nanj wullo te a sori ka te nye faabo!" ¹⁸ O da e la le beri yaga. Ka Pɔl, o suuri nanj da iri yaga, da lee a yeli ko a see, "A Yesu Kristo yuori zuinj, N yeli fo la, wa yi a poɔglee zie!" Le la ka o da yi a gogo na poɔ. ¹⁹ A o danjeba nanj da nye ka ba tɔɔ nyaabo gaa la, ka ba da nyɔge Pɔl ane Selas a vu ba kpe ne a zikaareba zie a daa poɔ. ²⁰ Ba da wa ne ba la a serɔe direbe zie a wa yeli, "A doɔɔ bama e la Gyu deme a wa ere ka te tenj doɔɔ yaga. ²¹ Ba wullo la eronj mine nanj ba tu ka te sage bee tuuro, bonzuinj te e la Rom deme." ²² Le la ka a nobɔ zaa da lanj kyaare ne Pɔl ane Selas. A serɔe direbe da yagre la ba bonsuuri kye tere noɔre ka ba fɔb ba. ²³ Ba nanj da fɔb ba yaga ne fegraa la, ka ba da kɔɔ ba enj a pigu dieŋ kye tere noɔre ko a pigpigre ka o gu ba velaa. ²⁴ A pigpigre nanj da de a noɔre la, ka o da taa ba kpe ne a pigu dilige kanj a te enj ba kpulo. ²⁵ A zie nanj da sɔɔ poŋ sentaa la, ka Pɔl ane Selas da puoro kye yiele pugibu yieluŋ kɔɔ Naanmen. A ba nempigri taaba da kyelle ba la. ²⁶ Ba da bere la, ka a tenj da ŋmere ane doɔne yaga. A pigu die pare zaa da mii la. A pare na poɔ, a dendɔe zaa da yuo la, kye ka nee zaa banzɔɔ yuo yi le. ²⁷ A pigpigre da ŋmore iri la a goɔɔ zu a da nye ka a pigu die dendɔe zaa yuo, ka o da voɔ o soɔ a boɔɔ ka o ko omeŋe, bonzuinj o da teere ka a nempigri zaa yi la zo. ²⁸ Le la ka Pɔl da tane, "Ta enj fomeŋe baalonj! Te zaa be la kyel!" ²⁹ Le la ka a pigpigre pãã da boɔɔ ka ba wa ne vũũ, kye ŋmore kpe te le Pɔl ane Selas niŋe a miine o zaa. ³⁰ O da taa ba la yi ne a te soore ba, "Doɔɔ, boŋ la ka N na e a tɔɔ nye faabo?" ³¹ Ka ba da yeli, "Sage ne a Danja Yesu Kristo kye fo na nye la faabo ane fo yideme zaa." ³² A le poɔ la, ka ba da yeli a Danja yelbiri ko o ane balan zaa nanj da be a o yiri poɔ. ³³ A tensoɔ sanj na poɔ la ka a pigpigre da de ba a pege ba fele. A pare na poɔ la, ka onɔ ane o yideme zaa da de suobu. ³⁴ A pigpigre da taa ba la kpe ne a o yiri poɔ a te ko ba diu. Noɔ da kpe o la yaga, bonzuinj o ne o yideme zaa da sage ne la Naanmen. ³⁵ A zie nanj da vele la ka a serɔe direbe da toj ba tontoneba ka ba da yeli, "Venj ka a doɔɔ bama gere." ³⁶ Ka a pigpigre da yeli a yelbie ama ko Pɔl: "A serɔe direbe yeli la ka N bare ye ka ye gaa. A le poɔ, ye gere ne enj maaronj." ³⁷ Kye Pɔl da yeli ko ba la: "Ba fɔb te la nobɔ poɔ, kye ba ba di te serɔe. Te e la Rom nobɔ, kye

ba loo te enj a pigu die poot. Pampana nja, ba booro la ka ba bare te gbili le bee? A ba tu! Ye venj ka bammene wa bare te!" ³⁸ Le la ka a serere direbe tontoneba da lee gaa te yeli ko ba. Ba nanj da wonj ka Pɔl ane Selas e la Rom nobo, ka dambɛɛ da kpe ba. ³⁹ Ka ba da wa sooro ba kye taa ba yi ne a pigu die poot. Ba da yeli ba la ka ba yi a tenje poot. ⁴⁰ Pɔl ane Selas nanj wa yi a pigu die poot, ba da gaa la Ledea yiri. A be la ka ba da poge a yoomine a dii ba sukyie, kye pãã lee gaa.

17 Ba nanj kpe yɔ Amfepoles ne Apollonea la ka ba kpe Tesaloneka poot. Be la ka a Gyu deme senagɔg kanj da be. ² A o eronj poot, Pɔl da kpe la a senagɔg Sabat bebie ata a lanj gyele ne ba a Naanmen Njmaabo yelee, ³ a da manna wullo ka a da fere la ka Kristo nye woore kye lee iri yi a kuuni poot. O da yeli la, "A Yesu nja N nanj kanna korɔ ye, la a Kristo." ⁴ Ba mine da sage la a poge Pɔl ne Selas, a lanj ne Grik nobo yaga nanj zoro Naanmen, ane pɔgɔkɔ yaga nanj taa yuori a nobo zie. ⁵ Kye a Gyu deme nanj da ba sage da taa la nyuuri. Ba da nyoge la nenfaare mine a daa poot, a maale zokre kpaaro, a venj ka doone yaga be a tenje poot. Ba da nmore gaa la Gyason yiri a te booro Pɔl ane Selas ka ba taa ba yi ne te ko a nobo. ⁶ Kye ba nanj pãã da ba nye ba, ka ba da vu Gyason ane a yoomine mine kpe ne a tenjkaareba zie a da nme kpelle: "A dooko bama nanj lee a tendaa zaa vɔgle, menj wa la a kye!" ⁷ Gyason la da de ba a o yiri poot! Bama zaa la zagre Siiza noore, a yeli ka naa kanj bebe la, ka O yuori di ka Yesu!" ⁸ Kye a nobo ne a tenjkaareba nanj da wonj a yelee ama la, ka doone yaga da wa ba zie. ⁹ Le la ka ba da de libie a yi Gyason ane ba mine zie kye pãã da bare ba ka ba gere. ¹⁰ A pare na poot, a zie nanj da sooro la, ka a yoomine da bare Pɔl ane Selas ka ba gaa Berea. Ba nanj te ta a be la, ka ba da kpe a Gyu deme senagɔg poot. ¹¹ A Berea deme da taa la yenj a ganj a Tesaloneka deme, bonzuij, ba da de la ba yelbiri kpãã kye da manj bo a Naanmen Njmaabo gama bebiri zaa a na nye ka a yelee e la yelmenje. ¹² A le poot, ba yaga zie da sage de la. A Grik deme pɔgɔkɔ nanj taa yoe yaga ane ba dooko mine menj da sage de la. ¹³ Kye a Gyu deme nanj be Tesaloneka nanj da wonj ka Pɔl be la Berea poot a kanna Naanmen yelbiri la, ka ba menj da gaa be a te doore a nobo enj. ¹⁴ A pare na poot la ka a yoomine taa Pɔl sigi ne a mannoore, kye ka Selas ane Temote kyãã be a Berea poot. ¹⁵ A dooko nanj belee Pɔl da taa o la gaa ne Atens poot kye pãã da lee gaa ne noore ka Selas ane Temote wa poot o enje wiẽũ. ¹⁶ A sanj na Pɔl nanj da kyelle ba a Atens poot la, ka o teeronj zaa da dooko, o nanj da nye tebe ka a paale a tenje. ¹⁷ Le la ka o da lanj gyele ne a Gyu deme a Danja yelbiri a senagɔg poot, balañ ane a Tendaa deme nanj puoro Naanmen. O menj da manne la a yelbir a ko balanj nanj da be a daa poot bebiri zaa. ¹⁸ Epekorean ane Stoik yenj zanzanneba mine pãã da poge o la. Ka ba mine da soore, "Bonj la ka a yellaama sobo nja booro ka

o yeli?" Ka ba mine da lee yeli, "A e la na o wullo la nmem saama yelee." Ba da yeli la a nja, bonzuij Pɔl da kanne la a Yesu yelnoore ane a kũũ lee-irunj yelee ko ba.

¹⁹ Ba da taa la Pɔl kpe ne a Areopagos lanje zie a yeli, "Te na tãã booj la a wuloo paala nja fo nanj wullo?" ²⁰ Fo taa la yelsaama mine wa ne ka te wonj, kye te booro la ka te booj a yelee ama tege. ²¹ (Bonso, balañ zaa nanj da yi Atens poot ane a saama zaa nanj da kpeere be, da ba e eronj zaa, kye ba da yelee la kye kyelle wono yelpaale.) ²² Ka Pɔl pãã da are a Areopagos lanje poot kye yeli: "Atens dooko! N nye la a ye eronj zaa poot ka ye e puorpuoribo. ²³ Bonso, N nanj kyenj tole, N nye la boma ye nanj puoro. N gba nye la ka ye nmaa enj altar kanj: A KO A NJMEN NA NEE NANJ BA BOON. A nmen nja ye nanj puoro kye ba booj, Ono la ka N booro ka N kanne ko ye. ²⁴ "A Naanmen nanj iri a donee ane boma zaa nanj be o poot, O pãã e la a tenvelaa ane a tenje zu Danja. A le poot, O ba kpeere nmenderi ba nanj me ne nuuri. ²⁵ O kon nye sommo zaa nanj yi nensaala nuuri poot, a na O booro la bon kanj, bonzuij Ono menje la ko nensaala zaa nyovore, vooronj, ane boma zaa. ²⁶ O de la nembonyenaa zẽẽ a maale a tendaa zaa nensaaleba ka ba pãã kpeere a tenje zu zaa. O danj iri binj la a sanj na nanj senj ba ane a ba kpeebo zie zibogri. ²⁷ O da e la le ka ba na bo a Danja, kye kaapɔg, ba nanj booko O, ba na nye O la, ne le zaa O nanj ba be dooko te kanj zaa zie. ²⁸ 'O enje la ka te vooro kye yooro, kye bebe menj.' A na a ye yelmanneba menj nanj da yeli, 'Tenee menj la a O bidogreba.' ²⁹ "A le poot, te nanj pãã e a Naanmen bidogreba, te kon tãã teere ka a Naanmen waalonj waa la na salema, selva, bee kusiri, a senj nensaala nanj maale ne omenje yenj ane o dooko. ³⁰ A sanj nanj tole, Naanmen da ba kyelle te babooko poot, kye pampana nja O tere la noore ka nensaala zaa nanj be zie zaa lee ba teeronj. ³¹ Bonzuij, O binj la a bebiri na O nanj na di a donee serere ane yeltori, ka a yi a dooko na O nanj da iri binj zie. O da ko la nobo zaa O yelmenje sagdeu, O nanj da senj O a yi kuuni poot." ³² Ba nanj wa wonj a kuuni leeirunj yelee la, ka ba mine e o la, kye ka ba mine yeli, "Te na lee kyelle fo la a yelee ama zuij." ³³ Le la ka Pɔl da yi a ba poot. ³⁴ Ne a le zaa, dooko mine da poge la Pɔl gaa kye sage de. A ba kanj da la Deonoses, a Areopagos nee kanj, ane pɔgɔ kanj nanj di Damares ane ba tutaaba.

18 A ama puorij la ka Pɔl da yi Atens a gaa Kɔrent. ² A be la ka o da poge Gyu nee kanj nanj da di Akola nanj e a Pɔntos nee kanj. O dee da yi la Etale wa ne o pɔgɔ Presella, bonzuij Klaodeos da tere la noore ka Gyu deme zaa yi Rom poot. ³ Pɔl da kpeere ne ba la, bonzuij, ba zaa da tonj la ton-yenaa. Ba tomj da la sege maaloo. ⁴ A Sabat bebiri zaa o da manj manne wuli la a senagɔg poot, a booro ka o mɔgle a Gyu deme ane a Grik deme. ⁵ Selas ane Temote nanj da yi Masedonea poot a wa, a da e la nimizee ko Pɔl ka o di dansee ko a Gyu deme ka Yesu la a Kristo. ⁶ Kye ba nanj da

kyaare ne o kye yeli yelfaare ko o, o da piŋ la o bon-suuri bare kye yeli, “Ye zēē be la ye zuri eŋe! N ba taa degre zaa. A yi pampana ŋa, N na gaa la a Tendaa deme zie.”⁷ Le la ka Pɔl pãã da yi a senagɔɔ poɔ a kpeere dɔɔ kaŋa ba naŋ boɔɔ ka Gyostos yiri. O yiri da are la peele a senagɔɔ, kye o meŋ da e la nee naŋ puoro Naanmen.⁸ Krespɔs, naŋ e a senagɔɔ nenkpoŋ, ane o yideme zaa da sage de la a Daŋna. Kɔrent deme yaga, naŋ da woŋ a Daŋna yeŋe, ba meŋ da sage de O la kye de suobu.⁹ Tensɔɔ kaŋ, a Daŋna da yeli la yeŋe gyennoo poɔ a ko Pɔl: “Ta zoro dambēē, kye kyãã yeli. Ta e gbili le.”¹⁰ Bonso, N be la fo zie. Nee zaa kyebe naŋ na zɔɔ ne fo a eŋ fo baalon, bonzuŋ, N taa la nobɔ yaga a teŋ ŋa poɔ.”¹¹ Le la ka Pɔl da kpe be yuoni ane kyelle a wullo a nobɔ a Naanmen yelbiri.¹² Kye a saŋ na Gallio naŋ da e a Akaya teŋkaara, a Gyu deme da laŋ la noɔre a ŋmaa gyilli Pɔl a taa o kpe ne a serɛɛ diu zie,¹³ a yeŋe, “A dɔɔ ŋa mɔɔɔ la a nobɔ ka ba puoro Naanmen a yi sori naŋ ba tu a nɔbinnaa.”¹⁴ Pɔl naŋ da boɔɔ ka o yeli yeŋe la, ka Gallio da yeli ko a Gyu deme, “Ka yenee Gyu deme da yeli ka o taa la saŋna kaŋ bee potuo tonfaa kaŋ, a na taa la sori ka N kyelle.”¹⁵ Kye ka a naŋ wa e yelbie bee yoe bee yemenne nɔbinnaa yeŋe poɔ la, ye gyele iri a yeŋe, bonso N ba boɔɔ ka N di yeŋe ama taaba serɛɛ.”¹⁶ A le poɔ, o da digi ba la bare a serɛɛ diu zie.¹⁷ Ka a Grik deme da nyɔge Sostene, a senagɔɔ nenkpoŋ, a ŋme o a serɛɛ diu zie niŋe. Kye Gallio da ba kyelle a yeŋe ama zaa.¹⁸ A le puoriŋ, Pɔl da kpe la Kɔrent poɔ te ta saŋ kaŋ. O pãã da bare la a yɔɔmine kye kpe gbori te gaa Siria, ka Presella ane Akola da beele o. A Senkyera poɔ la, ka o da poŋ o zu a noɔre o naŋ da eŋ zuŋi.¹⁹ O naŋ da ta Efesos la ka Pɔl da bare Presela ane Akola a be, kye ka omeŋe da kpe a senagɔɔ poɔ a te laŋ gyele ne a Gyu deme a Daŋna yelbiri.²⁰ Kye ba naŋ da sɔre o ka o be ba zie a ta saŋ kaŋ la, ka o da zagre.²¹ Kye o naŋ da gere, o da yeli la, “A fere la ka N gaa a tigri ŋa naŋ na wa Gyerosalem poɔ. Kye N na lee wa la, ka Naanmen wa sage.” O da kpe la gbori Efesos poɔ a gaa.²² O naŋ te sigi Sesarea poɔ, o da do la te puori a puoru deme, kye pãã da lee sigi Anteok.²³ O naŋ da kpe Anteok poɔ te ta saŋ kaŋ la, ka o da yi be a yɔ Galatea ane Feroŋe paalon zaa a lee dɔre eŋ a tutuuribo zaa ka ba are gbenŋben.²⁴ A Gyu nee kaŋ naŋ di Apɔllos, ba naŋ dɔge Aleksandarea poɔ, da wa la Efesos poɔ. O da boŋ la yeŋe yeluu ne a Naanmen Gan yeŋe zaa velaa.²⁵ Ba da wuli o la a Daŋna sobiri, kye o da maŋ yeŋe la ne kpēã a wullo a Yesu yeŋe ane boɔmo, ne le zaa o naŋ da boŋ Gyɔn suobu deu yoŋ.²⁶ Ka o pãã da piili yeŋe yeŋe ne pera a senagɔɔ poɔ. Akola ne Presella naŋ da woŋ o yeŋe la, ka ba da boɔle o gaa ne ba yiri a te manne a Naanmen sobiri yeŋe velaa a ko o.²⁷ Apɔllos naŋ da boɔɔ ka o gaa Akaya la ka a yɔɔmine da ŋmaa gane ko a tutuuribo ka ba tuori o velaa. O naŋ da ta be la, ka o da soŋ a tutuuribo na zaa

naŋ da sage de, a nɔndeteroo zuŋi.²⁸ O da ŋme la nɔkpeene yaga ne a Gyu deme nen-yaga poɔ, a wuli ba ka a Naanmen Gan poɔ ka Yesu la a Kristo.

19 Saŋ kaŋ poɔ, Apɔllos da be la Kɔrent poɔ, ka Pɔl da de a sobiri a do a paalon zusoɔ a te gaa Efesos. Be la ka o da nye tutuuribo mine,² a da soore ba, “Ye de la a Sekyerete a ye sagdeu poɔ?” Ka ba da yeli ko o, “Te ba woŋ yeŋe zaa a na Sekyerete yeŋe.”³ Ka o da yeli ko ba, “Buo suobu la ka ye de?” Ka ba da yeli, “Gyɔn suobu la.”⁴ Ka Pɔl pãã da yeli, “Gyɔn sererɛ so ba la ne a teeron leebo suobu, a yeli a nobɔ ka ba sage ne a nee na naŋ waara o puoriŋ. Onɔ la a Kristo Yesu.”⁵ Ba naŋ da woŋ a ŋaa la ka ba da de suobu a Daŋna Yesu yuori eŋe.⁶ Pɔl naŋ da de o nuuri dɔɔle ba la, ka a Sekyerete da wa ba zie ka ba da yeŋe ne kɔkɔtɛtɛtɛ, a kanna a Naanmen yeŋe.⁷ Ba zaa da e la dɔɔ pie ne bayi.⁸ Pɔl da kpe la a senagɔɔ poɔ a da te yeli yeŋe ne pera a be kyuuri ata, a da laŋ teere kye mɔɔɔ a nobɔ kyaare ne a Naanmen naalon yeŋe.⁹ Kye ba mine da taa la zukpeene a zagre ka ba sage, kye yeli yelfaare kyaare ne a Sori a nen-yaga poɔ. Le la ka Pɔl da bare ba kye de a tutuuribo yi ne ziyuo. Bebiri zaa, o da maŋ kpe la a kaŋ na ba naŋ boɔɔ Teranos zannoo die a te laŋ gyele ne a nobɔ a Daŋna yelbiri.¹⁰ O da e la le yuomo ayi, ka a Gyu deme ane a Grik deme zaa naŋ kpeere a Asia paalon poɔ da woŋ a Daŋna Yesu yelbiri.¹¹ Naanmen da toŋ la toŋkpeene naŋ ba taa mannoo a Pɔl nuuri eŋe.¹² Nupeme bee boɔdore zaa gba naŋ da to o, ba da de a la a te ko baaleba ka ba baalon zaa da bare ba, ka a sefaare meŋ da yi ba zie.¹³ A Gyu deme mine naŋ maŋ yoɔɔ a digre a sefaare bara, da piili poro la a Daŋna Yesu yuori a ko balan naŋ da taa sefaare, a yeŋe, “A Yesu yuori Pɔl naŋ kanna eŋe, te yeli ye la, yi wa.”¹⁴ A Gyu deme puoru nenkponni zusoɔ kaŋ naŋ di ka Sekeva da taa la bidɔɔ bayopɔi naŋ da e a le.¹⁵ Kye a saŋ kaŋ, a sefaa da lee yeli ba, “Yesu, N boŋ O la; ka Pɔl meŋ N boŋ. Kye aŋ mine la ye?”¹⁶ Ka a dɔɔ naŋ da taa a sefaa, da vare kpe a ba poɔ, a zɔɔ tɔɔ ba zaa. O da eŋ ba la baalon, ka ba da yi a yiri na poɔ zo ne eŋkpolo.¹⁷ A Gyu deme ne a Grik deme zaa naŋ kpeere a Efesos poɔ naŋ da woŋ a ŋaa la, ka dambēē da kpe ba, ka ba da danne a Daŋna Yesu yuori.¹⁸ Balan yaga naŋ da sage de, pãã da manne la ba saŋnaa a ba eron zaa poɔ.¹⁹ Ba yaga naŋ da toŋ magyek tomo da laŋ la ba gama taa a nyege a nobɔ zaa niŋe soɔ. Ba naŋ bo a gama daaro, ba da nye la ka a e selva libibie turi lezaayi ne pie.²⁰ Ama puoriŋ la ka a Daŋna yelbiri pãã da yaare laare zie zaa ane faŋ.²¹ Ama zaa naŋ e wa baare la ka Pɔl da teere eŋ o sukyiri poɔ ka o tu Masedonea ane Akaya a te gaa Gyerosalem, a yeli, “Ka Maa wa ta be, a fere la ka N gaa Rom meŋ.”²² Ka o da toŋ o tontoneba bayi, Temote ane Erastos, Masedonea poɔ; kye onɔ meŋe da kpe la Asia poɔ a te ta saŋ kaŋ.²³ A saŋ na la ka dɔɔne yaga da iri a Sori zuŋi.

²⁴ Bonzuiņ, saakpeere kaņ naņ di Demeteros, naņ maņ de kurselva a maale Diana tebe, da taa la tɔnɔ yaga ko a nuuri tomɔ deme. ²⁵ O da boɔle ba la laņ taa ane o tonton taaba a yeli, “Dɔɔɔ, ye bɔn ka te nye la tɔnɔ yaga a te tomɔ ŋa poɔ. ²⁶ Kye ye nye la kye wonj le a Pɔl ŋa naņ maņgɔ kye leere nobɔ yaga naņ be Efesos ane Asia zaa gbongbonj. O yeli la ka ŋmeme na nensaaleba naņ maale ne ba nuuri ba e ŋmeme. ²⁷ A ba e ka te tomɔ kon waa bon zaa yonj, kye ba meņ na zagre la a te ŋmen-pɔɔɔ Diana puoru yiri bare. Ba na saņ la o gan-daalonj, onɔ a Asia deme laņ ne a paalonj deme zaa naņ puoro.” ²⁸ Ba naņ da wonj a ŋaa, ba suuri da iri la ka ba piili pɔɔɔrɔ ɔɔɔɔ a yele, “Efesos deme Diana e la kponj!” ²⁹ A ba ɔɔɔre, kye ka ɔɔɔne yaga da paale a tenje. Ane teeronj bonyenaa, ba da nyɔge la Gayɔs ane Arestarekos, Pɔl yɔɔtaaba naņ yi Masedonea, a ŋmore kpe ne ba a tenj lantaa zie. ³⁰ Pɔl da boɔɔ la ka o kpe a nobɔ poɔ, kye a tutuuribo da ba sage. ³¹ A Asia paalonj kaareba mine naņ da e Pɔl bamine, da tonj la a ɔɔre Pɔl ka o ta wa kpeere a lantaa zie. ³² A le poɔ, ba mine da pɔɔɔ la ɔɔɔɔ yelyenaa enje, kye ka ba mine meņ da pɔɔɔ ɔɔɔɔ yelyuo enje, bonso balanj zaa naņ da laņ taa a be da kpe la buriburi poɔ. Ba yaga zie meņ da ba bɔn bon na enje ba naņ laņ taa. ³³ A Gyu deme da tage la Aleksanda yi ne a nen-yaga niņe. Ka Aleksanda da zɛge o nu ka ba bare ɔɔɔɔ, kye ka o da manne o ye le ko a nobɔ. ³⁴ Kye ba naņ da nye ka o e Gyu nee, ba zaa da laņ la noɔre a pɔɔge ɔɔɔɔ gogori ayi: “Efesos deme Diana e la kponj!” ³⁵ A tenj gan-ŋmaara da yeli la ka a nobɔ bare ɔɔɔɔ, kye ka o pãã yeli: “Efesos ɔɔɔɔ, ɔɔɔ buo sobɔ la bebe a ba bɔn ka a Efesos tenj deme guuro la a ŋmen-pɔɔɔ kponj Diana puoru yiri ane o enfuoni naņ yi a Gyupita zie le tenje?” ³⁶ A le poɔ, a naņ pãã wuli ka nee zaa kon zagre a ye le ama, a fere la ka ye bare ɔɔɔɔ kye ta pɔɔge tonj tomɔ zaa. ³⁷ Bonso, ye taa la a ɔɔɔɔ bama wa ne, kye ba ba zu a ye puoru yiri boma zaa bee yeli a ye ŋmen-pɔɔɔ yelfaa zaa. ³⁸ Ka le wa la ka Demeteros ne o tonton taaba wa taa ye le zaa ne kaņ zaa, a serɛɛ diu zie yuo la, ka a neņkponni meņ bebe. Ye veņ ka ba tage taaba. ³⁹ Ka ye le zaa wa be a puoriņ ka ye boɔɔ ka ye soore, see ka te maale a ye le ne lantaalonj naņ na tu a te paalonj nɔɔɔinnaa. ⁴⁰ Te be la yel-tuo poɔ ka ba naņ wa soore te zene ɔɔɔre ye le poɔ. Mannoo zaa kyebe ka te na tɔɔ yeli kyaare ne a lantaa ŋa naņ ba tu sori.” ⁴¹ O naņ da yeli a ŋaa wa baare la, ka o da bare a nobɔ ka ba yaare.

20 A ɔɔɔne naņ wa baare la, ka Pɔl da tonj boɔle a tutuuribo a kori ba kye pãã gaa Masedonea. ² O naņ da tu yɔ a paalonj na la, ka o da yeli ye le yaga a ɔɔre enj a tutuuribo o naņ da nye o sobiri poɔ, a te ta paalonj naņ di ka Griis. ³ Be la ka o da kpe kyuuri ata. A Gyu deme naņ da nare ka ba nyɔge o a saņ na o naņ da boɔɔ ka o gaa Siria la, ka o da lee o teeronj kye tu Masedonea gaa. ⁴ Le la ka Sopater naņ yi Berea,

Arestarekos ne Sekondos naņ yi Tesaloneka, Gayɔs naņ yi Dɛreba ane Temote, ane Tokekɔs ne Terɔfemɔs naņ e Asia deme, da beele o a te ta Asia. ⁵ A ɔɔɔɔ bama la daņ de wẽẽ a gaa te kyelle te Teroas poɔ, ⁶ kye ka te da maņ a gbori yi Felepe tenje poɔ a Boroboro Naņ Ba Taa Be le Tigri bebie puoriņ. Beri anuu daare la ka te da pɔɔge ba Teroas poɔ. Be la ka te da kpe bebie ayopɔɔ. ⁷ A koseera piilu daare, a tutuuribo da laņ la taa ka ba ŋmaa a boroboro. Pɔl da yeli la ye le ko ba te ta ziponj sentaa, o naņ da nare ka o gaa a bieo daare. ⁸ Kaneane yaga da be la a sazu die poɔ, a be ba naņ da laņ taa. ⁹ Pɔl bile kaņ naņ di Eotokɔs da zenj la a tokoro zu a gbire, bonzuiņ Pɔl da yeli la a ye le ɔɔɔre. O naņ da gbire te kyole la, ka o da yi a kyoglokolo deri ata tokoro enje sigi te le a tenje soɔ. Ba te dere o la ka o kpi. ¹⁰ Pɔl da sigi la te le o zu a kori o kye yeli, “Ye ta ɔɔɔne yemenne, bonso, o voorɔ la.” ¹¹ Le la ka Pɔl pãã da lee do te ŋmaa boroboro ɔɔ, a yeli ye le te ta ziveelme kye gaa. ¹² A nobɔ da taa la a pɔl bile gaa ne, ka o da kyãã voorɔ. Le la so ka ba taa sukuyi maaronj yaga. ¹³ Te da de la wẽẽ te kpe a gbori gaa Asɔs. Be la ka te da boɔɔ ka te pɔɔge Pɔl, a na o naņ da nare biņ ne te, bonzuiņ, o da boɔɔ la ka o gaa be ane gbɛɛ. ¹⁴ O naņ da pɔɔge te a Asɔs poɔ, te da de o la a gaa ne Metolene. ¹⁵ A bieo daare, te da maņ la te ta Keos, ka a bieo meņ daare ka te gaņ Samɔs a kpe Terogoleom. A bieo daare la ka te pãã da ta Meletɔs. ¹⁶ Pɔl da boɔɔ la ka o maņ gaņ Efesos bare, bonzuiņ o da ba boɔɔ ka o lee ɔɔɔre a Asia paalonj poɔ. O da boɔɔ la ka o kpe Gyerosalem poɔ wiẽũ, a pɔɔge a Pentekɔst Tigri a be, ka a naņ na tɔɔ. ¹⁷ A Meletɔs poɔ la ka Pɔl da tonj ka ba te boɔle a Efesos puoru deme nembere. ¹⁸ Ba naņ da wa o zie la, ka o da yeli ko ba: “Ye bɔn la, a yi a bebipiilaa na N naņ kpe Asia poɔ, le N naņ waa a saņ na zaa N naņ be a ye poɔ. ¹⁹ Ye bɔn la le N naņ da tonɔ tomɔ korɔ a Daņna ane sigru milluu zaa ane ŋmenaa kɔɔ yaga ne gyennoo naņ da pɔɔge ma a yi a Gyu deme zie, ne le ba naņ nare biņ ka ba nyɔge ma. ²⁰ Ye bɔn la velaa ka N da ba pɔɔge bon zaa naņ taa tɔnɔ ye zie, kye ka N da manne ko ye kye wuli ye a nobɔ niņe enje ane ye yie zaa poɔ. ²¹ N da dire la dansee korɔ a Gyu deme ane a Grik deme, ka ba lee ba teeronj a kyaare Naaņmen, kye ka ba meņ taa sagdeu a te Daņna Yesu Kristo enje. ²² “Kye pampana ŋa, kyelle, a See fere ma la ka N gere Gyerosalem, kye N ba bɔn bon na naņ na e ma be, ²³ kye ka a Sekyerete dire dansee a tenne zaa poɔ, ka banɔɔ ane yelferaa kyelle ma la be. ²⁴ N ba miine ne ye le ama zaa. N meņ ba de n nyɔvoro ka o waa bon zaa n zie, ka N na tɔɔ baare a n zoobu ŋa ne popeelonj, ane a tomɔ a Daņna Yesu naņ ko ma—ka N di a Naaņmen nɔndetero yel-noore dansee. ²⁵ “Kye pampana ŋa, kyelle, N bɔn la ka, yenee zaa zie N naņ da yɔ kanne a Naaņmen naalonj ye le, ye kon la lee nye ma. ²⁶ A le poɔ, N pãã di la dansee ko ye zene, ka N ba taa saņnaa zaa a nensaala zaa zẽẽ

yelɛ pɔɔ. ²⁷ A lɛ mɛnɛ pɔɔ, N da ba zagre ka N kanne ko ye a Naanmen poteeron zaa. ²⁸ Ye gu yemenne, ane a peere zaa a Sekyerete nan e ka ye kaara, ka ye guoli, a na pekyeenɛɛ, a Daɗna Naanmen puoru deme O nan da da ne Omenɛ zɛɛ. ²⁹ Bonso, N bɔnɛ la a ɗaa, ka Maa en wa bare ye, gbongbofaare na kpe la ye pɔɔ a kon bara a peere zaa. ³⁰ A yemenne pɔɔ, dɔɔɔ na iri la a yi ye pɔɔ a yeli yelbatori, kye bɔɔɔ ka ba tage a tutuuribo mine ka ba tuuro ba. ³¹ A lɛ zuiɗ, ye gu, kye lee teere ka yuomo ata pɔɔ, N da ba bare ka N kpãã ye kan zaa ne ɗmenaa kɔɔ tensoɔ ane ɗmenaa san. ³² "N yɔɔmine, pampana ɗa, N de ye la ko Naanmen, ane O nɔndetero yelbiri na nan na tɔɔ mɛ ye ka ye do kye ko ye gbannon ne a balan zaa Naanmen nan iri biɗ. ³³ N ba miine ne nee zaa selva bee salema bee bonsuuri. ³⁴ Yenee yemenne bɔnɛ la ka n nuuri ama la tonɔ ka Maa ane n taa ba tɔɔ nye te bomboore zaa. ³⁵ N da wuli ye la n eron zaa pɔɔ, lɛ ye nan na tɔɔ sonɛ a nembraaleba a yi a tomɔ ama pɔɔ. Ye lee teere a Daɗna Yesu yelbie Omenɛ nan yeli: 'A waa la sonɛ ka fo tere, ganɛ ka fo de.'" ³⁶ O nan da yeli a yelɛ ama la ka o da gbi dumo a puori ne ba zaa. ³⁷ Ka ba zaa pãã da kon kyiri ɗmenaa kɔɔ kye le dɔgle Pɔl nyuu zu kye moore o. ³⁸ A yelɛ na nan da kpe ba yaga la o nan da yeli ba ka ba kon lee nye o niɗe zaa. Kye ba da beele o la gaa ne a gbori pare.

21 A nan da waa ka te da bare ba zie la, ka te da kpe a gbori pɔɔ te gaa Kos daadaa. A bieo daare la ka te da gaa Rods a yi be a pãã gaa Patara. ² Te nan da nye gbori ka o ganɛna gere Fonisia la, ka te da kpe a gaa. ³ Te nan da nye a Seperos tenɛ, te da tɔle o la a te nu gɔbaa kye gere te ta Siria. Te da are la Taiya pɔɔ, bonso be la ka a gbori da wele iri o tuobu. ⁴ Te nan da nye tutuuribo la ka te da kpe ne ba bebie ayopɔɔ. A See zuiɗ la ka ba da yeli Pɔl ka o ta gaa Gyerosalem. ⁵ Kye a bebie ama nan wa ta, te da yi la a piili kyene ka a tutuuribo zaa ne ba pɔɔɔɔ ne ba bibiiri da beele te yi ne a tenɛ pɔɔ. A mane noore zie la ka te zaa da gbi dumo kye puori. ⁶ Te nan wa bare taa la, ka te kpe a gbori kye ka ba lee kulo. ⁷ Te nan da tu a sori baare a yi Taiya la ka te da ta Petɔlemaes, a puori a tutuuribo a be a kpe ba zie bebiyena. ⁸ Te nan bare a be a bieo daare la ka tenee nan da tuuro Pɔl da ta Sesarea. Te da gaa la te kpe a yelnoore kanɗanna Felep yiri pɔɔ. Onɔ la da pɔɔ a Bayopɔɔ pɔɔ. ⁹ O da taa la pɔɔyaare banaare nan ba bɔnɛ dɔɔɔ bee kuli serbe. A pɔɔsare bama da kanne la a danɗyaabo kannoo. ¹⁰ Te nan da kpe be bebie yaga la, ka Nmen-noɔr sobɔ kanɗ nan di Agabus, da yi Gyudea a sigi wa. ¹¹ O nan wa te zie la ka o da de Pɔl belente a `lenɛ ne omenɛ nuuri ane o gbɛɛ kye pãã yeli, "Lɛ ka a Sekyerete yeli, 'A ɗaa la ka a Gyu deme nan be Gyerosalem pɔɔ na `lenɛ a belente ɗa danɗa a iri de o enɛ a Tendaa deme nuuri pɔɔ.'" ¹² Te nan wonɛ a yelɛ ama, tenee ane a nobɔ nan yi a be da sore la Pɔl ka o ta do Gyerosalem. ¹³ Ka Pɔl da lee yeli, "Bonɗ la so ka ye kono a

ɗmaara n sukyiri? Bonso, a ba e ka N e la sere yonɛ ka ba `lenɛ ma, kye N mɛnɛ e la sere ka N kpi Gyerosalem pɔɔ a Daɗna Yesu yuori zuiɗ." ¹⁴ Te nan da ba tɔɔ mɔgle o, te da bare o la a yeli, "Venɛ ka a Daɗna bɔɔbo e." ¹⁵ A bebie ama puoriɗ la ka te da kyɔgre te do Gyerosalem. ¹⁶ A tutuuribo mine nan yi Sesarea da beele te la. Ba da taa la tutuuro kora kanɗ nan di ka Menason nan yi Seperos wa ne. O yiri pɔɔ la ka te da naa kpe. ¹⁷ Te nan da te ta Gyerosalem, a yɔɔmine da de te la ne popeɔlonɗ. ¹⁸ A bieo daare la ka te ne Pɔl da gaa ka te nye Gyems, ka a nembere zaa da bebe. ¹⁹ Pɔl nan da puori ba la, ka o da manne ko ba lɛ ne lɛ zaa Naanmen nan da e ko a Tendaa deme a o tomɔ pɔɔ. ²⁰ Ba nan da wonɛ ɗaa, ba da danne la a Daɗna kye yeli ko Pɔl, "Yɔɔ, fo nye la ka Gyu deme turituri da sage kye are kpɛã ka o nɔbinna. ²¹ Ba da wonɛ la fo yelɛ, ka fo wuli la a Gyu deme zaa nan be a Tendaa deme pɔɔ, ka ba lee yi a Moses puoriɗ, a da yeli ba ka ba ta ɗmaa ba bibiiri yɔe bee tu a te eron sobiri. ²² Wolɔ pãã la? A fere la ka a nobɔ wa lanɗ taa, bonzuiɗ ba na wonɛ ka fo wa la. ²³ A lɛ pɔɔ, ere lɛ te nan yeli ko fo. Dɔɔɔ banaare be la te pɔɔ a pɔ biɗ. ²⁴ De a dɔɔɔ bama a pɔɔ a ba pegebo pɔɔ, a yɔɔ ba sama ka ba ponɗ a ba zuri. Lɛ la ka nee zaa na bɔnɛ ka fo yelɛ zaa ba nan wonɛ ba e bon zaa, kye ka fɔɔ menɛ, mɛnɛ kyene la velaa kye tuuro a nɔbinna sobiri. ²⁵ Kye a Tendaa deme nan da sage de, te da peere la ama a ɗmaa ko ba ka yelɛ zaa naane, kye ka ba kyire bon zaa ba nan de maale bɔɔre ko tebe, zɛɛ, donkuni nan ba kɔre neme, ane peemo tomɔ." ²⁶ A bieo daare, Pɔl pãã da pege la omenɛ ne a dɔɔɔ, a da de ba kpe ne a Nmen Yiri a te wuli a bebie na a pegebo nan na baare, kye gu ka kanɗ zaa tere o bonteroo. ²⁷ A beri ayopɔɔ nan wa baara la, ka a Gyu deme nan yi Asia paalonɗ da wa nye Pɔl a Nmen Yiri pɔɔ, ba da dɔre la a nobɔ enɛ ka ba nyɔge o. ²⁸ Ka ba da ɗmeere kpelle, "Israel dɔɔɔ, ye sonɛ te! Anɗa la a dɔɔ nan wullo nobɔ zie zaa, a wuluu nan ba tu a nobɔ, a nɔbinna, ne a zie ɗa. A yi a lɛ puoriɗ, o la taa la Grik deme a wa kpe ne a Nmen Yiri kye sanɗ a zikyerete ɗa." ²⁹ (Bonso, ba danɗ nye la Pɔl ane Terɔfemɔs nan yi Efesos a tenɛ pɔɔ, a pãã da teere ka Pɔl da taa o kpe ne a Nmen Yiri pɔɔ.) ³⁰ A tenɛ zaa da dɔɔɔ la ka a nobɔ da iri zo lanɗ taa a nyɔge Pɔl a vu yi ne a Nmen Yiri pɔɔ daadaa lɛ kye pãã da pɔge a Nmen Yiri dendɔe zaa. ³¹ Ba nan da bɔɔɔ ka ba ko o la, ka a toɔɔ da wa a sogyakaara zusobɔ zie, ka a Gyerosalem tenɛ gbuli zaa dɔɔɔ la. ³² A pare na pɔɔ, a sogyakaara zusobɔ da de la sogyare ane a sogyakaareba a zo sigi ne a dɔɔɔ zie. A dɔɔɔ deme nan da nye a sogyakaara zusobɔ ane a sogyare la ka ba da bare Pɔl ɗmeebo. ³³ Ka a sogyakaara zusobɔ pãã da nyɔge Pɔl a tere noore ka ba `lenɛ o ne banɔɔ ayi, kye ka o soore ka anɗ la o, ane bon na o nan e. ³⁴ Ka a dɔɔɔ deme mine da yeli yelyena kye ka ba mine mɛnɛ yeli yelyuo. A sogyakaara zusobɔ nan da kon tɔɔ bɔnɛ a

yelmenje a ba gɔmɔ zuiŋ, o da tere la noɔre ka ba taa Pɔl kpe ne a sogyare kpeebo zie. ³⁵ Pɔl nan da te ta a dere enje la, ka a dɔɔne zuo, ka a sogyare da zele o kpe ne. ³⁶ Bonso, a gyamaa nan da tuuro o da pɔgrɔ la gɔmɔ a yele, "Ye taa o gaa ne!" ³⁷ A sogyare nan da boɔɔ ka ba taa Pɔl kpe ne a die la, ka o da yeli ko a sogyakaara zusobɔ, "N na tɔɔ yeli la yele kan ko fo?" Ka o da lee soore, "Fo wono la Grik bee? ³⁸ Fɔɔ naane a Egypt nee na san kan nan da lee a ten vɔgle kye yi ne nenkooreba turi anaare a kpe ne wegyan pɔɔ bee?" ³⁹ Ka Pɔl da yeli, "N e la Gyu nee nan yi Tarsos, Selese paalon pɔɔ. N e la ten nan ba e tenwele nee. N soɔre fo la, ven ka N yeli yele a ko a nobɔ." ⁴⁰ O nan da ko o sori la, ka Pɔl da iri are a dere enje a tɔɔ o nu ka ba bare gɔmɔ. A san na a zie nan da e kyɛ la, ka o da yeli yele ko ba a Hibiru kɔkɔre enje, a yeli:

22 "Dɔɔmine, yɔɔmine ane n saamine, ye kyelle vela laa ka N manne mmenje yele ko ye." ² Ba nan wa te won ka o yeli yele ane a Hibiru kɔkɔre la, ka ba da nmaa gban yaga. Ka Pɔl pɔɔ da yeli, ³ "N e la Gyu nee ka ba dɔge Tarsos nan be Selese paalon pɔɔ kye pɔɔ da baa a tenje na pɔɔ. Gamaliel nuuri pɔɔ la ka ba da wuli ma a te saamine nobinna sobiri zaa. N da are la kpɛɔ ne Naanmen a na ye zaa nan waa le zene." ⁴ "N da iri la dɔgrɔn ko nee zaa nan tuuro a sobiri na ka ba kpi, a len dɔɔ ane pɔɔɔ a te de ba ko ba ka ba pigi ba, ⁵ a na a puoru nenkponni zusobɔ ane ye nember�e zaa na tɔɔ di n dansee. A ba zie la ka N da nye gama ka N de ko a yɔɔmine, kye gaa Damaskos pɔɔ te len a nempigri wa ne a Gyerosalem pɔɔ ka ba wa dɔgre ba. ⁶ "Nmenaa tuo san, N nan da be a sori pɔɔ a da tara Damaskos la, ka N da bere ka kyɔɔ kpon yi sazu a wa kyaane ma. ⁷ Ka N da le a tenje soɔ a won kɔkɔre ka o yele korɔ ma, 'Sɔl! Sɔl! Bon la ven ka fo dɔgrɔ Ma?' ⁸ "Ka N lee soore, 'An la Fo, Danja?' "Ka O da yeli ko ma, 'Maa Yesu nan yi Nazaret la ka fo dɔgrɔ.' ⁹ N tutaaba da sereŋ nye la a kyɔɔ ka dambɛɛ da kpe ba, kye ba da ba won a nee na sobɔ kɔkɔre nan da yeli yele ko ma. ¹⁰ "Ka N da soore, 'Wɔɔ ka N na e, Danja?' "Ka a Danja da yeli ko ma, 'Iri a kpe Damaskos pɔɔ. Be la ka ba na yeli ko fo bon na zaa N nan da iri ko fo ka fo na e.' ¹¹ Ka n tutaaba da nyɔge n nu enje a taa ma kpe ne Damaskos pɔɔ, bonzuiŋ a kyɔɔ nyegroo da e la ka N da ba nyere. ¹² "Dɔɔ kan nan di Ananeas da be la be. O da sereŋ tuuro la a te nobinna sobiri zaa, ka a Gyu deme zaa nan da kpeere a be da enje o. ¹³ Ka o da wa are n zie kye yeli ko ma, 'N kɔɔ Sɔl, lee nyere!' A gogo na pɔɔ la ka N da tɔɔ nye o. ¹⁴ "Kye ka o da yeli, 'A te saamine Naanmen iri fo la ka fo tɔɔ bon O boɔbo zaa, kye nye a Yeltori Sobɔ, a won Omenje noɔre yele. ¹⁵ A le pɔɔ, fo na e la O dansee sobɔ nobɔ zaa zie, ane bon na fo nan da nye kye won. ¹⁶ Pampana na, bon la ka fo kyelle? Iri, a de suobu a pege fo yelbebe bare a boɔɔ a Danja yuori.' ¹⁷ "A san na N nan da lee gaa Gyerosalem a te

puoro a Nmen Yiri pɔɔ la, ka N da kpe gyennoo pɔɔ, ¹⁸ a da nye a Danja ka O yele korɔ ma, 'Pɔɔ wiɛu a yi Gyerosalem pɔɔ, bonzuiŋ, ba kon sage de a dansee fo nan na di a kyaare Ma.' ¹⁹ "Ka N da yeli, 'Danja, ba bon la ka N da gaa la senagɔgre zaa a te pigi kye nme balan nan sage de Fo. ²⁰ Kye a san na Fo dansee sobɔ Stefan zɛɛ nan wa kyiri, Mmenje men da are la be a sage ne ba ka ba ko o, a kaara ba kpare.' ²¹ "Ka a Danja pɔɔ da yeli ko ma, 'Gere, bonso N na ton fo la zitɔre, a Tendaa deme zie.'" ²² Ka a nobɔ zaa da kyelle Pɔl kye gu ka o da yeli a nna, ka ba pɔɔ da duori ba kɔkɔre kye yeli, "Ye e ka o ta kyebe tenje zu! O ba sen ka o voorɔ!" ²³ Ba nan da nmeere kpelle kye kɔɔ ba bonso ane ten zaa bara sazu la, ²⁴ ka a sogyakaara zusobɔ tere noɔre ka ba taa Pɔl kpe ne a sogya kpeebo zie, ka o te peere o yele ne fɔbo, ka o na tɔɔ bon nan nan ven ka a nobɔ pɔgrɔ gɔmɔ kyaare ne o. ²⁵ Ba nan len o dɔgle ka ba fɔbe la, ka Pɔl da yeli ko a sogyare kɔɔ zusobɔ nan da are a be, "A tu la sori ka ye fɔbe Rom nee kye ka o ba san yele zaa bee?" ²⁶ A sogyare kɔɔ zusobɔ nan won a yelbir na la, ka o da gaa a sogyakaara zusobɔ zie a te manne ko o, kye yeli, "Kyelle le fo nan ere, bonso a dɔɔ na e la Rom nee." ²⁷ Le la ka a sogyakaara zusobɔ da gaa Pɔl zie a te soore o, "Yeli ko ma, fo e la Rom nee bee?" Ka o da yeli, "Oo." ²⁸ Ka a sogyakaara zusobɔ da lee yeli, "N da yɔɔ la sanpon a neelon na enje." Ka Pɔl da yeli, "Ba dɔge ma la Rom nee." ²⁹ A pare na pɔɔ la ka a balan nan da boɔɔ ka ba peere o yele da bare a zie na. Dambɛɛ men da kpe la a sogyakaara zusobɔ, o nan da nye ka o da len la Rom nee. ³⁰ A bieo daare, o nan da boɔɔ ka o bon nan nan so ka a Gyu deme nyare Pɔl zu, a sogyakaara zusobɔ da e la ka ba bare Pɔl, kye tere noɔre ka a puoru nenkponni ninderebe ane a Sanhederen deme zaa lan taa. Ka o pɔɔ da taa Pɔl wa ne ka o da are ba niŋe soɔ.

23 Ka Pɔl da kaa a Sanhederen deme daadaa kye yeli, "Dɔɔ, ne yɔɔmine, N taa la teeron vela Naanmen niŋe soɔ, n nyɔvɔre pɔɔ a te ta zene." ² Ka a puoru nenkponni zusobɔ, Ananeas, da tere noɔre ka a balan nan are peele Pɔl, ka ba fale o noɔre enje. ³ Ka Pɔl pɔɔ da yeli ko o, "Naanmen na fale fo la, fɔɔ dankyen pela na! Fɔɔ la zen be a dire n sereɛ a nobinna pɔɔ, kye fo tere la noɔre ka ba fale n noɔre enje kye ka a ba tu a nobinna sobiri?" ⁴ A balan nan da are peele Pɔl da yeli la, "Fo toorɔ la a Naanmen puoru nenkponni zusobɔ?" ⁵ Ka Pɔl da lee yeli, "Yɔɔmine, N da ba bon ka o e la a puoru nenkponni zusobɔ. Bonso, ba nmaa la bin: 'Ta yele yelfaare korɔ a fo nenkaara.'" ⁶ Pɔl nan pɔɔ da bon ka ba mine waa la Sadusi deme kye ka ba mine men waa Farasi deme la, ka o da duori o kɔkɔre a yeli ko balan nan be aSanhederen pɔɔ, "Dɔɔ ne yɔɔmine, N e la Farasi nee, a Farasi bidɔɔ men. A kyelloo ne a kuuni lee-irun yele zuiŋ la ka ba dire n sereɛ." ⁷ O nan da yeli a nna la, ka kɔkpeene le a Farasi ane Sadusi deme

8 (Bonso, a Sadusi deme da yeli la ka kuuni lee-irurj kyebe, kye ka malkere ne seere zaa menj kyebe. Kye a Farasi deme sage la ka a zaa bebe la.)⁹ Gɔmɔ yaga da be la be. Ka a nɔbinna kaakaareba, nanj da e Farasi nobɔ, da iri are a nme nɔkpeene a yeli, "Te ba nye a dɔɔ nja sanɔnaa zie zaa. Kye ka see bee malke la da yeli a yeɛ ko o, a ba senj ka te zɔɔɔ ne Naanmen."¹⁰ A nɔkpeene da zuo la, ka a sogyakaara zusobɔ da zoro dambɛɛ ka ba ta wa tage Pɔl njaare. Le la ka o da e ka a sogyare sigi te de Pɔl ane kpɛɛ a nobɔ zie, a taa o kpe ne a sogya kpeɛbo zie.¹¹ A bieo daare tensoɔ sanj la ka a Danja da are peeɛ Pɔl a yeli, "Taa sukyiri, Pɔl. Le fo nanj di N dansee Gyerosalem pɔɔ, le la ka a fere ka fo menj di dansee a Rom tenje pɔɔ."¹² A bieo nanj wa bie la, ka Gyu deme mine da lanj taa a enj noɔre ka ba kon di bee nyu kye gu ka ba wa ko Pɔl.¹³ A balan nanj da nare a Pɔl koobo da ganj la nobɔ lezaayi.¹⁴ Ba da gaa la a puoru nenjkonni ane a nember� zie a te yeli, "Te enj la noɔre ka te kon di bon zaa kye gu ka te wa ko Pɔl.¹⁵ A le zuij, yenee ane a Sanhederen deme, ye yeli ko a sogyakaara zusobɔ ka o taa o sigi ne ye zie bieo, a na ye nanj lee boɔɔ ka ye boɔɔ yeɛ kanj a o yeɛ pɔɔ. Kye te e la sere na ko o kye ka o boɔɔ ta peeɛ."¹⁶ Kye Pɔl yɔɔpuulee bidɔɔ nanj da wonj ka ba na sɔgle la kyelle Pɔl, ka o da kpe a sogya kpeɛbo zie a te yeli ko Pɔl.¹⁷ Ka Pɔl da boɔle sogyare kɔɔ zusobɔ kanj a yeli, "Taa a pɔlbile nja kpe ne a sogyakaara zusobɔ zie, bonzuij o taa la yeli kanj na yeli ko o."¹⁸ Le la ka o da taa o gaa ne a sogyakaara zusobɔ zie a te yeli, "Pɔl te nanj pigi, la boɔle ma a sɔre ma ka N taa a pɔlbile nja wa ne fo zie, bonzuij o taa la yeli kanj a na yeli ko fo."¹⁹ Le la ka a sogyakaara zusobɔ da nyɔge a pɔlbile nu enje a tage o yi ne a te soore o, "Bonj la ka fo taa na yeli ko ma?"²⁰ Ka o da yeli, "A Gyu deme sage la ka ba wa sɔre fo, ka bieo, ka fo taa a Pɔl wa ne a Sanhederen zie, ka a e na ba boɔɔ la ka ba wonj o noɔre yeɛ velaa."²¹ Kye ta sage ko ba, bonzuij dɔɔɔ nanj ganj lezaayi, ganj la a sori pɔɔ kye gu Pɔl. Ba enj la ba noɔre ka ba kon di bee nyu kye gu ka ba wa ko Pɔl. Pampana nja, ba kyɔgre gu la fo noɔre yeɛ."²² A le la ka a sogyakaara zusobɔ da bare a pɔlbile ka o gere kye ka o da yeli o, "Ta wa yeɛ korɔ nee zaa ka fo manne la a yeɛ ama ko ma."²³ Kye ka o pɔɔ da la boɔle a sogyare kɔɔ zudeme bayi, a yeli, "Ye kyɔgre a iri sogyare kɔɔ ayi, wiri kɔɔɔ lezaata ne pie, ane kyɔɔɔ deme kɔɔ ayi ka ba gaa Sesarea tensoɔ gogori awae sanj.²⁴ Ye ko ba wie, ka Pɔl kɔɔ kanj, kye ye taa o velaa te ko Feleks a tenjkaara."²⁵ O da nja la gan nanj yeli:²⁶ Klaodeos Loseas, A ko a tenjkaara kponj zaa sobɔ, Feleks: N puoro fo la.²⁷ A Gyu deme da nyɔge la a dɔɔ nja a boɔɔ ka ba ko o, kye ka Maa ane n sogyare da faa o a ba zie, N nanj da wonj ka o e la Rom nee.²⁸ N da boɔɔ ka N boɔɔ bon na nanj so ka ba nyare o zu, le la ka N da taa o kpe ne a Sanhederen pɔɔ.²⁹ Be la ka N da nye ka ba

kyaare ne o a ba nɔbinna soorbie mine, kye yeɛ zaa kyebe nanj senj ka ba ko o, bee ka ba enj o banzɔɔ pɔɔ.³⁰ N nanj wonj le a Gyu deme nanj da nare ka ba sɔgle kyelle a dɔɔ nja la, ka N da tere a dɔɔ ka ba taa o wa ne fo zie daadaa. N tere la noɔre ka a nobɔ nanj da nyare o zu, ka ba menj wa manne a dɔɔ yelsanɔnaa a ko fo. Ka fo zenj sorj.³¹ A sogyare, a na ba nanj tere noɔre ko ba, da taa la Pɔl yi ne tensoɔ, a taa o wa ne Antepateres.³² A bieo daare, a sogyare da venj la ka a wiri zɔɔɔ taa o gaa ne, kye ka ba pɔɔ da lee gaa a sogyare kpeɛbo zie.³³ A wiri zɔɔɔ nanj da ta Sesarea la ka ba da de a gane ane Pɔl zaa ko a tenjkaara.³⁴ A tenjkaara nanj da kanne a gane baare la, ka o da soore, ka tenj buo la ka o yi. O nanj da wonj ka o yi Selesea la,³⁵ ka o da yeli, "N na wonj la a fo noɔre yeɛ a sanj na balan nanj nyare fo zu menj wa te wa n zie." Kye o da tere la noɔre ka ba binj Pɔl a Herod kɔɔto die pɔɔ.

24 Bebie anuu da baare la, ka a puoru nenjkonni zusobɔ Ananeas ane a nember� da iri sigi gaa Sesarea ane a yelyele kanj nanj di Tertolos a da te manne Pɔl sanɔnaa zaa a ko a tenjkaara.² Ba nanj da boɔle Pɔl la, ka Tertolos da piili nyare o zu, kye yeɛ: "Te boɔɔ ka a yi fo zie la ka te zaa taa enj maaronj, kye ka a yi fo yenj zie la ka a tenje nja taa bonveele zaa."³ Te zaa kponj sobɔ Feleks, te manj sage de a la sanj zaa, zie zaa ane bareka puoruu.⁴ Ne a le zaa, ka N ta bale fo, N sɔre fo la ka fo di kannyiri a kyelle te fɛɛ le.⁵ "Te nye la a dɔɔ nja ka o taa dɔɔne yaga a manj iri zɔɔre a Gyu deme pɔɔ zie zaa, a donɛ zaa pɔɔ. Onɔ la a nindere a Nazaret deme puoruu pɔɔ.⁶ Kye o boɔɔ la ka o sanj a Nmen Yiri; le la so ka te nyɔge o, a boɔɔ ka te di o sereɛ a te nɔbinnaa pɔɔ.⁷ Kye a sogyakaara zusobɔ nanj di Loseas, da wa nyɔge o la tag faa ne fanja te nuuri pɔɔ.⁸ O da tere la noɔre ka a nobɔ na nanj nyare o zu, ka ba wa are fo zie. Ka fɔɔ menje wa kaa o yeɛ, fo na tɔɔ boɔɔ la yeɛ ama zaa te nanj yeli kyaare ne o."⁹ A Gyu deme menj da sage la ka a yeɛ ama zaa e la yelmenje.¹⁰ A tenjkaara nanj da tɛɛ o nu a ko Pɔl sori ka o yeli yeɛ la, ka Pɔl da lee yeli: "N boɔɔ la velaa ka fo e la a sereɛ dire a tenje nja pɔɔ yuomo yaga. A le zuij, N pɔɔ peɛ la yaga ka N manne a mmenje noɔre yeɛ.¹¹ Fomenje tɔɔ boɔɔ la ka bebie pie ne ayi nanj tɔle, N da do la Gyerosalem ka N te puori Naanmen.¹² Ba da ba nye ma ka N nmeere nɔkpeene ane nee zaa a Nmen Yiri pɔɔ bee iri zɔɔre a gyamaa zie a senaggre poore bee ere le a tenje pɔɔ.¹³ Ba menj kon tɔɔ wuli fo n sanɔnaa zaa ba nanj yeɛ pampana.¹⁴ Yelmenje, N sage la ka a Sobiri ba nanj boɔɔ puoru yuo kanj pɔɔ la ka N puoro a te saamine Naanmen. N sage ne la bon zaa ba nanj nja ma binj a nɔbinnaa ne a Nmen-noɔr deme Nmaabo pɔɔ.¹⁵ Kye N taa la kyelloo ne Naanmen, a na a dɔɔ bama, ka yel-tori deme ane yelbatori deme na lee iri la yi a kuuni pɔɔ.¹⁶ A nanj waa a nja, N manj moɔɔ la ka N ta taa teeronj sanɔnaa ne Naanmen bee nensaala.¹⁷ "Yuomo

yaga nan da tɔle, N da taa la kyɔgtaare wa ne ka N ko a n tenɛ nan deme, a menɛ da taa bontere wa ko Naanmen. ¹⁸ A Gyu deme mine nan da yi Asia paalonɔ poɔ da nye ma la a Nmen Yiri poɔ ka N pege mmenɛ. Kyɛ N da ba wa ne nen-yaga bee dɔɔne zaa. ¹⁹ Kyɛ a da senɛ la ka a Gyu deme bama, ka ba be fo niɛe soɔ a manne n saɔnaa ko fo, ka ba nan wa taa yeɛ zaa kyaare ne ma. ²⁰ Ka le naane, venɛ ka balanɛ nan be a kyɛ manne a saɔnaa zaa ba nan nye n zie a saɔ na N nan da are a Sanhederen niɛe— ²¹ ka a yelyenaa ŋa N nan da tane naane, N nan da are a ba poɔ, 'A kuuni lee-irunɛ yeɛ zuiɛ la ka ye de ma dire n serɛɛ a bebiri ŋa.' " ²² Kyɛ Feleks nan da wonɛ a ŋaa wa baare kyɛ menɛ bɔɔ a Sobiri yeɛ velaa, o da lee la a serɛɛ diu bare kyɛ yeli, "Ka Loseas, a sogyakaara zusobɔ wa te wa, N na iri la bon na N nan na e a fo yeɛ poɔ." ²³ Kyɛ o da tere la noɔre ko a sogyakaara ka o kaara Pɔl a venɛ ka o ere o boɔbo, kyɛ ta pigi o bamine ka ba soɔ o bee a wa o zie. ²⁴ Beri mine nan da tɔle, Feleks da taa la o poɔɔ Dirusilla nan da e Gyu poɔɔ wa ne. O da tonɛ la ka ba boɔle Pɔl ka o wonɛ a Kristo sagdeu yeɛ a yi o zie. ²⁵ Pɔl nan da manne yeltorunɛ, ne nensaala menɛ taabo, ane a serɛɛ diu nan na wa yeɛ la, ka dambɛɛ da kpe Feleks, ka o da lee yeli, "Fo na tɔɔ gere la pampana ŋa. Ka Maa wa nye saɔ nan na senɛ, N na lee tonɛ boɔle fo la." ²⁶ A saɔ na poɔ, O da teere ka Pɔl na ko o la libie kyɛ ka o pɔɔ bare o. A le poɔ, ka o da manɛ tonɛ tegtegle ka ba boɔle Pɔl ka ba yeli yeɛ. ²⁷ Yuomo ayi nan wa tɔle la, ka Porkeos Festos da wa zenɛ Feleks dakogo zu. Kyɛ Feleks nan da boɔɔ ka o peɛle a Gyu deme poɔ, ka o da kyɔɔ pigi Pɔl.

25 Festos nan da kpe a be paalonɔ poɔ beri ata saɔ la, ka o da yi Sesarea a do gaa Gyerosalem. ² A be la ka a puoru nenkponni zusobɔ ane a Gyu deme ninderebe da poɔge o a manne Pɔl saɔnaa zaa ko o. ³ Ba da soɔre la Festos ka o soɔ ba ne yeɛ kanɛ, ka o tonɛ boɔle Pɔl ka o wa Gyerosalem, kyɛ ka ba soɔgle gu Pɔl a sori poɔ a na ko o. ⁴ Kyɛ Festos da lee yeli la ka ba bare Pɔl a Sesarea poɔ, ka a kon kɔɔre omenɛ na gere la be. ⁵ Ka o da yeli, "A le poɔ, ye venɛ ka ye nemberɛ mine nan na tɔɔ, ka ba tu ma gaa a te nyare a dɔɔ ŋa zu, ka onɔ sereɛ wa saɔ yeɛ zaa." ⁶ Festos nan da kpe ne ba ganɛ beri pie la, ka o da sigi gaa Sesarea. A danɛ bieo daare, o da zenɛ la a serɛɛ diu dakogo zu a tere noɔre ka ba taa Pɔl wa ne. ⁷ Pɔl nan da wa kpe la, ka a Gyu deme nan yi Gyerosalem da are a gyilli o a manne yeltogronɛ yaga kyaare ne o, kyɛ ba da kon tɔɔ wuli ka kanɛ zaa waa la yelmenɛ. ⁸ Ka Pɔl pɔɔ da manne omenɛ yeɛ: "N ba saɔ yeɛ zaa togtogi, a Gyu deme nɔbinnaa poɔ bee a Nmen Yiri poɔ bee Siiza zie." ⁹ Kyɛ Festos nan da boɔɔ ka o bo kpe a Gyu deme la, ka o da lee soore Pɔl, "Fo sage la ka fo do Gyerosalem ka N te di fo serɛɛ a be a yeɛ ama poɔ?" ¹⁰ Ka Pɔl da yeli, "N are la Siiza serɛɛ diu zie. A senɛ la ka ba di n serɛɛ a kyɛ. Fomenɛ sereɛ bɔɔ la ka N ba saɔ yeɛ zaa a Gyu deme zie. ¹¹ Kyɛ ka

Maa wa saɔ yeɛ kanɛ zaa nan senɛ ka N kpi, N kon tɔɔ zagre kɔɔ. Kyɛ ka a yelsaɔnaa a Gyu deme nan kyaare ne ma ba waa yelmenɛ, neɛ zaa ba taa sori ka o de ma ko ba. N soɔre la Siiza menɛ, ka o di n serɛɛ." ¹² Festos nan pɔɔ da yeli yeɛ ne a Sanhederen deme la ka o pɔɔ da tere a noɔre: "Fo soɔre la Siiza ka o di fo serɛɛ. Siiza zie la ka fo na gaa!" ¹³ A da ba kɔɔre beri yaga kyɛ ka Naa Agrepa ane Bernes wa Sesarea poɔ ka ba da wa puori Festos. ¹⁴ Ba nan da wa kpe be bebie yaga la, ka Festos da de Pɔl yeɛ a manne ko a naa, a yeli: "Dɔɔ kanɛ be la kyɛ, ka Feleks pigi. ¹⁵ A saɔ na N nan da be Gyerosalem poɔ, a puoru nenkponni ninderebe ane a Gyu deme nemberɛ da manne la o yeɛ ko ma kyɛ pɔɔ da boɔɔ ka N di o serɛɛ. ¹⁶ "N da yeli la ko ba ka a Rom sobiri poɔ, a ba tu sori ka ba de neɛ kanɛ a ko o ka o danɛ ba are a nobɔ nan da nyare o zu niɛe soɔ a na tɔɔ manne o saɔnaa yeɛ. ¹⁷ A le zuiɛ, ba nan da wa kyɛ ne ma, N da ba kɔɔre a serɛɛ diu. N da boɔle la a serɛɛ a bieo daare a venɛ ka ba taa a dɔɔ kpe wa ne. ¹⁸ Kyɛ a balanɛ nan nyare o zu nan da iri are, ba da ba manne o yelsaɔnaa zaa N nan da teere ka ba na yeli la. ¹⁹ Ba da taa la soorbie mine a ba puoru sobie poɔ ane dɔɔ kanɛ nan kpi, ka O yuori di Yesu. Pɔl da de la ka O kyɔɔ voorɔ la. ²⁰ N teeronɛ nan da boɔre a ba soorbie zuiɛ la, ka N pɔɔ da soore o ka o na sage la ka o gaa Gyerosalem ka ba di o serɛɛ a be a yeɛ ama poɔ. ²¹ Kyɛ Pɔl nan da soɔre ka Agostos wonɛ a serɛɛ diu yeɛ, N da tere la noɔre ka ba kaara o a kyelle a saɔ na N nan na tɔɔ taa o gaa ne a Siiza zie." ²² Le la ka Agrepa da yeli ko Festos, "N boɔɔ la ka N wonɛ a dɔɔ noɔre mmenɛ." Ka Festos da lee yeli, "Bieo, fo na wonɛ la o noɔre yeɛ." ²³ A bieo daare, Agrepa ne Bernes da kyɔgre la bamenne tegronɛ a wa kpe a serɛɛ diu zie ane a sogya kaareba zudeme ane dɔɔɔ nan taa yoe a tenɛ poɔ. Ba nan da kpe, Festos da tere la noɔre ka ba taa Pɔl wa ne. ²⁴ Ka Festos pɔɔ da yeli: "Naa Agrepa ne dɔɔ zaa nan be a kyɛ ne te, ye nye la dɔɔ ŋa! A Gyu deme zaa da yeli ma la O yeɛ zaa, a Gyerosalem ane a kyɛ Sesarea poɔ, a pɔɔ da duori ba kɔkɔe a yeli ka a ba senɛ ka o bebe a voorɔ a tenɛ zu. ²⁵ Kyɛ N da ba nye o saɔnaa zaa nan senɛ ka o kpi. Kyɛ o nan da soɔre ka Agostos di o serɛɛ la, ka N da iri ka N taa o gaa ne Rom. ²⁶ Kyɛ N ba taa yeɛ zaa na ŋmaa yeli ko a n danɛ. A le la so ka N taa o kpe wa ne a ye zaa zie, ane fɔɔ menɛ, Naa Agrepa niɛe, ka yeneɛ wa soore o yeɛ baare, N na taa la yeɛ kanɛ a ŋmaa. ²⁷ Bonso N nye la ka a ba tu ka N taa nempigraa gaa ne kyɛ ba taa o saɔnaa yelbie zaa."

26 Ka Agrepa pɔɔ da yeli ko Pɔl, "Fo taa la sori ka fo manne fomenɛ yeɛ." Le la ka Pɔl da tɛɛ o nu a piili manne omenɛ yeɛ: ² "Naa Agrepa, a waa la noɔ ko ma ka N are fo niɛe zene a na manne mmenɛ yeɛ a kyaare ne a saɔnaa zaa a Gyu deme nan da de tuo ma, ³ bonzuiɛ, fomenɛ bɔɔ la a Gyu deme e-ere ane ba nɔkpeene yelbie zaa. Le zuiɛ, N soɔre fo la ka fo di kan-

nyiri a kyelle n yeŋe velaa. ⁴“A Gyu deme zaa boŋ la ɛ N naŋ da waa n bile saŋ a mmeŋe teŋe ane Gyerosalem poɔ a wa ta pampana ŋa. ⁵Ba boŋ ma la a yi a piiluu koore. Ka balan boɔɔ, ba na tōɔ di la dansee ka N da tuuro la a Farasi deme puoru sobivelaa ne nimizee. ⁶Kye pampana ŋa, N naŋ taa kyelloo a niŋe teeroŋ poɔ ne ɛ Naanmen naŋ eŋ O noore ko te saamine, ɛ la so ka N are kye zene ka ba dire n sere. ⁷A polloo ŋa zuin la ka te bale pie ne ayi tonɔ Naanmen tomɔ ne nimizee, tensoɔ ne ŋmenaa zaa, a teere ka a polloo ŋa na wa la ba zie. Naa, Agrepa, a teeroŋ ŋa la so ka a Gyu deme nyare n zu. ⁸Boŋ la so ka ye kan zaa ba sage de ka Naanmen na lee seŋ la kuuni? ⁹“N meŋ da teere la a mmeŋe poɔ ka a seŋ ka N e eroŋ na zaa N naŋ na tōɔ kyaare ne a Yesu naŋ yi Nazaret yuori. ¹⁰Kye ɛ la ka N meŋ e a Gyerosalem poɔ. A puoru neŋkponni ninderebe faŋ zuin, N da eŋ la nensonne yaga a pigu die poɔ. Kye ba naŋ da wa ko ba, N meŋ da sage la. ¹¹N da maŋ doŋgre ba la a senagɔgre zaa poɔ, kye fere ba ka ba yeli yelfaare kyaare ne Naanmen. A n sutoloŋ poɔ, N da maŋ gaa la tenne saama zaa poɔ a te doŋgre ba be. ¹²“A sobie ama kan poɔ la ka N da gere Damaskos, a puoru neŋkponni ninderebe faŋ poɔ ane ba toɔɔ. ¹³Te Naa, a naŋ da ta a gbanjbanj saŋ a sobiri poɔ la, ka N da nye kyãã ka o yi sazu a kyaane gan ŋmenaa a vuulo gyilli ma ane n taaba zaa. ¹⁴Te zaa naŋ da le a teŋe soɔ la, ka N da won koore, ka o da yeŋe yeŋe korɔ ma a Hibiru koore poɔ, ‘Sɔl, Sɔl, boŋ la so ka fo doŋgr Ma? A waa la tuo ka fo pere a piikyograa bare.’ ¹⁵“Ka N da soore, ‘Aŋ la Fo, Daŋna?’ “Ka O da lee yeli, ‘Maa Yesu la ka fo doŋgr. ¹⁶Pampana ŋa, iri are fo gbɛɛ zu. N wa la fo zie ka N wa iri fo ka fo e N tontonɔ, kye la di dansee ne bon na fo naŋ nye N zie ane bon na N naŋ na wuli fo. ¹⁷N na faa fo la a yi a fo nobɔ ane a Tendaa deme zie. Ba zie la ka N tonɔ fo pampana ŋa, ¹⁸ka fo yuo ba nimie kye lee ba a lige poɔ ka ba nye a kyãã, ka ba lee ba puoriŋ ko Setaana faŋ a gaa Naanmen zie. A ɛ poɔ, ba na nye la ba yelbebe suuri diu, kye nye gbannoŋ ne balan N naŋ iri biŋ naŋ sage de Ma.’ ” ¹⁹“Le pãã, Naa Agrepa, N da ba zagre a tenvela gyennoo ŋa. ²⁰N da piili la a Damaskos deme zie, kye pãã da gaa Gyerosalem ane Gyudea paaloŋ zaa, a da lee gaa a Tendaa deme zie. N da kanne la ka ba lee ba teeroŋ a ko Naanmen, kye toŋ a tomɔ naŋ seŋ ne a ba leebo. ²¹A ɛ poɔ la ka a Gyu deme nycge ma a Nmen Yiri poɔ, a boɔɔ ka ba ko ma. ²²Kye a Naanmen sommo poɔ la ka N kyãã bebe te ta zene, a dire dansee korɔ bilee ane kpoŋ zaa. N ba yeŋe yeŋe a gan bon na a Nmen-noor deme ane Moses naŋ da yeli ka a na wa la— ²³ka a Kristo na nye la woore kye de wẽẽ yi a kũũ poɔ a wuli kyãã ko a nobɔ ane a Tendaa deme.” ²⁴A kye la ka Festos da ŋmore kpe Pɔl manoo poɔ a tane Pɔl: “Fo yi la fo yeŋ poɔ! A fo zannoo yaga eŋne fo la yan-yaa poɔ.” ²⁵Ka Pɔl da lee yeli, “N ba yi n

yeŋ poɔ, te kpoŋ zaa sobɔ Festos. N yeli la yelmeŋe ane yeŋ yelbie. ²⁶A naa naŋ boŋ a yeŋe ama zaa, N na tōɔ yeli la a yeŋe o niŋe soɔ moŋe ɛ. N de la ka ama kan zaa ba yi o ko mmo poɔ, bonzuin, a ba e gongonaa yeŋe. ²⁷Naa Agrepa, fo sage ne la a Nmen-noor deme? N boŋ la ka fo sage la.” ²⁸Le la ka Agrepa pãã da yeli Pɔl, “Fo teere ka fo na tōɔ e la daadaa ɛ ka N waa a Kristo bie bee?” ²⁹Ka Pɔl da yeli, “Daadaa ɛ, bee ka a koore la, N puori la Naanmen ka a ba e fōō yon kye balan zaa naŋ kyelle n yeŋe zene meŋ, ka ye zaa tōɔ waa ɛ N naŋ waa, kye bare a banzoɔ ama.” ³⁰O naŋ da yeli a yeŋe ama baare la, ka a naa da iri are ne a teŋkaara ne Bernes ane balan zaa naŋ da zeŋ ne ba. ³¹Ka ba da yi a die poɔ, a yeŋe korɔ taaba, “A doɔ ŋa ba ere bon zaa naŋ seŋ kũũ bee banzoɔ.” ³²Ka Agrepa pãã da yeli Festos, “Ye na tōɔ bare la a doɔ ŋa weele, ka onɔ da ba soore ka o gaa Siiza zie ka o di o sere.”

27 A naŋ da ta ka ba nare te kpe gbori gaa Etale, ba da de la Pɔl ne nempigri mine a ko sogyare koɔ zusobɔ kan naŋ di Gyulius. Gyulius meŋ da poɔ la Agostos sogyare bale poɔ. ²Te da kpe la Adramoteom gbori kan a boɔɔ ka te moŋ kpe a Asia paaloŋ mane koŋkori. A Masedonea doɔ kan naŋ yi Tesaloneka naŋ di Arestarekos da be la te poɔ. ³A bieo daare la ka te da ta Sidon. Ka Gyulius da taa gyermɛ Pɔl zie a ko o sori ka o gaa o bamine zie ka ba tōɔ kaa o. ⁴A yi be, te da lee kpe la a mane poɔ a moŋ te yi Seperos puoriŋ, bonzuin a seseɛ da tuoro te la. ⁵Te naŋ da moŋ gan Selese ne Pamfolea mama la ka te da wa are Mora naŋ be Losea paaloŋ poɔ. ⁶Be la ka a sogyare koɔ zusobɔ nye Aleksandarea deme gbori kan naŋ gere Etale, ka o da de te eŋ. ⁷Ka te da moŋ koore a nye doŋge yaga beri yaga kye pãã da ta Kenedɔs. A seseɛ naŋ da ba bara te ka te gaa velaa la, ka te da moŋ gaa Krete puoriŋ naŋ are kyaare Salmone. ⁸Te da lanne la a mane ne tuo a da wa ta zie kan ba naŋ boɔɔ Lannoo Zivelaa naŋ peeŋe Lasea. ⁹Te naŋ da koore zuo la, ka a moŋnoo da waa tuo ko te, bonzuin a koŋleŋ saŋ da tole la. ɛ la ka Pɔl da wuli ba a yeli, ¹⁰“Doɔ, N nye la ka te sori ŋa na waa la yeltuo ne saŋnaa ko te. Kye a ba e ka a gbori ne a boma yon la na boore, kye temenne nyovo meŋ na boore la.” ¹¹Ne ɛ zaa, a sogyare koɔ zusobɔ da ba kyelle ɛ Pɔl naŋ yeli kye da de a gbori moŋnoo ane a gbori sobɔ noore. ¹²A gbori lannoo zie da ba vele a uoni saŋ. ɛ la so ka ba yaga zie da yeli wuli ka, ka tenee na tōɔ, te moŋ te ta Fɛneka a di uoni saŋ a be. A kye la a Krete gbori lannoo zie naŋ kyaare gare a luo pare ne a luo zu. ¹³A seseɛ naŋ da te yi a pare fuuro waara belan belan ɛ, ba da teere ka a waa la ɛ ba naŋ boɔɔ, ka ba da bare a gbori lannoo zie kye moŋ lanne Krete. ¹⁴A da ba koore kye ka seseɛ kpoŋ, ba naŋ boɔɔ ka Eorokolodon, da yi a sapare ne faŋ. ¹⁵Ka a seseɛ da nycge a gbori, ka o da kon tōɔ lee kyaare a seseɛ. ɛ la ka te da veŋ ka a seseɛ daara te gere ne. ¹⁶Te naŋ da tole teŋe

kanj, kōḥ nanj da gyilli o zaa, ba nanj boḥḥ Kelaode, te da di la tuo kye `lenj a gbori bile velaa. <sup>17</sup> A dḥḥ nanj da taa a gbori bile kpe ne, ba da `lenj la mie a gbori kponj pare enj ka a na nyḥge o taa. Ba da zoro la dambēḥ ka a gbori na nme la tenje a mane pare, ka ba da bare a gbori mḥn-boma, a venj ka a seseḥ daara a gbori. ¹⁸ A seseḥ nanj da lee da te yaga la, ka a bieo daare ka te da piili ire a boma ḥḥḥ bara. ¹⁹ A beri ata daare, te da ḥḥ la a gbori mḥn-boma bare ane temenne nuuri. ²⁰ Kye nmenaa bee nmarbie nanj da ba sāḥ beri yaga kye ka a seseḥ daara yaga la, ka te da bare kyelloo ka te na nye la faabo. ²¹ A nanj da ḥḥre ka a nobḥ nye bondirii, Pḥl da iri are la ba poḥ kye yeli, "Dḥḥ, ye da naa de la n noḥre a ta mḥn yi Krete poḥ, ye da kon nye saḥnaa kye la ḥḥre ye boma menj. ²² N boḥḥ la ka ye taa sukyiri, bonzuiḥ ye kanj zaa kon ḥḥre o nyḥvore, kye a gbori la na saḥ. ²³ Bonso, a tensoḥ ḥa, a Naanmen na N nanj be O zie kye tonḥ O tomḥ, tonj la O malke kanj ka o wa are n zie. ²⁴ O da yeli la, 'Ta zoro dambēḥ Pḥl! A fere la ka fo are Siiza niḥe soḥ. Kye kyelle, Naanmen ko la fōḥ Pḥl balan zaa nanj be a gbori poḥ nyḥvoe.' ²⁵ Le poḥ, ye taa sukyiri, n dḥḥmine, bonso, Maa enj sage de la Naanmen, ka a serenj na e la le O nanj yeli ko ma. ²⁶ Ane le zaa, a fere la ka a seseḥ bare te tenje kanj, kōḥ nanj gyilli o zaa, zu." ²⁷ A tensore pie ne anaare daare, te nanj da mḥḥḥ gerḥ puoriḥ ne niḥe Adriatik mane poḥ, a nanj da tara a tensoḥ poḥ sentaa la, ka a mḥḥḥneḥ nye ka ba da tara tenje kanj. ²⁸ Ba da manne la a mane kōḥ a nye ka o waa zuluḥ senj mitari lezere ne pie ne ayopōi. A ba ḥḥre kye ka ba da lee manne a nye ka a zuluḥ waa mitari lezere ne ayopōi. ²⁹ Te da zoro la dambēḥ ka te ta wa nme a pie nanj da are a mane poḥ. Ana la ka ba da iri mie anaare nanj taa bontegronj a gbori puoriḥ a enj a kōḥ poḥ, ka a na tōḥ taa a gbori are ne. Kye te da puori la ka zivele ta wiē. ³⁰ Ba nanj da boḥḥ ka ba zo yi a gbori poḥ la, ka a mḥḥḥneḥ da de a gbori bile enj a kōḥ poḥ, kye e na ba nanj boḥḥ ka ba iri mie nanj taa bontegronj a gbori niḥe a enj a kōḥ poḥ ka a nyḥge a gbori taa. ³¹ Kye ka Pḥl da yeli ko a sogyare ḥḥḥ zusobḥ ne o sogyare, "Ka a dḥḥ bama ba be a gbori poḥ, ye kon nye faabo." ³² Ka a sogyare pāḥ da ḥmaa a mie na nanj nyḥge a gbori bile a venj ka o le. ³³ A zie nanj da vele la ka Pḥl da sḥre ba zaa ka ba di bondirii, a yeḥ, "Beri pie ne anaare la ka ye kyelle ne nḥ`lenj a ba di bon zaa. ³⁴ A le poḥ, N ḥḥre ye la ka ye di bondirii, bonso a e la ye vooronj bone. Ye kanj zaa kon ḥḥre ḥḥḥḥ zaa o zu enj." ³⁵ O nanj da yeli a ḥaa la, ka o da de boroboro a puori Naanmen bareka a ba zaa niḥe soḥ, kye pāḥ da ḥmaa a boroboro a piili ḥḥḥ. ³⁶ Le la ka ba zaa da taa sukyiri ka ba menj di. ³⁷ Te zaa lanj taa, te da e la ḥḥre ayi, lezaata ne pie ne ayobḥ nanj be a gbori poḥ. ³⁸ Ba nanj da di le zaa ba nanj boḥḥ wa baare la, ka ba da piili ire a mḥbie ḥḥḥ enj a mane poḥ ka a gbori ta tegrḥ. ³⁹ Zie nanj da vele, ba da ba la ḥḥre a tenje, kye ba da nye la a man-

noḥre ka o taa biire. Ba da boḥḥ la ka ba zo ne a gbori a ḥmore kpe a mannoḥre a be. ⁴⁰ Ka ba da ḥmaa a bontegronj mie zaa bare a mane poḥ, a `lori a gbori mḥn-boma mie menj bare. Ka ba pāḥ da zege a wagye kponj ka o do, ka seseḥ tōḥ soḥ ba gaa ne a mannoḥre. ⁴¹ Ba nanj da ta a zie a mama ayi nanj tuori taa la ka a gbori da kyḥge tenje a kpa are. A gbori niḥe da kpe la tenje a kon lee tōḥ iri, kye ka a gbori pare ḥmaa a yi a kōḥ fanj eronj zuinj. ⁴² A sogyare teeronj da la ka ba ko a nempigri ka ba ta wa age yi le a kōḥ poḥ a dugi ḥḥre. ⁴³ Kye a sogyare ḥḥḥ zusobḥ da ba boḥḥ ka Pḥl kpi; le la so, ka o da ba sage ne a sogyare teeronj ḥa. O da tere la noḥre ka balan zaa nanj na tōḥ dugi, ka ba danj age yi a ta a tenje. ⁴⁴ Ba kyelle nanj kyere da gaa la ne taboleḥ, ka ba mine menj da gaa ne a gbori ḥmereme. Le la ka a da waa ka nee zaa da ta a tenje velaa.

28 Te nanj da ta a tenje velaa, te da wa ḥḥre ka ba manj boḥle la a tenje na kōḥ nanj gyilli o zaa, ka Malta. ² A tenje ḥa kpeerebe da tuori te la velaa a serenj taa te teeronj. Ba da mare la vūḥ ko te, bonzuiḥ saa da miire la ka ḥḥre da ere. ³ Pḥl nanj da ḥḥ daare a enj a vūḥ poḥ wa baara la, ka tolonj e ka dompane yi a daare poḥ a mare o nu. ⁴ A tenje kpeerebe nanj da nye a waabo ka o zaala o nu enj la, ka ba da yeli ko taaba, "A ba e zirii! A dḥḥ ḥa e la nenjkoora! O yi la a mane velaa, kye faalonj lee-ḥḥre ba sage ka o kyāḥ voorḥ." ⁵ Kye Pḥl da mere la a waabo enj a vūḥ poḥ, kye yeḥ zaa da ba taa o. ⁶ A nobḥ da teere ka o nu na mḥre la bee ka o le kpi. Kye ba nanj da kyelle ka a ḥḥre, a nye ka yelfaa zaa ba wa o zie, ba da lee la ba teeronj a yeli ka o da waa la ḥmen kanj. ⁷ Pḥpleo, nanj e a tenje na nenjkponj, da taa la were nanj peeḥ a be. Bebie ata la ka o da de te velaa o yiri poḥ. ⁸ A da waa la ka Pḥpleo saa da beere la ganj, ka ḥḥre ne binzēḥ zaa da la o baalonj. Pḥl da kpe la ka o te nye o. O da puori la kye de o nu dḥḥgle o, a saḥ o. ⁹ O nanj e a ḥaa la, ka a baaleba zaa nanj be a tenje na kōḥ nanj gyilli poḥ, menj da wa o zie, ka o saḥ ba. ¹⁰ Ba da ko te la gyerme yeḥ yaga poḥ. Te nanj da boḥḥ ka te mḥn gaa la, ka ba da ko te, te bomboḥre zaa. ¹¹ Kyuuri ata nanj da tḥle, te da kpe la a Aleksandarea deme gbori kanj nanj da di uoni a be. Ba da maale la ḥmen yebe nanj di Kastor ne Pḥloks zuri enj a gbori niḥe. ¹² Te da ta la Sorakosas a kpe a be beri ata. ¹³ A yi be ka te da mḥn viiri te ta Regeom. A bieo daare la ka seseḥ yi a pare a wa; kye a zie nanj da lee nyaana, te da ta la Pḥtḥle. ¹⁴ Be la ka te da nye ḥḥḥmine ka ba boḥle te, ka te da kpe ba zie beri ayopōi. A le poḥ la, ka te pāḥ da gaa Rom. ¹⁵ A yi a be, a ḥḥḥmine nanj da wonj ka te waara la, ka ba da yi tuori te a Appeo Kpaaro ne a Segre Ata zie. Pḥl nanj da nye ba la, ka o da puori Naanmen bareka kye pāḥ da taa sukyiri. ¹⁶ Te nanj ta Rom, a sogyare ḥḥḥ zusobḥ da de la a nempigri ko a guuro zusobḥ kye da venj ka Pḥl kpeere omenje yonj zie, ka sogya kanj pāḥ da kaara o. ¹⁷ A le puoriḥ, a beri ata saḥ, Pḥl da boḥle la a

Gyu deme neḡkponni laḡ taa. Ba naḡ laḡ taa baare, Pɔl da yeli ko ba la, “Dɔɔ ne yɔɔmine, N da ba saḡ a te nobɔ yeɛ zaa bee a te saakommine eronj zaa, kye ba da nyɔge ma la Gyerosalem pɔɔ a de ma ko a Rom deme. ¹⁸ Ba naḡ da peere ma, ba da naa iri ma la bare, bonzuiḡ N da ba saḡ saḡnaa zaa ka a seḡ ka N kpi. ¹⁹ Kye a Gyu deme naḡ da ba sage, a pãã da fere ma la ka N sɔre ka Siiza wonḡ a n yeɛ. A ba e ka N taa la saḡnaa zaa kyaare ne n tendaa deme. ²⁰ A yeɛ ḡa la so ka N boɔɔ ka N nye ye, a yeli yeɛ ko ye. Bonzuiḡ, a Israel kyelloo zuiḡ la ka N `leḡ ne a banzɔɔ ḡa.” ²¹ Ka ba da yeli ko o, “Te ba nye gane zaa ka o yi Gyudea naḡ manne fo yeɛ. Yɔɔmine kaḡ zaa naḡ yi a be wa meḡ da ba manne bee yeli fo faalonḡ zaa ko te. ²² Kye te boɔɔ la ka te boḡ a fo teeronḡ. Te boḡ la ka nobɔ zie zaa yeɛ la faalonḡ kyaare ne a puoru ḡa deme.” ²³ Ba naḡ da iri biḡ a bebiri na ba naḡ na tɔɔ lee wa nye Pɔl, nobɔ yaga da wa la o kpeebo zie. A piili baguo a te tɔ zimaane, o da manne wuli ba la a Naanḡmen naalonḡ yeɛ, a mɔgle ba ne Moses nɔbinnaa ne a Nḡmen-noɔr deme Nḡmaabo, a

yeɛ naḡ kyaare Yesu. ²⁴ Ba mine da sage la le o naḡ yeli, kye ba mine meḡ da ba sage. ²⁵ Ba da ba sage taa-ba vela kye pãã da yaare a le puoriḡ Pɔl naḡ da yeli o yelbir pare baara ḡa: “A Sekyerete yeli la yelmeḡe ko a te saakommine a yi a Nḡmen-noɔr sobɔ Isaiya Nḡmaabo pɔɔ: ²⁶ “ ‘Gaa a nobɔ bama zie a te yeli, “Ye na maḡ wono la kye kon boḡ a pare; ye na maḡ nyere la kye kon boḡ a teḡe.” ²⁷ Bonso, a nobɔ bama sukyie waa la tegronḡ; ka ba ba wonḡ vela ne ba tobo, ka ba meḡ pɔge ba nimie. Ka le naane, ba na nye la ne ba nimie, kye wonḡ ne ba tobo, a boḡ a pare ane ba sukyie a lee bammenne, ka N saḡ ba.’ ²⁸ “A le pɔɔ, ye boḡ ka Naanḡmen tere la O faabo yeɛ ko a Tendaa deme, kye ba na kyelle la wonḡ a yeɛ!” ²⁹ O naḡ wa yeli a yelbie ama la, ka a Gyu deme da ḡmeere nɔkpeene yaga ba pɔɔ a geere ne. ³⁰ Pɔl da kpe la omeḡe yihaaraa pɔɔ yuomo ayi, a da maḡ tuori de balanḡ zaa naḡ da wa o zie. ³¹ O da maḡ kanne la a Naanḡmen naalonḡ yeɛ, kye meḡ wuli a Danḡna Yesu Kristo yeɛ kperaa le. Nee zaa da ba pigi o sori.

ROM

1 Pɔl, Yesu Kristo gbanɔbaa Naanmen nan boole ka o waa a O potuuro kan kye iri o bin a O yelnoore kannoo enɛ—² a yelnoore O nan da de wɛɛ polle bin ka a yi a O noɔr deme zie a Nɔmaabo sonɔ poɔ³ nan yeli O Bidɔɔ yɛɛ, a Onɔ nan da yi a David bale poɔ a O nensaala waalonɔ enɛ. ⁴ A kyeretelunɔ zaa See da wuli la ne faɔa ka Onɔ la a Naanmen Bidɔɔ, a yi O kũũ lee-irunɔ zie: te Daɔna Yesu Kristo. ⁵ A yi a O puorinɔ la ka te nye nɔndeteroo ane a O potuuro aroo zie ka a tendaa zaa deme na tɔɔ enɛ a sagdeu, a O yuori zuiɔ. ⁶ Kye ye menɔ poɔ la a balanɔ Yesu nan boole poɔ. ⁷ A ko balanɔ zaa nan be Rom poɔ Naanmen nan nɔn kye boole ka ba waa nensonne: Nɔndeteroo ane `maaronɔ be ye zie ka a yi a te Saa Naanmen ane a Daɔna Yesu Kristo zie. ⁸ A piiluu, N puori la n Naanmen bareka a yi Yesu Kristo zie a ko ye, bonzuiɔ ba manne la a ye sagdeu a donɛ zaa poɔ. ⁹ Naanmen, N nan tonɔ korɔ ane n sukyiri zaa a O Bidɔɔ yelnoɔ kannoo enɛ, e la n dansee sobɔ, ka N manɔ teere ye yɛɛ a n puoruu poɔ tegtegle. ¹⁰ N nɔɔ O la a n puoruu poɔ, ka pampana ŋa gba, a Naanmen boɔbo zuiɔ, ka a sori na yuo la ko ma ka N tɔɔ wa ye zie. ¹¹ Noɔ manɔ be la n teeronɔ poɔ ka N nye ye, ka N na tɔɔ ko ye seelonɔ kyɔɔtaa kanɔ nan na tɔɔ venɔ ka ye are kpɛã. ¹² A ŋaa la ka N na tɔɔ nye sukyidiibu lanɔ ne ye a te kanɔ zaa sagdeu zuiɔ. ¹³ Kye yɔɔmine, N ba boɔɔ ka ye ta boɔ, ka N da kyɔgre la gbɛɛ yaga ka N wa ye zie, kye N da ba nye sori na e le a te ta pampana ŋa. N da boɔɔ la ka N tɔɔ nye wɔmɔ mine a ye zie, a senɔ le N nan da nye a Tendaa deme mine poɔ. ¹⁴ N taa la a Grik deme sane ane a balanɔ nan ba e a Grik nobɔ, a lanɔ ne a yenɔ boɔneɔ sane ane a balanɔ nan ba boɔ yenɔ. ¹⁵ Le N menɔ nan tɔɔ, N serenɔ boɔɔ la ka N kanne a yelnoɔ kannoo a ko ye menɔ a Rom poɔ. ¹⁶ Vi ba kpe ma a Kristo yelnoɔ poɔ, bonzuiɔ a e la Naanmen faɔa a ko nee zaa nan sage de, ka ba nye faabo, a piili a Gyu deme zie a kye pãã lee be a Grik deme menɔ zie. ¹⁷ Bonso, a yelnoɔ poɔ la ka Naanmen yeltorunɔ sãã, a yi a sagdeu zie te ta a sagdeu zie, a na ba nan ŋmaa binɔ: “A yeltori sobɔ na voorɔ la a yi a sagdeu zie.” ¹⁸ Naanmen sutolonɔ yi la tenvelaa a wa sãã kyaare ne nensaala Nmen-ba-zo eronɔ ane ba yelbatorunɔ zaa, balanɔ nan manɔ pigi a yelmenɔ taa ne yelbatori. ¹⁹ Bonzuiɔ, Naanmen yɛɛ, nobɔ nan na tɔɔ boɔ, sãã la ba zie, bonso, Naanmen la e ka a sãã a ba zie. ²⁰ Bonso, a yi a tenɛ iruu sanɔ, O yɛɛ nee zaa nan kon tɔɔ nye— a O faɔa nan

kon boɔ baare ne O Nmen waalonɔ— sãã la kperaa le, ka ba boɔ O yɛɛ tege a yi a boma O nan maale zie. Le la so, ka nee zaa da ba taa yɛɛ zaa na yeli. ²¹ Ne le zaa, ba nan da boɔ Naanmen, ba da ba enɛ O na Naanmen bee puori O bareka. Ba teeronɔ zaa da ba la taa tɔɔ, ka a ba sukyie nan da ba taa yenɔ da kpe lige poɔ. ²² Ba nan da yeli ka ba taa la yenɔ, ba da waa la dambo-lo. ²³ Ba da lee la a Naanmen nan ba taa sanɔnaa zaa enɔ, a maale a ka a waa na nensaala nan taa sanɔnaa waalonɔ a lanɔ ne bon-agre, don-gbɛɛ anaare, ane tenɛ zu bonvuuri. ²⁴ A le poɔ la, ka Naanmen menɔ da iri de ba ko yeldɛge eronɔ nan yi a bamenne sukyie boɔbo zie, ka ba enɔ bamenne ane ba taaba vi a ba enɔgama eronɔ poɔ. ²⁵ Ba manɔ de la Naanmen yelmenɔ tege ne zirii. Ba manɔ puori la kye tonɔ tomɔ ko a boniraa, kye bare a Nee na sobɔ nan iri boma zaa— Onɔ nan taa pugibu tegtegle. Amen. ²⁶ A ŋaa zuiɔ la ka Naanmen iri O nu a bare ba ka ba ere vi efaare. Bonso, a ba poɔboɔ gba, da de la ba enɔgama waalonɔ eronɔ tege ne bon na nan ba waa ba waalonɔ. ²⁷ A le menɔ, a boɔbo menɔ bare la a ba waalonɔ eronɔ a poɔboɔ zie, kye taa boɔbo nan dire a na vũũ a ba taaba zie. Boɔbo da ere la eronɔ nan taa vi korɔ ba boɔ taaba, a kye nye bamenne poɔ a boɔgonɔ nan senɔ a belkpɛã ba nan sage ne. ²⁸ A le puorinɔ menɔ, ba nan da ba teere ka a senɔ ka ba taa Naanmen yɛɛ a ba boɔmmo poɔ, Naanmen da iri la O nu kye bare ba ka ba taa teeronɔ nan ba la taa tɔɔ, ka ba da ere le nan da ba tu. ²⁹ Ba pãã da paale la ne yelbatorunɔ zaa, ne pɛɛpɛɛ tomɔ, ne potuolonɔ, ne digbogbo ane efaare zaa, kye lee paale ne nyuuri, ne nenko, ne nɔkpeene, ne belloo, ane faalonɔ zaa. Ba e la gagaareba, ³⁰ ane yosanɔna deme. Ba kyiiere la Naanmen, kye e tooreba. Ba manɔ ere la poɔloo kye menɔ fuuro. Ba manɔ maale la vori ka ba na tonfaare, a ba sagra dere a ba boɔgrebo wuluu. ³¹ Ba ba taa yenɔ. Nee zaa kon tɔɔ delle ba. Ba ba taa nɔmmo menɔ, a menɔ ba boɔɔ yelmaalo. Ba ba taa nyonono menɔ. ³² Ba boɔ la le Naanmen serɛɛ diu nan waa, ka balanɔ nan ere a yɛɛ ama taaba senɔ ka ba kpi. Ane a le zaa, a ba e ka ba ere la a yɛɛ ama yonɔ, kye ba manɔ sage ne la balanɔ menɔ nan manɔ boɔɔ a le eronɔ.

2 A le poɔ, fɔɔ, nensaala, ba taa yɛɛ zaa na yeli, fɔɔ nan manɔ dire a serɛɛ. Fo nan dire fo taaba serɛɛ, fo dire la fomenɔ serɛɛ, bonso, fɔɔ nan dire a serɛɛ menɔ ere la a eronɔ ama taaba. ² Kye te boɔ la ka Naanmen serɛɛ diu nan kyaare ne balanɔ nan ere a yɛɛ ama

taaba, be la yelmenje pɔɔ. ³ Le ka fɔɔ nensaala wa di ba serɛɛ kye menje ere le, fo teere ka fo na tɔɔ zo yi la a Naanmen serɛɛ diu pɔɔ bee? ⁴ Bee, fo de la ka a bonveele nan yi O veelon pɔɔ, O nimibaalon ne O kannyiri, ka a ba taa tɔɔ, kye ka fo ba bɔɔ ka Naanmen veelon man maale la voo ka fo lee fo teeron? ⁵ Kye a yi a fo zukpɛɛ ane a fo sukyiri nan kon tɔɔ lee zuij la, ka fo biɔn sutolon kyaare ne fomenje kye gu a sutolon bebiri ne a Naanmen yeltorun serɛɛ diu sããbo. ⁶ Naanmen na pon ko la nee zaa a sen le zaa o nan ere. ⁷ O na de la nyɔvoo nan kon bɔɔ baare ko balan nan man taa kannyiri a ba tonveele pɔɔ, a bɔɔɔ enno, pugibu, ane bon nan kon bɔɔ san. ⁸ Kye O na di la suuri ne sutolon ko balan nan man wa ne weloo, a zagre a yelmenje kye tuuro a yelbatorun eron. ⁹ O na de la yelferaa ane yeltuo ko nensaala zaa nan ere efaare, a piili ko a Gyu deme kye pãã ko a Grik deme. ¹⁰ Kye O na de la enno ane pugibu ane `maaron ko nee zaa nan tonɔ tonveele, a piili ko a Gyu deme kye pãã ko a Grik deme. ¹¹ Bonso, Naanmen ba taa bokpe ko nee zaa. ¹² Bonso, balan nan ba taa a nɔbinnaa kye maale yelbieri, men na bɔɔ we la, ka a ba yi a nɔbinnaa pɔɔ. Kye nee zaa nan maale yelbieri a nɔbinnaa pɔɔ, ba na di la o serɛɛ te sen a nɔbinnaa. ¹³ Bonso, a ba e balan nan man won a nɔbinnaa la e a yeltori deme Naanmen niɔe, kye a nɔbinnaa erebe la. ¹⁴ (A san na a Tendaa deme, nan ba taa a Naanmen nɔbinnaa kye man ere a nɔbinnaa eron, ba da waa la nɔbinnaa a ko bammene, ne le zaa ba nan ba taa a nɔbinnaa. ¹⁵ Ba wuli ka Naanmen da nmaa la a nɔbinnaa eron zaa biɔn a ba sukyie poore, ka ba poteeron men da di dansee, kye ka a san na pɔɔ, ba teeron men nyare ba zu bee manne ba ye.) ¹⁶ Ama zaa na e la a bebiri na Naanmen nan na di nensaala yelsɔɔglaa zaa serɛɛ, ka a tu Yesu Kristo zie, a sen le n yelnoore nan kanne. ¹⁷ Kye nye, fɔɔ, ba nan bɔɔɔ ka Gyu nee, fo delle la a nɔbinnaa kye men fuuro ne Naanmen ye. ¹⁸ Fo bɔɔ la O bɔɔbo kye de fo sagebo ko bon na zaa nan taa tɔɔ yaga, bonzuiɔn ba wuli fo la a nɔbinnaa ye zaa. ¹⁹ Fo sage de la ka fo waa la zɔɔn tagra a lee e kyãã ko balan nan be lige pɔɔ. ²⁰ Fo wuli la yeɔn ko a dambol deme a men e bibilii wuliwullo, bonzuiɔn fo taa la bɔmmoo ne yelmenje a nɔbinnaa pɔɔ. ²¹ Fɔɔ pãã nan wullo fo taaba, fo ba wuli fomenje bee? Fɔɔ nan man kanne ka nee ta zuuro, fo man zu la bee? ²² Fɔɔ nan man yeli ka nobɔ ta ton peemo tomɔ, fo man ton la peemo tomɔ bee? Fɔɔ nan ba bɔɔn tebe togtogi, fo man faa la a tebe die boma bee? ²³ Fɔɔ nan man fuuro ne a nɔbinnaa ye, fo man zagre la a nɔbinnaa ka a pãã e ka fo ba enne Naanmen bee? ²⁴ A sen ba nan nmaa biɔn: "Ba yeli la yelbifaare kyaare ne a Naanmen yuori a Tendaa deme pɔɔ a ye zuiɔn." ²⁵ Yoore nmaa sereɔn taa la tɔɔ ka fɔɔ wa tuuro a nɔbinnaa, kye ka fɔɔ wa yi a nɔbinnaa sori, a fo yɔ-nmaa waa la yɔ-banmaa. ²⁶ A le zuiɔn, ka nee nan ba nmaa o yoore

wa tuuro a nɔbinnaa yeltorun, ba kon de a o yɔ-banmaa ka a sen a o yɔ-nmaa bee? ²⁷ A nee na nan ba taa a engan yɔ-nmaa menje, kye tuuro a nɔbinnaa, o kon tɔɔ di fo serɛɛ, ne le zaa fo nan taa a nɔbinnaa nmaa ane yɔnmaaraa kye yi a nɔbinnaa sobiri pɔɔ, bee? ²⁸ Nee zaa ba e Gyu nee ne le zaa o nan sãã na Gyu nee, kye yɔ-nmaa men ba e a bon na nan sãã a engan pɔɔ. ²⁹ Kye Gyu nee la onɔ nan e a le a o pɔɔ. Yɔ-nmaa e la sukyiri bone a See enje, ka a ba yi a nɔbinnaa nmaa pɔɔ. Le la ka o pugibu ba yi nensaala zie, kye Naanmen zie la.

3 Bon tɔɔ nan zuo la ka a Gyu nee taa, bee bon tɔɔ la bebe yɔ-nmaa pɔɔ? ² Yaga le, ye zaa pɔɔ! A piilu zaa, Naanmen da de la O yelbie en a ba nuuri pɔɔ. ³ Kye bon la na wa ka ba mine pãã da ba sage de? A ba yelbasagdeu na tɔɔ e ka Naanmen yelmenje ba e bon zaa bee? ⁴ A kon bɔɔn e le zaa. Ye ven ka Naanmen taa yelmenje, kye ka nensaala zaa waa ziri-nmaa. A sen na ba nan nmaa biɔn: "Ka a yi a Fo yelbie pɔɔ la ka ba na tɔɔ bɔɔn ka Fo ye tori la, kye a Fo serɛɛ diu zaa pɔɔ, Fo man tɔɔ la." ⁵ Kye ka te yelbatorun sereɔn wuli Naanmen yeltorun, bon la ka te na yeli? Ka Naanmen eron ba tori ka O wuli O sutolon ko te bee? (Nensaala yelbie la ka N yeli.) ⁶ A kon bɔɔn e le zaa. Ka a nan wa e a le, wɔɔ ka Naanmen na di a donee zaa serɛɛ? ⁷ Ka n ziri-nmaa wa ven ka Naanmen yelmenje lee do yaga a pãã wa ne la enno ko O, wɔɔ la ka Naanmen na en ma san na pɔɔ na yelbebe sobɔ? ⁸ Te nye la yosan na a nobɔ mine zie, bonzuiɔn ba yeli ka te yeli la: "Ye ven ka te e efaare ka eveele wa". A ba san-baroo zaa sen la. ⁹ Bon pãã la? Te pãã see ba la bee? A ba waa le. Te dan yeli la ye kyaare ne a Gyu deme ne a Grik deme zaa, ka ba be la yelbebe puliɔn. ¹⁰ A na ba nan nmaa biɔn: "Yeltori sobɔ zaa kyebe, bonyenaa zaa kyebe; ¹¹ kan zaa kyebe nan taa yeɔn, kan zaa kyebe nan bɔɔɔ Naanmen. ¹² Ba zaa yi la a sori, ba zaa lan waa la nenweere; kan zaa kyebe nan ere eveele, bonyenaa zaa kyebe." ¹³ "Ba kɔkɔe waa la a na yabogi nan yoo; ba ze le man yeli la ne belloo." "Dompane loo be la ba nɔgbeme enje." ¹⁴ "Ba nɔe paale ne la nmaa-en ane yeltuo." ¹⁵ "Ba gbɛe pɔɔɔ la na tɔɔ kyiri zɛɛ; ¹⁶ san na ane woore yaga be la ba sobiri zaa pɔɔ, ¹⁷ ka ba ba bɔɔn a `maaron sobiri." ¹⁸ "Ba ba zoro Naanmen togtogi a ba nimie pɔɔ." ¹⁹ Pampana n, te bɔɔn la ka lenee zaa a nɔbinnaa nan yeli, o yeli la le ko balan nan be a nɔbinnaa puliɔn, ka nɔe zaa na tɔɔ pɔge kye a donee zaa taa serɛɛ diu Naanmen niɔe sɔɔ. ²⁰ A le pɔɔ, a kon yi a nɔbinnaa sobiri tuubu pɔɔ ka nensaala zaa na tɔɔ waa yeltori sobɔ a Naanmen niɔe sɔɔ, kye a yi a nɔbinnaa pɔɔ la ka a yelbebe bɔmmoo wa. ²¹ Kye pampana n, yeltorun nan yi Naanmen zie, kye ba yi a nɔbinnaa puoriɔn, sãã la. A nɔbinnaa ane a Nmen-noɔr deme di la a ama dansee. ²² A yeltorun n nan yi Naanmen zie, yi la a Yesu Kristo sagdeu zie kye wa ko balan

zaa nanj sage de. A ba taa tɛtɛɛ, ²³ bonso, neɛ zaa faa maale la yelbebe kyɛ ba la ta Naanmen enno. ²⁴ O nɔn-deteroo zuinj la ka neɛ zaa waa yeltori sobɔ weɛɛ, a yi a leɛ-Ƴɔɔ-de faabo nanj be Kristo Yesu zie. ²⁵ Onɔ la ka Naanmen de tere ka O waa a yelbebe Ƴɔɔre nanj senj a yi O zɛɛ sagdeu poɔ. Naanmen e la le ka O manne wuli Omenɛ yeltorun, bonzuinj, a O kannyiri poɔ O da ganj la a yelbebe zaa ba nanj da maale bare. ²⁶ O da e la le ka O manne wuli Omenɛ yeltorun a pampana ŋa sanj, ka O e la yeltori sobɔ kyɛ menj e ka neɛ zaa nanj taa sagdeu Yesu zie na tɔɔ waa yeltori sobɔ. ²⁷ Yenj pãã la a fuuru zie? O ba la kyebe. A yi nɔbinna buo sobɔ poɔ? A nɔbinnaa tuubu zie, bee? Togtogi, kyɛ a yi la a sagdeu nɔbinnaa zie. ²⁸ A le poɔ, te de la ka neɛ manj waa la yeltori sobɔ a yi o sagdeu poɔ, kyɛ ka a ba yi a nɔbinnaa tuubu. ²⁹ O e la a Gyu deme Naanmen yonj bee? O menj ba e a Tendaa deme Naanmen, bee? Oo, O menj e la a Tendaa deme Naanmen. ³⁰ Naanmen bonyenaa yonj nanj faa bebe, Onɔ la na e ka a Ƴɔ-ŋmaa deme waa yeltori deme a yi ba sagdeu zie, kyɛ e ka a Ƴɔ-ba-ŋmaa deme menj waa yeltori deme a ba sagdeu zuinj. ³¹ A le poɔ, te pãã venj la ka a te sagdeu e ka a nɔbinnaa ba e bon zaa bee? A kon bɔnj e le zaa. Kyɛ te maale la a nɔbinnaa ka o are.

4 Bonj la ka te na tɔɔ yeli ka a te saa Abraham nye la a yi o enanganonj poɔ? ² Ka Abraham waa la yeltori sobɔ a o tomɔ zuinj, o taa la yeɛ kanj o nanj tɔɔ fuuro ne, kyɛ a ba e Naanmen ninje soɔ. ³ Bonj la ka a Ŋmaabo yeli? "Abraham da sage ne la Naanmen, ka Naanmen da de a ka a waa yeltorun o zie." ⁴ Ka neɛ wa tonj tomɔ, ba ba manj de a o Ƴɔɔre ka a e nɔndeteroo, kyɛ sane la. ⁵ Kyɛ neɛ na nanj ba tonj kyɛ sage ne a Nee na nanj e ka a balan nanj ba zoro Naanmen waa yeltori deme, Naanmen manj de la a neɛ na sagdeu ka a waa yeltorun o zie. ⁶ David menj da yeli la le a sanj na o nanj da yeli a maaloo a neɛ na Naanmen nanj de yeltorun enj o zie nanj na nye, ka a ba yi o tomɔ poɔ. ⁷ "Maaloo be la balan Naanmen nanj di a ba nɔkonde yeɛ suuri ko ba, ka ba yelbebe menj pɔge. ⁸ Maaloo be la a dɔɔ na zie a Danja nanj kon bɔnj de yelbieri dɔgle o." ⁹ A Ƴɔ-ŋmaaraa yonj la ka a maaloo ŋa kyaare, bee a kyaare la a Ƴɔ-ba-ŋmaaraa deme menj? Te manj yeli ka Naanmen da de la Abraham sagdeu ka a waa yeltorun o zie. ¹⁰ Bonj pãã da e ka Naanmen da e ama ko o? A da waa la a sanj na o nanj da ŋmaa o Ƴɔɔre, bee a sanj na o nanj da ba ŋmaa sere? A da ba e o Ƴɔɔrenmaabo sanj, kyɛ a da e la a sanj na o nanj da ba ŋmaa sere. ¹¹ O da nye la a Ƴɔ-ŋmaabo mannewuluu nanj da e a yeltorun `lego. O da nye la a le a o sagdeu zuinj, kyɛ o da ba ŋmaa o Ƴɔɔre sere. A da waa la le ka o na tɔɔ waa saa ko balan zaa nanj sage de, ne le zaa ba nanj da ba ŋmaa ba Ƴɔɔ, ka Naanmen na tɔɔ de yeltorun enj ba zie menj. ¹² Kyɛ ka o menj e saa ko balan nanj ŋmaa ba Ƴɔɔ ka a ba e ka ba ŋmaa la ba Ƴɔɔ yonj, kyɛ ba menj tuuro la a te saa

Abraham sagdeu sobiri, a sagdeu o nanj taa a sanj na o nanj da ba ŋmaa o Ƴɔɔre sere. ¹³ A da ba yi a nɔbinnaa puorinj ka Abraham ne o bibiiri da nye a polloo ka o na waa la a donɛɛ zaa gbandire, kyɛ a da yi la a yeltorun nanj yi sagdeu zie. ¹⁴ Ka balan nanj kpeɛɛ ne a nɔbinnaa wa e gbandirebe, a sagdeu waa la bonzagla, ka a polloo menj ba taa fanj zaa, ¹⁵ bonzuinj, a nɔbinnaa manj wa ne la sutolonj. Kyɛ be a nɔbinnaa nanj ba kyebe, barewonnunj menj ba kyebe. ¹⁶ A le zuinj, a polloo yi la a sagdeu zie, ka a na tɔɔ senj ne a nɔndeteroo kyɛ are gbenjbenj a ko Abraham bibiiri zaa. A ba wa ko balan nanj taa a nɔbinnaa yonj, kyɛ a are ko balan nanj be a Abraham sagdeu poɔ menj, onɔ nanj e a te zaa saa. ¹⁷ A na ba nanj ŋmaa birj: "N iri fo la ka fo waa a tendaare yaga deme saa." Abraham e la te saa a Naanmen ninje soɔ, a Naanmen na o nanj sage ne, a Naanmen na nanj manj senj a kuuni kyɛ boɔle boma na nanj ba e ka a waa a na boma nanj bebe. ¹⁸ Ne le zaa kyelloo nanj da ba kyebe, Abraham da sage ne la kyelloo, ka o na tɔɔ waa a tendaare yaga deme saa, a senj le ba nanj da yeli ko o: "Le la ka fo bibiiri na waa." ¹⁹ Kyɛ o sagdeu da ba bale. O da teere la o enjan yeɛ, ka o waa na kũũ, a da kore ta yuomo kɔɔ, kyɛ ka Sara vorwoɔ menj da kpi. ²⁰ Kyɛ o da ba bonnɔ kyaare ne a Naanmen polloo a basagdeu zuinj, kyɛ o da are la kpɛã a sagdeu poɔ kyɛ dere enno korɔ Naanmen, ²¹ bonzuinj o da faa sage la ka Naanmen taa la fanj ka O tɔɔ e le O nanj polle. ²² A ŋaa la so ka "Naanmen da de yeltorun enj o zie." ²³ Ba da ba ŋmaa a yelbie ama ko o yonj, ka "Naanmen da de la a yeltorun enj o zie," ²⁴ kyɛ ba da ŋmaa la a yelbie ko te menj, tenee zie la ka Naanmen na de a yeltorun enj— tenee nanj sage de ne Onɔ nanj da senj a te Danja Yesu a yi a kũũ poɔ. ²⁵ Ba da iri de O la ko kũũ a te gber-ŋmeɛbo zuinj, kyɛ ka Naanmen da leɛ senj O ka te tɔɔ waa yeltori deme.

5 A le poɔ, te nanj faa nye ka te waa yeltori deme a yi a te sagdeu zie, te taa la `maaronj ne Naanmen a yi a te Danja Yesu Kristo zie. ² A O zuinj ne te sagdeu poɔ la ka te taa sori ka te kpe a nɔndeteroo na poɔ te nanj are. Te menj fuuro la a Naanmen enno kyelloo poɔ. ³ A ba e le yonj, kyɛ te menj fuuro la a te yelfere zaa poɔ, bonzuinj, te bɔnj la ka yelferaa manj waara ne la kannyiri. ⁴ Kannyiri la waara ne gbɛɛwulu velaa, kyɛ ka gbɛɛwulu velaa menj waara ne kyelloo. ⁵ Kyɛ kyelloo ba taa vi, bonso, Naanmen kyiri la O nɔmmo enj te sukyie poɔ, a yi a Sekyete O nanj ko te zie. ⁶ A sanj na tenee nanj da ba taa fanj zaa, a sanj na nanj senj, Kristo da kpi la ko balan nanj ba zoro Naanmen. ⁷ A na waa la kpɛã ka neɛ kpi a yeltori sobɔ enj, kyɛ kaapɔg, a nenvelaa zuinj, kanj na tɔɔ sage la a kpi. ⁸ Kyɛ Naanmen manne wuli la O nɔmmo O nanj taa ko te, a ŋaa poɔ: Te nanj da kyãã waa yelbebe deme, Kristo da kpi la a te zuinj. ⁹ A ganj a zaa, te nanj pãã nye ka te waa yeltori deme a yi O zɛɛ zie, te na nye la faabo a yi sutolonj poɔ O enj. ¹⁰ Ka

a saɲ na te naɲ da e Naaɲmen dɔndɔnne, te da leɛ nyɔge la taa ne O ka a yi a O Bidɔ kũu zuɪɲ, a gaɲ a zaa, ka te naɲ faa leɛ nyɔge taa ne O, te na nye la faabo a O voorɔɲ zuɪɲ. ¹¹ A ba e na ama yon la le, kye te meɲ fuuro la Naaɲmen eɲe ka a yi te Daɲna Yesu Kristo zie. Onɔ zuɪɲ la ka te leɛ nyɔge taa pampana ɲa. ¹² A le pɔɔ, a na yelbieri naɲ da kpe a donɛɛ pɔɔ a yi nembonyenaa zie ka kũu meɲ yi a yelbieri pɔɔ, le meɲ la ka kũu pãã wa neɛ zaa zie, bonso, ba zaa maale la yelbieri. ¹³ A nɔbinnaa naɲ da ba biɲ sere, yelbieri da be la a donɛɛ pɔɔ, kye ba da kon eɲ yelbieri neɛ zaa zie ka nɔbinnaa zaa da ba kyebe. ¹⁴ Ne a le zaa, kũu da di la naalonɲ Adam saɲ te ta Moses saɲ kye meɲ da di naalonɲ gba a ko balanɲ naɲ ba maale yelbieri a na Adam naɲ maale, onɔ naɲ taa waalonɲ a na a Onɔ naɲ da naa wa. ¹⁵ Kye a ba e ka le a gberɲmeebo naɲ waa la, ka a kyɔgtaa meɲ na waa. Bonso, ka ana yi nembonyenaa gber-ɲmeebo zie ka kũu wa nobɔ yaga zie, a pãã na gaɲ a zaa ka Naaɲmen nɔndeteroo ne a nɔndeteroo kyɔgtaa naɲ yi a dɔɔ yenaa zie, na zuo la nobɔ yaga zie. A dɔɔ ɲa la Yesu Kristo. ¹⁶ A le la, a kyɔgtaa ba waa na bon naɲ wa a yi a kaɲ na naɲ maale yelbieri zie. Bonso a sereɛ diu naɲ da tu a yelbieri bonyenaa, da wa ne la saɲnaa, kye a kyɔgtaa wele naɲ da tu gber-ɲmeebo yaga, da wa ne la yeltoruɲ. ¹⁷ Bonso, ka ana wa e nembonyenaa gberɲmeebo zuɪɲ la ka kũu di naalonɲ a yi a bonyenaa na, a gaɲ a zaa, ka balanɲ naɲ nye Naaɲmen nɔndeteroo naɲ zuo ane a yeltoruɲ kyɔgtaa, na di la naalonɲ a nyɔvore pɔɔ a yi a nembonyenaa puoriɲ. Onɔ la Yesu Kristo. ¹⁸ A le zuɪɲ, a na a yi gberɲmeebo bonyenaa zie ka a sereɛ diu wa ne saɲnaa ko nensaala zaa, a le meɲ la ka a yi a yeltoruɲ eron bonyenaa zie ka yeltoruɲ wa ne nyɔvore ko nensaala zaa. ¹⁹ Bonso, ka a naɲ wa yi nembonyenaa yon barewonnunɲ zie ka nen-yaga da waa yelbebe deme, a meɲ na waa la ka a yi nembonyenaa nɔdeu zie ka nenyaga na tɔɔ waa yeltori deme. ²⁰ A nɔbinnaa da wa la ka a gber-ɲmeebo na tɔɔ zuo. Kye be yelbieri naɲ da wa yaga, nɔndeteroo da wa la gaɲ le, ²¹ ka a na a yelbieri naɲ di naalonɲ a kũu pɔɔ, le la ka nɔndeteroo meɲ na tɔɔ di naalonɲ ne yeltoruɲ, ka a na tɔɔ wa ne nyɔvore naɲ kon bɔɲ baare naɲ yi Yesu Kristo te Daɲna zie.

6 Bonɲ la ka te pãã na yeli? Te na kyãã maale la yelbebe ka nɔndeteroo pãã tɔɔ wa yaga bee? ² A kon bɔɲ e le zaa. Wolɔ ka teneɛ naɲ da kpi ko yelbebe na leɛ tɔɔ kpe o pɔɔ? ³ Ye ba bɔɲ, ka te kaɲ zaa naɲ da de kɔɔ suobu Kristo Yesu eɲe, da de la kɔɔ suobu a O kũu pɔɔ bee? ⁴ A le pɔɔ, a yi a kɔɔ suobu zie la ka ba pãã da ũu te laɲ ne O a kũu pɔɔ, ka, a na a Saa naɲ da iri Kristo a yi a kũu pɔɔ a O eɲno zuɪɲ, te meɲ tɔɔ kyene ne la nyɔvore paala. ⁵ Ka teneɛ da laɲ taa a waa bonyena ne O a O kũu pɔɔ, te meɲ na laɲ la taa a waa bonyena ne O a O kũu leɛ-iruɲ pɔɔ. ⁶ Bonso, te bɔɲ la ka ba da kpa la temenne nenɲkora a dagara zu laɲ ne O, ka a yelbieri

enɲan kon leɛ taa faɲ zaa, ka te ta kyãã waa gbaɲgbaare ko yelbieri. ⁷ Bonzuɪɲ, a neɛ na naɲ kpi kon bɔɲ leɛ kpe yelbebe pɔɔ. ⁸ Te naɲ faa kpi ne Kristo, te sage de la ka te meɲ na voorɔ la ne O. ⁹ Bonso, te bɔɲ la ka Kristo naɲ yi a kũu pɔɔ, kon tɔɔ leɛ kpi. Kũu ba leɛ taa faɲa O zie. ¹⁰ A kũu na O naɲ da kpi, O kpi la ko yelbieri dayenaa yon, kye a voorɔɲ O naɲ voorɔ, O voorɔ la korɔ Naaɲmen. ¹¹ A le meɲ, ye de yemenne ka ye sereɲ kpi ko yelbieri, kye voorɔ korɔ Naaɲmen a yi Kristo Yesu te Daɲna zie. ¹² A le zuɪɲ, ye ta venɲ ka yelbieri di naalonɲ a ye enɲama naɲ na kpi pɔɔ, ka ye tuuro o efaare boɔbo. ¹³ Ye meɲ ta de ye enɲama ziiri mine ka a waa yelbatori tonton boma a ere ne yelbebe. Kye ye de yemenne ko Naaɲmen, a na balanɲ O naɲ iri kuuni pɔɔ a leɛ eɲ nyɔvore pɔɔ, kye de ye enɲama ziiri zaa ka a waa yeltori tonton boma ko Naaɲmen. ¹⁴ Bonso, yelbieri kon taa faɲa zaa ye zie, bonzuɪɲ, ye ba be a nɔbinnaa puliɲ. Kye ye be la nɔndeteroo puliɲ. ¹⁵ Bonɲ pãã la? Te na maale la yelbieri, te naɲ ba be a nɔbinnaa puliɲ kye be a nɔndeteroo puliɲ bee? A kon bɔɲ e le zaa. ¹⁶ Ye ba bɔɲ ka yeneɛ wa de yemenne ko neɛ kaɲ a eɲne o na gbaɲgbaare, ye waa la gbaɲgbaare a neɛ na sobɔ ye naɲ eɲne zie—ka ye e gbaɲgbaare ko a yelbieri naɲ maɲ wa ne kũu, bee eɲno naɲ wa ne yeltoruɲ? ¹⁷ Kye Naaɲmen taa la bareka ne le ye naɲ da maɲ waa yelbieri gbaɲgbaare, kye ye da eɲne la ne ye sukyie zaa a wuluu, a seɲ le ba naɲ da kanne a ko ye. ¹⁸ Naaɲmen naɲ faa bare ye ka ye yi a yelbieri gbaɲgbaalonɲ pɔɔ, ye waa la gbaɲgbaare ko a yeltoruɲ. ¹⁹ N ye le la ana nensaalonɲ pɔɔ, bonzuɪɲ ye ba taa faɲ zaa a ye enɲanonɲ pɔɔ. A seɲ na le ye naɲ da maɲ de ye enɲama ziiri mine ka a waa gbaɲgbaare ko a yeldɛge ne barewonnunɲ naɲ waara ne barewonnunɲ yaga, ye meɲ de a ye enɲama ziiri zaa pampana ɲa ka a waa gbaɲgbaare ko a yeltoruɲ naɲ maɲ waara ne kyereteluɲ. ²⁰ A saɲ na ye naɲ da waa yelbebe gbaɲgbaare, ye da ba be a yeltoruɲ faɲa puliɲ. ²¹ Bonɲ tɔɔ la ka ye pãã da nye a eron ama pɔɔ, naɲ eɲ ye vi pɔɔ pampana ɲa? A yele ama zaa baaro zie la kũu! ²² Kye pampana, Naaɲmen naɲ faa bare ye ka ye yi a yelbieri gbaɲgbaalonɲ pɔɔ, kye ka ye e O gbaɲgbaare, ye taa la ye tɔɔ naɲ waara ne kyereteluɲ, kye a baaro zie la nyɔvore naɲ kon bɔɲ baare. ²³ Bonso, a yelbebe sanyɔɔ la kũu kye Naaɲmen kyɔgtaa la nyɔvore naɲ kon bɔɲ baare a yi te Daɲna Yesu Kristo zie.

7 N nyɔmine—N ye le la korɔ ye balanɲ naɲ bɔɲ a nɔbinnaa— ye ba bɔɲ ka a nɔbinnaa taa la faɲ nensaala zu a saɲ na o naɲ kyãã voorɔ bee? ² A seɲ na le, a nɔbinnaa pɔɔ, ka pɔɔ naɲ kuli sere, a fere la ka o be o sere yon zie, a o sere nyɔvore zaa pɔɔ. Kye ka o sere wa kpi, o ba la be a kulaa nɔbinnaa puliɲ. ³ Le pãã, ka onɔ pãã wa leɛ kuli dɔɔ yuo, kye ka o sere kyãã voorɔ, ba na boɔle o la pẽẽpẽẽ pɔɔ. Kye ka o sere wa kpi, ba na iri o la bare a kulaa nɔbinnaa na pɔɔ, ka o

tenee nanj taa a See danwëë wamɔ, menj hoonɔ la a temenne pɔɔ a kyelle a sanj na te nanj na kpɛ O bidɔɔlonj pɔɔ a nye a te enjan lee-yɔɔ-deu. ²⁴ Te nye la faabo a kyelloo ŋa pɔɔ. Kye a kyelloo na nanj bebe a bon na te nanj tɔɔ nye zuinj, ba e kyello togdogi. Anj la taa kyelloo o teeronj pɔɔ ne a boma na o nanj faa nye? ²⁵ Kye ka tenee taa kyelloo ne a bon na te nanj ba nye sere, te na kyelle o la ne kannyiri. ²⁶ A le menj pɔɔ, a See sonjɔ te la a te baalonj pɔɔ. Te ba bɔɔ le a nanj senj ka te puoro. Kye a See menje puoro korɔ te la ane hoono te nanj kon tɔɔ manne. ²⁷ Kye Onɔ nanj peere te sukyie bɔɔ la a See teeronj, bonzuij, a See sɔɔ korɔ la a nensonne a senj le Naanmen nanj bɔɔɔ. ²⁸ Te bɔɔ la ka boma zaa manj lanj tonj la ka a waa velaa ko balan nanj nɔɔ Naanmen, a ko balan Naanmen nanj bɔɔle, a yi O bɔɔbo zuinj. ²⁹ Bonso, balan Naanmen nanj da bɔɔ, O menj danj iri ba la binj ka ba lee na O Bidɔɔ waalonj, ka O na tɔɔ waa a bidɔgra danwëë sobɔ yɔɔmine yaga pɔɔ. ³⁰ Balanj O nanj danj iri binj, O da la bɔɔle ba la; balan menj O nanj da bɔɔle, O da de ba la ka ba waa yeltori deme; balan menj nanj da waa yeltori deme, O da enj ba la O enjɔ pɔɔ. ³¹ Bonj la ka te pãã na yeli a ama pɔɔ? Ka Naanmen are ko te, anj pãã la na are kyaare te? ³² Onɔ sobɔ nanj da ba sage de Omenje Bidɔɔ taa, kye de O tere te zaa zuinj, wɔɔ ka O kon tɔɔ menj ko te boma zaa lanj ne O weele? ³³ Anj la na nyare balan Naanmen nanj iri zu? Naanmen la de ba ka ba waa yeltori deme. ³⁴ Anj la onɔ sobɔ nanj na sanjɔ te? Kristo, nanj da kpi kye Naanmen da senj kũũ pɔɔ, zenj la a Naanmen nudoronj enje a menj sɔɔ korɔ te. ³⁵ Anj la na ogi te yi a Kristo nɔmmɔ pɔɔ? Dɔɔ, bee yelferaa, bee dɔgronj, bee kɔɔ, bee enjɔpɔlo, bee dambëë, bee zɔɔre sɔɔ la? ³⁶ A senj le ba nanj ŋmaa binj: "A Fo zuinj, te kyaara la kũũ bebiri zaa; ba manj de te la a na peere ba nanj kyɔgre gu ka ba ko." ³⁷ Kye a ama zaa pɔɔ, te serej zɔɔ di la boma zaa nanj kyaare te, a Onɔ nanj nɔɔ te zuinj. ³⁸ N bɔɔ la velaa ka kũũ bee nyɔvɔre, malkere bee zikaareba, fanj zaa, pampana boma bee boma nanj na wa, ³⁹ bee boma nanj do bee boma nanj sigi, bee bon-iraa kanj zaa, kon tɔɔ ogi te yi a Naanmen nɔmmɔ pɔɔ nanj be Kristo Yesu te Danjɔ zie.

9 N yele la yelmenje a Kristo pɔɔ—N ba ŋmaara zirii, n poteeronj menj di la dansee a Sekyerete pɔɔ—² ka N taa posanjaa yaga ane teeronj sanjɔ nanj kon baare n sukyiri pɔɔ. ³ Bonso, N teere ka Naanmen da naa ŋme enj ma la ka N yi a Kristo puorinj a n yɔɔmine zuinj, a balan nanj e a mmenje nobɔ, ⁴ a Israel deme. Bana la so a bidɔɔlonj kpɛɛbo, ne a enjɔ, ane a nɔlanje. Bana la so a Naanmen nɔbinnaa, ne O tomɔ, ane O polloo zaa. ⁵ A saakommine da yi la ba pɔɔ. A ba nensalonj zie la ka Kristo da yi, Onɔ nanj ganj boma zaa kye nye Naanmen pugibu tegtegle. Amen. ⁶ A ba e ka a Naanmen yelbiri ba tonj tomɔ zaa, bonso, a ba e na balan zaa nanj yi a Israel la serej e a Israel deme. ⁷ A

menj ba e ka ba nanj yi Abraham puorinj zuinj la ka ba zaa na e o biiri. A la lee, "A yi la Isaak puorinj ka ba na de ka ba waa la fo biiri." ⁸ A wuli ka a ba e a biiri ba nanj dɔge la e a Naanmen biiri, kye a bibiiri nanj yi a polloo zie la, balan ba nanj de ka ba e Abraham bibiiri. ⁹ Bonso, a ŋaa la a polloo yelbiri: "A sanj ŋa tɔ, N na lee wa la, ka Sara na taa bidɔɔ." ¹⁰ A ba e le yonj, kye Rɛbɛka menj da taa la pɔɔ a yi a dɔɔ yena a yonj zie, onɔ la te saa Isaak. ¹¹ O nanj da ba dɔge a yeere sere, ka ba menj da ba tonj tonvelaa bee tonfaa kanj zaa sere—ka Naanmen bɔɔbo na tɔɔ are senj le O nanj iri: ka a ba yi a tomɔ zie kye a yi a Neɛ nanj bɔɔɔ zie—¹² O da yeli la ko Rɛbɛka, "A kponj na tonj la ko a bile." ¹³ A senj na ba nanj ŋmaa binj: "N nɔɔ la Gyakob, kye N kyiiri la Esau." ¹⁴ Bonj la ka te pãã na yeli? Yelbatorunj be la Naanmen zie bee? A kon bɔɔ e le zaa. ¹⁵ Bonso, O yeli la ko Moses, "N na taa la nyonono ko neɛ na N nanj iri, kye taa nimibaalonj ko neɛ na N nanj bɔɔɔ." ¹⁶ A le pãã, a ba e ka a yi la a neɛ nanj bɔɔɔ bee a neɛ nanj zoro zie, kye Naanmen nanj taa nyonono zie la. ¹⁷ Bonso, a ŋmaabo yeli la ko Faaro: "N duori fo la a yeje ŋa zuinj, ka N na tɔɔ wuli N fanj fo enje, ka ba na kanne N yuori a tendaare zaa pɔɔ." ¹⁸ A le pɔɔ, Naanmen taa la nyonono ko neɛ na O nanj iri kye de zukpeene ko balan O nanj bɔɔɔ ka ba taa zukpeene. ¹⁹ Fo pãã na yeli ko ma la: "Kye bonj la so ka Naanmen kyãã nyare te zu? Anj la ba sagra ne a O bɔɔbo?" ²⁰ Kye anj la fo menj nensaala nanj na tɔɔ lee yeli yeje ko Naanmen? Bon ba nanj maale na tɔɔ soore a neɛ nanj maale o, "Wɔɔ la ka fo maale ma a ŋaa?" ²¹ A yomeere ba taa sori ka o de yag-gbulaa, a de a mine me ne bonsonj kye de a mine me ne bonweere bee? ²² Bonj na wa ka Naanmen, Onɔ nanj iri ka O wuli O sutolonj kye bɔɔɔ ka neɛ zaa bɔɔ O fanj, taa kannyiri kponj ne nobɔ na nanj nye O sutolonj, balan O nanj da iri ka O sanj bare? ²³ Bonj na wa ka O pãã da e a ŋaa ka O wuli O enjɔ yelveele ko a nobɔ nanj nye O nyonono, balan O nanj danj iri ka ba kpɛ O enjɔ pɔɔ—²⁴ menj gba, tenne O nanj da bɔɔle, nanj ba yi a Gyu deme zie yonj kye menj yi a Tenda a deme zie? ²⁵ A na O nanj yeli a Hosea ganj pɔɔ: "N na bɔɔle ba la 'N nobɔ,' balan nanj ba e N nobɔ; kye N na bɔɔle o la 'a neɛ na N nanj nɔɔ,' onɔ nanj da ba e a neɛ na N nanj nɔɔ," ²⁶ kye, "A na e la le a be ba nanj da yeli ko ba, 'Ye ba e N nobɔ,' ba na bɔɔle ba la 'a Naanmen voora bidɔɔ.' " ²⁷ Isaiya kono la a Israel deme enje: "Kye ne le zaa a Israel deme nanj waa a na mannoɔre biire, a kyelle yonj la na nye faabo. ²⁸ Bonso, O na baare la a yeje wiẽũ le a yeltorunj pɔɔ, bonzuij, a Danjɔ na maale la a yeje wiẽũ le a tenje zu." ²⁹ A e la na Isaiya nanj da yeli: "Ka a Tenvela Sogyare Danjɔ da ba bare a tenee dɔɔlonj, te da naa waa la na Sodom, kye la waa na Gomora." ³⁰ Bonj la ka te pãã na yeli? A Tenda a deme nanj da ba tuuro yeltorunj pãã da nye la yeltorunj, a yeltorunj nanj e sagdeu yeltorunj, ³¹ kye ka Israel deme nanj da tuuro a nɔbinnaa yel-

toruḡ, da ba nye a yeltoruḡ. ³² Bonḡ la veḡ? A da waa la le bonzuiḡ ba da ba tuuro o ne sagdeu, kye da tuuro o ne noḡbinnaa tomḡ. Ba da ḡmeere la gbɛɛ a kuuri na nobḡ naḡ maḡ ḡmeere gbɛɛ o zu lere. ³³ A na ba naḡ ḡmaa biḡ: "Nye, a Zion poḡ la ka N biḡ a kuuri na naḡ maḡ veḡ ka nobḡ ḡmeere gbɛɛ ane piiri na naḡ maḡ veḡ ka ba lere, kye nee na naḡ sage ne o kon di vi zaa."

10 Yɔḡmine, n sukyiri boḡbo ne a puoruu N naḡ maḡ puoro Naaḡmen korḡ a Israel deme la, ka ba tɔḡ nye faabo. ² Bonso, N na tɔḡ di la ba dansee ka ba miine la Naaḡmen eḡe, kye a ba miinuḡ ba be boḡmo poḡ. ³ Ba naḡ faa ba boḡ a yeltoruḡ naḡ yi Naaḡmen zie kye iri ka ba maala bamenne yeltoruḡ, ba ba sigre bamenne Naaḡmen yeltoruḡ poḡ. ⁴ Kristo la a noḡbinnaa baaro, ka yeltoruḡ pãã na be nobḡ zaa naḡ sage zie. ⁵ Moses ḡmaaabo manne la a yeltoruḡ yeḡe naḡ yi a noḡbinnaa poḡ a yeli, "A nee na naḡ ere ama na voorḡ la a eḡe." ⁶ Kye a yeltoruḡ naḡ yi a sagdeu zie la yeli: "Ta yeli a fo sukyiri poḡ, 'Aḡ la na do tenvelaa?' " (a wuli ka ba na taa la Kristo sigi wa ne) ⁷ "bee, 'Aḡ la na sigi a bog-zuluḡ poḡ?' " (a wuli ka ba na taa la Kristo do wa ne a yi kuuni poḡ). ⁸ Kye boḡ la ka o yeli? "A yelbiri peeḡe fo la; o be la fo noḡre poḡ, ane fo sukyiri poḡ," (a wuli ka a sagdeu yelbiri na te naḡ kanna la) ⁹ ka fɔḡḡ wa sage ne fo noḡre ka Yesu la a Daḡna kye sage a fo sukyiri poḡ ka Naaḡmen iri O la kũũ poḡ, fo na nye la faabo. ¹⁰ Bonso, ane o sukyiri la ka nee na sage de kye waa yeltori sobḡ, kye ne o noḡre la ka o na sage kye nye faabo. ¹¹ A na a ḡmaaabo naḡ yeli, "Nee na zaa naḡ sage ne O, kon boḡ nye vi zaa." ¹² Bonso, tɛtɛɛ zaa kyebe a Gyu deme ne a Tendaa deme poḡ. A Daḡna la a Daḡna ba zaa poḡ. O sereḡ maale la balan na zaa naḡ boḡle O ne nimizee ¹³ bonso, "Nee na zaa naḡ boḡle a Daḡna yuori ne nimizee na nye la faabo." ¹⁴ Wolḡ pãã la ka ba na tɔḡ taa nimizee a boḡle onḡ ba naḡ ba sage de? Kye wolḡ ka ba na tɔḡ sage ne onḡ ba naḡ ba woḡ o yeḡe? Kye wolḡ ka ba na tɔḡ woḡ ka nee ba kanne ko ba? ¹⁵ Kye wolḡ ka ba na tɔḡ kanne, kye ka ba ba toḡ ba? A na ba naḡ ḡmaa biḡ, "A balan naḡ maḡ kanne a eḡmaaronḡ ne yelveeḡ yelnoore, ba gbɛɛ sereḡ veeḡe la!" ¹⁶ Kye ba zaa naane sage ne a yelnoore. Bonso, Isaiya yeli la, "Daḡna, aḡ la sage ne a te toḡḡ?" ¹⁷ A le pãã, a sagdeu yi la a toḡḡ wonnuḡ zie, kye a toḡḡ wonnuḡ maḡ yi la a Naaḡmen yelbiri zie. ¹⁸ Kye N soore la: Ba ba woḡ a bee? Ba woḡ a la: "Ba kɔḡe yi kpe la a teḡe zu zaa, ba yelbie te ta la a tendaare baaro zie." ¹⁹ Kye N lee soore la: A Israel deme ba boḡ a tɛge bee? A piiluu, Moses yeli la, "N na maale ye la ka ye taa nyuuri ne balan naḡ ba e nobḡ; N na veḡ la ka ye nye suuri ne nobḡ naḡ ba taa yeḡ zaa." ²⁰ Kye ka Isaiya da taa pera a yeli, "Balan naḡ da ba boḡḡ Ma da nye Ma la; N da wuli la Mmeḡe ko balan naḡ da ba soore N yeḡe." ²¹ Kye o kyaare la a Israel deme a yeli, "A bebiri

zaa gbuli N da tɛɛ la N nuuri ko a yelbaderebe ne a noḡkpeene deme."

11 N pãã soore la: Naaḡmen zagre la O nobḡ bee? A kon boḡ e le zaa. Bonso, N meḡ e la Israel nee, a yi a Abraham doḡbebo poḡ, a Ben-gyamen bale poḡ. ² Naaḡmen ba zagre O nobḡ O naḡ daḡ boḡ bare. Ye ba boḡ bon na a ḡmaaabo naḡ yeli kyaare Elaigya yeḡe bee? O da soore la Naaḡmen a kyaare a Israel deme, a yeli, ³ "Daḡna, ba ko la a Fo noḡre deme, kye ḡmeere a Fo altare bare. Maa yoḡ la kyere, kye ka ba ere anee ka ba ko ma meḡ." ⁴ Bonḡ noḡre la ka Naaḡmen da lee tere ko o? "N biḡ la doḡḡ turi ayopɔ̄i a ko Mmeḡe, balan naḡ ba gbi dumo ko Baal." ⁵ Le meḡ, a pampana saḡ, a kyelle naḡ kyere meḡ bebe la O naḡ daḡ iri a noḡndeteroo zuḡ. ⁶ Kye ka ana da e noḡndeteroo zuḡ, a ba la e tomḡ zuḡ; ka le naane, noḡndeteroo kon boḡ lee e noḡndeteroo. Kye ka ana da e tomḡ zuḡ, a ba la e noḡndeteroo zuḡ la; ka le naane, tomḡ kon boḡ lee e tomḡ. ⁷ Wolḡ pãã la? A bon na Israel naḡ da boḡḡ, o ba nye, kye a balan Naaḡmen naḡ daḡ iri da nye o la. Kye a kyelle, O da e la ka ba waa zukpeene deme, ⁸ a na ba naḡ ḡmaa biḡ: "Naaḡmen ko ba la gyaboreḡ kaḡ; O ko ba la nimie naḡ kon tɔḡ nyere ane tobo naḡ kon tɔḡ wono, a wa to zene." ⁹ Kye ka David meḡ yeli: "Ka ba diu tabol lee beera ane kyaba, ane gbɛ-ḡme kuuri ane sane leeyoḡbo ko ba. ¹⁰ Ka ba nimie soḡ, ka ba kon tɔḡ nyere, ka ba zukue meḡ gore tegteḡe." ¹¹ N lee soore la: Ba ḡme la ba gbere a da naa le bee? A kon boḡ e le zaa. Kye, a ba gber-ḡmebo zuḡ la ka faabo wa a Tendaa deme zie, ka a Israel deme na nye nyuuri. ¹² Kye ka ba gber-ḡmebo waa bontaronḡ ko a donɛɛ, ka a ba leebu meḡ waa bontaronḡ ko a Tendaa deme, ba tao na sereḡ wa ne la bontaronḡ naḡ zuo. ¹³ N yeḡe korḡ la a yenee Tendaa deme. N naḡ waa a potuuro Naaḡmen naḡ toḡ ko a Tendaa deme, N eḡe la n tomḡ ¹⁴ ka, kaapɔḡe, sori na bebe la ka N na tɔḡ doḡre eḡ mmeḡe nobḡ ka ba nye nyuuri kye pãã tɔḡ faa ba mine. ¹⁵ Naaḡmen naḡ zagre ba bare zuḡ la ka a donɛɛ lee nyɔḡe taa ne O, boḡ la na wa ka Naaḡmen wa sage de ba, ka nyɔḡvoro naḡ yi kũũ poḡ naane? ¹⁶ Ka a boroboro kare kyelle ba naḡ ḡmaa tere ko Naaḡmen wa e soḡ, a boroboro kare na zaa meḡ waa la soḡ; ka a tee nyagre wa e soḡ, le meḡ la ka a ullii waa. ¹⁷ Ba da kare la ulli mine bare, kye fɔḡḡ naḡ e a moḡ poḡ ɔlev tee ullee, ka ba kyogi fo la eḡ a poḡ ka fo pãã na laḡ poḡ a ɔlev tee nyagre ane o kãã, ¹⁸ ta fuuro kyaare a ullii. Ka fɔḡḡ wa fuuro, boḡ velaa ka fo ba tee a nyagre, kye a nyagre tee fo la. ¹⁹ Fo pãã na yeli la, "Ba kare la a ullii bare ka ba na tɔḡ kyogi ma eḡ." ²⁰ Yelmeḡe, a ba basagdeu zuḡ la ka ba kare ba bare, kye ka fɔḡḡ are a fo sagdeu zuḡ. Ta fuuro, kye zoro dambɛɛ. ²¹ Bonso, ka Naaḡmen da ba bare a tee meḡe ullii, kaara, ka O da kon bare fo meḡ. ²² A le poḡ, kaa a Naaḡmen nimibaalonḡ ane O yelnimizee: O taa la yelnimizee ko balan naḡ da le; kye fɔḡḡ zie, O taa la

nimibaalonj ko fo, ka fo kyää be O nimibaalonj poɔ, ka le naane ba meŋ na ŋmaa fo la bare. ²³ Kyɛ ka a ba meŋ, ka balan ba kyää be a basagdeu poɔ, Naanmen na kyogi ba la eŋ, bonso O taa la faŋ ka O tɔɔ lee kyogi ba eŋ. ²⁴ Bonso, ka ba nanj ŋmaa fo bare a yi a moɔ poɔ ɔlev tee, a lee kyogi fo eŋ a ɔlev tee meŋe nanj ba e fo tee poɔ, a ganj a zaa, ba na de la a ullii ama nanj e a tee meŋe ullii, kyogi eŋ a ɔlev tee. ²⁵ Yɔɔmine, N ba boɔɔ ka ye ta boɔɔ a yelsɔɔglaa ŋa tege, ka le naane ye na taa la yemenne nyaano: Zukpeene na wa la Israel ziiri mine kyɛ gu ka a Tendaa deme te ta ba tao zie. ²⁶ Ane le, a Israel deme zaa na nye la faabo, a seŋ le ba nanj ŋmaa biŋ: “A Faara na yi la Zion wa; O na lee la Nmenba-zo ye le bare Gyakob zie. ²⁷ Kyɛ a ŋaa na e la N nɔlan ba zie ka Maa wa iri a ba yelbebe bare.” ²⁸ A yelnoore poɔ, ba waa la dɔndɔnne a ye zuiŋ; kyɛ a danjruŋ poɔ, ba nye la nɔmmo a saakommene zuiŋ. ²⁹ Bonso, Naanmen kyɔgtaare ane O boɔloɔ kon tɔɔ lee zaa. ³⁰ A seŋ na yenee, saŋ kanj, nanj da ba eŋne Naanmen, kyɛ pampana nye nyonono a ba yelkonde zuiŋ, ³¹ a le, a ba na meŋ, pampana ba sage de la a ye le, ka ba meŋ na tɔɔ nye nyonono, a nyonono Naanmen nanj taa ye zie zuiŋ. ³² Bonso, Naanmen lanj la ba zaa a yelbaderebe poɔ, ka O pãã na tɔɔ taa nyonono ne ba zaa. ³³ A bontaronj nanj be Naanmen yeŋ ne boɔmmo poɔ sigruŋ ba ta mannoo! O sereɛ diu, nee zaa kon tɔɔ peere, kyɛ a O sobie, nee zaa kon tɔɔ bo nye! ³⁴ “Anj la boɔɔ a Danja teeronj? Bee, anj la waa O ye le wuliwullo?” ³⁵ “Anj la danj ko bon zaa ko Naanmen, ka Naanmen na lee yɔɔ o?” ³⁶ Bonso, a yi la O zie, a lee tu O zie, a lee be O zie ka boma zaa na be. O zie la ka pugibu be tegtegle! Amen.

12 A le poɔ, N sɔɔ ye la, yɔɔmine, a Naanmen nyonono zuiŋ, ka ye de ye engama ka a waa boɔmaale boma nanj voorɔ, ka a waa soŋ, a pele Naanmen poɔ—a ŋaa la seŋ a ye puoru tomɔ. ² Ye ta me yemenne ka ye waa a seŋ na a donɛɛ ŋa waalonj, kyɛ ye lee me yemenne a yi ye teeronj leemaaloo zie. Le la ka ye na tɔɔ gyɛle iri boɔɔ Naanmen boɔbo, a O boɔbo nanj e velaa, nanj manj wa ne popeelonj kyɛ e soŋ. ³ N yeli la ka a yi a nɔndeteroo O nanj ko ma zie, ka nee na zaa nanj be a ye poɔ, ka o ta teere ko omeŋe ganj le o nanj da naa teere, kyɛ o teere omeŋe ne yeŋ teeronj ka a seŋ ne a sagdeu Naanmen nanj poŋ ko o. ⁴ A seŋ na te kanj zaa nanj taa enggan ziiri yaga enggan bonyeni poɔ, kyɛ ka a ziiri ama zaa meŋ ba lanjne tomɔ ziyenaa, ⁵ le ka tenne meŋ, nanj waa yaga, waa enggan bonyenaa a Kristo poɔ, ka kanj zaa e o taaba soobo. ⁶ Te taa la kyɔgtaa tɛtɛɛ a seŋ le O nanj ko te a nɔndeteroo. Ka nee kyɔgtaa wa e Nmennoɔr sobɔ tomɔ, veŋ ka o tonj ka a seŋ o sagdeu. ⁷ Ka kanj meŋ e tontonɔ, veŋ ka o tonj, bee ka kanj wa e wuliwullo, veŋ ka o wuli. ⁸ Ka kanj manj kanna la sukyidiibu kannoo, veŋ ka o kanne, bee ka kanj wa e nee nanj manj tere boma, veŋ ka o e baalonj le. Ka kanj wa e zikaara, veŋ ka o kaara ne nimizeɛ, bee ka kanj wa taa nyonono,

veŋ ka o e a le ne popeelonj. ⁹ Ye ta veŋ ka nɔmmo taa zirii zaa. Kyiire bon na nanj e bonfaa, kyɛ tage mare bon na nanj e bonvelaa. ¹⁰ Ye de ka ye taaba e yemenne nobɔ a ye yɔɔlonj nɔmmo poɔ. Eŋne ye taaba ganj yemenne. ¹¹ Ta veŋ ka ye miinunj sigri, kyɛ taa ye seelonj miinunj a tonɔ ne a Danja tomɔ. ¹² Ye taa popeelonj a ye kyelloo poɔ. Ye di kannyiri yelfere zaa poɔ, kyɛ puoro tegtegle. ¹³ Ye poŋ ye boma ne Nmendeme a seŋ le ba nanj boɔɔ, kyɛ manj tuori de saama velaa. ¹⁴ Maale balan nanj dɔgre ye ne yelbisonne; yeli yelsonne kyɛ ta ŋme eŋ nobɔ. ¹⁵ Ye e ka ye poore pele ne balan nanj taa popeelonj. Ye kono kyɛ kyire ŋmenaa kɔɔ ne balan nanj kono. ¹⁶ Ye taa teeronj bonyenaa ne a ye taaba. Ta ere ɔlonj, kyɛ sage ka ye lanj ne nempaaleba a ba sigruŋ poɔ. Ye ta de ka ye waa nyaa deme a yemenne teeronj poɔ. ¹⁷ Ye ta lee e efaa ko nee zaa nanj e efaa ko ye. Boɔɔ velaa ka ye e a bon na nanj tu, nobɔ zaa nimie poɔ. ¹⁸ Ka ana na tɔɔ, a seŋ na a nanj be ye zie, ye kpeere `maaronj le ne nee zaa. ¹⁹ N bamine N nanj nɔɔ, ye ta lee dɔgre kyɛ maale vuo ko sutolonj, bonso, a ŋmaa la biŋ: “Maa so a faalonj lee-yɔɔbo; N na lee yɔɔ la.” ŋaa la ka a Danja yeli. ²⁰ A le meŋ: “Ka boɔɔ wa kpe a fo dɔndɔmɔ, guoli o; ka kɔɔ nyuuri wa kpe o, ko o bonnyuuri. Ka fɔɔ ere a ŋaa, fo na dɔgle biŋ la vũusaalbie o zu eŋe.” ²¹ Ye ta veŋ ka efaare tɔɔ ye, kyɛ ye tɔɔ efaare ane eveele.

13 Veŋ ka nee zaa sigri omeŋe a tenjkaareba zie, bonso, faŋ zaa ba bebe ka ana Naanmen nanj maale biŋ naane. Naanmen la maale faŋa zaa nanj bebe biŋ. ² A le zuiŋ, nee na zaa nanj zagre kyaare ne a tenjkaara, zagre kyaare ne la bon na Naanmen nanj maale biŋ. Balanj nanj ere le na nye la bamenne sereɛ saŋnaa. ³ Bonso, balan nanj ere velaa ba zoro a tenjkaareba dambɛɛ, kyɛ balan nanj ere efaare la. Fo boɔɔ ka fo ta lee zoro a faŋa sobɔ nanj bebe dambɛɛ bee? Ere velaa, kyɛ o na pugi fo la. ⁴ Bonso, o e la Naanmen tontonɔ a na e fo velaa. Kyɛ ka fɔɔ wa e efaa, zoro dambɛɛ, bonso, o ba taa a zɔɔre soɔ weele. O e la Naanmen tontonɔ, a faalonj lee-yɔɔre sobɔ nanj na dɔgre ne sutolonj a nee na nanj e efaare. ⁵ A le zuiŋ, a seŋ la ka ye sigri yemenne a tenjkaareba zie ka a ba e na sutolonj yonj la, kyɛ ka a meŋ e a poteeronj zuiŋ. ⁶ A ŋaa la so ka ye meŋ yɔɔ ye yɔɔre, bonso, a tenjkaareba waa la Naanmen tontoneba nanj manj de ba eronj saŋ zaa ko a ye le ŋa. ⁷ A le poɔ, ko nee zaa bon na nanj seŋ o: Ka a e zuyɔɔ, yɔɔ a zuyɔɔre; ka a wa e kyeero sane, yɔɔ a kyeero sane; ka a e dambɛɛ, zoro dambɛɛ; ka a e la eŋno, tere eŋno. ⁸ Ta di sane zaa nee zaa zie, ka nɔntaa sane naane, bonso, nee na nanj nɔɔ o tasobɔ tu la a nɔbinnaa baare. ⁹ A nɔe ama, “Ta tonj peemo tomɔ,” “Ta ko nee,” “Ta zuuro,” “Ta miine ne fo taaba boma,” ne nɔntero kanj zaa nanj bebe, a zaa na lanj la taa a yelbie ama poɔ: “Nɔnɔ fo taaba seŋ fomenje.” ¹⁰ Nɔmmo ba tonɔ tonfaare o tasobɔ zie. A le poɔ, nɔmmo e la a nɔbinnaa baaro zie. ¹¹ Ye e a ŋaa, ye nanj boɔɔ a pam-

pana sanj tɛgɛ. A sanj ta la ka te iri goɔŋ zu, bonso, te faabo tara la pampana a peele ganj lɛ te nanj danj sage ne. ¹² A tensoɔ faa baare la, ka a zivɛlmɛ menj peele. A lɛ zuinj, yɛ vɛŋ ka te biŋ a tensoɔ eronj, kyɛ su a zivɛlme zɔɔre kparo. ¹³ Yɛ vɛŋ ka te erɛ sonj, a na a nmenaa sanj, ka a ba e gɔmpɔge ane kuoluu, ka a ba e peɛmo efaare ane edɛgre, ka a ba e zɔɔre ane nyuuri. ¹⁴ Kyɛ yɛ su yɛ-menne ne a Danja Yesu Kristo, kyɛ ta teere lɛ ne lɛ yɛ nanj na erɛ ka yɛ taa a yɛ enjanonj boɔbo.

14 Yɛ manj tuori onɔ nanj waa baalonj a o sagdeu poɔ, kyɛ ta nme nɔkpeene ne o. ² Kanj manj sage la ka o na tɔɔ di la bondirii kanj zaa, kyɛ kanj menj nanj waa baalonj manj di la zevaare yonj. ³ Ta vɛŋ ka a nee na sobɔ nanj manj di kanj zaa de ka a sobɔ na nanj ba manj di ka o ba e bon zaa, kyɛ ta vɛŋ ka a sobɔ na nanj ba di kanj zaa, ka o de ka a onɔ nanj di ka o sanj, bonso, Naanmen tuori o la. ⁴ Anj la fɔɔ nanj na di nee kanj ton-tonɔ sɛrɛɛ? Omenje danja zie la ka o are bee le. Kyɛ o na are la, bonso, Naanmen na tɔɔ e la ka o are. ⁵ Nee kanj manj de la bebiri kanj ka o waa velaa ganj a kanj, kyɛ kanj manj de la ka bebie zaa senj la taa. Vɛŋ ka nee zaa bɔŋ omenje yeɛ velaa a o teeronj poɔ. ⁶ Nee kanj nanj de bebiri kanj ka o waa velaa, o e la lɛ ko a Danja, kyɛ a nee na nanj ba de ka a bebiri waa la velaa, menj e la lɛ ko a Danja. A nee nanj di a bondirii, di la ko a Danja, bonso, onɔ la puori Naanmen bareka; kyɛ nee menj nanj ba di, e la lɛ ko a Danja kyɛ menj puori Naanmen bareka. ⁷ Bonso, te kanj zaa ba voorɔ korɔ omenje yonj, kyɛ kanj zaa menj ba kpiire korɔ omenje. ⁸ Bonso, ka tenee wa voorɔ, te voorɔ la korɔ a Danja. Ka tenee menj wa kpi, te kpi la ko a Danja. Lɛ poɔ, ka te kpi la bee ka te voorɔ la, a Danja la so te. ⁹ A yeɛ nja zuinj, Kristo da kpi la kyɛ pɔɔ iri a lee voorɔ, ka O na tɔɔ waa a Danja ko a kuuni ane a vobɔ zaa. ¹⁰ Kyɛ wolɔ la ka fo manj di a fo yɔɔ sɛrɛɛ? Bee, bɔŋ la vɛŋ ka fo manj de fo yɔɔ ka o ba waa bon zaa? Bonso, te zaa na are la Kristo sɛrɛɛ diu dakogo niŋe. ¹¹ A nmaa la biŋ: "A senj lɛ N nanj sereŋ voorɔ," a Danja la yeli, "nee zaa na gbi la dumo N niŋe; ka zelee zaa kyiiri ko Naanmen." ¹² Lɛ pɔɔ, te kanj zaa na manne la o eronj zaa a ko Naanmen. ¹³ A lɛ poɔ, yɛ vɛŋ ka te bare te taaba sɛrɛɛ diu, kyɛ pɔɔ iri ka te ta biŋ kuuri bee bon-njmeraa zaa a te yɔɔmine sori poɔ. ¹⁴ Mmenje bɔŋ la velaa a Danja Yesu poɔ, ka bon zaa ba waa dɛgre omenje zie. Kyɛ ka nee kanj wa de ka bon kanj waa la dɛgre, o zie la ka a waa dɛgre. ¹⁵ Kyɛ ka fo yɔɔ poɔ wa sanj a fo bondirii zuinj, fo ba lee kyene ne nɔmmo. Ta vɛŋ ka fo diu sanj fo yɔɔ. O zuinj la ka Kristo da kpi. ¹⁶ A lɛ poɔ, ta vɛŋ ka nee kanj zaa tɔɔ boɔle a tonveele fo nanj tonj, ka a waa la tonfaare. ¹⁷ Bonso, a Naanmen naalonj ba e diu bee nyuubu, kyɛ o e la yel-toronj, ane `maaronj, ane popeɛlonj a Sekyerete poɔ. ¹⁸ A lɛ menj poɔ, a nee na nanj tonɔ korɔ Kristo a sori nja poɔ, manj peɛle la Naanmen poɔ ka nobɔ zaa menj sage ne o. ¹⁹ A lɛ zuinj, yɛ vɛŋ ka te tuuro a yeɛ zaa nanj be a

`maaronj sobiri poɔ, ane yeɛ nanj duori te taaba. ²⁰ Ta sanj Naanmen tomɔ a bondirii zuinj. Boma zaa waa la sonj, kyɛ a na waa la faa ka nee wa di bondirii kanj nanj na vɛŋ ka o tasobɔ nme gbere. ²¹ A na waa la velaa ka fo ta yɔɔ nene, bee nyu dɔɔ, bee e eronj kanj zaa nanj na e ka fo yɔɔ nme gbere, bee le kpe bera kanj poɔ, bee ka o ba la taa fanj. ²² A sagdeu fo nanj taa, de biŋ fomenje zie ane Naanmen zie yonj. Maaloo be la a nee na sobɔ nanj ba sanj omenje ne lɛ o nanj sage de. ²³ Kyɛ a nee na nanj bonno na nye la sanjaa ka onɔ wa di, bonzuinj, a o diu ba yi o sagdeu zie. Bonso, bon na zaa nanj ba yi a sagdeu zie, waa la yelbieri.

15 Te balan nanj taa fanj pɔɔ da naa taa la kannyiri ko balan nanj ba taa fanj ne ba baalonj zaa, kyɛ ta peɛle temenne poore. ² Yɛ vɛŋ ka te kanj zaa peɛle o tasobɔ poɔ ka a waa yelvelaa ne mɛduoruu ko o. ³ Bonso, Kristo menje da ba manj e ka Omenje poɔ peɛle, kyɛ a senj na ba nanj nmaa biŋ: "A zomɔ na ba nanj manj tooro Fo, le la N zu." ⁴ Bonso, bon na zaa ba nanj nmaa biŋ koronj, ba da nmaa la te wuluu zuinj, ka te na tɔɔ taa kyelloo a yi a kannyiri ne a sukyidiibu wuluu nanj be a Njmaabo poɔ. ⁵ Ka a kannyiri ne sukyidiibu Naanmen vɛŋ ka yɛ taa teeronj bonyenaa ye poɔ, nanj senj Yesu Kristo tuubu, ⁶ ka ye na tɔɔ pugi Naanmen ne sukyi-bonyenaa ne nɔbonyenaa. Onɔ la te Danja Yesu Kristo Saa. ⁷ A lɛ zuinj, ye sagra dere taa, a senj na Kristo menj nanj da sage de ye, ka a na wa ne pugibu ko Naanmen. ⁸ Bonso, N yeli ko ye la, ka Kristo waa la a yɔŋmaaraa tontonɔ a Naanmen yelmenje zuinj, ka O tɔɔ e ka a polloo Naanmen nanj polle ko a saakommine are, ⁹ kyɛ ka a Tendaa deme menj na tɔɔ pugi Naanmen a O nyonono zuinj, a na ba nanj nmaa biŋ: "A lɛ zuinj, N na yeli la Fo yeɛ a Tendaa deme poɔ; N na yeli la yielunj a Fo yuori zuinj." ¹⁰ A la boreŋ, o yeli la, "Yenee Tendaa deme, ye dire noɔ ane O nobɔ." ¹¹ A la boreŋ, "Ye pugi a Danja, ye Tendaa deme zaa, kyɛ danne O yuori, ye nobɔ zaa." ¹² A la boreŋ, Isaiya yeli la, "A Gyese Nyagre na vare do la, a nee na nanj na iri a kaara a Tendaa deme; a Tendaa deme na taa la kyelloo O enje." ¹³ Ka a kyelloo Naanmen paale ye ne popeɛlonj, ne `maaronj a ye sagdeu poɔ, ka ye na tɔɔ paale yaare ne kyelloo a Sekyerete fanj zuinj. ¹⁴ Maa menje sage la, n yɔɔmine, ka yemenne paale ne la veelonj, ka ye paale ne bɔmmo zaa kyɛ menj tɔɔ taa fanj a na wuli ye taaba. ¹⁵ Yɔɔmine, N nmaa ye la kperaa lɛ a kyaare ne sobie mine, a na N nanj lee teere ye a yeɛ. A nɔndeteroo Naanmen nanj ko ma zuinj la, ¹⁶ ka N waa Yesu Kristo tontonɔ a Tendaa deme poɔ a tonɔ a na puoru nenjkorɔŋ a kanne a Naanmen yelnoore, ka a Tendaa deme na tɔɔ e bonteroo Naanmen nanj sage de, balanj a Sekyerete nanj iri biŋ. ¹⁷ A lɛ poɔ, N taa la sori ka N fuuro a Yesu Kristo poɔ a Naanmen yeɛ zuinj. ¹⁸ N kon sage yeli yeɛ zaa ka a ba e bon na Kristo nanj e n zie, N nanj da e ka a Tendaa deme enje Naanmen a yi a n yelbiri ane n tomɔ zie,

¹⁹ ka a meŋ yi a toŋkpeene mannoo, ne tombeeloŋ, ne a Naanŋmen See faŋ zie. Le la ka N da tōŋ sereŋ kanne a Kristo yelnoore, ka a yi Gyerosalem teŋe a te ta Ellorekōm teŋe. ²⁰ A da maŋ e la n boŋbo ka N kanne a yelnoore kannoo a zie na ba naŋ ba bōŋ a Kristo yeŋe sere, ka N ta meere dōŋb nee kaŋ yiri pare. ²¹ Kye a na ba naŋ ŋmaa biŋ: "Balaŋ zie ba naŋ da ba yeli O yeŋe na nye la, kye balaŋ naŋ ba woŋ na bōŋ la a teŋe." ²² A ŋaa la so ka N ba maŋ nyere sori na wa ye zie. ²³ Kye pampana ŋa, zie naŋ ba kyebe ka N na toŋ a tenne ama poŋ, kye ka a meŋ ta yuomo yaga N naŋ sereŋ boŋbo ka N wa nye ye, ²⁴ a saŋ na zaa ka N wa gere Spanea teŋe poŋ, N na wa la ye zie. N boŋbo la ka N nye ye kye ka ye meŋ soŋ ma a n sori poŋ, ka N wa di noŋ ne ye fēē baare. ²⁵ Kye pampana ŋa, N gere la Gyerosalem ka N te tonŋ korŋ a Ŋmendeme. ²⁶ Bonso, a Masedonea ane a Akaya deme poore da pele la ane a kyeeroo ba naŋ da kyeere laŋ taa a ko a nembraaleba naŋ be a Gyerosalem Ŋmendeme poŋ. ²⁷ Ba poore da pele la ka ba da e le, kye a e la yelmeŋe ka ba di sane a Gyu deme zie. Bonso, ka a Tendaa deme da maŋ laŋ poŋ ne a Gyu deme a Gyu deme seeloŋ boma poŋ, a seŋ la ka ba meŋ soŋko a Gyu deme ne ba eŋganonŋ boma. ²⁸ A le poŋ, ka Maa wa baare a yeŋe ama a bōŋ velaa ka ba nye la a wōmō ama, N na gaa la Spanea kye N na nye ye la a n sori poŋ. ²⁹ N bōŋ ka Maa wa te waara ye zie, N na waara la ne a yelbimaaloo zaa naŋ be a Kristo yelnoore poŋ. ³⁰ Pampana, yōmine, N soŋ ye la a Daŋna Yesu Kristo ane a See nōmmo eŋe, ka ye moŋbo laŋ ne ma a puoruu ye naŋ puoro Naanŋmen korŋ ma poŋ. ³¹ Ye puoro ka N tōŋ nye faabo a yi a balaŋ naŋ be Gyudea poŋ naŋ ba sage de zie, kye ka a Ŋmendeme de a tomŋ N naŋ toŋ a Gyerosalem poŋ. ³² Ye puoro ka N tōŋ wa ye zie ne noŋ a Naanŋmen boŋbo zuiŋ, a wa laŋ ne ye ka te de taa saano. ³³ Ka a `maaronŋ Naanŋmen be ye zaa zie. Amen.

16 N iri la te yōpuulee Febe ko ye. O e la a puoro deme tontonŋ kaŋ Senkyera poŋ. ² Ye tuori de o a Daŋna eŋe a seŋ na Ŋmendeme eroŋ, kye ko o sommo zaa o naŋ boŋbo ye zie, bonso, o da soŋ la nobo yaga ane mmeŋe zaa. ³ Puori Presella ane Akola, n tonton taaba Yesu Kristo eŋe. ⁴ Ba da sage la ka ba de ba nyōvoe a ko ma. Ka a ba e Maa yoŋ la puoro ba bareka, kye a Tendaa puoro deme zaa meŋ puoro ba la bareka. ⁵ Puori a puoro deme meŋ, naŋ be ba yiri poŋ. Puori n banōnaa Epāenētōs, naŋ da e a wōmō danwēē

sobo Kristo zie a Akaya paalonŋ poŋ. ⁶ Puori Maria, naŋ da toŋ kpēā ko te. ⁷ Puori Anderōnekōs ane Gyunea, n nobo naŋ da be pigu dieŋ ne ma. Bana yoe la da do a potuuribo poŋ, kye ka ba meŋ da de wēē Kristo zie n eŋe. ⁸ Puori Ampeleas, N naŋ koŋ a Daŋna eŋe. ⁹ Puori Urbanus, a te tonton toŋ a Kristo eŋe, ane n banōnaa Stakos. ¹⁰ Puori Apelles, Kristo naŋ sage ne. Puori a balaŋ naŋ kpeere Arestōbulus yiri poŋ. ¹¹ Puori Herodeon naŋ waa n nee ko ma. Puori Narsessus yideme, balaŋ naŋ be a Daŋna eŋe. ¹² Puori Terofaena ane Terofosa, a pōŋbō bama naŋ tonŋ la kpēā a Daŋna zie. Puori Perses N naŋ koŋ, naŋ e pōŋ kaŋ naŋ da toŋ kpēā a ko a Daŋna. ¹³ Puori Rufus, a Daŋna naŋ iri, ane o ma, naŋ meŋ e n ma. ¹⁴ Puori Asonkerētōs, Felegōn, Hermas, Paterobas, Hermes, ane a yōmine naŋ be ba zie. ¹⁵ Puori Felōkōs, Gyulea, Nereas ane o yōpuulee, ane Olompas ane a Ŋmendeme zaa naŋ be ba zie. ¹⁶ Ye puori taaba ne mooro soŋ. A Kristo puoro deme toŋle la ba puoruu. ¹⁷ Yōmine, N soŋ ye la, ka ye kaara a balaŋ naŋ boŋbo ka ba wa ne welloo ne gberŋmebo naŋ kyaare a wuluu na ye naŋ zanne, kye ye ta laŋ ne ba. ¹⁸ Bonso, a nobo bama taaba ba tonŋ korŋ a te Daŋna Yesu Kristo, kye bamenne poore la. An e a ba yelbaalonŋ ne nōno, ba maŋ belle la a nobo naŋ ba taa saŋnaa. ¹⁹ Nee zaa woŋ la a ye eŋno yeŋe. A le pāā, N taa la popeelonŋ ye zuiŋ. Kye N boŋbo la ka ye taa yeŋ a bon na naŋ e velaa poŋ, kye ta taa saŋnaa zaa a bon na naŋ e faa poŋ. ²⁰ A kon kōre kye a `maaronŋ Naanŋmen na nebe la Setaana ŋmere a ye gbēe puliŋ. A te Daŋna Yesu Kristo nōndeteroo be ye zie. ²¹ Temote, n tonton tasobo, ne n nobo Lokeos, Gyason, ne Sosepater, puoro ye la. ²² Maa, Terteos, naŋ ŋmaa a gane ŋa biŋ, puoro ye la a Daŋna eŋe. ²³ Gayōs, naŋ tuori ma, ane a puoro deme zaa a kye, puoro ye la. Erastos, naŋ e teŋkaara, ane te yō Kwartōs puoro ye la. ²⁴ Ka te Daŋna Yesu Kristo nōndeteroo be ye zaa zie. Amen. ²⁵ A ko a nee na naŋ na tōŋ maale ye ka ye are kpēā a yi n yelnoore ane a Yesu Kristo yeŋe kannoo zie, a te seŋ na a yelsōglaa naŋ da soŋle koronŋ saŋ zaa sāābo, ²⁶ kye pampana ŋa a naŋ sāā ka nee zaa bōŋ a Ŋmen-noŋ deme Ŋmaabo poŋ, a seŋ na Naanŋmen naŋ kon bōŋ baare tere noŋre, ka tendaare zaa na tōŋ bōŋ a yelsōglaa kye eŋ Naanŋmen noŋre a ba sagdeu poŋ. ²⁷ A ko a Naanŋmen yeŋ sobo yoŋ, eŋno be la be tegtegle a yi Yesu Kristo zie! Amen.

1 KORENT

1 Pɔl, Naanmen nanj boɔle ka o waa Yesu Kristo puuro a O boɔbo poɔ, ane te yɔɔ Sostenes, ² a ko a Naanmen puoru deme nanj be Kɔrent poɔ, a ko a balan Naanmen nanj iri biɔ Kristo Yesu poɔ kyɛ ka Naanmen boɔɔ ba ka Njendeme, a lanj ne balan nanj boɔɔ a te Daɔna Yesu Kristo yuori zie zaa. Onɔ la tenee ane ba Daɔna: ³ Nɔndeteroo ane `maaronj be ye zie ka a yi a te Saa Naanmen ane a Daɔna Yesu Kristo zie. ⁴ N manj puori la n Naanmen bareka ko ye, a Naanmen nɔndeteroo Kristo Yesu nanj ko ye zuiɔ. ⁵ O enj la ka ye kpe bontaronj, a ye yelbie ane a ye boɔmmo zaa poɔ, ⁶ a senj le te dansee a Kristo yeɛ poɔ nanj are kpɛã a ye zie. ⁷ A le ka ye ba be puorinj a Naanmen kyɔɔtaa kanj zaa poɔ, ye nanj kyelle a te Daɔna Yesu Kristo ka O sãã. ⁸ O menj na e la ka ye are kpɛã kyɛ gu a baaroo, ka ye ta taa saɔnaa zaa a te Daɔna Yesu Kristo daare. ⁹ Naanmen, nanj boɔle ye ka ye kpe a O Bidɔɔ Yesu Kristo te Daɔna lantaalonj poɔ, e la a sobɔ na ye nanj na tɔɔ sage ne. ¹⁰ Pampana, N ɔɔɔ ye la, yɔɔmine, a te Daɔna Yesu Kristo yuori zuiɔ, ka ye zaa yeli yelbonyenaa ka a weloo ta kyebe ye poɔ, kyɛ ka ye teeronj ane poteeronj nyɔge taa velaa. ¹¹ Bonso, n yɔɔmine, ba mine nanj yi Kloe yiri da yeli la ko ma ka zɔɔre be la ye poɔ. ¹² Pampana, N yeli la a nãa: Ye mine poɔ, kanj yeli la, “Maa tuuro la Pɔl”; ka kanj menj yeli, “Maa tuuro la Apɔllos”; ka kanj menj yeli, “Maa tuuro la Sefas”; ka kanj menj pãã yeli, “Maa tuuro la Kristo.” ¹³ Weloo be la Kristo zie bee? Ba da kpa la Pɔl a dagara zu a ko ye bee? Ba da ko ye la suobu a Pɔl yuori enj bee? ¹⁴ N puori la Naanmen bareka ka N da ba ko ye kanj zaa suobu, ka Krespoɔ ane Gayɔɔ naane, ¹⁵ le poɔ, kanj kon tɔɔ yeli ka ba ko o la suobu n yuori enj. ¹⁶ (Kyɛ N menj da ko la Stefanas yideme suobu; a yi a le puorinj, N ba la teere ka N lee ko la nee zaa suobu.) ¹⁷ Bonso, Kristo da ba tonj ma ka N tere suobu kyɛ ka N kanne a yelnoore. Kyɛ N ba kanne ne nensaala yɛn yelbie, ka a Kristo dagara kon taa fanj. Kristo La A Naanmen Yɛn Ne Fanj ¹⁸ Bonso a dagara toɔɔ waa la dambolonj ko balan nanj boɔɔ weere, kyɛ a ko te balan nanj nye faabo, a e la a Naanmen fanj. ¹⁹ Bonso, ba nãa la biɔ: “N na sanj la a yɛn-boɔɔ yɛn bare, kyɛ e ka a teeronj fonj sobɔ boɔmmo ba waa bon zaa.” ²⁰ Yɛn la ka a yɛn-boɔɔ be? Yɛn ka a nãa zanzanna be? Yɛn ka a pampana sanj nɔkpeene sobɔ be? Naanmen ba maale a donɛ yɛn ka a waa dambolonj bee? ²¹ Bonso, a nanj yi Naanmen yɛn

poɔ la ka a donɛ da ba boɔɔ O a ba yɛn poɔ, a pele la Naanmen poɔ ka O faa a balan nanj sage de, a yi a kannoo dambolonj zie. ²² Gyu deme manj boɔɔ la manno kanj, ka Grik deme menj boɔɔ yɛn, ²³ kyɛ tenee kanna la Kristo ba nanj kpa dagara zu kannoo. A e la gber-njmeɛbo a Gyu deme sori poɔ kyɛ waa dambolonj ko a Grik deme. ²⁴ Kyɛ ko balan Naanmen nanj boɔle, a Gyu deme ane a Grik deme ziiri, Kristo waa la Naanmen fanj ane Naanmen yɛn. ²⁵ Bonso, Naanmen dambolonj taa la yɛn ganj nensaaleba yɛn, kyɛ ka Naanmen baalonj zaa taa kpɛã ganj nensaaleba kpɛã. ²⁶ Yɔɔmine, ye teere nye le ye nanj da waa a sanj na Naanmen nanj da boɔle ye. Ye yaga zie da ba boɔɔ yɛn a nensaalonj poɔ, ka ye yaga da ba taa fanj, kyɛ ba menj da ba doɔge ye yaga zie ne naalonj doɔgebo. ²⁷ Kyɛ Naanmen iri la a donɛ bon-damboli ka O na enj a yɛn deme vi poɔ; ka Naanmen menj iri a donɛ bombaala ka O na enj a kpeene deme vi poɔ. ²⁸ Naanmen iri la a donɛ nobɔ nanj sigi, ane a bonweere ane a boma nanj ba bebe, ka a boma nanj bebe ba la e bonzaa. ²⁹ Naanmen e la le ka nensaala kanj zaa ta tɔɔ fuuro omerjɛ. ³⁰ A O zuiɔ la ka ye be Kristo Yesu enj. Onɔ waa la yɛn nanj yi Naanmen zie a ko te—yeltoronj, iri-biɔnu ane leeyɔɔ- de faabo. ³¹ A le poɔ, a na ba nanj nãa biɔ: “Yɛn ka a onɔ sobɔ nanj fuuro, ka o fu a Daɔna zuiɔ.”

2 Kyɛ Maa, yɔɔmine, N nanj da wa a ye zie, N da ba wa ne yelbiri bee yɛn nanj zuo a na kanne ko ye a Naanmen dansee kannoo. ² Bonso, N da lee nare la ka N ta boɔɔ bon zaa ye zie, kyɛ ka Yesu Kristo ne O dagara zu kpaabo naane. ³ N da be la ye zie baalonj le ne dambɛɛ ane miinuu yaga. ⁴ N toɔɔ ane n kannoo menj da ba taa nɔnɔ yelbie nanj yi nensaala yɛn zie, kyɛ a da wa la ne a See ne fanj wuluu, ⁵ ka ye sagdeu ta are nensaaleba yɛn poɔ kyɛ Naanmen fanj poɔ la. ⁶ Kyɛ te manj ye le la yɛn ye le a balan nanj ta ba tao zie, kyɛ ka a ba e pampana sanj yɛn bee a pampana sanj zikaareba yɛn—a zikaareba nanj nye saɔnaa. ⁷ Kyɛ te manj ye le la Naanmen yɛn a yelɔɔglaa poɔ. Naanmen danj maale biɔ la a yɛn na nanj da ba sãã ka a waa enjɔ ko te kyɛ ka a sanj pãã piili. ⁸ A pampana nãa zikaareba da ba boɔɔ a yɛn na tege, bonso, ka ba nanj da boɔɔ a tege, ba da kon kpa a Daɔna nanj taa enjɔ a dagara zu. ⁹ Kyɛ a na ba nanj nãa biɔ: “Nimiri zaa ba nye, toori zaa ba wonj, nensaala sukyiri zaa ba teere boma na Naanmen nanj kyɔgre biɔ a ko balan nanj boɔɔ O”— ¹⁰ kyɛ Naanmen e

la ka a sãã te zie ka a yi a O See puorinj. Bonso, a See mañ peere iri la boma zaa, a Naanmen yeltegron zaa gba. ¹¹ Bonso, nensaala buo sobo la bõnjõ a nensaala poɔ yelɛ, ka a nensaala menɛ see nañ be o enɛ naane? A le men, nee zaa ba bõnjõ Naanmen poɔ yelɛ, ka a Naanmen See naane. ¹² Kyɛ te da ba de a donɛɛ see, kyɛ a See nañ yi Naanmen zie la, ka te na tõõ bõnjõ a bon na Naanmen nañ ko te weelɛ. ¹³ A ñaa men la ka te mañ yeli a manne seelon yelɛ ne seelon yelbie, ka a ba e ne a nensaala yen wuluu yelbie, kyɛ ka a e la a yelbie a Sekyerete nañ wuli. ¹⁴ A nensaala, a o enjanon poɔ, ba dere a boma nañ yi a Naanmen See zie, bonso, a mañ waa la dambolon o zie. O kon tõõ men bõnjõ a tɛgɛ, bonzuij a tɛgɛ mañ yi la a seelon bõmmo zie. ¹⁵ See sobo la mañ di boma zaa sɛrɛɛ, kyɛ nee zaa ba di o sɛrɛɛ. ¹⁶ “Bonso, añ la bõnjõ a Dañna teeron ka o na wuli O?” Kyɛ te taa la Kristo teeron.

3 Kyɛ Maa, yõmine, N kon tõõ yeli yelɛ ko ye a na seelon nobo, kyɛ a na enjanon nobo nañ e bipiili a Kristo poɔ. ² N de la beron tugli ye kyɛ ba ko ye bondirii menɛ, bonso, ye da ba tõõ di. Yelmenɛ, ye ba kyãã tõõ di, ³ bonso ye waa la enjanon nobo. Bonso, nyuuri ane zõre ane weloo nañ kyãã be ye poɔ, ye ba e enjanon nobo nañ mañ kpeere na nensaaleba? ⁴ Bonso, ka kan yeli, “N tuuro la Põl,” ka kan men yeli, “N tuuro la Apõllos,” ye ba e enjanon nobo bee? ⁵ Añ pãã la Põl? Kyɛ añ la Apõllos? Ba e la tontoneba yon. A yi ba zie la ka ye sage de ne, a na a Dañna nañ ko kan zaa. ⁶ Maa bore la a bombiri, ka Apõllos mere kõõ, kyɛ Naanmen la maale o ka o baa. ⁷ A le pãã, kan na nañ bore ane a ono sobo nañ mere ba e bon zaa, kyɛ Naanmen, nañ maale boma ka a baa, la. ⁸ A nee na sobo nañ mañ bore ane a nee na sobo nañ mañ mere e la bonyeni. Kyɛ kan zaa na nye la omenɛ yõre ka a sen le o nañ ton. ⁹ Bonso, te e la Naanmen tonton taaba. Ye e la Naanmen wee ne Naanmen yiri. ¹⁰ A sen a nõndeteroo Naanmen nañ ko ma, N biñ la a dankyen pare a na nee nañ e a meebo nenkpon, kyɛ ka nee kan men meere dõgõ. Ven ka nee zaa bõnjõ velaa ne le o nañ mañ meere dõgõ. ¹¹ Bonso, nee zaa kon bõnjõ biñ a dankyen pare ka a ono nañ da biñ naane, ono la Yesu Kristo. ¹² Kyɛ ka nee kan zaa wa de salema, selva, kusibie daaro nañ zuo, daare, moɔ bee kekere a me dõgle ne a dankyen pare ña, ¹³ o tomo na sãã la, bonzuij a Bebiri na ven la ka o mannoo sãã. Vũũ na e la ka o sãã, kyɛ ka a vũũ na men gyelɛ iri nee zaa tomo a wuli le a nañ waa. ¹⁴ Ka nee zaa meebo na o nañ me wa tõõ are, o na nye la o yõre. ¹⁵ Kyɛ ka vũũ wa di nee kan zaa tomo bare, o tãã zaa na bõre la, kyɛ ono menɛ na nye la faabo, a na o tu la vũũ zeelɛ poɔ kyɛ yi. ¹⁶ Ye ba bõnjõ ka yenee waa la Naanmen die, kyɛ ka a Naanmen See kpeere ye zie bee? ¹⁷ Ka nee zaa wa san a Naanmen die, Naanmen men na san o la, bonso, a Naanmen die e la bonkyerete, kyɛ ka ye men waa a Nmendie. ¹⁸ Ta ven ka nee zaa belle omenɛ. Ka ye kan

zaa wa teere ka o nyaa la a pampana san yeɛ poɔ, ven ka o waa damboli ka o na tõõ waa yen-bõnjõ. ¹⁹ Bonso, a donɛɛ ña yen waa la dambolon Naanmen zie. A na ba nañ ñmaa biñ: “O nyõge la a nyaane deme a ba bello eron poɔ”; ²⁰ a la lee, “A Dañna bõnjõ la a nyaane deme teeron zaa, ka a ba taa tãã.” ²¹ A le pãã, ye ta ven ka nee zaa fuuro a nensaala zuij. Boma zaa e la ye soobo, ²² ka a e Põl, bee Apõllos, bee Sefas, bee a donɛɛ, bee nyõvõre, bee kũũ, bee pampana ña boma, bee boma nañ na wa—a zaa e la ye soobo. ²³ Kyɛ ye e la Kristo soobo, ka Kristo men e Naanmen soobo.

4 Le pãã, ven ka nee zaa de te ka te e la Kristo tontoneba kyɛ la e a Naanmen yelsoogle zaa kaakaareba. ² A le men, a fere la ka kaakaara zaa waa yelmenɛ sobo. ³ Kyɛ Maa zie, a e la yelbile ka yenee bee nensaala kan zaa wa di n sɛrɛɛ. Yelmenɛ la, N ba di mmenɛ sɛrɛɛ. ⁴ Bonso, N ba bõnjõ bon zaa mmenɛ yeɛ poɔ, kyɛ a ñaa ba wuli ka N e la yeltori sobo. A Ono sobo nañ dire n sɛrɛɛ la a Dañna. ⁵ A le poɔ, ye ta di bone zaa sɛrɛɛ ka a san ba ta sere. Kyelle kyɛ gu ka a Dañna wa te wa. O na taa la bon zaa nañ soogle lige poɔ yi ne kyãã poɔ kyɛ ven ka nensaala poteeron zaa sãã. A le pãã, nee kan zaa na nye la pugibu a yi Naanmen zie. ⁶ Pampana, yõmine, a ye zuij la ka N de a wuluu ama ko mmenɛ ane Apõllos, ka a yi te zie ka ye ta teere yeɛ nañ zuo bon na ba nañ ñmaa biñ, ka ye kan zaa ta de põloo kyaare ne o taaba. ⁷ Bonso, añ la maale fo ane fo taaba ka ye ba sen taa? Kyɛ bõnjõ la ka fo lee taa ka nee da ba de ko fo? Kyɛ fõõ nañ da de o, wolõ la ka fo fuuro a na nee nañ ba de? ⁸ Ye de taa la boma zaa! Ye de kpe la bontaron! Ye dire la naalon, kyɛ te ba poɔ a poɔ! N sereñ bõrõ la ka ye di naalon ka te men na tõõ di naalon ne ye! ⁹ Bonso N teere ka Naanmen maale la tenee a potuuribo ka te na waa a tutaaba nañ põge a pare baara, a waa na nensaaleba ba nañ da iri ka ba kpi. Ba maale te la vi deme a donɛɛ deme ne a malkere ne a nensaaleba zie. ¹⁰ Te e la damboli deme a Kristo zuij, kyɛ ye nyaa la yaga Kristo poɔ! Te waa la baalon, kyɛ ye waa la kpẽã! Ye taa la eno, kyɛ ba ba ko te gyermɛ zaa! ¹¹ A wa tõ pampana ña, te taa la kõnjõ ne kõõ nyuuri, a be penzagre poɔ. Te nye la ñmeebo yaga, kyɛ te ba taa yiri na kpe. ¹² Te mañ ton la kpẽã ne temenne nuuri. Ba nañ wa toorõ te, te mañ yeli la yelbisonne ko ba. Ka ba nañ wa dõgre te, te mañ dire la kannyiri. ¹³ Ba nañ wa san te yuori, te mañ dere la sukidiibu korõ ba. A wa tõ pampana ña, te waa la a na a donɛɛ bondege ne saga a boma zaa poɔ. ¹⁴ N ba ñmaara a yelbie ama korõ ye ka N en ye vi, kyɛ ka N kpãã ye a na n binõnnee. ¹⁵ Ane le zaa ye nañ taa kaakaareba turi pie a Kristo poɔ, ye ba taa saamine yaga, bonso Maa dõge ye la a Kristo Yesu poɔ ka a yi a yelnoore zie. ¹⁶ A le poɔ, N sere ye la ka ye tõgle ma. ¹⁷ A ñaa zuij, N tole ye la Temote, n bie N nañ kõnjõ. O waa la yelmenɛ sobo a Dañna zie. O na teere ye la n sobiri zaa a Yesu Kristo

пoк, ne лe N нап wullo zie zaa puoru die канп zaa пoк.
 18 Ye mine wullo la yemenne a na N ba waara ye zie.
 19 A Дапна wa sage, N na wa la ye zie wiẽũ лe. N kon
 бoп a yeлe na balanп нап мап wullo bamenne нап yeli
 yonп, kye a fanп ba нап taa la. 20 Bonso, a Naапmen
 naalonп ba be yelbie пoк kye fanп la. 21 Bonп la ka ye
 бопoк? N na wa la ye zie ne dagoli bee ne нoммo ane
 sebaalonп?

5 Ba serеп yeli la ka пẽппẽ efaare bebe la ye пoк,
 kye ka a лe taaba ba sãã a Tendaa deme zaa пoк
 gba—ka дoк na тoõ taa o saa пoкo. ² Kye yepee, ye wul-
 lo la yemenne! A da seп la ka ye kono kye digi a nee na
 нап be ye пoк, нап e a пaa, bare. ³ Ne лe zaa mmeпe
 нап kyebe kye bebe a see epе, N faa di la serее ko a
 канп na нап e a пaa, a seп na N нап da be a be. ⁴ Ka
 yepee wa lanп taa, a te Дапна Yesu Kristo yuori epе, ka
 n see meп bebe lanп ne a te Дапна Yesu Kristo fanп, ⁵ ye
 iri de a дoк пa ko Setaana ka o сап o epгanonп bare,
 kye ka o see na тoõ nye faabo a Дапна Yesu bebiri
 daare. ⁶ Ye fuuru ba veлe. Ye ba бoп ka bele belанп мап
 топ la boroboro kare zaa пoк bee? ⁷ Ye нап ba taa bele
 zaa, ye пege a bele koro na bare kye ka ye la e a
 boroboro kare paala. Bonso, ba maale la Kristo gba, ka
 O e te Ganп Baro Tigri бoкpe a te zuinп. ⁸ A лe пoк, ye veп
 ka te taa a tigри, ka a ba lanп ne a bele koro bee a
 yelfaare ane potuolonп bele, kye ye wa ne yelkyerete ne
 yelmeпe boroboro нап ba taa bele zaa. ⁹ N da пmaa ye
 la gane канп пoк ka ye ta lanп ne пẽппẽ efaare deme.
¹⁰ Kye N ba manne wuli ka ye ta lanп ne a donее пa nobo
 zaa нап e пẽппẽ bee digbogbo deme, bee diп-
 moremк bee tebe deme. Ka лe naane, a na fere ye la ka
 ye zo yi a donее пoк. ¹¹ Kye pampana пa, N пmaara ye
 la ka ye ta lanп ne nee zaa ba нап бопoк ka yкк, kye ka o
 нап waa пẽппẽ efaare sobo bee digbogbo sobo, bee
 tebe sobo bee zom-toopк, bee dããkuolo bee diп-
 moremк sobo. A nee пa т, ye ta lanп di ne o togtogi.
¹² Bonп la ka N taa ne balanп meп нап ba be a puoru
 deme пoк serее diu? Ye kon di a balanп нап be ye пoк
 serее bee? ¹³ Kye Naапmen na di la a balanп нап be yeп
 пoк serее. A лe пoк, “Ye digi a potuo sobo нап be a ye
 пoк bare.”

6 Ka ye канп zaa wa taa нoкpeene ne o тaсoкo, o na
 тoõ taa la sori ka o de o gaa ne a yelbatori deme
 zie ka ba di a ba serее, kye ba gaa a Nпmendeme zie?
² Ye ba бoп ka a Nпmendeme la na di a donее serее bee?
 Kye yepee нап na di a donее serее, ye ba seп ka ye di
 yelbile канп zaa serее bee? ³ Ye ba бoп ka te na di la
 malkere serее? Ka wolo пãã la ka ye kon тoõ di a
 nyovore пa yeлe serее? ⁴ A лe пoк, ka yepee wa taa serее
 diu zaa a nyovore пa yeлe пoк, ye iri a balanп ye нап de
 ka ba ba e bonzaa ka ba di ye yeлe serее! ⁵ N yeli la лe ka
 N ep ye vi. A e la yelmeпe ka nyaa sobo zaa kyebe a ye
 пoк? Bonyenaa zaa kyebe нап na тoõ di o yккmine
 нoкpeene serее? ⁶ Kye yкк мап taa la o yкк gaa ne a

кoкto zie— ka anп zaa be a basagdeu deme niпe soк!
⁷ A лe пoк, a e la yelmeпe ka ye faa пme gbere le ye нап
 taa кoкto yeлe ye пoк. Wolo la ka ye kon lee veп ka nee
 сап ye? Wolo la ka ye kon lee veп ka o neb ye? ⁸ Kye
 yepee пoк, ye сапna la taaba, a lee nebre taa, kye epе
 ama zaa kopo ye yккmine. ⁹ Ye ba бoп ka a yelbatori
 deme kon di a Naапmen naalonп gbannonп bee? Ye ta
 veп ka belle kpe ye: A пẽппẽ efaare deme, bee tebe
 deme, bee пẽппẽ дoкo, bee дoкo нап epе na пoкoкo,
 bee дoкo нап peene ba taaba, ¹⁰ bee nannypigри, bee
 digbogbo deme, bee dããkuolibo, bee zontooreba, bee
 diпmoremк deme zaa kon бoп di a Naапmen naalonп
 gbandiruu. ¹¹ Kye лe la ka ye mine da waa. Kye ye nye la
 пegebo; kye, ye nye la iri-biпnu; kye, ye waa la yeltori
 deme a Дапна Yesu Kristo yuori epе, ka a meп yi te
 Naапmen See zie. ¹² Boma zaa taa la sori ko ma, kye a
 ba e bon zaa la taa тoкo. Boma zaa taa la sori ko ma,
 kye N kon тoõ veп ka bon zaa тoõ ma. ¹³ A пoк so a
 bondirii, ka a bondirii meп so a пoк. Kye Naапmen na
 сап la a zaa ayi bare. Nye, a epгan ba e a пẽппẽ deme
 soobo, kye a Дапна la so; ka a epгan meп so a Дапна.
¹⁴ Naапmen da seп la a Дапна kũũ пoк, kye O meп na
 seп te la a kuuni пoк a yi Omeпe fanп пoк. ¹⁵ Ye ba бoп
 ka ye epгama waa la bonyeni ne Kristo bee? N пãã na
 тoõ de a la lanп ne Kristo ka a meп e bonyeni ne tuutuu
 томк bee? A kon бoп e лe zaa! ¹⁶ Ye ba бoп ka a nee na
 нап lanпna ne tuutuu waa la bonyeni ane o epгane?
 Bonso, O yeli la, “A bayi na waa la epгan bonyeni.”
¹⁷ Kye a nee na sobo нап lanпna ne a Дапна waa la see
 bonyenaa ne O. ¹⁸ Zo yi пẽппẽ efaare пoк. Yelbieri zaa
 nensaala нап мап maale ba мап be o epгan пoк, kye
 a nee na нап томк peemo томк maale la yelbieri
 kyaare ne omeпe epгan. ¹⁹ Ye ba бoп ka ye epгan e la
 a Sekyerete Nпmendie? A Sekyerete нап be a ye epе la a
 Onк ye нап de Naапmen zie. Ye ba e yemenne soobo.
²⁰ Bonso, Naапmen da ye la daaro канп. A лe пoк, epе
 Naапmen ne ye epгan ane ye see нап e Naапmen
 soobo.

7 Kye, a kyaare ne a yeлe na zaa ye нап пmaa ko
 ma: A waa la velaa ka дoк ta тoкoкo zaa. ² Kye pee-
 mo efaare нап faa bebe, veп ka дoк zaa taa omeпe
 пoкo, kye veп ka пoкo zaa meп taa omeпe serее. ³ Ye veп
 ka a serее нoкo o пoкo ne нoммo нап seп ne kultaaba;
 a лe meп ka a пoкo meп e a лe ko o serее. ⁴ A пoкo ba taa
 fanп a omeпe epгan zie, kye o serее la. A лe meп, a serее
 ba taa fanп a omeпe epгan zie, kye o пoкo la. ⁵ Ye ta
 мoк тaa дoк ne пoкo yeлe, see ka a e ka ye lanп la noкpe
 ka a e belанп лe, a лe na veп ka ye de yemenne ko нoк`leп
 ne puoruu, kye lee lanп taa, ka Setaana ta gyenne ye, a
 ye нап da ba тoõ taa yemenne. ⁶ N yeli la a пaa ka a tu
 sori, kye ka a ba e нoкeroo. ⁷ Bonso, N бопoк la ka nobo
 zaa waa a na Maa нап waa. Kye nee zaa taa la omeпe
 kyoгtaa Naапmen zie; канп мап taa la a kyoгtaa пa, ka
 канп meп taa o deni. ⁸ Kye, a ko balanп нап ba kuli serbe

ane a ƆƆƆƆ, N yeli ka: A waa la velaa ka ba kpeere a na maa. ⁹ Kye ka bana kon tɔɔ taa bammenne, ven ka ba kuli taa, bonso a waa la velaa ka ba kuli taa gan ka vɔvɔ dire ba. ¹⁰ Kye kyaare a balan nan kuli taa, N tere la noore ko ye, (ka a ba e Maa kye a Daɗna la): Ta ven ka a pɔɔ sere yi o sere zie. ¹¹ Kye ka onɔ wa yi be, ven ka o zen a ba kuli sere, bee ka le naane, o lee wa o sere zie. Kye ye ta ven men ka a sere kare o pɔɔ bare. ¹² Kye kyaare a balan nan kyere, N yeli la (ka Maa la, a ba e a Daɗna): Ka ɔɔ zaa wa taa o pɔɔ nan ba sage de kye sagra ka o lan kpe ne o, ye ta ven ka o kare o pɔɔ bare. ¹³ Kye ka a pɔɔ nan taa o sere nan ba sage de kye sagra ka o kpe ne o, ye ta ven ka o bare o sere zie. ¹⁴ Bonso, a sere nan ba sage de waa la iri-biɗnu sobɔ ka a yi o pɔɔ zie, kye ka a pɔɔ na nan ba sage de men waa la iri-biɗnu sobɔ a o sere zuir. Ka le naane, ye bibiiri na waa la bidɛge, kye pampana, ba waa la bikyere. ¹⁵ Kye ka a basagdeu sobɔ wa gere, ven ka o gaa. A ɔɔ bee a ɔɔpuulee na zie, ba ba `len ba ye le ama pɔɔ; kye Naanmen boɔ te la ka te kpe ne `maaron. ¹⁶ Pɔɔ, wol la ka fo boɔ ka fo kon tɔɔ faa fo sere? Dɔɔ, wol la ka fo boɔ ka fo kon tɔɔ faa fo pɔɔ? ¹⁷ Ne le Naanmen nan ko kan zaa, ven ka o men kyene, a sen le a Daɗna nan boɔ kan zaa. A noore la anɔ N nan maale bir a puoru die zaa pɔɔ. ¹⁸ Yɔ-ɗmaa sobɔ kan zaa bebe Naanmen nan boɔ? Ta ven ka o waa yɔ-banmaa sobɔ. Yɔ-ba-ɗmaa sobɔ kan zaa bebe Naanmen nan boɔ? Ta ven ka o ɗmaa o yore. ¹⁹ Yɔmaabo ba e bon zaa, ka yɔ-banmaabo men ba e bon zaa, kye Naanmen nɔe tuubu la. ²⁰ Ven ka nee zaa kyã waa le o nan da waa kye ka Naanmen boɔ o. ²¹ Fo da e la gbanjbaa kye ka Naanmen boɔ fo bee? Ta ven ka a dɔɔ fo—ane le zaa, ka fɔɔ na tɔɔ waa fomenɛ sobɔ, e a le. ²² Bonso, a kan na nan da waa gbanjbaa a san na a Daɗna nan da boɔ o, e la a Daɗna nenwele; a la lee, a kan na nan da waa wele a san na a Daɗna nan da boɔ o, e la Kristo gbanjbaa. ²³ Ba da ye la ne daaro kan; ye ta waa nensaaleba gbanjbaare. ²⁴ ɔɔmine, ven ka kan zaa nan de omenɛ ko Naanmen, ka o kyã are a le pɔɔ Nanmen nan da boɔ o. ²⁵ Pampana, a pɔɔ ɔɔ nan ba boɔ ye le pɔɔ, N ba taa nɔteroo a Daɗna zie, kye N na manne wuli ye la n teeron, a na nee nan e yelmenɛ sobɔ a Daɗna nyonono zuir. ²⁶ A le pɔɔ, a pampana san yeltegron zuir la, N teere la ka a na waa la velaa ka ye kyã waa le ye nan waa. ²⁷ Fo de la pɔɔ bee? Ta bare o. Fo ba de pɔɔ bee? Ta boɔ pɔɔ. ²⁸ Kye ka fɔɔ wa de pɔɔ, fo ba maale yelbieri. Kye ka pɔɔ nan ba boɔ dɔɔ wa kuli sere, o men ba maale yelbieri. Kye balan nan kuli taa na nye la yelfere yaga a enganon pɔɔ, kye N bare ye la a ye le ama pɔɔ. ²⁹ Kye, ɔɔmine, a ɗaa la ka N ye le: A san waa la ɗmaa. A na yi pampana, a na waa velaa ka balan nan taa pɔɔ ɔɔ, ka ba kpeere sen na ba ba taa pɔɔ; ³⁰ ka balan nan kono, ka ba waa na bana nan ba kon; ka balan

nan dire noɔ, ka ba waa na ba ba dire noɔ; ka balan nan daara, ka ba waa na ba ba taa boma ka ba na bir; ³¹ ka balan nan tonɔ ne a donɛ ɗa boma, ka ba waa na ba ba be a donɛ boma ye le pɔɔ, bonso, a donɛ ɗa ane o waalon ɔɔ la gere. ³² Kye N ba boɔ ka ye miine. A nee na nan ba de pɔɔ, miine la ne a Daɗna ye le, le o nan na e ka a Daɗna pɔɔ pe le. ³³ Kye a nee na nan da de pɔɔ, miine la ne a donɛ ye le, le o nan na e ka o pɔɔ pɔɔ pe le. ³⁴ Yelparee ayi be la a pɔɔ nan kuli sere ne a pɔɔ nan ba boɔ dɔɔ. Pɔɔ nan ba kuli sere, man miine la ne a Daɗna ye le, ka o na tɔɔ waa kyere te sobɔ a o engan ane a o see pɔɔ. Kye pɔɔ nan kuli sere man teere la a donɛ ye le, le o nan na pe le o sere pɔɔ. ³⁵ N yeli la a ɗaa a yemenne sommo zuir, ka a ba e ka N na tɔɔ nyoge ye la ne bera kan. Kye N yeli la a ɗaa ka a waa yelson ko ye, le ka ye na tɔɔ tonɔ korɔ a Daɗna ne ye teeron zaa. ³⁶ Ka nee kan zaa wa teere ka o ba ere vela korɔ o pɔɔsara, kye ka a kɔre ka o pɔɔsara men faa ta pɔɔ, ka o men wa teere ka o da naa kuli la a pɔɔ ɗa, ven ka o ere le o nan boɔ. O ba maale yelbieri. Ven ka ba kuli taa. ³⁷ Kye a dɔɔ nan wa are kpɛã a o sukyiri pɔɔ, ka o ba be feroo zaa pɔɔ kye taa fan gan a omenɛ boɔbo, a sage de a o sukyiri pɔɔ ka o ta de a pɔɔ, a dɔɔ ɗa e la velaa. ³⁸ Le pãã, a dɔɔ na nan de o pɔɔ e la velaa, kye a dɔɔ na nan ba de, e la velaa gan. ³⁹ A nɔbinnaa pɔɔ, a fere la ka a pɔɔ na nan kuli sere na be la o sere zie o sere nyovore zaa pɔɔ. Kye ka o sere wa kpi, o taa la sori ka o kuli nee zaa o nan boɔ, kye see ka a sobɔ be a Daɗna deme pɔɔ. ⁴⁰ Kye maa teeron pɔɔ, a pɔɔ ɗa pɔɔ na pe le la yaga ka onɔ kyã waa le o nan da waa—kye N teere ka N men taa la a Naanmen See.

8 Bondirii Ba Nan Maale Ko Tebe Pampana, a kyaare ne a boma na ba nan de maale boɔ ko tebe, te boɔ la ka te zaa taa la boɔmmo. Boɔmmo man fuuro la, kye ka boɔmmo meere duoro. ² Kye ka nee zaa nan wa teere ka o boɔ la bon kan, o ba boɔ bon zaa sere, a sen le o nan da naa boɔ. ³ Kye ka nee na zaa wa boɔ Naanmen, Naanmen boɔ la a nee na sobɔ. ⁴ A le pɔɔ, a kyaare ne a bondirii ba nan de maale boɔ ko tebe, te boɔ la ka teo ba e bon zaa a donɛ pɔɔ, kye ka Naanmen zaa ba la kyebe ka bonyena yon naane. ⁵ Bonso, ka a sãã wa ka ana ba nan boɔ ka ɗmeme bebe, ka a be la sazu bee tenɛ zu, (kye “ɗmeme” yaga ane “daɗneba” yaga bebe la), ⁶ kye tenee zie, Naanmen yena yon la bebe—a Saa. Onɔ zie la ka boma zaa yi wa, kye te men yi la O zie. Kye Daɗna yena yon bebe, Onɔ la Yesu Kristo. A yi O zie la ka boma zaa wa, kye a men yi la O zie ka te voor. ⁷ Kye a boɔmmo ɗa ba be nee zaa zie. Nobɔ mine kyã milli la ne tebe, ka ba nan wa di a bondirii ɗa taaba, ba man teere la ka boɔ la ka ba da maale ko tebe. A ba teeron nan ba taa kpɛã, a ba la e teeron son. ⁸ Kye bondirii ba tara te pe le ne Naanmen. Bonso, ka tenee wa di, a ba wuli ka te waa

la velaa, bee ka tenee ba di, a ba wuli ka te lee waa la faa. ⁹ Kye ye gu ka ye ta e ka a ye fanj na waa gbɛ-ɲme kuuri ko balan nanj ba taa fanj. ¹⁰ Bonso, ka nee na zaa nanj taa teeronj baalonj nye fɔɔ nanj taa bɔmmo, ka fo dire tebe puoru die poɔ, o kon wa di bon na ba nanj maale ko tebe kperaa le? ¹¹ Kye a na yi a fo bɔmmo zie la ka a yɔɔ nanj ba taa kpɛã na bɔre wɛ, kye a o zuinj la ka Kristo kpi. ¹² Kye ka yenee wa maale yelbieri kyaare ne a yɔɔmine, a enj ba baalonj a ba teeronj nanj ba taa kpɛã poɔ, ye maale la yelbieri kyaare ne Kristo. ¹³ A le poɔ, ka bondirii na venj ka n yɔɔ ɲme gbere, N kon lee ɔɔ nene togtogi, a ta la venj ka n yɔɔ ɲme gbere le.

9 N ba e a potuuro bee? N ba so mmeɲɛ bee? N da ba nye a te Daɲna Yesu Kristo, bee? Yenee ba e n tomɔ tɔɔ a Daɲna enj bee? ² Ka Maa kon e potuuro ba mine zie, ne le zaa, N serɛn waa la le ye zie. Bonso, yenee la n potuuronj `lego a Daɲna enj. ³ A ɲaa la n noɔre lee-teroo ko balan nanj zenj dire n serɛɛ. ⁴ Te ba taa sori ka te di bondirii kye nyu bee? ⁵ Te ba taa sori ka te de te pɔɔɔɔ nanj sage de ka ba pɔge te kyene, a na a potuuribo mine ne a Daɲna yɔɔmine ane Sefas nanj manj ere? ⁶ Bee Maa ne Barnabas yonj la ba taa sori ka te bare a tomɔ? ⁷ Anj la tonɔ sogya tomɔ kye lee yɔɔɔ omeɲɛ? Anj la manj enj tewɔɔ weɛ kye ba manj di o wɔɔɔ? Anj la kyeene donne kye ba nyuuro a donne beronj? ⁸ N yeli la ama a na nensaala bee? A nɔbinnaa menj ba yeli a le? ⁹ Bonso a ɲmaa la biɲ a Moses nɔbinnaa poɔ: "Ta `lej a naakoɔraa na noɔre nanj nebre a bombie." Naanmen ba taa a naakoɔraa teeronj bee? ¹⁰ A serɛn e la te zuinj la ka o yeli ama? Yelmeɲɛ, ba ɲmaa la anja a te zuinj, ka a onɔ sobɔ nanj kɔ ane onɔ nanj ɲme, a senj ka ba e a le a niɲe teeronj kyelloo poɔ, ba nanj na teere ka ba na ponj a bonkyeere. ¹¹ Ka tenee bore seelonj bombie a ye poɔ, a na waa la bontegronj ye zie ka te na kye enjanonj boma ye zie? ¹² Ka ba mine wa ponj a fanj na ye zie, te menj kon tɔɔ taa ka a ganj le bee? Kye te da ba tu a fanja sobiri na; a le puorinj, te dire la kannyiri ye le zaa poɔ, ka te ta pigi Kristo yelnoore sobiri. ¹³ Ye ba bɔɲ ka balan nanj tonɔ a Naanmen Yiri bonsonne zie manj nye la ba diu a Naanmen Yiri poɔ, kye ka balan menj nanj tonɔ a Naanmen Yiri altar zie manj ponj a bon na ba nanj manj de maale ne a bɔɔre? ¹⁴ A le menj poɔ, a Daɲna menj maale la biɲ ka a balan nanj kanna a yelnoore kannoo, ka ba nye ba diu a yelnoore poɔ. ¹⁵ Kye N ba de ama zaa sobie. Kye N menj ba ɲmaara ama ka ye na e a taaba ko ma. Ka Maa kpi, a na waa la velaa ganj nee na pigi n fuuru sori. ¹⁶ Kye ka Maa wa kanne a yelnoore, N ba taa ye le zaa N nanj na tɔɔ fuuro ne, bonso a fere ma la ka N kanne. Ye le na nyɔge ma la ka Maa ba kanne a yelnoore! ¹⁷ Bonso, ka Maa kanne a mmeɲɛ boɔbo zuinj, N taa la yɔɔre, kye ka a nanj ba e mmeɲɛ boɔbo, N taa la a tonnoore na ba nanj ko ma. ¹⁸ Bonj pãã la n yɔɔre? Ka Maa nanj kanna a yelnoore, ka N na tɔɔ tere o ka daaro

kyebe, a venj ka N ba tu a fanja sobiri poɔ, a yelnoore poɔ. ¹⁹ Ne le N nanj waa wele kye ba e nee zaa soobo, N maale la mmeɲɛ gbanjbaa ko nobɔ zaa, a na tɔɔ nye nobɔ yaga n zie. ²⁰ A Gyu deme zie, N waa la na Gyu nee, ka N na tɔɔ mɔgle a Gyu deme. A balan nanj be a nɔbinnaa pulinj, N waa la na kanj na menj nanj be a nɔbinnaa pulinj, ka N na tɔɔ mɔgle a balan nanj be a nɔbinnaa pulinj. ²¹ A balan nanj ba taa a nɔbinnaa zie, N waa la na kanj nanj ba taa nɔbinnaa (ne le zaa N ba yi a Naanmen nɔbinnaa poɔ kye be Kristo nɔbinnaa pulinj), ka N na tɔɔ mɔgle a balan nanj ba taa a nɔbinnaa. ²² A balan nanj ba taa fanj zie, N waa la na nee nanj ba taa fanj, ka N na tɔɔ mɔgle a balan nanj ba taa fanj. N waa la boma zaa ko nobɔ zaa, ka sobiri kanj zaa poɔ, N na tɔɔ faa ba mine. ²³ N ere la ama zaa a yelnoore zuinj, ka N na tɔɔ waa ye lantaalonj ponj tasobɔ. ²⁴ Ye ba bɔɲ ka zoobu poɔ, a zozoro zaa manj zo la kye bonyenaa yonj la manj nye a yɔɔre? Zo le ye nanj na tɔɔ zo a nye a yɔɔre. ²⁵ Nee zaa nanj kpeere a gantaalonj poɔ, manj taa la omeɲɛ velaa ye le zaa poɔ. Ba manj e la le ka ba nye a zo-de-wɛɛ sobɔ zupile nanj kon bɔɲ kɔɔre; kye tenee, te manj e la le ka te nye zo-de-wɛɛ sobɔ zupile nanj kon bɔɲ baare. ²⁶ A le poɔ, le ka N menj zoro kye ba bonno; N ba zɔɔɔ a na nee nanj ɲmeere seseɛ. ²⁷ Kye N ɲme la n enjan kye maale o n gbanjbaa ka N ta venj, sobiri kanj zaa poɔ, ka Maa wa kanne kannoo ko ba mine baare, ka Mmeɲɛ waa nenweɛ.

10 Israel Saakommene Sanj Kpããnoo Kye, yɔɔmine, N ba boɔɔ ka ye ta bɔɲ a yelmeɲɛ, ka te saakommene zaa da be la a zanzugo pulinj, kye ba zaa da kpe la te yi a mane poɔ. ² Ba zaa da de la Moses suobu a zanzugo ne a mane poɔ. ³ Ba zaa da lanj di la seelonj bondiyenaa, ⁴ kye lee nyu a seelonj bonnyuuri yenaa, bonso, ba manj nyu la a seelonj piiri na zie, nanj beele ba. A piiri na la Kristo. ⁵ A la lee, Naanmen poɔ da ba pele ne ba yaga zie, ka ba enjama da yaare a we-gyanj zaa poɔ. ⁶ Kye ama zaa waa la mannoo ko te, a wuli te ka te ta de te sukyie enj boɔbo faare poɔ, a na ba menj nanj da e. ⁷ Ye ta waa tebe deme a na ba mine nanj da waa; a senj na ba nanj ɲmaa biɲ: "A nobɔ da zenj la ka ba di kye nyu kye pãã iri te deene." ⁸ Ye ta venj ka te tonj pɛɛpɛɛ tomɔ a na ba mine nanj da e, kye bebiyenaa poɔ, ba mine turi lezere ne ata da le la kpi. ⁹ Ye ta venj ka te gyenne Kristo, a na ba mine menj nanj da e ka weere sanj ba bare. ¹⁰ Kye ye ta boobu ye le a na ba mine menj nanj da e ka a Saɲnaa Sobɔ da sanj ba bare. ¹¹ Kye ama zaa wa la ba zie ka a manne wuli ba. Ba menj da ɲmaa la biɲ ama zaa ka a waa toortago ko te, a tenee nanj nye ka a sanj baaro sanj zaa peele la. ¹² A le pãã, venj ka a nee na nanj teere ka o are la, kaara velaa ka o ta le. ¹³ Gyennoo zaa ba nyɔge ye ka nensaala naane manj nye. Kye Naanmen e la a sobɔ ye nanj na tɔɔ sage ne; O kon bare ka gyennoo nyɔge ye ganj le ye nanj na tɔɔ. O menj na tere la sobiri lanj ne a gyennoo ka ye tɔɔ zo yi a

kye are kpěã a gyennoo ποκ. Tebe Tigri Ane A Daḡna Zimaane Diu ¹⁴ A le ποκ, yenee N nanḡ naḡ, ye zo yi tebe yeḡe ποκ. ¹⁵ N yeli la a na N nanḡ yeḡe korḡ dḡḡḡ nanḡ taa yeḡ, ye di yemenne seḡe ne bon na N nanḡ yeli. ¹⁶ A bareka puoru kḡp na te nanḡ maḡ de puori ne, a ba e a Kristo zěẽ lantaalonḡ bee? Kye a boroboro te maḡ ḡmaa, a ba e a Kristo enḡan lantaalonḡ bee? ¹⁷ A boroboro yena a yonḡ la bebe. Le la so ka tenee nanḡ waa yaga, waa la enḡan bonyena a, a te zaa nanḡ lanḡ a boroboro yena a na. ¹⁸ Ny e Israel nensaalonḡ yeḡ: A balanḡ nanḡ maḡ di a bḡḡr-maal boma, ba maḡ ποκ la a altar zie bee? ¹⁹ N pãã yeḡe la bonḡ? N yeḡe la ka a teo e la bon kanḡ, bee a bon na ba nanḡ de maale bḡḡre ko tebe e la bon bee? ²⁰ A ba e le. A lee e ka a boma na a Tendaa deme nanḡ maḡ de maale ne bḡḡre, ba maḡ de la maale ne bḡḡre ko kḡntḡḡḡ, a ba e Naanḡmen, kye N ba boḡḡ ka ye lanḡ ne kḡntḡḡḡ. ²¹ Ye kon tḡḡ nyu ne a Daḡna kḡp lanḡ ne kḡntḡḡḡ kḡp meḡ. Ye kon tḡḡ lanḡ ne a Daḡna tabol kye lanḡ ne kḡntḡḡḡ tabol meḡ. ²² Te boḡḡ la ka te e ka a Daḡna taa nyuuri bee? Te taa la kpěã ḡanḡ O bee? ²³ Bon zaa taa la sori ko ma, kye a ba e bon zaa la taa tḡḡḡ. Bon zaa taa la sori ko ma, kye bo-ma zaa ba meere duoro. ²⁴ Ta veḡ ka nee zaa boḡḡ omeḡe bonveele, kye veḡ ka kanḡ zaa boḡḡ bonveele ko o taaba. ²⁵ Ye na tḡḡ ḡḡ nene ba nanḡ korḡḡ daa ποκ, kye ta soore sooro zaa a ye teeronḡ zuinḡ, ²⁶ bonso, “A Daḡna so a teḡe zu ane bon zaa nanḡ be o ποκ.” ²⁷ Ka nee nanḡ ba sage de wa boḡle ka ye di ne o, kye ka ye boḡḡ ka ye gaa, ye di bon na zaa ba nanḡ biḡ ye niḡe kye ta sooro sooro zaa a ye teeronḡ zuinḡ. ²⁸ Kye ka nee wa yeli ye, “Na la ka ba de maale bḡḡre ko tebe,” ta le di, a nee nanḡ yeli ko ye teeronḡ zuinḡ: Bonso, “A Daḡna so a teḡe zu ane bon zaa nanḡ be o ποκ.” ²⁹ N yeḡe la a nee na sobḡ teeronḡ yeḡe, a ba e a yenee teeronḡ. A le ποκ, bonḡ la so ka nee kanḡ tḡḡ di n weelonḡ seḡe a seḡ o teeronḡ? ³⁰ Ka Maa wa di ne bareka puoruu, bonḡ la so ka ba yeli faalonḡ n zie a bon na N nanḡ di ne bareka puoruu zuinḡ? ³¹ A le pãã, ka yenee wa di bee nyu, bee bon na zaa ye nanḡ e, ye e a zaa a Naanḡmen enḡno zuinḡ. ³² Ta e ka nee kanḡ zaa ḡme ḡbere, ka ba e la Gyu deme, Grik deme, bee Naanḡmen puoru deme— ³³ a seḡ na N maḡ boḡḡ ka N peḡe nee zaa ποκ, yeḡe zaa ποκ. Bonso, N ba boḡḡ mmeḡe tḡḡ, kye nenyaga zaa tḡḡ la, ka ba na tḡḡ nye faabo.

11 Ye tḡḡḡ ma, a na N nanḡ tḡḡḡ Kristo. ² Kye N pugi ye la, yḡḡmine, ne le ye nanḡ maḡ teere ma yeḡe zaa ποκ, ka ye meḡ tuuro a noḡre a seḡ le N nanḡ da manne ko ye. ³ Kye, N boḡḡ la ka ye bḡḡ ka dḡḡ zaa zu-sobḡ la Kristo, kḡḡ meḡ zusobḡ la dḡḡ, kye ka Kristo meḡ zusobḡ e Naanḡmen. ⁴ Dḡḡ zaa nanḡ puoro bee kan-na kannoo kye kḡḡe o zu, enḡe la omeḡe zu vi. ⁵ Kye ka kḡḡ zaa nanḡ puoro bee kanna kannoo kye ba kḡḡe o zu, o meḡ enḡe la o zu vi, ka a seḡ na ba ponḡ la o zu. ⁶ Bonso, ka kḡḡ ba wa `lenḡ o zu kḡḡe, veḡ ka ba ḡmaa

o zukḡlonḡ bare; kye ka a na wa te waa vi ka kḡḡ ḡmaa o zukḡlonḡ bare bee ponḡ o zu, veḡ ka o `lenḡ o zu kḡḡe. <sup>7</sup> Bonso, a ba seḡ ka dḡḡ `lenḡ o zu kḡḡe, o nanḡ e a Naanḡmen waalonḡ ne O enḡno; kye kḡḡe e la dḡḡ enḡno. ⁸ Bonso, dḡḡ ba yi kḡḡe zie, kye kḡḡe yi la dḡḡ zie; ⁹ ba meḡ da ba iri dḡḡ ko kḡḡe, kye kḡḡe la ka ba iri ko dḡḡ. ¹⁰ A ḡaa zuinḡ ane a malkere zuinḡ, a seḡ la ka kḡḡe taa fanḡ wulu kanḡ a dḡḡle o zu. ¹¹ A le ποκ, kḡḡe ba e o yonḡ dḡḡ zie, kye dḡḡ meḡ ba e o yonḡ kḡḡe zie a Daḡna enḡ. ¹² Bonso, a na kḡḡe nanḡ yi dḡḡ zie, le meḡ la ka dḡḡ meḡ yi kḡḡe zie. Kye boma zaa yi la Naanḡmen zie. ¹³ Ye di a yeḡe seḡe yemenne ποκ: A tu la sori ka kḡḡe puoro Naanḡmen kye ba `lenḡ o zu kḡḡe bee? ¹⁴ A nensaala meḡe waalonḡ ba wuli ye ka dḡḡ nanḡ wa taa zukḡlonḡ wogri, ka a waa la vi o zie, ¹⁵ kye ka kḡḡe wa taa zukḡlonḡ wogri, a maḡ waa la enḡno ko o? Bonso, Naanḡmen ko o la zukḡlonḡ ka a waa o bompḡḡe. ¹⁶ Ka nee zaa wa boḡḡ ka o ḡme nḡkpeene ama zuinḡ, te ba la taa eronḡ zaa, kye Naanḡmen puoru deme zaa ποκ, ba meḡ ba la taa eronḡ kanḡ zaa. ¹⁷ A yeḡe ḡa N nanḡ wullo ye ποκ, N ba pugi ye, bonso, a ye lammo maḡ taa la yelsanḡne nanḡ ḡanḡ a yelveele. ¹⁸ Bonso, a yeḡe danwěẽ sobḡ la, N wonḡ la ka yenee wa lanḡ taa a na puoru deme, ka weloo maḡ be la ye ποκ, kye N teere ka N meḡ sage de la le. ¹⁹ Bonso, a seḡ la ka ye meḡ taa teeronḡ teḡeḡe a ye ποκ, ka balanḡ na Naanḡmen nanḡ sage de na sãã la ye zie. ²⁰ A le ποκ, ka yenee wa lanḡ taa, a bondirii ye nanḡ di ba e a Daḡna zi`maa bondirii. ²¹ Bonso, ye nanḡ maḡ dire, ye kanḡ zaa maḡ dire la omeḡe bondirii kye ba kyelle nee zaa, ka kanḡ meḡ taa kḡḡ kye kanḡ meḡ kuoli dãã. ²² Ye ba taa yie ye nanḡ na maḡ kpe di kye nyu bee? Bee ye ba enḡe a Naanḡmen puoru deme, kye ere vi yeḡe korḡ a balanḡ nanḡ ba taa bon zaa? Bonḡ la ka N na yeli ko ye? N na pugi ye la a yeḡe anḡa ποκ? N ba pugi ye! ²³ Bonso, a bon na N nanḡ de a Daḡna zie, N meḡ de la ko ye: A ten-soḡ na ba nanḡ da iri de O ko ba, a Daḡna Yesu da de la boroboro, ²⁴ kye O nanḡ wa puori bareka puoruu, O ḡmaa la a boroboro kye yeli, “De di. N enḡan la anḡa N nanḡ ḡmaa ko ye; ye ere a ḡaa a maḡ teere N yeḡe.” ²⁵ A le meḡ la, ba nanḡ da di a zi`maa diu baare, O de la a kḡḡ a yeli, “A kḡḡ ḡa la a nḡlanḡ paala a N zěẽ ποκ; sanḡ na zaa ye nanḡ nyuuro a, ye ere a ḡaa a maḡ teere N yeḡe. ²⁶ Bonso, sanḡ na zaa ye nanḡ wa ḡḡ a boroboro ḡa kye nyu a kḡḡ ḡa ποκ, ye kanna la a Daḡna kũũ yeḡe kye gu ka O wa te wa. ²⁷ A le pãã, nee na zaa nanḡ na ḡḡ a boroboro kye nyu a Daḡna kḡḡ ποκ kye ba seḡ ne, na maale la yelbieri kyaara ne a Daḡna enḡan ane O zěẽ. ²⁸ Kye ye veḡ ka nee maḡ gyeḡe iri omeḡe kye pãã veḡ ka o ḡḡ a boroboro kye nyu ne a kḡḡ. ²⁹ Bonso, nee zaa nanḡ dire kye nyuuro kye ba seḡ ne, o dire la kye nyuuro sanḡ-baroo korḡ omeḡe kye ba teere bḡḡ ka a Daḡna enḡan la. ³⁰ Le la so ka ye yaga zie a ye ποκ waa baalonḡ le kye beere, kye ka ye yaga zie meḡ ḡbire. ³¹ Kye ka tenee di temenne seḡe, te da naa kon nye seḡe diu. ³² Kye ka

tenee wa nye serɛɛ diu, te nye la dɔgrɔŋ wuluu a Daŋna zie, ka te ta nye saŋnaa ne a donɛɛ deme. ³³ A lɛ pãã, n yɔɔmine, ka yenee wa laŋ taa a na di, ye maŋ kyelle taaba. ³⁴ Ka kɔŋ wa kpe kaŋ zaa, veŋ ka o di omeŋe yiri poɔ, ka ye ta nye saŋnaa ka yenee wa laŋ taa. Kye ka Maa wa te wa, N na maale la a yeŋe naŋ kyere.

12 Yɔɔmine, N ba boɔɔ ka ye ta boŋ a seelon kyɔgtaare yeŋe. ² Ye boŋ la ka ye naŋ da waa Tendaa deme, ba da tage de ye la ko tebe naŋ kon tɔɔ yeli yeŋe. ³ A lɛ poɔ, N yeli ko ye la ka nee zaa naŋ yeŋe ne a Naanmen See kon tɔɔ yeli, “Veŋ ka Yesu nye ŋme-ɛŋ,” kye kaŋ zaa kon yeli, “Yesu la a Daŋna,” ka a Sekyerete naane. ⁴ Kyɔgtaa pareɛ waa la yaga, kye See bonyenaa la bebe. ⁵ Tomɔ pareɛ waa la yaga, kye Daŋna bonyenaa la bebe. ⁶ Tontone pareɛ waa la yaga, kye Naanmen yenaa la tonɔ a zaa nobɔ zaa zie. ⁷ Kye Naanmen de la a See sããbo ko nee kaŋ zaa ka a waa tɔɔ ko ba zaa. ⁸ O ko la kaŋ a yeŋ yelbiri ka a yi a See zie, a ko kaŋ na meŋ boɔɔ yelbiri ka a meŋ yi a See na zie, ⁹ a ko kaŋ meŋ sagdeu, ka a yi a See na zie, ko kaŋ meŋ sammo kyɔgtaare ka a yi a See na zie, ¹⁰ ko kaŋ na meŋ tonseele tomɔ, ko kaŋ meŋ Nmen-noɔr tomɔ, a ko kaŋ ka o tɔɔ wele boŋ seere, ko kaŋ ka o na tɔɔ yeli yeŋe ane kɔkɔɛɛɛɛ, kye kyãã ko kaŋ ka o na tɔɔ manne a kɔkɔɛ zaa tɛge. ¹¹ Kye ama zaa e la a See bonyenaa na tomɔ, kye O de la ko kaŋ zaa a seŋ lɛ Onɔ naŋ boɔɔ. ¹² Bonso, a engan e la bonyeni, ne lɛ zaa o naŋ taa ziiri yaga. O ziiri naŋ waa yaga, kye a laŋ la taa e engan bonyeni. Lɛ meŋ la ka a waa Kristo zie. ¹³ Bonso, te zaa de la suobu See bonyena zie a waa engan bonyena—ka te waa la Gyu deme bee Grik deme, gbaŋgbaare bee nenweere—ka a e ka te zaa de a See bonyena a nyuuro ne. ¹⁴ Bonso, a engan ba e zibonyeni kye ziiri yaga la. ¹⁵ Kye ka gberɛ wa yeli, “N naŋ faa ba e nu, N ba poɔ a engan poɔ,” a lɛ poɔ, o ba e a engan zie kaŋ bee? ¹⁶ Kye ka a toori meŋ wa yeli, “N naŋ ba e nimiri, N ba poɔ a engan poɔ,” a lɛ poɔ, o ba e a engan zie kaŋ bee? ¹⁷ Ka a engan zaa meŋ da waa nimiri, yeŋ la ka a wonnuŋ na be? Ka a engan zaa meŋ da waa wonnuŋ, yeŋ la ka a nyuubu na be? ¹⁸ Kye pampana, Naanmen biŋ la zie kaŋ zaa a engan poɔ ka a seŋ lɛ O naŋ boɔɔ ka a waa. ¹⁹ Kye ka a ziiri zaa da waa ziyenaa, yeŋ ka a engan da naa be? ²⁰ Kye a na a naŋ e, ziiri yaga bebe la, kye engan bonyena na la. ²¹ A nimiri kon tɔɔ yeli ko nu, “N ba boɔɔ fo!” A zu meŋ kon tɔɔ yeli ko gbeɛ, “N ba boɔɔ ye!” ²² Kye a ziiri na naŋ be a engan eŋe a waa na a ba taa faŋ, sereŋ e la a zikponni. ²³ A ziiri na te naŋ teere ne vi, te maŋ de la ka ama taa la tɔɔ yaga; kye a te ziiri naŋ ba veɛɛ, meŋ na taa la veelon yaga. ²⁴ Kye ka te zie naŋ veɛɛ, a ba fere ka te kaara a zie. Kye Naanmen laŋ la a engan taa a e ka a zie naŋ ba veɛɛ ka o taa tɔɔ yaga gaŋ, ²⁵ ka wɛloo zaa ta kyebe a engan eŋe, kye ka o zie zaa da naa taa teeronŋ ŋa tɔ ko

taaba. ²⁶ Ka zie kaŋ wa nye woore, zie zaa nye la woore ne o; ka a zie kaŋ wa nye eŋno, a zie zaa maŋ dire la noɔ ne o. ²⁷ Pampana, ye e la Kristo engan, kye ye kaŋ zaa e la zie kaŋ. ²⁸ Kye a balan Naanmen naŋ da iri biŋ a puoru deme poɔ: A danwɛɛ sobɔ la potuuribo, a ayi sobɔ la Nmen-noɔr deme, ka a ata sobɔ la wuliwullibo. A lɛ puoriŋ, o ko la tonseele, ane sammo kyɔgtaare, ane sommo tomɔ, ane zikaareba tomɔ, ane kɔkɔɛɛɛɛ. ²⁹ Ba zaa waa la potuuribo? Ba zaa waa la Nmen-noɔr deme? Ba zaa waa la wuliwullibo? Ba zaa tonɔ la tonseele? ³⁰ Ba zaa taa la sammo kyɔgtaare? Ba zaa yeŋe la kɔkɔɛɛɛɛ? Ba zaa manna la a kɔkɔɛ tɛge? ³¹ Kye ye eŋ nimizee a boɔɔ a kyɔgtaare naŋ zuo. Kye pampana, N na wuli ye la a sobivelaa naŋ zuo.

13 Ka Maa de nensaala ane malkere kɔkɔɛ yeli ne yeŋe, kye ba taa noɔmmo, N waa la na gbelime bee sembol naŋ pɔgrɔ gɔmɔ. ² Ka Maa taa a Nmen-noɔr sobɔ kyɔgtaa a tɔɔ boŋ yelsɔgle zaa ane boɔɔ zaa tɛge, kye ka Maa wa taa sagdeu na tɔɔ viiri tanne, kye ba taa noɔmmo, N ba waa bon zaa. ³ Ka Maa de n boma zaa ko nambaaleba, kye veŋ ka ba iri de n engan eŋ vũ zeele poɔ, kye ba taa noɔmmo, N kon nye tɔɔ zaa. ⁴ Noɔmmo maŋ taa la kannyiri ane nimibaalonŋ. Noɔmmo ba taa nyuuri, noɔmmo ba fuuro, o meŋ ba e pɔloo. ⁵ O ba e ba-eŋne eŋoŋ, o ba maŋ boɔɔ omeŋe boɔbo, o ba maŋ nye suuri wiẽũ lɛ, o ba maŋ teere a nobɔ efaare. ⁶ Noɔmmo ba dire noɔ ne yelbatori, kye o dire la noɔ ane yelmeŋe. ⁷ O maŋ are la gbeŋgbeŋ yeŋe zaa poɔ, a sage de yeŋe zaa, a maŋ taa kyelloo yeŋe zaa poɔ, kye maŋ dire kannyiri yeŋe zaa poɔ. ⁸ Noɔmmo kon boŋ ŋmaa bare. Kye be Nmen-noɔr sobɔ yelbie naŋ be, ba na bare la; ka kɔkɔɛ wa bebe, ba na bare la gɔmɔ; be boɔɔ naŋ be, o na tɔle la gaa. ⁹ Bonso, te boŋ la a kyelle, kye te kanne la a Nmen-noɔr yeŋe a kyelle poɔ, ¹⁰ kye a saŋ na a bon na naŋ ta o tao wa te wa, a bon na naŋ e bonkyelle na tɔle la gaa. ¹¹ N naŋ da waa bibile, N da maŋ yeli la yeŋe a na bibile, N da maŋ teere la a na bibile, N da maŋ de la yeŋe a na bibile. Kye N naŋ wa ta nee, N bare la bibiilun yeŋe. ¹² Kye pampana, te ba nyere temenne vela, a na te naŋ kaara kyaala kaŋ poɔ; kye te na lee nyere la velaa. Pampana, N taa la boɔɔ kyelle, kye N na lee boŋ la a na ba meŋ naŋ boŋ ma. ¹³ Kye pampana ŋa, ama ata la kyere: sagdeu, kyelloo, ane noɔmmo. Kye ama zaa poɔ, noɔmmo la a zusobɔ.

14 Tuuro a noɔmmo sobiri a pãã boɔɔ seelon kyɔgtaare, kye sereŋ boɔɔ ka ye kanne a Nmen-noɔr kannoo. ² Bonso, nee zaa naŋ yeŋe ne kɔkɔɛ kaŋ, ba yeŋe korɔ nensaaleba kye Naanmen la. Bonso, nee zaa ba maŋ boŋ o yeŋe tɛge, o naŋ maŋ yeŋe yelsɔglaa a see eŋe. ³ Kye a sobɔ na naŋ kanna a Nmennoɔr kannoo, maŋ yeŋe la korɔ nensaaleba ka ba na tɔɔ me la do a nye dɔre-eŋ ane sukyidiibu. ⁴ A sobɔ na naŋ yeli yeŋe ne kɔkɔɛ kaŋ maŋ meere la omeŋe duoro, kye a sobɔ na naŋ kanne a Nmennoɔr kannoo maŋ meere duoro la a

puoru deme. ⁵ N boɔɔ la ka ye zaa yeli yeɛ ne kɔkɔe, kye N serenɔ boɔɔ la ka ye kanne a Nmen-noɔr kannoo. Bonso, a kaɲ na naɲ kanne a Nmen-noɔr kannoo gaɲ la a kaɲ na naɲ yeli yeɛ ne kɔkɔe, see ka o lee manne a kɔkɔe tɛge ka a puoru deme tɔɔ lee me do. ⁶ Kye pampana, yɔɔmine, ka Maa wa ye zie a wa yeɛ ne kɔkɔe, boɲ tɔɔ la ka N taa a ye zie ka N yeli yeɛ ko ye a yi a sããbo kaɲ bee boɔɔ kaɲ bee Nmen-noɔr kannoo kaɲ bee wulu kaɲ naane? ⁷ A le meɲ poɔ, a boma na naɲ ba voorɔ kye poɔɔ goɔɔ, a na a welee bee ko-rengyo, wolo ka nee na boɲ a goɔɔ na a welee bee ko-rengyo naɲ maale ka a konni wa sãã tɛtɛtɛ naane? ⁸ A la lee, ka eele ba koɲ ka a yi vela, aɲ la na kyɔgre gu zɔɔre? ⁹ Le poɔ, a be la ye zie. Ka ye ba yeli ne yelbie na ba naɲ maɲ woɲ a ye kɔkɔre poɔ, wolo ka nee na boɲ bon na ye naɲ yeɛ? Ye na yeɛ eɲne la sɛsɛe poɔ. ¹⁰ Bonnoɲ kyebe, kɔkɔre yaga be la a donɛe poɔ, kye kaɲ zaa kyebe naɲ ba taa wonnuɲ. ¹¹ A le, ka Maa pãã ba boɲ a kɔkɔre tɛge, N e la saana a sobɔ naɲ yeɛ zie, ka o meɲ waa saana n meɲ zie. ¹² Le, a be la ye zie. Ye naɲ serenɔ boɔɔ seelon kyɔgtaare, ye e anee ne a kyɔgtaare naɲ na me a puoru deme ka ba do. ¹³ A ŋaa zuɲ, veɲ ka a nee naɲ yeɛ kɔkɔre kaɲ poɔ ka o puoro ka o na tɔɔ lee manne le o naɲ yeli. ¹⁴ Bonso, ka Maa puori kɔkɔre kaɲ poɔ, n see puoro la, kye n teeronɔ ba taa tɔɔ zaa. ¹⁵ Boɲ pãã la? N na puoro la ne n see, kye N meɲ na puoro la ne n teeronɔ. N na yeli la ne n see, kye N meɲ na yeli la ne n teeronɔ. ¹⁶ Bee, ka fɔɔ wa pugro Naanmen ne fo see, wolo la ka a nee naɲ poɔ a balan naɲ ba boɲ a tɛge zie na tɔɔ yeli, "Amen" a fo bareka puoruu zuɲ, o naɲ ba boɲ a bon na fo naɲ yeɛ? ¹⁷ Yelmeɲe, fo puoro la a bareka puoruu velaa, kye a nee na kaɲ ba nye meɲduoruu. ¹⁸ N puori la Naanmen bareka, N naɲ yeɛ kɔkɔe yaga gaɲ ye zaa zuɲ. ¹⁹ Kye a puoru deme poɔ, N na lee boɔɔ la ka N yeli yelbie anuu naɲ yi n teeronɔ zie, ka N na tɔɔ meɲ wuli ba mine, gaɲ yelbie turi pie kɔkɔre kaɲ poɔ. ²⁰ Yɔɔmine, ye bare bibilli teeronɔ. A efaare eronɔ poɔ, ye waa na bibilli, kye a ye teeronɔ poɔ, ye waa na onɔ naɲ ta nee. ²¹ A noɔbinnaa poɔ, ba ŋmaa la biɲ: "Ne kɔkɔtɛtɛtɛ, ne noɔbeɛ tɛtɛtɛ N na yeli la yeɛ ko a nobɔ bama, kye ne a le zaa, ba kon kyelle ma," a Daɲna la yeli. ²² A kɔkɔe pãã e la mannoo, kye a ba e mannoo ko balan naɲ sage de, kye a e la mannoo ko balan naɲ ba sage de. Kye Nmen-noɔr kannoo ba wa ko balan naɲ ba sage de, kye a wa la ko balan naɲ ba sage de. ²³ A le pãã, ka a puoru deme zaa wa laɲ taa ziyenaa, ka ba zaa yeɛ ne kɔkɔe, kye ba mine naɲ ba boɲ a tɛge bee basagdeu deme wa kpe, ba kon yeli ka ye yaara la bee? ²⁴ Kye ka ba zaa kanne Nmennoɔr kannoo, ka kaɲ naɲ ba sage de bee kaɲ naɲ ba boɲ a tɛge wa kpe, o na sage ne la ba zaa ka o e la yelbebe sobɔ, ka ba zaa meɲ na nyare o zu, ²⁵ ka o sukyiri yelsɔglaa zaa sãã. Le ka o na le teɲe ne o niɲe a puori Naanmen, a kye pãã yeli, "Naanmen

serenɔ be la ye zie!" ²⁶ Boɲ pãã la, yɔɔmine? Ka yeɛe wa laɲ taa, kaɲ zaa taa la Naanmen yieluɲ, bee wuluu, bee kɔkɔre kaɲ, bee sããbo yelbiri, bee yelmannaa. Ye veɲ ka ama zaa waa meɲduoruu. ²⁷ Ka kaɲ zaa wa yeli ne kɔkɔre kaɲ, veɲ ka nobɔ bayi—ka a ba gaɲ nobɔ bata—ka ba yeli, bonyena, bonyena, kye veɲ ka nem-bonyenaa lee manne a kɔkɔre tɛge. ²⁸ Ka a man-manna ba wa kyebe, veɲ ka a yeliyele poɔge o noɔre a puoru die poɔ, kye veɲ ka o yeli yeɛ ko omeɲe ne Naanmen. ²⁹ Nmen-noɔr deme bayi bee bata la na yeli, kye veɲ ka ba mine pãã di a bon na ba naɲ yeli sɛrɛɛ. ³⁰ Kye ka a sããbo yelbiri wa te wa nee kaɲ naɲ zeɲ zie, veɲ ka a danwɛɛ yeliyele bare o yeɛ. ³¹ Bonso, ye zaa na tɔɔ kanne la, bonyena, bonyena, ka kaɲ zaa tɔɔ zanne, kye ka kaɲ zaa meɲ tɔɔ nye sukyidiibu. ³² A Nmennoɔr deme taa la faɲ a Nmennoɔr deme seere zie. ³³ Bonso, Naanmen ba e buriburi Naanmen kye eɲ maaronɔ Naanmen la. A le a naɲ be a Nmendeme puoru deri zaa zie, ³⁴ veɲ ka ye poɔɔ boɔɔ poɔge ba noɔe a puoru deri poɔ. Bonso, ba ba taa sori ka ba yeli yeɛ, kye a seɲ la ka ba sigri bamenne a na a noɔbinnaa meɲ naɲ yeɛ. ³⁵ Ka ba naɲ wa boɔɔ ka ba soore bon kaɲ yeɛ, veɲ ka ba soore bamenne serbe a yiri poɔ, bonso, a waa la vi ka poɔɔ yeli yeɛ a puoru die poɔ. ³⁶ Bee, ye zie la ka a Naanmen yelbir yi? Bee ye zie yoɲ la ka o wa? ³⁷ Ka kaɲ zaa wa teere ka o e la Nmen-noɔr sobɔ bee seelonɔ sobɔ, veɲ ka o sage ka a bon na N naɲ ŋmaa ko ye e la a Daɲna noɔ-teroo. ³⁸ Ka kaɲ ba boɲ a pare, veɲ ka o ta boɲ a pare. ³⁹ A le poɔ, yɔɔmine, ye e anee te boɔ a Nmen-noɔr sobɔ tomɔ, kye ta pigi ba ka ba ta yeli ne kɔkɔe. ⁴⁰ Kye ye veɲ ka ye ere soɲ bon zaa poɔ ka a meɲ tu sobivelaa.

15 Kye, yɔɔmine, N boɔɔ la ka N e ka ye boɲ a yelnoore N naɲ da kanne ko ye, a yelnoore na ye meɲ naɲ de, kye o eɲe la ka ye meɲ are. ² A yelnoore ŋa poɔ, ye meɲ nye la faabo ka yeɛe wa nyɔge kpɛã ne a yelbiri N naɲ kanne ko ye. Ka le naane, ye sagdeu ba taa tɔɔ. ³ Bonso, N da de la niɲe ko ye a bon na N meɲ naɲ nye, ka Kristo da kpi a te yelbebe zuɲ a seɲ na a Nmaabo naɲ yeli; ⁴ ba da ũ ũ O la, ka O lee iri a beri ata daare, a seɲ na a Nmaabo naɲ yeli; ⁵ kye ka O da sãã Pita zie, kye lee sãã a pie ne bayi zie. ⁶ A yi a le puoriɲ, ka O da sãã yɔɔmine naɲ zuo kɔkɔre anuu, saɲ bonyenaa poɔ. Ba yaga zie kyãã voorɔ la, kye ka ba mine meɲ faa gbire. ⁷ A yi a le puoriɲ, ka O da sãã la Gyems zie kye pãã lee sãã a potuuribo zaa zie. ⁸ A baaraa zaa ka O lee sãã n meɲ zie, a na a nee na zie ba naɲ doɔge kye ka a saɲ ba ta sere. ⁹ Bonso, Maa la a potuuribo zaa bile, kye ka a ba seɲ ka ba boɔle ma potuuro, bonzuɲ, N da maɲ doɔgre la a Naanmen puoru deme. ¹⁰ Kye a Naanmen noɔndeteroo zuɲ, N waa la le N naɲ waa, kye a noɔndeteroo O naɲ ko ma da ba waa ka a ba taa tɔɔ. Kye N da toɲ la kpɛã gaɲ a balan zaa—ka Maa naane, kye a Naanmen noɔndeteroo naɲ

be n zie la. ¹¹ Ka a le pãã, ka Maa la bee balan la, le ka te man kanne, kye le ka ye men sage de. ¹² Kye ka ba nan wa kanne ka Kristo iri yi la kuuni pɔɔ, wɔɔ ka ye mine yeli ka kuuni lee-irun kyebe? ¹³ Kye ka kuuni lee-irun ba wa kyebe, Kristo pãã ba lee iri yi kuuni pɔɔ. ¹⁴ Kye ka Kristo ba wa lee iri, te kannoo pãã ba taa tɔɔ, kye ka ye sagdeu men ba taa tɔɔ. ¹⁵ A le men pɔɔ, ba na de te la ka te waa danse-ziri deme a Naanmen ye le pɔɔ, bonso, te di la dansee ka Naanmen sen la Kristo kũũ pɔɔ. Kye O da ba sen O, ka a nan wa e ka a kuuni ba lee iri. ¹⁶ Bonso, ka O nan ba sen a kuuni, le ka O men da ba sen Kristo. ¹⁷ Kye ka O nan ba sen Kristo, ye sagdeu ba taa tɔɔ, ka ye men kyãã be a ye yelbebe pɔɔ. ¹⁸ A le pãã, a balan men nan gbire a Kristo ene, bore we la. ¹⁹ Ka a nan wa e ka a nyɔvore na yon pɔɔ la ka te taa kyelloo Kristo pɔɔ, te seren waa la nobɔ nan zage ba zaa a nobɔ zaa pɔɔ. ²⁰ Kye pampana, Kristo seren iri la yi a kuuni pɔɔ, a lee waa a wɔɔ danwẽẽ sobɔ a balan nan gbire zie. ²¹ Bonso, kũũ nan faa wa ka a yi nensaala zie, a kuuni lee-irun men wa la ka a yi nensaala zie. ²² Bonso, a na Adam pɔɔ la ka te zaa kpi, le men ka Kristo pɔɔ la ka te zaa na lee iri voorɔ. ²³ Kye kan zaa na taa la omenɛ tuubu: Kristo la a wɔɔ danwẽẽ sobɔ; kye ka Onɔ wa te wa, a balan Kristo nan so pãã na tu la O puorin. ²⁴ Le a baaraa na wa la, a san na O nan wa de a naalon ko a Saa Naanmen, a san na O nan wa e ka a napare zaa ne zikaareba zaa ne fannoo zaa ba la taa fan. ²⁵ Bonso, a na fere la ka O di naalon kye gu ka O wa bin O dɔndɔm zaa O gbɛɛ pulin. ²⁶ A O dɔndɔm pare baara O nan na san la kũũ. ²⁷ Bonso, O bin la boma zaa O gbɛɛ pulin. Kye ka Onɔ wa ye le ka boma zaa be la O pulin, a wuli la ka a Nee na nan bin boma zaa O pulin, ba pɔɔ a pɔɔ. ²⁸ Ka boma zaa wa bin O pulin, a Bidɔɔ menɛ men pãã na sigri la Omenɛ a Onɔ nan bin boma zaa O pulin, ka Naanmen na tɔɔ waa boma zaa, ye le zaa pɔɔ. ²⁹ Bon la ka ba na e, a balan nan de suobu a kũũ zuin, ka kuuni ba la lee iri togtogi? Bon pãã la so ka ba de suobu a kũũ zuin? ³⁰ Bon la so ka te men man be yeltuo pɔɔ gogo zaa pɔɔ? ³¹ A le N nan seren fuuro kyaare ye a te Danɔa Yesu Kristo pɔɔ, le la ka N men man kpi bebiri zaa. ³² Ka Maa zɔɔ ne wɛdon Efesos pɔɔ a nensaala zuin, bon tɔɔ la ka N nye? Ka a kuuni ba wa lee iri, "Ye ven ka te di kye nyu, bonso, bieo te na kpi la." ³³ Ta ven ka belle kpe ye. Tutaa faare man san la eveele. ³⁴ Iri fo gonɔ a tu yeltori, kye ta maale yelbieri, bonso, ba mine bebe la nan ba bon Naanmen. N yeli la ama ka a en ye vi. ³⁵ Kye kan na yeli la, "Wɔɔ la ka kũũ man lee iri? Kye bon ennan la ka ba na taa wa ne?" ³⁶ Fɔɔ dambol sobɔ! Bon na fo nan bore kon bon taa nyɔvore ka onɔ ba kpi. ³⁷ Ka fɔɔ wa bore, fo ba bore a ennan na nan na bebe, kye bombiri la, amine mɔbiri bee bon kan biri la. ³⁸ Kye Naanmen ko o la ennan a na le a nan pe le O pɔɔ, kye bombiri kan zaa, O man ko o la omenɛ ennan. ³⁹ Neme

zaa ba waa taa. Nensaala taa la nen kan, ka donne men taa nen kan, zoma men taa kan, kye a bonagre men taa la kan. ⁴⁰ Tenvelaa ennama men be la be, kye ka tenɛ zu ennama men bebe; kye a tenvelaa ennama taa la enno kan, kye ka a tenɛ zu ennama men taa enno kan. ⁴¹ A nmena men taa la enno bonyena kan, ka a kyũũ men taa a kan, ka a nmarbie men taa a kan; kye ka a nmarbie zaa enno ba sen taa. ⁴² Le la ka a men waa a kuuni lee-irun zie. Ba bore la a ennan a sanɔna pɔɔ, kye o lee iri la a kon bon lee san pɔɔ; ⁴³ ba bore o la vi pɔɔ, o iri la enno pɔɔ; ba bore o la baalon pɔɔ, o lee iri la fan pɔɔ; ⁴⁴ ba bore o la a tenɛ zu ennan, ka o lee iri ne seelon ennan. Tenɛ zu ennan bebe la kye seelon ennan men bebe. ⁴⁵ Le la ka ba nmaa bin: "A nensaala danwẽẽ sobɔ, Adam, da waa la nen-voora"; a Adam pare baara da waa la nyɔvore-teroo see. ⁴⁶ Kye a bon na nan e seelon bon da ba de wẽẽ wa, kye a tenɛ zu bon la, kye ka a seelon bone pãã tu o puorin. ⁴⁷ A nensaala danwẽẽ sobɔ da yi la a tenɛ zu uuron pɔɔ, ka a nensaala ayi sobɔ la a Danɔa nan yi tenvelaa. ⁴⁸ A na a tenɛ zu nee nan waa, le la ka a balan nan yi a tenɛ zu men waa; kye a na a tenvela nee nan waa, le la ka balan nan e tenvela deme men waa. ⁴⁹ Kye a na te nan dan su a tenɛ zu nee waalon, te men na su la a tenvela nee waalon. ⁵⁰ Pampana, a na la ka N ye le, yɔɔmine, ka nene ane zẽẽ kon tɔɔ di a Naanmen naalon gbanon, ka a bonsanɔna men kon tɔɔ di a bone nan ba san gbannon. ⁵¹ Kyelle, N ye le la yelsɔgla kan: Te zaa kon gbire, kye te zaa na nye la leebo— ⁵² wiẽũ le, a nimir zano pɔɔ, a eele pare baara san. Bonso, a eele na peele la, ka a kuuni men na lee iri a kon lee nye sanɔna, kye te zaa na nye la leebo. ⁵³ Bonso, a bonsanɔna na su la bon na nan ba san, kye ka a bon na nan kpi men su a bon na nan kon bon kpi. ⁵⁴ A san na a bonsanɔna nan na su a bon na nan ba san baare, kye a bon na nan na kpi na wa su a bon na nan kon bon kpi, a bon na ba nan nmaa bin pãã na tu la: "Fannoo diu vɔle la kũũ." ⁵⁵ "Yen, kũũ, ka fo tebo be? Yen, yaa, la fo fannoo diu?" ⁵⁶ A kũũ tebo la yelbieri, kye a yelbieri fan la a nɔbinnaa. ⁵⁷ Kye bareka be la Naanmen zie! O ko te la a fannoo diu nan yi a te Danɔa Yesu Kristo zie. ⁵⁸ A le pɔɔ, n yɔɔmine N nan bon, ye are kpẽã, a ta ven ka bon zaa tage ye yi, kye man kyelle yaga a Danɔa tomɔ pɔɔ, bonzuin, ye bon la ka ye tomɔ a Danɔa zie ba waa weele.

16 Pampana, a kyaare la a Nmendeme kyeero deu ye le: Ye e le N nan yeli ko a Galatea puoru die deme ka ba ere. ² A koseera bebiri piilaa zaa, ven ka ye kan zaa man iri libie mine bin, ka a sen le Naanmen men nan son o, ka Maa wa te wa, ka kyeero deu ta kyebe. ³ Kye ka Maa wa ta, a balan ye nan na sage ne, N na de la ba waalon gama ko ba kye ton ba ne a ye kyogtaa ka ba gaa Gyerosalem. ⁴ Ka a nan wa sen ka N men gaa, ba na beele ma la. ⁵ N na wa la ye zie a san

na N nan na kpe yi Masedonea πο, bonso, Masedonea πο la ka N na kpe yi. ⁶ Amine kan, N na kpeere ne ye la, bee N na di ne ye la a uoni, ka ye na tōō son ma a n sobiri πο, benee zaa N nan na gaa. ⁷ N ba boōō ka N nye ye pampana ηa a n sobiri πο, kye N teere la ka N na kpe ne ye la a ta san kan, ka a Daηna wa sage. ⁸ Kye N na zey la Efesos πο kye gu a Pentekost daare, ⁹ bonzuiη, dendore kponη nan taa tōō yuo la ko ma, kye nobo yaga bebe la nan are kyaare ne ma. ¹⁰ Kye ka Temote wa te wa, ye kaara velaa ka o ta zoro dambēē a ye πο, bonso, o tonō la a Daηna tomō na N meη nan ton. ¹¹ A le πο, ta vey ka nee zaa de ka o ba e bon zaa. Kye, ye bare o a sobiri πο ne `maaro ka o na tōō wa n zie, bonso, N kyelle o la lan ne a yōmine. ¹² Kye a kyaare a te yō Apollōs: N da sereη boōō la ka o wa ye zie a lan ne a yōmine. Kye o da ba sage ka o wa pampana ηa, kye o na wa la ka onō wa nye sori. ¹³ Ye gu velaa; are gbenηbenη a sagdeu πο; ye waa na dōō nan taa sukyie; ye taa kpeē. ¹⁴ Vey ka ye ere ye eroη zaa ne

nōmmo. ¹⁵ Ye bōη la ka Stefanos yideme da waa la a wōō danwēē deme Akaya πο, ka ba meη da de bamenne zaa ko a Nmendeme sommo tomō. N sōre ye la, yōmine, ¹⁶ ka ye sigri yemenne ko ama taaba, kye ko nee zaa meη nan tonō ne te a tonō kpeē. ¹⁷ N πο da pele la a Stefanos, Fortonatos, ane Akayakos nan wa ta, bonzuiη a bon na nan da ba kyebe a ye zie, ba da taa la wa ne ko te. ¹⁸ Bonso, ba da wa ne la pennoo a ko n see ane ye seere meη. A le zuiη, ye eη a nobo bama taaba. ¹⁹ A puoru deri deme a Asia paalonη πο, puoro ye la. Akola ane Presella puoro ye la velaa a Daηna eη, a lan ne a puoru deme nan maη lan taa a ba yiri πο. ²⁰ A yōmine zaa puoro ye la. Ye puori taaba ne mooro son. ²¹ Maa Pōl la ηmaa a puoruu ηa ne mmeηe nu. ²² Ka nee zaa ba wa tōō a Daηna Yesu Kristo, vey ka ηmeηe be o zie. Daηna, wa! ²³ Ka a Daηna Yesu Kristo nōndeteroo be ye zie. ²⁴ N nōmmo be la ye zaa zie Kristo Yesu eη. Amen.

2 KORENT

1 Pɔl, nan̄ waa Yesu Kristo potuuro a Naan̄men boɔbo poɔ, ane te yɔɔ Temote, A ko a Naan̄men puoru deme nan̄ be Kɔrent poɔ, lan̄ ne a N̄mendeme zaa nan̄ be Akaya zaa poɔ: ² N̄ndeteroo ane `maaron̄ be ye zie ka a yi te Saa Naan̄men ane a Daŋna Yesu Kristo zie. ³ Pugibu be la Naan̄men a te Daŋna Yesu Kristo Saa, a nyonono Saa, ane a sukyidiibu zaa Naan̄men zie. ⁴ Onɔ la man̄ de sukyidiibu ko te a te yelfere zaa poɔ, ka te men̄ na tɔɔ de sukyidiibu na temenne nan̄ de Naan̄men zie, a ko balan̄ men̄ nan̄ be yelfere zaa poɔ. ⁵ Bonso, a na a Kristo woore nan̄ zuo te en̄e, le la ka te sukyidiibu men̄ zuo a yi Kristo puorin̄. ⁶ Kye ka tenee be yelfere poɔ, a waa la le a ye sukyidiibu ne faabo zuin̄, ka a na tɔɔ e ka ye men̄ taa kannyiri a woore na zaa te men̄ nan̄ nye poɔ. Ka tenee nye sukyidiibu, a men̄ waa la le a ye sukyidiibu ne faabo zuin̄. ⁷ Te kyelloo a te nin̄e teeron̄ poɔ kyaare ne ye, waa la gbengben̄, bonzuin̄, te bɔn̄ ka a sen̄ la le ye nan̄ por̄ ne te a woore poɔ, le men̄ la ka ye na por̄ ne te a sukyidiibu poɔ. ⁸ Te ba boɔɔ ka ye ta bɔn̄, yɔɔmine, a yelfere na te nan̄ nye a Asia paalon̄ poɔ. Te da be la yel-tuo pulin̄ nan̄ gan̄ te fan̄, ka te bare kyelloo zaa a te nyɔvoe poore gba. ⁹ Yelmen̄e, a tenee poore poɔ, te da teere la ka ba da de la ka te sen̄ la kũũ. Kye ama e la ka te ta delle temenne zie kye Naan̄men nan̄ man̄ sen̄ kuuni zie. ¹⁰ O da faa te la yi a kũũ kpon̄ kan̄ poɔ, kye kyãã faara te. O en̄e la ka te teere ka O na kyãã faa te la. ¹¹ Ye men̄ man̄ son̄ te la ne le ye nan̄ man̄ puori ko te. Le ka nobɔ yaga na puori bareka a te zuin̄, ne le te nan̄ da nye n̄ndeteroo a yi a nobɔ yaga puoruu zie. ¹² Bonso, te fuuru la an̄a: Te poteeron̄ di la dansee ka te kyene la a don̄e poɔ ne nimibaalon̄ ne yelkyerete nan̄ yi Naan̄men zie, kye a men̄ waa la yaga ye zie. A ba yi a en̄ganon̄ yer̄ kye a yi la Naan̄men n̄ndeteroo zie. ¹³ Bonso, te ba n̄maa ye le zaa ko ye, ye nan̄ kon tɔɔ kanne bee bɔn̄ a t̄ge. Kye N teere ka ye men̄ na bɔn̄ la a t̄ge a te ta a baaro zie. ¹⁴ Le ye men̄ nan̄ bɔn̄ te ye le f̄ēe le, a na waa la ka ye men̄ bɔn̄ velaa ka ye na tɔɔ fuu la a te zuin̄, a na te men̄ nan̄ na fuuro a ye zuin̄ a Daŋna Yesu bebiri poɔ. ¹⁵ N nan̄ da bɔn̄ an̄a velaa, N da nare la ka N de w̄ē wa ye zie ka ye na tɔɔ nye t̄nɔ boyi. ¹⁶ N da nare la ka N tu ye zie ka Maa wa gere Masedonea; kye ka Maa wa yi Masedonea wa ye zie, ye p̄ã na tɔɔ taa ma la gaa ne Gyudea. ¹⁷ A le poɔ, N nan̄ da nare a n̄aa, N da nare la gyagɔɔ le bee? Bee, N man̄

nare la a en̄ganon̄ sobiri poɔ, ka N man̄ yeli, "Oo, Oo" ane "M`m, `M`m"? <sup>18</sup> Kye a sen̄ le Naan̄men nan̄ e yelmen̄e sobɔ, a te toɔɔ a ye zie ba e "Oo" ane "M`m." ¹⁹ Bonso, a Naan̄men Bidɔɔ, Yesu Kristo ye le na Maa, Selvanos ane Temote nan̄ da kanne ye poɔ, da ba e "Oo" ane "M`m," kye O poɔ, a da man̄ e la "Oo." ²⁰ Bonso, a polloo zaa Naan̄men nan̄ polle Kristo poɔ, e la "Oo," kye a men̄ yi O poɔ la ka te man̄ yeli "Amen" ka Naan̄men na taa la en̄no. ²¹ Kye a Onɔ sobɔ nan̄ maale te ane ye ka te are gbengben̄ Kristo poɔ kye pore kãã en̄ te, e la Naan̄men. ²² O de la O `lego soobo a d̄ogle te, kye en̄ O See te sukyie poɔ nan̄ e a te sanyɔɔ piila sobɔ. ²³ Kye N boole la Naan̄men ka O e n danse-diu sobɔ n vooron̄ en̄e, N da ba lē wa Kɔrent ka N na tɔɔ bare ye ye le kan̄ zuin̄. ²⁴ A ba e ka te di la a ye sagdeu naalon̄, kye te e la ye tonton taaba a ye noɔ zuin̄, bonso, a yi a sagdeu zie la ka ye are.

2 Kye N teere la a mmen̄e teeron̄ poɔ ka N kon lē wa ye zie ne posan̄naa. ² Bonso, ka Maa wa san̄ ye poore, an̄ la kyere nan̄ na e ka n poɔ pele, ka yenee naane N nan̄ san̄? ³ N n̄maa la le N nan̄ n̄maa, ka Maa wa te wa, ka n poɔ ta san̄ ne a balan̄ nan̄ na tɔɔ ven̄ ka n poɔ pele. N taa la sagebo ne ye zaa, ka a noɔ N nan̄ di, men̄ e ye zaa noɔ. ⁴ Bonso, N n̄maa ye la ne yelfere yaga ane sukyiri miinuu ane n̄menaa kɔɔ yaga, kye a ba e ka N san̄ ye poɔ, kye ka ye tɔɔ bɔn̄ la le n n̄mmo nan̄ zuo ye zie. ⁵ Ka nee zaa wa san̄, o ba san̄ n poɔ, kye a ye zaa poɔ la ka o san̄ belan̄. N da ba boɔɔ ka a waa yeltegron̄ ko ye zaa. ⁶ A d̄ogron̄ n̄a a nee na nan̄ nye a nen-yaga zie sen̄ la. ⁷ A la lē, a sen̄ la ka ye di suuri ko o, kye de sukyidiibu ko o, ka le naane, amine kan̄, posan̄na kpon̄ na tɔɔ la a sobɔ. ⁸ A le poɔ, N s̄ore ye la, ka ye lē wuli o ka ye sereŋ n̄n̄ o la. ⁹ A n̄aa zuin̄ la ka N n̄maa ye men̄, ka N na tɔɔ bɔn̄ le ye nan̄ waa, ka ye taa la en̄no bee ye ba taa en̄no bon zaa poɔ. ¹⁰ Ka yenee wa di suuri ko nee zaa, N men̄ di la suuri ko o. Bonso, ka Maa wa di bon zaa suuri tere nee kan̄ zaa zie, N sereŋ di la suuri tere a ye zuin̄ a Kristo nin̄e soɔ. ¹¹ Ka le naane, Setaana na nebre te la. Bonso, a ba e na te ba bɔn̄ o poteeron̄. ¹² Le N nan̄ p̄ã da gaa Troas ka N te kanne a Kristo yelnoore, N da nye la ka a Daŋna yuo dend̄re ko ma. ¹³ Kye N da ba taa sukyi`maaron̄ zaa, bonzuin̄, N da ba nye n yɔɔ Titus. Le la ka N bare ba zie kye p̄ã gaa Masedonea. ¹⁴ Kye bareka be la Naan̄men zie, Onɔ nan̄ man̄ iri te a de te w̄ē a z̄ore

diu pɔɔ a Kristo eŋe, kye veŋ ka a yi te zie ka O bɔmmo nyuvelaa maŋ yaare zie zaa a na toralee nyuu. ¹⁵ Bonso, te e la a Kristo nyuvelaa a ko Naanmen, a balan naŋ nyere faabo ane balan naŋ bɔre weere zie. ¹⁶ A kaŋ zie la ka te waa na kũũ nyuu te ta a kũũ, ka a kaŋ zie meŋ te waa na a nyɔvore nyuu te ta a nyɔvore. Aŋ la seŋ ne a yeŋe ama tɔ? ¹⁷ Bonso te ba kɔkɔ Naanmen yelbiri tɔkɔ zuin, a seŋ le nobɔ mine naŋ ere. Kye te maŋ yeli la yeŋe Kristo eŋe a Naanmen niŋe soɔ ne kyeretelun, a na nobɔ Naanmen naŋ ton.

3 Te la piili la ka te wuli temenne yeŋe a boyi saŋ bee? A fere la ka te nye waalonŋ gama tere ko ye, bee ka te nye waalonŋ gama a ye zie a na nobɔ mine? ² Yenee la a te gane na ba naŋ ŋmaa eŋ te sukyie pɔɔ, a gan nee zaa naŋ bɔŋ a na tɔɔ kanne. ³ A sãã la ka yenee la a Kristo gane a te tomɔ zuin, a gan ba naŋ ba ŋmaa ne inki, kye ne a Naanmen voora See, ka ba meŋ ba ŋmaa kusipama eŋe, kye a nensaala sukyiri pɔɔ la. ⁴ Kye te taa la a sagebo na tɔ a Kristo eŋe a Naanmen zie. ⁵ A ba e ka te seŋ la ka te de temenne ka te waa bon zaa, kye a te seŋno zaa yi la Naanmen zie. ⁶ O meŋ maale te la a nɔlanŋ paala tontoneba naŋ seŋ. A ba yi a gane ŋmaabo zie, kye a See zie la; bonso, a gane ŋmaabo kooɔ la, kye a See tere la nyɔvore. ⁷ Ka a kũũ tomɔ yelbie ba naŋ da ŋmaa kusiri zu, da wa ne eŋno, ka a Israel bidɔbɔ kon tɔɔ kaa Moses niŋe vela a o niŋe eŋno zuin, ne le a eŋno naŋ da yi kye, ⁸ a See tomɔ kon tɔɔ taa eŋno naŋ gaŋ bee? ⁹ Ka a saŋnaa tomɔ taa eŋno, a yeltori tomɔ taa la eŋno yaga gaŋ. ¹⁰ Bonso, a bon na naŋ da taa eŋno ba la taa eŋno zaa a eŋno naŋ zuo zie. ¹¹ Bonso, ka a bon na naŋ kon kɔre da taa eŋno, a bon na naŋ na kɔre na taa la eŋno yaga gaŋ! ¹² A le pɔɔ, te naŋ faa taa a niŋe teeronŋ kyelloo ŋa tɔ, te kanne la a kannoo kperaa le. ¹³ Kye te ba waa na Moses, naŋ da de pene pɔge o niŋe ka a Israel bidɔbɔ ta tɔɔ kaara o kye ka o nyegroo da yi kye. ¹⁴ Kye a ba teeronŋ da waa la kpẽã, bonso, a te ta a bebiri ŋa, a pene na meŋe naŋ da pɔge a niŋe kyãã bebe la a nɔlanŋ kore kannoo pɔɔ, a pene na ba naŋ da iri bare Kristo eŋe. ¹⁵ Te ta a bebiri ŋa gba, a saŋ na ba naŋ wa kanne Moses ŋmaabo, a pene maŋ pɔge la ba sukyie. ¹⁶ Kye saŋ kaŋ zaa, ka nee wa lee kyaare a Daŋna, ba maŋ iri la a pene bare. ¹⁷ Pampana, a Daŋna la a See ŋa, kye zie na a Daŋna See naŋ be, weelonŋ meŋ bebe la. ¹⁸ Kye tenee zaa, naŋ ba pɔge te niŋe kye kaara a Daŋna eŋno a na te naŋ da kaara bon kaŋ kyaala pɔɔ, nyere la leebo a waa na O waalonŋ ne eŋno naŋ dɔgle eŋno, ka a yi a Daŋna See zie.

4 A le pɔɔ, te naŋ taa a tomɔ ŋa, ka a faa yi a nyonono te naŋ nye pɔɔ, te ba bale. ² Kye te kyiire la yelsɔgla vi eron. Te ba kyene ne belloo bee lee Naanmen yelbiri. Kye ka tenee wa manne a yelmeŋe ka o sãã, te maŋ wuli la temenne yeŋe a ko nee zaa poteeronŋ, Naanmen niŋe soɔ. ³ Kye ka te yelnoore wa

pɔge, a pɔge la a balan naŋ bɔre we zie. ⁴ A balan pɔɔ la, ka a saŋ na ŋmen ligi a basagdeu deme teeronŋ, ka a Kristo, naŋ e a Naanmen waalonŋ, yelnoore eŋno kyãã ba tɔɔ kyaane ba zie. ⁵ Bonso, te ba kanna temenne yeŋe, kye Kristo Yesu a Daŋna la, ane le tenee meŋ naŋ e ye tontoneba Yesu zuin. ⁶ Bonso, Naanmen, naŋ da yeli ka kyãã kyaane yi lige pɔɔ, O da kyaane la te sukyie pɔɔ, a ko te O eŋno bɔmmo kyãã, a Kristo niŋe soɔ. ⁷ Kye te taa la a nabon na tene dogre pɔɔ a na wuli ka a faŋ naŋ ba taa o tasobɔ zaa yi la Naanmen zie, kye a ba yi te zie. ⁸ Te nye la yelfere bon zaa pɔɔ, kye a ba fere te zuo; te ba bɔŋ bon na te naŋ na ere, kye te ba bare kyelloo; ⁹ te nye la dɔgronŋ, kye ba ba bare te, te yon; ba la te la teŋe, kye ba ba saŋ te bare. ¹⁰ Te maŋ tuo la te eŋgama pɔɔ a Daŋna Yesu kũũ yeŋe, ka Yesu nyɔvore meŋ na tɔɔ sãã a te eŋgama pɔɔ. ¹¹ Bonso, tenee naŋ voora, ba maŋ iri de te la ko kũũ a Yesu zuin, ka Yesu nyɔvore meŋ na tɔɔ sãã a te eŋgama naŋ na kpi pɔɔ. ¹² A le pãã, kũũ tonɔ la te pɔɔ, kye nyɔvore tonɔ la ye pɔɔ. ¹³ Te naŋ taa a sagdeu see ŋa tɔ, a na ba naŋ ŋmaa bin: "N sage de la; a le pɔɔ, N da yeli la," te meŋ sage de la kye pãã yeli. ¹⁴ Bonzuin, te bɔŋ la ka a Onɔ sobɔ naŋ seŋ a Daŋna Yesu kuuni pɔɔ, meŋ na seŋ te la ane Yesu kye de te ane ye ka te are O niŋe soɔ.

¹⁵ Ama zaa e la ye tɔkɔ, ka a nɔndeteroo naŋ yaare pɔge nobɔ yaga, na tɔɔ e ka bareka puoruu duori yaga a wa ne eŋno ko Naanmen. ¹⁶ A le pɔɔ, te ba bare kyelloo. Ka a te nensaala eŋgan sãã wa bɔre weere, a te see leere la na nempaala zene ne bieo zaa. ¹⁷ Bonso, a te yelfere naŋ ba taa tegronŋ kye ba kɔkɔ, tonɔ korɔ te la ka te taa eŋno naŋ taa tegronŋ kye kon bɔŋ baare. ¹⁸ A le zuin, te ba eŋne te nimie bon na te naŋ na tɔɔ nye, kye a bon na te naŋ ba nye. Bonso, a bon na te naŋ nye ba kɔkɔ, kye a bon na te naŋ ba nye kon bɔŋ baare.

5 Bonso, te bɔŋ la ka a te sege ŋa naŋ e a te teŋe zu kpeebo zie wa te saŋ, te taa la dimeeraa Naanmen zie, a yiri na ba naŋ ba me ne nuuri ka o kon bɔŋ saŋ, a tenvelaa pɔɔ. ² A yeŋe ŋa pɔɔ, te hoonɔ la, bonso, te sereŋ bɔkɔ la ka te de a te yiri naŋ yi a tenvelaa a su, ³ bonso, ka tenee wa su, ba kon nye te ka te taa eŋkpolo. ⁴ Kye te naŋ be a sege ŋa pɔɔ, te hoonɔ la kye taa yeltegronŋ, bonzuin, te ba bɔkɔ ka te taa eŋkpolo kye ka te su te tenvela boma, ka nyɔvore na tɔɔ wɔle a bon naŋ na kpi bare. ⁵ Pampana, a Onɔ sobɔ naŋ iri te a yelbala na pɔɔ la Naanmen, kye O meŋ lee ko te la See naŋ e a te sanyɔɔ piilaa sobɔ. ⁶ A le pɔɔ, te maŋ taa la pera, kye la bɔŋ ka a saŋ na te naŋ kpeere a te eŋgan pɔɔ, te ba be a Daŋna zie. ⁷ Bonso, a yi a sagdeu zie la ka te kyene; a ba yi a te nyaabo zie. ⁸ Kye te taa la pera a sereŋ bɔkɔ ka te ta la kpeere a eŋgan zie kye pãã be a Daŋna zie. ⁹ Le te e anee, ka te kpeere la te eŋgan pɔɔ bee ka te ba kyebe, te na peŋe la O pɔɔ. ¹⁰ Bonso, a fere la ka te zaa are a Kristo sere diu dakogo niŋe, ka kaŋ zaa na tɔɔ nye bon na naŋ seŋ ne a eron na zaa o

naŋ e a o enŋan poɔ, ka a waa la velaa bee faa. ¹¹ A le poɔ, te naŋ boŋ a Daŋna dambẽẽ, te maŋ moŋgle la nobɔ; kye a bon na te naŋ waa na sãã la kperaa le Naanŋmen zie, kye N teere ka a meŋ na sãã la kperaa le a ye teeron poɔ. ¹² Bonso, te ba lee wuli temenne yeŋe ko ye, kye te korɔ ye la sori ka ye fuuro te zuiŋ, ka ye na tɔɔ lee tere noɔre ko a balaŋ naŋ maŋ fuuro ne bon na ba naŋ nye gaŋ bon na naŋ be a ba sukyie poɔ. ¹³ Ka te yeŋ wa yi, Naanŋmen zuiŋ la. Ka tenee maŋ nyɔge temenne, a ye zuiŋ la. ¹⁴ Kristo noŋmo fere te la, bonzuiŋ, te boŋ la velaa ka kaŋ wa kpi te zaa zuiŋ, te zaa kpi la. ¹⁵ Kye O kpi la ko nobɔ zaa, ka balaŋ naŋ voorɔ ta la voorɔ korɔ bamenne, kye korɔ Onɔ naŋ kpi a ba zuiŋ kye lee iri kũũ poɔ. ¹⁶ A le poɔ, a yi pampana ŋa kye gere, te ba boŋ nee zaa o enŋanoŋ enŋe. Ne le te naŋ da boŋ Yesu a O enŋanoŋ enŋe, te ba la boŋ O a le. ¹⁷ A le ka nee zaa wa be Kristo zie, o e la bon-ira paala; a boŋkore zaa tole la gaa, kye kyelle, bon zaa lee waa la bompaala. ¹⁸ Kye ama zaa yi la Naanŋmen zie, Onɔ naŋ da maale ka te lee nyɔge taa ne O, ka a yi Kristo zie, kye pãã korɔ te a leenyɔgtaa boɔloo tomɔ. ¹⁹ Le la ka Naanŋmen da boɔle a donɛe deme ka ba lee nyɔge taa ne O, kye ba sɔɔ ba gber-ŋmeɛbo kyaare ne ba. Kye, O ko te la a lee-nyɔgtaa boɔloo yelbiri. ²⁰ A le poɔ, te tonɔ la dikyeene tomɔ a Kristo zuiŋ, a seŋ na Naanŋmen naŋ da sɔɔ ye a yi te zie. Te sɔɔ ye la Kristo zuiŋ, ka ye lee nyɔge taa ne Naanŋmen. ²¹ Bonso, Onɔ naŋ da ba taa yelbieri zaa, da waa la yelbieri ko te, ka te na tɔɔ waa Naanŋmen yeltoruŋ O enŋe.

6 A na Naanŋmen tonton taaba, te meŋ sɔɔ ye la ka ye ta de Naanŋmen noŋdeteroo ka o ba taa toɔ. ² Bonso, O yeŋe la: “A saŋ na naŋ da seŋ, N won ye la, kye a faabo bebiri poɔ, N da soŋ ye la.” Kyelle, pampana, a saŋ seŋ la; kyelle, pampana la a faabo bebiri! ³ Te ba veŋ ka kaŋ zaa ŋme gberɛ, ka a tomɔ ba tɔɔ nye yosaŋnaa. ⁴ Kye, a tenee naŋ e Naanŋmen tontoneba, wuli la temenne yeŋe, yeŋe zaa poɔ: ane kannyiri yaga; a doɔne, yeltuori ne yelfere zaa poɔ; ⁵ ŋmeɛbo ne piguu ane buriburi poɔ; toŋkpeene, tensoɔ kon gbiri ane noŋleŋ poɔ; ⁶ yelperete, boŋmo, kannyiri ne nimibaalon poɔ; a Sekyerete poɔ ane noŋmo yelmeŋe poɔ; ⁷ yelmeŋe yelbie ane Naanŋmen faŋ poɔ; ane yeltori zɔɔre boma, a doron nu ane a goɔbaa nu zaa poɔ; ⁸ ane enŋno ne vi, ane efaare yeŋe ane evele yeŋe; a na yelmeŋe deme kye ka ba de te ka te e belbelleba; ⁹ a na ba boŋ te la, kye e na ba ba boŋ te; a na te kpiire la, kye nye, te voorɔ la; a na ba doŋro te la, kye ba ba ko te; ¹⁰ a na te taa la posaŋnaa, kye maŋ wono noɔ; a na naŋ deme, kye te maŋ maale la yaga zie bontareba; a na te ba taa bon zaa, kye taa boma zaa. ¹¹ Te yuo la te noɔre ye zie, Kɔrent deme, kye te sukyiri meŋ yuo la o zaa. ¹² Te ba moŋko a te poteeron a ye zie, kye yenee moŋko la a ye deni te zie. ¹³ Kye a na sontaa—N yeli ko ye la a na n biiri—ye meŋ yuo ye sukyie ko te. ¹⁴ Ye ta veŋ ka

yenee ne a basagderebe laŋ enŋ naakoɔra daa boyenaa, bonso, boŋ lantaalon la ka yeltoruŋ taa ne yelbatoruŋ? Bee, boŋ lantaalon la ka kyãã taa ne lige? ¹⁵ Kye boŋ noŋlaŋ la be Kristo ne Beleal zie? Bee boŋ yeŋe ka a sobɔ na naŋ sage de taa ne a basagdeu sobɔ? ¹⁶ Kye boŋ lantaa la be Njendie ane tebe zie? Bonso, yenee la a Naanŋmen voora Njendie, a na Naanŋmen naŋ da yeli: “N na kpeere la a ba enŋe a kyer ba poɔ, kye e a ba Naanŋmen, kye ka ba meŋ e N nobɔ.” ¹⁷ “A le poɔ, ye wa yi ba poɔ a are ye yon, a Daŋna la yeli. Ye ta to bondegre zaa, kye N na tuori de ye la ne popeelon.” ¹⁸ “N na waa la ye Saa,

7 N bamine N naŋ koŋ, te naŋ faa taa a polloo ama, ye veŋ ka te pege temenne enŋama ne te seere tondegre eron zaa bare, a kye pãã maale a yelsonne eron, a Naanŋmen dambẽẽ poɔ. ² Ye maale zie ko te. Te ba e efaare ko kaŋ zaa, kye te ba saŋ nee zaa. Te ba boɔro nee zaa boma. ³ N ba yeli a ŋaa ka N di ye sereɛ, bonso, N da yeli la ka ye taa la zie te sukyie poɔ, ka te na laŋ voorɔ bee kpi ne ye. ⁴ N taa la pera yaga ye zie. N fuuro waa la kpon a ye zuiŋ. N nye la sukyidiibu yaga; a te doɔne zaa poɔ, n noɔ do la zuo. ⁵ Bonso, te naŋ da kpe Masedonea poɔ, a te enŋama da ba nye pennoo zaa, kye ba da fere te la zie zaa. Zɔɔre da be la a yeŋ poɔ, kye ka dambẽẽ meŋ be a temenne zie. ⁶ Kye Naanŋmen, Onɔ naŋ maŋ diire a nempaaleba sukyie, meŋ de la sukyidiibu ko te a Titus waabo zuiŋ. ⁷ Kye a ba e a o waabo yon, kye a meŋ e a sukyidiibu o naŋ da nye ye zie. O yeli te la ka ye sereŋ boɔro la ka ye nye ma, ane le ye naŋ maŋ kono, ne le ye naŋ maŋ teere n yeŋe, ka n noɔ do yaga. ⁸ Ne le zaa N naŋ da saŋ ye poɔ a n gane ŋmaabo zuiŋ, N ba lee n teeron. Ne le zaa N naŋ da lee n teeron, N nye la ka n gane da saŋ la ye poɔ, kye a ye posaŋnaa da ba koɔre. ⁹ Kye, pampana, N dire la noɔ, ka a ba e ka N naŋ da e ka ye poɔ saŋ la kye ka a ye posaŋnaa da taa ye la kpe ne teeron leebo poɔ. Bonso, ye da nye la posaŋnaa naŋ yi Naanŋmen zie, ka ye ba nye baalon zaa yeŋe zaa poɔ a te zie. ¹⁰ A posaŋnaa naŋ yi Naanŋmen zie maŋ waara ne la teeron leebo, ka a maŋ taa ye gaa ne faabo naŋ ba taa teeron leebo zie; kye a posaŋnaa naŋ yi a donɛe zie, waara ne la kũũ. ¹¹ Bonso, kyelle, a bon na naŋ e ka ye taa posaŋnaa, a posaŋnaa naŋ yi Naanŋmen zie, wa ne la nimizeelon, ne noɔr-iruu, suuri nyaabo ne dambẽẽ, nimizee boɔbo, miinuu ne faalon leeyɔɔre! A ama zaa poɔ, ye da wuli la yemene ka ye ba taa saŋnaa a yeŋe ŋa poɔ. ¹² Ane le zaa, N naŋ da ŋmaa ko ye, N da ba e le a kaŋ naŋ da e yelsaŋnaa bee a kaŋ naŋ da nye saŋnaa zuiŋ, kye ka a nimizeelon te naŋ taa a ye zie, a Naanŋmen niŋe soɔ, na tɔɔ sãã la ye zie. ¹³ A ama zaa poɔ, te nye la sukyidiibu a ye sukyidiibu zuiŋ. Te da taa la popeelon yaga ne le Titus poɔ naŋ peŋe, a o see naŋ da nye pennoo ye zaa zie zuiŋ. ¹⁴ Ka Maa da fuu ko o a ye yeŋe kaŋ zaa enŋe, ye da ba enŋ ma vi. Kye a na a yeŋe na zaa te naŋ da yeli ko ye

e la yelmenje, le ka a te fuuru a Titus zie menje yelmenje. ¹⁵ Kye o nɔmmo a ye zie waa la yaga ka o nan wa teere le ye zaa nan da enje o, ne le ye nan da tuori o ne dambɛɛ ne miinuu. ¹⁶ N dire la noɔ ne le N nan taa pera ye zie ye zaa poɔ.

8 Kye pampana, yɔɔmine, te boɔɔ la ka ye boɔɔ ka Naanmen da de la O nɔndeteroo ko a puoru deme nan be Masedonea poɔ. ² A yi ba yelferaa gyel-kaao kpon poɔ, ba noɔ nan da paale yaara ne ba nanpo nan gan ba fan, da do la yaga a wa ne ba nuyuo bontaron. ³ N di la dansee ka ba tere le a ba fan nan sen, kye ka a lee zuo a ba fan gba, a yi a bamenne boɔbo poɔ. ⁴ Ba da sɔre te la ne nimizee ka te ven ka ba men poɔ a nɔndeteroo ane a tomɔ te nan tonɔ korɔ a Njendeme poɔ. ⁵ Kye ba da ba e le a na te nan teere, kye ba dan de la bamenne ko a Danja, kye pãã lee de bamenne ko te a sen Naanmen boɔbo. ⁶ Le la ka te sɔre Titus, o nan faa dan piili ye zie, ka o men baare a nɔndeteroo na a ye zie. ⁷ A na ye nan zuo bon zaa poɔ—sagdeu poɔ, yelbiri poɔ, boɔmmo poɔ, nimizeelon poɔ ane a ye nɔmmo te zie—ye e anee ka ye men zuo a nɔndeteroo na poɔ. ⁸ N ba tere noɔre korɔ ye, kye ba mine nimizeelon zuin la ka N gyele kaara a ye nɔmmo yelmenno. ⁹ Bonso, ye boɔɔ la a te Danja Yesu Kristo nɔndeteroo, ne le O nan da e bontara, kye a ye zuin ka O da waa nan sobɔ, ka a na yi a O nanpo puorin ka ye na tɔɔ waa bontareba. ¹⁰ Kye n teeron la anja, a kyaare a bon na nan na taa tɔɔ a ye zie: A yuon na nan tɔle, ye da ba waa a teroo danwɛɛ deme yon, kye ye men da sere boɔɔ la ka ye e le. ¹¹ Pampana na, ye baare a teroo tomɔ. A sen le ye nan da e sere kye taa a teroo boɔbo, ye men e ka a te ta o baaro, a yi a bon na ye nan taa. ¹² Bonso, ka nee wa e sere, ba na sage de la o teroo, a sen le o nan taa, kye a ba sen le o nan ba taa. ¹³ Bonso, a te boɔbo ba e ka nobɔ mine nye yelmo le kye ka yenee nye yelfere. ¹⁴ A yi a sentalon la ka, a pampana na san, a ye bon-yaga na ko ba bon na ba nan boɔɔ, ka a ba bon-yaga poɔ, ka ye men tɔɔ nye bon na ye nan boɔɔ. A le pãã a sentalon na bebe la. ¹⁵ A na ba nan nmaa bin: “A nee nan taa yaga men ba taa ka a zuo, kye a nee nan taa belan, a men sen o la. ¹⁶ Kye N puori la Naanmen bareka O nan en Titus sukyiri poɔ a nimizeelon na to a ye zuin. ¹⁷ Bonso, Titus da ba sage de a te sɔroo yon, kye o da gaa la ye zie ne popeelon yaga a omenje poteeron zuin. ¹⁸ Kye te ton o la lan ne a yɔɔ na a puoru deme zaa nan pugro, a o yelnoore tomɔ zuin. ¹⁹ Kye a ba e anja yon, kye a puoru deme la da iri o ka o beele te a san na te nan wa ne a nɔndeteroo na te nan kaara ka a waa enno ko a Danja menje kye wuli ka te e la sere. ²⁰ Te ba boɔɔ ka nee zaa en te yelsan na poɔ, ne le te nan kaara a kyogtaa bero na. ²¹ A tenee teeron poɔ, te boɔɔ la ka te e a bon na nan tu sori, ka a ba e a Danja ninje soɔ yon, kye a nensaale-ba nimie poɔ men. ²² Te men ton ba la a lan ne te yɔɔ

kan na te nan da gyele iri kye nye o nimizeelon ye ye yaga poɔ; kye pampana na, o nimizeelon gan la le, o nan taa sagebo yaga ye zie. ²³ Titus en, o e la n bon zaa pon tasobo ane n tonton tasobo a ye zie; kye a te yɔɔmine men, ba e la a puoru deme dikyeene ane a Kristo enno. ²⁴ A le poɔ, wuli ba a ye nɔmmo ane a bon na nan so ka te fuuro a ye zuin, a puoru deme ninje soɔ.

9 A ba fere ka N nmaa gane ko ye a kyaare a tomɔ te nan tonɔ korɔ a Njendeme. ² Bonso, N boɔɔ la ka ye e la sere. N nan fuuro la a le enje korɔ a balan nan be Masedonea poɔ, ka yenee nan be Akaya poɔ da e la sere a yuon gbuli na zaa poɔ; kye ye miinuu dɔre en la ba yaga zie. ³ Kye N ton la a yɔɔmine bama ka a n fuuru a ye zuin a ye le na poɔ ba waa a na bon nan ba e bon zaa, kye ka ye na e la sere a sen le N nan da yeli. ⁴ Ka, amine kan, a Masedonea deme wa wa ne ma, a wa nye ka ye ba e sere, a da naa e la vi ko te (N ba yeli ka yenee) ne le te nan taa fuuru kpɛã ye zie. ⁵ Le la ka N teere ka a fere la ka N moɔɔ a yɔɔmine ka ba de wɛɛ wa ye zie, ka ba pãã son ye a kyogre a bonsonne ye nan polle bin. Le a bon na ye nan kyogre na tɔɔ waa la kyogtaa son zaa, kye ba waa miinuu boma kyogtaa. ⁶ Ye teere a naa: A nee na nan bore o boma garegara, men na kye la garegara, kye a nee nan bore yaga, men na kye la yaga. ⁷ Ven ka nee kan zaa tere a sen le o nan teere en a o sukyiri poɔ, ka a ba e ne posan naa bee ka a waa feroo, bonso, Naanmen nan la a nee na nan nan tere ne popeelon. ⁸ Kye Naanmen na tɔɔ maale la nɔndeteroo zaa ka a waa yaga ko ye, ka yenee nan taa ye bomboɔre zaa, sanja zaa ne ye zaa poɔ, na tɔɔ taa la boma nan zuo a ye tonvela kan zaa poɔ. ⁹ A na ba nan nmaa bin: “O yaare la bare; O tere la ko a nan deme; O yeltorun are la tegtegle.” ¹⁰ Pampana, a nee na nan ko a boreborɔ bombie ane boroboro ka a e bondirii, men na tere la bombie a ko ye a lee e ka a waa yaga, kye e ka ye yeltorun wɔmɔ men waa kpon. ¹¹ Ye na kpe la bontaron sobiri zaa poɔ, ka ye na nan taa la nuyuo nan na wa ne bareka puoruu ko Naanmen a yi te zie. ¹² A tomɔ na te nan tonɔ, ba korɔ a Njendeme ba bomboɔre yon, kye a men paale yaara la ne nobɔ yaga bareka puoruu ko Naanmen. ¹³ A yi a ye tomɔ na gyele kaao poɔ la ka ba na pugi Naanmen, bonzuin ye sigri la yemene a Kristo yelnoore poɔ a sen na ye nan yeli kye men tere boma ko ba ane nobɔ zaa ne nuyuo. ¹⁴ Kye ba nan puoro korɔ ye, ba sere nan taa la ye teeron a Naanmen nɔndeteroo nan zuo a ye zie zuin. ¹⁵ Bareka be la Naanmen zie ne O kyogtaa na nee nan kon boɔɔ manne.

10 A Kristo sebaalon ane O ebaalon enje, N sɔre ye la, Maa Pɔl nan nan sigri mmenje ka Maa wa be ye zie, kye nan taa pera ka Maa ba kyebe. ² N sɔre ye la, ka Maa wa be ye zie, ka N ta tɔɔ boɔɔ ere eron kperaa ane a kyelloo na N nan da nare bin ka N ere korɔ nobɔ mine nan nan de ka te kyene la a enganon sobiri

ᵂ. ³ Bonso, ne le zaa te nan kyene a enganon sobiri ᵂ, te ba nmaara zaa te nan sen a enganon sobiri tubu. ⁴ A zaa boma te nan nan zaa ne, ba e a enganon zaa boma, kye a taa la nan Naanmen en e a na tōō san zikpeene. ⁵ Te nan san la nkpene ne poteon nan zaa nan duoro ome e kyaare ne a Naanmen bomo, kye ka te nan nyan teon nan zaa a maale o ka o ene Kristo. ⁶ Te nan kygre gu la ka te lee dgre a baen deme en zaa, a nan na a ye eno nan ta o tao. ⁷ Ye nan kaara la a boma ni e so yon? Ka nee zaa wa ba velaa ka Kristo la so o, ven ka o lee teere ba ka a le o nan e a Kristo soobo, le ka te nan e Kristo soobo. ⁸ Bonso, ka Maa sãã fuuro yaga ane a te nan na a Dana nan ko te a ye meduuru zuin, ka a ba e a ye nan-baroo zuin, vi kon tōō kpe ma. ⁹ N ba ba ka N e ka ye zoro dambẽã a n gama zuin. ¹⁰ Bonso, ba mine nan yeli, "A o gama nan taa la tegrōn kye taa nan, kye o nan waalon ᵂ, o ba taa nan zaa kye o yelbie nan ba taa ba zaa. ¹¹ Ven ka a nee na ba ba te nan waa a te gama ᵂ kye ka te ba kyebe, a le nan la ka te na waa a te enon ᵂ ka tenee wa bebe. ¹² Te kon ba sage ka te ᵂ la ba ba bee ka te manne la temenne ane balan na zaa nan wullo bamenne. Ka ba nan wa manne bamenne a nan bamenne, bee manne bamenne ane bamenne, ba ba ba ven. ¹³ Kye tenee kon fuu nan le a nan nan ka te fuu, kye te fuuro la ka a nan a zie na Naanmen nan de nan ko te, a zie na yene nan nan be. ¹⁴ Te ba gaa zaa zuo a te fuuro ᵂ, a na te da ba ta ye zie, bonso, te da wa la wa ta ye zie ne a Kristo yelnoore kannoo. ¹⁵ Te ba fuuro nan le a nan nan ka te fuu, bee fuuro ne nob mine tom. Kye te taa la ni e teon kyelloo ka a ye sagdeu wa duoro, te nan na ye la duuru a ye zuin, a te tom zaa ᵂ, ¹⁶ ka te na tōō kanne a yelnoore a ye paalon nan. Te ba ba ka te fuuro ne tom na zaa nob mine nan ton. ¹⁷ Kye ye ven ka nee na nan fuuro, ka o fuuro a Dana en. ¹⁸ Bonso, a ba e a nee na nan zee ome e la n-iraa, kye a nee na a Dana nan sere nan wuli.

11 N ba ka te di nan ni fẽã a n dambolon ᵂ, kye ye nan en la le. ² N taa la nyuuri ye zie ne a Nmenon nyuuri. Bonso, N de ye la ko sere bonye-naa, ka N na tōō de ye a na zaa nan ba ba ko Kristo. ³ Kye N zoro la dambẽã ka a sobiri nan ᵂ, a na a wafaa nan da belle Hawa ne o nan en, ye teon nan na ye la nan a ba ye yi a sebaalon nan be Kristo ᵂ. ⁴ Bonso, ka nee wa wa ye zie a wa kanne Yesu yuo, ka a ba e a Yesu na te nan kanne, bee ka yene wa de seyo nan ba waa na a nan na ye nan da de, bee ye de yelnoore yuo nan na ye nan da ba sage de, ye nan taa o la velaa le. ⁵ Bonso, N teere ka a sobiri nan zaa ᵂ, N ba e bile a potuuribo zudeme zaa ᵂ. ⁶ Ne a le zaa, N nan ba waa yeliyele vela sob, N taa la nan bomo. Kye te da e la ka a te ye zaa sãã kperaa le a ye zie. ⁷ N maale la yelbieri N nan sigri mme e ka ye na

tōō ye duuru, a kanna a Naanmen yelnoore kannoo ka zaa kyebe bee? ⁸ N zu la puoru deme mine zie ne le N nan ye zaa ba zie ka N na tōō ton kor ye. ⁹ Kye N nan da be ye zie, a pãã da ba ba bon nan, N da ba taa enon nan nee zaa zie, bonso, a ymine nan yi Masedonea da wa ko ma la bon na N nan da ba. N taa la mme e velaa ka N ta taa enon nan ye zie ye zaa ᵂ, kye le la ka N na kyãã en. ¹⁰ A na a Kristo yelme nan be n zie, nee zaa a Akaya paalon ᵂ kon ba ba a n fuuru na. ¹¹ Ba so? N nan ba ba ye zuin la bee? Naanmen ba ka N ba ye la. ¹² Kye le N nan en, N na kyãã en la le, ka N na e ka balan nan ba voo kon tōō ye voo nan zaa, ka ba waa na tenee a ye na ba ba nan fuuro. ¹³ Bonso, a nob bama taaba e la ziri potuuribo ane tonton belbelleba nan nan leere bamenne na Kristo potuuribo. ¹⁴ Kye n`maa kyebe, bonso, Setana me e leere la ome e na kyãã malke nan. ¹⁵ A le ᵂ, a ba e yelsaana ka o tontoneba nan na leere bamenne na yelton tontoneba. Ba baaro na waa la nan a ba enon. ¹⁶ N lee yeli la: Ta ven ka nee zaa de ma ka N e damboli. Kye ka yene wa e a le, ye de ma a na damboli ka N nan na tōō fuu balan le. ¹⁷ A bon na N nan ye, N ba ye a nan le a Dana nan na yeli, kye N ye la a na damboli a n fuuru kyelloo na ᵂ. ¹⁸ Kye ka ba yaga zie nan faa fuuro a nan a enganon sobiri tubu, N nan na fuuro la. ¹⁹ Bonso, ye nan di la nan ni ne dambolo ne peon, a ye balan nan taa ven bomo. ²⁰ Bonso, ye nan di la nan ni ka nee wa en ye gnanalon ᵂ, ka nee wa di ye bare, ka nee wa nebre ye, bee danne ome e bee fale ye ye ni en. ²¹ N yeli la ne vi ka tenee da ba taa kpeã. Kye bon na nan zaa nan na tōō taa pera te fuuro ne—N ye la a na damboli—N nan taa la pera ka N fuuro. ²² Ba e la Hibiru nob? N nan e la nan. Ba e la Israel nob? N nan e la nan. Ba e la a Abraham bibiiri? N nan e la nan. ²³ Ba e la Kristo tontoneba? (N yeli la a na damboli.) N zuo la le. N ton la kpeã nan. N ye la nmebo yaga, a nan da be pigu die ᵂ gbẽã yaga. N kyaare la kũũ tegtegle. ²⁴ Gbẽã anuu ᵂ la ka N de ba gbẽã lezere ne pie ne awae a Gyu deme zie. ²⁵ Bota la ka ba da ba ma ne fegraa, ka ba da za ma dayeni. Gbẽã ata la ka gbori da linni ne nan tōō a mane ᵂ, ka N da kpe a manzulon ᵂ tenso ne nmena zaa gbuli. ²⁶ N nan be la a kyeno ᵂ tegtegle. N da taa la dambẽã a nan tōō zie, ne nan ni zie ane mme e ten nob zie. Dambẽã da kpe ma la a Tendaa deme zie, a nan nan ᵂ ane a wnan ᵂ, a nan nan, ane a ziri ymine ᵂ. ²⁷ N nan ton la kpeã a ye dgre a ba nan gbire. N ba la ba ne kōō nyuuri. N nan `nan la noore, kye ka zaa nan kpe ma ne nan. ²⁸ A yi a boma ama zaa puon, N nan taa la a puoru deme zaa teon bebie zaa ᵂ. ²⁹ An la bale, kye ka N ba bale? An la ka ba e ka o nme gbere, kye ka vũũ nan ba di ma? ³⁰ Ka a e feroo ka Maa na fuuro, N na fuuro la ne

boma nanj manj wuli n baalonj. ³¹ A Danja Yesu Kristo Naanmen ne a O Saa nanj na nye pugibu tegtegle bnj velaa ka N ba njaara zirii. ³² Damaskos poɔ, a zikaara nanj be a Naa Aretas puli poɔ, da enj la sogyare ka ba gu a Damaskos deme teɛe ka o tɔɔ nyɔge ma. ³³ Kye ba turi ma la bare dankyen tokoro poɔ a peɛ enj, ka N zo yi ba nuuri poɔ.

12 A ba senj ka N fuuro. Kye, N na tara la a gyennoo ane a Danja sããbo yeɛe poɔ. ² N bnj la neɛ kanj, Kristo enj, yuomo pie ne anaare nanj tɔle, ka ba da nyɔge o do ne a tenvela ata sobɔ zie. Ka o da be a enjan poɔ bee ka o ba be o enjan poɔ, N ba bnj. Naanmen la bnj. ³ Kye N da bnj la ka a neɛ nja—ka o be la enjan poɔ bee ka o ba be o enjan poɔ, N ba bnj, kye Naanmen la bnj—⁴ ka ba da nyɔge o do ne a tennoo poɔ. O da wonj la yelbie neɛ nanj ba tɔɔ yeɛe, yelbie nensaala nanj ba taa sori ka o yeli. ⁵ N na fuu la ne a neɛ nja tɔ, kye N kon fuu ne mmeɛe ka n baalonj naane. ⁶ Kye ka Maa da boɔre ka N fuuro, N kon e damboli. Bonzuij N na yeɛe la a yelmeɛe. Kye N bare la a yeɛe nja ka neɛ zaa ta teɛre n yeɛe ganj le o nanj nye bee wonj n zie. ⁷ Ka n pɔloo ta zuo a sããbo yaga zuij, goɔ da kyɔge ma la a n enjan poɔ a na tontonɔ kanj nanj yi Setaana zie wa a na gbuli nu nje ne ma. Ka le naane, n pɔloo na zuo la. ⁸ A yeɛe nja poɔ, N da sɔre la a Danja gbɛɛ ata, ka O de o a yi n zie. ⁹ Kye ka O yeli ko ma, “A N nɔndeteroo senj fo la, bonso, N fanj manj ta la o tao zie a baalonj poɔ.” A le zuij, N na fuu ne la popeɛlonj a n baalonj zaa poɔ, ka a Kristo fanj na tɔɔ be n zie. ¹⁰ Njaa la so, ka N taa popeɛlonj a baalonj poɔ, zomɔ poɔ, yeltuori poɔ, dɔɔronj poɔ, ne yelfere zaa poɔ, a Kristo zuij. Bonso, ka Maa wa bale, N pãã na waa la kpãã. ¹¹ N waa la damboli a n fuuru zuij, kye yeneɛ fere la ma. Kye a da senj la ka yeneɛ wuli n yeɛe, bonso, N ba e bile a potuuribo zudeme zaa poɔ, ne le zaa N nanj ba e bon zaa. ¹² Potuuribo mannoo na nanj manj wuli potuuribo tomɔ, da sereɛ be la ye poɔ ne kannyiri zaa—mannoo, tombeere, ane tonkpeene. ¹³ Wolɔ la ka ye da ba la taa yuori a puoru deme mine poɔ, kye ka a ba e ka Maa meɛe da ba taa eronj zaa ye zie? Ye di suuri ko ma a sanjaa nja poɔ. ¹⁴ Kyelle, N e la sere ka N wa ye zie a bota sanj. N kon lee taa eronj zaa ye zie, bonzuij, bon na N nanj boɔɔ ba e a ye boma, kye a yeneɛ yemenne la. Bonso, a ba senj ka a bibiiri iri boma biɛ ko a dɔgrebɔ, kye ka a dɔgrebɔ la na e le ko a bibiiri. ¹⁵ N poɔ na peɛe la yaga ka Maa de boma zaa N nanj taa ko ye kye de mmeɛe meɛ ko ye. Ne le n nɔmmo a ye zie nanj duori yaga, ye nɔmmo n zie lee sigri la. ¹⁶ Ka a nanj na e le, N da ba taa eronj kanj zaa ye zie. Kye le N nanj da e a belbelle, N nyɔge ye la ne belloo. ¹⁷ N nye la tonɔ ye zie a

yi a balan kanj zaa N nanj tonj a ye zie bee? ¹⁸ N da sɔɔ la Titus ka o gaa ye zie kye ka N meɛ la tonj koɔ kanj ne o. Titus da la boɔɔ la ye boma bee? Te da ba kyene sebonyenaa poɔ bee? Te da ba tu sobiri bonyenaa bee? ¹⁹ A la lee, ye manj teɛre la a le zaa te nanj manj manna temenne yeɛe a ye zie? Te manj yeɛe la a Naanmen niɛe soɔ a Kristo enj. Kye n bamine N nanj nɔɔ, bon zaa te nanj e, te e la a ye meduoruu zuij. ²⁰ Bonso, N zoro la dambẽẽ ka, ka Maa wa te wa, N kon nye ye ka ye waa na le N nanj boɔɔ, kye ka ye meɛ kon nye ma ka N waa a senj le ye nanj boɔɔ. N zoro la dambẽẽ ka nɔkpeene, nyuuri, sutolonj, wɛloo, yosanjaa, gagaraa yeɛe, pɔlonj, ane buriburi yeɛe na be la be. ²¹ N la zoro la dambẽẽ ka, ka Maa lee wa ye zie, n Naanmen na sigri ma la ye zie, ka N meɛ konj ko a yaga balan nanj da faa maale yelbebe kye ba lee ba teeronj a ba tondɛgre, pẽẽpẽẽ tomɔ, ne potuolonj zaa poɔ.

13 A bota sanj la a nja N nanj waara ye zie. Yelbiri zaa na are la a danse-deme bayi bee bata deme noɔre enj. ² N da faa yeli ko ye la, kye lee yeli a na N nanj da be a ye zie a boyi sanj. Ne le zaa N nanj ba kyebe, pampana, N njmaa la ko balan nanj danj maale yelbebe ane ba mine kanj zaa, ka Maa wa te lee wa, N kon bnj bare ba, ³ a yeneɛ nanj boɔɔ ka ye bnj mannewuluu ka Kristo sereɛ yeɛe la n zie. O ba bale ye zie, kye O taa la kpãã a ye poɔ. ⁴ Ne le ba nanj da kpa O a dagara zu baalonj poɔ, kye O voorɔ la ne Naanmen fanj. Le meɛ la, te bale la O poɔ, kye te na voorɔ la ne O, a yi a Naanmen fanj, a ye zie. ⁵ Ye gylene yemenne a nye ka ye be la a sagdeu poɔ. Ye gyele iri bnj yemenne yeɛe. Ye ba bnj yemenne poɔ ka Yesu Kristo be la ye poɔ—bee ye ba be a sagdeu poɔ? ⁶ Kye N teɛre ka ye na bnj la ka te ba e basagdeu deme. ⁷ Pampana, N puori la Naanmen ka ye ta ton tonfaare kanj zaa. A ba e ka te sãã na nobɔ ba nanj sage ne, kye ka yeneɛ na tɔɔ ton tonveele, ne le zaa te nanj waa na basagdeu nobɔ. ⁸ Bonso, te kon bnj e yeɛe zaa nanj kyaare ne a yelmeɛe, kye a yelmeɛe zuij la. ⁹ Bonso, te poɔ manj peɛe la ka teneɛ wa bale, kye ka yeneɛ taa fanj. Te meɛ puoro korɔ ye la ka ye na tɔɔ ta ye tao zie. ¹⁰ A nja la so ka N njmaa a yeɛe ama N nanj ba kyebe, ka Maa wa ye zie, ka N ta la mii ye zu a senj a fanj na a Danja nanj ko ma. O ko ma la a fanj nja ka N me ye do, kye a ba e ka N njmere ye la bare. ¹¹ A baara, yɔɔmine, ye taa popeɛlonj. Ye lee maale yemenne velaa. Ye taa sukidiibu. Ye taa teeronj bonyenaa, a kpeere ne `maaronj. Kye a nɔmmo ne a `maaronj Naanmen na be la ye zie. ¹² Ye puori taaba ne mooro sonj. ¹³ A Njemdeme zaa tonɔ ye la ba puoruu. ¹⁴ Ka a Danja Yesu Kristo nɔndeteroo ane Naanmen nɔmmo ane a Sekyerete lantaalonj be ye zaa zie. Amen.

GALATEA

1 Pɔl, a potuuro kaŋ—ka o boɔloo ba yi nobɔ zie, bee nensaala zuiŋ, kyɛ ka a yi Yesu Kristo ane a Saa Naanmen naŋ seŋ O kuuni poɔ zie—² ane a yɔɔmine zaa naŋ be n zie, A ko a puoru deme zaa naŋ be a Galatea paalonŋ poɔ. ³ Nɔndeteroo ane `maaronŋ be ye zie ka a yi a Saa Naanmen ane te Daŋna Yesu Kristo zie. <sup>4</sup> Yesu Kristo da de la Omeŋe ko te a te yelbebe zuiŋ, ka O na tɔɔ faa te a yi a pampana ŋa saŋ yelfaare, a seŋ le Naanmen te Saa naŋ boɔɔ. <sup>5</sup> O zie la ka eŋno be tegtegle. Amen. <sup>6</sup> N noɔre `maa la ne le ye naŋ bare wiẽũ le a nee naŋ boɔle ye a Kristo nɔndeteroo eŋe, kyɛ leɛ tu yelnoore yuo kaŋ, ⁷ naŋ ba e yelnoore togtogi. Kyɛ nobɔ mine dɔɔɔ ye la kyɛ boɔɔ ka ba leɛ a Kristo yelnoore. ⁸ Kyɛ ka tenee bee malke kaŋ naŋ yi tenvelaa gba wa kanne yelnoore yuo kaŋ zaa ko ye kyɛ ka o ba e le te naŋ kanne ko ye, ye kare a sobɔ bare! ⁹ Le te naŋ da yeli, N na leɛ yeli la pampana ŋa: Ka nee zaa kanna yelnoore yuo kaŋ zaa korɔ ye kyɛ ka o ba e a kaŋ na ye naŋ da sage ne, ye kare o bare! ¹⁰ Kyɛ pampana, N boɔɔ la ka N mɔgle nensaala bee Naanmen? Bee, N boɔɔ la ka N pele nensaaleba poore? Ka Maa da boɔɔ ka N e ka nensaaleba poore pele, N da kon tɔɔ e a Kristo gbaŋgbaa. ¹¹ N boɔɔ la ka ye bɔŋ, yɔɔmine, ka a yelnoore na N naŋ kanne ba yi nensaala zie. ¹² Bonso, N ba de o nensaala kaŋ zaa zie, ka nee zaa meŋ ba wuli ma; kyɛ, N de o la ka o yi Yesu Kristo sããbo zie. ¹³ Bonso, ye da wonŋ la le N naŋ da waa a Gyu deme puoruu eronŋ zaa poɔ, le N naŋ da maŋ dɔgre Naanmen puoru deme zaa kyɛ maŋ boɔɔ ka N saŋ ba bare. ¹⁴ N duoro la a Gyu deme puoruu zaa poɔ gaŋ n taaba yaga zie, a mmeŋe teŋe nobɔ poɔ, a N naŋ leɛ tu a n saamine e-ere zaa ne nimizee yaga gaŋ ba. ¹⁵ Kyɛ Naanmen, naŋ iri ma yi a n ma vore poɔ kyɛ boɔle ma a O nɔndeteroo zuiŋ, ¹⁶ poɔ da pele la ka O e ka O Bidɔɔ sãã n zie ka N na tɔɔ kanne O yelnoore a Tendaa deme poɔ. A le zuiŋ, N da ba soore ye le zaa nensaala zie, ¹⁷ ka N meŋ da ba do Gyerosalem ka N te nye balanŋ naŋ de wẽẽ Naanmen potuuribo poɔ, kyɛ N da gaa la Arabia wiẽũ le a yi be leɛ gaa Damaskos. ¹⁸ A yuomo ata naŋ da tɔle, N da gaa la Gyerosalem te nye Pita, kyɛ N da kpe la o zie beri pie ne anuu. ¹⁹ N da ba nye potuuribo kaŋ zaa ka a Daŋna yɔɔ, Gyems naane. ²⁰ A bon na N naŋ ŋmaara korɔ ye pampana ŋa, kyelle, a Naanmen niŋe soɔ, a ba e zirii. ²¹ A le puorinŋ, N da yi la be te gaa Siria ane Selese paalonŋ. ²² A Gyudea

paalonŋ puoru deme naŋ be Kristo poɔ, da ba bɔŋ ma. ²³ Kyɛ ba da wonŋ la a tɔɔɔ ŋa yonŋ, “A nee na naŋ daŋ dɔgre te, ka pampana ŋa, o leɛ kanna la a sagdeu yelnoore na o naŋ da boɔɔ ka o saŋ bare.” ²⁴ Le la ka ba pugi Naanmen a maa zuiŋ.

2 Yuomo pie ne anaare naŋ da tɔle, N pãã da leɛ do la Gyerosalem ane Barnabas, kyɛ N da de la Titus meŋ ka o gaa ne te. ² N do la be a sããbo kaŋ zuiŋ a te manne ko ba a yelnoore na N naŋ kanne a Tendaa deme zie. N da manne la ko balanŋ naŋ taa yuori ba yonŋ, ka le naane, sobiri kaŋ poɔ, N da naa zo la bee N daŋ zo wele. ³ Kyɛ Titus gba, naŋ be n zie, da ba de ka a e feroo ka o ŋmaa o yoore, ne le zaa o naŋ da e Grik nee. ⁴ Kyɛ ama zaa wa la, bonso, ziri yɔɔmine da sɔgle sare kpe la te zie te pigri kaa a weelonŋ te naŋ taa Yesu Kristo eŋe, ka ba na tɔɔ e ka te leɛ kpe gbaŋgbaalonŋ. ⁵ Te da ba maale vuo ko ba togtogi, ka a yelnoore yelmeŋe na tɔɔ kyãã be a ye zie. ⁶ Kyɛ balanŋ naŋ teere ka ba e la bon kaŋ—bon na zaa ba naŋ e, a ba e bon zaa n zie; Naanmen ba sage de nensaala waalonŋ—balanŋ naŋ teere ka ba e la bon kaŋ, ba ba dɔgle bon zaa n zie. ⁷ A la leɛ, ba nye la ka ba da de a yɔɔba- ŋmaara deme yelnoore eŋ n nuuri poɔ, a na ba naŋ da de a yɔŋmaara deme yelnoore a ko Pita. ⁸ A Onɔ sobɔ naŋ da tonɔ velaa Pita zie ka o waa potuuro ko a yɔ- ŋmaara deme, meŋ tonɔ la le maa zie ka N waa a potuuro ko a Tendaa deme. ⁹ Ba naŋ wa bɔŋ a nɔndeteroo Naanmen naŋ ko ma, ka Gyems, Sefas, ane Gyɔn, balanŋ naŋ da waa na die lugo, da nyɔge maa ane Barnabas nudoronŋ ne lantaalonŋ a sage ka te gaa a Tendaa deme zie, kyɛ ka ba meŋ gaa a yɔ-ŋmaara deme zie. ¹⁰ Kyɛ ba da boɔɔ la ka te maŋ teere a naŋ deme. A le meŋ la ka N da seronŋ boɔɔ ka N e. ¹¹ Kyɛ ka Pita naŋ te wa Anteok la, ka N are kyaare ne o, bonzuiŋ, o da ŋme la gbere. ¹² A saŋ na dɔɔ mine naŋ da ba yi Gyems zie wa sere, o da maŋ di ne la a Tendaa deme. Kyɛ ba naŋ da ta la, ka o leɛ sere yire a iri omeŋe a Tendaa deme zie, bonzuiŋ, o da zoro la a balanŋ naŋ be a yɔ-ŋmaabo poɔ dambẽẽ. ¹³ A Gyu deme mine meŋ da poɔ la a o melmeloo poɔ, ka ba da tage Barnabas gba, ka o meŋ kpe a ba melmeloo poɔ. ¹⁴ Kyɛ N naŋ da wa nye ka ba eronŋ ba tori a seŋ a yelnoore yelmeŋe, N da are la ba zaa niŋe soɔ a yeli ko Pita, “Ka fɔɔ e Gyu nee kyɛ kpeere a na a Tendaa deme naŋ maŋ kpeere kyɛ bare a Gyu deme eronŋ, wɔb la ka fo fere a Tendaa deme ka

ba kpeere a na Gyu deme? ¹⁵“Tenee nan e Gyu deme nendogre kye ba e a Tenda yelbebe deme, ¹⁶ bɔŋ la ka nee kon bɔŋ waa yeltori sobɔ a yi a nɔbinnaa tuubu pɔɔ, kye a Yesu Kristo sagdeu pɔɔ la. Le ka tenee men da sage de Kristo Yesu, ka te na tɔɔ waa yeltori deme, a yi a Kristo sagdeu pɔɔ ka a ba yi a nɔbinnaa tuubu pɔɔ, bonzuiŋ, a nɔbinnaa tuubu pɔɔ, nensaala zaa kon bɔŋ waa yeltori sobɔ. ¹⁷“Ka tenee bɔɔɔ ka te waa yeltori deme a yi Kristo zie, kye temenne men waa na yelbebe deme, a pãã wuli ka Kristo waa la yelbebe ton-tonɔ bee? A kon bɔŋ e le zaa. ¹⁸ Bonso, ka Maa lee me a boma N nan da san biŋ, a wuli ka N e la nɔkonde sobɔ. ¹⁹ Bonso, a yi a nɔbinnaa puoriŋ la ka N kpi ko a nɔbinnaa, ka N na tɔɔ voorɔ korɔ Naanmen. ²⁰ Ba da kpa ma la a dagara zu ane Kristo, kye a ba la e Maa la voorɔ, kye Kristo voorɔ la n enje. Pampana, a vooron N nan voorɔ a n engan pɔɔ, N voorɔ la ne sagdeu a Naanmen Bidɔ enje, Onɔ nan nɔŋ ma a de Omenje ko ma. ²¹ N ba de ka Naanmen nɔndeteroo ba la e bon zaa, bonso, ka yeltoruŋ nan wa yi a nɔbinnaa zie, Kristo kũũ pãã ba la taa pare.”

3 Yenee, Galatea dambolo bama! An la belle ye, ka ye ta la enje a yelmenje? A yemenne niŋe soɔ la ka ba da wuli kperaa le ka ba da kpa la Yesu Kristo a dagara zu. ² N na zanne la yelyenaa yon a ye zie: Ye de la a See a yi a nɔbinna sobiri tuubu pɔɔ, bee ye de O la ye nan sage de ne a bon na ye nan won zuiŋ? ³ Ye bole la ser le? Ye nan da piili ne a See, ye na ta la ye tao zie a yi a engan zie pampana bee? ⁴ Ye nye la dɔge yaga ka a ba taa tɔɔ zaa—ka a seren ba taa tɔɔ bee? ⁵ A le pɔɔ, a Onɔ nan da ko ye a See a ton tonseele a ye pɔɔ, O da e la le a yi a ye nɔbinna sobiri tuubu puoriŋ, bee ye nan da sage de ne a bon na ye nan da won zuiŋ la? ⁶ A ser le Abraham nan da sage ne Naanmen ka Naanmen lee de o a en o ka o waa yeltori sobɔ, ⁷ ye bɔŋ velaa, le la ka balan nan sage de, men waa Abraham bibiiri. ⁸ A Nmaabo nan dan wuli ka Naanmen na e la ka a Tenda deme tɔɔ waa yeltori deme a yi ba sagdeu zie, a da kanne la a yelnoore ko Abraham, a yeli: “Tendaare zaa na nye la maaloo a fo enje.” ⁹ A le pɔɔ, balan nan taa sagdeu na nye la maaloo lan ne a yelmenje sobɔ, Abraham. ¹⁰ Bonso, balan na zaa nan be a nɔbinnaa puliŋ, nye la nme-en, bonzuiŋ, ba nmaa la biŋ: “Nmeen sobɔ la a nee na nan ba kyãã tuuro a sobiri zaa ba nan nmaa biŋ a Nɔbinna Gan pɔɔ.” ¹¹ A sãã la kperaa le ka, Naanmen niŋe soɔ, nee zaa kon waa yeltori sobɔ a yi a nɔbinnaa zie, bonso, “A yeltori deme na voorɔ la a sagdeu zuiŋ.” ¹² A nɔbinnaa ba yi a sagdeu zie, kye “A nee na nan nan erɛ ama taaba na voorɔ la a enje.” ¹³ Kristo da lee yɔɔ de te la a yi a nme-en nan be a nɔbinnaa pɔɔ, a O nan wa de nme-en Omenje a te zuiŋ. Bonso, a nmaa la biŋ: “Nme-en be la nee na nan yagle tee zu zie.” ¹⁴ O da lee yɔɔ de te la ka Abraham maaloo na tɔɔ wa la a Tenda deme zie a Yesu Kristo zuiŋ, kye

ka tenee men na tɔɔ nye a See polloo a sagdeu zuiŋ. ¹⁵ Yɔɔmine, N yeli la a na nensaala nan nan yeli. Ka nobɔ taa nlan nan ba nan maale biŋ, nee zaa kon tɔɔ de ka o ba e bonzaa, bee la en bon zaa a o pɔɔ. ¹⁶ Naanmen da polle la ko Abraham ne o bie. O da ba yeli “a ko o bibiiri,” a wuli ka nobɔ yaga, kye o da yeli la nembonyenaa ye, “a ko fo bie,” nan e Kristo. ¹⁷ A naa la ka N yeli: A nlan na Naanmen nan da maale biŋ a Kristo enje, a nɔbinnaa nan da tu o puoriŋ a yuomo kɔɔ anaare ne lezer ne pie, kon tɔɔ iri a nlan naa bare, ka o na e ka a polloo ba taa fan zaa. ¹⁸ Bonso, ka a gbandiruu wa yi a nɔbinnaa pɔɔ, o ba la yi a polloo pɔɔ; kye Naanmen da de o la ko Abraham a yi a polloo pɔɔ. ¹⁹ A le pɔɔ, a nɔbinnaa tɔɔ la bon? A nɔkondeu zuiŋ la ka a wa pɔɔ a pɔɔ, a te ta ka a Bie na ba nan polle wa te wa. Malkere da tere la noore ka a nɔbinnaa wa dikyeene nu pɔɔ. ²⁰ Kye dikyeene ba are nembonyena zie, kye Naanmen e la bonyena. ²¹ A le pɔɔ, a nɔbinnaa are kyaare ne la a Naanmen polloo bee? A kon bɔŋ e le zaa. Bonso, ka ba nan da tere noore nan na tɔɔ tere nyɔvɔre, yeltoruŋ na seren yi la a nɔbinnaa zie. ²² Kye a Nmaabo pigi la nobɔ zaa en a yelbebe puli pɔɔ, ka Naanmen na tɔɔ ko a balan nan sage de a polloo nan yi a Yesu Kristo sagdeu pɔɔ. ²³ Kye a sagdeu nan da ba wa sere, ba da gu te la a nɔbinnaa puliŋ, a pigi te a te ta a san na a sagdeu nan sãã. ²⁴ A le pɔɔ, a nɔbinnaa da waa la te kaakaara na nan taa te wa ne a Kristo zie, ka te tɔɔ waa yeltori deme a sagdeu zuiŋ. ²⁵ Kye a sagdeu nan da wa, te ba la be a kaakaara puli pɔɔ. ²⁶ Bonso, ye zaa waa la Naanmen biiri a Yesu Kristo sagdeu zuiŋ. ²⁷ Ye balan zaa nan de suobu a Kristo enje, da de la Kristo a su. ²⁸ Gyu bee Grik kyebe, gbanjbaa bee nenwee kyebe, dɔɔ bee pɔɔ men kyebe, bonso, ye zaa waa la bonyena a Kristo Yesu enje. ²⁹ Kye ka yenee be Kristo zie, ye waa la Abraham biiri, ane gbandirebe a ser a polloo.

4 Pampana naa N yeli la ka a gbandire nan kyãã e bibile, o ba e tɛtɛ ne gbanjbaa, kye ne le zaa, o e la a yiri dan. ² O be la kaakaareba ane yikaareba puliŋ kye gu a san na o saa nan biŋ. ³ A le pɔɔ men, te nan da e bibiiri, te da e la gbanjbaare a done ye zaa pɔɔ. ⁴ Kye a san nan wa ta, Naanmen ton la O Bidɔ, pɔɔ nan dɔge a nɔbinnaa puliŋ, ⁵ ka O lee yɔɔ de balan nan be a nɔbinnaa puliŋ, ka te na tɔɔ kpe O bidɔlon pɔɔ. ⁶ A yenee nan e bidɔɔ, Naanmen da tere la a O Bidɔ See ka O wa kpe a ye sukyie poore, ka O boole, “Abba, Saa.” ⁷ A le pɔɔ, fo ba la e gbanjbaa, kye bidɔɔ la fo. Kye fo nan waa bidɔɔ, fo pãã waa la gbandire Naanmen zie, a Kristo zuiŋ. ⁸ Kye a san na ye nan da ba bɔŋ Naanmen, ye da ton la gbanjbaa tomɔ ko balan nan ba e nmemɛ menje. ⁹ Kye pampana naa, ye nan bɔŋ Naanmen, bee ka Naanmen nan bɔŋ ye, wolɔ la ka ye la leere tuuro a nan ye nan ba taa fan zaa? Ye bɔɔɔ la ka ye lee kpe a gbanjbaalon pɔɔ bee? ¹⁰ Ye nan tuuro

la bebie, kyuuri, saŋ mine ane yuomo mine. ¹¹ N zoro la dambēē korɔ ye ka kaapɔge, a tomɔ N nan ton ye zie kon taa tɔɔ. ¹² Yɔɔmine, N korɔ ye la ka ye waa n waabo, bonzuiŋ, N meŋ waa la ye waabo. Ye da ba saŋ ma yeŋe zaa poɔ. ¹³ Kye ye boŋ la ka enŋan baalon poɔ la ka N dan kanne a yelnoore a ko ye. ¹⁴ Ye meŋ da ba de ka N ba e bon zaa bee zagre ma bare a n enŋanonŋ gyennoo zuiŋ, kye ye tuori ma la a seŋ Naanmen malke kan, a na Kristo Yesu meŋe. ¹⁵ Bonŋ pãã la a ye maaloo? Bonso, N di la dansee ko ye, ka yenee da naa tōō e le, ye da naa `loori la yemenne nimie a de ko ma. ¹⁶ N pãã lee waa la ye dɔndɔmɔ, ne N nan yeli yelmeŋe ko ye bee? ¹⁷ A nimizee ba nan taa ye zie ba e vela. Ba boɔɔ la ka ba vare ye a te poɔ ka ye na tōō taa nimizee a ba zie. ¹⁸ A e la velaa ka ye taa nimizee a yelvelaa poɔ, ka a ba e a saŋ na yon N nan be a ye zie. ¹⁹ N bibilii, yenee enŋe la ka N nye dɔgebo woore kye gu ka ye waa na Kristo waalonŋ. ²⁰ N seren boɔɔ la ka N be a ye zie pampana ŋa kye lee n kɔkre, bonzuiŋ, N bonno la a yenee zuiŋ. ²¹ Ye yeli ko ma, a ye balan nan boɔɔ ka ye be a nɔbinnaa puliŋ, ye ba wonŋ a nɔbinnaa bee? ²² Bonso, a ŋmaa la biŋ ka Abraham da taa la bidɔɔ bayi, ka kan waa pogle gbanŋbaa bidɔɔ, kye ka kan meŋ waa poɔweele bidɔɔ. ²³ Kye a onɔ a pogle gbanŋbaa nan dɔge, o da dɔge o la a enŋanonŋ enŋe, kye a onɔ a poɔweele nan dɔge, o dɔge o la a polloo enŋe. ²⁴ A yeŋe ama e la manno kana, bonso, a poɔɔɔ bama e la nolanŋe ayi. Kan yi la a Sinai tan zu a dɔɔɔ biiri gbanŋbaalon enŋe. Onɔ la Hagar. ²⁵ Bonso, Hagar la a Sinai tan a Arabia poɔ, kye meŋ e a pampana ŋa saŋ Gyerosalem nan be gbanŋbaalon poɔ lan ne o bibiiri. ²⁶ Kye a Gyerosalem nan be a sazu e la weele, kye la e te zaa ma. ²⁷ Bonso, a ŋmaa la biŋ: "Dire noɔ, poɔ-aan nan ba dɔɔɔ bie; vare iri kye ŋme kpelle, fōō nan ba nye dɔgebo woore; bonzuiŋ a poɔkoore bibiiri waa la yaga gan kan nan taa serɔ." ²⁸ Kye tenee, yɔɔmine, a na Isaak, e la a polloo bibiiri. ²⁹ A le a onɔ ba nan dɔge a enŋanonŋ enŋe nan da dɔgre a onɔ ba nan dɔge a See enŋe, le meŋ la ka a waa pampana ŋa. ³⁰ Kye boŋ la ka a Nmaabo yeli? "Digi a pogle gbanŋbaa ne o bie bare, bonso, a pogle gbanŋbaa bidɔɔ kon boŋ di gbannonŋ ane a poɔweele bidɔɔ." ³¹ A le poɔ, yɔɔmine, te ba e a pogle gbanŋbaa bibiiri, kye e a poɔweele bibiiri.

5 A le poɔ, ye are gbenŋbenŋ a weelon na poɔ ye nan da nye Kristo zie, kye ta la venŋ ka gbanŋbaa dak-yara kpe ye kɔkre enŋe. ² Kyelle. Maa Pɔl yeli ko ye la, ka yenee wa ŋmaa ye ye, Kristo kon taa tɔɔ ye zie togto-gi. ³ Kye N lee di la dansee ko nensaala kan zaa nan ŋmaa o yɔkre, ka a fere la ka o tuuro a nɔbinna sobiri zaa. ⁴ Kristo ba taa tɔɔ ko yenee nan waa yeltori deme a nɔbinna sobiri enŋe; ye le la yi a nɔndetero sobiri poɔ. ⁵ Bonso, a yi a See zie la ka te kyelle a gu a yeltoranŋ ne kyelloo a sagdeu zuiŋ. ⁶ Bonso, a Yesu Kristo poɔ la, ka yɔ-ŋmaa ane yɔ-ba-ŋmaa zaa ayi ba taa fanŋ, kye

sagdeu nan tonɔ nɔmmo zuiŋ la. ⁷ Ye da zoro la zoobu velaa. Anŋ la ŋmaa ye sobiri ka ye ba enŋe a yelmeŋe? ⁸ A magloo ŋa ba yi a nee na nan boɔle ye zie. ⁹ "Bele belan manŋ yere paale la a boroboro kare zaa poɔ." ¹⁰ A yi a Danŋa zie la ka N taa sagebo ka ye kon lee de teeronŋ yuo zaa. A nee na nan dɔɔɔ ye na nye la o serɔe diu ka onɔ waa lenɔe zaa. ¹¹ Kye yɔɔmine, ka Maa kyãã kanna a yɔ-ŋmaa kannoo, boŋ la so ka N kyãã nyere dɔgronŋ? Ka le la, a beraa a dagara nan taa ba la ere bon zaa. ¹² N da naa boɔɔ la ka balan nan dɔɔɔ ye, ka ba vare bamenne. ¹³ Bonso, yɔɔmine, ba da boɔle ye la ka ye kpe weelonŋ. Kye ye ta de a ye weelonŋ ka a waa vuo ka ye tu a enŋanonŋ sobiri, kye ye sonno taaba ne nɔmmo. ¹⁴ Bonso, a nɔbinnaa zaa lanŋ la taa yelbiyenaa poɔ: "Nɔɔ fo lanŋkpeere seŋ fomenŋe." ¹⁵ Kye ka yenee donɔ taa, bee nyɔgra taa vɔɔ, ye kaara velaa ka ye ta saŋna taaba. ¹⁶ A le ka N pãã yeli: Ye tuuro a See sobiri poɔ, kye ye kon boŋ la tu a enŋan boɔbo sobiri. ¹⁷ A te enŋan boɔbo kyaare ne la a See, kye ka a See kyaare ne a enŋan. A ama manŋ kyaare la taa ka ye kon tōō e le zaa ye nan boɔɔ. ¹⁸ Kye ka a See wa tage ye wa ne, ye ba be a nɔbinnaa puliŋ. ¹⁹ Kye a enŋanonŋ tomɔ sãã la. Ama la peemo tomɔ, pēpē tonfaare, tondɔgre, ne potuolonŋ, ²⁰ tebe puoruu, soɔlonŋ, dɔŋ, nɔkpeene, nyu-uri, sutolonŋ, wɔloo, zɔkre, teeronŋ dendeme, ²¹ kyiiuru, nenko, dããkuoluu, gɔmpɔge ane a yeŋe ama taaba nan bebe. N yeli ko ye la le N nan da yeli, ka balan nan ere a ama taaba kon di a Naanmen naalonŋ gbannonŋ. ²² Kye a See wɔmɔ la nɔmmo, popeelonŋ, `maaronŋ, kannyiri, nimibaalonŋ, eveele, sagdeu, ²³ sebaalonŋ, ne fomenŋe taabo. Nɔbinnaa zaa kyebe nan kyaare ne a ama taaba. ²⁴ Balan nan e a Kristo soobo kpa la a enŋanonŋ a dagara zu lanŋ ne o poteeronŋ ne o boɔbo faare. ²⁵ Ka tenee wa voorɔ a See enŋe, venŋ ka te meŋ tuuro a See sobiri. ²⁶ Ye ta venŋ ka te manŋ boɔɔ enŋo zagla, ka ye ere suuri ne nyuuri korɔ taaba.

6 Yɔɔmine, ka nee wa faa le a gber-ŋmebo zuiŋ, yenee nan taa seelonŋ venŋ, ye maale a nee ŋa tɔ ne sebaalonŋ ka o lee are. Kye ye kaara yemenne velaa, ka le naane, ye meŋ na kpe la gyennoo poɔ. ² Ye sonŋ tuo tuori ko taaba; le la ka ye na tu a Kristo nɔbinna sobiri zaa. ³ Bonso ka nee kan zaa wa teere ka o e la bon kan, kye ka o ba e bon zaa, o belle la omeŋe. ⁴ Kye ye venŋ ka nee zaa gyele omeŋe tomɔ. Le ka o na tōō pãã fuuro omeŋe yonŋ zie, ka a ba e nen-yuo zie, ⁵ bonso, a seŋ ka nee kan zaa tuo omeŋe tuori. ⁶ Ye venŋ ka nee na zaa nan dere wuluu a yelbiri poɔ, ka o ponŋ bonveele zaa ane o wuliwullo. ⁷ Ta venŋ ka belloo kpe ye. Naanmen ba e bonlaara. Bonso, a bon na nee nan bore, onɔ la ka o meŋ na kye. ⁸ Onɔ nan bore o enŋan zie, na kye la saŋnaa a enŋanonŋ zie. Kye onɔ nan bore a See zie, na kye la nyɔvoro nan kon boŋ baare a See zie. ⁹ Ye ta venŋ ka te bale a te eveele eronŋ poɔ, bonso, a saŋ kan nan seŋ, te na kye la a te bombore ka tenee ba bale. ¹⁰ A le poɔ,

le te nan taa vuo, ven ka te e eveele ko nobɔ zaa, a seren ser na a balan nan poɔ a sagdeu yideme poɔ.

¹¹ Ye nye a yelbir bibere N nan nmaa ko ye ne mmeɛ nu! ¹² Balan nan boɔɔ ka ba wuli bammenne a ennanon poɔ, ba man fere ye la ka ye nmaa ye ye. Ba e la le bonzuiɛ ba ba boɔɔ ka ba nye doɔron a Kristo dagara zuiɛ. ¹³ Bonso, balan nan nmaa ba ye, bammenne ba enne a nɔbinnaa, kye ba boɔɔ ka ye nmaa ye ye ka ba na doo fuuro a ye ennanon ene. ¹⁴ Kye maa zie, a kon boɔ e ka N fuuro, ka a te Dana Yesu Kristo dagara ene

naane. O ene la ka N kpa a donɛɛ a dagara zu, kye ka N men kpa mmeɛ a dagara zu ka N kpi ko a donɛɛ.

¹⁵ Bonso, a ba e ye-nmaa bo bee ye-ba-nmaa bo nan taa fan Kristo Yesu poɔ, kye a bon-ira paala la. ¹⁶ Ka maaron ane nyonono be balan na zaa nan tuuro a noore na zie ne a Israel nan e Naanmen soobo. ¹⁷ A baaraa, ta ven ka nee kan zaa wa doɔgre ma, bonzuiɛ, N taa la a Dana Yesu lego a n ennan ene. ¹⁸ Yɔmine, ka a te Dana Yesu Kristo nɔndeteroo be a ye seere zie. Amen.

EFESOS

1 Pól, nanj waa a Yesu Kristo potuuro a Naanmen boɔbo poɔ, A ko a Njendeme nanj be Efesos poɔ, nanj sage de Kristo Yesu: ² Nɔndeteroo ane `maaronj be ye zie ka a yi a te Saa Naanmen ane te Daɔna Yesu Kristo zie. ³ Pugibu be la Naanmen ane te Daɔna Yesu Kristo Saa nanj maale te ne yelbisonne ane a seelonj yelsonne zaa a sazu tenvelaa poɔ, a Kristo enje. ⁴ O danj iri te la Omenje enje, kye ka a donɛɛ pare bɔnj biɔ, ka te tɔɔ waa kyerete deme kye ba taa yelsanɔnaa zaa O niɔe soɔ. A nɔmmo enje, ⁵ O danj nare biɔ la ka O enj te a Omenje bidɔɔlonj poɔ a yi Yesu Kristo zie, ka a senj O popeelonj boɔbo— ⁶ ka a na wa ne pugibu a O nɔndeteroo enjno zie. A nɔndeteroo ɔa poɔ, te nye la maaloo yaga, a Neɛ O nanj nɔnj enje. ⁷ O enje la ka te taa leeyɔɔde faabo a yi a O zɛɛ poɔ, a yelbebe suuri diu, ka a senj a O nɔndeteroo bonveele zaa ⁸ O nanj ko te ka a zuo, a yeɔ ne bɔmmo zaa poɔ. ⁹ O da veɔ la ka te bɔnj O boɔbo yelsɔglaa, a te senj na O popeelonj boɔbo nanj yi Omenje teeronj poɔ, ¹⁰ ka a sanj wa ta, O na tɔɔ kaara la ama zaa a tɔɔ lanj boma zaa taa Kristo poɔ. Boma nanj be tenvelaa poɔ ne boma nanj be tenje zu, na lanj la taa a O poɔ. ¹¹ O enje la, ka te menj nye gbannonj, a gbannonj O nanj da iri biɔ ka te nye, a senj O teeronj O nanj maale biɔ. Onɔ la a neɛ nanj ere bon zaa a senj na Omenje poteeronj boɔbo. ¹² O maale la ama zaa biɔ ka teneɛ nanj da de wɛɛ a sage de Kristo, na wa ne pugibu a O enjno zuiɔ. ¹³ Ye menj da poɔ la Kristo poɔ a sanj na ye nanj da wonj a yelmenje yelbiri, nanj e a ye faabo yelnoore. Ye nanj da sage baare, ye menj da nye la a Sekyerete, Naanmen nanj polle, `lego. ¹⁴ A Sekyerete e la te gbannonj sane dandanj sobɔ, kye gu ka Naanmen wa lee yɔɔ de a bon na O nanj danj da, ka O enjno taa pugibu. ¹⁵ A le zuiɔ, Maa menj, a N nanj da wonj le ye nanj sage de a Daɔna Yesu, ane le ye nanj taa nɔmmo a Njendeme zaa zie, ¹⁶ N da ba bare ka N puori Naanmen bareka a ye zuiɔ kye teere ye yeɛ n puoruu poɔ. ¹⁷ N manj puoro la ka a te Daɔna Yesu Kristo Naanmen, a Saa nanj taa enjno, ka O ko ye a see nanj taa yeɔ ane sããbo a O bɔmmo poɔ. ¹⁸ N manj puoro la ka ye teeronj nimie yuo, ka ye na tɔɔ bɔnj a kyelloo na O boɔloo nanj wa ne, ane O gbannonj enjno bonveele na nanj be a Njendeme poɔ, ¹⁹ ane a O fanj kponnuɔ nanj zuo a teneɛ nanj sage de zie, ka a senj na a O kpɛã nanj taa fanj tomɔ. ²⁰ O tonj la a tomɔ ɔa a Kristo enje, a sanj na O nanj da senj O kuuni poɔ, a zeele

O, O nudoronj enje a sazu tenvelaa poɔ, ²¹ ka O zuo zikaareba zaa, ne fanj zaa, ne kpeɛnaa zaa, ne danjneba zaa, ane yuori na zaa ba nanj pore, ka a ba be a pampana sanj ɔa yonj, kye a menj be la a sanj na nanj na wa. ²² Naanmen menj da biɔ la boma zaa O gbɛɛ puliɔ, a de sori ko O ka O waa a zusobɔ bon zaa poɔ a puoru deme zie. ²³ A puoru deme nanj waa O enjan, ta la ba tao a yi Onɔ nanj paale bon zaa boma zaa poɔ.

2 Yeneɛ dee, ye da kpi la gberɔnmeɛbo ne yelbebe poɔ. ² A poɔ la ka ye da kyene a donɛɛ ɔa sobiri zu, a senj a zikaara nanj dire a samaluon naalonj, a see na nanj tonɔ tomɔ pampana ɔa a basagdeu bibiiri zie. ³ Te zaa menj da poɔ la ba poɔ sanj kanj, a da tuuro te enjan boɔbo zaa, a ere te enjan ne te teeronj boɔbo eronj. Te da waa la sutolonj bibiiri nendɔgre, a na nobɔ mine nanj waa. ⁴ Kye a O nɔmmo yaga O nanj taa te zie zuiɔ, Naanmen, nanj taa nyonono nanj zuo, ⁵ maale te la ka te voorɔ ane Kristo, ne le zaa te nanj da kpi te gberɔnmeɛbo poɔ— a yi la a nɔndeteroo zie ka ye nye faabo. ⁶ Naanmen menj da iri te la ane Kristo a zeele te ne O a sazu tenvelaa poɔ a Kristo Yesu enje, ⁷ ka a sanj nanj na wa, O na tɔɔ wuli O nɔndeteroo bonveele nanj waa zuo, a O nimibaalonj O nanj taa ko te poɔ, a Kristo Yesu enje. ⁸ Bonso, a nɔndeteroo zuiɔ la ka ye nye faabo, ka a yi a sagdeu puoriɔ. Kye a ba yi a ye zie, Naanmen kyɔgtaa la. ⁹ A ba yi tomɔ puoriɔ ka neɛ kanj zaa na fuuro. ¹⁰ Bonso, te waa la Naanmen bommaale O nanj iri Kristo Yesu enje ka te na tonj tonveele na Naanmen nanj danj iri biɔ ka te tonj. ¹¹ A le poɔ, ye teere ka a da waa la ka yeneɛ nanj e Tendaa deme nendɔgre, balanj nanj da ɔmaa ba yɔe (ne a enjan ɔmaabo ba nanj e ne nu) manj da boɔle ye la ka yɔba- ɔmaara deme. ¹² Ye teere ka a le sanj ye da ba lanj ne Kristo, a ba poɔ a Israel deme poɔ, kye pãã e saama a nɔlanj polloo poɔ, a da ba taa kyelloo bee Naanmen a donɛɛ poɔ. ¹³ Kye pampana ɔa, a Kristo Yesu enje, yeneɛ nanj da be tɔɔre sanj kanj, peeɛ la, a Kristo zɛɛ zuiɔ. ¹⁴ Bonso, Onɔ la te `maaronj. Onɔ la veɔ ka a bayi waa bonyena, a ɔmere a dankyen nanj wele te ziiri ayi bare, <sup>15</sup> O nanj e, a O enjan poɔ, ka a dɔnj ba la e bon zaa lanj ne a nɔe-teroo nanj be a noore ba nanj maale biɔ poɔ. O e la le ka O de nobɔ bayi a maale nempaala yena a Omenje poɔ, ka a le pãã maale `maaronj, ¹⁶ ka O na tɔɔ maale, enjan yena poɔ, ba bayi ka ba lee lanj taa ne Naanmen, a yi a da-gara zie, a zie na O nanj da ko a dɔnj. ¹⁷ O da wa kanne

la `maaronj kannoo ko yenee nanj be tɔkre ane balan nanj peelee. ¹⁸ A O zuinj la ka te zaa bayi taa sori, a See yena poɔ, ka te wa a Saa zie. ¹⁹ Le la ka ye ba la e saama bee zitɔkre deme, kye ye e la tenj bonyenaa demene a Njendeme ne balan nanj poɔ Naanmen yideme poɔ. ²⁰ Ba me ye la kyogi ne a potuuribo ane a Njennocr deme dankyen pare, ka Yesu Kristo Omenje e a gonjonaa kuuri. ²¹ O enje la ka a meebo zaa nyɔge taa te do ka o waa Njendikyerete a Danja poɔ. ²² O enje la ka ye menj me nyɔge taa ka ye waa Naanmen kpeebo zie kanj a yi a See zie.

3 A le la ka Maa, Pɔl, e a Kristo Yesu nempigraa a yenee Tendaa deme zuinj. ² Ye wonj la ka Naanmen da iri ma la ka N waa O nɔndeteroo kaara ye zie, ³ le a nanj da yi a sããbo zie ka O venj ka N bɔnj a yelsɔglaa, a senj le N nanj da njmaa ko ye fẽẽ le. ⁴ Ka yenee wa kannel njmaabo, ye na tɔɔ bɔnj la le N nanj da bɔnj a Kristo yelsɔglaa tɛge. ⁵ A sanj na zaa nanj tɔle, O da ba venj ka nensaala bidɔɔ tɔɔ bɔnj a njaa tɛge, a na O nanj venj pampana njaa ka a tɛge sãã a O potuuribo kyerete ane a O nocr deme zie a See enje. ⁶ A yelsɔglaa njaa la, ka a Tendaa deme na e la te gbanditaaba, a lanj ne te enjan bonyenaa poɔ, a la e a O polloo, nanj be Kristo poɔ, pontaaaba a yi a yelnoore zie. ⁷ N da waa la a yelnoore njaa tontɔɔ, a senj na a Naanmen nɔndeteroo kyɔgtaa O nanj ko ma ka a tuuro O fanj tomɔ enje. ⁸ Ne a le zaa N nanj e bile a Njendeme poɔ, O da de la a nɔndeteroo njaa ko ma ka N kannel, a Tendaa deme poɔ, a Kristo bonveele na kanj zaa nanj kon tɔɔ bɔ nyɛ. ⁹ O menj da de la a nɔndeteroo njaa ko ma ka N wuli nee zaa a yelsɔglaa njaa lantaalonj. A da yi la a piiluu sanj kye gɛɛ, ka Naanmen, nanj iri boma zaa a yi Yesu Kristo zie, da sɔgle a yelsɔglaa njaa Omenje enje. ¹⁰ O e la le ka, pampana njaa, a zikaareba ne fanja zaa nanj be sazu poɔ, na tɔɔ bɔnj a Naanmen yenj pare zaa a yi a puoru deme zie, ¹¹ a senj le O nanj da nare biɔ koronj, a te Danja Yesu Kristo enje. ¹² Yesu Kristo poɔ la ka te taa sori ka te ta Naanmen zie kperaa le ne kyelloo, a yi a sagdeu te nanj taa O zie. ¹³ A le poɔ, N sɔɔ ye la ka ye ta bare kyelloo ne a woore N nanj nyɛɛ ye zuinj, a woore nanj na wa ne ye enjo. ¹⁴ A le zuinj, N gbi la dumo a te Danja Yesu Kristo Saa njije. ¹⁵ O zie la ka a yideme zaa, a tenvelaa ane a tenje zu, nyɛ ba yuori. ¹⁶ N puoro la ka O de fanj ko ye ka ye taa kpẽã a ye poore poɔ, a yi O See zie, ka a senj O enjo bontaronj, ¹⁷ ka Kristo na tɔɔ kpeeɛ ye sukyie poore a yi a sagdeu zie. N menj puoro la ka yenee, nanj are gbenjbenj nɔmmo poɔ, ¹⁸ yenee ne a Njendeme zaa, na tɔɔ nyɛ a nɔmmo yelonj, wogrunj, sigrunj ane o duobu, ¹⁹ kye bɔnj a Kristo nɔmmo njaa, nanj zuo bɔmmo zaa, ka ye na tɔɔ paale ye zaa le Naanmen nanj paale. ²⁰ Pampana njaa, a ko Onɔ nanj tɔɔ tonj ganj le te nanj na soore bee teere, a senj a fanj na nanj tonj te enje, ²¹ ka enjo be O zie a puoru deme poɔ, a yi a Kristo Yesu zie, sanj na zaa nanj waara, tegtegle. Amen.

4 N nanj pãã e a Danja nempigraa, N sɔɔ ye la ka ye kyene senj a boɔloo ye nanj taa. ² Ye kyene ne yemenne sigrunj ne sebaalonj, kye taa kannyiri, a dire kannyiri korɔ taaba a nɔmmo enje. ³ Ye e anee a gu a See teero yena ane a nyɔgtaalɔnj ye nanj taa a `maaronj poɔ. ⁴ Enjan yena yonj la bebe, ane See yena— a na ba menj nanj da boɔle ye a boɔlo kyello bonyenaa poɔ— ⁵ a Danja yena, sagdeu yena, suobu yena, ⁶ ane Naanmen yena nanj e te zaa Saa nanj zuo bon zaa. Bon zaa yi la O zie, ka O menj poɔ te zaa poɔ. ⁷ Kye a te kanj zaa zie, O ko te la nɔndeteroo a senj a Kristo kyɔgtaa O nanj ponj ko te. ⁸ A njaa la so ka O yeli: “O nanj da do a sazu, O da tagra la nempigri a O puorinj kye tere nensaaleba kyɔgtaare.” ⁹ (Ka Onɔ do sazu, a tɛge la bonj? A ba wuli ka O menj da de la wẽẽ sigi kpe a tenje pare, bee? ¹⁰ A Onɔ nanj sigi menj waa la a nee na sobɔ nanj da do yaga ganj a sazu zaa, ka O na tɔɔ e ka bon zaa paale.) ¹¹ O tere la ba mine ka ba e potuuribo, ka ba mine e Njennocr deme, ka ba mine e yelnoore kanjkanneba, ka ba mine menj e kyeenɛbe ne wuliwullibo, ¹² ka ba e ka a Njendeme na e sere ka ba na tɔɔ tonj a tomɔ, ka a Kristo enjan na nyɛ meduoruu ¹³ a gu ka te zaa taa teero yena a sagdeu ane a Naanmen Bidɔɔ bɔmmo poɔ, kye waa a na nobɔ nanj baa baare, a ta le Kristo nanj ta, a paale le Kristo menj nanj paale. ¹⁴ A le poɔ, te kon waa bibilii ka ba manj tɔɔ daara te puori bee njije, ka wuluu yelbir kanj zaa menj na da te gaa ne a na sɛsɛɛ nanj manj da boma. A wuluu njaa manj yi la a nensaala yenj na ba nanj manj belle nobɔ ne, a senj le ba nanj nare biɔ. ¹⁵ Kye te nanj ye le a yelmenje ne nɔmmo, te na tɔɔ baa do la ye le zaa poɔ a Kristo enje, Onɔ nanj e a Zu. ¹⁶ A yi la O zie ka a enjan zaa, nanj manj kyɔge taa zie kanj zaa ne a nyɔgtaalɔnj a gyiile nanj manj wa ne, na tɔɔ baara a meere duoro omenje nɔmmo poɔ, a senj le a enjan zie kanj zaa nanj tonj o tomɔ. ¹⁷ A njaa zuinj la ka N na ye le kye dire dansee a Danja poɔ, ka ye ta la kyene a na Tendaa deme mine ne ba teeronj nanj ba taa tɔɔ. ¹⁸ Ba teeronj be la lige poɔ. Ba njmaa ba la bare ka ba yi a Naanmen vooronj poɔ a ba babɔmmo ne a ba zukpeene zuinj. ¹⁹ Ba nanj ba taa vi zaa, ba da de la bammene ko yelberonj ka ba tonj gbogbo tondɛgre. ²⁰ Kye yenee, a njaa naane ka ye da zanne a Kristo ye le. ²¹ Ye seronj wonj la O ye le a nyɛ wuluu a O enje, a senj ne a yelmenje nanj be Yesu poɔ. ²² Ba wuli ye la ne le ye nanj da waa, ka ye de a ye nenjore, nanj e bonsanjaa a senj na o belloo boɔbo, a yaa bare; ²³ ka ye lee waa nempaala a ye poteeronj poɔ; ²⁴ ka ye menj lee de a nempaala a su, a nempaala ba nanj maale a na Naanmen, a yeltoronj ne yelkyerete menje poɔ. ²⁵ A le poɔ, ye bare ziri-njmaa kye venj ka nee kanj zaa manj yeli yelmenje ko o tasobɔ, bonso te zaa so la taaba. ²⁶ A ye suuri poɔ, ta e yelbieri. Ta venj ka a njmenaa kpe kye ka ye nanj taa suuri. ²⁷ Ta ko a devel vuoo zaa. ²⁸ Ta venj ka a nee nanj da zuuro, ka o lee

zu zaa, kye vɛŋ ka o toŋ, a tonɔ tonvela kaŋ ane o nu-
uri ka o na tɔɔ nyɛ bon kaŋ a poŋ ne neɛ naŋ taa naŋ.
29 Ta vɛŋ ka yelbipooɔne zaa yi yɛ noore poɔ, kye yel-
biveele yoŋ naŋ na tɔɔ wa ne mɛduoruu naŋ seŋ, ka a
tɔɔ de nɔndeteroo a ko balan naŋ woŋ. 30 Kye yɛ ta saŋ
a Naanmen Sekyerete poɔ. A yi O zie ka yɛ nyɛ ʼlego
kye gu a lee-ɔɔɔ-deu daare. 31 Vɛŋ ka potuolun ane su-
tolon ne suuri ne gɔmpɔge ne yelbifaare zaa yi yɛ zie,
laŋ ne faalon zaa. 32 Yɛ taa nimibaalon ko taaba, a maŋ
zoro nembraalon kye dire suuri korɔ taaba a na Naan-
men naŋ da di suuri ko yɛ a Kristo poɔ.

5 A lɛ poɔ, yɛ tɔɔɔ Naanmen a na binɔneɛ 2 kye
kyene nɔmmo poɔ, a na lɛ Kristo naŋ meŋ da koŋ
te a de Omeŋɛ ka O waa kyeeroo ne bɔɔre ko Naan-
men a te zuiŋ, ka a waa na bon na naŋ nyu velaa. 3 Kye
a yɛ poɔ, a seŋ lɛ a Nmendeme naŋ waa, yɛ ta vɛŋ ka
neɛ zaa tɔɔ yeli ka pɛɛpɛɛ tomɔ bee tondɛgre, bee dig-
bogbo be la yɛ zie. 4 Ta meŋ vɛŋ ka vi eron, bee
damboli yeɛ, bee deɛfaare, ana naŋ ba seŋ, be yɛ zie.
Kye yɛ maŋ tere bareka puoruu. 5 Bonso yɛ boŋ la a
ŋaa, ka neɛ zaa naŋ toŋ peemo tomɔ, bee neɛ zaa naŋ
toŋ tondɛgre, bee neɛ zaa naŋ e gbogbo sobɔ—a neɛ
na to na e la tebe sobɔ—ba kaŋ zaa ba taa gbannon a
Kristo ne Naanmen naalon poɔ. 6 Ta vɛŋ ka neɛ belle yɛ
ne yelbizagla, bonso, a ama taaba zuiŋ la ka Naanmen
suuri waara a basagdeu bibiiri zie. 7 A lɛ poɔ, yɛ ta laŋ
ne ba. 8 Bonso, yɛ daŋ e la lige, kye pampana yɛ e la
kyãã a Daŋna zie. Yɛ kyene a na kyãã bibiiri 9 (bonso a
See wɔmɔ be la yelveele, ne yeltori, ne yelmeŋɛ zaa
poɔ) 10 a lɛ bo nyɛ bon na naŋ pele a Daŋna poɔ. 11 Yɛ ta
maŋ laŋ ne tonlige naŋ ba taa toɔ, kye yɛ maŋ nyare a
zu. 12 A e la vi gba ka te yuo noore yeli a bon na ba naŋ
maŋ sɔgle erɛ. 13 Kye bon na zaa zu yɛ naŋ nyare, sãã
la kyãã poɔ, bonso kyãã maŋ vɛŋ la ka bon zaa sãã.
14 Lɛ zuiŋ, O yeli la: “Iri, fɔɔ naŋ gbire, a iri yi kuuni poɔ,
kye Kristo nyegre eŋ fo.” 15 A lɛ pãã, yɛ kaara ka yɛ
kyene velaa, ka yɛ ta kyene na damboli deme kye a na
yɛŋ deme, 16 a lee erɛ soŋ a saŋ na naŋ seŋ, bonzuiŋ a
bebie ama e la bebifaare. 17 A lɛ poɔ, ta waa na nobɔ
naŋ ba taa yɛŋ, kye boŋ a Daŋna boɔbo. 18 Ta nyu dãã
bugi, a poɔ ka bonsaŋnaa yaga maŋ be, kye vɛŋ ka a
See paale yɛ. 19 Yɛ yele korɔ taaba ne pugibu yielun, ne
Nmendeme yielun, ne seelon yielun, a yiele pugibu
yielun ne yɛ sukyie a korɔ a Daŋna, 20 a maŋ puoro
bareka a korɔ a Saa Naanmen saŋ zaa ne boma zaa
poɔ, a te Daŋna Yesu Kristo yuori eŋɛ. 21 Yɛ sigri ye-
menne korɔ taaba a Naanmen dambɛɛ poɔ. 22 Pɔɔɔɔ,
yɛ sigri yemenne a yemenne serbe zie, a seŋ lɛ yɛ naŋ
na e ko a Daŋna. 23 A sere la a pɔɔɔɔ zusobɔ a seŋ na
Kristo naŋ e a puoru deme, naŋ e O eŋgan, zusobɔ kye
e a eŋgan na Faara. 24 Na lɛ a puoru deme naŋ sigri ba-
menne a Kristo zie, vɛŋ ka a pɔɔɔɔ meŋ sigri ba-
menne ko bamenne serbe boma zaa poɔ. 25 Serbe, yɛ
koŋ yɛ pɔɔɔɔ a seŋ lɛ Kristo meŋ naŋ koŋ a puoru

deme a de Omeŋɛ ko ba 26 ka O na tɔɔ iri ba biŋ, a
pege ba ne a kɔɔ naŋ yi a yelbiri zie, 27 ka O na tɔɔ de
ba ko Omeŋɛ ka ba waa la puoru deme naŋ taa eŋno,
naŋ ba taa zidɛgre zaa, bee nyore, bee a mine kaŋ zaa,
kye ka ba waa la bonkyerete naŋ ba taa zisaŋnaa zaa.
28 Lɛ meŋ la ka a seŋ ka dɔɔɔ koŋ ba pɔɔɔɔ a na ba
naŋ koŋ bamenne eŋgama. Onɔ naŋ koŋ o pɔɔɔ koŋ
la omeŋɛ. 29 Bonso, neɛ kaŋ zaa kyebe naŋ daŋ ba koŋ
omeŋɛ eŋgan, kye o maŋ guolo la a kaara o, a seŋ lɛ a
Daŋna naŋ erɛ korɔ a puoru deme. 30 Bonso te poɔ la a
O eŋgan, ne O eŋ-nene, ne O koɔ poɔ. 31 “A ŋaa zuiŋ la
ka dɔɔ na bare o saa ane o ma kye mare o pɔɔɔ, ka ba
bayi na waa eŋgan bonyena.” 32 Aŋa la yelsɔgle kpon
kaŋ—kye Maa yele la Kristo ane a puoru deme yeɛ.
33 Ne lɛ zaa, vɛŋ ka dɔɔ kaŋ zaa meŋ koŋ omeŋɛ pɔɔɔ
a seŋ lɛ o naŋ koŋ omeŋɛ, kye vɛŋ ka a pɔɔɔ meŋ zoro
o sere.

6 Bibiiri, yɛ dere yɛ dɔɔgrebɔ nɔe a Daŋna poɔ, bon-
so, lɛ la a sobiri naŋ tu. 2 “Eŋɛ fo saa ne fo
ma”—naŋ e a noore dandaŋ sobɔ naŋ taa polloo—
3 “ka a na tɔɔ waa velaa ko fo, ka fo nyɔvɔre meŋ na
tɔɔ waa wogi a teŋɛ ŋa zu.” 4 Kye saamine, yɛ ta fere yɛ
bibiri ka ba suuri iri, kye yɛ guolo ba ka ba baara a
Daŋna wuluu ne kpããnoo poɔ. 5 Gbaŋgbaare, yɛ dere
yɛ daŋneba a nensaalon poɔ nɔe ane dambɛɛ ne miin-
uu, a toŋ ne sebaalon a na yɛ tonɔ korɔ la Kristo. 6 Ta
tonɔ korɔ ba ka yɛ nyɛ yuori a ba nimie poɔ, kye e na
Kristo gbaŋgbaare naŋ erɛ Naanmen boɔbo ne yɛ
sukyie zaa. 7 Yɛ tonɔ a gbaŋgbaare tomɔ ne nim-
ibaalon a na yɛ tonɔ la a Daŋna zie kye ka a ba e a nen-
saala zie. 8 Bonso, yɛ boŋ la ka eveele kaŋ zaa neɛ kaŋ
zaa naŋ wa e, a Daŋna meŋ na lee e la lɛ to ko o, ka o
waa la gbaŋgbaa bee omeŋɛ sobɔ. 9 Kye yɛ daŋneba,
yɛ meŋ erɛ a yɛ gbaŋgbaare a lɛ. Yɛ ta fugro ba, kye
boŋ ka yɛ meŋ taa la Daŋna a tenvelaa poɔ, ka bokpe
zaa ba meŋ be O zie. 10 A baaroo, n yɔɔmine, yɛ are
kpɛã a Daŋna ane O faŋkpɛã poɔ. 11 Yɛ de a Naanmen
zɔɔzɔɔ bonsuuri zaa su, ka yɛ na tɔɔ are kyaare a devel
beelloo. 12 Bonzuiŋ, te moɔbo ba kyaare ne zɛɛ ane
eŋganon, kye a kyaare ne la zikaareba, a kyaare ne faŋ
zaa, a kyaare ne a pampana ŋa saŋ lige kpeŋnaa zaa, a
meŋ kyaare ne sefaare zaa a sazu. 13 A lɛ poɔ, yɛ de a
Naanmen zɔɔzɔɔ bonsuuri zaa su, ka yɛ na tɔɔ are
kyaare a faalon bebir daare, kye yɛ naŋ wa e bon zaa
baare, ka yɛ are. 14 A lɛ poɔ, yɛ are kye de yelmennon a
ʼleŋ gyilli yɛ see, a su a yeltori zɔɔre kpartegro naŋ na
pɔɔ yɛ nyaa, 15 kye eŋ a eŋ maaron yelnoore kyɔgroo
a yɛ gbɛɛ eŋɛ. 16 A ama zaa poɔ, yɛ meŋ de a yeldeu
bon-guraa na yɛ naŋ na tɔɔ kpinni a faalon sobɔ vũũ
piime. 17 Yɛ de a faabo zɔɔre zupile ane a See zɔɔre soɔ
naŋ e a Naanmen yelbiri. 18 Yɛ maŋ puoro ne puoruu
ane sɔroo zaa a See poɔ saŋa zaa. A lɛ poɔ, yɛ gu kye
taa kannyiri a sɔroo na zaa yɛ naŋ koŋ korɔ a
Nmendeme zaa. 19 Puori ko ma meŋ, ka Naanmen na

de a yelbie ko ma, ka N na tōō yuo n noore kperaa le a manne a yelnoore yelsoglaa. ²⁰ A yelnoore na zuiŋ la ka N waa dikyeene kye be a banzokoo. Puori ka N na tōō yeli a ye le kperaa le ka a seŋ le N naŋ da naa yeli. ²¹ Ka ye na tōō meŋ bŋŋ n ye le zaa, Tokekɔs, n kɔk N naŋ kŋŋ ne a Daŋna tontonɔ naŋ taa delloo, na yeli ko ye la a bon na naŋ da wa n zie ane bon na zaa N naŋ ere pam-

pana. ²² N da tonŋ o la ye zie a ye le na zuiŋ, ka ye na tōō bŋŋ le te naŋ waa kye ka o meŋ na tōō dii ye sukyie. ²³ Ka en`maaron be a yɔkmine zie, ane nɔmmo ne yeldeu naŋ yi a Saa Naanmen ane a Daŋna Yesu Kristo zie. ²⁴ Ka nɔndeteroo be balaŋ na zaa naŋ kŋkŋ a te Daŋna Yesu Kristo ne nɔmmo naŋ ba taa baaro. Amen.

FELEPE

1 Pɔl ane Temote, nan e Yesu Kristo gbangbaare, A ko a Njendeme a Kristo Yesu pɔɔ nan be Felepe pɔɔ, ane a puoru kaakaareba ne tontoneba: 2 Nɔndeteroo ane `maaron be ye zie ka a yi te Saa Naanmen ane a Daɗna Yesu Kristo zie. 3 N man puori la n Naanmen bareka san na zaa N nan teere ye yeɛ. 4 N puoruu na zaa N nan puoro korɔ ye zaa, N man puoro la ne popeelon 5 bonzuiɗ, ye lan la taa a yelnoore pɔɔ, a yi a piilu daare a te ta pampana. 6 N seren bɔɗ la a ɗaa: ka Onɔ nan piili tonvelaa a ye pɔɔ, na ton la le te ta o baaro kye gu a Yesu Kristo daare. 7 A tu la sori ka N teere le ko ye zaa, bonzuiɗ, N taa ye la a n sukyiri pɔɔ. Ka N be la banzɔɔ pɔɔ bee a yelnoore mannoo ne biɗnu pɔɔ, ye zaa e la n pontaaba a nɔndeteroo pɔɔ. 8 Bonso, n dansee sobɔ la Naanmen, le N nan seren bɔɔɔ ka N nye ye zaa, a Yesu Kristo nyonono pɔɔ. 9 Kye N puori la a ɗaa: ka ye nɔmmo yaare yaga le a bɔmmo ane iruu yer zaa pɔɔ, 10 ka ye na tɔɔ gyɛle iri bɔɗ a bon na nan taa tɔɔ yaga, ka ye na tɔɔ waa nenkyerete nan ba taa gberɗmeɛbo zaa a te ta a Kristo daare, 11 kye paale ne a yeltorun wɔmɔ nan yi Yesu Kristo zie—ka a wa ne eɗno ne pugibu ko Naanmen. 12 Kye, yɔɔmine, N bɔɔɔ la ka ye bɔɗ ka a bon na nan e ma, da e la ka a yelnoore kannoo yelle. 13 A le pɔɔ, a da sãã la ko balan zaa nan be a naa yiri pɔɔ ane balan zaa nan be a yer, ka N be la banzɔɔ eɗe a Kristo zuiɗ. 14 Yɔɔmine yaga nan be a Daɗna pɔɔ, lee are la kpẽã a n banzɔɔ zuiɗ, a yeli a yelbiri kperaa le kye ba zoro dambẽẽ. 15 A e la yelmenɛ ka ba mine kanna la Kristo ne nyuuri ne wɛloo, kye ba mine men kanna la ne popeelon. 16 Kan kanna la Kristo ne wɛloo, ka a ba e yelkyerete. O teere ka o na dɔgle la yeltuo maa zu a n banzɔɔ pɔɔ. 17 Kye kan kanna la Kristo ne nɔmmo o nan bɔɗ ka ba iri ma la biɗ ka N manne a yelnoore yeɛ. 18 Bon pãã la? Ne le zaa, sobiri zaa pɔɔ, ka a nan e a bamenne wuluu pɔɔ bee yelmenɛ pɔɔ, ba kanna la Kristo. A ɗaa zuiɗ la ka n pɔɔ peɛle yaga. Kye yelmenɛ, N na kyãã taa la popeelon, 19 bonso, N bɔɗ ka a ɗaa na wa ne la faabo ko ma, a ye sɔroo ane Yesu Kristo See sommo zuiɗ. 20 A ser le N nan kyɔgre gu ne nimizee ane kyelloo, vi kon kpe ma yeɛ zaa pɔɔ, kye N na taa la pera pampana, a na N nan man taa, ka Kristo na nye dannoo a n engan eɗe, a n vooron pɔɔ bee n kũũ pɔɔ. 21 Bonso, Maa zie, N voorɔ la a ko Kristo, kye n kũũ men na taa la tɔɔ. 22 Ka Maa voorɔ a enganon pɔɔ, ɗaa la a n tomɔ tɔɔ. Kye N ba

bɔɗ a bon na N nan na iri. 23 N be la yelfere ayi kpakya-ga, N nan bɔɔɔ ka N yi te gaa Kristo zie, nan na son ma gan; 24 kye, a waa la bonson ko ye ka N be a enganon pɔɔ. 25 N seren bɔɗ la a ɗaa: N na kyãã be la ye zaa zie a ye ninɛ kyenoo ne ye popeelon a sagdeu pɔɔ zuiɗ, 26 ka Maa lee wa ye zie, ye pugibu na tɔɔ do la yaga Yesu Kristo pɔɔ a n zuiɗ. 27 Kye ye ven ka ye kyenoo sen a Kristo yelnoore. Ka N wa te nye ye bee N nan ba kyebe, N na tɔɔ won a ye yeɛ, ka ye are gbenɗben seɛ yena pɔɔ, ka ye taa teeron bonyenaa kye lan moɔɔ a yelnoore sagdeu eɗe, 28 kye ka ye ta zoro ye dɔndɔnne dambẽẽ togtogi. A ɗaa wuli ba la ka ba na nye la sanɗaa yaga, kye ye zie, a wuli ka ye taa la faabo nan yi Naanmen zie. 29 O ko ye la sori a Kristo zuiɗ ka ye ta sage de O yon, kye ka ye men na nye la woore a O zuiɗ, 30 ye nan taa a zɔɔre na tɔ ye nan da nye n zie kye pampana ye won ka a be n zie.

2 A le pɔɔ, ka sukyidiibu zaa wa be Kristo eɗe, ka sukyi`maaron zaa wa be O nɔmmo pɔɔ, ka lantaalon zaa wa be a See zie, ka nimi`maaron ne nyonono wa bebe, 2 ye ven ka n popeelon paale kye taa teeron bonyena ne nɔmmo bonyena, a be seɛ yena ne poteeron bonyena eɗe. 3 Ta ere bonzaa a ye pɔlon bee ye eɗno nan ba taa tɔɔ zuiɗ, kye a yemenne sigrun pɔɔ, ye de ka a ye taaba gan yemenne. 4 Ta ven ka neɛ kan zaa kaara omenɛ yeɛ yon, kye ven ka neɛ zaa men kaara o taaba yeɛ. 5 Ven ka a teeron ɗa be ye zie, le a nan da be Kristo Yesu zie: 6 Onɔ nan be Naanmen menɛ waalon pɔɔ, da ba teere ka a e la bon kan o nan faa ka O sen ne la Naanmen, 7 kye O sigri la Omenɛ ka O ba la e bon zaa, a de gbangbaa waalon, a maale Omenɛ a sen nensaala. 8 Kye O nan waa na nensaala, O sigri la Omenɛ, a tu a noɔre a te ta kũũ— a dagara zu kũũ gba! 9 A le zuiɗ, Naanmen iri O la ka O do ba peɛle, a ko O yuori nan zuo yoe zaa, 10 ka ba wa pore Yesu yuori, dumo zaa na gbi, a sazu, ne a tenɛ zu, ne a tenɛ puli zaa pɔɔ, 11 kye ka nɔe zaa na sage yeli ka Yesu Kristo la a Daɗna, ka a Saa Naanmen na nye eɗno. 12 N banɔnnee, le pɔɔ, a sen ye nan man eɗne noɔre—ka a ba e ka N be la be yon kye ka a zuo la pampana ɗa N nan da kyebe—ye baare yemenne faabo ne dambẽẽ ne miinuu, 13 bonso, Naanmen la Onɔ nan ton ye pɔɔ ka ye bɔɔɔ kye ere O popeelon bɔɔɔ. 14 Ye ere a zaa ka bool yeɛ bee nɔkpeene ta kyebe, 15 ka ye na tɔɔ waa nobɔ nan ba taa sanɗaa bee deɗre zaa, Naanmen biiri

naŋ ba taa yosaŋnaa a yelgoɔlon ne a yelbatori boorɔ deme poɔ, a be ye naŋ kyaane na ŋmarbie a donɛ poɔ, ¹⁶ a ye naŋ taa a nyɔvore yelbir velaa— ka N na tɔɔ fuuro a Kristo bebiri poɔ, ka N da ba zo weele bee ton tomɔ naŋ ba taa tɔɔ. ¹⁷ Kye ka Naanmen sãã wa kyiri ma bare a na kɔɔ a yemenne zagroo ane ye tomɔ naŋ yi a ye sagdeu zuiŋ, n poɔ deɛ pele la kye ka N taa popeelon laŋ ne ye. ¹⁸ A ŋaa zuiŋ la ka ye poore meŋ pele kye ka ye meŋ taa popeelon laŋ ne ma. ¹⁹ N teere la a Daŋna Yesu eŋe, ka N na ton la Temote ye zie wiẽũ le, ka N meŋ na tɔɔ taa kyelloo a saŋ na N naŋ won ye ye. ²⁰ N ba taa neɛ zaa naŋ taa o teeron ŋa tɔ, naŋ sereŋ taa ye teeron a ye ye zaa poɔ. ²¹ Bonso, nobɔ zaa maŋ kaara la bamenne ye, kye bara a ye naŋ e Yesu Kristo soobo. ²² Kye ye bɔŋ ka ye na tɔɔ delle o la, bonso, a na bidɔ ne o saa, o ton la a yelnoore tomɔ ne ma. ²³ A le poɔ, N teere la ne kyelloo ka N na ton o la wiẽũ le, ka Maa wa nye le n ye naŋ gere. ²⁴ Kye N bɔŋ la velaa a Daŋna eŋe, ka N meŋ na wa la wiẽũ le. ²⁵ Kye N da teere ka a seŋ la ka N ton Epaferɔdetos ye zie, onɔ naŋ e n yɔɔ, ne tonton tɔ, ne sogya tɔ. Kye ye zie, o e la onɔ ye naŋ ton ka o na tɔɔ soŋ ma ne n boɔbo zaa. ²⁶ O sereŋ boorɔ la ye nyaabo, kye o poɔ meŋ da ba pele ye naŋ da won ka o da beere la. ²⁷ Yelmeŋe, o da beere la a peele kũũ, kye Naanmen da taa la nyonono o zie, ka a ba e o zie yon kye maa zie meŋ, ka N ta taa posan-naa naŋ dɔgle posan-naa. ²⁸ A le poɔ, N ŋmore ton o la, ka yenee wa lee nye o, ka ye na tɔɔ taa popeelon kye ka N na tɔɔ bare posan-naa teeron. ²⁹ Le poɔ, ye tuori o velaa a Daŋna poɔ ne popeelon zaa, a maŋ de a neɛ ŋa tɔ ka o taa tɔɔ yaga. ³⁰ Bonzuiŋ, o da peele la kũũ a Kristo tomɔ zuiŋ. O da ba teere o nyɔvore ye ka o na tɔɔ soŋ ma ne a sommo na ye naŋ da kon tɔɔ tere ko ma.

3 A baaraa, n yɔɔmine, ye taa popeelon a Daŋna poɔ. A ba e tuo ko ma ka N lee ŋmaa a ye ama ko ye, kye ye zie, a e la a bon na naŋ na e ka ye are velaa. ² Ye gu a baare. Ye gu a efaare tontoneba. Ye gu a ŋmaabare deme. ³ Bonso, tenee la a yɔ-ŋmaara deme naŋ puoro a Naanmen See eŋe, a fuuro a Kristo Yesu poɔ, kye ba delle a enŋanon ye— ⁴ ne le zaa Maa meŋe delle la a enŋanon ye. Ka neɛ kaŋ zaa teere ka o na tɔɔ delle la o enŋanon ye, n deme gaŋ la le: ⁵ ba ŋmaa la n yɔɔre a bebie anii daare; N yi la a Israel deme ne a Ben-gyamen bale poɔ; N e la Hibiru ne meŋe, kye a nɔbinnaa ye poɔ, N e la Farasi sobɔ; ⁶ n miinuu poɔ la, ka N da maŋ dɔgrɔ a puoru deme; a nɔbinnaa yeltorun poɔ la ka N ba taa saŋnaa zaa. ⁷ Kye boma na zaa naŋ da taa tɔɔ ko ma, N de la ama zaa ka a e bonweere a Kristo zuiŋ. ⁸ A la lee, N de la boma zaa ka a e bonweere a Kristo Yesu, n Daŋna, bɔmmo naŋ zuo poɔ. O zuiŋ la ka n boma zaa da we. Kye N de la ama zaa ka a waa saga, ka N na tɔɔ taa Kristo, ⁹ ka N na tɔɔ nye O eŋe kpeebo, ka N ba taa mmeŋe yeltorun naŋ yi a nɔbinnaa poɔ, kye taa a yeltorun naŋ yi a Kris-

to sagdeu—a yeltorun naŋ yi Naanmen zie a sagdeu zuiŋ, ¹⁰ ka N na tɔɔ bɔŋ O, ne O kũũ lee-irun faŋa, ne O woore lantaalon, a lee waa na Onɔ a O kũũ poɔ, ¹¹ ka kaapɔge, a sobiri kaŋ poɔ, N na tɔɔ ta a kũũ lee-irun zie. ¹² A ba e na N daŋ nye la ama zaa baare bee ka N faa ta baare, kye N tuuro la ama zaa ka N na tɔɔ nyɔge a bon na Kristo Yesu meŋ naŋ da de nyɔge ma. ¹³ N yɔɔmine, N da ba sage de mmeŋe poɔ ka N nyɔge la bon zaa, kye yelyenaa yon la ka N da e: N yinni la a boma naŋ be n puoriŋ kye ŋmore kyaare a boma naŋ be niŋe, ¹⁴ a le tu la a sobiri naŋ kyaare a baaro zie ka N na tɔɔ nye la a yɔɔre naŋ e Naanmen sazu boɔlo a Kristo Yesu poɔ. ¹⁵ A le poɔ, ye veŋ ka te zaa naŋ ta a tao zie, taa a teeron ŋa tɔ. Ka ye taa teeron yuo a ye kaŋ zaa poɔ, Naanmen na wuli ye la a ye aŋa pare meŋ. ¹⁶ Ne le zaa, a ye na zaa poɔ te naŋ da nyɔge, veŋ ka te kyene a noɔre na tɔ sobiri poɔ kye taa teeron yena. ¹⁷ N yɔɔmine, ye laŋ tuuro ma, kye kaara a balan naŋ kyene seŋ a mannewuluu te naŋ ko ye. ¹⁸ Bonso, N da maŋ manne ko ye la, kye pampana ŋa N lee manne ko ye la ne ŋmenaa kɔɔ, ka nobɔ yaga kyene la a na Kristo dagara dɔndɔnne na. ¹⁹ Ba baaro zie la saŋnaa, ba poore e la ba Naanmen, kye ba eŋno la a ba vi. Ba teeron zaa maŋ be la a teŋe zu boma zie. ²⁰ Kye te teŋe neelon be la tenvelaa poɔ. A meŋ yi a be la ka te gu ne kyelloo a Faara, a Daŋna Yesu Kristo, ²¹ Onɔ naŋ na lee te enŋan, naŋ ba e bon zaa, ka o waa a na O enŋan naŋ taa eŋno, a te seŋ a tomɔ O naŋ ton a na tɔɔ biŋ boma zaa O puliŋ.

4 A le poɔ, n yɔɔmine N naŋ nɔŋ kye maŋ sereŋ boorɔ ye nyaabo, yenee naŋ e n popeelon ne n yɔɔre zupile, le ka ye meŋ na are kpɛã a Daŋna poɔ, yenee naŋ e n banɔnnee! ² N dɔre la eŋ Eodea, kye N meŋ dɔre la eŋ Sontoke, ka ba taa teeron bonyena a Daŋna poɔ. ³ Kye N tonton tasobɔ soŋ, N sɔre fo la meŋ, ka fo soŋ a pɔɔɔ balan naŋ ton ne ma a yelnoore tomɔ poɔ, laŋ ne Klement meŋ, ane n tonton taaba mine, balan yoe naŋ be a nyɔvore gan poɔ. ⁴ Ye taa popeelon a Daŋna poɔ saŋa zaa. N na lee yeli la: Taa popeelon! ⁵ Veŋ ka ye ebaalon yaare ka neɛ zaa zie zaa tɔɔ wa bɔŋ a ye. A Daŋna peele la. ⁶ Ta miine ne bon zaa, kye ye zaa poɔ, a ye puoruu, sɔroo, ne bare-ka puoruu poɔ, veŋ ka Naanmen bɔŋ a bon na zaa ye naŋ boorɔ. ⁷ Kye a Naanmen `maaron naŋ zuo bɔmmo zaa, na kaara la a ye sukyie ne ye teeron zaa a Yesu Kristo poɔ. ⁸ A baaraa, n yɔɔmine, bon zaa naŋ taa yelmeŋe, bon zaa naŋ seŋ eŋno, bon zaa naŋ tori, bon zaa naŋ ba taa degre zaa, bon zaa naŋ vele, bon zaa naŋ taa yuori— ka bon zaa wa e bonsoŋ bee seŋ pugibu—ye maŋ teere a ye ama. ⁹ Bon na zaa ye naŋ da zanne, bee de, bee won, bee nye n zie, ye de a le tonɔ ne, kye a `maaron Naanmen na be la ye zie. ¹⁰ Kye N poɔ pele la yaga a Daŋna poɔ, ye naŋ lee taa n teeron pampana. Ye da taa la n teeron kye ye da ba nye sori ka

ye na tɔ̃s soŋ ma. ¹¹ N ba yeli a ŋaa a n boɔbo zuiŋ, bonso, N zanne la ka Maa wa be yeɛ kaŋ zaa poɔ, a seŋ ka N poɔ peɛ ne a. ¹² N boŋ la naŋ yeɛ, a lee boŋ taroo yeɛ. N zanne la a zie zaa ne yeɛ zaa poɔ, le N naŋ na tɔ̃s sage ka N tegɛ bee ka koŋ kpe ma la, ka N kpe la bontaroŋ poɔ, bee ka N waa naŋ sobo. ¹³ N na tɔ̃s e la bon zaa, a yi Kristo naŋ korɔ ma faŋ zie. ¹⁴ Ne le zaa, ye da e la velaa ka ye waa n sonsontaaba a n yelfere zaa poɔ. ¹⁵ A le puoriŋ, yenee Felepe deme, ye meŋ boŋ la ka a yelnoore kanno piiluu saŋ, N naŋ da yi Masedonea, ka puoru deme zaa da ba waa n sonson-taaba a teroo bee deu poɔ, ka ye yoŋ naane. ¹⁶ A saŋ na N naŋ da be Tesaloneka poɔ gba, ye da tere la n bomboore boyi. ¹⁷ A ba e ka N boɔbo la kyogtaa, kye N

boɔbo la ka N eŋ toko naŋ na tɔ̃s duoro ye zie. ¹⁸ N nye la boma zaa, ka a meŋ zuo. N paale ne la boma, bonzuiŋ, N de la a boma ye naŋ da toɔle ne Epafer-ɔdetos. Ye toɔko ŋa e la a na bonnyu velaa naŋ seŋ a boore na Naanmen naŋ sage ne kye meŋ peɛ O poɔ. ¹⁹ Kye n Naanmen na ko ye la ye bomboore zaa te seŋ a O eŋno bonveele a Yesu Kristo eŋe. ²⁰ Ka eŋno be a te Saa Naanmen zie tegtegle. Amen. ²¹ Ye puori Njendeme kaŋ zaa a Yesu Kristo eŋe. A yɔmine naŋ be n zie puori ye la. ²² A Njendeme zaa toɔle la ba puoruu. A puoruu yaga yi la a balan naŋ be Siiza yiri poɔ. ²³ Ka a Daŋna Yesu Kristo nɔndeteroo be ye zaa zie. Amen.

KOLASSA

1 Pɔl, naŋ waa Yesu Kristo potuuro a Naanmen boɔbo poɔ, ane te yɔɔ Temote, ²A ko a Njendeme ne a sagdeu yɔɔmine Kristo poɔ, naŋ be Kolassa poɔ: Nɔndeteroo ne `maaronj be ye zie ka a yi te Saa Naanmen ane a Daŋna Yesu Kristo zie. ³Te de la bareka puoruu ko Naanmen ne te Daŋna Yesu Kristo Saa, kye maŋ puoro korɔ ye, ⁴te naŋ da wonj le ye naŋ sage de Kristo Yesu, ane le ye naŋ taa nɔmmo a Njendeme zaa zie— ⁵ka a yi a kyelloo na naŋ biŋ gu ye a tenvelaa poɔ, a kyelloo ŋa yeŋe ye naŋ da wonj a yelnoore yelmenje yelbiri poɔ. ⁶A yelnoore yelbiri ŋa wa la ye zie na le o naŋ da wa a donɛɛ gbuli poɔ. O wɔŋ la wɔɔka a baa iri, na le o meŋ naŋ wa ye zie, a yi a bebir na ye naŋ da wonj o kye boŋ a Naanmen nɔndeteroo a yelmenje poɔ. ⁷Ye meŋ da zanne la aŋa Epaferas, te tonton to te naŋ koŋ, zie. Yenee zie, o e la Kristo tonton naŋ taa yelmenje, ⁸kye o meŋ yeli la ko te a nɔmmo ye naŋ taa a See poɔ. ⁹A le zuiŋ, a yi a bebiri na te naŋ da wonj ye yeŋe, te ba ŋmaa ka te puoro korɔ ye a wɔɔka Naanmen ka ye na tɔɔ paale ne O boɔbo boɔmmo zaa, a yeŋ ne seelonj nyaan zaa poɔ. ¹⁰Te puoro la ka ye na tɔɔ kyene a seŋ a bon na naŋ na pele a Daŋna poɔ, ka ye wɔŋ wɔɔka tonveele zaa poɔ, ka ye baara a Naanmen boɔmmo poɔ, ¹¹ka ye na waa kpɛã ne faŋ zaa a seŋ O eŋno zaa kpeɛŋaa a na tɔɔ taa ye-menne ne kannyiri ane popeelonj, ¹²kye puoro a Saa bareka, Onɔ naŋ da maale te ka te seŋ Njendeme gbannonj landirebe a kyãã poɔ. ¹³Onɔ la faa te yi a lige faŋa poɔ kye de te eŋ a O Bidɔɔ O naŋ koŋ naalonj poɔ. ¹⁴O zɛɛ zuiŋ la ka te taa leɛ-yɔɔdeu ane yelbebe suuri diteroo. ¹⁵O e la Naanmen na nee zaa naŋ kon boŋ nye waalonj, a bon-iri zaa bidanwɛɛ. ¹⁶Bonzuiŋ, a yi O zie la ka boma zaa iri: a tenvelaa boma ane teŋe zu boma zaa, boma nee naŋ na tɔɔ nye a laŋ ne a boma nee naŋ kon tɔɔ nye, ka a e naalonj, bee daŋneba, bee zikaareba, bee faŋ zaa; a yi O zie la ka boma zaa da iri, a e O soobo. ¹⁷Boma zaa meŋ tu la O puoriŋ, kye O poɔ la ka boma zaa nyɔge taa are. ¹⁸Onɔ meŋ la a eŋgan naŋ e a puoru deme zusobɔ; Onɔ la a piilu sobɔ ne a bidanwɛɛ naŋ yi a kuuni poɔ, ka yeŋe zaa poɔ, O na tɔɔ waa la a kpoŋ zaa sobɔ. ¹⁹Bonso, Naŋmen poɔ da pele la ka Omeŋe waalonj zaa be Kristo eŋe, ²⁰ka a meŋ yi O zie ka O na maale boma zaa ka a leɛ nyɔge taa ne O, boma naŋ be a teŋe zu bee boma naŋ be tenvelaa poɔ, o naŋ da wa ne `maaronj a yi O dagara zɛɛ poɔ. ²¹Kye

ylenee, saŋ kaŋ ba da ŋmaa ye la bare ka ye da taa doŋ teeronj a ye tonfaare poɔ. Kye pampana ŋa, O maale ye la ka ye leɛ nyɔge taa ne O, ²²a Kristo eŋgan meŋe eŋe a yi O kũũ poɔ, ka O tɔɔ de ye ka ye waa nensonne, nobɔ naŋ ba taa zisaŋnaa bee yosaŋnaa zaa O niŋe soɔ— ²³ka yenee wa serenj kyãã be a sagdeu poɔ kye are kpɛã gbengbenj kye ba sere yi a yelnoore kyelloo zie. Ŋa la a yelnoore na ye naŋ da wonj, a yelnoore na ba naŋ da kanne ko bon-iri zaa naŋ be a teŋe zu, kye ka Maa Pɔl meŋ waa a yelnoore na tontonɔ. ²⁴Pampana ŋa, N taa la popeelonj ne a woore N naŋ nye a ye zuiŋ, kye paale n eŋgan ne doŋronj ka a seŋ Kristo doŋronj, a O eŋgan naŋ e a puoru deme zuiŋ. ²⁵N da waa la a ba tontonɔ a seŋ a tonnoore na Naanmen naŋ ko ma a ye zuiŋ, a le tu a Naanmen yelbiri— ²⁶a yelsɔglaa naŋ da piŋ ko a koronj deme ne a nemboore zaa, kye sãã ko a O Njendeme pampana ŋa. ²⁷Bana zie la ka Naanmen da sage ka O wuli a bon na naŋ e a eŋno bonveele a yelsɔglaa naŋ be a Tendaa deme poɔ. Onɔ la Kristo naŋ be ye eŋe, Onɔ meŋ naŋ waa a eŋno kyelloo. ²⁸Te kanne la O yeŋe, kye kpãã nee zaa a wuli ba ne yeŋ zaa ka te na tɔɔ de nee zaa ka o ta o tao a Kristo Yesu poɔ. ²⁹A le zuiŋ N meŋ tonɔ la a moɔɔ a seŋ a tomɔ O naŋ tonɔ, naŋ tonɔ tonjkeene n zie.

2 N boɔbo ka ye boŋ le N naŋ zɔɔka korɔ ye, ane balan naŋ be Laodesea poɔ, ane balan zaa naŋ da ba nye mmeŋe niŋe. ²N boɔbo la ka ba taa sukyidiibu, kye waa bonyen nɔmmo poɔ, a na taa naboma zaa naŋ be a yeŋ faŋ poɔ, ka ba pãã na boŋ a yelsɔglaa naŋ be Naanmen ne a Saa ne a Kristo poɔ. ³Kristo poɔ la ka a yeŋ ne boɔmmo naboma zaa sɔgle. ⁴N yeŋe la a ŋaa ka nee ta tɔɔ belle ye ne nɔɔka yelbie. ⁵Ne le zaa N ba kyebe ne n eŋgan, N be la ye zie ne n see kye taa popeelonj N naŋ nyere le ye eronj naŋ tu sobivelaa, ane le ye sagdeu naŋ are kpɛã Kristo poɔ. ⁶A le poɔ, le ye naŋ da de Kristo Yesu a Daŋna, ye kyene O eŋe, ⁷kye are kpɛã a me doŋle a O eŋe, a e ka ye are velaa a sagdeu poɔ, a na ba naŋ da wuli ye, kye kyelle yaga ne bareka puoruu a poɔ. ⁸Ye gu ka nee zaa ta belle ye ne yeŋ zannoo ane belloo zagla, naŋ yi a nensaala eronj ane a donɛɛ ŋa yeŋe zie kye ba yi Kristo zie. ⁹Bonzuiŋ, Kristo eŋgan poɔ la ka Naanmen waalonj zaa be. ¹⁰Kye ye ta la ye tao zie O eŋe, Onɔ naŋ e a zikaara ane faŋ zaa zusobɔ. ¹¹O eŋe la ka ye meŋ ŋmaa ye ye ne a ŋmaabo na ba naŋ ba e ne nuuri, ye naŋ iri a eŋganonj

yelbebe enġan bare a yi a Kristo γ-ηmaabo πο, ¹² ba naŋ da ũū ye laŋ ne O a suobu πο, a be ye meŋ naŋ lee iri ne O, a yi a Naanmen tonkpeene sagdeu, Ono naŋ da iri O yi a kuuni πο. ¹³ A saŋ na ye naŋ kpi a ye gber-ηmeebo πο ane ye enġan γ-ba-ηmaabo πο, O lee ko ye la nyovore ne O. O da di la te gber-ηmeebo zaa suuri, ¹⁴ O naŋ da molle iri a nɔe-tero ηmaabo, naŋ kyaare te a lee e te dɔndɔm, bare; O da iri la aŋa bare a kpa o a dagara zu. ¹⁵ Kye O naŋ da iri a zikaareba ane faŋ zaa bare, O veŋ la ka ba sãã kperaa le nobo πο, O naŋ da tōɔ ba a de wẽẽ a zɔɔre diu πο a dagara eŋe. ¹⁶ A le πο, ta veŋ ka nee zaa di ye serɛɛ ne a ye diu bee bonnyuuri, bee a ye puoru tigri yeɛ, a kyũ paala tigri bee a Sabat bebiri daare. ¹⁷ Ama la a boma naŋ na wa dasuoluŋ; kye a enġan meŋe yi la Kristo. ¹⁸ Ta veŋ ka nee zaa neɓ ye a omeŋe sigruŋ ane o malkere puoruu πο, ka ye ba nye ye γɔɔre. O maŋ kpe la yeɛ o naŋ da ba nye πο, kye taa pɔloo naŋ ba taa tɔɔ, o enġanɔŋ teeroŋ zuir. ¹⁹ O ba la nyoge a Zu. A yi a Zu zie la ka a enġan zaa na nye sommo ne nyogtaaloŋ a kɔɔ ne a gyiile πο, a baara ne Naanmen baabo. ²⁰ Ka yenee da kpi ne Kristo a yi a donɛɛ ŋa yeɛ πο, wolɔ ka ye kyãã e a na a donɛɛ ŋa nobo kye be a nɔe ba naŋ maale biŋ puliŋ, naŋ yeli: ²¹ "Ye ta tɔ! Ye ta lenne! Ye ta nyoge!"? ²² Ama zaa ye naŋ na tōɔ de tonɔ ne, e la boma naŋ na bɔre wɛ. A nɔe ama taaba yi la a nensaala nɔe ne wuluu puoriŋ. ²³ A yeɛ ama sãã la a na yeŋ, a nensaala puoruu na zaa ba naŋ boɔɔ πο, ne bamenne sigruŋ ne ba enġama dɔgroŋ πο. Kye a ba taa tɔɔ zaa a enġan boɔɔ zie. Kyeno Soŋ Sobiri

3 Ka yenee pãã da iri do laŋ ne Kristo, ye bɔ a boma na naŋ be a sazu πο, a zie na Kristo naŋ be a zeŋ a Naanmen nudoroŋ eŋe. ² Ye veŋ ka ye teeroŋ be a sazu boma πο, kye ba be a teŋe zu boma πο. ³ Bonso, ye kpi la, kye ye nyovore sɔgle la ne Kristo, Naanmen πο. ⁴ A saŋ na ka Kristo, naŋ e te nyovore, wa sãã, ye meŋ pãã na sãã ne O la a eŋno πο. ⁵ A le πο, ye ko a ye teŋe zu enġan eroŋ zaa: pẽẽpẽẽ tomɔ, yelɔgre, boɔɔ naŋ fere, boɔɔ faare, ne digbogbo naŋ e tebe puoruu. ⁶ Ama taaba zuir la ka Naanmen suuri waara a basagdeu bibiiri zie. ⁷ Saŋ kaŋ ye meŋ da kyeŋ la a yeɛ ama sobiri πο, a saŋ na ye naŋ da vooro o πο. ⁸ Kye pampana, ye meŋ iri ama zaa bare: suuri, sutoloŋ, yelfaare, yelbifaare naŋ kyaare ne Naanmen, ane yelbidɛgre naŋ yi a ye nɔe πο. ⁹ Ye ta ŋmaara zirii korɔ taa, ye naŋ faa yaa a neŋkore ne o eroŋ bare ¹⁰ a lee su a nempaala, naŋ leere bɔmmo πο a seŋ ne a Nee na sobo naŋ maale o waaloŋ. ¹¹ Be la ka Grik nee bee Gyu nee, γ-ηmaara sobo bee γ-ba-ηmaara sobo, kɔkɔr yuo sobo, saana, gbaŋgbaa bee nenweeɛ kyebe, kye Kristo la a zaa kye meŋ be a zaa πο. ¹² A le πο, yenee naŋ waa Naanmen nobo O naŋ iri, nensonne ane nobo O naŋ nɔɔ, ye su yemenne ne nyonono, sigru milluu a ye teeroŋ πο, sebaaloŋ, ane kannyiri. ¹³ Ye

dire kannyiri korɔ taaba kye dire suuri korɔ taaba ka nee zaa wa taa nɔkpeene ne o tasobo zaa. A na le Kristo naŋ di suuri ko ye, ye meŋ di suuri ko taaba. ¹⁴ Kye a gaŋ a ama zaa, ye su nɔmmo, naŋ e a nobo naŋ ta ba tao zie nyogtaaloŋ. ¹⁵ Ye veŋ ka Naanmen `maaroŋ di naaloŋ a ye sukyie πο, ba naŋ meŋ da boɔle ye enġan yena eŋe, ka ye tu a `maaroŋ sobiri, kye ka ye maŋ puori bareka puoruu. ¹⁶ Ye veŋ ka a Kristo yelbiri be ye eŋe yaga, a wullo kye kpããna taaba ne yeŋ zaa a pugibu yieluŋ, ŋmendeme yieluŋ, ne seeloŋ yieluŋ πο. Ye yiele ne nɔndeteroo a ye sukyie poore korɔ a Daŋna. ¹⁷ Kye le zaa ye naŋ ere a ye yelbiri bee ye eroŋ πο, ye e a zaa a Daŋna Yesu yuori eŋe, kye puoro a Saa Naanmen bareka a yi O zie. ¹⁸ Pɔɔɔ, ye sigri yemenne a yemenne serbe zie, na le a naŋ seŋ a Daŋna πο. ¹⁹ Serbe, ye nɔɔ ye pɔɔɔ a ta maŋ taa suuri ne ba. ²⁰ Bibiiri, ye dere ye dɔgrebo nɔe, yeɛ zaa πο, bonso, ŋaa la peɛ a Daŋna πο yaga. ²¹ Saamine, ye ta fere ye bibiiri ka ba suuri iri, ka le naane, ba na taa la posanɔa yaga. ²² Gbaŋgbaare, ye dere ye daŋneba a nensaaloŋ πο nɔe, yeɛ zaa πο, ka a ta e ka ye tonɔ la ye tomɔ ba nimie soɔ a na peɛ ba poore, kye ye tonɔ ne sebaaloŋ a zoro Naanmen. ²³ Kye le zaa ye naŋ ere, ye ere ne ye sukyiri zaa, a na ye naŋ ere korɔ a Daŋna, ka a ba e nensaala. ²⁴ Ye bɔŋ ka a yi a Daŋna zie la ka ye na nye a gbannoŋ tɔɔ, bonso, a Daŋna Kristo la ka ye tonɔ korɔ. ²⁵ A nee na naŋ ŋme gberɛ na nye la o gber-ηmeebo tɔɔ, ka bokpe zaa meŋ kyebe.

4 Daŋneba, ye ko ye gbaŋgbaare bon naŋ seŋ kye tori, kye bɔŋ velaa ka ye meŋ taa la Daŋna naŋ be tenvelaa πο. ² Ye de yemenne ko puoruu, kye maŋ gu yemenne velaa a be πο ne bareka puoruu. ³ A le puoriŋ, ye meŋ puoro korɔ te, ka Naanmen na yuo a kanno dɔɔre ko te ka te tōɔ kanne a Kristo yelsɔglaa. A yelsɔglaa ŋa zuir la ka N meŋ kpe banzɔɔ πο. ⁴ Ye puoro ka N na tōɔ yeli O yeɛ ka a sãã velaa, a seŋ le N naŋ da naa yeli. ⁵ Ye taa yeŋ a kyene ne a balaŋ naŋ ba πο ye πο, kye lee ere soŋ a saŋ na. ⁶ Ye veŋ ka ye yelbie zaa maŋ wa ne nɔndeteroo, a seŋ ye naŋ eŋ nyennoo, ka ye na tōɔ bɔŋ le ye naŋ na maŋ lee iri a nɔre ko nee zaa. ⁷ Tokekɔs na manne la n yeɛ zaa ko ye. O e la a γɔɔ kaŋ N naŋ nɔɔ, tontonɔ naŋ taa deɔlo, ane n gbaŋgbaa tasobo a Daŋna πο. ⁸ N tonɔ o la ye zie a yeɛ ŋa zuir, ka o na tōɔ wa bɔŋ ye yeɛ kye meŋ dii ye sukyie. ⁹ N tonɔ o la laŋ ne Onesemos, γɔɔ kaŋ naŋ taa deɔlo te naŋ nɔɔ, kye meŋ e a ye kaŋ. Ba na manne la ko ye bon na zaa naŋ ere a zie ŋa. ¹⁰ A n nempigri tɔ Arestarekos, ne Mark naŋ e Barnabas arebile, puoro ye la. (Ye da de la a nɔre yeɛ kyaare Mark; ka onɔ wa wa ye zie, ye tuori o velaa.) ¹¹ Yesu, ba naŋ boɔɔ Gyostos, meŋ puoro ye la. Bama yoŋ, naŋ be a γ-ηmaabo deme πο, la e n tonton taaba a Naanmen naaloŋ tomɔ πο, kye ba meŋ da de la sukyidiibu ko ma. ¹² Epaferas, naŋ e ye kaŋ, kye la e Kristo gbaŋgbaa,

toꞓle ye la o puoruu. O maꞓ moꞓꞓ la o puoruu poꞓ ko-
 ro ye, ka ye are kpěã kye waa nobꞓ naꞓ ta ba tao zie
 Naanmen boꞓbo zaa poꞓ. ¹³ N e la o dansee sobꞓ ka o
 taa la miinuu ye zie, ane balan naꞓ be Laodesea ane
 Heerapꞓles poꞓ. ¹⁴ Luk, a baalonsanne te naꞓ naꞓ, ane
 Demas puoro ye la. ¹⁵ Ye puori te yꞓꞓmine naꞓ be
 Laodesea poꞓ, ane Nomfa ne a puoru deme naꞓ be o

yiri poꞓ. ¹⁶ Ka ba naꞓ wa kanne a gan na ye zie, ye ven
 ka ba la kanne o a Laodesea puoru deme zie, kye ven
 ka ye meꞓ kanne a gan naꞓ yi Laodesea. ¹⁷ Yeli ko
 Arkeppos: "Kaara velaa a tomꞓ fo naꞓ de a Daꞓna zie,
 ka fo toꞓ baare." ¹⁸ Maa Pꞓl la naꞓ a puoruu na ne
 mmeꞓ nu. Ye teere a n banzꞓ. Ka naꞓdeteroo be ye
 zie. Amen.

1 TESALONEKA

1 Pɔl, ane Selas, ane Temote, A ko a Tesaloneka puoru deme, naŋ be a Saa Naanmen ane a Daŋna Yesu Kristo poɔ: Nɔndeteroo ane `maaron be ye zie, ka a yi te Saa Naanmen ane a Daŋna Yesu Kristo zie. ² Te maŋ puori la Naanmen bareka ko ye zaa, kye teere ye yeɛ te puoruu poɔ. ³ Te da ba bare ka te teere, a te Saa Naanmen niŋe soɔ, a ye tomɔ naŋ yi a sagdeu zie, ane ye tonkpeene naŋ yi a nɔmmo zie, ane a ye kannyiri naŋ yi a kyelloo naŋ be a Yesu Kristo zie. ⁴ Te boŋ la, yɔɔmine Naanmen naŋ naŋ, ka O iri ye la, ⁵ bonso, a te yelnoore ba wa ye zie ne yelbie yon, kye a wa la ne faŋ, ne a Sekyerete, ane a teeron kpeã zaa. Ye boŋ la le te naŋ da kpeere ye zie, a ye zuiŋ. ⁶ Ye da toɔɔ te la ane a Daŋna, a ye naŋ da de a yelbiri a yelfere yaga poɔ ne a popeelon naŋ yi a Sekyerete zie. ⁷ A le puoriŋ, ye da lee waa la mannewuluu ko balan zaa naŋ sage de, naŋ be Masedonea ane Akaya poɔ. ⁸ Bonso, a ye zie la ka a Daŋna yelbiri tannoo yire, ka a ba e Masedonea ne Akaya yon, kye zie na zaa ye Naanmen sagdeu yeɛ naŋ yaare. Le poɔ, a ba seŋ ka te lee yeli yeɛ zaa, ⁹ bonso, a nobɔ bamenne manne la ko te le te naŋ da kpeere ye zie, ne le ye pãã naŋ da bare a tebe puoruu kye lee kyaare a Naanmen menŋe naŋ voorɔ, a tonɔ korɔ O ¹⁰ kye kyelle a O Bidɔɔ, naŋ be a tenvelaa poɔ. Onɔ la Yesu, O naŋ da seŋ a kuuni poɔ, Onɔ naŋ faa te a yi a suuri naŋ na wa.

2 Yɔɔmine, ye boŋ la le te naŋ da kpeere ye zie, ka a da ba e ka a ba taa toɔ. ² Ye boŋ la ka te naŋ daŋ nye woore ane zomɔ a Felepe teŋe poɔ, Naanmen zuiŋ la ka te da kanne a Naanmen yelnoore ye zie kperaa le, kye te da e la le ne doɔne yaga. ³ Bonso, te doreen ba yi a yeŋ na ba naŋ maŋ belle ne nobɔ, bee yeldɛgre, bee belloo ba naŋ maŋ nare biŋ poɔ. ⁴ Kye le na Naanmen naŋ da sage de a yelnoore eŋ te nuuri poɔ, le ka te men kanne. Te ba kanne ka te peɛ nensaaleba poore kye Naanmen poɔ la, Onɔ naŋ gyeɛ a te sukyie kaara. ⁵ Ye boŋ ka te da ba yeli ne toɔtoɔ yelbie bee soɔgle dig-bogbo zaa togtogi. Naanmen e la te dansee sobɔ. ⁶ Te da ba boɔɔ eŋno nensaala zie, bee yenee zie, bee nee zaa zie. Te da taa la sori, a te naŋ waa Kristo potuuri-bo, ka te na toɔ taa eron ye zie, ⁷ kye te da taa la nim-ibaalon ye zie, a seŋ na poɔ naŋ guolo kye kaara o bi-iri. ⁸ A le poɔ, a nɔmmo teeron te naŋ taa ye zie zuiŋ la ka te da ba de a Naanmen yelnoore yon ko ye, kye temenne vooron men, bonzuiŋ ye da waa la nobɔ te

naŋ naŋ. ⁹ A le pãã, yɔɔmine, yenee la teere te tonkpeene ne doɔɔ zaa; tensoɔ ne nmena, te ton la tomɔ, bonzuiŋ te da ba boɔɔ ka te taa eron zaa ye kan zaa zie, a saŋ na te naŋ da kanne a Naanmen yelnoore ko ye. ¹⁰ Yenee la dansee deme laŋ ne Naanmen, ne le te naŋ kpeere yenee naŋ sage de zie ne yelonne ne yeltori, ka saŋnaa zaa men kyebe. ¹¹ Yenee la boŋ ka te da doɔ eŋ ye la, a de sukyi`maaron ko ye, kye tage ye kan zaa tobo a na saa naŋ maŋ e omenŋe biiri, ¹² ka ye kyenoo na toɔ seŋ a Naanmen sobiri kyenoo, Onɔ naŋ boɔɔ ye ka ye wa kpe O naalon ne O eŋno poɔ. ¹³ A nãã zuiŋ la ka te puoro Naanmen bareka tegtegle, bonzuiŋ a saŋ na ye naŋ da de a Naanmen yelbiri ye naŋ won te zie, ye da ba de o na nensaala yelbiri, kye Naanmen menŋe yelbiri naŋ tonɔ o tomɔ a yenee naŋ sage de zie la. ¹⁴ A le zuiŋ, yenee yɔɔmine, ye da waa la nobɔ naŋ toɔɔ a Naanmen puoru deme naŋ be a Kristo Yesu poɔ, naŋ be a Gyudea paalon poɔ, bonso ye men da nye la woore a yi yemene teŋe deme zie ka a seŋ a woore na ba naŋ da nye a Gyu deme zie, ¹⁵ balan naŋ da ko a Daŋna Yesu ane bamenne Nmen-noɔr deme kye men digi te bare. Ba da ba peɛ Naanmen poɔ, kye kyaare ne nensaala zaa, ¹⁶ ba naŋ ba sage ka te yeli yeɛ zaa ko a Tendaa deme ka ba na toɔ nye faabo. Le ka ba maŋ ere ka ba yelbebe doɔɔ taa, kye a le puoriŋ, Naanmen suuri wa la ba zie. ¹⁷ Kye yɔɔmine, a yelfere naŋ tage te yi ye zie feẽ le (ka a e te eŋgama poɔ, kye a ba e le a te sukyie poɔ), te da e la anee yaga a seren boɔɔ ka te toɔ lee nye taa niŋ-soore. ¹⁸ Te da maŋ boɔɔ la ka te wa ye zie—yelmenŋe, Maa Pɔl da boɔɔ la le gbɛ awolɔ— kye Setaana da nãã te la bare. ¹⁹ Boŋ la te kyello teeron, bee te popeelon, bee te pugibu yɔɔɔ zupile? A ba e yenee a saŋ na ye naŋ na be te Daŋna Yesu niŋe soɔ a O waabo poɔ? ²⁰ Bonso, yenee la te eŋno ne te popeelon.

3 A le poɔ, te naŋ da kon toɔ lee dire kannyiri, te da teere ka a na waa la velaa ka ba bare te yon Atens poɔ. ² Te ton la te yɔɔ Temote, naŋ e Naanmen tonton ne te tonton tasobɔ a Kristo yelnoore poɔ, ka o wa son ye ka ye are velaa a e ka ye taa sukyidiibu a ye sagdeu poɔ, ³ ka nee zaa ta boɔ a yelfere ama zuiŋ. Yenee la boŋ ka ba iri biŋ la ka ama zaa na waa la le te zie. ⁴ A saŋ na te naŋ da be ye zie gba, te daŋ yeli ka te na nye la doɔron, kye ka a seren e le, a na ye naŋ boŋ. ⁵ A nãã zuiŋ la, N naŋ da kon toɔ lee dire kannyiri, N da ton ka

N bɔŋ ye sagdeu milluu. N da zoro la damběě ka a bel-belle ta wa belle ye, ka a te tomɔ ba la taa tɔɔ. ⁶ Kye pampana Temote yi la ye zie wa te zie ne yelnoore nan kyaare ye sagdeu ne nɔmmo. O yeli ko te la ka ye man taa la teeron velaa te zie kye lee boɔɔ te nyaabo a na te men nan boɔɔ ye nyaabo. ⁷ A le poɔ, yɔɔmine, a ye sagdeu zuin la ka te taa sukyidiibu a te yelferaa ne yel-tegron poɔ. ⁸ A le puorin, te vooro la, ye nan are gbengberɛ a Daŋna poɔ. ⁹ Wolɔ ka te na lee puori Naanmen bareka ka a sen ne a popeelon te nan taa a te Naanmen niŋe soɔ a yenee zuin? ¹⁰ Tensoo ane nmena zaa te man puoro la yaga ka te na tɔɔ lee nye ye, a son ye ne a bon na nan ba kyebe a ye sagdeu poɔ ka a paale. ¹¹ Ka Naanmen ane te Saa menɛ ne te Daŋna Yesu Kristo maale a sori ko te ka te wa ye zie. ¹² Ka a Daŋna maale ye ka ye nɔmmo duoro kye yaare yaga ko ye taa-ba ane nee zaa, a na te nan taa nɔmmo ko ye. ¹³ Ka O maale ye ka ye sukyie are, ka san naa zaa kyebe a yelkyerete poɔ, a te Saa Naanmen niŋe soɔ, a san na te Daŋna Yesu Kristo nan na wa lan ne O nensonne zaa.

4 A le pãã, yɔɔmine, te soɔ ye la kye dɔre en ye a Daŋna poɔ, ka na le ye nan da de te zie, ka ye kyene ka Naanmen poɔ pele, ka ye men ere le ka a zuo. ² Bonso, ye bɔŋ la a nɔe te nan tere ko ye ka a yi a Daŋna Yesu zie. ³ Bonso, Naanmen boɔbo la aŋa, nan e ye iri-biŋnu: ka ye bare pẽẽpẽẽ ye; ⁴ ka ye kan zaa bɔŋ le o nan na tɔɔ taa o enŋan, a o iri-biŋnu ane enno poɔ, ⁵ ka a ba e ne a boɔbo faare nan fere, a sen na a Tendaademe nan ba bɔŋ Naanmen man taa; ⁶ ka nee zaa ta zuo o yɔɔ a nebre o ye le kan zaa poɔ, bonzuin a Daŋna la a yelfaare ama zaa lee-yɔɔre sobɔ, a na te nan dan yeli kye kpãã ye. ⁷ Bonso, Naanmen da ba boɔle te ka te waa tondɛgre deme, kye yelkyerete deme la. ⁸ A le poɔ, nee na nan zagre a ye le na ba zagre nensaala kye Naanmen la, Onɔ men nan ko ye a O Sekyerete. ⁹ Kye a yɔɔlon nɔmmo ye le poɔ, a ba fere ka N nmaa ye yelbiri kan zaa, bonzuin Naanmen la wuli yenee yemenne ka ye nɔɔ taa. ¹⁰ Yelmenɛ, ye sereɛ e la le ko a yɔɔmine zaa nan be Masedonea paalon zaa poɔ. Kye te soɔ ye la, yɔɔmine, ka ye kyãã ere le ka a zuo. ¹¹ Ye e anee ka ye tu a sobiri nan waa bɔɔn, kye kaara yemenne ye le a ton ye tomɔ ne yemenne nuuri a na le te nan da yeli ko ye, ¹² ka ye kyenoo na waa son a yen deme zie, ka ye ba la taa bomboɔre zaa. ¹³ Yɔɔmine, te ba boɔɔ ka ye ta bɔŋ a balan nan gan gbire ye le, bee taa posan naa a na balan nan ba taa kyelloo zaa. ¹⁴ Ka tenee de ka Yesu kpi la kye lee iri, te men na de la ka Naanmen na taa la Yesu ane balan men nan be O poɔ kye gbire, a wa ne. ¹⁵ Ne le a Daŋna yelbiri nan yeli, te ye le la ama korɔ ye, ka te balan nan kyere, nan kyãã vooro te gu a Daŋna waabo san, te kon tɔɔ de niŋe a balan nan gbire zie. ¹⁶ Bonso, a Daŋna menɛ na yi la a tenvelaa sigi wa ne tanno, ne a malkere zusobɔ

koɔre, ane a Naanmen eele peelo, ka balan nan kpi Kristo poɔ na de wẽẽ iri. ¹⁷ Kye tenee nan kyãã vooro a be puorin, Naanmen na nyɔge te la do lan ne ba a zanzuuri poɔ a te nyɔge a Daŋna a be. Le ka te na be a Daŋna zie tegtegle. ¹⁸ A le zuin, ye de sukyidiibu ko taa-ba ne a yelbie ama.

5 Kye yɔɔmine, a ba fere ka N nmaa yelbie kan zaa ko ye nan kyaare a san bee a bebiri. ² Bonso, yenee yemenne bɔŋ la velaa ka a Daŋna bebiri na wa la a na tensoo nanniyige. ³ A san na nobɔ nan na yeli, "Maaron ne laafia bebe la," san naa na wa la ba zie daadaa a na poɔpoɔ poɔ nan man ko le, kye ba kon tɔɔ zo yi a san naa zie. ⁴ Kye yenee, yɔɔmine, ye ba be lige poɔ ka a bebiri na na uri ye a na nanniyige. ⁵ Ye zaa e la a kyãã bidɔɔ ane a nmena san bidɔɔ. Te ba poɔ a tensoo bee lige poɔ. ⁶ A le zuin, ye ta ven ka te gbire a na ba mine nan ere, kye ven ka te gu kye nyɔge temenne velaa. ⁷ Bonso, a gɔɔgbire man gbire la tensoo, ka dããkuoluu deme men kuoli tensoo. ⁸ Kye tenee nan be a nmena san poɔ, ven ka te nyɔge temenne velaa a de sagdeu ane nɔmmo su a na zɔɔre kpartegro nan nyɔge a nyaa, kye men de a faabo kyello teeron vɔgle a na zɔɔre zupile. ⁹ Bonso, Naanmen da ba nare bin ka te nye O suuri, kye ka te nye faabo nan yi a te Daŋna Yesu Kristo puorin. ¹⁰ Onɔ la kpi a te zuin, ka tene wa gbire bee ka te ba gbire, te na tɔɔ lan vooro ne O. ¹¹ A le poɔ, ye de sukyidiibu ne meduoruu ko taaba, a na ye men nan ere. ¹² Te soɔ ye la yɔɔmine, ye kyelle balan nan ton ye poɔ, balan nan kaara ye a Daŋna poɔ a kpããna ye. ¹³ Ye de ba ne enno yaga nɔmmo poɔ a ba tomɔ zuin. Kye ye ven ka `maaron be ye taaba zie. <sup>14</sup> A le puorin, te dɔre en ye la, yɔɔmine, ka ye kpãã a bare-wonnu deme, kye de sukyi `maaron ko balan nan ba taa kyelloo zaa, a son a baaleba kye men di kannyiri nee zaa zie. ¹⁵ Ye e anee ka kan zaa ta lee yɔɔ faalon ane efaare korɔ kan zaa, kye ye man tuuro a eveele sobiri a ye taaba zie ane nobɔ zaa zie. ¹⁶ Ye taa popeelon san zaa; ¹⁷ ye puoro tegtegle; ¹⁸ ye le kan zaa poɔ, ye puori Naanmen bareka, bonso, a naa la a Naanmen boɔbo ye zie a Yesu Kristo poɔ. ¹⁹ Ye ta kpinni a See vũũ bare; ²⁰ ye ta de a Nmen-nɔɔr deme kannoo ka a ba e bon zaa. ²¹ Ye man gyele iri bɔŋ boma zaa. Ye nyɔge taa a bon na nan vele. ²² Ye bare eron zaa nan sãã a na yelfaare. ²³ Ka a `maaron Naanmen menɛ e ka ye waa O iri-biŋnu deme a ye zie zaa poɔ. Ka O gu a ye see ne ye vooron ane ye enŋan zaa ka yelsan naa kyebe, a te ta a Daŋna Yesu Kristo waabo. ²⁴ A Nee na nan boɔle ye e la a sobɔ na nan taa deloo, kye O na e la le. ²⁵ Yɔɔmine, ye puoro korɔ te. ²⁶ Ye puori a yɔɔmine zaa ne mooro son. ²⁷ A Daŋna zuin la ka N tere noɔre ko ye ka ye kane a gan na ko a yɔɔmine son zaa. ²⁸ Ka a te Daŋna Yesu Kristo nɔndeteroo be ye zie. Amen.

2 TESALONEKA

1 Pól, ane Selas ane Temote, A ko a Tesaloneka puoru deme, nanj be a te Saa Naanmen ane a Daŋna Yesu Kristo enj: ² Nɔndeteroo ane `maaronj be ye zie ka a yi a te Saa Naanmen ane a Daŋna Yesu Kristo zie. ³ Yɔɔmine, a e la velaa ka te manj puori Naanmen bareka a ye zuiŋ, a na a nanj senj, bonzuiŋ ye sagdeu duoro la zuo, kye a nɔmmo ye kanj zaa nanj taa ko o taaba yaare la yaga. ⁴ A le poɔ, a Naanmen puoru deme zaa zie, tenee temenne manj fuuro ne la a ye kannyiri ne sagdeu ye nanj taa a ye dɔgronj ne a ye yelfere zaa poɔ. ⁵ Ama zaa wuli la a Naanmen yeltorunjerere diu. O na de ye la ka ye senj Naanmen naalonj, a naalonj ŋa zuiŋ la ka ye menj nyere woore. ⁶ Naanmen e la yeltori sobɔ: O na lee yɔɔ la yelfere ko balan nanj fere ye, ⁷ a ko ye balan nanj nye yelfere, pennoo lanj ne te, a sanj na a Daŋna Yesu nanj wa te sãã tenvelaa poɔ ane O malkekpeene. ⁸ O na wa la ne vũũ zelee a lee dɔgre balan nanj ba bɔŋ Naanmen kye ba la enj a te Daŋna Yesu Kristo yelnoore. ⁹ Ba na nye la dɔgronj ane sanj naa nanj kon bɔŋ baare, kye yi a Daŋna niŋe soɔ ane O faŋa enjno zie, ¹⁰ a bebiri na O nanj na wa te nye enjno a O nensonne enj, ka balan na zaa nanj sage de na kaa O ne noɔ. Ye menj na poɔ la ba poɔ, bonzuiŋ ye menj da sage de la te dansee mannoo. ¹¹ A le zuiŋ, te manj puori ko ye la ka te Naanmen na de ka ye senj O boɔloo. Kye O faŋa poɔ ka O venj ka O popeelonj boɔbo zaa nanj yi O veelonj na tu baare, lanj ne a ye sagdeu tomɔ zaa. ¹² Te menj puori la ka te Daŋna Yesu Kristo yuori na taa pugibu ye poɔ, ka ye menj taa a le O enj, ka a senj a nɔndeteroo nanj yi te Naanmen ane a Daŋna Yesu Kristo zie.

2 Kye, yɔɔmine, a kyaare ne a te Daŋna Yesu Kristo waabo ane le te nanj na lanj taa a O zie, te sɔre ye la ² ka ye ta venj ka ye teeronj yaare bee nye dɔɔne, ka a yi a see, bee yelbiri, bee gan kanj a na o yi la te zie, nanj yeli ka a Kristo waabo bebiri faa ta la. ³ Ta venj ka nee zaa belle ye vuo zaa poɔ, bonzuiŋ a bebiri kon wa kye gu ka a zagroo de wẽẽ wa, kye ka a yelbebe dɔɔ sãã. Onɔ la a sanjbaroo bidɔɔ. ⁴ O na kyaare ne la kye iri omenje ka o zuo boma zaa ba nanj boɔle ka Naanmen bee ba nanj puoro, ka o na tɔɔ zenj a na Naanmen a Njendie poɔ, a wuli omenje ka o e la Naanmen. ⁵ Ye ba teere ka a sanj na N nanj da be ye zie, N da manne la ama zaa ko ye? ⁶ Kye pampana, ye bɔŋ la bon na nanj nyɔge o taa, ka o na tɔɔ wa sãã ka omenje sanj wa ta.

⁷ Bonso, a nɔkondeu yelsɔglaa faa tonɔ la o tomɔ; kye a onɔ nanj nyɔge o taa pampana ŋa, na kyãã nyɔge o la taa kye gu a sanj na ba nanj na de o yi ne a vuo poɔ.

⁸ Kye a nɔkondeu sobɔ pãã na sãã la, onɔ a Daŋna nanj na di ne O noɔre vooronj kye sanj bare ne O waabo sããbo. ⁹ A nɔkondeu sobɔ ŋa waabo na yi la a tomɔ Settaana nanj tonɔ ne fanj, ne mannoo, ne ziri tombeere zaa, ¹⁰ ane yelbatori belloo zaa nanj be balan nanj bɔɔ weere zie. Ba bɔɔ weere la, bonzuiŋ ba da ba de a yelmenje nɔmmo ka ba na tɔɔ nye faabo. ¹¹ A ŋaa zuiŋ la, ka Naanmen na ko ba belkpãã ka ba na sage ne a zirii, ¹² ka balan zaa menj, nanj ba sage de a yelmenje kye taa popeelonj a yelbatorunjerere poɔ, na nye la sanjbaroo. ¹³ Kye a senj la ka te manj puori Naanmen bareka a ye zuiŋ, yɔɔmine a Daŋna nanj nɔŋ, bonso, a yi a piillu sanj la, ka Naanmen da kaa iri ye ka ye nye faabo nanj yi a See iri-biŋnu ane a yelmenje sagdeu zie. ¹⁴ A ŋaa zuiŋ la, ka O da boɔle ye a yi a te yelnoore kannoo poɔ, ka ye na tɔɔ menj taa a te Daŋna Yesu Kristo enjno. ¹⁵ Le pãã yɔɔmine, ye are gbengbenj a manj ere a eronj zaa te nanj da wuli ye, ka a yi la te yelbiri poɔ bee a te gane ŋmaabo poɔ. ¹⁶ Ka te Daŋna Yesu Kristo, Omenje, ane Naanmen, nanj e a te Saa nanj nɔŋ te kye ko te sukyidi-ibu nanj kon bɔŋ baare ane kyello velaa nanj yi nɔndeteroo zie, ¹⁷ dii ye sukyie, a e ka ye are gbengbenj a ye yelbiveele ne tonveele zaa poɔ.

3 A baaraa, yɔɔmine, ye puoro korɔ te, ka a Daŋna yelbiri tɔɔ yaare wiẽũ le kye nye enjno a na le a nanj da waa ye zie. ² Ye puoro ka Naanmen na faa te yi nennaare ane potuo deme nuuri poɔ, bonzuiŋ nobɔ zaa naane taa sagdeu. ³ Kye a Daŋna e la sobɔ na ye nanj na tɔɔ sage ne, kye O na e la ka ye are gbengbenj a iri ye yi faalonj poɔ. ⁴ Te bɔŋ velaa a Daŋna poɔ a kyaare ye, ka ye na e la kye na ere le zaa te nanj tere noɔre ko ye. ⁵ Ka a Daŋna e ka ye sukyie kpe a Naanmen nɔmmo ane a Kristo kannyiri poɔ. ⁶ Kye te tere la noɔre ko yenee, yɔɔmine, a Daŋna Yesu Kristo yuori enj, ka ye tage yi yɔɔ kanj zaa zie nanj ba tu sotori kye ba tu a eronj te nanj da wuli o. ⁷ Bonso, yemenne bɔŋ la le a nanj senj ka ye tɔglɔ te. Te da ba ere eronj zaa nanj ba tori te nanj da be ye poɔ. ⁸ Te menj da ba di nee zaa bondirii mɔle le kye ba kɔ. Kye te da tonɔ la tonjkeene ne dɔge zaa tensoɔ ne ŋmenaa, ka te ta taa eronj zaa ye kanj zaa zie. ⁹ A ba wuli ka te ba taa faŋa, kye te da e la le ka te de temenne a na mannewulu kanj ko yenee nanj senj ka ye

ṭṭgl. ¹⁰ Kyε te naŋ da be ye zie, te da tere la a noɔre ŋa ko ye: "Ka neε naŋ ba toŋ, a ba seŋ ka o di." ¹¹ Bonso, te woŋ la ka ba mine ba tu sotori a ye poɔ. Ba ba maŋ toŋ tomo zaa kyε maŋ yɔ kpeεre nobɔ yeε poɔ. ¹² A ko bama taaba, te tere la noɔre a dɔre eŋ ba a Daŋna Yesu Kristo eŋe, ka ba tonɔ ba tomo gbili lε kyε di bamenne bondirii. ¹³ Kyε ye nee, yɔmine, ye ta bale a ye eveεle poɔ. ¹⁴ Kyε ka neε zaa ba wa de a te noɔre a gan

ŋa poɔ, ye boŋ o velaa. Ye ta laŋ ne o ka vi kpe o. ¹⁵ Kyε ye ta de o ka o e ye dɔndɔmo, kyε ye tage o tobo a na ye yɔ la. ¹⁶ Pampana, ka a `maaron Daŋna Omeŋe koro ye `maaron tegtegle sori zaa poɔ. Ka a Daŋna be ye zaa zie. ¹⁷ Maa Pɔl la ŋmaa a puoruu ŋa ne mmeŋe nu. Lε la a `lego a gama na zaa N naŋ ŋmaa poɔ. Lε la ka N ŋmaa. ¹⁸ Ka a te Daŋna Yesu Kristo noɔndeteroo be ye zaa zie. Amen.

1 TEMOTE

1 Pól, nanj waa Yesu Kristo potuuro a Naanmen te Faara ane a Daŋna Yesu Kristo te kyelloo, nɔteroo zuinj, ² A ko Temote, n bie menje a sagdeu pɔɔ: Nɔndeteroo, nyonono ane `maaronj be fo zie a yi te Saa Naanmen ane Kristo Yesu te Daŋna zie. ³ Le N nanj da sɔre fo a sanj na N nanj da gaa Masedonea, kyãã be a Efesos tenje pɔɔ ka fo na tɔɔ tere nɔɔre ko ba mine ka ba ta wuli wulu yuo zaa ⁴ bee kyelle sensellonj bee saakom yiilunj yeŋe nanj ba taa baaro zie. Ama zaa manj wa ne la nɔkpeene kye ba wa ne Naanmen meduoruu nanj yi a sagdeu zie. ⁵ A nɔɔre tao zie la nɔkmmo nanj yi a sukyiwelwel ne poteero velaa, ne sagdeu yelmenje pɔɔ. ⁶ Ba mine ŋmaa la yi a yeŋe ama pɔɔ kye lee kyaare a yelbie nanj ba taa tɔɔ. ⁷ Ba boɔɔ la ka ba waa a nɔbinna wuliwullibo, ne le zaa ba ba bɔɔ a yeŋe ba nanj yeli bee a yeŋe ba nanj manj sage de binj kpɛã tɛge. ⁸ Kye te bɔɔ la ka a nɔbinnaa waa la bonvelaa ka nee wa de o a tonɔ ne a nɔbinna sobiri pɔɔ. ⁹ Te bɔɔ la ka Naanmen ba binj O nɔɔre ko a yeltori sobɔ, kye ko a nɔkonde deme ane a yelbaderebe ne a Nmen-ba-zo deme, ane yelbebe deme, ne nobɔ balanj yeŋe nanj ba e kyerete, ne potuo deme, ane balanj nanj ko ba saamine ne balanj nanj ko ba mamine, ne nenkooreba, ¹⁰ ne a pɛɛpɛɛ deme ne dɔɔɔ nanj manj ere peemo tonfaare taaba, ne gbanjgbaa kooreba, ane zirinjmaara ne nobɔ nanj ba tu a yelbie ba nanj pɔ—ane yeŋe na zaa nanj kyaare ne a wulu soŋ ¹¹ nanj senj a Naanmen, nanj taa maaloo yaga, yelnoore nanj taa pugibu, a yelnoore na O nanj da de enj n nuuri pɔɔ. ¹² N puori la Kristo Yesu te Daŋna bareka, Onɔ nanj ko ma fanj, O nanj da de ma ka N waa sagdeu sobɔ a iri ma enj O tomɔ pɔɔ zuinj. ¹³ N danj waa la nee nanj manj yeli yelbifaare kyaare ne Naanmen, a dɔgre nobɔ, a to ba zomɔ, kye N da nye la nyonono, bonzuinj N da ba bɔɔ bon na N nanj ere a n basagdeu pɔɔ. ¹⁴ A te Daŋna nɔndeteroo da waara la n zie yaga zaa, ane a sagdeu ne nɔkmmo nanj be a Kristo Yesu pɔɔ. ¹⁵ A yelbie ama waa la yeldelle a senj sagdeu zaa: Kristo Yesu wa kpe la a donee pɔɔ ka O wa faa yelbebe deme—a ba pɔɔ, N waa la a zusobɔ. ¹⁶ A ŋaa zuinj la ka Maa nanj waa a zusobɔ nye nyonono, ka n zie la ka Yesu Kristo na tɔɔ wuli O kannyiri zaa, ka a na tɔɔ waa mannewuluu ko balanj nanj pãã na sage de O a nye nyɔvɔre nanj kon bɔɔ baare. ¹⁷ Pampana ŋa, ka pugibu ne enjɔ be a Naa, nanj kon bɔɔ baare, kye kon bɔɔ kpi, kye nee zaa nanj kon bɔɔ nye, ane a Naan-

men yonj nanj taa yeŋe, zie tegtegle. Amen. ¹⁸ N bie, Temote, N de la a nɔɔre ŋa enj fo nuuri pɔɔ, a kyaare a yeŋe a Nmen-nɔɔre deme nanj da yeli fo enj, ka a yi a yeŋe ama zie la ka fo na tɔɔ zɔɔ a zɔɔre velaa, ¹⁹ a nyɔge sagdeu ne poteero velaa taa. Ba mine nanj da zagre a yeŋe ama, sanj la ba sagdeu, a na a gbori nanj sanj more a kɔɔ pɔɔ. ²⁰ A ba pɔɔ la ka Homeneos ane Aleksanda nanj be. N da iri de ba la ko Setaana, ka ba na wa bɔɔ ka ba ta yeli yelbifaare kyaare ne Naanmen.

2 A le pɔɔ, a piilunj, N dɔre enj ye la ka ye puori Naanmen ne sɔroo, ne puoruu, ne sooroo, ne bareka puoruu a ko nobɔ zaa— ² a ko namine ane balanj zaa nanj taa fanj, ka te na tɔɔ kpeere ne `maaronj ne baalonj a Naanmen sobiri tuubu ne yelmenje zaa pɔɔ. ³ Bonso, ŋaa la a bon na nanj waa bonvelaa Naanmen ninje soɔ, ne a bon na Naanmen te Faara nanj sage ne. ⁴ Naanmen boɔɔ la ka nobɔ zaa nye faabo kye wa taa a yelmenje bɔkmmo. ⁵ Bonso, Naanmen yena la bebe, kye a Naanmen ne nensaala kpakyaga, dikyeene yena la bebe. Onɔ la a nee Kristo Yesu, ⁶ nanj da de Omerje ka O waa a nobɔ zaa leeyɔɔ- de yɔɔre—a yeŋe ama dansediu na wa la a sanj na nanj senj. ⁷ A yeŋe ama zuinj la ka Naanmen da iri ma binj ka N waa a kanjanna ne potuuro, ne a Tendaa deme wuliwullo a sagdeu ne yelmenje pɔɔ. N yeŋe la a yelmenje a Kristo enj kye ba ŋmaara zirii. ⁸ A le pɔɔ, N boɔɔ la ka dɔɔ zaa, zie zaa, ka ba puori kye zɛge ba nusonne, ka suuri bee nɔkpeene ta kyebe. ⁹ A le menj la ka N boɔɔ ka pɔɔɔɔ manj maale bamenne ne bonsusonne ne vi zoobu ne bamenne taabo, ka a ba e ne zukɔɔlonj nanj villi bee salema bee `lenj lepele bee su kpare nanj taa daaronj kpɛã, ¹⁰ kye ka ba maale bamenne ne tonvele nanj senj pɔɔɔɔ nanj tuuro Naanmen sobiri. ¹¹ Venj ka pɔɔ zana kye e gbili a o zannoo pɔɔ ne sigru milluu zaa. ¹² Kye N ba sage ka pɔɔ wuli bee taa fanj ganj dɔɔ, kye ka o e gbili. ¹³ Bonso, Naanmen danj de la wɛɛ maale Adam kye ka Hawa menj tu. ¹⁴ A da ba e Adam nanj da kpe belloo pɔɔ, kye a pɔɔ la da kpe belloo pɔɔ a ŋme gberɛ. ¹⁵ Kye Naanmen na are gu la pɔɔɔɔ a ba bibiiri dɔgebo pɔɔ, ka ba kyãã tu a sagdeu ne nɔkmmo ne kyeretelunj sobiri pɔɔ ne bamenne taabo.

3 Anja la a yelbiri nanj waa yeldelle: Ka nee zaa wa sereŋ boɔɔ puoru kaara zie, o boɔɔ la tonvelaa. ² A le pãã, a fere la ka puoru kaara ta taa sanjnaa zaa, kye ka o e sere ko pɔɔ yena yonj, ka o nyɔge omerje

velaa, a taa omenje velaa, a taa eno nobo niye sob, a tuori saama velaa, kye tōō wuli nobo. ³ O kon man booro dāā, bee nobo zōore, bee man miine ne libikeke, kye O da naa ere baalon, kye ta booro gompoge bee e libimiinu sobo. ⁴ A fere la ka O kaara omenje yideme velaa, kye ka o bibiiri sigre bamenne korō o ne yelmenje zaa. ⁵ (Ka a nee ba boje lenee o nan na kaara omenje yideme, wob la ka o na tōō kaara a Naanmen puoru deme?) ⁶ A fere la ka o ta waa nee na nan ba kōore a sagdeu po, ka le naane, o na fuuro la omenje a le kpe a Setaana sanjaa po. ⁷ A le men po, a fere la ka o taa yuori a yerj deme po, ka o ta le kpe zomō toobo ane a devel beraa po. ⁸ A puoru tontoneba men zie, a fere la ka ba waa nobo nan taa yelmenje, kye ta taa nje ayi. Ba men kon man booro dāā, bee miine ne libikeke, ⁹ kye ka ba taa a sagdeu yelsogla velaa ne poteeronj parepare. ¹⁰ Venj ka ye de wēē gyele kaa ba, kye pāā venj ka ba tonj a puoru tontoneba tomō ka yelsanjaa zaa kyebe. ¹¹ A le men, a fere la ka ba pōkō taa yelmenje, kye ta nmaa zirii sanj nobo yoe, a nyoge bamenne velaa, kye waa nobo nan serj sagdeu yele zaa po. ¹² Venj ka a puoru deme tontoneba waa serbe ko pōgo yena yonj, kye kaara a ba bibiiri ane bamenne yideme velaa. ¹³ Bonso, balan nan da tonj a puoru deme tontoneba tomō velaa nye la tonvelaa ne pera kponj a Kristo Yesu sagdeu po. ¹⁴ N nmaa la a yelbie ama ko fo ane kyello teeronj ka N na wa la fo zie wiēū le. ¹⁵ Kye ka Maa wa kōore, n yelbie ama na venj la ka fo tōō boje le fo nan na kpeere a Naanmen yiri po, nan waa a Naanmen voora puoru deme ne a yelmenje lugo ane dankyen pare. ¹⁶ Nee zaa na sage de la ka Naanmen sobiri tuubu yelsoglaa e la kponj: Naanmen da sāā la a enjan enje, a waa yeltori sobo a See enje. Malkere da nye O la; ba da kanne la O yele a Tendaa deme po; ba da sage de O la a donee po; ba da de o la do ne a eno po.

4 A See yeli la kperaa le ka a puorinj, ba mine na nmaa yi la a sagdeu sobiri po kye tuuro se-zirii ane kōntōmō wuluu. ² Ba man nmaara la zirii a ba melmelloo po, kye taa poteeronj nan kōō ne kuri ba nan enj vūū po. ³ Ba ba sage ka nobo kuli taa kye yeli ka nobo ta di bondirii mine. Naanmen da maale la a bondirii ama ka balan nan sage de kye boje a yelmenje, na tōō de a ne bareka puoruu. ⁴ Bonso, Naanmen boniraa zaa waa la bonvelaa, kye bon zaa kyebe ka te na zagre, ka tenee wa de a ne bareka puoruu. ⁵ Bonso, bon zaa e la Naanmen soobo O nan iri bi, a yi O yelbir ne a te puoruu zie. ⁶ Ka fōō teere a yele ama a ko a yōmine, fo na waa la Yesu Kristo tontonvelaa nan na baa do a sagdeu yelbie ane a wulu velaa na fo nan tu po. ⁷ Zagre a sensellon dege pōnyanne nan man ye, kye zanne a Naanmen sobiri tuubu ye. ⁸ Bonso, enjan fanj zannoo taa la tōō fēē, kye Naanmen sobiri tuubu taa la tōō yele zaa po kye taa polloo a pampana nyovore ane a nyovore nan be niye nan na wa po. ⁹ A

yelbie ama waa la yeldelle a serj sagdeu zaa ¹⁰ (a naa la so ka te man tonj tonjpeene a nye zomō), ka te taa la te kyello teeronj a Naanmen voora zie. Onō la a nensaala zaa faara, a ganj a zaa, balan nan sage de. ¹¹ Tere noore a yele ama po, kye wuli ama men. ¹² Ta venj ka nee zaa de ka fo ba e bon zaa a fo bile zuij, kye venj ka fo waa mannewuluu ko a sagdeu deme, a yelbie, ne eronj, ne nōmmo, ne see, ne sagdeu ne yelperete po. ¹³ Gu ka N wa te wa, a de fomenje ko a nmaaabo kannoo, a dreerj, ane a wuluu. ¹⁴ Ta de ka a kyogtaa na nan be fo zie ka o ba e bon zaa, a kyogtaa na fo nan da de a yi a Nmen-noor sobo tomō zie, a sanj na a nemberē nan da dōgle ba nuuri fo enje. ¹⁵ Kyāā teere a yele ama, a de fomenje zaa ko a, ka nee zaa na tōō nye ka fo kyenoo zaa gere la nimitōore. ¹⁶ Teere fomenje yele ane a wulu velaa. Kyāā be a po, bonzuij ka fōō wa ere a le, fo na faa la fomenje ane balan zaa nan kyelle a fo yeli.

5 Ta nyare nenkponj zaa zu yaga, kye mōgle o a na fo saa na, a mōgle a pōkō a na fo yōmine na, ² a mōgle pōnyanne a na fo mamine, kye mōgle a pōkōsare a na fo yōpūllii ane yelperete zaa. ³ De gyerme ko pōkōkō nan sererj waa ba yonj. ⁴ Ka pōkōkōre kanj zaa wa taa bibiiri bee yanj mine, venj ka ba de wēē zanne le ba nan na tu a Naanmen sobiri a bamenne yideme po a kye pāā lee kōkō ba dōgreba, bonso, ama la ka Naanmen nan man sage ne. ⁵ Ka pōkōkōre na nan sererj waa pōkōkōre wa bebe, kye o men ba taa nee zaa, o man enje la o kyello teeronj zaa Naanmen zie kye dere sōroo ane puoruu korō Naanmen nmenaa ane tenso sanj. ⁶ Kye a pōkōkōre nan man tu omenje nobo sobiri, kpi la ne le o nan kyāā vooro. ⁷ Tere a nje ama ko a pōkōkō, ka kanj zaa ta taa sanjaa zaa. ⁸ Ka nee zaa ba de boma ko omenje nobo, a ganj a zaa, balan nan be omenje yiri po, o zagre la a sagdeu kye waa faa ganj basagdeu sobo. ⁹ Ta venj ka pōkōkōre po a pōkōkō po ka onō ba ta yuomo lezaata, a da waa sere yena pōkō, ¹⁰ kye men taa yuori o tonveele zuij, a e pōkō nan da kaara o bibiiri velaa, a tuori de saama velaa, ka o da pege a Nmendeme gbēē, a men de sommo ko balan nan be yelferaa po, kye tuuro a tonsonne zaa sobiri. ¹¹ Kye ta sage de a pōkōkōsare enj a pōkōkō po, bonso ka ba sobo wa lee kpe dōkō sobo po nan kyaare ne Kristo, ba man booro la ka ba kuli serbe. ¹² Le la ka ba na nye serē diu, bonzuij ba iri la a ba sagdeu danwēē sobo bare. ¹³ A yi a puorinj, ba man kpe la entuo po a yōkō yie po. A ba e a entuo yonj po, kye ba men man waa la gagaareba nan man yōkō kpeere ba taaba ye po. ¹⁴ Le zuij, N booro la ka pōkōkōsare, ka ba kuli serbe a dōge bibiiri, a kaara a ba yie velaa, kye ka ba men ta tere vuo zaa ko a sobo na nan kyaare ne ba ka o sanj ba yoe. ¹⁵ Bonso, ba mine faa yi la a ama sobiri po a lee tuuro Setaana. ¹⁶ Ka dōkō bee pōkō kanj zaa nan sage de wa taa pōkōkō a o yideme po, venj ka o sonj ba kye ta venj ka ba waa bontegronj ko a

puoru deme, ka ba na tōō soŋ balan nan seren waa puokob. ¹⁷ A nembere zie, balan nan kaara ye a Naanmen sobiri poɔ, ye de ka ba sen gyermɛ boyi zie, a gan a zaa, balan nan ton yaga a yelbir ne wuluu poɔ. ¹⁸ Bonso, a Nmaabo yele la, “Ta `len a naab noɔre a san na o nan nebre a kyi bie ka a yi,” kye “A tontonɔn sen la o yɔɔre.” ¹⁹ Ta kyelle yele zaa nan kyaare ne a nembere kan zaa zie, ka a ba e ka nobɔ bayi bee bata di la dansee. ²⁰ Nyare balan nan man maale yelbieri zu a nobɔ zaa niŋe soɔ, ka balan nan kyere na zoro dambɛɛ. ²¹ N yele fo la ne danse-diu, a Naanmen, ne a Danŋa Yesu Kristo, ne a malkere Nanmen nan iri niŋe soɔ, ka fo man tuuro a noɔ ama kye ta de nobɔ mine kye ba sage ba mine, ka nɔmboore men ta kyebe. ²² Ta dɔgle fo nuuri neɛ kan zu wiɛɛ la, bee kpe nobɔ mine yelbebe poɔ. Kaara fomenɛ ka fo e neɛ nan ba taa sanŋaa zaa. ²³ Ta kyãã nyuuro kōō yon, kye nyu dãã belan a fo poɔ ane a fo baalon bilibili zuiŋ. ²⁴ Nobɔ mine yelbebe seren sãã la a de ba wɛɛ a sereɛ diu zie. Nobɔ mine yelbebe tuuro la ba puoriŋ. ²⁵ A la men poɔ, ba mine tonveele seren sãã la, kye ka a tonveele nan ba sãã kon lee tōō soɔgle.

6 Ven ka balan zaa nan be a gbanɔbaa dakyara poɔ, de ba nenkponni ka ba sen gyermɛ zaa, ka kan zaa kon tōō yeli yelbifaare kyaare ne Naanmen yuori bee a O wuluu. ² Balan nan taa nenkponni nan sage de zie, ven ka ba ta de ba nenkponni ka ba ba e bon zaa, bonzuiŋ ba e la ba yɔɔmine. Kye ven ka ba ton gbanɔbaa tomɔ ko ba, bonzuiŋ balan nan poŋ ba tomɔ tɔɔ e la nobɔ ba nan tōō delle ane balan ba nan kɔŋ. Ama la ka fo na wuli a dɔre en ba ka ba e. ³ Kye ka nee zaa wa wuli yelyuo kye ba sage ne a yelbisonne nan yi te Danŋa Yesu Kristo zie, bee a wuluu nan sen Naanmen sobiri tuubu, ⁴ o fuuro la omenɛ kye ba bɔŋ bon zaa. O man en la o boɔbo faare a soorbie ane nokpeene yelbie zie. Ama man wa ne la nyuuri, ne zɔɔre, ne yelfaare yeli ko taaba, ne teero faare, ⁵ ne tagetaa nan man be nobɔ nan taa teeron nan san zie, balan ba nan da belle ka ba ta lee taa yelmenɛ zaa kye teere ka Naanmen sobiri tuubu man wa ne la libie tɔɔ. Sere yi ba zie. ⁶ Kye Naanmen sobiri tuubu lan ne popeelon taa la tɔɔ kpon. ⁷ Bonso, te da ba taa bon-

zaa kpe ne a donɛɛ poɔ, kye a e la yelmenɛ ka te kon tōō lee de bonzaa a yi ne. ⁸ Kye ka tenee wa taa bondirii ne bonsuuri, te poɔ na pele ne la la. ⁹ Balan nan man boɔɔ naboma le kpe la gyennoo ne beraa poɔ. Ba men kpe la dambolon ne boɔbo faare nan na tōō en ba baalon poɔ. Naa la man de nobɔ faa kpe ne a sanŋaa ne san-baro zie. ¹⁰ Bonso, libie nɔmmo la a yelfaa eron yaga piilu zie. Nobɔ mine nan seren boɔɔ libie taroo, bɔre la a sagdeu sobiri kye kyɔge bamenne ne teero sanŋaa yaga. ¹¹ Kye fōō, nan e a Naanmen neɛ, zo yi a ama poɔ. Zo tu yeltori, ne Naanmen sobiri tuubu, ne sagdeu, ne nɔmmo, ne kannyiri, ane sebaalon. ¹² Zɔɔ a sagdeu zɔɔvelaa. Nyɔge taa a nyɔvore nan kon bɔŋ baare, a be na Naanmen nan boɔle fo poɔ, a la fo nan da sage a sagebo velaa ne a fo noɔre a dansee deme yaga zie. ¹³ N en fo la noɔre a Naanmen niŋe soɔ, Onɔ nan ko boma zaa vooron ane Kristo Yesu niŋe soɔ, Onɔ nan da di a O dansee velaa a Pontas Pailat zie, ¹⁴ ka fo taa a nɔteroo ŋa velaa ka yeldɛgre bee yelsanŋaa kyebe kye gu a te Danŋa Yesu Kristo waabo daare, ¹⁵ a waabo Naanmen nan na wuli a Omenɛ san—Naanmen, a Fan Zaa Sobɔ yon nan taa maaloo, a namine zaa Naa, ane a danneba zaa Danŋa, ¹⁶ Onɔ yon nan kon bɔŋ kpi, nan kpeere a kyãã na poɔ neɛ nan kon bɔŋ kpe, ne a Sobɔ na neɛ zaa nan da ba nyɛ bee kon tōō bɔŋ nyɛ. O zie la ka pugibu ne kpɛã nan kon bɔŋ baare na be. Amen. ¹⁷ En noɔre ko balan nan waa bontareba a pampana san ka ba ta teere ka ba gan la nensaala zaa bee en ba kyello teeron a naboma na nan baara poɔ, kye ka ba en ba kyello teeron a Naanmen voora zie, Onɔ nan man dere bonnoore yaga zaa korɔ te. ¹⁸ En noɔre ko ba ka ba ere velaa, ka ba bontaron be tonveele poɔ, ka ba man taa nuyuo kye man sage ka ba poŋ ba boma. ¹⁹ A sobiri ŋa poɔ la ka ba na biŋ a parvelaa ko bamenne kye gu a san nan na wa, ka ba na tōō nyɔge taa a nyɔvore nan kon bɔŋ baare. ²⁰ Temote, gu velaa a yele ama ba nan de en fo nuuri poɔ. Lee yi yelbidɛgre ne yelbizagla zaa ane a nokpeene teeron ba nan man ŋmaa zirii boɔle ka bɔmmo, ²¹ a yele na ba mine nan tuuro a lee bɔre yi a sagdeu sobiri poɔ. Nɔndeteroo be fo zie. Amen.

2 TEMOTE

1 Pól, nanj waa Kristo Yesu potuuro a Naanmen boɔbo pɔɔ, a seɲ a nyɔvɔre polloo nanj be Kristo Yesu pɔɔ, ²A ko Temote, n bie N nanj nɔɲ: Nɔndeteroo, nyonono, ane `maaronj be fo zie a yi a Saa Naanmen ane a Kristo Yesu te Daɲna zie. ³N puoro la Naanmen, N nanj tonɔ korɔ ne poteero soɲ a na n saakommine nanj da tonj, bareka, ka N manj teere fo yeɛ a n puoruu pɔɔ tensɔɔ ne ɲmenaa saɲ. ⁴N nanj teere fo ɲmenaa kɔɔ, N sereɲ boɔɔ la ka N nye fo ka N na tɔɔ paale ne popeɛlonj. ⁵N menj teere la a sagdeu nanj be fo zie, nanj e sagdeu menj. A piilunj, a sagdeu ɲa da be la fo makoma Loes ane fo ma Eones zie, kye N bɔɲ la velaa ka a menj be la fo zie. ⁶A ɲaa zuɲ la ka N teere fo ka fo iri a Naanmen kyɔɔtaa nanj be fo zie, a yi a n nuuri dɔ-gloo, na vũũ fo nanj dɔm. ⁷Bonso, Naanmen da ba ko te dambẽẽ seɛ, kye O da ko te la faɲa, nɔmmo, ne temenne taabo seɛ. ⁸A le pɔɔ, ta zoro vi a te Daɲna danse-diu bee maa nanj waa O nempigraa zuɲ. Kye lanj ne ma woore a yelnoore zuɲ Naanmen faɲa eɲe. ⁹Naanmen la faa te kye boɔle te ne boɔloo soɲ—ka a da ba yi te tomɔ zuɲ kye a da yi la Omeɲe boɔbo ne a nɔndeteroo na O nanj da de ko te Kristo Yesu eɲe kye ka a saɲ na da bɔɲ piili. ¹⁰Kye pampana, O nɔndeteroo da sãã la a yi te Faara Yesu Kristo nyaabo pɔɔ, Onɔ nanj da e ka kũũ ba la e bon zaa kye taa nyɔvɔre ane vooronj nanj kon bɔɲ baare, ka a be kyaane pɔɔ a yi a yelnoore zie. ¹¹A yelnoore ɲa zuɲ la ka Naanmen da iri ma ka N waa kanjanna, ne potuuro, ne a Tendaa deme wuliwullo. ¹²A ɲaa zuɲ la ka N menj nye a woore ama. Kye N ba zoro vi, bonso N bɔɲ la a neɛ N nanj sage ne. N menj lee de la ka O na tɔɔ kaara a bon na N nanj de eɲ O nuuri pɔɔ kye gu a bebiri na. ¹³Nyɔge velaa a yelbisonne mannoo fo nanj da wonj n zie ne sagdeu ne nɔmmo nanj be Kristo Yesu pɔɔ. ¹⁴Kaara a bonvelaa na Naanmen nanj da de eɲ fo nuuri pɔɔ, a yi a Sekyerete nanj be te zie. ¹⁵Fo bɔɲ la a ɲaa: ka balan na zaa nanj be Asia paalonj pɔɔ lee la ba puori ko ma. Fogyeɛɔs ne Hermɔgyenees pɔɔ la ba pɔɔ. ¹⁶Ka a Daɲna de nyonono ko Onesefɔɔs yideme, bonso o da manj soɲ ma la kye da ba zoro n banzɔɔ vi. ¹⁷Kye saɲ na o nanj da be Rom teɲe pɔɔ, o da sereɲ bɔ ma la a te nye ma. ¹⁸Ka a Daɲna e ka o nye nyonono a yi a Daɲna zie a bebiri na daare! Fo bɔɲ la velaa a ziiri yaga na o nanj da soɲ ma Efesos teɲe pɔɔ.

2 A le pãã, fɔɔ nanj e n bie, taa kpẽã a nɔndeteroo nanj be Kristo Yesu pɔɔ. ²Kye a yeɛ na fo nanj da wonj ka N yeli a dansee deme yaga zie, de a yeɛ ama ko nobɔ fo nanj na tɔɔ delle ka ba menj na tɔɔ wuli nobɔ mine. ³A le pãã, nye woore ne kannyiri a na Yesu Kristo sogya velaa. ⁴Sogya zaa nanj tonj o sogya tomɔ ba de omeɲe eɲ a bebiri zaa yelkeke pɔɔ, ka o na tɔɔ pele a neɛ nanj eɲ o a sogya tomɔ pɔɔ. ⁵A le menj, ka neɛ wa be zoobu pɔɔ, o kon tɔɔ nye a wedere zupile, see ka o zo a le ba nanj da maale biɲ. ⁶A koɔraa nanj kɔ yaga da naa waa la a piilu sobɔ nanj na nye o toɔre a wɔmɔ pommu saɲ. ⁷Teere a yeɛ N nanj yeli, bonso, a Daɲna na e la ka fo bɔɲ a zaa teɲe. ⁸Lee teere Yesu Kristo nanj yi David bibiiri pɔɔ, Onɔ Naanmen nanj da iri yi kuuni pɔɔ—a le N nanj da yeli n yelnoore pɔɔ. ⁹A yelnoore ɲa zuɲ la ka N nyeɛ woore a te seɲ ka ba eɲ ma banzɔɔ, a na yelfa-ere la ma. Kye Naanmen yelbiri ba kpe banzɔɔ. ¹⁰A ɲaa la so ka N are kpẽã a yelfere zaa pɔɔ, a nobɔ na Naanmen nanj da iri zuɲ, ka ba menj na tɔɔ nye a faabo nanj be Kristo Yesu pɔɔ ane eɲno nanj kon bɔɲ baare. ¹¹A yelbie ama waa la yeldelle: Ka tenee da kpi ne O, te menj na voorɔ ne O la; ¹²ka tenee are kpẽã, te menj na di la naalonj ne O. Ka tenee kyiire O, Onɔ menj na kyiire te la; ¹³ka tenee ba taa sagdeu, Onɔ na manj taa la sagdeu, bonso O kon tɔɔ kyiire Omeɲe. ¹⁴Teere a nobɔ a yeɛ ama. Sereɲ yeli ko a nobɔ a Naanmen niɲe soɔ ka ba ta kpe nɔkpeene a yelbie zuɲ. ɲaa la a yellaama nanj na wa ne saɲnaa ko balan nanj wonj. ¹⁵E anee a de fomeɲe ko Naanmen a na neɛ O nanj na tɔɔ sage ne. Waa na tontonɔ nanj ba taa vi kye na tɔɔ manne velaa a yelmeɲe yelbie tɛtɛtɛ teɲe. ¹⁶Bare balan nanj yeli yelbidɛgre ane yelbizagla, bonso ba na duoro la yaga a ɲmen-ba-zo yeɛ pɔɔ. ¹⁷Ba yelbie na yaare la na gbantori nanj kon bɔɲ baare. Home-neos ne Filetos pɔɔ la ba pɔɔ. ¹⁸Ba ɲmaa la yi a yelmeɲe sobiri pɔɔ, a yeli ka a kũũ leeirunj saɲ faa tɔle la, a le pãã dɔɲ ba mine a ba sagdeu pɔɔ. ¹⁹Ane le zaa, Naanmen pare biɲnu are la gbengbenj, kye taa a `lego ɲa: “A Daɲna bɔɲ la balan O nanj so,” kye menj, “Veɲ ka neɛ na zaa nanj boɔle a Daɲna yuori lee yi o yelbatori eronj pɔɔ.” ²⁰A yikponj pɔɔ, tonton boma bebe la ba nanj maale ne salema bee selva. Kye a mine bebe la ba nanj maale ne daare bee yagra. A mine taa la eɲno, kye a mine menj ba taa eɲno zaa. ²¹Ka neɛ zaa wa pege omeɲe yi a yeɛ ama pɔɔ, o na waa la na tonton bon

naŋ taa eŋno ba naŋ iri biŋ, naŋ na tōṣ ton tomɔ ko a Daŋna kye e sere a gu tonveele kaŋ zaa. ²² Zo yi pɔloo boɔbo faare, kye zo tu yeltori, sagdeu, nɔmmo ne `maaron ne balan na zaa naŋ boɔɔ a Daŋna ne sukuyi-welwel. ²³ Kye zagre damboli ne babɔŋ soorbie, bonso fo bɔŋ la ka ama maŋ wa ne la nɔkpeene. ²⁴ Kye a fere la ka a Daŋna gbaŋgbaa ta ŋme nɔkpeene, kye maŋ taa nimibaalon ko nobɔ zaa, ka o meŋ seren bɔŋ a wuluu tomɔ kye taa kannyiri ka kaŋ zaa wa ere faa korɔ o. ²⁵ See ka o wuli ne sebaalon balan na zaa naŋ kyaare ne o. Kaapɔg, Naanmen na ko ba la teeron leebo ka ba na tōṣ taa a yelmeŋe bɔmmo, ²⁶ ka ba na lee ba teeron kye lee yi a devel beraa pɔɔ, onɔ naŋ nyɔge ba a o boɔbo zuiŋ.

3 Kye bɔŋ a ŋaa: Yeltuo na wa la a baaro daare. ² Bonso, a nobɔ na e la nobɔ naŋ maŋ naŋ bamenne, a meŋ naŋ libie. Ba na maŋ fuuro la kye maŋ ere pɔlon, a yeli yelbifaare naŋ kyaare ne Naanmen. Ba kon de ba dɔgreba noore. Ba kon yeli bareka, kye meŋ ba waa yelkyerete deme. ³ Ba ba taa nɔmmo meŋe kye meŋ ba boɔɔ yelmaalo. Ba na maŋ ŋmaa la zirii eŋ nobɔ kye kon taa bamenne. Ba na naŋ la potuolon kye ba naŋ tonveele. ⁴ Ba na iri la ba taaba pare. Ba na maŋ kyere la enŋan kye fuuro bamenne. Ba na naŋ la bonnoore kye bare Naanmen. ⁵ Ba waalon na sãã la na Naanmen waalon, kye ba na kyire la a waalon ŋa faŋ. Lee fo puori ko a bama taaba. ⁶ Ba taaba la maŋ vu kpe yie pɔɔ a nyɔge pɔɔdambolo naŋ tuo yelbebe naŋ e teŋron, balan naŋ maŋ sage ka boɔbo faare kaŋ zaa tagra ba gere ne. ⁷ A pɔgɔɔ bama maŋ zanna la tegtegle kye ba tōṣ taa a yelmeŋe bɔmmo. ⁸ A na Gyannes ane Gyamberes naŋ da kyaare ne Moses, a le ka a nobɔ bama meŋ maŋ kyaare ne a yelmeŋe. Ba waa la nobɔ naŋ taa teeron naŋ saŋ, a e nobɔ ba naŋ da zagre a sagdeu pɔɔ. ⁹ Kye ba kon tōṣ gaa tɔkre, bonzuiŋ nee zaa na nyɔ la ba dambolon, a na ba meŋ naŋ da nyɔ a dɔɔɔ bayi dambolon. ¹⁰ Kye fo bɔŋ la velaa a n wuluu, ne le N naŋ waa, ane n boɔbo, n sagdeu, n kannyiri, n nɔmmo, ne le N naŋ da are kpɛã. ¹¹ Fo meŋ bɔŋ la a dɔgɔŋ ne a woore na N naŋ da nyɔ a Anteok, Ekoneom ane Lostera pɔɔ. N da be la a woore ama pɔɔ ne kannyiri, kye a Daŋna da faa ma la yi a zaa pɔɔ. ¹² Yelmeŋe, nee zaa naŋ boɔɔ ka o tu a Naanmen sobiri a Kristo Yesu pɔɔ, na nyɔ la dɔgɔŋ. ¹³ Kye nefaare ne balan naŋ maŋ taa nɔkãã a belle, na duoro la efaalon pɔɔ, a belle kye nyɔ belloo. ¹⁴ Kye fōḏ zie, kyãã tu a yeŋe fo naŋ da zanne kye sage de, bonso fo bɔŋ la a nee na zie fo naŋ zanne, ¹⁵ ne le a naŋ yi fo bile saŋ ka fo da bɔŋ a Njasonne, naŋ ko fo yeŋe ka fo bɔŋ a

faabo yeŋe naŋ yi a sagdeu naŋ be Kristo Yesu pɔɔ.

¹⁶ Njmaabo zaa yi la Naanmen vooron zie kye taa tɔɔ a wuluu, zu nyaroo, sobiri lee-maalo, ne yeltori wuluu pɔɔ, ¹⁷ ka Naanmen nee na tōṣ taa bon zaa naŋ seŋ tonveele zaa tomɔ.

4 A le pɔɔ, N eŋ fo la noore a Naanmen ne a Daŋna Yesu Kristo niŋe soɔ, Onɔ naŋ na di vobɔ ane kuu-ni sereɛ a O nyaabo ne O naalon saŋ: ² Kanne a yelbiri. Kyɔgre gu, ka a saŋ seŋ la bee a saŋ ba seŋ. Nyare ba zu, eŋ nobɔ sobiri, kye dɔre eŋ ba ane kannyiri yaga ne wuluu. ³ Bonso, a saŋ na ta la ka ba kon lee kyelle yelmeŋe wuluu. Kye a seŋ bamenne boɔbo, ba na kpere la taa wuliwullibo yaga naŋ na yeli a bon na a ba tobo naŋ zaŋna naŋ boɔɔ. ⁴ Ba na lee la ba tobo bare a yelmeŋe zie kye kyaare sensellon. ⁵ Kye fōḏ, gu fomeŋe yeŋe zaa pɔɔ, nyɔ woore ne kannyiri, ton a yelnoore kaŋkana tomɔ, kye ton a tontoneba tomɔ baare. ⁶ Pampana, Naanmen kyiri ma la bare a na kōṣ, kye a saŋ ta la ka N gaa. ⁷ N da zɔɔ la zɔɔvelaa. N da baare la a zoobu. N da taa la a sagdeu velaa. ⁸ Pampana ba biŋ la a yeltoron kyɔkre zupile ko ma, a zupile na a Daŋna, naŋ e a yeltori sereɛ dire, naŋ na ko ma a bebiri na—kye a ba e Maa yon, kye balan zaa meŋ naŋ seren boɔɔ O nyaabo. ⁹ E aneɛ a wa n zie wiẽũ, ¹⁰ bonso, Demas da bare ma la, o naŋ naŋ a pampana saŋ zuiŋ kye gaa Tesaloneka. Kreskes da gaa la Galatea, kye Titus da gaa la Dalmatea. ¹¹ Luk yon la be n zie. Taa Mark wa ne, bonso o taa la tɔɔ ko ma a tontoneba tomɔ pɔɔ. ¹² N meŋ ton la Tokekɔs ka o gaa Efesos. ¹³ A kpere kpon N naŋ da bare Karpos zie Troas pɔɔ, a saŋ na fo naŋ na wa, de o wa ne a laŋ ne a gama, a gaŋ a zaa, a ganvaare. ¹⁴ Aleksanda, a saakpeere e ma la faalon yaga. Ka a Daŋna lee yɔɔ o ka a seŋ o tomɔ. ¹⁵ Kye meŋ gu fomeŋe o zie, bonzuiŋ o da zagra la a te yelbie yaga le. ¹⁶ A n mannewulu piilaa, nee zaa da ba are ne ma, kye ba zaa da bare ma la. N puoro la korɔ Naanmen ka O ta de ba ka ba saŋ. ¹⁷ Kye a Daŋna da are ne ma la, a ko ma faŋ ka a kannoo naŋ yi n zie na tōṣ ta o tao zie zaa, kye ka a Tendaa deme zaa na tōṣ won. O meŋ da faa ma la a yi a gbeŋ noore pɔɔ. ¹⁸ A Daŋna na faa ma la yi tonfaalon zaa pɔɔ, kye O na taa ma la velaa wa ne O sazu naalon pɔɔ. Ka pugibu be O zie tegtegle. Amen. ¹⁹ Puori Presella ane Akola ne Onesefɔɔs yideme. ²⁰ Erastos kyãã be la Kɔrent pɔɔ. N da bare la Terɔfemɔs naŋ faa beere Meletɔs pɔɔ. ²¹ E aneɛ a wa kye ka a uoni bɔŋ ta. Eobolɔs puoro fo la. Pudens, Lenɔs, Klaodea, ane a yɔɔmine zaa toole la ba puoruu. ²² Ka a Daŋna Yesu Kristo be fo see zie. Nɔndeteroo be ye zie. Amen.

TITUS

1 Pɔl, Naanmen gbanjbaa ane Yesu Kristo potu-uro, a seŋ a sagdeu na a nobɔ Naanmen nan iri nan taa ane a yelmenje bɔmmo nan seŋ a Naanmen sobiri tuubu, ² nan be a nyɔvɔre nan kon bɔŋ baare kyelloo pɔɔ, Naanmen nan kon bɔŋ ŋmaa zirii nan da polle kye ka a saŋ bɔŋ piili; ³ kye a saŋ nan da seŋ, O da e la ka O yelbiri sãã a yi a kannoo na Naanmen te Faara nan da en n nuuri pɔɔ a seŋ a noɔre O nan da tere, ⁴ A ko Titus, a n bie menje a sagdeu na te zaa nan taa pɔɔ: Nɔndeteroo, nyonono, ne `maaron be fo zie a yi a Saa Naanmen ane a Daŋna Yesu Kristo te Faara zie. ⁵ A ŋaa zuiŋ la ka N bare fo Kerete pɔɔ, ka fo da naa maale boma na zaa nan ba are vela ka a tori kye iri nember�e biŋ tenne zaa pɔɔ a seŋ le N nan tere noɔre ko fo. ⁶ Iri kan zaa nan ba taa saŋnaa zaa kye e pɔɔ bonyena sere, kye ka o biiri sage de, ka nee zaa kon nyare ba zuri a nɔkonde bee yelbadere yeŋe pɔɔ. ⁷ A fere la ka a puoru kaara ta taa saŋnaa zaa, a seŋ a kakaara nan tonɔ korɔ Naanmen. O kon man bɔɔɔ omenje bɔɔɔ bee veŋ ka o suuri iri wiẽũ. O kon man bɔɔɔ dãã nyuubu, bee nɔnɔ zɔɔre, bee miine ne libikeke. ⁸ Kye see ka o man tuori saama velaa kye man bɔɔɔ a bon na nan veŋe. See ka o man taa omenje velaa a waa yeltori ne kyerete sobɔ nan man tɔɔ nyɔge omenje velaa. ⁹ A fere la ka o man nyɔge kpẽã a yelbie nan taa delloo, a seŋ le ba nan da wuli o, ka o na tɔɔ mɔgle ba mine ne yelmenje wuluu kye nyare balan nan man ŋmeere nɔkpeene zu. ¹⁰ Bonso, nɔkonde deme ne yeljel zagla ane belbelle yaga be la be, a gan a zaa, balan nan be a yɔ-ŋmaabo pɔɔ. ¹¹ See ka nee kan pɔge ba nɔe, bonso bana la man saŋ la yigbulo deme a wullo ba wuluu nan ba tu, a libikeke zuiŋ. ¹² Bammene kan kanna kan da yeli la, "Kerete deme man waa la ziri-ŋmaaraba, wɛdon faare, ane entuo digbogbo deme." ¹³ A dansee ŋa e la yelmenje. A le pɔɔ, nyare ba zuri daadaa, ka ba na tɔɔ waa soŋ a sagdeu pɔɔ ¹⁴ kye ta kyelle a Gyu deme sensellon ane a nɔe na a nensaala nan lee yi a yelmenje zie nan man tere. ¹⁵ A nensonne zie, boma zaa waa la bonsoŋ, kye a nendegɛ zie ane a basagde deme zie, bonsoŋ zaa kyebe. Ne le man zaa, ba teeron ane ba poteeron zaa waa la degre. ¹⁶ Ba man sage ne la ba nɔe ka ba bɔŋ la Naanmen, kye a ba tomɔ pɔɔ, ba zagre O la. Ba waa la nobɔ na te nan kon tɔɔ bɔɔɔ, ne nɔkonde deme, ane nenweere tonveele zaa pɔɔ.

2 Kye fɔɔ zie, yeli yeŋe nan seŋ yelmenje wuluu. ² Yeli ko a dɔɔnyanne ka ba nyɔge bammene, ka ba taa yelmenje, ka ba taa bammene velaa, kye ka ba waa soŋ a sagdeu, nɔmmo ane kannyiri pɔɔ. ³ A le man wuli a pɔɔnyanne ka ba kyene a yelkyerete sobiri pɔɔ. Yeli ko ba ka ba ta man ŋmaa zirii en nobɔ, ka ba ta man bɔɔɔ dãã yaga, kye ka ba man wuli bon na nan veŋe. ⁴ Le la ba na tɔɔ wuli pɔɔsare ka ba bɔŋ ba serbe ane ba bibiiri, ⁵ ka ba taa bammene velaa, a waa pɔɔsonne, ka ba kaara ba yiri velaa, a waa nenveele, kye de bammene serbe noɔre, ka nee zaa kon tɔɔ yeli yelfaare kyaare ne a Naanmen yelbiri. ⁶ A le man, dɔre en a pɔɔ ka ba taa bammene velaa. ⁷ Yeŋe zaa pɔɔ, wuli fomenje ka fo waa tonveele mannewuluu ko ba. A fo wuluu pɔɔ, wuli fomenje ka fo ba taa saŋnaa zaa, kye taa yelmenje ne poteero soŋ, ⁸ a yeli yelbisonne nan kon taa zu nyaroo zaa. Le la ka a nee na nan are kyaare ne fo na kpe la vi pɔɔ, bonzuiŋ o kon nye yelfaa zaa o nan na yeli kyaare ne fo. ⁹ Dɔre en gbanjbaare ka ba man de bammene daŋneba noɔre, ka ba peŋe ba daŋneba poore yaga yeŋe zaa pɔɔ kye ta ŋmeere ne ba nɔkpeene. ¹⁰ Yeli ko ba ka ba ta soŋle zu ba daŋneba boma, kye ka ba waa nobɔ nan taa yelmenje yeŋe zaa pɔɔ. Le la ka yeŋe zaa pɔɔ, ba na maale a te Faara Naanmen wuluu ka a waa bonveele. ¹¹ Bonso a Naanmen nɔndeteroo nan wa ne faabo da sãã la nensaala zaa zie. ¹² A nɔndeteroo ŋa wuli te la ka te zagre boma nan ba seŋ Naanmen ane a teŋe zu bɔɔɔ faare. A wuli te la ka te kyene a te nyɔvɔre sobiri ne temenne kaabo, ne yeltoron, ane boma nan seŋ Naanmen a saŋa ŋa pɔɔ, ¹³ te nan kyelle gu a kyelloo nan taa maaloo zaa, ane a Naanmen kpon ane te Faara Yesu Kristo nyaabo nan taa gandaalon, ¹⁴ Onɔ nan de omenje ko te, ka O na tɔɔ lee yɔɔ de te a yi a nɔkondeu yeŋe zaa pɔɔ kye tɔɔ pege te degre zaa bare, ka te waa omenje soobo, nan taa nimizee tonveele zaa pɔɔ. ¹⁵ Yeli a yeŋe ama ko ba. Dɔre en ba kye nyare ba zu ne fanja zaa. Ta veŋ ka nee zaa de fo gyagɔɔ le.

3 Teere a nobɔ ka ba sigri bammene a zikaareba ne a fan zaa zie kye man de ba noɔre, kye ka ba man e sere ka ba ton tonveele kan zaa. ² Yeli ba ka ba ta yeli yelfaare kyaare ne nee zaa bee nɔnɔ zɔɔre, kye ka ba taa nimibaalon ne sebaalon nee zaa zie. ³ Bonso, saŋ kan, tenee temenne da waa la dambolo ne basagde deme nan da kpe belloo pɔɔ a ton gbanjbaa tomɔ ko

te engan boɔbo ne bonnoore kaŋ zaa. Te da kyene la a nyɔvore sobiri poɔ ne faalon, ne nyuuri, ne ba-koŋ eron, a kyiare taaba. ⁴ Kyɛ a saŋ na a te Faara Naanmen nimibaalon ne koɔmmo naŋ da sãã a nensaala zie, ⁵ O da faa te la, kyɛ a da ba e a yeltoron tomɔ te naŋ da ton zuiŋ, kyɛ O nyonono zuiŋ la. O faa te la a yi a lee-doŋgebo pegebo ane a lee-maaloo naŋ yi a Sekyerete zie, ⁶ a Sekyerete O naŋ da de kyiri eŋ te ka a zuo, a yi te Faara Yesu Kristo zie. ⁷ O maale te la ka te waa yeltori deme, a yi O koɔndeteroo zie, ka te tɔɔ waa gbandirebe a seŋ a kyello teeron naŋ be a nyɔvore naŋ koɔn koɔn baare poɔ. ⁸ A yelbie ama waa la yeldelle. Kyɛ N koɔn la ka fo maŋ kpaale a yeɛ ama, ka balan naŋ sage ne Naanmen na tɔɔ maŋ taa a tonveele teeron. A yeɛ ama waa la velaa a taa koɔn a nensaala zie. ⁹ Kyɛ bare dambol soorbie, ne a saakom yiilun yeɛ, ne zɔɔre,

ne koɔkpeene naŋ kyaare a koɔbinnaa, bonso ama zaa ba taa koɔn kyɛ waa yelzagla. ¹⁰ Kpãã a nee naŋ maŋ wa ne weloo dayena, kyɛ pãã lee kpãã o a boyi saŋ. A lee puorin, ta lee taa bon zaa fo naŋ e ne o. ¹¹ Bɔn velaa ka a nee ŋa to e la yelgoɔlon sobɔ naŋ maale yelbieri, kyɛ onɔ omeŋe sage de la ka o saŋ la. ¹² A saŋ na N naŋ na ton Artemas bee Tokekɔs fo zie, e anee kyɛ wa n zie Nekopoles poɔ, bonso N teere ka N na di la a uoni a be. ¹³ E anee kyɛ ton Zenas a koɔnkoɔn ne Apollon, a eŋ ba ba sori poɔ ka ba bombɔre zaa be be. ¹⁴ Veŋ ka te nobɔ zanne lee ba naŋ na maŋ taa a tonveele teeron ba bonfere yeɛ zaa poɔ, ka ba ta waa na nobɔ naŋ ba koɔn koɔn zaa. ¹⁵ Nee zaa naŋ be n zie toɔle la ba puoruu ko fo. Puori balan naŋ koɔn te a sagdeu poɔ. Ka koɔndeteroo be ye zaa zie. Amen.

FILEMON

1 Pɔl, a Kristo Yesu nempigraa, ane te yɔɔ Temote, A ko Filemon, naŋ e te banɔnnaa ane te tonton tasobɔ, ² a ko Apefea te naŋ nɔŋ, ane Arkeppos naŋ e te sogya tɔ, a kyɛ ko a puoru deme naŋ maŋ laŋ taa a fo yiri pɔɔ: ³ Nɔndeteroo ane `maaron be ye zie ka a yi a te Saa Naanmen ane a Daŋna Yesu Kristo zie. ⁴ N puori la n Naanmen bareka kyɛ maŋ teere fo yeɛ a n puoruu zaa pɔɔ, ⁵ N naŋ won a fo nɔmmo ane a sagdeu fo naŋ taa a Daŋna Yesu zie ane a Njendeme zaa zie zuiŋ. ⁶ N puoro la ka a fo sagdeu pommuna taa la tɔɔ, fo naŋ wa sereŋ bɔŋ velaa a bonvelaa na zaa naŋ be te zie a Kristo Yesu pɔɔ. ⁷ Te taa la popeelon ya-ga ane sukyidiibu a fo nɔmmo zuiŋ, bonso a Njendeme nye la pennoo ba sukyiri pɔɔ a yi fɔɔ, te yɔɔ zie. ⁸ A le pãã, ne le zaa N naŋ taa sori a Kristo pɔɔ ka N na tɔɔ eŋ fo nɔre a yeɛ naŋ seŋ pɔɔ kperaa le, ⁹ kyɛ N na sɔre fo la a nɔmmo zuiŋ. Pampana ŋa, Maa Pɔl, naŋ waa dɔɔnyaŋa, kyɛ meŋ waa a Yesu Kristo nempigraa, ¹⁰ sɔɔ fo la, a n bie Onesemos zuiŋ, onɔ naŋ da waa n bie kyɛ ka N be banɔɔ pɔɔ. ¹¹ A saŋ na naŋ tole, o da ba taa tɔɔ fo zie, kyɛ pampana ŋa, o taa la tɔɔ fɔɔ ne maa zie. ¹² N leɛ toŋ o la fo zie. A le zuiŋ, tuori de o—onɔ naŋ e a mmeŋe sukyiri. ¹³ N da bɔɔ la ka N taa o n zie, kyɛ fo zie la ka o na tɔɔ toŋ tomɔ ko

ma a n yelnoore banɔɔ pɔɔ. ¹⁴ Kyɛ N da ba bɔɔ ka N e bon zaa ka fo da ba tere sori ko ma, ka a fo sommo ta yi feroo pɔɔ kyɛ fomenɛ bɔɔbo pɔɔ la. ¹⁵ Kaapɔge, a tɛge o naŋ yi a fo zie fɛɛ le, la ka fo na leɛ tuori o fo zie tegtegle— ¹⁶ ka a ba e na gbanɔbaa, kyɛ a na nee naŋ zuo gbanɔbaa kaŋ zaa, a na fo yɔɔ fo naŋ nɔŋ. O sereŋ seŋ la le a n zie, kyɛ o seŋ la gaŋ le a fo zie, bonzuiŋ o waa la fo yɔɔ a nensaalon zie laŋ ne a Daŋna zie. ¹⁷ A le pãã, ka fɔɔ wa de ma ka N e a fo bonzaa tasobɔ, tuori o velaa a na le fo naŋ na tuori ma. ¹⁸ Ka onɔ wa saŋ fo bee di fo sane, veŋ ka fo eŋ a sane maa zie. ¹⁹ Maa Pɔl ŋmaa la a yelbie ama ne mmeŋe nu. N na leɛ yɔɔ la. Ne le zaa N naŋ da ba yeli le, fomenɛ waa la a sane n zie. ²⁰ Oo, n yɔɔ, veŋ ka N tɔɔ won nɔɔ a fo zie a Daŋna pɔɔ. E ka n sukyiri `maa a Daŋna pɔɔ. ²¹ N naŋ taa kyelloo a fo sigru milluu pɔɔ, le la ka N ŋmaa a ŋaa ko fo, bonzuiŋ N bɔŋ la ka fo na ere la yaga gaŋ le N naŋ yeli. ²² Kyɛ a le meŋ puoriŋ, maale a saana die ko ma, bonso N teere la ka ba na bare ma la a fo puoruu zuiŋ, ka N na tɔɔ wa fo zie. ²³ Epaferas, naŋ e a n nempigraa tasobɔ a Yesu Kristo pɔɔ, puoro fo la. ²⁴ N tonton taa-ba, Mark, Arestarekos, Demas, ne Luk meŋ tole fo la ba puoruu. ²⁵ Ka a te Daŋna Yesu Kristo nɔndeteroo be fo see zie. Amen.

HIBIRU

1 A saŋ naŋ da tɔle, Naanmen da yeli la yeɛ gbɛɛ yaga sobie yaga poɔ ko a saamine a yi a Nmen-noɔr deme zie, ² kye a bebibaare ama poɔ la ka O da yeli yeɛ ko te a yi O Bidɔɔ O naŋ iri ka O e boma zaa gbandire, kye O puorin la ka bommaale zaa wa. ³ A Bidɔɔ waa la a Naanmen eŋno nyegroo kye e a Naanmen waalon meŋe naŋ laŋ taa boma zaa ne O faŋa yelbiri. A Omeŋe naŋ da maale a te yelbebe pegebo sobiri baare, O da zeŋ la a Gandaalon Naa nudoron eŋe a sazu poɔ. ⁴ A na O naŋ waa a sobɔ naŋ zuo malkere zaa, le la ka O meŋe nye yuori a O gbandiruu poɔ, naŋ zuo ba yoe. ⁵ Malke buo la ka Naanmen da yeli, “Fo e la N Bidɔɔ; zene la ka N waa Fo Saa”? Bee, a la lee, “N na waa la O Saa, kye ka O na waa N Bidɔɔ”? ⁶ Kye la lee, a saŋ na Naanmen naŋ taa O bidandɔgraa waara ne a teŋe zu, O yeli ka, “Veŋ ka Naanmen malkere zaa puori O.” ⁷ O naŋ yeli a malkere yeɛ la, ka O yeli, “O e la ka O malkere waa seere, kye ka O tontoneba waa vūū zeɛ.” ⁸ Kye a kyaare a Bidɔɔ yeɛ, O yeli ka, “Naanmen, Fo naalon dakogo na bebe la tegtegle, Fo naalon dateeraa na waa la yeltoron dateeraa. ⁹ Fo naŋ la yeltoron kye kyiare nɔkondeu; a le poɔ, Naanmen, naŋ e Fōō Naanmen, duori Fo la zuo Fo taaba ne le O naŋ da pore a kyelloo kãã eŋ Fo.” ¹⁰ O meŋe yeli la, “Fōō Daŋna, a piilu saŋ, da biŋ la a teŋe pare, kye ka a sazu boma zaa e Fo nuuri tomɔ. ¹¹ A na bɔɔ weere la, kye ka Fo kyãã bebe, a zaa na zage la a na bonsuuri. ¹² Fo na puuli a la biŋ a na kparkpon; kye a zaa na lee la. Kye Fo na kyãã waa la le, kye ka Fo yuomo kon bɔŋ baare.” ¹³ Kye malke buo la ka Naanmen da yeli, “Zeŋ N nudoron zie kye gu a saŋ na N naŋ na e ka a Fo dɔndɔnne lee Fo gbɛɛ dakogo”? ¹⁴ A malkere zaa ba e tonton seere Naanmen naŋ ton ka ba wa ton korɔ balan naŋ na nye faabo gbandiruu bee?

2 A le poɔ, see ka te taa nimizee ne a bon na te naŋ da won, ka te ta sare yi a poɔ. ² Bonso, ka a yelbiri na a malke naŋ da yeli are gbenjbenj, kye nɔkondeu ane barewonnuu zaa nye sanyɔɔ naŋ seŋ, ³ wolɔ ka te na tōɔ zo yi ka tenee wa de ka a faabo kpon ŋa ba e bon zaa? A faabo ŋa a Daŋna naŋ da yeli, are la kpěã te zie, a yi a balan naŋ da won O zie. ⁴ Naanmen meŋe da di la ba dansee, a mannoo ne tombeelon poɔ, a tonjkeene mine poɔ, ane a teroo a Sekyerete naŋ pon ko te poɔ, a seŋ Omeŋe boɔbo. ⁵ O ba biŋ a teŋe zu naŋ waara a malkere faŋa pulin, a onɔ yeɛ te naŋ yeli.

⁶ Kye zie kaŋ bebe la ka nee kaŋ di dansee a yeli: “Bon la nensaala ka Fo na teere o yeɛ, bee a nensaala bidɔɔ ka Fo wa kaara o? ⁷ Fo da e la ka o sigi gaŋ a malkere belan; Fo de la eŋno ne pugibu zupile vɔgle o ⁸ kye de bon zaa biŋ o gbɛɛ pulin.” O naŋ biŋ boma zaa O puli poɔ la, ka Naanmen ba bare bon zaa naŋ ba be O pulin. Kye pampana, te ba nye boma zaa ka a be O pulin sere. ⁹ Kye te nye la Yesu, naŋ da sigri Omeŋe gaŋ malkere, ka O vɔgle eŋno ne pugibu zupile, O naŋ da nye dɔgron kuuni poɔ, ka O na tōɔ bɔŋ kũũ a ko nensaala zaa, a Naanmen nɔndeteroo zuiŋ. ¹⁰ O naŋ taa bidɔɔ yaga wa ne a eŋno poɔ, a seŋ la ka Naanmen, naŋ e a boma zaa Daŋna ane a boma zaa maala, ka O e ka ba faabo nindere ta O tao zie a yi O dɔgron puorin. ¹¹ Onɔ naŋ iri nobɔ biŋ laŋ ne balan O naŋ iri biŋ, e la bonyena. Le la so, O ba zoro vi ka O boɔle ba O yɔɔmine. ¹² O yeɛ la, “N na kanne la Fo yuori a ko N yɔɔmine; a puoru deme kpakyaga, N na yiele la Fo pugibu yielun.” ¹³ Kye lee, “N na de la N yeɛ zaa delle O.” Ka O lee yeli, “Nye Maa ane a biiri na Naanmen naŋ ko Ma.” ¹⁴ Kye a na a bibiiri naŋ taa eŋgan ane zěě, a le meŋe la ka Onɔ meŋe laŋ ne ba a ba waalon poɔ, ka a yi O kũũ poɔ ka O na tōɔ saŋ onɔ naŋ taa a kũũ faŋa—onɔ la a devel— ¹⁵ kye iri balan na zaa naŋ da maŋ be gbanjbaalon pulin ba nyɔvɔre zaa poɔ, a ba kũũ damběě zuiŋ, bare. ¹⁶ Bonso, yelmeŋe la, O da ba de a malkere yeɛ, kye O de la a Abraham biiri yeɛ. ¹⁷ A ŋaa zuiŋ, a seŋ la ka Yesu waa na O yɔɔmine, yeɛ zaa poɔ, ka O na tōɔ waa puoru neŋkpon naŋ taa nyonono ane delloo a Naanmen yeɛ poɔ, kye ka O na tōɔ wa yɔɔ a nensaala yelbebe sanyɔɔ. ¹⁸ A Onɔ meŋe naŋ da nye woore a le saŋ ba naŋ da gyenne O zuiŋ la ka O tōɔ saŋ a balan naŋ kpe gyennoo poɔ.

3 A le poɔ, yɔɔsonne naŋ poɔ a tenvela boɔloo poɔ, ye de ye teeron kyaare ne a Potuuro ne a Puoru Neŋkponni Zusobɔ te naŋ sage de, Yesu Kristo. ² O da taa la yelmeŋe ko a kaŋ na naŋ iri O, a na Moses naŋ da taa yelmeŋe o yiri zaa poɔ. ³ O da seŋ la eŋno gaŋ Moses, a na a yimeere naŋ seŋ pugibu gaŋ a yiri. ⁴ Bonso, yiri zaa taa la o meere, kye Naanmen la bon zaa meere. ⁵ Moses da sereŋ waa la tontonɔ naŋ taa delloo o yiri zaa poɔ, ka o di dansee kyaare ne a yeɛ na ba naŋ na yeli. ⁶ Kye Kristo taa la delloo, a na bidɔɔ naŋ taa Omeŋe Saa yiri poɔ. Kye tenee la O yiri, ka tenee wa taa pera ne kyelloo a fuuro ne te ta a baaroo saŋ.

⁷ A le pɔɔ, a na a Sekyerete nan yele: "Zene, ka yenee wa won O kɔkre, ⁸ ye ta wa taa zukpeene a na ye nan da taa a N suuri iruu san, a bebiri na a gynnɔo nan da be a wegyan pɔɔ, ⁹ a benee ye saamine nan da gynne kye gyele iri Ma, kye yuomo lezaayi pɔɔ ba da nye la N tomɔ. ¹⁰ Le la so ka N da nye suuri ne a boɔɔ na nobɔ, kye yeli, 'Ba sukyie nan lee bɔre yi la a sori, kye ba da ba bɔɔ N sobie men.' ¹¹ Le la ka N pɔ N suuri pɔɔ, 'Ba kon bɔɔ kpe N pennoo pɔɔ.' " ¹² Ye kaara velaa, yɔɔmine, ka ye kan zaa ta taa sukyiri nan taa potuolun ne basagdeu, nan nan lee puori ko a Naanmen voora. ¹³ Kye ye dɔre taa en, a bebiri na zaa ba nan na boɔle ka Zene, ka ye kan zaa ta wa taa zukpeene a yelbieri belloo zuin. ¹⁴ Bonso te waa la Kristo pontaaba ka tenee wa nyɔge kpɛɛ a sagebo te nan da taa a piiluu kye gu a baaraa. ¹⁵ A na ba nan da yeli: "Zene, ka yenee wa won O kɔkre, ye ta wa taa zukpeene a na ye nan da taa a N suuri iruu san." ¹⁶ Balan nan da won pɔɔ, an la da iri Naanmen suuri, ka a ba e bana zaa Moses nan da taa yi ne a Egypte pɔɔ? ¹⁷ Kye an zie la ka O da nye suuri a yuomo lezaayi pɔɔ? A ba e a balan nan maale a yelbieri, a balan engama nan le a wegyan pɔɔ? ¹⁸ Kye an zie la ka Naanmen pɔ ka ba kon bɔɔ kpe a O pennoo pɔɔ, ka a ba e balan nan ba sage de? ¹⁹ Le la ka te pɛɛ nye ka ba kon tɔɔ kpe, a ba basagdeu zuin.

4 A le pɔɔ, a O pennoo kpebo polloo nan kyɛɛ bebe, ye ven ka te zoro dambɛɛ ka ye kan zaa ta ta be. ² Bonso, ba da kanne la a yelnoore ko te, a sen le ba nan da kanne ko ba; kye a yelbiri ba nan da won da ba taa tɔɔ ko ba, bonzuin, a balan nan won a yele da balan a sagdeu ne a yele. ³ Kye tenee nan sage de, kpe la a pennoo na pɔɔ, a sen le O nan da yeli, "Le la ka N pɔ a N suuri pɔɔ, 'Ba kon bɔɔ kpe N pennoo pɔɔ.'" Kye ne le zaa, O da ton la O tomɔ zaa baare a yi a donɛe pare biɔnu san. ⁴ Bonso, zie kan, O da yeli la a bebiri ayopɔɔ sobo yele ne a yelbie ama: "Kye a bebiri ayopɔɔ daare pɔɔ la ka Naanmen da penne a O tomɔ zaa pɔɔ." ⁵ Ka a zie na men, O da yeli la, "Ba kon bɔɔ kpe N pennoo pɔɔ." ⁶ A le pɔɔ, a kyɛɛ be la be ka ba mine na kpe la a pennoo na pɔɔ, kye balan nan dan won a yelnoore kannoo da ba kpe a ba yelkondeu zuin. ⁷ Naanmen da lee iri la bebiri kan biɔ a boɔle o ka Zene; kye san kan nan tɔle, a yi David zie la, ka O da yeli a na ba men nan da yeli: "Zene ka yenee wa won O kɔkre, ye ta wa taa zukpeene." ⁸ Bonso, ka Gyosua da ko ba pennoo, Naanmen da kon pɛɛ lee yeli bebiri kan yele. ⁹ A le pɛɛ, a Sabat pennoo kyɛɛ bebe la a ko a Naanmen nobɔ. ¹⁰ A le zuin, a nee na nan da kpe a O pennoo pɔɔ, men da penne la omenɛ tomɔ pɔɔ a na Naanmen nan da penne. ¹¹ A le pɔɔ, ye ven ka te e anɛe ka te kpe a pennoo na pɔɔ, ka kan zaa ta wa le ka onɔ wa tuuro a yelkonde deme eron. ¹² A Naanmen yelbiri voor la, kye men kye zuo. O dire la gan soɔ kan zaa nan taa lobo ayi a men nan tɔɔ kyɔge kpe te pon a vooron ane

a see, a tuuli taa zie ane a kɔɔ kɛɛ. O nan tɔɔ wele bɔɔ la a sukyiteeron ane poteeron zaa. ¹³ Bon-iraa zaa ba sɔgle Naanmen niɔe. Bon zaa ba pɔge, kye a yuo la sɛɛ O nimie pɔɔ. O zie la ka te na manne te yele. Yesu, A Puoru Nenkonni Zusobɔ ¹⁴ Te nan faa taa puoru nenkonni zusobɔ nan da kpe a sazu tenvelaa, Onɔ la Yesu, a Naanmen Bidɔɔ, ye ven ka te nyɔge te sagebo kpɛɛ. ¹⁵ Bonso, te ba taa puoru nenkonni zusobɔ nan kon tɔɔ taa nyonono ko te a te baalon zaa pɔɔ, kye te taa la kan ba nan gynne sobie zaa pɔɔ a na tenee. Kye ne le zaa, O ba maale yelbieri zaa. ¹⁶ A le zuin, ye ven ka te tara O naalon nɔndetero dakogo kperaa le, ka te na tɔɔ nye nyonono ne nɔndeteroo nan na son te san na zaa te nan be yelferaa pɔɔ.

5 Ba nan iri la puoru nenkonni zusobɔ zaa a yi a nobɔ pɔɔ, a biɔ o ka o na tɔɔ are ko ba a Naanmen yele zaa pɔɔ kye tere kyɔgtaare ne bɔɔre a ba yelbebe enɛ. ² O nan tɔɔ taa la sebaalon ne balan nan ba taa bɔmmo ne balan nan nan bɔɔ a sori, bonso omenɛ nan da bale la. ³ A naa la so ka a fere ka o maale bɔɔre ko a omenɛ yelbebe, a sen na o nan maale ko a nobɔ a ba yelbebe zuin. ⁴ Nee zaa ba dere a enɔ na korɔ omenɛ, see ka Naanmen boɔle o, a sen na Aaron nan da waa. ⁵ Le ka Kristo men da ba ko Omenɛ enɔ ne O nan na waa a puoru nenkonni zusobɔ. Kye Naanmen la yeli ko O, "Fo e la N Bidɔɔ; zene la ka N waa Fo Saa." ⁶ Kye ka O da lee yeli zie kan, "Fo e la puoru nenkonni tegtegle, ka a tu Melkezede kpe bogri tuubu." ⁷ A O enganon bebie na pɔɔ, Yesu da nan tere la puoruu ane sɔroo, a kono yaga ne nmenaa kɔɔ a ko a nee na nan na tɔɔ faa O yi ne a kɔɔ pɔɔ, kye O da won la O puoruu a O nan enɛ O zuin. ⁸ Ane le O nan da waa a Bidɔɔ, O da zanne la noɔre deu a woore O nan da nye zuin. ⁹ Kye O nan da wa ta O tao, O puorin la ka faabo nan kon bɔɔ baare da yi a ko balan zaa nan de O noɔre. ¹⁰ Kye ka Naanmen da boɔle O ka o waa puoru nenkonni a Melkezede kpe bogri tuubu pɔɔ. ¹¹ Te taa la yele yaga na yeli a yele ama pɔɔ, kye a waa la tuo ka te manne, bonzuin, ye tobo ba nan wono vela. ¹² Yelmenɛ, a san na ye nan da naa waa wuliwullibo, a fere la ka nee kan lee wuli ye a Naanmen dandan yelbie. Ye lee waa la a na nobɔ nan nan bɔɔ beron kye kon tɔɔ di bondikpeene. ¹³ Nee zaa nan nyuro beron yon kon tɔɔ bɔɔ a yeltonun yelbiri yele, o nan e bipiila. ¹⁴ Kye bondikpeene e la balan nan baa baare soobo. Bana la a bama nan na nan tɔɔ bɔɔ iri a bon na nan e bonvelaa ane a bon na nan e bonfaa a ba yen milluu zuin.

6 A le pɔɔ, ye ven ka te bare a Kristo yele wulpiiluu kye gaa nimitɔɔre te ta a yele tao zie, kye ta la biɔ a yelpare nan e ka te lee te teeron a bare a tomɔ nan wa ne kɔɔ, ka te men taa sagdeu Naanmen zie, ² ane a Nmen kɔɔ suobu wuluu, ane nuuri dɔgloo, ane kuuni lee-irun, ane sereɛ diu nan kon bɔɔ baare. ³ Kye ka

Naanmen wa sage, te na e la le. ⁴ A kon bɔŋ e ko balan na nimie nan yuo, balan nan da lenne a tenvelaa kyɔɔ-
taa a waa a Sekyerete pontaaba, ⁵ balan nan da lenne a Naanmen yelbison ane a fan nan be a san na nan na wa poɔ, ⁶ ka balan wa sare yi, ka ba tɔɔ nye teeron leebo, ba nan man lee kpa a Naanmen Bidɔɔ a dagara zu, kye en O vi nobɔ poɔ. ⁷ Bonso a tenɛ na nan nyu saa kɔɔ nan man mi o zu kye maale ka zevaare buli sen a balan nan ko, nyere la Naanmen maaloo. ⁸ Kye a tenɛ na nan man buli goore o zaa, ba man zagre o la, ka a kyere feẽ ba na nme en o. O baaro zie, vũũ na di o la. ⁹ Kye, ne le zaa te nan da yeli, te banɔnnee, te bɔŋ la velaa ka yenee zie, ye yele na vele la gan a naa kye ka a yele nan be ye zie man tu la a faabo sobiri. ¹⁰ Naanmen ba e yelbatori sobɔ. O kon bɔŋ yinni a ye tomɔ ane a tonkpeene nan yi ye nɔmmo poɔ, ye nan ere a wuli ka ye e la le O yuori zuin, ane le ye nan da ton tomɔ ko a Nmendeme kye kyãã tonɔ korɔ ba. ¹¹ Te bɔɔɔ la ka ye kan zaa taa a nimizee na tɔ a te ta a baaroo san ka ye kyelloo are kpẽã, ¹² kye ka ye ta waa entuo deme, kye tuuro balan nan na di a polloo gbandiruu a yi ba sagdeu ane ba kannyiri zie. ¹³ Naanmen nan da polle ko Abraham, ka nee da ba kyebe nan gan O ka O na tɔɔ po ne, O da po ne la Omenɛ, ¹⁴ a yeli, “Yelmenɛ, N na maale fo la ne yelbisonne kye dɔgle a fo bibiiri ka ba waa yaga.” ¹⁵ Le la so, o nan da nye woore ne kannyiri baare, ka o da nye a bon na Naanmen nan da polle. ¹⁶ Nensaaleba man po ne la a bon na nan gan ba, ka ba poɔbo e ka a tu le ba nan yeli, ka nɔkpeene zaa baare. ¹⁷ A le poɔ, Naanmen nan da bɔɔɔ ka O sereɲ wuli O polloo gbandirebe, ka bon na O nan da nare biɲ kon bɔŋ lee, O da e la ka a bon na O nan nare biɲ are kpẽã a poɔbo zuin. ¹⁸ O e la le ka a na yi yele ayi, nan kon bɔŋ lee leebo zaa, yele na Naanmen nan kon bɔŋ nmaa zirii poɔ, ka te tɔɔ taa sukyidiibu kpẽã, tenee nan da zo yi te nyɔge de a kyelloo ba nan biɲ a te niɲe so. ¹⁹ Te taa la a kyelloo na nan waa na vooron gbalenɲbaara nan kon sare yi kye are gbenɲbenɲ. Te kyelloo na kpeere la a zie na nan be a die penɲyeraa puoriɲ, ²⁰ a be la ka Yesu nan dan de wẽẽ kpe a te enɛ, Onɔ nan da waa puoru nenkponni zusobɔ tegtegle a Melkezedeɔ gbeɔgri tuubu poɔ.

7 A Melkezedeɔ na da e la Salem Naa ane a Naanmen Kpon Zaa puoru nenkpon. O da poɔge la Abraham, nan da lee yire a namine zɔɔɔɔmo poɔ, kye maale o ne o noɔre. ² Abraham men da ko o la boma ziyenaa ziiri pie poɔ. A piilaa, Melkezedeɔ yuori pare la “Yeltoriɲ Naa”; a la lee, “Salem Naa” ka a pare la “Maaron Naa.” ³ Nee zaa ba bɔŋ o saa bee o ma, bee o saakom yiilun, ka o dɔgebo bebiri ane o nyɔvɔre baaroo, nee zaa men ba bɔŋ. O nan waa na a Naanmen Bidɔɔ, o kyãã e la puoru nenkpon tegtegle. ⁴ Ye teere le o kponnun nan sen. Abraham, a te saakom menɛ, da ko o la ziyenaa ziiri pie poɔ a zɔɔɔɔmo boma poɔ.

⁵ Yelmenɛ, a nɔbinnaa tere la noɔre ko balan nan be a Leve bidɔɔ poɔ, balan nan ton a puoru nenkponni tomɔ, ka ba de boma ziyenaa a ziiri pie poɔ a yi a nobɔ zie—a nobɔ bama nan e ba yɔɔmine—ne le zaa ba nan e Abraham bibiiri. ⁶ Kye onɔ nan da ba yi o bibiiri poɔ da de la ziyenaa a ziiri pie poɔ a yi Abraham zie, a kye pãã maale o ne noɔre, onɔ nan de a bon na Naanmen nan da polle. ⁷ Kye nɔkpeene zaa kyebe, a onɔ nan e bile man nye la maaloo a yi a kpon zie. ⁸ A kye, dɔɔ na nan kpi man de la a ziyenaa a ziiri pie poɔ. Kye a be, onɔ ba nan di dansee ka o voorɔ la, de la a ziyenaa a ziiri pie poɔ. ⁹ Kye N men na tɔɔ yeli ka Leve, nan da man dere a ziyenaa a ziiri pie poɔ, men da tere la le a Abraham enɛ, ¹⁰ bonzuin, a san na Melkezedeɔ nan da poɔge Abraham, Leve da kyãã be la o saakoma enɲan poɔ. ¹¹ A le poɔ, ka nobɔ na tɔɔ ta ba tao zie a yi a Leve puoru nenkponnun zie (bonso, a poɔ la ka a nobɔ da de a nɔbinnaa), bon la e ka te bɔɔɔ puoru nenkpon yuo ka o iri wa tu a Melkezedeɔ gbeɔgri tuubu, kye ba tu a Aaron gbeɔgri tuubu? ¹² Ka ba nan wa lee a puoru nenkponnun yele, a fere la ka ba men lee a nɔbinnaa. ¹³ Bonso, a Nee na yele ba nan yeli, yi la bale yuo poɔ, kye nee zaa nan be a bale na poɔ dan ba ton a altar tomɔ. ¹⁴ Bonso, a sãã la kperaa le, ka te Danɲa yi la a Gyuda bale poɔ, kye a bale na en, Moses dan ba yeli a puoru nenkponnun yele. ¹⁵ Kye a yele pãã sãã la yaga le, ka puoru nenkpon yuo na wa sãã la a sen na Melkezedeɔ, ¹⁶ a onɔ sobɔ nan ba yi a enɲanɲ noɔre kan biɲnu puoriɲ, kye a nyɔvɔre nan kon bɔŋ san fanɲa puoriɲ la. ¹⁷ Bonso, O di la a dansee na: “Fo e la puoru nenkpon tegtegle, a tu Melkezedeɔ gbeɔgri tuubu.” ¹⁸ Naanmen iri la a noɔre O nan da tere bare, bonzuin o da ba taa fan zaa bee tɔɔ ¹⁹ (bonso, a nɔbinnaa da ba tɔɔ e ka bon zaa ta o tao zie), kye a kyello teeron nan waa velaa gan, kpeere waara la, ka a na yi o zie la ka te sere ta Naanmen zie. ²⁰ A yi anɲa poɔ la ka O da ba waa puoru nenkpon ka nɔ-en kyebe. ²¹ Bonso, a nɔ-en da ba kyebe balan nan da waa puoru nenkponni zie, kye Onɔ da waa la puoru nenkpon ne nɔ-en a san na Naanmen nan da yeli ko O: “A Danɲa en la O noɔre kye kon lee O teeron: ‘Fo e la puoru nenkpon tegtegle, a tu a Melkezedeɔ gbeɔgri tuubu.’” ²² A nɔ-en na zuin, Yesu da waa la a nee nan na e ka nɔlan velaa sereɲ wa. ²³ Yelmenɛ, a puoru nenkponni bama taaba da bebe la yaga le, a kũũ nan da man pigi ba sori zuin. ²⁴ Kye Onɔ, O nan da bebe tegtegle, O da kpe la puoru nenkponnun nan kon tɔɔ lee. ²⁵ A le poɔ, O na tɔɔ sereɲ faa la balan zaa nan wa Naanmen zie a yi O puoriɲ, kye tɔɔ man sɔɔ Naanmen korɔ ba, O nan voorɔ tegtegle zuin. ²⁶ Bonso a puoru nenkponni zusobɔ na tɔ sen te la. O waa la nenkyerete nan ba taa faalon bee deɲre zaa. O ba men poɔ yelbebe deme poɔ, kye Naanmen da iri O la ka O do gan a sazu zaa. ²⁷ A ba fere ka O man maale bɔɔre bebiri zaa a na O puoru nenkponni zudeme taa-

ba nanj manj ere. A ba fere ka O piili maale bɔɔre a ko omenje yelbebe, kye pãã e le ko a nobɔ zaa yelbebe. Bonso, O da e la le dayenaa a sanj na O nanj da de Omenje maale ne bɔɔre. ²⁸ Bonso, a nɔbinnaa la manj iri nensaaleba nanj bɔnj baalonj ka ba waa puoru nenjkonni zudeme, kye a nɔ-enj yelbiri nanj tu a nɔbinnaa puorinj la iri a Bidɔɔ nanj ta O tao zie tegtegle.

8 Anja la a yeɛ ama te nanj yeli yelzu: Te taa la a puoru nenjkonni zusobɔ ŋa tɔ nanj zenj a Gandaalonj Naa, nanj be a tenvelaa poɔ, dakogo nudoronj zie. ² O menj e la tontonɔ a zikyerete ne a puoru sege menje poɔ, a sege na a Danja nanj da iri, ka a ba e a nensaala iruu. ³ Ba iri la puoru nenjkonni zusobɔ kanj zaa ka o na tɔɔ tere kyɔgtaare ane bɔɔre. A le zuiŋ la ka a fere ka a nee ŋa menj taa bon kanj na tere. ⁴ Bonso, ka Onɔ da wa be a tenje zu, O da kon waa puoru nenjkonj, bonzuiŋ puoru nenjkonni bebe la nanj tere kyɔgtaare a senj na a nɔbinnaa nanj yeli. ⁵ A be na ba nanj tonj ba tomɔ waa la a na tenvelaa boma mannewuluu ne dasuolunj kanj. Le la so ka Naanmen da kpãã Moses, a sanj na o nanj da kyɔgre ka o maale a puoru sege, a yeli, “Kaa velaa, ka fo maale bon zaa ka a waa le N nanj da manne wuli fo a tanj zu.” ⁶ Kye pampana ŋa, O nye la tomɔ nanj taa tɔɔ ganj, ne le O menj nanj e a nɔlanj nanj ganj dikyeene. Ba da maale la a nɔlanj ŋa biŋ a pollo velaa zu. ⁷ Bonso, ka a nɔlanj danwẽẽ sobɔ da ba taa sanjana zaa, ba da kon tɔɔ bɔ zie ko a ayi sobɔ. ⁸ Kye O nanj da nye la sanjana a nobɔ zie, Naanmen da yeli la: “Kyelle, a bebiri tara la, a Danja la yeli, ka N na maale nɔlanj paala ane a Israel yideme ane a Gyuda yideme. ⁹ A kon waa na a nɔlanj N nanj da maale ne ba saamine, a bebiri na poɔ, N nanj da nyɔge ba a taa ba yi ne Egyepte poɔ, bonzuiŋ ba da ba kyãã tuuro N nɔlanj ka N da lee N puori ko ba, a Danja la yeli. ¹⁰ Ŋa la a nɔlanj N nanj na maale ne a Israel yideme a bebie na puorinj, a Danja la yeli. N na de la N nɔbinnaa enj ba teeronj poɔ kye ŋmaa enj a ba sukyie poɔ. N na waa la ba Naanmen, ka ba menj waa N nobɔ. ¹¹ Nee kon lee wuli o tasobɔ, bee nee kon wuli o yɔɔ, a yeɛ, ‘Bɔnj a Danja,’ bonso ba zaa na bɔnj Ma la, a yi a ba nembilii zaa a te ta a ba nemberɛ zaa zie. ¹² N na di la a ba yelbatori suuri ko ba kye kon lee teere a ba yelbebe ne ba nɔkondeu togtogi.” ¹³ O nanj da boole anja, “nɔlanj paala,” O de la ka a danwẽẽ sobɔ sanj tɔle la. Kye a bon na nanj nyanj kye kore, a kon kɔɔre kye ka o bɔre.

9 A le pãã, a nɔlanj danwẽẽ sobɔ da serenj taa la puoru tonnoe ne tenje zu puoru zikyerete. ² Bonso, ba da maale la a puoru sege kanj. A danwẽẽ die poɔ la ka a kaneane dɔgloo zie be, ane a tabol, ane a boroboro na ba nanj manj biŋ Naanmen niŋe soɔ. Ba da manj boole la a zie ka a zikyerete. ³ A pen-gyera ayi sobɔ puorinj la ka die kanj menj be, ba nanj manj boole ka a zie nanj e kyerete zuo. ⁴ Be la ka ba manj biŋ salema lalee kanj (a lalee na poɔ la ka ba manj nyege a bon-

nyuuri), ane a nɔlanj daga nanj poɔge o zaa ne salema. A daga ŋa poɔ la ka a manna salema doglee da be ane Aaron daa nanj da taa tepoore, ane a nɔlanj kusipele. ⁵ A enno zaa kyeroberem da be la a daga ŋa zu a ligi poɔge a daga yelbebe yɔɔre poɔraa. Kye te kon tɔɔ manne a yeɛ ama zaa ko ye pampana ŋa. ⁶ A sanj na ba nanj da maale biŋ a ama zaa, a puoru nenjkonni da manj kpe la a sege danwẽẽ die te tonj ba tomɔ. ⁷ Kye a puoru nenjkonni zusobɔ, o yonj, da manj kpe la a die ayi sobɔ dayenaa yuoni zaa. Kye o kon kpe be a ba taa zẽẽ; ana la ka o manj kpe te tere ko omenje ane a nobɔ yelbebe na ba nanj maale kye ba bɔnj. ⁸ A ŋaa puorinj, a Sekyerete da wuli la ka a sori na nanj kpe a zie nanj e kyerete zuo da ba sãã sere, a puoru sege danwẽẽ sobɔ nanj kyãã are zuiŋ. ⁹ A ŋaa da e la bommannaa a sanj ŋa poɔ, a sanj na ba nanj tere kyɔgtaare ne bɔɔre nanj kon tɔɔ maale a nee na nanj tere ka o waa nensonj a o poteeronj poɔ. ¹⁰ Ama zaa manj kyaare ne la bondirii, ne bonnyuuri, ne pegebo eronj mine, ane a enjanonj yeɛ nɔe zaa ba nanj da biŋ ka ba tu a te ta a sanj na boma zaa nanj na lee waa bontori. ¹¹ Kye Kristo da wa e la a bonveele nanj na wa puoru nenjkonni zusobɔ, a yi a puoru sege nanj zuo kye ta o tao zie puorinj. A sege na ba e bon na ba nanj maale ne ba nuuri, a wuli ka o ba yi a bon-iraa ŋa zie. ¹² Kristo da ba kpe a zikyerete ne boore ne naabilii zẽẽ, kye O da kpe ne la Omenje zẽẽ dayenaa yonj, ne le O nanj da nye a lee-yɔɔ-de faabo nanj kon bɔnj baare a ko te. ¹³ Ka ba nanj wa de naadee bee boore zẽẽ ane naasalee tampelonj a wa mere balanjanj taa degre, ka a iri ba ka ba waa parepare a ba enjanonj enje, ¹⁴ wolɔ pãã la ka Kristo zẽẽ, Onɔ nanj ba taa zidegre zaa, nanj da de Omenje ko Naanmen a yi a See nanj kon bɔnj baare zie, na tɔɔ e zuo le kye pege a tomɔ nanj wa ne kũũ a yi te poteeronj poɔ, ka te na tɔɔ tonɔ korɔ a Naanmen voora. ¹⁵ A ŋaa zuiŋ la ka O waa a nɔlanj paala dikyeene, ka balanjanj Naanmen nanj boole na nye a gbandiruu nanj kon bɔnj baare polloo—O nanj da kpi ko balanjanj nanj da waa nɔkonde deme a nɔlanj danwẽẽ sobɔ poɔ, a pãã ko ba lee-yɔɔ-de faabo. ¹⁶ A zie na a gbandiru nɔlanj nanj be, be menj la ka a fere ka a nee na nanj da maale a nɔlanj ka o kpi. ¹⁷ Bonso, a gbandiru nɔlanj yeɛ taa la pare yonj ka nee wa kpi. A nɔlanj ba taa fanja zaa ka a kanj nanj da maale o wa kyãã voora. ¹⁸ A le poɔ, ba da ba maale biŋ a nɔlanj danwẽẽ sobɔ ka zẽẽ ba kyebe. ¹⁹ A sanj na Moses nanj da wa yeli a nɔe-teroo zaa a ko a nobɔ zaa a senj na a nɔbinnaa nanj yeli, o da de la naabilii ne boore zẽẽ lanj ne kɔɔ ne pekɔlonj penzeɛ, ane hesop tambir, a mere a nɔbinna ganvaare ane a nobɔ zaa, ²⁰ a yeli, “Ŋa la a nɔlanj Naanmen nanj da maale biŋ ko ye, zẽẽ.” ²¹ A le menj poɔ, o mere la ne zẽẽ a puoru sege lanj ne a puoru sege ton-ton boma zaa. ²² A yi a nɔbinnaa zie la ka ba pege boma yaga parepare ne zẽẽ. Ka zẽẽ ba kyiri, yelbebe suuri diu kyebe. ²³ A le poɔ, a fere la ka ba pege a tenve-

laa boma tɔgloo ka a waa parepare ne a boma ama. Kye a tenvelaa boma menɛ zie, a fere la ka ba pege a ne bɔɔre naŋ zuo ama. ²⁴ Bonso, Kristo da ba kpe a zikyerete nensaala nuuri naŋ maale, naŋ e a zikyerete menɛ tɔgloo, kye O kpe la a tenvelaa menɛ ka O tɔɔ are, a pampana ŋa, a Naanmen niŋe soɔ a te zuinj. ²⁵ O da ba kpe be ka O tere Omenɛ gbɛɛ yaga zaa, a na a puoru nenkponni zusobɔ naŋ maŋ kpeere a zikyerete yuoni zaa ne zɛɛ naŋ ba e o soobo. ²⁶ Ka a na e le, Kristo da naa nye woore gbɛɛ yaga a yi a paalonj pare biŋnu saŋ. Kye pampana, a saŋ baaroo saŋ, O da sãã la dayenaa ka O wa iri yelbebe bare, O naŋ da de Omenɛ maale ne bɔɔre. ²⁷ A na ba naŋ da maale biŋ ka nensaala kaŋ zaa na kpi la dayenaa yonj, kye ka a puorinj o pãã na kyaare ne sereɛ diu, ²⁸ le ka ba men da tere Kristo dayenaa yonj ka O tuo nobɔ yaga yelbebe gaa ne. O na lee sãã la a boyi saŋ, ka yelbebe kon kyebe, kye O na de faabo ko balan zaa naŋ kyelle O ne kyelloo.

10 A nɔbinnaa naŋ taa a bonveele naŋ na wa dasuolunj, kye ba e a boma ama menɛ waalonj, kon bɔŋ maale balan naŋ sere ta ka ba tɔɔ ta ba tao zie ne a bɔɔre ama, a bɔɔre ba naŋ maŋ maale yuoni yuoni zaa. ² Ka ana da naa tɔɔ e a le, ba da kon bare a bɔɔre ama maaloo bee? Bonso, a puorpuoribo da naa kon lee taa a yelbebe teeronj ka ba naŋ da nye pegebo a yi parepare. ³ Kye a bɔɔre ama poɔ la ka ba maŋ lee teere ba yelbebe yuoni zaa poɔ. ⁴ Bonso, a naadeɛ ne boore zɛɛ kon bɔŋ iri yelbebe bare. ⁵ A le poɔ, a saŋ na Kristo naŋ da wa a doneɛ poɔ, O da yeli la: “Bɔɔre maaloo ane a bontere, Fo da ba bɔɔɔ, kye engan la ka Fo da maale ko Ma; ⁶ a bontere na vũũ naŋ di ane a yelbebe bɔɔre, Fo poɔ da ba pele ne. ⁷ Kye ka N pãã yeli, ‘Nye Ma, N wa la—a na ba naŋ ŋmaa N yeɛ a ganvaare poɔ— N wa la, Naanmen, ka N wa e a Fo bɔɔbo.’ ” ⁸ O daŋ yeli la, “Bɔɔre maaloo ane bontere, bontere na vũũ naŋ di, ane yelbebe bɔɔre, Fo da ba bɔɔɔ, ka Fo poɔ men da ba pele ne a” (ana zaa ba naŋ maŋ tere ka a seŋ a nɔbinnaa). ⁹ O pãã da yeli la, “Nye Ma, N wa la, Naanmen, ka N wa e a Fo bɔɔbo.” O da iri la a danwɛɛ sobɔ bare ka O na tɔɔ e ka a ayi sobɔ are. ¹⁰ A yi O bɔɔbo ŋa zie la ka Naanmen iri te biŋ, a yi a Yesu Kristo engan teroo O naŋ tere ko neɛ zaa dayenaa yonj. ¹¹ Puoru nenkponni kaŋ zaa maŋ are la bebiri zaa a tonj o tomɔ kye la tere a bɔɔre na naŋ kon bɔŋ iri yelbebe bare. ¹² Kye a bɔɔ ŋa, O naŋ da tere a yelbebe bɔɔre yenaa naŋ bebe tegtegle baare, O da zeŋ la a Naanmen nudorinj zie. ¹³ A le puorinj, O gu la a saŋ na O dɔndɔnne naŋ na waa O gbɛɛ dakogo. ¹⁴ Bonso, a yi bontere yenaa yonj zie la ka O maale balan na Naanmen naŋ iri biŋ ka ba ta ba tao zie tegtegle. ¹⁵ A Sekyerete men di la dansee ko te, O naŋ daŋ yeli: ¹⁶ “Ŋa la a nɔlanj ka N na maale ne ba a bebie ana puorinj, a Daŋna la yeli. N na enj la N nɔbinnaa a ba sukyie poore, kye

a ba teeronj poɔ la ka N na ŋmaa a.” ¹⁷ Kye O pãã lee yeli la: “A ba yelbebe ane nɔkondeu, N kon lee teere a.” ¹⁸ Kye beneɛ Naanmen naŋ di a yeɛ ama suuri tere, yelbieri bɔɔre teroo zaa ba la kyebe. ¹⁹ A le poɔ, yɔɔmine, te naŋ taa sori ka te kpe a zikyerete kperaa le, a yi a Yesu Kristo zɛɛ ²⁰ ane a sori paala naŋ voorɔ O naŋ da yuo ko te a tukpeebo poɔ pen-gyeraa naŋ e O engan, ²¹ kye te men naŋ taa puoru nenkponni zusobɔ naŋ kaara a Naanmen yiri, ²² ye veŋ ka te sere ta Naanmen zie ne sukyimeŋe, ne sagdeu naŋ are kpɛã, O naŋ da mere a te sukyie a iri a potuolunj bare a te teeronj poɔ, kye pege te engama ne kɔɔ soŋ. ²³ Ye veŋ ka te nyɔge taa a kyello teeronj te naŋ sage gbengbenj, bonso, Onɔ naŋ polle taa la yelmeŋe milluu. ²⁴ Veŋ ka te men teere nye le te naŋ na tɔɔ dɔre enj taaba, a nɔmmo ane tonveele yeɛ poɔ. ²⁵ Ye veŋ ka te ta bare ka te laŋ taa a na ba mine naŋ maŋ ere, kye veŋ ka ye mɔglɔ taaba kye men e a le yaga ka yeneɛ wa nye a bebiri ka o tara. ²⁶ Bonso, ka teneɛ taa a yelmeŋe bɔmmo kye pãã iri ka te maale yelbebe, yelbieri bɔɔre maaloo ba la kyebe, ²⁷ kye a kyere la ka te kyelle ne dambɛɛ a sereɛ diu daare ane vũũtolonj naŋ na di Naanmen dɔndɔnne. ²⁸ Neɛ na zaa naŋ ba enjɛ Moses nɔbinnaa, kpi la ka nyonono kyebe a yi dansee deme bayi bee bata mannoo poɔ. ²⁹ Bonj la ka ye teere? Wolɔ pãã la a dɔgronj na seŋ a ko a neɛ na sobɔ naŋ seŋ dɔgronj, naŋ maŋ nebre a Naanmen Bidɔ binne HIBIRU 10:30 tenj soɔ, a de a nɔlanj zɛɛ naŋ e ka Naanmen iri o biŋ, ka a waa bonjkeke, kye kpegre a nɔndeteroo See? ³⁰ Te bɔŋ la a Onɔ naŋ da yeli, “Maa so a faalonj lee-yɔɔre; N na lee yɔɔ la,” kye lee yeli, “A Daŋna na di la O nobɔ sereɛ.” ³¹ A sereŋ e la dambɛɛ yeɛ ka te le a Naanmen naŋ voorɔ nuuri poɔ. ³² Ye teere a bebie naŋ tɔle, a saŋ na ye naŋ da kpe a kyãã baare, le ye naŋ da are kpɛã a moɔɔ yaga a woore poɔ. ³³ Amine kaŋ la ka ba da maale ye vi deme a to ye zomɔ kye dɔgre ye a nobɔ niŋe soɔ; amine kaŋ la ka ye da waa a balan ba men naŋ da e a le taaba. ³⁴ Ye da sereŋ taa la nyonono n zie, a N naŋ da be banzɔɔ poɔ, kye taa popeɛlonj a saŋ na ba naŋ faa kye zu a ye boma, bonzuiŋ ye da bɔŋ la ka yeneɛ taa la yemenne bonveele naŋ zuo kye na kɔɔre a tenvelaa poɔ. ³⁵ A le poɔ, ye ta la ye sukyikpɛã bare, naŋ taa tɔɔ yaga. ³⁶ Bonso, a seŋ la ka ye taa kannyiri, ka yeneɛ wa e a Naanmen bɔɔbo baare, ye na tɔɔ nye la a bon na O naŋ da polle. ³⁷ Bonso, a kye la feɛ, “Onɔ naŋ waara na wa la, kye O kon kɔɔre. ³⁸ Kye a yeltori sobɔ na voorɔ la a sagdeu zuinj. Kye ka a neɛ na naŋ sere o puorinj, N poɔ kon pele ne o.” ³⁹ Kye teneɛ ba poɔ a balan naŋ maŋ sere ba puori ka ba kpe saŋ-baroo poɔ, kye te poɔ la balan naŋ sage kye nye vooronj faabo.

11 Kye sagdeu e la bɔmmo kpɛã a te niŋe bomboore teeronj poɔ, ne a bon na te naŋ ba nye mannoo. ² Bonso, sagdeu zuinj la ka a tenkoronj deme da nye yuori. ³ Sagdeu la veŋ ka te bɔŋ ka a yi Naan-

men yelbir zie la ka O da maale a donɛ zaa, ka a bon na te naŋ nye da ba maale ne bon na naŋ sãã.

⁴ Sagdeu la veŋ ka Abel maale boɔr soŋ ko Naaŋmen gaŋ le Kaen naŋ maale. Ana poɔ la ka o da nye danse-diu ka o e la yeltori sobɔ, Naaŋmen naŋ da di o bon-teroo danseɛ. A meŋ yi a ana poɔ la ka o kyãã yele, ne le zaa o naŋ kpi. ⁵ Sagdeu la veŋ ka Enok da nye iruu a yi a vooroŋ deme poɔ, ka o da ba nye kũũ zaa. Ba da kon boŋ nye o, bonso, Naaŋmen da de o la. Kye a saŋ na o naŋ da ba iri yi sere, O da taa la danse-diu ka onɔ la pele Naaŋmen poɔ. ⁶ Kye ka sagdeu kyebe, te kon tɔɔ boŋ e ka Naaŋmen poɔ pele, bonzuiŋ a fere la ka a nee na naŋ waara O zie ka o sage de ka O bebe la kye ka O maŋ de yooɔre ko balan naŋ sereŋ maŋ bo O.

⁷ Sagdeu la veŋ ka Noa, Naaŋmen naŋ da kpãã o a kyaare ne a yeɛ na o naŋ da ba nye sere, ka o da zoro Naaŋmen kye maale gbori kpoŋ ka o na tɔɔ faa o yideme. O naŋ e a le, O da di la a paaloŋ deme sereɛ a de ka ba seŋ saŋ-baroo. A meŋ yi o sagdeu zie la ka o da waa a yeltoroŋ gbandire. ⁸ Sagdeu la veŋ ka Abraham, a saŋ na Naaŋmen naŋ da boɔle o ka o gaa a zie na naŋ na waa o gbandiruu, ka o de Naaŋmen noɔre. Ne le zaa o naŋ da ba boŋ benee zaa na la ka o gere, kye o da gaa la. ⁹ Sagdeu la veŋ ka o gaa te kpeere a tempollaa poɔ a na saana naŋ be tensaana poɔ. O da kpeere la segre poɔ a na Isaak ne Gyakob, naŋ waa a polloo na gbandirebe laŋ ne o. ¹⁰ Bonso, o da kaara la nimitooɔre ka o nye a teŋe na naŋ taa pare biŋnu, ka a teŋe pare binnee ne a meere la Naaŋmen. ¹¹ Sagdeu meŋ la veŋ ka Sara meŋe da nye faŋa ka o tɔɔ taa poɔ a kye pãã doŋe bie, ne le zaa o naŋ da kore zuo, bonzuiŋ o da sage de la ka Onɔ naŋ da polle meŋ waa la a sobɔ na o naŋ na tɔɔ delle. ¹² A pãã yi la nenyenaa zie, ne le o naŋ peeɛle kũũ, ka a bibiir o naŋ da doŋe da waa yaga a seŋ ŋmarbie naŋ be sazu ne biire naŋ be a mannooɔre, nee naŋ kon boŋ soɔre. ¹³ A bama zaa da be la sagdeu poɔ te ta ba kũũ. Ba da ba de a boma O naŋ da polle, kye ba da nye a la a ba nimitooɔre, a de ka a na wa la kye nyooŋe a polloo teeroŋ taa. Bamenne meŋ da sage yeli ka ba waa la saama ane nooɔre a teŋe zu.

¹⁴ Balan naŋ maŋ yeɛ ama taaba, maŋ sereŋ wuli ka ba boɔrɔ la bamenne teŋe. ¹⁵ Yelmeŋe la, ka ba naŋ da maŋ lee teere a teŋe na ba naŋ da yi, ba da naa tɔɔ taa la vuo ka ba lee gaa be. ¹⁶ Kye ba da boɔrɔ la teŋe naŋ see, a wuli ka sazu teŋe kaŋ la. A le poɔ, Naaŋmen ba zoro vi ka ba boɔle O ka ba Naaŋmen, bonso, O dan kyooŋe la teŋe kaŋ ko ba. ¹⁷ Sagdeu la veŋ ka Abraham, a saŋ na o naŋ da kpe gyennoo poɔ, da tere Isaak a na booɔre teroo. Onɔ naŋ da taa a polloo, da tere la o bidoo yenaa yoŋ a na booɔre teroo, ¹⁸ ne le zaa o zie la ka O da yeli, "Isaak puoriŋ la ka fo bibiiri na yi wa." ¹⁹ O da de la ka Naaŋmen na tɔɔ seŋ o la a yi kũũni poɔ, kye waaloŋ kaŋ poɔ, o da sereŋ lee nye la o bie a yi kũũni poɔ.

²⁰ Sagdeu la veŋ ka Isaak maale Gyakob ne Esau ne o

nooɔre a kyaare ne a yeɛ naŋ na wa. ²¹ Sagdeu la veŋ ka Gyakob, a saŋ na o naŋ da kpiire, maale Gyosef bidooɔ bayi zaa, a puori Naaŋmen a saŋ na o naŋ da ti o dagolo zu. ²² Sagdeu la veŋ ka Gyosef, a saŋ na o naŋ da kpiire, da yeli ka a Israel deme na yi la Egyeɛt poɔ, kye meŋ tere nooɔre a kyaare ne o koɔ. ²³ Sagdeu la veŋ ka Moses doŋrebo, a saŋ na ba naŋ da doŋe o, ka ba da soŋle o kyuuri ata, bonzuiŋ ba da nye la ka o e bivelaa, ka ba meŋ da ba zoro a naa nooɔreoo dambẽẽ. ²⁴ Sagdeu la veŋ ka Moses, a saŋ na o naŋ da baa, da zagre ka ba boɔle o ka Faaro poɔyaa bidoo. ²⁵ Kye o da iri la ka o nye woore laŋ ne a Naaŋmen nobɔ kye bare a yelbieri noɔ naŋ kon koɔre. ²⁶ O sage de la ka a vi o naŋ da nye a Kristo zuuŋ, ka a waa bontaroŋ yaga gaŋ a Egyeɛt naboma zaa, bonzuiŋ, o da taa la o yooɔre teeroŋ yoŋ. ²⁷ Sagdeu la veŋ ka o zo yi Egyeɛt poɔ, kye da ba zoro a suuri a naa naŋ da nye. O da taa la kan-nyiri a are kpẽã, o naŋ da nyere a sobɔ na nee naŋ kon boŋ nye. ²⁸ Sagdeu la veŋ ka o maŋ dire Gaŋ Baroo ne zẽẽ meroo, ka a sobɔ na naŋ saŋ a bidandoŋraa bare da kon boŋ to ba. ²⁹ Sagdeu la veŋ ka ba da kpe gaŋ a Mane Zee a na ba naŋ kyene teŋkuo zu. Kye a Egyeɛt deme naŋ da boɔrɔ ka ba e a le, ba zaa da nyu la koɔ kpi. ³⁰ Sagdeu la veŋ ka a Gyereko dankyeme le, a nobɔ naŋ da kyen viiri a beri ayopõ naŋ wa baare. ³¹ Sagdeu la veŋ ka Rahab, naŋ e tuutuu, da ba boɔre we ne a balan naŋ da ba sage de, o naŋ da tuori de ne maaroŋ a balan ba naŋ da eŋ ka ba wa soŋle kaara ba yeɛ. ³² Kye boŋ la ka N na lee yeli? A saŋ kyebe ka N na tɔɔ yeli Gedeon, Barak ne Samson ne Gyefeta, David ne Samuel, ane a Nmen-nooɔr deme yeɛ zaa. ³³ Sagdeu la veŋ ka ba moɔrɔ kye tɔɔ naaloŋ pareɛ zaa, a meŋ maŋ tonɔ yeltoroŋ tomɔ, kye nye a boma Naaŋmen naŋ da polle; ba poŋe la gberŋni koɔ, ³⁴ a kpinni vũũ zeɛle faŋa, kye ŋmore yi a zooɔre soɔ nooɔre, a yi baaloŋ poɔ kye nye kpẽã. Ba waa la neŋkpeene a zooɔre poɔ, a digi so-gyasaama bare. ³⁵ Poŋkoɔ da lee de la ba kuuni ka ba lee vooro. Ba da nyooŋe la ba mine foɔbe, kye ba da ba sagra ka ba bare ba, ka ba na tɔɔ nye kũũ lee-iruoŋ naŋ see. ³⁶ Ba da e la ba mine la kye foɔbe ba, kye ka ba da eŋ ba mine banzoɔ a de ba eŋ pigu die poɔ. ³⁷ Ba da za ba la; ba da were ba la ziiri ayi; ba da gyenne ba la; ba da ko ba la ne zooɔre soɔ. Ba da yooɔre ne la pegama ane bogama bonsoori, a ba taa bon zaa kye maŋ be yelfere poɔ; ba da e la efaare ko ba, ³⁸ kye a donɛ da ba seŋ ka ba be be. Ba da yooɔre la wegayaŋ poɔ ane a tanne zu. Ba da maŋ kpeere la piiri ne teŋe soɔ bogri poɔ. ³⁹ Kye bama zaa, ne le ba naŋ da nye yuori a ba sagdeu puoriŋ, ba da ba nye a bon na Naaŋmen naŋ polle. ⁴⁰ Naaŋmen naŋ da biŋ bon kaŋ naŋ waa velaa gaŋ le a ko te, ba kon tɔɔ ta a ba tao zie ka teneɛ ba poɔ a ba poɔ.

12 A le poɔ, a danseɛ deme yaga naŋ gyilli te a na zanzugo kpoŋ, ye veŋ ka te loɔ bontegroŋ zaa

ane yelbieri nan man pigi te bare, kye ven ka te zo ne kannyiri a zoobu na ba nan da maale bin ko te. ²Ye ven ka te de te nimie en Yesu, a te sagdeu piiluu maala ane te sagdeu baaroo maala, Ono nan da are kpēã a taa kannyiri a dagara zu, a noo na Naanmen nan da bin O nin soo zuin. O da ba teere a dagara vi, kye zen a Naanmen naalon dakogo nudoron zie. ³Ye teere Ono nan da are kpēã a kyaare ne a yelbebe deme yelbifaare, ka le naane, ye na bale la kye pãã bare kyelloo zaa a ye vooron po. ⁴Ye da ba are kyaare ne yelbebe a te ta a zēē kyiruu, ye nan da mooro ne a. ⁵Kye ye men yinni la a sukyidiibu yelbiri nan wuli ye a na bidoo: “N bidoo, ta de Naanmen wulkpēã ka a e bonweele kye bare kyelloo ka Ono wa nyare fo zu, ⁶bonso, a Danan man dogre la balan O nan kon kye fobe bidoo zaa o nan sage de.” ⁷Ye are kpēã a dogron wuloo po; Naanmen de ye la a na bidoo. Bidoo buo la ka a saa ba wuli ne dogron? ⁸Ka yenee ba wa nye dogron wuloo (a wuloo na nee zaa nan man nye), ye pãã waa la biyoo kye ba e bidommenne. ⁹A le men po, a nensalon po, te taa la saamine nan da man wuli te ne dogron, kye ka te da enge ba ne a le zaa. A ba gan ka te sigri temenne a seere Saa zie kye voor bee? ¹⁰Te saamine da seren wuli te la ne dogron bebie mine, a sen le ba nan booro; kye Naanmen wuli te la ne dogron ka a taa tona ko te, ka te na tōō waa O kyeretelun pontaaba. ¹¹Dogron wuloo ba nomo a san na po, kye a waa la posanaa. Ne le zaa, a o puorin, a man wa ne la yeltorun maaron woomo ko balan nan da nye a wuloo. ¹²A le po, ye taane ye nuuri ane ye dumo nan ba taa kpēã. ¹³Ye maale ye gbēē sobie ka a tori, ka a wore ta la bore yi a sori po, kye ka ba nye sammo. ¹⁴Ye zo tu maaron a kyaare ne nobo zaa, ane kyeretelun; ka ana ba kyebe nee zaa kon nye a Danan. ¹⁵Ye kaara velaa men, ka nee kan zaa ta be puorin a Naanmen nondeteroo po, kye ka yeltuo nyagre zaa ta buli fere ye, a le pãã e la ka ye yaga zie waa nendēge, ¹⁶bee ven ka kan zaa wa e pemo sobo, bee potuo sobo a na Esau, ono nan da kore o bidanwēē sobo gbannon ka o tōō nye bondirii belan di. ¹⁷Ye zaa kon ka a ama puorin, a san na o nan da booro ka o di a gbannon maaloo, o saa da zagre o la bare. Bonso, o da ba nye teeron lebo, ne le zaa o nan da seren bo a maaloo ne nmenaa kōō. ¹⁸Ye ba ta a tan na ye nan na tōō to, vūū nan dire; bee ta ziso, lige, ane seseē kpon, ¹⁹bee a zie na a eele konni bee kore kan nan yeli yelbie nan be. Balan nan da won a kore da sooro la ka o ta le yeli a yelbie ko ba, ²⁰bonso, ba da ba tōō are kpēã a noore ba nan da tere ko ba po: “Ka wendon zaa gba wa to a tana, see ka ba za o ne kubo.” ²¹A bon na ba nan da nye da wa ne la dambēē yaga. Le la so ka Moses da yeli, “N miine la yaga ne dambēē.” ²²Kye ye ta la a Zion tana zu ne a tenvelaa Gyerosalem, nan e a Naanmen voora tenge. Ye ta la a zie na a malkere nee nan kon kon sore nan be, ²³ne a zie na a

bidandograa puoru deme nan man lan taa, balan yoe ba nan nmaa bin a tenvelaa po. Ye ta la a zie na a nensaaaleba zaa sereē dire Naanmen nan be, a zie na a yeltori deme nan ta ba tao zie seere nan be, ²⁴a zie na Yesu, a nolan paala dikyeene nan be, ane a zie na ba nan mere a zēē nan man yele yelvele gan a Abel zēē. ²⁵Ye kaara velaa ka ye ta zagre a Nee na nan yele. Bonso, ka balan, nan da zagre Ono nan da yeli ye a tenge zu, da ba zo yi, wolo pãã la ka tenee na tōō zo yi ka tenee wa le te puori ko Ono nan yele ye nan yi tenvelaa po? ²⁶A san na, O kore da e la ka a tenge zaa miine. Kye pampana na, O pollee la kye yeli, “N na le e la ka a boma zaa mii dayenaa, ka a kon e a tenge zu yon, kye a sazu boma men na mii la.” ²⁷A yelbir na, “dayenaa” wuli ka Naanmen na iri la a bon na O nan na mii bare—a bon na O nan maale, kye a bon na nan kon kon mii na kyãã are la a be. ²⁸A le po, te nan nyere a naalon nan kon kon miine, ye ven ka te teere a nondeteroo ye kye pãã tonoro O ne vi ane dambēē zoobu ka O po pele, ²⁹bonso, te “Naanmen e la vūū nan dire.”

13 Ye ven ka ye kyãã tonoro taaba a na yoomine. ²Ye ta yinni ka ye tuori saama velaa, bonso, ba mine nan da ere a le da tuori la malkere kye da ba kon ne ba. ³Ye man teere balan nan be pigu die po, a na ye men nan be banoro enge, ane balan nan nye dogron, a ye men nan faa be engama poore. ⁴Kulaa taa la gyerme nobo zaa zie, ka a kulaa gado men ba taa dogre zaa, kye Naanmen na di la pēpēē efaare deme ane pēpēē doro sereē. ⁵Ye ven ka libimiinuu zaa kyebe a ye eron po, kye taa popelon ne a boma ye nan taa, bonso, Ono menge da yeli la, “N kon kon bare fo, bee bare fo, fo yon.” ⁶Le la ka te na tōō yeli kperaa le, “A Danan la nsonoro; N kon zoro dambēē. Bon la ka nensala na tōō e ko ma?” ⁷Ye teere a ye ninderebe ye, balan nan man yeli a Naanmen yelbir ko ye. Ye togle ba sagdeu, a ye nan kaa nye a ba nyovee kyeno baaro zie. ⁸Yesu Kristo waa la le O nan man waa, zaamen, ane zene, ane tegtegle. ⁹Ta ven ka wulsaana kan zaa tuo ye gaa ne. Bonso, a waa la velaa ka te e ka te sukyie are ne nondeteroo, ka a ba e ne bondirii nan ba taa tona ko balan nan man di a. ¹⁰Te taa la booro-maale altar kan, ka balan nan ton tomo a Nmen sege po, ba taa sori ka ba di a be. ¹¹Bonso, a puoru nenkonni zusobo nan da de a donne zēē kpe ne a zikerete po a yelbebe zuin, o da man de la a donne na engama nyege a ba wee duuru zie yenge. ¹²Kye le la ka Yesu men da nye woore a dendore yenge, ka O na tōō iri a nobo bin, a yi a Omenge zēē po. ¹³Ye pãã ven ka te yi gaa O zie a wee duuru zie yenge, a te nye a vi O nan da nye. ¹⁴Bonso, ane le te nan ba taa tenge nan ba taa baaro, te booro la kan nan na wa. ¹⁵A le po, a yi O zie, ye ven ka te tere pugibu kore ko Naanmen tegtegle—a noore woomo nan man sage ne O puori. ¹⁶Kye ye ta yinni ka ye e

eveele kye la lee ponj ne ye taaba, bonso a boore ama taaba la ka Naanmen pon na pele ne. ¹⁷Ye sage de ye ninderebe nce, kye sigre yemenne korɔ ba. Bonso, ba man guuro la ye seere a na balan nan man manne ba yele ko Naanmen. Sage de a ba nce ka ba na toɔ e le ne popeelon, kye ka posanana kyebe, bonso ama kon taa tɔko ko ye. ¹⁸Ye puori Naanmen ko te. Te bɔn la velaa ka te taa la poteero velaa, kye te boore la ka te men ere son yele zaa pon. ¹⁹N boore ye la ka ye paã puori ko ma ka N na toɔ lee wa ye zie wiẽ la. ²⁰Ka a `maaron Naanmen, Onɔ nan da sen te Danja Yesu a yi a kuuni pon,

nan e a Peyeen Kpon, a yi a nolan nan kon bɔn baare zẽẽ, ²¹ka O lee maale ye tonveele zaa pon ka ye na toɔ e O boore, kye ere a ye pon a bon na nan waa popeelon O nimie pon, a yi Yesu Kristo zie. O zie la ka enno be tegtegle. Amen. ²²Yɔmine, N boore ye la ka ye dire kannyiri ne a n dore-en yelbir, bonso N nmaa la yelbie fẽẽ ko ye. ²³N boore la ka ye bɔn ka ba bare la te yɔ Temote. Ka onɔ wa te wa wiẽ la, N na beele o la wa nyẽ ye. ²⁴Ye puori a ye ninderebe zaa a lan ne a Nmendeme zaa. Balan nan be Etale pon, tole ye la ba puuru. ²⁵Nondeteroo be ye zaa zie. Amen.

GYEMS

1 Gyems, Naanmen ne a Daḡna Yesu Kristo gbang-baa, A ko a bale pie ne ayi naḡ yaare a tendaa zaa: N puori ye la. ² N yɔɔmine, ye de ka a e popeelon zaa ka yenee wa le gyenno mine poɔ, ³ bonso, ye boḡ la ka a ye sagdeu gyel-kaao waara ne la kannyiri. ⁴ Kye ye veḡ ka kannyiri toḡ o tomɔ baare, ka ye na tɔɔ ta ye tao zie yeɛ zaa poɔ kye ba lee boɔɔ bon zaa. ⁵ Ka ye kaḡ zaa ba taa yeḡ, veḡ ka o sɔre Naanmen, Onɔ naḡ maḡ tere yaga ko nobɔ zaa kye ba nyare ba zu, kye O na ko o la yeḡ. ⁶ Kye ka onɔ wa sɔre, veḡ ka o taa sagdeu kye ta bonno, bonzuiḡ, nee na naḡ bonno waa la na maḡkɔɔ sesee naḡ fuuro kye daara. ⁷ Ta veḡ ka a nee na naḡ bonno teere ka o na nye la bon zaa a Daḡna zie. ⁸ Teeronḡ boyi doɔ ba are kpɛã ne le zaa o naḡ ere. ⁹ Veḡ ka a yɔɔ na naḡ e nambaala, fuuro ne le o naḡ taa aroo zie naḡ do yaga. ¹⁰ Kye nee na naḡ taa boma, veḡ ka o fuuro a o sigruu eḡe, bonzuiḡ, o na tɔle gaa la a na wee tepoore. ¹¹ Bonso, a ḡmena maḡ iri puri la ane tolonḡ yaga a veḡ ka a moɔ gbeye kye ka a maɔpoore suori le ka o veelonḡ zaa boɔre we. Le la ka a tara sobo meḡ na yi kye a o eronḡ zaa poɔ. ¹² Maaloo be la a doɔ na zie naḡ tɔɔ are kpɛã gyennoo poɔ. Bonso, ka o naḡ wa nye gyennoo baare, o na nye la a nyɔvɔre wedere zupile na a Daḡna naḡ polle ko balanḡ naḡ koɔ O. ¹³ Ta veḡ ka nee zaa yeli o gyennoo poɔ, “N nye la gyennoo Naanmen zie.” Bonso, Naanmen kon tɔɔ nye gyennoo a faalonḡ zie, kye nee zaa meḡ kon tɔɔ nye gyennoo Naanmen zie. ¹⁴ Kye nee zaa maḡ kpɛ la gyennoo poɔ a saḡ na omeḡe boɔbo faare naḡ tage o yi ka o kpɛ belloo poɔ. ¹⁵ Ka boɔbo faa pãã wa taa poɔ, GYEMS 1:16 o maḡ doḡe la yelbieri. Kye ka yelbieri wa te baa baare, o maḡ doḡe la kũũ. ¹⁶ N yɔɔmine N naḡ koḡ, ye ta lee boɔre yi a sori poɔ. ¹⁷ Kyɔḡtaa velaa ne kyɔḡtaa soḡ zaa yi la sazu, a yi a kyãã zaa Saa zie sigre waara. O poɔ la ka leebo zaa bee leebo dasuolonḡ kaḡ zaa ba kyebe. ¹⁸ A Omeḡe boɔbo zuiḡ la ka O da doḡe te a yi a yelmeḡe yelbiri, ka te na tɔɔ waa na koɔ danwɛɛ deme a o bommaale zaa poɔ. ¹⁹ A le pãã, n yɔɔmine N naḡ koḡ, ye veḡ ka nensaala zaa maḡ koḡ ka o kyelle, kye ta maḡ yeli yeɛ bee nye suuri wiẽũ le, ²⁰ bonso, nensaala suuri ba waara ne a yeltoronḡ naḡ yi Naanmen zie. ²¹ A le poɔ, ye bare yeldɛgre zaa ane efaare naḡ zuo, kye de a yelbiri na ba naḡ da de kyogi eḡ ye, naḡ na tɔɔ faa ye seere, ne sebaalonḡ. ²² Ye waa a yelbiri erebe kye ta waa kyelkyellebe yonḡ a lee belle yemenne. ²³ Ka nee zaa wa

kyelle a yelbiri kye ba ere o eronḡ, o waa la na nee naḡ nye omeḡe niḡe kyaala poɔ. ²⁴ Bonso, o maḡ nyere la omeḡe kye tage yi be a yinne le o naḡ da waa daadaa le. ²⁵ Kye nee naḡ kaa a weelonḡ koɔbinna soḡ poɔ kye kyãã tuuro o, na nye la maaloo o eronḡ zaa poɔ, O naḡ ba yinne le o naḡ wonḡ kye de a tonɔ ne. ²⁶ Ka nee zaa be a ye poɔ naḡ de omeḡe ka o puoro la kye ba maḡ taa o zele vela, o belle la omeḡe kye ka o puoruu meḡ ba taa koɔ. ²⁷ Puoru welwel naḡ ba taa dɛgre zaa a Naanmen ne a Saa niḡe soɔ la aḡa: ka te kaara bikpeere ane koɔkoɔ a ba yelfere poɔ, kye ta veḡ ka a donee yeɛ eḡ yelsaḡnaa zaa te zie.

2 N yɔɔmine, a sagdeu ye naḡ taa a te Daḡna Yesu Kristo naḡ taa eḡno poɔ, ye ta taa bokpeebo. ² Bonso, ka doɔ kaḡ naḡ eḡ salema nuteraa kye su bonveele wa kpɛ a ye lammo zie, kye nambaala kaḡ naḡ su bonzagra meḡ wa kpɛ be, ³ kye ka yenee pãã wa kaa a nee naḡ su a bonveele a yeli ko o, “Nye dakog velaa,” kye lee yeli ko a nambaala, “Are be” bee “Zeḡ tensoɔ n gbɛe eḡe,” ⁴ ye ba iri kaḡ bare a yemenne teeronḡ poɔ bee? Ye pãã ba waa sɛrɛɛ direbe naḡ taa potuo teeronḡ bee? ⁵ N yɔɔmine N naḡ koḡ, ye kyelle wonḡ: Naanmen ba iri a donee nambaaleba ka ba waa a sagdeu bontareba ne a naalonḡ Naanmen naḡ polle ko balanḡ naḡ koḡ O, gbandirebe? ⁶ Kye ye ba ko a nambaala gy-erme zaa. Kye a ba e a bontareba la nebre ye? Bana maḡ tage ye kpeere ne a sɛrɛɛ diu zie. ⁷ Bana naane maḡ yeli yelfaare kyaare ne a yuori soḡ na ye meḡ naḡ di? ⁸ Ka yenee wa tɔɔ maḡ tu a naalonḡ noɔre naḡ be a Naanmen gan poɔ, “Nkoɔ fo lanḡkpeere seḡ fomeḡe,” ye ere la velaa. ⁹ Kye ka yenee koɔ bokpeebo, ye maale la yelbieri, kye ka a koɔbinnaa nyare ye zu ka ye e la koɔkonde deme. ¹⁰ Bonso, nee na zaa naḡ na tu a koɔbinnaa zaa, kye ḡme gbere ziyenaa, saḡ la a koɔbinnaa zaa. ¹¹ Bonso, Onɔ naḡ da yeli, “Ta toḡ peemo tomɔ,” meḡ la yeli, “Ta ko nee.” Ka fo ba toḡ peemo tomɔ kye ko nee, fo waa la koɔbinnaa saḡna. ¹² Ye yeli kye ere a seḡ na balanḡ a weelonḡ koɔbinnaa naḡ na di ba sɛrɛɛ. ¹³ Bonso, a nee na zaa naḡ da ba taa nyonono na nye la sɛrɛɛ diu ka nyonono kyebe. Nyonono maḡ tɔɔ la a sɛrɛɛ diu. ¹⁴ N yɔɔmine, boḡ koɔ la bebe ka nee wa yeli ka o taa la sagdeu kye ba toḡ tomɔ zaa? A sagdeu na, na tɔɔ faa o? ¹⁵ Ka a naḡ waa ka fo yɔɔ bee fo yɔɔpuule kaḡ ba taa bonsuuri ane bebiri zaa bondirii, ¹⁶ kye ka ye kaḡ yeli ko o, “Geḡe ne eḡ maaronḡ. Gaa te uoro fomeḡe kye

di tege," kye ye ba de ba engama bombocre ko ba, bon tɔɔ la aɲa? ¹⁷ A le menj pɔɔ, sagdeu yonj nanj ba lanj taa ne tomɔ, kpi la. ¹⁸ Kye nee kanj na yeli la, "Fo taa la sagdeu kye N taa la tomɔ N nanj tonj." Wuli ma a fo sagdeu nanj ba lanj ne a tomɔ fo nanj tonj, kye N na wuli fo la n sagdeu a yi a tomɔ N nanj tonj zie. ¹⁹ Fo sage de la ka Naanmen bonyenaa yonj la bebe. Fo ere la velaa. A kontomɔ menj sage de la a le a miine ne dambɛɛ. ²⁰ Kye fɔɔ, nensaala nanj ba taa tɔɔ, fo boɔɔ la wuluu ka fo bonj ka sagdeu nanj ba wa ne tomɔ kpi la bee? ²¹ A ba e ka te saa Abraham waa la yeltori sobɔ a yi a tomɔ o nanj tonj zie, a sanj na o nanj da de o bidɔɔ Isaak tere a biɲ a boɔɔ-maale altar zu? ²² Fo nye la le o sagdeu ne o tomɔ nanj lanj tonɔ, kye a yi la a tomɔ zie ka sagdeu da ta o tao zie. ²³ A da tu la le a Nmaabo nanj yeli, "Abraham da sage de la Naanmen, kye Naanmen da de a la ka a waa yeltorunj a enj o zie," kye ba menj da boɔle o la ka Naanmen ba. ²⁴ Ye pãã nye la ka a yi a tomɔ nee nanj tonj zie la ka o waa yeltori sobɔ, kye a ba yi o sagdeu zie yonj. ²⁵ A le menj pɔɔ, a ba e ka a tuutu, Rahab, da waa la yeltori sobɔ a yi a o tomɔ zie, a sanj na o nanj da tuori a toɔleba kye pãã enj ba ka ba lee yi tu sobiyuo? ²⁶ A na a engan nanj ba taa see nanj kpi, le ka a sagdeu nanj ba tonj tomɔ menj kpi.

3 N yɔɔmine, ye ta sage ka ye yaga zie waa wullibo, bonzuiɲ ye bonj la ka te balan nanj wullo, te na nye la sereɛ diu nanj e kpãã. ² Te zaa nme la gbɛɛ sobie yaga pɔɔ. Ka kanj zaa ba nme gbere a o yelbie pɔɔ, o waa la dɔɔ nanj ta o tao zie, nanj menj na tɔɔ nyɔge taa o engan zaa velaa. ³ Teere nye, le te nanj manj enj bonɔ a wie nɛɛ enj ka a sage le te nanj manj boɔɔ, ka te pãã tɔɔ lee a wiri engan zaa. ⁴ Teere nye a mane gboe yeɛ menj. Ne le zaa a nanj e bombere kye ka seseɛ kpãã menj manj daare a, ba manj mɔɲ a la ane vubillii le, a manj gaa ne zie na zaa a gbori zusobɔ nanj boɔɔ. ⁵ A le la ka a zeɛle menj e bile le a engan pɔɔ kye manj fuuro yaga le. Teere nye, le vũũ belanj nanj na tɔɔ nyɔge tuu kponj dire. ⁶ A zeɛle menj e la vũũ ane yelbatori paalonj kanj nanj be te engan ziiri zaa enj. O sanj la a engan zaa a mare vũũ enj a te nyɔvoe yeɛ zaa, kye a yi la a tenfaa pɔɔ ka vũũ enj la o zie. ⁷ Wɛdonne boore zaa, bon-agre ne bonvuuri ane a kɔɔ pɔɔ boma zaa, e la bompɔɔ nensaala nanj da pɔɔgle. ⁸ Kye a nensaala zeɛle, nee na nanj tɔɔ pɔɔgle o kyebe. O e la faalonj nee nanj kon tɔɔ nyɔge taa, kye menj paale ne tẽẽ faare nanj na wa ne kũũ. ⁹ Ane a zeɛle, te manj yeli la yelbisonne a kyaare te Saa Naanmen, kye ne onɔ la ka te manj nme enj nensaaleba, balan Naanmen nanj maale ka ba senj O waalonj. ¹⁰ A yi a noɔre bonyenaa pɔɔ la ka yelbisonne ane nmeɛ enj manj wa. N yɔɔmine, a ba senj ka ama taaba bebe. ¹¹ Kɔɔ noɔ ane kɔɔ tuo na tɔɔ bullo yire la ziyenaa bee? ¹² N yɔɔmine, kanjanj tee na tɔɔ wɔɲ la cleve wɔɔ bee? Ora na tɔɔ wɔɲ la kanjama? Le la ka bule kanj zaa kon tɔɔ bullo yire ne kɔɔ nyennoo lanj ne kɔɔ

noɔ. ¹³ Anj la taa yeɲ kye e bonɔɔ a ye pɔɔ? Ye venj ka o wuli a le a yi o eveɛle pɔɔ, a tomɔ o nanj tonɔ ne sebaalonj nanj yi yeɲ pɔɔ. ¹⁴ Kye ka yenee taa nyuuri ane pɔɔlo a ye sukyie pɔɔ, ta fuuro a nmaa zirii kyaare ne a yelmenje. ¹⁵ A yeɲ nja ba yi sazu sigi wa, kye o e la tenje zu ne enganonj bon nanj yi a kontomɔ zie. ¹⁶ Bonso, a zie na zaa nyuuri ne pɔɔlo nanj be, be la ka buriburi ne tonfaare zaa menj be. ¹⁷ Kye a yeɲ nanj yi sazu wa, yeɛ danwẽẽ sobɔ la kyeretelunj, kye pãã waa `maaronj ne baalonj, a taa teeronj ko nobɔ. O paale la ne nyonono ane wɔmveɛle kye ba bonɔ boore bee taa melmelloo. <sup>18</sup> Kye `maaronj maaleba nanj bore yeltorunj lanj ne `maaronj manj kye la yeltorunj wɔɔ.

4 Bonj la wa ne zɔɔre ane tanne taa a ye pɔɔ? A ba yi a ye engan boɔbo nanj zɔɔɔ a ye engama ziiri pɔɔ? ² Ye boɔɔ la boma kye ba nye a. Ye ko la nobɔ a miine ne ba boma, kye ye kon nye a boma ye nanj boɔɔ. Ye tanne taa kye zɔɔɔ kye ye kon nye, bonzuiɲ ye ba sɔre. ³ Ye sɔre la, kye ye ba nye, bonzuiɲ ye sɔroo ba tu sori. Ye manj sɔre la ka ye na tɔɔ di a, a ye engan boɔbo enj. ⁴ Yenee pɔɔpɛɛ ne dɔɔpɛɛ, ye ba bonj ka a baalonj ye nanj taa ne a donɛ waa la dɔɲ ko Naanmen? A le pɔɔ, nee na zaa nanj boɔɔ ka o e a donɛ ba, waa la Naanmen dɔɔdɔɔ. ⁵ Ye teere ka a Nmaabo yeli la zagla le, ka a see nanj kpeere te pɔɔ, miine la ne nyuuri? ⁶ Kye O tere la nɔndeteroo ganj. Le la so ka O yeli: "Naanmen are kyaare ne la a pɔɔlo deme kye manj ko a sigru millu deme nɔndeteroo." ⁷ A le pɔɔ, ye sigri ye-menne Naanmen zie. Ye are kyaare ne a devel kye o na zo yi la ye zie. ⁸ Ye sere ta Naanmen zie, kye Naanmen menj na sere ta la ye zie. Ye pɛge ye nuuri, yenee yelbebe deme, kye venj ka ye sukyie yi parepare, yenee teero boyi deme. ⁹ Ye taa enkyoo. Ye kono ne kpelle kye kyire nmenaa kɔɔ. Lee ye laare ka a e kon hiinuu kye ka ye popeelonj e posanjaa. ¹⁰ Ye sigri yemenne a Danja ninje soɔ, kye O na zege ye la ka ye do. ¹¹ Yɔɔmine, ye ta yeli yelfaare kyaare taaba. Onɔ nanj yeɛle kyaare ne o yɔɔ a dire o yɔɔ sereɛ, kyaare ne la a nɔbinnaa, a dire a nɔbinnaa sereɛ. Ka fɔɔ wa di a nɔbinnaa sereɛ, fo ba e a nɔbinnaa tutuuro kye fo e la a nɔbinnaa sereɛ dire. ¹² Nɔbinnaa Tere bonyenaa yonj la bebe nanj na tɔɔ faa kye lee sanj bare. Anj la fɔɔ na dire a fo tasobɔ sereɛ? ¹³ Pampana nja ye kyelle, yenee nanj manj yeli, "Zene bee bieo te na gaa la tenje kanj a te di yuoni a be a daara boma a na nye tɔɔ." ¹⁴ Kye ye ba bonj na nanj na wa bieo. Bonj la a ye nyɔvɔre? O e la na ul kanj nanj manj sãã belanj le kye pãã boɔre. ¹⁵ A le, ye da naa yeli la, "Ka a nanj wa e a Danja boɔbo, te na voorɔ la kye e a nja bee a nja." ¹⁶ Kye pampana nja ye fuuro la ne pɔɔlo. Fuuro ama taaba zaa e la faa. ¹⁷ A le pɔɔ, a nee na nanj bonj a eveɛle nanj senj ka o e, kye ba e a le, a waa la yelbieri o zie.

5 Pampana nja, ye kyelle, yenee bontareba, ye kono kye nmeere kpelle, a woore nanj na wa a ye zie

zuiŋ. ² A ye bonveele pōŋ la, kye ka mɔɔre meŋ mɔɔ ye bonsuuri. ³ Ye salema ne selva soɔ la. A soɔlon ŋa na waa la danse-diu kyaare ne ye kye na di ye enɔgama a na vūū. Ye maŋ biŋ la naboma dɔgle taa kye gu a bebibaara saŋ. ⁴ Kyelle! A sanyɔɔre ye naŋ ba yɔɔ ko a ton-toneba naŋ da kyeere a boma a ye wɛre poɔ, ŋmeere la kpelle. A bonkyeereba kpelle ŋmeebo ta la a tenvela sogyare Daŋna tobo. ⁵ Ye da kpeere la a teŋe zu ne bonveele yaga a tu a noɔ sobiri zaa poɔ. Ye sukyie da kpe la bere a na ba naŋ maŋ e a donne koobo daare. ⁶ Ye da de la ka balan naŋ ba saŋ ka ba seŋ la saŋnaa a ko ba, kye ba da ba are kyaare ne ye. ⁷ A le poɔ, yɔɔmine, ye di kannyiri kye gu a Daŋna waabo. Nye le koɔraa naŋ maŋ kyelle a tene wɔmɔ naŋ taa tɔmɔ yaga, ne le o naŋ maŋ di kannyiri gu a saa piilu saŋ ne a saa baaro saŋ. ⁸ Yenee meŋ, ye taa kannyiri kye are gberɔberɔ a ye sukyie poore, bonso a Daŋna waabo tara la. ⁹ Yɔɔmine, ye ta boole taa, ka le naane ye na kpe la sereɛ diu poɔ. Kyelle! A sereɛ dire are la a dendɔre enɛ! ¹⁰ N yɔɔmine, ye de a ŋmennoɔr deme naŋ da yeli yele a Daŋna yuori poɔ, ka ba waa wuluu ko ye, ba naŋ da di kannyiri a woore poɔ. ¹¹ Kyelle! Te de la ka maaloo be la balan naŋ are kpěã zie. Ye da won la ka Gyob da are la kpěã ne kannyiri, kye ye meŋ nye la a baaroo a Daŋ-

na naŋ da ko o; a Daŋna taa la nembraalon yaga ne nyonono zaa. ¹² N yɔɔmine, a zuo ama zaa, ye ta poɔ togto-gi. Ta poɔ ne tenvelaa, bee a teŋe zu, bee ne poɔbo kan zaa. Ye veŋ ka ye "Oo" waa oo, kye ka ye " `M`m" meŋ waa `m`m. Ka le naane, ye na kpe la melmelloo poɔ. ¹³ Ye kan zaa nye la woore bee? Veŋ ka o puori. Ye kan zaa poɔ pele la bee? Veŋ ka o yeli pugibu yieluŋ. ¹⁴ Ye kan zaa beere la bee? Veŋ ka o boole a puoru deme nembere ka ba wa o zie wa puori ko o a so o kãã a Daŋna yuori enɛ. ¹⁵ Kye a puoruu naŋ taa sagdeu na saŋ la a baalon sobɔ; a Daŋna na iri o la do. Ka onɔ dan maale yelbieri, o na nye la o yelbieri suuri diu. ¹⁶ A le poɔ, ye yeli ne ye nɔe ko taaba ka ye maale la yelbieri, kye puori ko taaba ka ye na tōŋ nye sammo. A yeltori sobɔ sɔro kpěã taa la tɔmɔ yaga. ¹⁷ Elaigya da e la nensaala a na temenne. O da sereŋ puori la ka saa ta mi, ka a saa da ba mi a teŋe zu yuomo ata ne kyelle. ¹⁸ Kye o da lee puori la Naanmen, ka a sazu tere a saa, ka a tene meŋ buli ne o wɔmɔ. ¹⁹ Yɔɔmine, ka ye kan wa lee bɔre yi a yelmeŋe sobiri poɔ, kye nee kan wa e ka o lee o, ²⁰ veŋ ka o bɔrɔ, ka a nee na naŋ leere a yelbebe sobɔ naŋ bɔre a yelmeŋe sobiri poɔ, na faa o la a yi ne kuuni poɔ kye yaare poɔge yelbebe yaga.

1 PITA

1 Pita, nanj waa Yesu Kristo potuuro, A ko a nɔɔre Naanmen nanj iri, nanj yaare a Pɔntos, Galatea, Kapadosea, Asia ane Betonea paalonj pɔɔ, ² balanj na te Saa Naanmen nanj iri a senj na O nanj danj bɔɔ, a yi a See iri-biɔnu zie, ka ba taa nɔɔ-erj ane Yesu Kristo zɛɛ meroo: Nɔndeteroo be ye zie ane `maaronj yaga le. ³ Pugibu be la Naanmen ne te Danja Yesu Kristo Saa zie! A O nyonono kponj zuij la ka O lee dɔge te a kyello voora pɔɔ, a yi a Yesu Kristo kũũ lee-irunj zie, ⁴ ne a gbannonj nanj kon bɔɔ baare pɔɔ, a gbannonj nanj ba taa degre zaa bee yi kyeɛ—ba nanj gu ko ye a tenvelaa pɔɔ, ⁵ ye balanj Naanmen nanj are gu ne O fanja, a yi a sagdeu zie, a te ta a sanj na a faabo nanj e sere ka o wa sãã, a baara daare pɔɔ. ⁶ A ŋaa zuij la ka ye dire noɔ yaga, ne le zaa ka a da senj ka ye taa posanjaa fɛɛ gyenno pareɛ yaga pɔɔ. ⁷ A gyennoo ama zaa la wa ka ye sagdeu—nanj taa tɔɔ yaga ganj salema nanj manj wɛ, ne le zaa ba nanj lee maale o ne vũũ—ka o gyelekaao na sãã ne pugibu, ne gyerme, ne eɔno a sanj na Yesu Kristo nanj na wa sãã. ⁸ Ne le zaa ye nanj da ba nye O, ye nɔɔɔ O la; ne le zaa pampana ŋa ye nanj kyãã ba nye O, ye sagra dere O la a dire noɔ yaga ne popeelonj nanj ba taa mannoo kye taa eɔno nanj zuo, ⁹ ye nanj nyere a ye sagdeu baaro zie, nanj e a ye seere faabo. ¹⁰ A Njmen-nɔɔr deme, balanj nanj da kanne a nɔndeteroo nanj na wa ye zie kannoo, da soore la kye serenj bɔɔɔ ka ba bɔɔ a faabo ŋa ye le zaa. ¹¹ Ba da bɔɔɔ la ka ba bɔɔ a sanj na ane a vuo na a Kristo See nanj da be ba zie nanj da wuli, a sanj na O nanj danj dire a Kristo woore ane a eɔno nanj na tu O puorinj dansee. ¹² A wuluu da sãã la ba zie, ka ba da ba kanne a kannoo ŋa ko bammene kye kanne ko tenee. Kye pampana ŋa, balanj nanj da kanne a yelnoore kannoo ko ye ne a Sekyerete Naanmen nanj tonj ka O yi a tenvelaa a sigi wa, manne la a ye le ko ye, a ye le na a malkere nanj serenj bɔɔɔ ka ba pigri kaa. ¹³ A le pɔɔ, ye venj ka ye yenj teeronj zaa e sere, a taa yemenne velaa, a de ye kyello teeronj zaa enj a nɔndeteroo ba nanj na wa ne a ko ye a sanj na Yesu Kristo nanj na wa te sãã. ¹⁴ A na bibiiri nanj manj eɔne nɔɔ, ye ta lee yemenne waalonj ka a senj a bɔɔɔ faare nanj da nyɔge ye a sanj na ye nanj da ba bɔɔ bon zaa. ¹⁵ Kye a na Onɔ nanj da bɔɔle ye nanj waa kyerete, a senj ka ye menj waa kyerete a ye eronj zaa pɔɔ; ¹⁶ bonzuij, ba ŋmaa la biɔ: “Waa kyerete, bonso N waa la kyere.” ¹⁷ Ka yenee wa bɔɔle a Saa nanj manj dire nobo

zaa tomɔ sereɛ a senj le kanj zaa nanj tonj kye ba taa bokpeebo ko kanj zaa, ye tuuro ye sobiri a na saama kye zoro dambɛɛ. ¹⁸ Ye bɔɔ la ka ba da ba de bonwere a na selva bee salema a lee yɔɔ de ye ka ye tɔɔ yi a ye eronj nanj ba taa tɔɔ pɔɔ, a eronj ye nanj da de a ye saakommene zie. ¹⁹ Kye ba da lee yɔɔ de ye la ne Kristo zɛɛ na daaro nanj zuo, a na a pelee nanj ba taa landogene zaa bee zisanjaa zaa zɛɛ. ²⁰ Ba danj bɔɔ O la kye ka a doneɛ pare pãã biɔ, kye a baaro daare ama pɔɔ la ka O da sãã a yenee zuij. ²¹ A yi O puorinj la ka ye sage de Naanmen, Onɔ nanj iri Yesu kuuni pɔɔ a de eɔno ko O, ka ye sagdeu ane a ye kyello teeronj na tɔɔ be Naanmen zie. ²² Ye nanj da e ka ye seere yi parepare, ye nanj da eɔne a yelmenje a yi a See zie ka ye tɔɔ taa nɔmmomenje a ye yɔɔmine zie, ye nɔɔ taaba ne nimizeɛ ne sukyiwelwel. ²³ Bonso, ba da lee dɔge ye la, ka a da ba yi a bombore na nanj sanj zie, kye a bombore nanj kon bɔɔ sanj zie la, nanj e a Naanmen yelbiri nanj vooro kye kon bɔɔ baare. ²⁴ Bonso, “Eɔnganonj zaa waa la na moɔ, kye nensaala eɔno zaa waa la na mɔpoore; a moɔ gbuele la ka o poore suori le, ²⁵ kye a Danja yelbiri be la be tegtegle.” Anja la a yelbiri ba nanj da kanne ye zie.

2 A le pɔɔ, ye iri faalonj zaa, ne belloo zaa, ane melmeloo, ne nyuuri, ne yosanjaa zaa bare. ² A na bilɛɛ, ye miine ne yelbiri beronj menje eɔne ka ye na tɔɔ baa a yelbiri eɔne, ³ ye nanj wa lenne nye ka a Danja ye le vele la. ⁴ A ye nanj waara O zie, Onɔ nanj waa na a kuvooa na nobo nanj da zagre kye Naanmen da iri ka O taa tɔɔ yaga, ⁵ ye menj waa la a na kuvobo ba nanj de meere ne a seelonj yiri, nanj na e puoru nenjkonnunj kyerete, nanj manj maale seelonj bɔɔɔ na Naanmen nanj bɔɔɔ a yi Yesu Kristo puorinj. ⁶ A le pɔɔ, a Njmaaabo la yeli: “Kyelle, N biɔ la gonjonaa kuuri Zion pɔɔ, a kuuri N nanj iri nanj taa tɔɔ yaga, kye onɔ nanj sagra dere O kon bɔɔ nye vi.” ⁷ A le pɔɔ, a yenee nanj sage ne O zie, O taa la tɔɔ yaga, kye a yelkonde deme zie, “A kuuri na a meemeerebe nanj zagre, Onɔ la waa a gonjonaa kuuri zusobo,” ⁸ kye O menj lee e la, “A kuuri na nanj manj venj ka nobo ŋmeere gbɛɛ ane a kuuri na nanj na e ka ba le.” Ba ŋme la gbɛɛ a yelbir zie, ba nanj ba sage de o, a na ba nanj da maale biɔ ko ba. ⁹ Kye ye e la neniiri, naalonj puoru nenjkonnunj, tendaa kyerete, nobo nanj e Naanmen soobo, ka ye na manne O gandaalonj, Onɔ nanj da bɔɔle ye a yi a lige pɔɔ a eɔ ye O kyãã bee pɔɔ. ¹⁰ A sanj na nanj tɔle, ye da ba waa nobo, kye pam-

pana ye e la Naanmen nob; ye da ba nye nyonono, kye pampana ye nye la nyonono. ¹¹ N bamine N nan nɔɔ, N ɔɔ ye la a na saama ne nɔɔre, ka ye bare enɔanɔn boɔbo nan zɔɔ ne ye seere. ¹² Ven ka ye eron a tendaa deme poɔ waa soɔ, ne le zaa ba nan yeli yelfaare kyaare ne ye a na ye e la efaare deme, ka ba na tɔɔ nye ye tonveele kye pugi Naanmen a daare na O nan na wa te zie. ¹³ Sigri yemenne a Danɔa zuiɔ ko noɔre zaa nob nan maale biɔ: ka a yi a Naa nan zuo nob zaa zie, ¹⁴ bee ka a yi a zikaareba zie, balan ba nan toɔ ka ba dɔgre a efaa erebe, kye men pugi balan nan ere velaa. ¹⁵ Bonso, Naanmen boɔbo la ka a yi ye eveele zie ka ye na tɔɔ poɔge a dambolo nan ba boɔ bon zaa nɔe. ¹⁶ Ye kpeere a na nenweere, kye ye ta de a ye weelon kpebo ka a tɔɔ poɔge ye efaa eron, kye ye kpeere sen a Naanmen gbanɔbaare. ¹⁷ Eɔne nob zaa. Nɔɔ a yɔɔmine. Zoro Naanmen. Eɔne a Naa. ¹⁸ Gbanɔbaare, ye sigri yemenne a ye danɔeba zie ane dambɛɛ ka a ba e nenveele bee nembraalon yon zie kye a balan nan ba tori zie men. ¹⁹ A ɔa tɔɔ wa ne la bareka puoruu: ka a nee wa are kpɛã a woore o nan ba sen ne posanɔa poɔ, bonzuiɔ o taa la teeron nan kyaare Naanmen. ²⁰ Kye pugibu buo la na wa ka yenee nye ɔmebo a ye yelbebe zuiɔ kye are kpɛã? Kye ka yenee nye woore a ye eveele zuiɔ kye are kpɛã, a ɔa waa la soɔ Naanmen zie. ²¹ Ama enɔ la ka O boɔle ye, bonzuiɔ Kristo men nye la woore a te zuiɔ, a wuli ye manno kan ka ye na tɔɔ tuuro O sobiri. ²² "O da ba maale yelbieri zaa, belloo men da kyebe O noɔre poɔ." ²³ A san na ba nan da tooro O, O da ba lee to ba; a san na O nan da nye woore, O da ba fugro ba. Kye O da de la Omenɔ en a nee na nan nan dire sere ne yeltoruɔ nuuri poɔ.

²⁴ Onɔ, Omenɔ da de la te yelbebe Omenɔ enɔ enɔ a tee zu, ka tenee nan da kpi ko yelbebe na tɔɔ voorɔ a yeltoruɔ enɔ; a O ɔɔ zuiɔ la ka ye nye sammo. ²⁵ Bonso, ye da waa la a na peere nan boɔ a sori, kye pampana ye lee wa la a ye seere Kyeene ne Kaara zie.

3 Poɔboɔ, le poɔ, ye sigre yemenne korɔ yemenne serbe ka ba kan zaa ba wa sage a yelbiri, ne le zaa a yelbiri kyebe, a ba poɔboɔ eron na tɔɔ moɔle ba la, ² ba nan wa nye ye eron kyerete nan lan ne dambɛɛ. ³ Ta ven ka ye veelon yi ye enɔama zie a na zukɔlon ɔenɔ ane salema boma poɔboɔ nan nan en ba enɔan enɔ, ane bonsuuri zaa. ⁴ Kye ye ven ka ye veelon yi a ye sukyiteeron nan ba sã zie, a be nan kon tɔɔ we, ne a see nan waa baalon kye ba boɔ, kye taa boɔ yaga Naanmen niɔe soɔ. ⁵ Bonso, a le men la, a san nan tole poɔ, ka a poɔsonne nan da taa kyello teeron Naanmen zie da nan maale bamenne veelon kye sigri bamenne a ba serbe zie, ⁶ a na Sara, nan da de Abraham noɔre kye boɔle o ka danɔa. Ye e la o poɔyaare ka yenee wa ere velaa kye ba miine ne dambɛɛ. ⁷ Serbe, a le poɔ, ye men kpeere ne ye poɔboɔ ne boɔmo, a nan dere enɔ korɔ a poɔ, a na a ye tasobo ye nan taa kpɛã gan, kye

men waa ye gbanditaaba a nyovore nɔndeteroo poɔ, ka a ta pigi a ye puoruu ye nan puoro sobiri. ⁸ A baara zaa, ye taa teero bonyenaa, a taa nyonono ko taaba, a nɔɔ taaba a na yɔɔmine, kye men taa nembraalon ne nimbaalon. ⁹ Ye ta lee yɔ efaare ne faalon bee lee yɔ yosanɔa ne yosanɔa, kye lee yele yelbisonne a kyaare ne ba, ye nan boɔ ka ama enɔ la ka O boɔle ye, ka ye na tɔɔ wa nye yoduoraa gbandiruu. ¹⁰ Bonso, "A nee na nan na boɔ nyovore kye boɔ ka o nye be-biveele, ven ka o e ka o zele ta lee yeli yelfaare zaa, ka o noɔre men ta la yeli belloo yelbie. ¹¹ Ven ka o bare faalon kye ere eveele; ven ka o boɔ ɔmaaron a tu o sobiri. ¹² Bonso, a Danɔa nimie be la a yeltori deme zie, ka O tobo men nan kyelle a ba puoruu, kye a Danɔa niɔe kyaare ne la a balan nan ere efaare." ¹³ An la na en ye baalon, ka yenee tuuro a eveele sobiri. ¹⁴ Kye ka yenee wa nye woore a yeltoruɔ zuiɔ, maaloo be la ye zie. Ta zoro ba miinuu dambɛɛ bee ven ka ye sukyie boɔ. ¹⁵ Kye a ye sukyie poore, ye iri a Danɔa Naanmen biɔ. Ye nan gu ka ye tɔɔ tere a noɔre ko nee zaa nan soore ye ka ye tere a kyello teeron ye nan taa pare. Kye ye ere le ne sebaalon ne dambɛɛ, ¹⁶ kye taa poteero velaa, ka ba nan wa yeli yelfaare kyaare ye, a na ye e la efaare deme, a na en ba la vi, ba nan wa nyare ye zu ne ziri-ɔmaa, a ye Kristo sobiri kyeno velaa poɔ. ¹⁷ A waa la velaa, ka a nan wa e Naanmen boɔbo, ka ye nye woore a ye eveele zuiɔ gan a ye efaare. ¹⁸ Bonso, Kristo men da nye la woore a yelbebe zuiɔ dayenaa yon. A yeltori sobɔ da kpi la ko a yelbatori deme ka O na tɔɔ de te a wa ne Naanmen zie. Ba da ko O la a O enɔan poɔ, kye a See da e la ka O lee voorɔ. ¹⁹ A men da yi a See puoriɔ la ka O gaa te kanne kannoo ko a seere nan be a pigu die poɔ, ²⁰ balan nan da ba de noɔre koron zaa, a san na Naanmen nan da kyelle ba ne kanyiri a Noa bebie poɔ, a san na ba nan da maale a gbori. A gbori na poɔ la ka nob balan le, nan da ta nob banii, da nye faabo a yi kɔ poɔ. ²¹ A kɔ ɔa la manne wuli a suobu nan faara te pampana. A ba e ka a iri a te enɔanɔn deɔre bare, kye a e la poteero velaa nɔe te nan lee tere ko Naanmen. A faabo ɔa yi la a Yesu Kristo kũ lee-iruɔ zie, ²² Onɔ nan gaa te kpe a tenvelaa poɔ kye be a Naanmen nudoron enɔ—ka malkere, ne kaareba, ne fannoo zaa men be O puliɔ.

4 A le poɔ, a na Kristo nan da nye woore te zuiɔ a O enɔan enɔ, ye men de boɔ boma gu yemenne ane a teeron ɔa to, bonzuiɔ a nee nan da nye woore o enɔan enɔ, bare la yelbebe, ² ka o ta lee voorɔ te ta o baaro san a enɔanɔn enɔ a boɔ a nensaala boɔbo faare, kye Naanmen boɔbo la. ³ Bonso, a bebie nan tole poɔ, a da sen la ka ye da toɔ a tendaa deme boɔbo tomɔ, a tu a edegre, boɔbo faare, dãã nan zuo, gɔm-poɔge, dããkuolibo gɔm, ne tebe puoruu yeldegre sobiri. ⁴ A le puoriɔ, ba teere la ka a e la yelsaana ka ye ba nan kyã zo tu a nɔkonde sobiri ne ba, ka ba pã yeli

yelbifaare kyaare ye. ⁵ Kye bana la na manne ba yele ko a Nee na nanj gu ka O di a vobɔ ane a kuuni sereɛ. ⁶ Bonso, a ɲaa zuiɲ la ka ba da kanne a yelnoore kannoo ko a kuuni menj, ka ba na tɔɔ nyɛ la sereɛ diu a na nensaala nanj be enjanonj enjɛ, a kye voorɔ a na Naanmen a see poɔ. ⁷ Kye a boma zaa baaro zie peelee la. A le poɔ, ye taa yemenne velaa kye gu yemenne a ye puoruu poɔ. ⁸ A zuo ama zaa, ye taa nɔmmo ko taaba tegtegle, bonzuiɲ nɔmmo na yaare pɔge la yelbebe yaga. ⁹ Ye dere taa saama velaa kye ta boobɔ yelee. ¹⁰ A na nee zaa nanj da nyɛ kyɔgtaa, le menj la ka ye na de a tonɔ korɔ ye taaba, a na Naanmen nɔndeteroo pare zaa tontonveele. ¹¹ Ka kanj zaa wa kanna, venj ka o yeli Naanmen yelbie. Ka kanj zaa wa tonɔ tomɔ, venj ka o tonɔ ne a kpɛã na Naanmen nanj ko o, ka a yelee ama poɔ ka Naanmen na tɔɔ nyɛ enjɔ a Yesu Kristo enjɛ. Ka enjɔ ne kpɛã be O zie tegtegle. Amen. ¹² N bamine N nanj nɔɲ, ye ta venj ka ye nɔɛ `maa ane le a gyentolonj ɲa nanj gyenne ye, a na yelsaana kanj la ere ye. ¹³ Kye ye taa popeelonj, ye nanj kpeere a Kristo woore lantaalonj poɔ, ka a sanj na O enjɔ nanj na sãã, ye poɔ menj na tɔɔ pelee la ne noɔ yaga. ¹⁴ Ka yenee wa nyɛ zomɔ a Kristo yuori zuiɲ, maaloo be la ye zie, bonzuiɲ a enjɔ See ane a Naanmen See be la ye zie. A ba zie, ba yeli O la yelfaare, kye yenee zie, O nyɛ la enjɔ. ¹⁵ Kye ta venj ka ye kanj zaa nyɛ woore o nanj waa nenjkoora, bee nanyige, bee efaare e-ere, bee a sobɔ na nanj manj kpeere kaara nobɔ yelee poɔ, zuiɲ. ¹⁶ Kye ka ye kanj zaa wa nyɛ woore a o nanj e Kristo bie zuiɲ, ta venj ka o zoro vi, kye venj ka o pugro Naanmen a yelee ɲa zuiɲ. ¹⁷ Bonso, a sanj ta la ka sereɛ diu na piili a Naanmen yideme zie. Kye ka ana wa piili te zie, wolɔ ka a baaro zie na waa ko balan nanj ba sage ne a Naanmen yelnoore? ¹⁸ Kye, "Ka a nanj wa e tuo ka a yeltori sobɔ tɔɔ nyɛ faabo, yenj la ka a Nmen-ba-zo sobɔ ne a yelbebe sobɔ na be?" ¹⁹ A le poɔ, venj ka balan nanj nyɛ woore a Naanmen boobɔ

enjɛ, de ba seere ko Onɔ nanj da maale ba, ba nanj na tɔɔ dɛlle ne, a ba eveele zaa poɔ.

5 N dɔre la enj a nembere nanj be ye zie, a na ba tasobɔ, ane Kristo woore dansee sobɔ kanj, ane nee nanj na nyɛ enjɔ nanj na wa te sãã lanj ne ba: ² Ye kaara a Njendeme nanj be ye zie a na pekyeenɛbe, a menj tonɔ a na kaakaareba, ka a ba e feroo kye yemenne boobɔ la. Ta tonj ye tomɔ a libidege zuiɲ, kye a ye boobɔ kyelloo zuiɲ la. ³ A le menj, ye ta dire naalonj ganj a peere na Naanmen nanj da de enj ye nuuri enjɛ, kye waa mannewuluu ko ba. ⁴ Kye a sanj na a Pekyeen Zusobɔ wa te sãã, ye na nyɛ la a enjɔ zupile nanj kon bɔɲ yi kyeɛ. ⁵ Pɔɔ, a le menj, ye sigri yemenne ko balan nanj kore ye. Kye yenee zaa, ye sigri yemenne ko taaba, kye manj de sigru milluu su, bonzuiɲ, "Naanmen are kyaare ne la a pɔlo deme kye manj ko a sigru millu deme nɔndeteroo." ⁶ A le poɔ, ye sigri yemenne a Naanmen nukpɛã puli poɔ, ka O na tɔɔ lee zele ye ka ye do a sanj na nanj na senj poɔ. ⁷ Ye de ye yelfere teeronj zaa dɔgle O zu, bonzuiɲ, Onɔ la taa ye teeronj. ⁸ Ye nyɔge yemenne velaa kye menj kyɔgre gu, bonzuiɲ a ye dɔndɔmɔ a devel yooɔ la a na gberj nanj hoonɔ boobɔ a nee na o nanj na tɔɔ nyɔge ɔɔ. ⁹ Ye are kyaare ne o a are kpɛã ye sagdeu poɔ, ye nanj bɔɲ ka ye yɔɔmine a donɛ zaa poɔ menj nyere la a woore ama taaba. ¹⁰ Kye ka a nɔndeteroo zaa Naanmen, nanj da boole ye ka ye kpe O enjɔ nanj kon bɔɲ baare poɔ, a Yesu Kristo enjɛ, ka yenee wa te nyɛ woore fɛɛ, ka O lee maale ye, a e ka ye are gbengberj, a ko ye kpɛã, kye maale ye ka ye zenj velaa. ¹¹ Ka enjɔ ne kpɛã zaa be O zie tegtegle. Amen. ¹² Selvanos la soɲ ma, a yɔɔ ye nanj dɛlle, ka N ɲmaa a yelbie ama fɛɛ le, a dii ye sukylie, kye dire dansee ka ɲaa la a Naanmen nɔndeteroo menjɛ, a nɔndeteroo poɔ la ka ye are. ¹³ Onɔ nanj be Babelon poɔ, Naanmen nanj iri lanj ne ye, toole la o puoruu. N bidɔɔ Mark menj puoro ye la. ¹⁴ Ye puori taa ne nɔmmo mooro. `Maaronj be ye zaa nanj be Kristo Yesu enjɛ zie. Amen.

2 PITA

1 Simon Pita, nanj waa a Yesu Kristo gbangbaa ne potuuro, A ko balanj nanj nye a sagdeu nanj taa tɔɔ yaga a na tenee, a yi a te Naanmen ne te Faara Yesu Kristo yeltoruŋ zie. ² Nɔndeteroo ane `maaronj be ye zie yaga le a yi a Naanmen ne te Danja Yesu bɔmmoo pɔɔ. ³ O Njmenonj fanj da ko te la boma zaa nanj senj nyɔvɔre ne Naanmen sobiri tuubu, a yi le te nanj bɔɔŋ a Onɔ nanj boole te a O eŋno ne veelonj eŋe. ⁴ Ama eŋe la ka O da ko te pollo kponni nanj taa tɔɔ yaga, ka ye na tɔɔ waa a Njmenonj waalonj pontaaba kye yi a saŋnaa nanj yi boɔbo faare pɔɔ, nanj be a donɛɛ pɔɔ. ⁵ Kye a ŋaa zuiŋ, ye e anee a de eveele ka a pɔɔ ye sagdeu pɔɔ; a meŋ de bɔmmo ka o pɔɔ ye eveele pɔɔ; ⁶ a de ye-menne taabo ka a pɔɔ ye bɔmmo pɔɔ; a meŋ de kannyiri ka a pɔɔ yemenne taabo pɔɔ; a de Naanmen sobiri tuubu ka a pɔɔ ye kannyiri pɔɔ; ⁷ a de yɔɔlonj teeronj ka a pɔɔ ye Naanmen sobiri tuubu pɔɔ; a meŋ de nɔmmo ka a pɔɔ ye yɔɔlonj teeronj pɔɔ. ⁸ Bonso, ka yenee wa taa ama zaa, ka a waa yaga le, a kon tɔɔ vɛŋ ka ye waa nenweere nanj ba nye tɔɔ zaa a te Danja Yesu Kristo bɔmmo pɔɔ. ⁹ Bonso, a nee nanj ba taa ama waa la zɔŋ nanj kon tɔɔ nye tɔɔre, kye o meŋ yinni la ka Naanmen da pege la a yelbebe o nanj da maale, bare. ¹⁰ A le pɔɔ, n yɔɔmine, ye sereŋ e anee ka ye boɔloo ane ye iruŋ are gbenjgbenj, bonso ka yenee wa ere ama, ye kon tɔɔ bɔŋ ŋmeere gbɛɛ, ¹¹ kye ba na tuori ye la vela vela a te Danja ne te Faara Yesu Kristo naalonj nanj kon bɔŋ baare pɔɔ. ¹² A le pɔɔ, N kon tɔɔ bare ka N manj teere ye a yele ama, ne le zaa ye nanj bɔŋ a ama zaa a are kpɛã a yelmenje ye nanj taa pampana ŋa pɔɔ. ¹³ N meŋ teere ka a tu la sori ka N senj ye ka ye lee teere, a saŋ na N nanj kpeere a enjan sege ŋa pɔɔ, ¹⁴ bonso, N bɔŋ la ka a kon kɔɔre kye N na bare la n enjan sege ŋa, a saŋ na te Danja Yesu Kristo nanj da wuli ma. ¹⁵ Kye N meŋ na e la anee ka ye na tɔɔ manj teere a yele ama ka Maa wa kpi baare. ¹⁶ Kye te da ba tuuro sensellonj na ba nanj da maale ne ba yeŋ, a saŋ na te nanj da wuli ye a te Danja Yesu Kristo fanja ne waabo, kye temenne nimie da nye la O gandaalonj. ¹⁷ Bonso, O nye la gyermɛ ane eŋno Naanmen a Saa zie, a saŋ na a kɔkɔre nanj da yi a Gandaalonj Eŋno zie a yele, "Ŋa la N Bidɔɔ N nanj nɔŋ; Onɔ la ka N pɔɔ pele ne." ¹⁸ Te da woŋ la a kɔkɔre ŋa nanj da yi a sazu a saŋ na te nanj da be O zie a tankyerete zu. ¹⁹ Te meŋ taa la Njmen-nɔɔr deme danj-nyaabo yelbie nanj are kpɛã. Ye

ere la velaa ka ye taa nimizee ne a danj-nyaabo kannoo ŋa, a na a e la kyã nanj nyegre zilige pɔɔ, a gu ka a zivelme te wa kye a baguo ŋmarbiri wa iri a ye sukyie poore. ²⁰ Ye de wɛɛ bɔŋ velaa ka a Njmen-nɔɔr deme danj-nyaabo yelbie kanj zaa nanj be a Njmaabo pɔɔ ba yi a bamenne teeronj pɔɔ. ²¹ Bonso, ba danj-nyaabo kannoo piiluu da ba yi a nensaala boɔbo pɔɔ, kye Naanmen nenkyerete da yeli la yele a saŋ na a Sekyerete nanj da tagra ba.

2 Kye Njmen-nɔɔr ziri deme meŋ da be la a nobɔ pɔɔ, a saŋ wulwul belbelle meŋ na be a ye pɔɔ. Ba na sɔgle wa ne la wul tɛtɛɛ nanj saŋ kye meŋ zagra a Danja gba, Onɔ nanj da da ba, kye wa ne saŋnaa wiẽũ le a ko bamenne. ² Ba yaga zie na tu la ba yelbe-eronj sobiri, a pãã e ka nobɔ yeli faalonj kyaare ne a yelmenje sobiri. ³ A yi ba taaba boma miinuu zie la ka ba na yeli yelbelle a nye tɔɔ ye zie. Ba sereɛ diu saŋ kon kɔɔre, kye ka ba saŋnaa ba gbire. ⁴ Bonso, ka Naanmen da ba bare a malkere nanj da maale yelbieri kye de ba kɔ eŋ a kuuni bog-zuluŋ pɔɔ, a eŋ ba banzɔɔ a zilige pɔɔ kye gu a sereɛ diu; ⁵ ka O da ba bare a donɛɛ kore, a saŋ na O nanj da vɛŋ ka kɔɔ pɔɔge a donɛɛ ne a Njmen-ba-zo deme zaa, kye faa Noa, a yeltoruŋ kanjanna nanj pɔɔ nobɔ banii pɔɔ; ⁶ ka O da saŋ a tenne Sodom ne Gomora bare a vɛŋ ka a di lee tampelonj ka a waa mannewuluu ko a Njmen-ba-zo deme nanj na wa; ⁷ ka O da faa Lot, a yeltori sobɔ kanj nanj nye dɔŋ a nɔkonde deme ne ba tondɛgre zuiŋ ⁸ (bonso, a yeltori sobɔ ŋa nanj da kpeere ba pɔɔ, da manj nyere la kye wono ba nɔkonde tondɛgre bebiri zaa, ka a waa dɔgronj yaga a o yeltori nyɔvɔre pɔɔ)— ⁹ ka ama zaa nanj da waa le, a Danja meŋ bɔŋ la le O nanj na e te faa balanj nanj zoro O a yi a ba gyennoo pɔɔ, kye gu a yelbatori deme te ta a sereɛ diu daare ka ba nye ba dɔgronj. ¹⁰ Ama sereŋ e la yelmenje ko balanj nanj kyene a enjanonj sobiri pɔɔ ne edɛgre boɔbo kye meŋ de danjonj zaa gyagɔɔ le. Ba manj ere la bon zaa kperaa le kye taa zukuoni. Ba ba zoro dambɛɛ ka ba yeli faalonj kyaare ne a eŋno deme. ¹¹ Ne le zaa, ka a malkere taa kpɛã ne fanj nanj ganj bama zaa, ba ba nyare a eŋno deme zu ne yelbifaare a Danja niŋe soɔ. ¹² Kye a nobɔ bama waa la a na we-donne nanj taa enjanonj teeronj kye ba taa yeŋ, ba nanj maale a ba nyɔgebo ne ba saŋbaroo zuiŋ, kye manj yeli faalonj kyaare ne boma na tege ba nanj ba bɔŋ. Ba na sereŋ bɔre we la a bamenne saŋ-baroo pɔɔ. ¹³ Ba na

nye la a ba yelbatoruŋ yɔkɔre, balanŋ naŋ maŋ de ka a e noɔ ka ba toŋ a ba engan boɔbo tomo a ŋmenaa saŋ. Ba waa la a na landɔgene ane felpempɛɛ, a maŋ wono ne bamenne belloo kye pãã laŋ dire tigri ne ye. ¹⁴ Ba taa la doɔpɛɛɛ nimie kye kon tɔɔ bare a yelbebe eron; ba belle la balanŋ naŋ ba tɔɔ are; ba sukyie zanne la a digbogbo tomo; ba waa la ŋme-erŋ bibiiri. ¹⁵ Ba da bare la a sotoraa kye boɔre, a tuuro kpeere a Balaam, a Bosor bidɔɔ sobiri poɔ, onɔ naŋ da naŋ a yelbatoruŋ yɔkɔre. ¹⁶ Kye o nɔkonde eron zuŋ la ka a bonŋ, naŋ kon tɔɔ yeli yeɛ, da nyare o zu a yeli ne nensaala kɔkɔre kye pãã nyɔge a ŋmennoɔr sobɔ a yi o damboluŋ poɔ. ¹⁷ A nobɔ bama waa la na bulii naŋ ba taa kɔɔ ane zanzuuri seseɛ kpɛã naŋ daa bare. Ba de la lige naŋ soɔ zuo a biŋ ka a bebe tegtegle kye gu ba. ¹⁸ Bonso, ba naŋ wa yeli poɔlonŋ yelbie naŋ ba taa toɔ zaa, ba maŋ de la enganŋ boɔbo ne edegre a belle ne a balanŋ naŋ da serenŋ zo yi a balanŋ naŋ boɔre yi a sori poɔ. ¹⁹ Ane le ba naŋ polle ba ka ba na waa bamenne soobo, bana maŋ waa la bonweere gbangbaare. Bonso, nee maŋ waa la gbangbaa ko a bon na zaa naŋ tɔɔ o. ²⁰ Ka bana wa zo yi a donɛɛ bondɛge poɔ a yi a Daŋna ne Faara Yesu Kristo boɔmo zie, kye lee kpe ka a nyɔge ba a tɔɔ ba, ba baaro na e la faa gaŋ a ba piilu. ²¹ Bonso, a na waa la velaa ka ba naŋ da ba boɔre a yeltori sobiri, gaŋ ka ba boɔre o kye lee ba puorŋ ko a naŋ na Naanŋmen naŋ da tere ko ba. ²² Kye a da waa la ba zie a na a lugi yelmenŋ naŋ yeli: "Baa maŋ lee di la omeŋe tiiri," kye, "Dobaa na ba naŋ da pɛge maŋ lee bille la memere poɔ."

3 N bamine N naŋ naŋ, pampana ŋa N ŋmaa la n gan ayi sobɔ a ko ye. N ŋmaa la a zaa ayi ka N senŋ ye ka ye lee teere, a ye teero soŋ poɔ, ² ka ye na tɔɔ maŋ teere la a yelbie na a ŋmen-noɔr kyerete deme naŋ daŋ yeli, laŋ ne a naŋteroo na tenee, a Daŋna ne a Faara potuuribo, naŋ da tere. ³ Ye de weẽ boɔre velaa ka a baaroo bebie poɔ, elaabo deme naŋ maŋ kyene bamenne boɔbo sobiri poɔ, na wa la. ⁴ Ba na yeli la, "Yeŋ pãã la ka O waabo O naŋ polle be? A yi a saŋ na te saakommine naŋ gbire, yeɛ zaa kyãã waa la le a naŋ

da waa a yi a boma zaa iruu piilu saŋ." ⁵ Kye ba ba boɔre ka ba boɔre ka a yi la a Naanŋmen yelbiri ka a sazu ziiri bebe ka a boɔre, kye ka a teŋe meŋ biŋ kɔɔ zie ka o are a kɔɔ erŋ. ⁶ A meŋ yi la a kɔɔ zie ka a koronŋ saŋ donɛɛ da more o zaa kye boɔre we. ⁷ Kye a meŋ yi a yelbiri ŋa zie la ka O biŋ a pampana saŋ sazu ziiri ne a teŋe a gu a vũũ ne a serɛɛ diu ane a ŋmen-ba-zo deme saŋ-baro daare. ⁸ Kye n bamine N naŋ naŋ, ye ta yinni a yelyenaa ŋa, ka a Daŋna zie, bebiyenaa waa la a na yuomo turi, kye yuomo turi meŋ waa la a na bebiyenaa. ⁹ A Daŋna ba `maa a O polloo poɔ a na nobɔ mine naŋ de ka ba boɔre a `maaronŋ pare. Kye O di la kannyiri ne te kye ba boɔre ka kaŋ zaa boɔre we, kye ka nee zaa da naa lee ba teeronŋ. ¹⁰ Kye a Daŋna bebiri na wa la a na nanniyige naŋ wa a tensoɔ saŋ. A bebiri na poɔ, a sazu ziiri na tole la gaa ane goɔmo yaga. Tolonŋ kponŋ na e la ka boma zaa nyele saŋ kye ka a teŋe zu ne o tomo zaa di. ¹¹ Ka a boma ama zaa wa te saŋ bare, wolɔ pãã la ka ye da naa waa, a ekyerete ane a Naanŋmen sobiri tuubu poɔ? ¹² A senŋ la ka ye kyelle a Naanŋmen bebiri a boɔre ka o wa wiẽũ. A bebiri ŋa poɔ la, ka a sazu ziiri na nyege ne vũũ a saŋ bare, kye ka a boma nyele a tolonŋ kponŋ poɔ. ¹³ Ne le zaa, a senŋ O polloo, te teere la gu a sazu zipaala ane a teŋ paala, a be na yeltoruŋ naŋ kpeere. ¹⁴ A le zuŋ, n bamine N naŋ naŋ, ye naŋ pãã gu a boma ama, ye e anee ka ye be O poɔ ne erŋ maaronŋ, ka degre bee nyaroo ta kyebe ye zie. ¹⁵ Ye de ka a te Daŋna kannyiri waa faabo. Le la ka Pɔl, a te yɔkɔ te naŋ naŋ, meŋ ŋmaa ko ye, a senŋ a yeŋ Naanŋmen naŋ ko o. ¹⁶ O meŋ da yeli la a yeɛ ama a o gama zaa poɔ. O gama taa la yeɛ mine naŋ waa yelkpɛã a tege boɔmo poɔ. Le la ka balanŋ na ba naŋ ba wuli kye naŋ waa nemboora maŋ lee a yeɛ o naŋ ŋmaa, a na ba meŋ naŋ e ne a ŋmaabo mine, ka a wa ne saŋnaa ko bamenne. ¹⁷ Kye yenee, n bamine N naŋ naŋ, ye naŋ faa boɔre a ŋaa, ye gu yemenne ka a nɔkonde deme yel-tulimo ta tage ye gaa ne ka ye le a ye aro kpɛã zie poɔ. ¹⁸ Kye ye baa do a te Daŋna ne Faara Yesu Kristo naŋteroo ne boɔmo poɔ. Ka erŋno be O zie pampana ŋa ane tegtegle. Amen.

1 GYON

1 A yeŕe na naŕ da yi a piillu saŕ, te naŕ da woŕ, te naŕ da nye kaa ne te nimie kye tɔ ne te nuuri, waa la a nyɔvore Yelbiri. ² A nyɔvore da sãã la, kye ka te nye a di o dansee, a kanne ko ye a nyɔvore na naŕ kon bɔŕ baare naŕ da be a Saa zie kye da meŕ sãã te zie. ³ Te kanne ko ye la a bon na te naŕ da nye kye woŕ, ka ye meŕ na tɔɔ taa lantaaloŕ ne te, kye te lantaaloŕ be la a Saa zie ane O Bidɔɔ Yesu Kristo zie. ⁴ Te ŕmaa la ama zaa ko ye ka ye popeeloŕ na tɔɔ paale. ⁵ ŕaa la a kannoo te naŕ woŕ O zie a de kanne ko ye: Naaŕmen la a kyãã; O zie la ka lige zaa ba kyebe. ⁶ Ka tenee wa yeli ka te taa la lantaaloŕ ne O kye kyene a lige poɔ, te ŕmaa la zirii kye ba tuuro a yelmeŕe sobiri. ⁷ Kye ka tenee wa kyene a kyãã poɔ, a na O naŕ be a kyãã poɔ, te taa la lantaaloŕ, kye O Bidɔɔ Yesu Kristo zẽẽ pege te la a yi te yelbebe zaa poɔ. ⁸ Ka tenee wa yeli ka te ba taa yelbieri zaa, te belle la temenne, ka a yelmeŕe meŕ ba kyebe a te zie. ⁹ Ka tenee sage ka te maale la yelbebe, O e la delloo ne yeltori sobɔ naŕ na di te yelbebe suuri ko te kye pege te a yi te yelbatori zaa poɔ. ¹⁰ Ka tenee wa yeli ka te ba maale yelbieri, te lee de la ka O waa la ziri-ŕmaa, kye O yelbiri ba be te poɔ.

2 N bibiiri, N ŕmaa la ama ko ye ka ye ta maale yelbieri zaa. Kye ka nee wa maale yelbieri, te taa la nee naŕ are a Saa zie ko te— Yesu Kristo a Yeltori Sobɔ. ² Onɔ la a sobɔ na naŕ tɔɔ kɔ te yelbebe sanyɔkre, kye a ba e te yelbebe yoŕ la kye a donɛe zaa yelbebe. ³ A ŕaa poɔ la ka te bɔŕ ka te bɔŕ O la, ka tenee na tuuro O nɔeteroo. ⁴ A nee na naŕ yeŕe, “N bɔŕ O la,” kye ba tu O nɔre, e la ziriŕmaa ka a yelmeŕe ba kyebe o zie. ⁵ Kye ka nee zaa wa tuuro O nɔre, yelmeŕe, onɔ zie la ka 1 GYON 1:6 Naaŕmen nɔmmo ta o tao. A ŕaa poɔ la ka te bɔŕ ka te be la O eŕe: ⁶ A nee na naŕ yeŕe ka o be la O eŕe, a seŕ la ka o kyene a na Yesu naŕ da kyene. ⁷ N nɔkmine, N ba ŕmaa nɔpaala kaŕ korɔ ye, kye nɔkora ye naŕ taa a yi a piillu saŕ zaa la. A nɔkora la a yelbiri ye naŕ da woŕ a yi a piillu saŕ. ⁸ A la lee, N ŕmaa la nɔpaala kaŕ korɔ ye naŕ waa yelmeŕe a Onɔ ane yenee zie, bonzuiŕ a lige tɔɔ la kye ka a yelmeŕe kyãã meŕ pãã kyaane. ⁹ A nee na naŕ yeli ka o be la a kyãã poɔ kye kyiiire o kɔ, be la lige poɔ te ta pampana ŕa. ¹⁰ A nee na naŕ nɔkɔ o kɔ, be la kyãã poɔ kye beera zaa ba kyebe o zie. ¹¹ Kye a nee na naŕ kyiiire o kɔ, be la lige poɔ, a kyene lige poɔ, a ba bɔŕ zie na zaa o naŕ geŕe, bonzuiŕ a lige da e la ka o zɔŕ. ¹² N ŕmaa la ko-

ɔ ye, n bibiiri, bonzuiŕ O di la ye yelbebe suuri ko ye a O yuori zuiŕ. ¹³ N ŕmaa la korɔ ye, n saamine, bonzuiŕ ye da bɔŕ la Onɔ naŕ yi a piillu saŕ zaa. N ŕmaa la korɔ ye, n nɔkbilii, bonzuiŕ ye tɔɔ la a potuo sobɔ. N ŕmaa la korɔ ye, n bibiiri, bonzuiŕ ye da bɔŕ la a Saa. ¹⁴ N ŕmaa la korɔ ye, n saamine, bonzuiŕ ye da bɔŕ la Onɔ naŕ yi a piillu saŕ zaa. N ŕmaa la korɔ ye, n nɔkbilii, bonzuiŕ ye taa la kpẽã, kye ka a Naaŕmen yelbiri be ye zie, kye ka ye tɔɔ la a potuo sobɔ. ¹⁵ Ye ta nɔkɔ a donɛe bee a boma naŕ be a donɛe zu. Ka nee zaa wa nɔkɔ a donɛe, a Saa nɔmmo ba be o eŕe.

¹⁶ Bonso, a bon na zaa naŕ be a donɛe zu—a eŕganonŕ boɔbo, ne a nimie boɔbo, ane a teŕe zu fuuru—ba yi a Saa zie kye a donɛe zie la. ¹⁷ A donɛe ane o boɔbo tɔɔ la, kye a nee na naŕ eŕe Naaŕmen boɔbo, na be la be tegtege. ¹⁸ N bibiiri, a gogo baara ta la; a na le ye naŕ da woŕ ka a nee naŕ na are kyaare ne Kristo waara la, kye pampana ŕa meŕ, balaŕ naŕ are kyaare ne Kristo wa la yaga. ŕaa la so ka te bɔŕ ka a gogo baara ta la. ¹⁹ Ba yi la te poɔ, kye ba da ba poɔ a te poɔ, bonso ka ba naŕ da be te zie, ba da naa kyãã be la te zie. Kye ba da yi la te poɔ ka a tɔɔ sãã ka ba kaŕ zaa da ba poɔ te poɔ. ²⁰ Kye ye nye la kãã soɔbo kaŕ naŕ yi a Kyerete Sobɔ zie, kye ye meŕ bɔŕ la yeŕe zaa. ²¹ N ba ŕmaa ko ye, ye naŕ ba bɔŕ a yelmeŕe zuiŕ, kye ye naŕ bɔŕ o zuiŕ la, kye ka zirii zaa kyebe a yelmeŕe poɔ meŕ zuiŕ la. ²² Aŕ la a ziri-ŕmaa ka ana ba e a nee na naŕ kon sage de ka Yesu la a Kristo? Onɔ la a sobɔ na naŕ are kyaare ne Kristo kye zagra a Saa ne a Bidɔɔ. ²³ Nee na zaa naŕ zagra a Bidɔɔ, a nee na sobɔ ba taa a Saa. ²⁴ Le zuiŕ, ye veŕ ka a bon na ye naŕ da woŕ a yi a piillu saŕ ka a kyãã be ye eŕe. Ka a bon na ye naŕ da woŕ a yi a piillu saŕ maŕ be ye eŕe, ye meŕ na be la a Bidɔɔ ane a Saa eŕe. ²⁵ Aŕa a polloo O naŕ da polle ko te—nyɔvore naŕ kon bɔŕ baare. ²⁶ N ŕmaa la ama ko ye a kyaare ne balaŕ naŕ e ka ye bɔre yi a sori poɔ. ²⁷ Kye a yenee zie, a kãã soɔbo ye naŕ da nye a yi O zie kyãã be la be, kye a ba fere ka nee zaa wuli ye. Kye a na a kãã soɔbo naŕ wuli ye kyaare ne bon zaa, ka a e yelmeŕe kye ba e zirii—na le o naŕ wuli ye, ye na be la O eŕe. ²⁸ Kye pampana ŕa, n bibiiri, ye kyãã be O eŕe, ka Onɔ wa te sãã, te na taa la sukyikpẽã kye ta taa vi a O niŕe soɔ a O waabo saŕ. ²⁹ Ka yenee wa bɔŕ ka Onɔ la a yeltori sobɔ, ye bɔŕ ka nee na zaa naŕ maŕ eŕe yeltori eŕonŕ, nye la ba dɔgebo O eŕe.

3 Kyelle, bonj nɔkmmo pãã la ka a Saa da de ko te, ka ba boɔkɔ te Naanmen bibiiri? A le pɔk, a donɛɛ ba bonj te, bonzuiŋ o da ba bonj O. ² Yenee N nanj nɔk, pampana ŋa te e la Naanmen bibiiri, kye a ba sãã sere a le te nanj na waa, kye te bonj la ka Onɔ wa te sãã, te na waa la a na Onɔ, bonzuiŋ te na nye O la a na le O nanj waa. ³ A nee na zaa nanj taa a niŋe teeronj kyelloo ŋa O eŋe, pɛge la omeŋe ka o yi parepare a na le O nanj yi parepare. ⁴ Nee na zaa nanj maale yelbieri, meŋ ere la nɔkonde eronj, bonso, yelbieri e la nɔkondeu. ⁵ Kye ye bonj la ka O da sãã la ka O iri a te yelbebe bare. Kye O eŋe, yelbieri kyebe. ⁶ Nee na zaa nanj be O eŋe ba manj maale yelbieri. Nee na zaa nanj manj maale yelbieri da ba danj nye O bee bonj O. ⁷ N bibiiri, ye ta venj ka nee zaa e ka ye bɔre yi a sori pɔk. A nee na nanj manj e yeltori eronj, e la yeltori sobɔ, a na le O nanj e yeltori sobɔ. ⁸ A nee na nanj manj maale yelbieri yi la a devel zie, bonso a devel maale la yelbebe a yi a piiluu sanj zaa. Le la so ka a Naanmen Bidɔɔ da sãã, ka O na tɔɔ wa sanj a devel tomɔ bare. ⁹ A nee na Naanmen nanj dɔge ba maale yelbebe, bonso O bombiri kyãã be la o eŋe; kye o kon tɔɔ maale yelbebe, bonzuiŋ Naanmen la dɔge o. ¹⁰ A ŋaa pɔk la ka a Naanmen bibiiri ane a devel bibiiri meŋ na wa te sãã. Nee na zaa nanj ba ere yeltori eronj ba yi Naanmen zie, ka a nee na nanj ba nɔkɔ o kɔ meŋ ba yi O zie. ¹¹ Bonso, ŋa la a kannoo ye nanj da wonj a yi a piiluu sanj, ka te nɔkɔ taa. ¹² Ye ta e a na Kaen, nanj yi a potuo sobɔ zie a ko o kɔ. Kye, bonj la so ka o da ko o? Bonzuiŋ o tomɔ zaa da waa la faa, kye ka o kɔ da tonj yeltori tomɔ. ¹³ N nɔkmine, ta venj ka ye nɔk `maa ka a donɛɛ wa kyiire ye. ¹⁴ Te bonj ka te nɔkɔ yi la kũũ pɔk kye kpe nyɔvɔre pɔk, bonzuiŋ te nɔkɔ la a yɔkmine. A nee na nanj ba nɔkɔ o kɔ be la kũũ pɔk. ¹⁵ A nee na meŋ nanj ba nɔkɔ o kɔ e la nenjkoora, kye ye bonj la ka nenjkoora zaa ba taa nyɔvɔre nanj kon bonj baare o eŋe. ¹⁶ A ŋaa pɔk la ka te bonj nɔkmmo, bonzuiŋ O de la O nyɔvɔre biŋ a te zuiŋ. A seŋ ka te meŋ de te nyɔvɔre biŋ ko te yɔkmine. ¹⁷ Kye ka nee zaa wa taa a donɛɛ boma a nye ka o yɔk nɔkɔ bon kanj, kye ka o ba taa nyonono ne o, wɔkɔ ka Naanmen nɔkmmo na tɔɔ be o eŋe? ¹⁸ N bibiiri, ye ta venj ka te nɔkɔ taa ne yelbiri bee nɔkɔ, kye ye nɔkɔ taa ne tomɔ ne yelmeŋe. ¹⁹ A ŋaa pɔk la ka te bonj ka te pɔk la a yelmeŋe pɔk, ane le te nanj na nye sukyidiibu a O niŋe soɔ. ²⁰ Kye ka te sukyie wa nyare te zu, Naanmen e la kponj ganj te sukyie kye bonj ye le zaa. ²¹ Yenee N nanj nɔk, ka te sukyie ba nyare te zu, te taa la sukyikpãã Naanmen zie, ²² kye a bon na zaa te nanj sɔre, te manj nye a la O zie, bonzuiŋ te manj tu la O nɔk-teroo kye ere a bon na nanj pele O pɔk. ²³ Ŋa la a nɔkɔ O nanj tere: ka te sage de O Bidɔɔ Yesu Kristo yuori kye nɔkɔ taa a na le O nanj da tere a nɔkɔ ko te. ²⁴ A nee na nanj manj tu O nɔketeroo be la O eŋe, ka O meŋ be o eŋe. A ŋaa pɔk la

ka te bonj ka O be te eŋe: Te nɔkmmo yi la a Seɛ O nanj ko te zie.

4 Yenee N nanj nɔk, ye ta sage ne seɛ zaa, kye gyele a seere kaa, ka a yi la Naanmen zie bee a ba yi O zie, bonzuiŋ Ŋmennoɔr ziri deme yaga yi yaare la a donɛɛ zu. ² A ŋaa pɔk la ka ye na tɔɔ bonj a Naanmen Seɛ: Seɛ na zaa nanj sage ka Yesu Kristo wa la a erŋanɔn pɔk yi la Naanmen zie, ³ kye seɛ na zaa nanj ba sage ka Yesu Kristo da wa la a erŋanɔn pɔk ba yi Naanmen zie. Ŋa la a seɛ nanj e onɔ nanj are kyaare ne Kristo soobo, a seɛ na nanj waara, a na ye nanj da wonj, kye pampana ŋa be a donɛɛ zu. ⁴ N bibilii, ye yi la Naanmen zie a tɔɔ ba, bonzuiŋ a nee nanj be ye eŋe e la kponj ganj a nee nanj be a donɛɛ zu. ⁵ Ba yi la a donɛɛ pɔk. A le zuiŋ, ba manj yeli la a donɛɛ ye le, ka a donɛɛ deme meŋ kyelle ba. ⁶ Te yi la Naanmen zie, ka a nee na nanj bonj Naanmen kyelle te ye le; kye a nee na nanj ba yi Naanmen zie, ba kyelle te ye le. A ŋaa pɔk la ka te manj tɔɔ bonj a yelmeŋe seɛ ane a yeltulimo seɛ. ⁷ Yenee N nanj nɔk, ye venj ka te nɔkɔ taa, bonso nɔkmmo yi la Naanmen zie. Nee zaa nanj taa nɔkmmo e la Naanmen nendɔgraa, kye o bonj la Naanmen. ⁸ A nee na nanj ba taa nɔkmmo, ba bonj Naanmen, bonzuiŋ Naanmen la nɔkmmo. ⁹ Ŋaa la ka Naanmen e ka O nɔkmmo sãã te pɔk: O tonj la O Bidɔɔ yena yonj ka O wa kpe a donɛɛ zu ka te na tɔɔ vooro a yi O zie. ¹⁰ A ŋaa pɔk la ka nɔkmmo waa: a ba e ka te nɔkɔ la Naanmen, kye ka Onɔ la nɔkɔ te a tonj O Bidɔɔ ka O wa kɔ a te yelbebe sanj kɔre. ¹¹ Yenee N nanj nɔk, ka Naanmen nɔk te a le, a seŋ la ka te meŋ nɔkɔ taa. ¹² Nee zaa danj ba nye Naanmen; kye ka tenee nɔkɔ taaba, Naanmen be la te zie, ka O nɔkmmo meŋ ta o tao zie a te eŋe. ¹³ A ŋaa pɔk la ka te bonj ka te be la O eŋe, ka O meŋ be te eŋe, bonzuiŋ O ko te la ama a yi a O Seɛ zie. ¹⁴ Te meŋ da nye la kye di dansee ka a Saa tonj la a Bidɔɔ ka O wa e a donɛɛ Faara. ¹⁵ Nee na zaa nanj sage de ka Yesu la a Naanmen Bidɔɔ, Naanmen be la o eŋe, ka o meŋ be Naanmen eŋe. ¹⁶ Te meŋ bonj la kye sage ne a nɔkmmo Naanmen nanj taa te zie. Naanmen e la nɔkmmo. A nee na nanj manj be nɔkmmo pɔk be la Naanmen eŋe, ka Naanmen meŋ be o eŋe. ¹⁷ A ŋaa pɔk la ka nɔkmmo ta o tao zie a te pɔk ka te na tɔɔ taa sukyikpãã a sereɛ diu daare, bonzuiŋ, le Onɔ nanj waa, te meŋ waa la a le a donɛɛ ŋa zu. ¹⁸ Dambẽẽ zaa ba kyebe nɔkmmo pɔk. Kye nɔkmmo nanj ta o tao zie, digi la dambẽẽ bare, bonzuiŋ dambẽẽ manj be la dɔgronj pɔk. A nee na nanj zoro dambẽẽ ba ta o tao zie a nɔkmmo pɔk. ¹⁹ Te nɔkɔ O la, bonzuiŋ Onɔ la de wẽẽ nɔk te. ²⁰ Ka nee zaa wa yeli, “N nɔk la Naanmen” kye kyiire o kɔ, o e la ziriŋmaara. Bonso, a nee na nanj ba nɔkɔ o kɔ o nanj nye, wɔkɔ ka o na tɔɔ nɔk Naanmen o nanj ba nye? ²¹ Te meŋ taa la a nɔkɔ ŋa O nanj tere: A fere la ka a nee na nanj nɔkɔ Naanmen, ka o nɔkɔ o kɔ meŋ.

5 Nee na zaa nanj sage de ka Yesu e la a Kristo waa la Naanmen nendɔgraa, kye a nee na nanj naɔɔ a Nee nanj dɔge o, menj naɔɔ la a nee O nanj da dɔge menj. ² A ɲaa poɔ la ka te bɔɲ ka te naɲ la a Naanmen bibiiri: Te naɲ la Naanmen kye menj tu O naɔ-teroo. ³ Aɲa la a Naanmen naɔmo: Te tu la O naɔ-teroo. Kye O naɔ-teroo ba e bontegronj, ⁴ bonso, bon na zaa Naanmen nanj dɔge tɔɔ la a donɛɛ. Aɲa la a toɔmo nanj tɔɔ a donɛɛ: te sagdeu. ⁵ Aɲ la a nee na nanj tɔɔ a donɛɛ ka a ba e a nee na nanj sage de ka Yesu e la a Naanmen Bidɔɔ? ⁶ Aɲa la a nee na nanj wa a yi kɔɔ ane zɛɛ puorij—Yesu Kristo. A ba e kɔɔ yonj, kye kɔɔ ne zɛɛ la. Kye a See la a sobɔ na nanj dire dansee, bonzuij a See e la yelmenje. ⁷ Bonso, ata la bebe nanj di dansee: ⁸ a See, a kɔɔ, ane a zɛɛ; kye ka a ata ama laj la noore. ⁹ Te manj sage de la a nensaala danse-diu, kye a Naanmen dansee diu e la kponj ganj, bonso ɲaa la a Naanmen dansee O nanj da di kyaare ne O Bidɔɔ. ¹⁰ A nee na nanj sagra ne a Naanmen Bidɔɔ taa la a dansediu omenje enje. A nee na nanj ba sagra Naanmen, da de ka O e la ziri-ɲmaara, bonzuij o da ba sagra ne a dansee Naanmen nanj da di kyaare ne O Bidɔɔ. ¹¹ Aɲa la a danse-diu: Naanmen da ko te la nyɔvore nanj kon bɔɲ baare, kye a nyɔvore ɲa be la O Bidɔɔ enje. ¹² A nee na nanj taa a Bidɔɔ taa la nyɔvore; a nee na nanj ba taa a

Naanmen Bidɔɔ ba taa nyɔvore. ¹³ N ɲmaa la a yeɛ ama ko ye balan nanj sage ne a Naanmen Bidɔɔ yuori, ka ye na tɔɔ bɔɲ ka ye taa la nyɔvore nanj kon bɔɲ baare, kye ka ye menj na tɔɔ sage ne la a Naanmen Bidɔɔ yuori. ¹⁴ ɲa la a sukyikpɛã te nanj taa O zie: ka tenee wa sɔre bon zaa a senj O bɔɔbo, ka O wonj la te sɔroo. ¹⁵ Kye ka tenee wa bɔɲ ka O wono te la a bon na zaa te nanj sɔre poɔ, te bɔɲ ka te nye la a sɔroo zaa te nanj sɔre O zie. ¹⁶ Ka nee wa nye o yɔɔ ka o maale yelbieri nanj ba wa ne kũũ, a senj ka o sɔre Naanmen, kye O na de la nyɔvore ko onɔ nanj poɔ a balan nanj maale yelbieri nanj ba wa ne kũũ poɔ. Yelbieri be la be nanj wa ne kũũ. N ba yeli ka o da naa puori la kyaare ne a ɛ. ¹⁷ Yelbatoruj zaa e la yelbieri, kye yelbieri be la be nanj ba wa ne kũũ. ¹⁸ Te bɔɲ la ka Naanmen nendɔgraa zaa ba manj maale yelbieri; kye a nee na Naanmen nanj dɔge manj are gu la omenje kye a potuo sobɔ menj ba toɔɔ o. ¹⁹ Te bɔɲ la ka te yi la Naanmen zie kye ka a donɛɛ zaa ganj la potuoluj poɔ. ²⁰ Kye te menj bɔɲ ka a Naanmen Bidɔɔ da wa la a wa ko te yeɲ teeronj ka te tɔɔ bɔɲ Onɔ nanj e yelmenje. Kye te be la a nee nanj e yelmenje enje—a O Bidɔɔ Yesu Kristo enje. A nee ɲa la a Naanmen yelmenje ne a nyɔvore nanj kon bɔɲ baare. ²¹ N bibiiri, ye gu yemenne ka ye ta peeɛ tebe. Amen.

2 GYON

1 A Nenjkpon, A ko a pɔg-yuor ba nanj iri ne o bibiiri N nanj nɔn a yelmenɛ pɔɔ—ka a ba e Maa yon, kyɛ ane a balan na nanj bɔn a yelmenɛ—² a yelmenɛ nanj be te enɛ kyɛ men na be te zie tegtegle zuir: ³ Nɔnde-teroo, nyonono, ne `maaron na be la te zie a yi a Saa Naanmen zie ane a Daɔna Yesu Kristo a Saa Bidɔɔ zie, a yelmenɛ ne nɔmmo pɔɔ. ⁴ N pɔɔ da pele la yaga ne la N nanj da nyɛ fo bibiiri mine ka ba kyene a yelmenɛ pɔɔ, a na la te nanj da de a nɔɔre a Saa nanj tere ko te. ⁵ Kyɛ pampana ɔa, n pɔgyuor, N sɔre fo la—ka a ba e a na N ɔmaa la nɔpaala kanj ko fo, kyɛ a e la a kanj na te nanj danj taa a piiluu sanj la—ka te nɔnɔ taa. ⁶ Na la nɔmmo: ka te kyene O nɔe zaa sobiri pɔɔ. Na la a nɔɔre: ka a na la ye nanj da wonj a piiluu sanj, ka ye kyene nɔmmo pɔɔ. ⁷ Bonso, belbelleba yaga yi yɔɔɔ la

a donɛɛ pɔɔ. Ba ba sage ka Yesu Kristo da wa la a enjanonj pɔɔ. A neɛ ɔa tɔ e la a belloo sobɔ ne a sobɔ na nanj are kyaare ne Kristo. ⁸ Kaara yɛmenne, ka a bo-ma na te nanj da nyɛ a yi te tomɔ pɔɔ ta bɔre, kyɛ ka te na nyɛ yɔɔre nanj ta. ⁹ Neɛ na zaa nanj ere nɔkonde eronj, kyɛ ba be a Kristo wuluu pɔɔ, ba taa Naanmen. A neɛ na nanj be a Kristo wuluu pɔɔ taa la a Saa lanj ne a Bidɔɔ. ¹⁰ Ka neɛ kanj zaa wa wa ye zie kyɛ ba wa ne a wuluu ɔa, ye ta de o a ye yiri pɔɔ beɛ tuori o. ¹¹ Bonso, a neɛ na nanj tuori o, lanj ne o la a o potuo tomɔ pɔɔ. ¹² N taa la yeɛ yaga ka N tɔɔ ɔmaa ko ye, kyɛ N ba bɔɔɔ ka N ɔmaa ne gan ane injk. Kyɛ N teere ka N na wa la ye zie a wa yeli yeɛ ko ye ye ninɛ sɔɔ, ka te popeelonj paale. ¹³ Fo yɔɔpuul-iraa bibiiri toɔle la ba puoruu. Amen.

3 GYON

1 A Nenjkpon, A ko n banonnaa Gayos, N nanj nɔn a yelmenje pɔɔ. 2 N puoro la ka fo yeɛ zaa na tɔɔ kyene velaa, kye ka fo tɔɔ taa en`maaronj menj, a senj le a fo see nanj kyene velaa. 3 N pɔɔ da peɛ la yaga a sanj na a yɔɔmine nanj da wa di dansee a kyaare ne a yelmenje nanj be a fo enj, ne le a fo nanj manj kyene a yelmenje pɔɔ. 4 N ba taa popeelonj zaa nanj ganj N nanj wonj ka n bibiiri kyene la yelmenje pɔɔ. 5 N banonnaa, fo taa la yelmenje milluu ne le fo nanj ere korɔ a yɔɔmine ne a saama. 6 Ba da di la fo nɔmmo dansee a puoru deme niɛe soɔ. Ka fo wa enj ba a ba sori pɔɔ, le a nanj senj Naanmen tuubu, fo na e la velaa, 7 bonzuij ba da yi yɔɔɔ la O yuori zuij a kye da ba de bon zaa a Tendaa deme zie. 8 A le pɔɔ, a senj la ka te tuori de bama taaba, ka te na tɔɔ waa tonton taaba a yelmenje tomɔ pɔɔ. 9 N nmaa ko la a puoru deme, kye Deoterɛfes nanj manj nɔn ka o e a wedere sobɔ a ba

pɔɔ, ba tuori te. 10 A le pɔɔ, ka Maa wa te wa, N na lee teere ye la a eronj na o nanj da ere, ne le o nanj manj yeli yellaama ane potuo yelbie kyaare ne te. Kye a ba e anja yonj la ka o pɔɔ peɛ ne. O menj ba tuori a yɔɔmine, kye menj manj pigi a balaɔ nanj boɔɔ ka ba tuori a yɔɔmine sori kye digre ba bara ka ba yi a puoru deme pɔɔ. 11 N banonnaa, ta tɔɔgle a bon na nanj e faa, kye tɔɔgle bonvelaa. A nee na nanj ere velaa yi la Naanmen zie, kye a nee nanj ere faa ba danj nye Naanmen. 12 Nobɔ zaa a lanj ne a yelmenje menje di la dansee velaa Demeteros yeɛ pɔɔ. Te menj di la a dansee nja tɔ, kye ka ye bɔn ka te danse-diu e la yelmenje. 13 N da taa la yeɛ yaga ka N nmaa ko fo, kye N ba boɔɔ ka N nmaa ko fo ne magdalee ne inj. 14 Kye N poteero boɔbo la ka a kon kɔɔre kye te na nye la taa, a yeli yeɛ ko taaba. `Maaronj be fo zie. Te bamine toɔle la ba puoruu. Puori a bamine ne ba yoe.

GYUD

1 Gyud, a Yesu Kristo gbaṅgbaa, naṅ e Gyems ƴɔɔ, A ko balan̄ a Saa Naan̄men naṅ iri bin̄, balan̄ O naṅ are gu a Yesu Kristo poɔ kye boole: ² Ny-onono, maaron̄, ne naɔmmo be ye zie yaga le. ³ N bamine N naṅ naṅ, ne le a naṅ da e nimizee ko ma ka N ḡmaa ko ye a faabo te naṅ lan̄ yele, a da fere ma la a n teeron̄ poɔ ka N ḡmaa a doṛe eṅ ye ka ye moɔɔ a sagdeu zuin̄, a sagdeu na Naan̄men naṅ da iri de dayenaa a ko a N̄mendeme. ⁴ Bonso, nensaala mine da soḡle sare kpe la ye poɔ, balan̄ ba naṅ da ḡmaa bin̄ ko saṅnaa a yi a koron̄ saṅ. Ba e la nobo naṅ ba zoro Naan̄men, naṅ maṅ de a te Naan̄men naṅndeteroo a e ka o lee waa edegre, kye zagra a Kpon̄ Zaa Sobɔ Naan̄men yon̄ ane te Daṅna Yesu Kristo. ⁵ Ane le ye naṅ boṅ ama zaa, N boɔɔ la ka N teere ye ka, a Daṅna naṅ da faa a nobo a yi Egypte poɔ puorin̄ la, ka O da saṅ balan̄ naṅ ba sage ne O bare. ⁶ Kye a malkere naṅ da ba are ba aroo zie kye bare bamenne kpebo zie, O are gu ba la a eṅ ba a banzo naṅ kon boṅ ḡmaa poɔ, ka ba meṅ be zilige poɔ a te gu a bebikpon̄ sere diu. ⁷ A le meṅ poɔ, Sodom ne Gomora deme, ane ba tenne taaba naṅ peele ba, da de la bamenne ko peḗpeḗ tomɔ ane eṅgan boɔbo faare. Ba waa la mannewuluu ne le balan̄ taaba naṅ nyere faalon̄ lee-ƴɔɔre a vūū naṅ ba taa baaro poɔ. ⁸ A le poɔ, a zanzanneba bama meṅ dege la ba eṅgama, kye ba eṅne daṅneba zaa, a yeli yelbifaare kyaare ne balan̄ naṅ taa eṅno. ⁹ Kye Mekael, a malke kpon̄, o naṅ da ḡmeere naɔkpeene ne a devel a Moses eṅgan eṅe, da ba taa pera ka o di o sere ne yelbifaare kye yeli, “Ka a Daṅna nyare fo zu!” ¹⁰ Kye a nobo bama maṅ yeli yelfaare kyaare ne a bon na zaa pare ba naṅ ba boṅ; kye a bon na ba naṅ boṅ naṅ yi a bamenne eṅganon̄ poɔ, a na wedonne naṅ ba boṅ yer— a boma ana poɔ la, ka ba saṅ bamenne. ¹¹ Yele nyoge ba la! Bonso, ba da kyene la a Kaen sobiri poɔ, a zo tu a Bal-aam yeltulimo puorin̄ a ƴɔɔre zuin̄. Ba meṅ boṅ we la a Kora barewonnun̄ poɔ. ¹² A nobo bama e la zisaṅnaa a ye naɔmmo tigri zaa zie, a saṅ na ba naṅ maṅ dire ne ye

kye kaara bamenne boɔbo yon̄ ka dambēē kyebe. Ba waa la na zanzuuri naṅ ba taa saa ka sere daara yoɔɔ ne; a na a see saṅ teere naṅ ba taa naɔɔ, naṅ kpi boyi kye ka a nyaga voɔ iri. ¹³ Ba waa la na maṅkoḗ naṅ doɔɔ, a fuuro ne bamenne vi; ba waa la na ḡmarbie naṅ maṅ yoɔɔ. Bana zie la ka ba bin̄ a zilige tegtegle. ¹⁴ Enok, a ayopōi sobɔ a yi Adam puorin̄, meṅ da kanne la a nobo bama daṅ-nyaabo kannoo kye yeli: “Kyelle, a Daṅna waara la ne O nensonne turtur, ¹⁵ ka O di nobo zaa sere kye di sere saṅnaa ko balan̄ na zaa naṅ be ba poɔ naṅ ba zoro Naan̄men. A ba N̄men-ba-zo eron̄ zaa ba naṅ da e a ba N̄men-ba-zoobu poɔ, ane a ba zukuoni yelbie a N̄men-ba-zo yelbebe deme bama naṅ da yeli kyaare ne O zuin̄ la ka ba na nye sere diu saṅnaa.” ¹⁶ A nobo bama waa la boole yele deme ne zunyarō deme, naṅ maṅ kyene a bamenne boɔbo faare sobiri poɔ; ba maṅ yeli la poɔo yelbie, kye meṅ taa naɔkã nobo zie ka ba doḗ nye boṅ ba zie. ¹⁷ Kye yenee, n bamine N naṅ naṅ, ye lee teere a yelbie a te Daṅna Yesu Kristo potuuribo naṅ daṅ yeli, ¹⁸ ne le ba naṅ da yeli ko ye, “A baaroo saṅ, elaareba na be la be naṅ na maṅ kyene seṅ ba N̄men-ba-zo boɔbo faare.” ¹⁹ Bama la a balan̄ naṅ maṅ wa ne welo a ye poɔ a maṅ tu a eṅganon̄ yele kye ba taa a See. ²⁰ Kye yenee, n bamine N naṅ naṅ, ye meere yemene duoro a ye sagdeu kyerete zaa eṅe, a puoro a Sekyerete poɔ. ²¹ Ye taa yemene velaa a Naan̄men naɔmmo poɔ a kaara kye gu a te Daṅna Yesu Kristo nyonono naṅ na wa ne nyovore naṅ kon boṅ baare. ²² Ye taa nyonono ko ba mine naṅ bonno; ²³ kye ba mine, ye faa ba ne dambēē a tagra ba ka ba yi a vūū poɔ—a pãã seron̄ kyiiri a bon-suuraa zaa naṅ dege ne a eṅganon̄. ²⁴ A ko a Neē na naṅ doḗ e ka ye ba ḡme gbe le kye doḗ eṅ ye a O eṅno zie niṅe soɔ, ka saṅnaa zaa meṅ kyebe, ne popeelon̄ yaga— ²⁵ a ko te Faara Naan̄men yon̄ naṅ taa yer, O zie la ka eṅno, ne gandaalon̄, ne kpēã zaa, ne fan̄a be pampana ḡa ane tegtegle! Amen.

SÄÄBO

1 A Yesu Kristo sääbo, Naanmen nanj ko O ka O wuli O gbanjbaare a yeŋe nanj kon kɔre kyɛ wa. O da toŋ la O malke ka o manne a sääbo yeŋe ko O gbanjbaa Gyɔn, ² onɔ nanj di a Naanmen yelbiri dansee ane a Yesu Kristo dansee ane yeŋe na zaa o nanj da nyɛ. ³ Maaloo be la a onɔ sobɔ nanj manj kanne ane balan nanj manj wonj a danjnyaabo ŋa yelbie kyɛ manj gu a yeŋe na zaa ba nanj da ŋmaa binj a poɔ, bonso, a saŋ tara la. ⁴ Gyɔn, A ko a puoru deme nanj be ziiri ayopɔi a Asia poɔ: Nɔndeteroo ne `maaronj be ye zie, a yi a Onɔ sobɔ nanj bebe, ane a Onɔ sobɔ nanj da bebe, ane a Onɔ sobɔ nanj na wa, ane a seere ayopɔi nanj be O naalonj dakogo niŋe soɔ, ⁵ a yi a Yesu Kristo, a Nee na nanj e a dansee sobɔ nanj taa delloo, ne a dandɔgra Sobɔ nanj yi a kũ zie, ne a tendaa namine zaa Kaakaara. A Nee na nanj nɔnɔ te, a pɛge te yelbebe bare ne Omerŋe zẽẽ, ⁶ a maale te ka te waa namine ane puoru nenjkonni ko O Naanmen ne a O Saa, Onɔ zie la ka enjono ne fanj be tegtegle! Amen. ⁷ Kyelle, O waara la ne zanzuuri, ka nimiri zaa na nyɛ O, menj gba, balan nanj da kyɔge O; ka a tendaa bale zaa na kono ne kpelle a O zuiŋ. Le la ka a na waa! Amen. ⁸ "Maa la a Alfa ne a Omega," a Danjna la yeli, "a Onɔ sobɔ nanj bebe, ane a Onɔ sobɔ nanj da bebe, ane a Onɔ sobɔ nanj na wa, a Fanj Zaa Danjna." ⁹ Maa Gyɔn, nanj e ye yɔn ane ye tutaa tasobɔ a Yesu Kristo yelferaa, naalonj, ane kannyiri poɔ, da be la tenj kanj a mane nanj gyilli o zaa, ba nanj boɔɔ ka Patmos, a Naanmen yelbiri ne a Yesu Kristo danse-diu zuiŋ. ¹⁰ N da poɔ la a See poɔ a Danjna bebiri na daare, a da wonj kɔkɔkɔŋ kanj n puorinj nanj koŋ a na eele konni, ¹¹ nanj yeli: "Le fo nanj nyɛ, ŋmaa enj gane poɔ a toɔle ko a puoru deme nanj be ziiri ayopɔi a Asia poɔ: a ko Efesos, Semorna, Pergamos, Toatera, Sardes, Feladelfea, ane Laodesea." ¹² Le la ka N lee kaa a zie na a kɔkre nanj da yeli yeŋe ne ma nanj be, kyɛ N nanj lee ka N nyɛ salema daare ayopɔi nanj e kaneane dɔgloo ziiri. ¹³ Ka Nee kanj da be a kaneane dɔgloo ziiri kpakyaga, a waa na nensaala bidɔɔ. O da su la bonsuuri ka a sigi vuuro O gbɛɛ pulinj, kyɛ villi O nyaa ne salema kpagre. ¹⁴ Ka O zu ne a zukɔlonj zaa da waa pelaa na pekɔlonj, a pele te senj saakubo; kyɛ ka O nimie waa a na vũ zeŋe. ¹⁵ Ka O gbɛɛ menj da waa na kurzeɛ ba nanj maale enj vũ poɔ, ka O kɔkre menj da yire senj a gɔmɔ nanj yi a kɔɔ nanj vuuro yaga zie. ¹⁶ O nudoronj enj, ŋmarbie ayopɔi da be la be, ka

zɔkre soɔ nanj da dire o lobo ayi menj da yi O noore poɔ; kyɛ ka O niŋe menj da nyegre a na a ŋmenaana nanj puri ne o fanj zaa. ¹⁷ N nanj da nyɛ O, ka N le O gbɛɛ pulinj a na neɛ nanj kpi. Kyɛ O da de la O nudoronj dɔgle ma, a yeli: "Ta zoro dambẽẽ. Maa la a Danwẽẽ Sobɔ ne a Baara Sobɔ. ¹⁸ Maa la a Nee nanj voorɔ, kyɛ da kpi; kyɛ kyelle, N na voorɔ la tegtegle. Amen. Kyɛ N taa la a kũ ne a kuuni zie saafebie. ¹⁹ "Ŋmaa a yeŋe na zaa fo nanj nyɛ, ane ana zaa nanj bebe, ane ana zaa nanj na wa e a ama puorinj. ²⁰ A yelsɔglaa fo nanj nyɛ a ŋmarbie ayopɔi poɔ nanj da be N nu poɔ ane a kaneane salema dɔgloo ziiri ayopɔi poɔ la aŋa: A ŋmarbie ayopɔi e la a puoru deme malkere, a puoru deme nanj be ziiri ayopɔi, ka a kaneane dɔgloo ziiri ayopɔi menj e a puoru deme nanj be ziiri ayopɔi.

2 "Ŋmaa ko a Efesos puoru deme malke: A yeŋe ama ka a Nee na sobɔ nanj nyɔge a ŋmarbie ayopɔi taa O nudoronj poɔ la yeli, a neɛ na nanj kyene a salema daare ayopɔi nanj e a kaneane dɔgloo ziiri kpakyaga: ² N nyɛ la fo tomɔ, ne a fo moɔbo, ne fo kannyiri, ne le fo nanj kon tɔɔ sage de balan nanj ere efaare. N nyɛ la le fo nanj da gyenne balan nanj yeli ka ba waa la potuuribo kyɛ ba waa, kyɛ ka fo nyɛ ka ba waa ziri-ŋmaaraba. ³ N nyɛ la le fo nanj are kpẽã a taa kannyiri a N yuori zuiŋ kyɛ ba bale. ⁴ Ne a le zaa, N taa la yeŋe kanj ne fo: Fo bare la a fo nɔmmo danwẽẽ sobɔ. ⁵ A le zuiŋ, teere velaa ne a be na fo nanj da yi le. Lee fo teeronj kyɛ ere a fo danwẽẽ eronj. Ka le naane, N na wa la fo zie wiẽũ le, a wa wuo a fo kanea dɔgloo zie a yi o aroo zie, ka fɔɔ ba lee fo teeronj. ⁶ Kyɛ ŋaa la ka fo taa: Fo kyiire la a Nekolaeton deme eronj, a na N menj nanj kyiire ba. ⁷ A neɛ na nanj taa toori, venj ka o wonj a bona a See nanj yeŋe korɔ a puoru deme. A neɛ na nanj manj toɔna a zaa, N na de la a nyɔvore tewɔmɔ ko o ka o di, a tee nanj be a Naanmen tennɔɔ kpakyaga. ⁸ "Ŋmaa ko a Semorna puoru deme malke: A yeŋe ama ka a Danwẽẽ Sobɔ ne a Baara Sobɔ nanj da kpi kyɛ lee voorɔ la yeli: ⁹ N nyɛ la fo tomɔ, ne fo yelfere, ane fo nanj zaa, (kyɛ fo e la bondanjan). N menj nyɛ la balan nanj yeli yelbifaare, balan nanj yeli ka ba e la Gyudeme, kyɛ ba e Gyudeme, kyɛ e a Setaana senagɔg. ¹⁰ Ta zoro dambẽẽ a woore na zaa fo nanj na nyɛ poɔ. Kyelle, a na serenjan wa la ka a devel na loɔ ye mine enj pigu die poɔ ka ba na tɔɔ gyenne ye, ka ye na nyɛ dɔgronj bebie pie. Taa sagdeu te ta a fo kũ daare, kyɛ N na ko fo la a

nyovore wedere zupile. ¹¹ A nee na nanj taa toori, venj ka o wonj a bon na a See nanj yele korɔ a puoru deme. A nee na nanj manj toɔna a zaa kon nye baalonj zaa a yi a kũũ boyi puorinj. ¹² "Nmaa ko a Pergamɔs puoru deme malke: A yeɛ ama ka a Nee nanj taa a zɔɔre soɔ nanj dire o lobo ayi la yeli: ¹³ N nye la fo tomɔ ne a zie na fo nanj kpeere, a be la Setaana naalonj dakogo manj be. N nye la le fo nanj nyɔge N yuori ne kpěã zaa kye ba kyiire fo sagdeu N zie a bebie na poɔ ba nanj da ko Antipas, a N yelmenje danse-diu sobɔ nanj da be a ye poɔ—a zie na Setaana nanj kpeere. ¹⁴ Kye N taa la yeɛ belanj kyaare ne fo: Fo taa la nobɔ a ye poɔ nanj nyɔge Balaam wuluu, onɔ nanj da wuli Balak ka o enj beraa a Israel bibiiri sori poɔ ka ba njme gbɛɛ le kye di bɔɔre bondirii ba nanj da de ko tebe, kye lee tonj pěpě tomɔ. ¹⁵ A le menj poɔ, fo taa la nobɔ mine a ye poɔ nanj nyɔge a Nekolaeton deme wuluu. ¹⁶ Lee fo teeronj. Ka le naane, N na wa la fo zie wiẽũ le, a zɔɔ kyaare ne ba ne a N noɔre zɔɔre soɔ. ¹⁷ A nee na nanj taa toori, venj ka o wonj a bon na a See nanj yele korɔ a puoru deme. A nee na nanj manj toɔna, N na de la manna sɔgle mine ko o ka o ɔɔ. N menj na ko o la kusipela. A kusipela nj zu, ba na njmaa la yopaala kanj na nee zaa nanj ba bɔnj, ka onɔ nanj na wa de o naane. ¹⁸ "Nmaa ko a Toatera puoru deme malke: A yeɛ ama ka a Naanmen Bidɔɔ la yeli, Onɔ nanj taa nimie a na vũũ zeɛɛ, ane gbɛɛ nanj waa na kurzee velaa: ¹⁹ N nye la fo tomɔ, ne noɔmo, ne sagdeu, ne sommo, ane fo kannyiri. Kye a fo tomɔ yele poɔ, N nye la ka a baaro deme ganj a piilu deme. ²⁰ Ne a le zaa, N taa la yeɛ mine kyaare ne fo: Fo da venj la ka a pɔɔɔ na, Gyezabel, nanj boɔle omenje Nmen-noɔr sobɔ, ka o wa wuli kye belle N gbanjbaare ka ba tonj pěpě tomɔ kye di bɔɔre bondirii ba nanj da de ko tebe. ²¹ N da ko o la sanj ka o tɔɔ lee o teeronj kyaare ne o pěpě tomɔ, kye o ba boɔɔ ka o lee o teeronj. ²² Kyelle, N na de o la ɔɔɔ gado zu, lanj ne balanj nanj tonj pěpě tomɔ ne o ka ba nye dɔɔronj yaga, ka bana ba wa lee ba eronj teeronj. ²³ N na ko la o bibiiri ne kũũ, ka a puoru deme zaa na bɔnj ka Maa la a nee nanj peere a poteeronj ne sukyie. N na ko la ye kanj zaa a bon na nanj senj a ye tomɔ. ²⁴ Kye N yeli ko ye la a lanj ne a kyelle nanj be Toatera poɔ, yenee nanj ba nyɔge a wuluu nj, nanj ba bɔnj a bon na ba nanj boɔle Setaana yeltegronj (N kon lee enj tuo zaa ye zu): ²⁵ Ye nyɔge taa a bon na ye nanj taa kye gu ka N wa. ²⁶ A nee na nanj manj toɔna, a tonɔ N tomɔ te ta a baaroo sanj, N na de la fanj ko o ka a ganj a tendaa deme zaa— ²⁷ 'O na kyeene ba la ne kuri dagolo; o na njmere ba la boore boore na yɔmeere yoe'— a senj le N nanj da nye N Saa zie. ²⁸ N menj na ko o la a beguo njmarbiri. ²⁹ A nee na nanj taa toori, venj ka o wonj a bon na a See nanj yele korɔ a puoru deme.

3 "Nmaa ko a Sardes puoru deme malke: A yeɛ ama ka a Nee na nanj taa a Naanmen Seere ay-opõ ane a njmarbie ayopõ la yeli: N nye la fo tomɔ, ka

fo taa la yuori ane fo nanj voorɔ, kye fo kpi la. ² Kaara velaa, kye gu a boma nanj kyere kye boɔra ka a kpi, bonso, N ba nye fo tomɔ ka a nanj ta a tao zie N Naanmen ninje soɔ. ³ Teere velaa, a le poɔ, le fo nanj da de kye wonj. Nyɔge o taa kye lee fo teeronj. Le poɔ, ka fõõ ba kaara velaa, N na wa la a na nannyyige kye fo kon bɔnj a gogo na poɔ N nanj na wa fo zie. ⁴ Kye _____ fo taa la yoe mine Sardes poɔ nanj ba dege ba bonsuuri. Ba na lanj la kyenj ne Ma, a su bompeelee, bonso, ba senj la ne a le. ⁵ A nee na nanj manj toɔna, onɔ la na su a bompeelee. N kon bɔnj molle iri o yuori bare a nyovore gan poɔ, kye N na manj sage de la o yuori a N Saa ane O malkere ninje soɔ. ⁶ A nee na nanj taa toori, venj ka o wonj a bon na a See nanj yele korɔ a puoru deme. ⁷ "Nmaa ko a Feladelfea puoru deme malke: A yeɛ ama ka a Nee na nanj taa kyeretelunj, a Nee na nanj taa yelmenje, a Nee na nanj taa a David saafebir, a Nee na nanj yuo ka nee zaa kon pɔge, a Nee na nanj pɔge ka nee zaa kon yuo, la yeli: ⁸ N nye la fo tomɔ. Kyelle, N yuo la dendɔre a fo ninje soɔ, nee zaa nanj kon bɔnj pɔge, bonso, fo taa la fanj belanj le, a kye taa N yelbiri velaa, kye da ba zagre N yuori. ⁹ Kyelle, N na e la a balanj nanj be a Setaana senagɔg poɔ, nanj yeli ka ba e la Gyudeme kye ba e, kye manj njmaara zirii—kyelle, N na e la ka ba wa puori fo gbɛɛ pulinj, kye e ka ba bɔnj ka N nɔnj fo la. ¹⁰ Fo nanj da taa N kannyiri yelbiri velaa, N menj na taa fo la velaa ka fo ta kpe a gyenno gogo na poɔ nanj na wa a tendaa zaa poɔ, nanj na gyenne balanj zaa nanj be a tenje zu. ¹¹ N waara la wiẽũ le. Nyɔge taa a bon na fo nanj taa ka nee zaa ta wa de fo wedere zupile. ¹² A nee na nanj manj toɔna, N na e la ka o waa luuri kanj a N Naanmen die poɔ, kye o kon bɔnj lee yi zaa. N na njmaa la N Naanmen yuori o enje, ane N Naanmen tenje yuori, ka Gyerosalem paala, nanj yire Naanmen zie ne a tenvelaa a sigre waara; N menj na njmaa la N yopaala o enje. ¹³ A nee na nanj taa toori, venj ka o wonj a bon na a See nanj yele korɔ a puoru deme. ¹⁴ "Nmaa ko a Laodesea puoru deme malke: A yeɛ ama ka a Amen, a dansee sobɔ nanj taa delloo ne yelmenje, a Naanmen bommaale piilu sobɔ, la yeli: ¹⁵ N nye la fo tomɔ, ka fo ba e `maaronj bee tolonj. N serenj boɔɔ la ka fo e `maaronj bee tolonj. ¹⁶ Le pãã, a fo nanj faa waa a njaa, a ba waa `maaronj bee tolonj, N na poore fo la bare N noɔre poɔ. ¹⁷ Fo manj yeli la, 'N waa la bondanja kye taa boma yaga, a ba la boɔɔ bon zaa.' Kye fo ba bɔnj ka fo be la yeltuo poɔ, a zage fo zaa, kye lee waa nanj sobɔ, zɔnj, ane enjpoli sobɔ. ¹⁸ A le zuij, N yeli fo la ka a na waa la velaa ka fo da salema ba nanj da enj vũũ poɔ N zie, ka fo na tɔɔ waa bondanjanj kye taa bompeelee fo nanj na tɔɔ su pɔge a fomenje ka fo enjpoli vi ta sãã; kye de kãã sɔ ne fo nimie ka fo tɔɔ nyere. ¹⁹ Balanj zaa N nanj nɔnj, N nyare la ba zu kye wuli ba ne dɔɔronj. A le zuij, taa nimizee a lee fo teeronj. ²⁰ Kyelle, N are la a dendɔre enje kye njmeere.

Neē na zaa naŋ woŋ N kɔkre kyē yuo a dendɔre, N na wa kpē la kyē di ne o, ka o meŋ di ne Ma. ²¹ A neē na naŋ maŋ toɔna, N na e la ka o laŋ zeŋ ne Ma a N naaloŋ dakogo zu, a na le N naŋ da tōɔ a da zeŋ ne N Saa a O naaloŋ dakogo zu. ²² A neē na naŋ taa toori, veŋ ka o woŋ a bon na a Seē naŋ yele korɔ a puoru deme.”

4 Kyelle ama puorin la, ka N nye dendɔre kaŋ naŋ yuo a tenvelaa poɔ. Ka a kɔkre danwēē sobɔ N naŋ woŋ da yeli ko ma la, a na eele kaŋ, a yele, “Do wa kyē ka N wa wuli fo a bon na naŋ da naa e ama puorin.” ² A pare na poɔ, N da be la a Seē eŋe, ka N da nye naaloŋ dakogo kaŋ ba naŋ da biŋ a tenvelaa poɔ, ka neē kaŋ da zeŋ o zu. ³ Kyē a neē na naŋ da zeŋ da sãã la a na gyasper ane sardeen kusibie, ka sagongonaa da gyilli villi pɔge a naaloŋ dakogo zie zaa, a waa na emeraldē kuuri. ⁴ Gyilli goore a naaloŋ dakogo zie, ka napare dakogri lezere ane anaare bebe, kyē N da nye la nemberē lezere ane anaare ka ba zeŋ a dakogri ama zu. Ba da su la bonsupeele a vɔgle salema wederebe zupilii ba zuri eŋe. ⁵ Ka nyegroo ne tannoo ne kɔkre da yire a naaloŋ dakogo zie, ka kaneane ayopōi meŋ da nyege vūū dire a naaloŋ dakogo niŋe soɔ. Ana la a Naanmen seere ayopōi. ⁶ Ka mane kaŋ naŋ e kyaane kyē waa na kōɔ kpɔɔ meŋ da be a naaloŋ dakogo niŋe soɔ. A zie na naŋ gyilli villi a naaloŋ dakogo kpakyaga poɔ la, ka donvobɔ anaare da bebe naŋ da pɔge ne nimie a niŋe ane a puori zaa. ⁷ A dandan donvoora da waa la a na gbeŋ, ka a ayi sobɔ waa na naadalee, ka a ata sobɔ niŋe waa a na nensaala niŋe, kyē ka a anaare sobɔ da waa a na selagra. ⁸ Ka a donvobɔ anaare ama kaŋ zaa da taa pegre ayoɔbo, ka a zaa meŋ da taa nimie gyilli a lobo zaa. Ka a da ba penne nmenaa ane tensɔre zaa a maŋ yele: “Kyerete, kyere, kyere la a Faŋ Zaa Danŋa Naanmen, Onɔ naŋ da bebe, Onɔ naŋ bebe kyē na kyãã wa.” ⁹ A saŋ na zaa a donvobɔ ana naŋ maŋ tere eŋno ne gyermē ne bareka puoruu ko a Onɔ sobɔ naŋ zeŋ a naaloŋ dakogo zu, Onɔ naŋ voorɔ tegtegle, ¹⁰ ka a nemberē lezere ne anaare le a Onɔ naŋ zeŋ a naaloŋ dakogo zu niŋe soɔ a puoro Onɔ naŋ voorɔ tegtegle, a de ba wederebe zupilii la a naaloŋ dakogo zie, a yele: ¹¹ “Fōɔ la seŋ, te Danŋa Naanmen, ka Fo nye eŋno, gyermē, ne faŋa, bonso, Fōɔ la iri boma zaa, ka a yi Fo boɔbo la ka a bebe la kyē ka Fo iri a meŋ.”

5 Kyē ka a Onɔ naŋ zeŋ a naaloŋ dakogo zu, O nudoroŋ poɔ la ka N da nye ganvaare kaŋ, ba naŋ da nmaa o poɔ ne o puorin zaa, ka a pɔge ne maroo ziiri ayopōi. ² Ka N nye malkekpēã kaŋ ka o da soore ne kɔkɔkpoŋ: “Aŋ la seŋ ka o yuo a ganvaare ŋa kyē `lage o maroo ziiri?” ³ Kyē neē kyebe a tenvelaa poɔ, bee a teŋe zu, bee a teŋe pare, naŋ na tōɔ yuo a ganvaare bee pigri kaa o poɔ. ⁴ Ka N da koŋ yaga, bonso, ba da ba nye neē zaa naŋ seŋ ka o yuo a ganvaare bee tōɔ pi-

gri kaa o poɔ. ⁵ Ka a nemberē kaŋ yeli ko ma, “Ta kono. Kyelle, a Gyuda bale Gbeŋ, a David Nyagre, tōɔ la. Onɔ la na tōɔ yuo a ganvaare a `lage o maroo ziiri ayopōi.” ⁶ Ka N da nye Pelee naŋ waa na kaŋ ba naŋ da ko, ka O are a zie naŋ gyilli a naaloŋ dakogo ne a donvobɔ anaare ne a nemberē kpakyaga. O da taa la eele ayopōi ane nimie ayopōi. Ana la e a Naanmen seere ayopōi na O naŋ toŋ ko a teŋe zu zaa. ⁷ Ka O da wa de a ganvaare a yi a Onɔ sobɔ naŋ da zeŋ a naaloŋ dakogo nudoroŋ eŋe. ⁸ A saŋ na O naŋ da wa de a ganvaare, a donvobɔ anaare a laŋ ne a nemberē lezere ne anaare da le la a Pelee niŋe soɔ. Ba kaŋ zaa da taa la korengyo ne salema lalii naŋ paale ne bonnyuuri, naŋ e a Njendeme puoruu. ⁹ Kyē ba da yiele la yelun paala a yele: “Fōɔ seŋ ka Fo de a ganvaare a `lage o maroo ziiri, bonso, ba da ko Fo la, kyē ka Fo da ba la ne Fo zēē ko Naanmen a yi bale, kɔkre, nobɔ, ne tendaa deme zaa poɔ. ¹⁰ Kyē Fo da e la ka ba waa namine ne puoru neŋkponni ko te Naanmen, kyē ba na di la naaloŋ a teŋe zu.” ¹¹ Kyē N da kaa la kyē woŋ malkere yaga naŋ gyilli a naaloŋ dakogo, a be na a donvobɔ ne a nemberē meŋ naŋ be, kɔkre. Ba zaa laŋ taa da ta la turi pie ziiri turi pie, ne turtur yaga. ¹² Ka ba da yeli ne kɔkɔkpoŋ a yele: “A Pelee ba naŋ da ko seŋ la ka O nye faŋa ne bonveele ne yeŋ ne kpēã ne gyermē ne eŋno ane pugibu!” ¹³ Ka N da woŋ bon-iri zaa naŋ be a tenvelaa poɔ ne a teŋe zu ne a teŋe pare, ane a mane zu laŋ ne ama zaa naŋ be o poɔ, ka ba yele: “Pugibu, ne gyermē, ne eŋno, ne kpēã zaa be a Onɔ naŋ zeŋ a naaloŋ dakogo zu ane a Pelee zie tegtegle! Amen.” ¹⁴ Ka a donvobɔ anaare da yeli, “Amen,” ka a nemberē meŋ da le vɔgle a puori O.

6 Ka N da nye ka a Pelee da wa yuo a maro ayopōi na kaŋ, ka N meŋ woŋ a donvobɔ anaare na kaŋ ka o yeli ne kɔkɔkpoŋ naŋ seŋ saatannoo, “Wa nye!” ² Kyelle, N nye la wirpela kaŋ, ka a neē na naŋ zɔm o, ka O taa tamo. Ba meŋ da ko o la wedere zupile, ka o da yi gaa a na neē naŋ tōɔ zɔɔ di nobɔ zaa a te nye toɔmo. ³ O naŋ da wa yuo a maro ayi sobɔ, N da woŋ la a donvobɔ ayi sobɔ ka o yeli, “Wa nye!” ⁴ Ka a wiri kaŋ naŋ waa zee da wa yi, ka ba ko a neē na naŋ zɔm o faŋ ka o tōɔ de `maaroŋ a yi a teŋe zu kyē ka a teŋe zu deme da naa ko taaba; ba meŋ da ko o la zɔkre soɔ kpoŋ kaŋ. ⁵ O naŋ da wa yuo a maro ata sobɔ, N da woŋ la a donvobɔ ata sobɔ ka o yeli, “Wa nye!” Kyelle, N nye la wirɔgla kaŋ, ka a neē na naŋ zɔm o, ka o taa bontegroŋ bommana kaŋ naŋ taa lobo ayi o nu poɔ. ⁶ Ka N da woŋ kɔkre kaŋ a donvobɔ anaare na poɔ naŋ yeli, “Denari yeni na tōɔ da la mɔbie laa yeni, ka denari yeni na tōɔ da la barle laar ata meŋ, kyē ta saŋ a kãã ne a tewɔmɔ dãã!” ⁷ O naŋ da wa yuo a maro anaare sobɔ, N da woŋ la a donvobɔ anaare sobɔ ka o yeli, “Wa nye!” ⁸ Kyelle, N nye la wiri kaŋ naŋ zɔɔ a na mɔ`maar, ka a neē na naŋ zɔm o, ka o yuori di Kūū, kyē ka a Kuuni Zie

deme meŋ da tuuro o. Ba da ko ba la faŋ, a teŋe zu zi-iri anaare zie, ka ba ko a nobɔ ne zɔɔre soɔ, ne kɔŋ, ne kũũ, laŋ ne a teŋe zu wɛdonne. ⁹ O naŋ da yuo a maro anuu sobɔ, ka N da nye a altar puliŋ balan ba naŋ da ko, a Naanmen yelbiri ane a danseelon ba naŋ da di zuin, seere. ¹⁰ Ka ba da ŋme kpelle ne kɔkɔkpon a yeli, “A na kɔɔre la seŋ wolɔ, oo Daŋna, a kyerete ne yelmeŋe sobɔ, ka Fo na de a balan naŋ kpeere a teŋe zu ka ba saŋ la kye lee tere a faalon yɔɔre ko ba a te zɛɛ zuin?” ¹¹ Ka ba da de kparpeel wogri ko ba kaŋ zaa, kye pãã da yeli ko ba ka ba penne fɛɛ kye gu ka ba gbanjbaa taaba ane ba yɔɔmine ba naŋ na ko, ka ba noɔre do ta. ¹² O naŋ da yuo a maro ayɔɔbo sobɔ, N nye la daadaa, ka a teŋe da ŋmere ne la dɔɔne yaga, ka a ŋmenaa meŋ da soɔ a na bokɔlon boɔra, kye ka a kyũũ waa zee a na zɛɛ. ¹³ Ka a sazu ŋmarbie le a teŋe zu, a na kaŋkaŋ tee naŋ maŋ suori o wɔmɔ o naŋ wa daara seseɛ kpon naŋ fu zuin. ¹⁴ Ka a sazu da yi gaa a na ganvaare ba naŋ da billi, ka a tanne ane a tenne na zaa a mane naŋ gyilli, meŋ da sere yi a aroo ziiri. ¹⁵ Kye ka a teŋe zu namine, ne a neŋkponni, ne a bondaŋneba, ne a sogyare turtur kaareba, ne a neŋkpeene, ne a gbanjbaare zaa, ne a nenweere zaa da soɔgle bamenne a tanne bogri ne pie puliŋ. ¹⁶ Ka ba yeli ko a tanne ne a pie, “Le pɔge te, a Onɔ naŋ zeŋ a naa dakogo zu niŋe soɔ ane a Pelee suuri zie ! ¹⁷ Bonso, O suuri bebikpon ta la, kye ka aŋ la na tɔɔ are?”

7 A yi a ama zaa puorin la ka N da nye malkere anaare ka ba are a teŋe zu koŋkobo ziiri anaare. Ba da nyɔge la a teŋe zu sesere anaare taa ka a kon tɔɔ fuuro a teŋe zu, bee a mane, bee a teere zaa zie. ² Ka N nye malke yuo kaŋ ka o yire a sapare duoro a taa a Naanmen voora `lego. Ka o da ŋme kpelle ne kɔkɔkpon ko a malkere anaare na ba naŋ da de a faŋ ko, ka ba wa dɔgre a teŋe ne a mane, <sup>3</sup> a yeli, “Ta dɔgre a teŋe, a mane, bee a teere, kye gu ka te wa eŋ a te Naanmen gbanjbaare `legro a ba gberi eŋne.” ⁴ Kye ka N won ka a balan na zaa ba naŋ da eŋ `lego, ka ba noɔre waa turi kɔɔ ne lezaayi ne banaare, a yi a Israel bibiiri balbale zaa poɔ. <sup>5</sup> A yi a Gyuda bale poɔ la ka nobɔ turi pie ne bayi da taa a `lego, ka a Ruben bale poɔ ka nobɔ turi pie ne bayi, ka a Gad bale poɔ ka nobɔ turi pie ne bayi, ⁶ ka a Aser bale poɔ ka nobɔ turi pie ne bayi, ka a Naftale bale poɔ ka nobɔ turi pie ne bayi, ⁷ ka a Simeon bale poɔ ka nobɔ turi pie ne bayi, ka a Leve bale poɔ ka nobɔ turi pie ne bayi, ka a Esakar bale poɔ ka nobɔ turi pie ne bayi, ⁸ ka a Zebolon bale poɔ ka nobɔ turi pie ne bayi, ka a Gyosef bale poɔ ka nobɔ turi pie ne bayi, ka a Ben-gyamen bale poɔ ka nobɔ turi pie ne bayi. ⁹ A ŋaa puorin la ka N nye ka nobɔ yaga are, nee zaa naŋ kon boŋ soɔre, a yi tendaare, balbale, nobɔ, ne kɔkɔe zaa poɔ, ka ba are a naalon dakogo ne a Pelee niŋe soɔ. Ba da su la kparpeel wogri kye taa kpaakpa vaare ba nu-

uri poɔ. ¹⁰ Ka ba da ŋmeere kpelle ne kɔkɔkpon a yeli: “Te Naanmen so la a faabo, Onɔ naŋ zeŋ a naalon dakogo zu, kye a Pelee meŋ so.” ¹¹ Ka a malkere zaa da ŋmaa gyilli a naalon dakogo, ne a nembere, ne a donvobɔ anaare zie. Ba da wɔgle la muru a naalon dakogo niŋe soɔ a puori Naanmen, ¹² kye yeli: “Amen! Pugibu ane eŋno ane yeŋ ane bareka puoruu ane gyermɛ ane faŋa ane kpɛã zaa be te Naanmen zie tegtegle. Amen!” ¹³ Ka nembere kaŋ da soore ma, “Aŋ la a bama naŋ su a kparpeel wogri. Yeŋ ka ba yi?” ¹⁴ Ka N lee yeli ko o, “Neŋkpon, fɔɔ la boŋ.” Ka o yeli ko ma, “Bama la yi a dɔgron kpon poɔ, ka ba pege ba kpare wogri ka a yi furu tutu a Pelee zɛɛ poɔ. ¹⁵ A le poɔ, “ba be la a Naanmen naalon dakogo niŋe soɔ a tonɔ korɔ O ŋmenaa ne tensoɔ zaa O puoru die poɔ; kye Onɔ naŋ zeŋ a naalon dakogo zu meŋ na kpeere la ba zie. ¹⁶ Ba kon lee taa kɔŋ zaa; ba meŋ kon lee taa kɔɔ nyuuri zaa. A ŋmenaa kon puri eŋ ba, bee tolon zaa nyege ba. ¹⁷ Bonso, a Pelee naŋ be a naalon dakogo kpakyaga na guoli ba la; O meŋ na taa ba la gaa ne a bulivobɔ kɔɔ zie. Kye Naanmen na meele la ŋmenaa kɔɔ zaa naŋ be ba nimie poore bare.”

8 O naŋ da wa yuo a maro ayopɔi sobɔ, a tenvelaa da gaŋ la o zaa kyii gogo kyelle poɔ. ² Ka N da nye malkere ayopɔi ka ba are Naanmen niŋe soɔ, ka ba da ko ba eele ayopɔi. ³ Ka malke kaŋ naŋ taa salema lale kaŋ da wa are a altar zie, ka ba da ko o bonnyuu yaga ka o de tere a laŋ ne a ŋmendeme zaa puoruu a salema altar zu a naalon dakogo niŋe soɔ. ⁴ Ka a bonnyuuri zoore laŋ ne a ŋmendeme puoruu da yi a malke nu poɔ do Naanmen niŋe soɔ. ⁵ Ka a malke da de a lalee a paale o zaa ne a altar vũũ a de loɔ waare a teŋe zu. Ka kɔkɔe, ne saatannoo, ne saanyegroo ne teŋ-ŋmere pãã da be be. ⁶ Ka a malkere bayopɔi na naŋ da taa a eele ayopɔi da piili nara na peelee a eele. ⁷ Ka a malke danweɛ sobɔ da peelee o deni, ka sakubo ne vũũ naŋ meele taa ne zɛɛ pãã da wa, ka ba de a loɔ eŋ a teŋe zu. Ka a teŋe zu ziiri ata ziyenaa da di vũũ, ka a teere ziiri ata ziyenaa meŋ da di vũũ, ka a mo`maara zaa meŋ di. ⁸ Ka a malke ayi sobɔ meŋ da peelee o deni, ka ba da de bonkaŋ naŋ waa a na taŋ naŋ dire vũũ a loɔ eŋ a mane poɔ. Ka a mane ziiri ata ziyenaa da lee zɛɛ, ⁹ ka a boniri vobɔ zaa naŋ be a mane poɔ ziiri ata ziyenaa da kpi, ka a gboe zaa ziiri ata ziyenaa da saŋ. ¹⁰ Ka a malke ata sobɔ meŋ da peelee o eele, ka ŋmarbir kpon yi a tenvelaa wa le a dire vũũ te seŋ kanea vũũ, ka o le a bare ziiri ata ziyenaa ane a kɔɔbulimo zu— ¹¹ ka a ŋmarbir yuori di ka Tetuo. Ka a kɔɔ ziiri ata ziyenaa da lee waa tuo, ka nobɔ yaga da kpi a kɔɔ ŋa zuin, a kɔɔ naŋ da waa tuo le. ¹² Ka a malke anaare sobɔ meŋ da peelee o eele, ka a ŋmenaa ziiri ata ziyenaa da ŋmere, laŋ ne a kyũũ ne a ŋmarbie ziiri ata ziyenaa, ka ana zaa ziiri ata ziyenaa da ligi. Ka a da ba puri a ŋmenaa ziiri ata ziyenaa saŋ, ka a da waa le a tensoɔ saŋ meŋ. ¹³ Ka N da

nye kye wonj selaa kanj nanj age kpeere a tenvelaa senselensoɔ, ka o yeli ne kɔkɔkporɔ: “Yele, yele, yele nyɔge la balan nanj kpeere a tenje zu, a malkere ata nanj kyere eele peeloo zuinj!”

9 Ka a malke anuu sobɔ peele o eele, ka N nye njmarbir kanj ka o yi a tenvelaa a wa le a tenje zu. Ba da de la a bog-zulunj saafibir ko o. ² Le la ka o da yuo a bogi nanj ba taa pare, ka zoore da njmele a na a nanj manj waa a vūū kporɔ zie. Ka a njmenaa ane a samaluon da ligi a zoore nanj yi a bogi zuinj. ³ Ka san-sobo da yi a zoore poɔ a wa a tenje zu, ka ba menj da ko a fanj, a na nanne nanj taa fanj a tenje zu. ⁴ Ka ba da ko a noɔre ka a ta wa sanj a moɔ nanj be a tenje zu, bee vasɔglaa zaa, bee tee kanj zaa, kye a nobɔ na yonj nanj ba taa a Naanjmen `lego a ba gberi enj ne la. ⁵ Kye ba da ba ko ba sori ka ba ko ba kye ka a dɔgre ba yaga kyu-uri anuu, kye a dɔgronj da senj la nanne nanj manj tee nee dɔgronj. ⁶ A beri na poɔ, nobɔ na manj boɔɔ la kūū kye kon nye le zaa. Ba na serej boɔɔ la ka ba kpi, kye kūū na manj zo yi la ba zie. ⁷ Ka a sansobo waalonj menj da waa a na wie ba nanj kyɔgre ka a gaa a zɔɔre zie. Kye a zuri da waa la a na a nanj vɔgle salema wederebe zupilii, ka a niŋe menj waa a na nensaaleba niŋni. ⁸ A da taa la zukɔlonj a na poɔɔɔ zukɔlonj, kye ka a nyeme menj waa a na gbenj ni nyeme. ⁹ Ka a da taa nyaa woore nanj waa a na zɔɔre kpartegre, ka a pegre menj da poɔɔɔ poɔɔ a na wie yaga ane a torokori a nanj manj tagra a zoro kpeere a zɔɔre poɔ. ¹⁰ A da taa la zoe a na nanne, ka tɛbo menj da be a zoe enj ne, kye a zoe poɔ la ka a da taa fanj ka a dɔgre nobɔ kyuuri anuu. ¹¹ Ka a da taa naa nanj zuo a, nanj da e a bogi nanj ba taa pare malke, o yuori pare a Hibiru kɔkɔre poɔ da la Abbadon, kye ka a Grik kɔkɔre poɔ, o yuori da la Apolluon. ¹² A yelwonnunj dandanj sobɔ tɛle la; kye kyelle, yelwonnunj ayi menj na wa la a ama puorinj. ¹³ Ka a malke ayoɔbo sobɔ da peele o deni, ka N da wonj kɔkɔre kanj ka o yi a salema altar gonjoni zuri anaare zie nanj be Naanjmen niŋe soɔ, ¹⁴ ka o yele korɔ a malke ayoɔbo sobɔ nanj taa a eele, “Lori a malkere anaare na ba nanj `lenj biŋ a Eoferates mane zie.” <sup>15</sup> Le la ka ba `lori a malkere anaare nanj kyɔgre gu gogo yena, ne bebiri yena, ne kyuuri yena, ne yuoni yena, ka ba ko nensaala zibonyena ziiri ata poɔ. ¹⁶ A sogyare na nanj da zɔme a wie da waa la turtur kɔɔre ayi, kye N menj wonj la a ba semmo. ¹⁷ A le poɔ, N da nye la a wie, n gyennoo poɔ, ne balan nanj da zɔme a, ka ba da taa zɔɔre kpartegre ka a waa zee a na vūū, ne uulu a na a samaluon, ne doɔr a na gyermore. Ka a wie zuri da waa a na gbenj ni zuri; ka vūū, zoore, ane gyermore zaa menj yire a nɔe poore. ¹⁸ A yi a yeltuori ama ata fanj poɔ la ka ba ko nensaala ziyena ziiri ata poɔ: vūū, ne zoore, ne gyermore nanj yi a nɔe poore. ¹⁹ Bonso, a wie fanj zaa da be la a nɔe ne a zoe poore. Bonso, a zoe da waa la a na weere nanj taa zuri, zuri na a nanj manj enj ne baalonj.

²⁰ Kye a nobɔ kyelle na nanj da ba kpi a yeltuori ama poɔ, da ba lee ba teeronj a kyaare ne a ba nuuri tomɔ. Ba da ba sage ka ba bare a kontɔmɔ ane tebe puoruu, tebe na ba nanj da maale ne salema, selva, kurzee, ku-uri ane daare, nanj kon tōɔ nye, bee wonj, bee kyene.

²¹ Kye ba menj da ba lee ba teeronj a bare ba nenjko eronj, bee a ba soɔlonj, bee ba pēēpēē tomɔ, bee a ba nannyigrunj.

10 Ka N lee nye malkekpēē kanj ka o yi a tenvelaa sigre waara, a su zanzugo poɔge omenje zaa, ka sagon-gonaa menj da be o zu soɔ; o niŋe da waa la a na a njmenaa, ka o gbɛɛ da waa a na lugo nanj dire vūū. ² Ka o da taa ganvaare bile kanj nanj yuo enj o nu poɔ, kye de o doronj gbere dɔgle a mane zu a menj de o gɔba gbere dɔgle a tenje zu, ³ kye njme kpelle ne kɔkɔkporɔ a na gbenj nanj manj tanne. Ka o nanj da wa njme kpelle, saatanne kɔkɔe ayopōi da manj yeli la yele. ⁴ A sanj na a saa kɔkɔe ayopōi tannoo nanj da yeli, N da piili la ka N njmaa. Kye N menj da wonj la kɔkɔre kanj nanj yi a tenvelaa nanj yele korɔ ma, “Mare poɔge a yele na a saatannoo nanj yeli kye ta njmaa a biŋ.” ⁵ A malke na N nanj da nye ka o are a mane ne a tenje zu, da de la o nu tēē kyaare a tenvelaa. ⁶ O da po la ne a Nee nanj voorɔ tegtegle, a Nee nanj da iri a tenvelaa ane boma zaa nanj be o poɔ, ne a tenje ane a boma zaa nanj be o poɔ, ne a mane ane boma zaa nanj be o poɔ, a yeli, “Sanj ba la kyebe togtogi! ⁷ Kye a bebie na poɔ a malke ayopōi sobɔ nanj na peele o eele, a Naanjmen yelsɔglaa na e la baare, a senj le O nanj manne ko O gbanjbaare, a Njmen-noɔr deme.” ⁸ Ka a kɔkɔre na N nanj da wonj a yi a tenvelaa, da lee yeli ko ma: “Gaa de a ganvaare bile nanj yuo kye be a malke nanj are a mane ne tenje zu nu poɔ.” ⁹ Le la ka N gaa a malke zie a te yeli ko o, “Ko ma a ganvaare bile.” Ka o lee yeli ko ma, “De di. O na e la ka fo poɔ waa tuo, kye o na nomɔ la senj seere a fo noɔre poɔ.” ¹⁰ Le la ka N de a ganvaare bile a malke nu poɔ a di. Ka o da nomɔ senj seere n noɔre poɔ, kye N nanj di wa baare la, ka n poɔ zaa da waa tuo le. ¹¹ Ka o pāā da yeli ko ma, “A fere la ka fo lee kanne danjnyaabo kannoo ko nobɔ, tendaare, kɔkɔe, ne namine yaga.”

11 O da ko ma la muri kanj nanj waa a na daa, kye yeli, “Iri, a de manne a Naanjmen die ne a altar, kye sɔre balan na zaa nanj puoro a be. ² Kye bare a yenj poɔ davoro. Ta wa manna a be, bonso, ba de la a be ko a Tendaa deme. Ba na nɛbre la a tenkyerete ne gbɛɛ kyuuri lezaayi ne ayi. ³ Kye N na ko la n dansee deme bayi, nanj na su boɔre peme, fanj ka ba tōɔ kanne danjnyaabo kannoo bebie turi, ne kɔɔre ayi ne lezaata.”

⁴ Bama la a Dleve teere ayi ane a kanea daare ayi nanj are a tenje zu Danj na niŋe soɔ. ⁵ Ka nee zaa wa boɔɔ ka o enj ba baalonj, vūū na yi la ba noɔre poɔ a di a ba dɔndɔnne. Ka nee zaa wa boɔɔ ka o enj ba baalonj, a fere ka ba ko o ne a koobo nj a tɔ. ⁶ A bama bayi na taa

la faŋ a na tōṣ pɔge a sazu ka saa ta mi a bebie na poɔ ba naŋ kannā. Ba meŋ na taa la faŋ kōṣ eŋe a tōṣ veŋ ka a lee zēē, kyē la tōṣ ŋmē a teŋe zu ne yeltuori zaa a seŋ le ba naŋ boɔɔ. ⁷ Ba naŋ wa baare ba dansediu, a dombee na naŋ wa yi a bogi naŋ ba taa pare, na ŋmaa la zɔɔre kyaare ne ba, a tōṣ ba, a ko ba. ⁸ Ka a ba enŋama na gaŋ a teŋkpoŋ foole poɔ, a teŋkpoŋ na ba naŋ maŋ boole a seeloŋ poɔ ka Sodom ne Egyepte, a be meŋ la ka ba kpa a ba Daŋna a dagara zu. ⁹ Ka balan naŋ yi a nobɔ, balbale, kɔkɔe, ne tendaare zaa poɔ na kaara a kuuni beri ata ne kyelle kyē kon sage ka ba ūū ba. ¹⁰ Kyē a balan naŋ kpeere a teŋe zu poore na pele la a ba zuiŋ, a taa kyelloo yaga, a de kyogtaare ko taaba, bonzuiŋ a Ŋmen-noɔɔ deme bayi bama da maŋ ko la balan naŋ kpeere a teŋe zu dɔgɔŋ. ¹¹ Kyē a beri ata ne kyelle naŋ wa baare, vooroŋ naŋ yi a Naanmen zie da kpe ba la, ka ba iri are ba gbēe zu, ka dambēē yaga da kpe balan zaa naŋ da nye ba. ¹² Ka ba da woŋ kɔkɔkpoŋ naŋ yi a tenvelaa ka a yeke korɔ ba, “Ye do wa kyē.” Le la ka ba do a tenvelaa zanzugo poɔ, ka ba dɔndɔnne da nye ba. ¹³ A bebir na poɔ, a teŋe da ŋmere la ne dɔɔne yaga ka a teŋkpoŋ ziiri pie ziyenaa da le. Nobɔ turi ayopōi da kpi la a teŋ-ŋmeroo poɔ, kyē ka balan naŋ kyere da zoro la dambēē, a pāā de eŋno ko a tenvelaa Naanmen. ¹⁴ A yelwonnun ayi sobɔ tɔle la, kyē kyelle, a yelwonnun ata sobɔ waara la wiēū le. ¹⁵ Ka a malkere ayopōi sobɔ peele o eele, ka kɔkɔkponni naŋ be a tenvelaa poɔ da yeli: “A donēe naaloŋ lee la a te Daŋna ane O Kristo naaloŋ, kyē O na di la a naaloŋ tegtegle.” ¹⁶ Ka a nemberē lezere ne anaare na naŋ zen a Naanmen niŋe soɔ a napare dakogri zu, da vɔgle muru a puori Naanmen, ¹⁷ a yeli: “Te puori Fo la bareka, a Faŋ Zaa Daŋna Naanmen, naŋ bebe kyē dan bebe, bonso, Fo de la a Fo faŋ kpoŋ a dire ne naaloŋ. ¹⁸ A tendaa deme da nye la suuri; ka Fo suuri meŋ wa. A kuuni sere diu saŋ ta la, ne a saŋ na Fo naŋ na tere yɔɔre ko a Fo gbanŋbaare a Ŋmen-noɔɔ deme, ne a Ŋmendeme, ne balan naŋ zoro a Fo yuori, a bile a laŋ ne a kponni, ne a saŋ na Fo naŋ na saŋ balan zaa naŋ saŋ a teŋe zu bare.” ¹⁹ Ka a Naanmen die da yuo a tenvelaa poɔ, ka O nɔlan daga meŋ da sāā a die na poɔ. Ka saanyegroo, kɔkɔe, saatannoo, teŋ-ŋmeroo ane sakuberē leebu pāā da be be.

12 Ka beeloŋ kpoŋ kaŋ da sāā a tenvelaa poɔ: pɔgɔ kaŋ naŋ su a ŋmenaa, ka a kyūū be o gbēe puliŋ, kyē ka nazupile naŋ taa ŋmarbie pie ne ayi vɔgle o zu eŋe. ² O da taa la poɔ kyē ŋmeere kpelle, o naŋ boɔɔ ka o dɔge zuiŋ. ³ Ka beeloŋ kaŋ lee sāā a tenvelaa poɔ: deraagon zee kaŋ naŋ taa zuri ayopōi ane eele pie, a vɔgle nazupilii ayopōi o zuri eŋne. ⁴ Ka o zoore wuo ŋmarbie ziiri ata ziyenaa a sazu poɔ a laɔ a bare ka a sigi wa le a teŋe zu. Ka a deraagon pāā are a pɔgɔ naŋ boɔɔ ka o dɔge niŋe soɔ, a boɔɔ ka o de a pɔgɔ bie vɔle a pare na poɔ o naŋ na dɔge. ⁵ Ka o da dɔge

dɔɔlee, onɔ naŋ na kyeene a tendaa deme zaa ane kuri dagolo. Ka ba da faa o bie ka o do Naanmen zie ane O naaloŋ dakogo zie. ⁶ Kyē a pɔgɔ pāā da zo kpe la wegyaŋ poɔ, zie kaŋ Naanmen naŋ da maale ko o, be la ka ba na tōṣ kaa o bebie turi ne kɔɔre ayi ane lezaata. ⁷ Kyē ka zɔɔre meŋ da be a tenvelaa poɔ. Mekael ne o malkere da zɔɔ ne la a deraagon. Ka a deraagon ne o malkere meŋ lee zɔɔ. ⁸ Kyē ba da ba taa faŋ ka ba tōṣ ba, ka ba da ba lee taa zie a tenvelaa poɔ. ⁹ Ba da laɔ la a deraagon kpoŋ bare—a waabo kora na ba naŋ maŋ boole ka a devel bee Setaana, onɔ naŋ da maŋ e ka a donēe deme zaa boɔre yi a sori. Ba da laɔ la a onɔ ane o malkere bare ka ba sigi wa le a teŋe zu. ¹⁰ Ka N da woŋ kɔkɔkpoŋ kaŋ a tenvelaa poɔ naŋ yeli: “Pampana ŋa te Naanmen faabo ane O faŋ ane O naaloŋ pāā wa la, laŋ ne a O Kristo faŋ. Bonso, ba da laɔ la a onɔ naŋ da maŋ nyare te yɔɔmine zu bare, onɔ naŋ da maŋ nyare ba zu Naanmen niŋe soɔ tensoɔ ne ŋmenaa zaa. ¹¹ Ba tōṣ o la ane a Pelee zēē ane a ba dansee yelbie; ba da ba nɔnɔ a ba nyɔvoe bee zoro kūū dambēē. ¹² A le poɔ, veŋ ka a tenveele deme dire noɔ, ane yenee naŋ be a poɔ! Kyē yeke nyɔge la a teŋe ne a mane zaa, bonso, a devel sigi wa la ye zie! O taa la sutoloŋ yaga, bonso, o boŋ la ka o saŋ waa la ŋmaa le.” ¹³ A deraagon naŋ da nye ka ba laɔ o bare a teŋe zu la, ka o da digre a pɔgɔ na naŋ da dɔge a dɔɔlee. ¹⁴ Ba da ko la a pɔgɔ selkpoŋ pegre ayi ka o na tōṣ age gaa o zie a wegyaŋ poɔ, be la ka ba na guoli o te ta saŋ kaŋ, saŋ mine ane saŋ kyelle, ka o ta be a waabo niŋe soɔ. ¹⁵ Ka a waabo kyiri kōṣ a yi o noɔre poɔ ka a seŋ baa kōṣ, ka o na tōṣ e ka a kōṣ tuo a pɔgɔ gaa ne. ¹⁶ Kyē a teŋe da soŋ la a pɔgɔ a yuo o noɔre a vɔle a baa kōṣ a deraagon naŋ da kyiri a yi a o noɔre poɔ. ¹⁷ Ka a deraagon da nye suuri a pɔgɔ zu kyē pāā da gaa ka o te ŋmaa zɔɔre kyaare ne o bibiiri naŋ kyere, balan naŋ eŋne Naanmen nɔe kyē taa a Yesu Kristo dansee.

13 Ka N are a mannoɔre zu a nye ka a dombee kaŋ yire a mane poɔ. O da taa la zuri ayopōi, ne eele pie, ane nazupilii pie a o eele eŋne, ka o zu zaa meŋ da taa faaloŋ yuori. ² A dombee na N naŋ da nye waa la seŋ wenyuo, ka o gbēe waa seŋ beere gbēe, kyē ka o noɔre meŋ waa na gberɔ noɔre. Ka a deraagon da ko o, o faŋ, ne o naaloŋ dakogo, ane o faŋ kpoŋ. ³ N da nye la o zu kaŋ ka o sāā na o taa la kūū natere, kyē ka o natere ŋa da `maa la. A donēe zaa noɔre da `maa la a dombee yeke zuiŋ kyē tu o. ⁴ Ka ba da puori a deraagon naŋ da de faŋ ko a dombee, kyē ka ba meŋ da puoro a dombee a yeke, “Aŋ la waa a na a dombee? Aŋ la na tōṣ zɔɔ ne o?” ⁵ Ba da ko la a dombee noɔre ka o yeli yelkpeene ane yelfaare. Ba meŋ da ko o la sori ka o wuli o faŋ kyuuri lezaayi ne ayi. ⁶ Ka o da yuo o noɔre a yeli yelbifaare kyaare ne Naanmen, ne a O yuori, ne a O puoro sege, ne a balan naŋ kpeere a tenvelaa poɔ. ⁷ Ba da ko o la sori ka o zɔɔ ne a Ŋmendeme a tōṣ ba.

Ba meŋ da ko o la faŋ ka a gaŋ bale zaa, ne nobɔ zaa, ne kɔkɔe zaa, ane a tendaa deme zaa. ⁸ Balaŋ zaa naŋ kpeere a teŋe zu na puori o la— balaŋ zaa naŋ taa yoe ba naŋ ba ŋmaa eŋ a Pelee na ba naŋ da ko a donee pare biŋnu saŋ, nyɔvore gane poɔ. ⁹ Ka nee zaa wa taa toori, veŋ ka o woŋ. ¹⁰ Ka nee zaa wa tagra nempigri gere ne, o meŋ na waa la nempigraa. Ka nee zaa na ko nee ne zɔɔre soɔ, a fere la ka ba meŋ ko o ne soɔ. Ŋaa la a Ŋmendeme kannyiri ne sagdeu. ¹¹ Ka N lee nye dombee kaŋ, ka o yire a teŋe poɔ a taa eele ayi a na pelee naŋ taa, kye ye le ye le a na deraagon naŋ maŋ yeli. ¹² A dombee danwɛɛ sobɔ zuiŋ la ka o meŋ da ere a faŋ eroŋ na a danwɛɛ sobɔ naŋ da ere, kye ere ka a teŋe zu ane balaŋ zaa naŋ kpeere a be, ka ba puoro a danwɛɛ sobɔ naŋ da taa a kũ natere naŋ baare. ¹³ O tonɔ la tonseele a wullo mannoo kponni, kye ere ka vũ meŋ yi a sazu a sigi wa gba, ka nensaala zaa nye. ¹⁴ A da yi a tonseele na o naŋ da toŋ ne o faŋ zie la ka o belle balaŋ naŋ kpeere a teŋe zu. O da tonɔ la ama zaa a dombee zuiŋ a ye le korɔ a balaŋ naŋ kpeere a teŋe zu ka ba da naa maale teo a dombee waalon eŋe, onɔ naŋ da taa a zɔɔre soɔ natere kye kyãã da voorɔ. ¹⁵ Ba da ko o la sori ka o ko a dombee teo vooroŋ, ka a dombee teo na tɔɔ yeli ye le a meŋ e ka ba ko balaŋ naŋ ba sagra ka ba puori a teo. ¹⁶ O meŋ da fere la nee zaa, ka o waa bile bee kpoŋ, bondaŋna bee naŋ sobɔ, ka o waa la wele bee gbaŋgbaa, ka o nye `lego a o nudoroŋ eŋe bee o gbie eŋe, <sup>17</sup> ka nee zaa kon tɔɔ da bee koɔre ka o ba taa a `lego ŋa—a dombee yuori bee a o yuori namba. ¹⁸ Yeŋ be la kye. Veŋ ka a nee na naŋ taa nyaan ka o sɔre bɔŋ a dombee namba, bonso a e la nensaala namba. O namba waa la koɔre ayoɔbo ne lezaata ne ayoɔbo.

14 Ka N lee kaa a nye a Pelee ka O are a Zion taŋa zu, laŋ ne a nobɔ turi kɔɔ ne lezaayi ane anaare naŋ taa O yuori ne O saa yuori ka ba ŋmaa ba gberi eŋe. ² Ka N woŋ kɔkɔre kaŋ ka a yi a tenvelaa, ka a kɔkɔre da waa na kɔɔ naŋ vuuro yaga, kye lee waa a na saatanne kpoŋ kaŋ. Ka N meŋ da woŋ gɔmɔ kaŋ naŋ da waa a na nobɔ naŋ ŋmeere korengyori. ³ Ka ba da yiele yieluŋ paala kaŋ a naalon dakogo ane a donvobɔ anaare ane a nemberɛ niŋe soɔ. Nee zaa da kon tɔɔ zanne a yieluŋ ka a nobɔ turi kɔɔ ne lezaayi ne anaare na ba naŋ da lee yɔɔ de a yi a teŋe zu deme naane. ⁴ Bana la balaŋ naŋ da ba dege bamenne ne pɔgɔɔ, bonso ba taa la bamenne soŋ zaa. Bana la balaŋ naŋ da maŋ tu a Pelee gaa zie na zaa O naŋ gaa. Bana la balaŋ Yesu naŋ da lee yɔɔ de a yi nensaaleba poɔ, naŋ waa a na wɔmɔ danwɛɛ deme a ko Naanmen ane O Pelee. ⁵ Ba da ba taa zirii zaa ba nɔe poɔ, bonso ba da ba taa saŋnaa zaa. ⁶ Ka N lee nye malke kaŋ ka o age a sazu poɔ, kye ka o taa a yelnoore naŋ kon bɔŋ baare ka o te kane ko a balaŋ naŋ kpeere a teŋe zu—a ko tendaa, bale, kɔkɔre, ane nobɔ zaa. ⁷ Ka o da yeli ne

kɔkɔkpoŋ, “Ye zoro Naanmen kye eŋe O, bonzuiŋ O sereɛ diu gogo ta la. Ye puori a Onɔ naŋ maale a tenvelaa, ne a teŋe zu, ne a mane, ane a kɔɔbulimo zaa.”

⁸ Ka a malke ayi sobɔ tu wa, a wa yeli, “Babelon le la! O le la, a teŋkpoŋ na naŋ maŋ e ka tendaare zaa nyuuro a sutolon dãã naŋ yi a o peemo ye le.” ⁹ Ka a malke ata sobɔ tu a ba puoriŋ a wa yeli ne kɔkɔkpoŋ: “Ka nee zaa wa puoro a dombee ane o teo a de o `lego eŋ o gbie bee o nuuri eŋe, ¹⁰ a nee na sobɔ meŋ na nyu la Naanmen sutolon dãã kpɛã O naŋ pore eŋ a O suuri kɔp poɔ. Balaŋ taaba na nye la dɔgroŋ yaga ne vũ ne gyermore naŋ dire, a malkere naŋ e kyerete ne a Pelee niŋe soɔ. ¹¹ Ba dɔgroŋ zoore duoro la tegtegle. Ba kon nye pennoo ŋmenaa bee tensoɔ zaa, balaŋ naŋ puoro a dombee ane o teo, bee nee na zaa naŋ taa a o yuori `lego.” ¹² Ŋaa la a Ŋmendeme kannyiri, balaŋ naŋ eŋe Naanmen nɔe kye taa a Yesu sagdeu velaa. ¹³ Ka N lee woŋ kɔkɔre kaŋ naŋ yi a tenvelaa poɔ, ka o ye le korɔ ma, “Ŋmaa aŋa: Maaloo be la a kuuni naŋ kpi a Daŋna zuiŋ zie, a yi pampana ŋa kye gere.” Ka a See lee yeli, “Oo, ka ba na penne la a ba toŋkpeene poɔ, kye ka ba tomɔ zaa tu ba la.” ¹⁴ Ka N lee kaa, kye kyelle, ka zanzug-pela la bebe ka nee zeŋ a be naŋ waa a na “nensaala bidɔɔ” naŋ vɔgle salema wedere zupile o zu eŋe kye taa gɔŋ naŋ dire o nu poɔ. ¹⁵ Ka malke kaŋ wa yi a Ŋmendie poɔ a ŋmeere kpelle ne kɔkɔkpoŋ korɔ a sobɔ na naŋ zeŋ a zanzugo zu, “De a fo gɔŋ a kyeere ne, bonzuiŋ a kyebo ta la, kye a teŋe zu kyebo meŋ be la!” ¹⁶ Le la ka a nee naŋ da zeŋ a zanzugo zu viiri o gɔŋ a teŋe zu kye a teŋe zu da kye. ¹⁷ Ka malke kaŋ lee yi a tenvelaa Ŋmendie poɔ meŋ naŋ da taa gɔŋ naŋ dire. ¹⁸ Ka malke kaŋ naŋ maŋ kaara a vũ, meŋ da yi a altar zie a wa boɔle ne kpɛlkoŋ ŋmeebo a sobɔ na naŋ taa a gɔŋ naŋ dire, kye yeli, “Viiri eŋ fo gɔŋ naŋ dire a teŋe zu a wuo a teŋe zu oora garepi wɔmɔ, bonzuiŋ o garepi wɔmɔ be la!” ¹⁹ Ka a malke viiri eŋ o gɔŋ a teŋe zu, a wuo a teŋe zu oora tewɔmɔ, a de a lɔ eŋ a Naanmen sutolon wɔndãã maaloo gborkpoŋ poɔ. ²⁰ Ba da nebe la a wɔmɔ a wɔndãã maaloo gbori poɔ a teŋe poɔ, ka zɛɛ yire a wɔndãã maaloo gbori poɔ a duoro a te ta a wie nɔɔmɔ, ka a meŋ ta mele kɔɔ ne lezaanaare ne anuu sori.

15 Ka N lee nye manseele kpoŋ kaŋ a tenvelaa poɔ: ka malkere ayopɔɔ da be be naŋ taa a yeltuori ayopɔɔ pare baara deme. Bonso, a pare baara deme ama poɔ la ka Naanmen sutolon da ta o tao. ² Kye ka N da lee nye zie kaŋ naŋ waa na mane kaŋ naŋ e kyaane kye puli ne vũ, ne balaŋ naŋ da tɔɔ a wedon ane o teo ane o `lego ne o yuori namba, ka ba are a mane naŋ e kyaane zu a taa a korengyori Naanmen naŋ da ko ba. ³ Ka ba da yiele a Naanmen gbaŋgbaa Moses yieluŋ, ane a Pelee yieluŋ, a yeli: “Fo tomɔ zaa waa la tombee kponni, Faŋ Zaa Daŋna Naanmen. Fo sobiri zaa waa la sotori naŋ taa yelmeŋe, Fɔɔ, naŋ e a tendaare zaa

Naa. ⁴ An la kon zoro Fo, Oo Danja, kye ta enje Fo yuori? Bonso, Fo yon la waa sonj. Tendaa deme zaa na wa la a wa puori a Fo niñe soɔ, bonso, Fo yeltori zaa sää la." ⁵ A yi ama puorin la ka N da lee kaa a tenvelaa poɔ, kye kyelle, ka a Nmendie nanj e a danseelonj puoru sege da yuo. ⁶ Ka a malkere ayopõ nanj taa a yeltuori ayopõ yi a Nmendie poɔ. Ba da su la lenon veele mine nanj nyegre kye villi ba nyare ne salema kpagre. ⁷ Ka a donvobɔ anaare kanj da de ko a malkere ayopõ a salema lalii ayopõ nanj paale ne a Naanmen nanj voorɔ tegtegle sutolonj. ⁸ Kye ka a Nmendie zaa da paale ne zoore nanj yi a Naanmen enno ane O fanja zie. Kye nee zaa da kon tõs kpe a Nmendie poɔ kye gu ka a yeltuori ayopõ na a malkere ayopõ nanj da wa ne, wa te baare.

16 Ka N lee wonj kɔkɔkponj kanj a Nmendie poɔ ka o yele korɔ a malkere ayopõ, "Ye gaa te kyiri a Naanmen sutolonj bare a lalii ayopõ poɔ a tenje zu. ² Ka a malke danwẽẽ sobɔ gaa te kyiri o lalee poɔ deme a tenje soɔ, ka gbontofaare nanj buoro da nmere a nobɔ na nanj taa a dombee `lego kye puoro a o teo. ³ Ka a malke ayi sobɔ kyiri o lalee poɔ deme enj a mane poɔ, ka a mane kõs lee zẽẽ a na kuuni zẽẽ, ka bonvoora zaa nanj be a mane poɔ kpi. ⁴ Ka a malke ata sobɔ kyiri o lalee poɔ deme enj a bare ne a kõsbulimo poɔ ka a menj lee zẽẽ. ⁵ Ka N wonj a kõs zaa malke ka o yeli: "Fo e la yeltori sobɔ, Fõõ, nanj bebe kye da bebe, nanj e a Kyerete Sobɔ, bonzuiñj Fo da di la a yelee ama sere; ⁶ bonso ba kyiri la a Fo nobɔ ne Fo noor deme zẽẽ, kye ka Fo ko ba zẽẽ le nanj senj ne ba ka ba nyu." ⁷ Ka N lee wonj a kanj a altar zie ka o lee yeli: "Oo, a Fanj Zaa Danja Naanmen, Fo sere diu waa la yelmenje ne yeltori." ⁸ Ka a malke anaare sobɔ kyiri o lalee poɔ deme enj a nmenea zu, ka ba ko o sori ka o di nobɔ ne vũũ. ⁹ Ka a nobɔ da nyege ne a vũütolonj, ka ba yeli yelbifaare kyaare ne Naanmen yuori, Onɔ nanj taa fanj ganj a yeltuori ama. Kye ba menj da ba lee ba teeronj a de enno a ko O. ¹⁰ Ka a malke anuu sobɔ kyiri o laa poɔ deme enj a dombee naalonj dakogo zu, ka o naalonj zaa da lige. Ba da donɔ la ba zelee a ɔɔbo zuiñj, ¹¹ kye da yeli yelbifaare kyaare ne a tenvelaa Naanmen a ba ɔɔbo ne a ba gbontori zuiñj, kye ka ba da ba lee ba eronj. ¹² Ka a malke ayobɔ sobɔ kyiri o laa poɔ deme enj a Eoferates mane kponj poɔ, ka o kõs zaa nyoore a na maale a sobiri ko a namine nanj yi a sapare. ¹³ Ka N nye sedege ata nanj waa a na pɔntee ka a yi a deraagon noore poɔ, ne a dombee noore poɔ, ne a Nmnen-noor sobɔ na nanj nanj nmaara zirii noore poɔ. ¹⁴ Ama waa la kɔntɔmɔ seere nanj nanj tonje kye yi gaa a tenje zu namine zaa zie a na lanj ba zaa taa ka ba gu a Fanj Zaa Naanmen zɔre bebikponj na. ¹⁵ "Kyelle, N waara la a na nannyige. Maaloo be la a nee na sobɔ nanj nanj guuro kye taa o bonsuuri velaa ka o ta wa kyene ne enjpolo ka nobɔ zaa nye o vi." ¹⁶ Ka ba da lanj ba taa a zie na ba

nanj nanj boole ka Armageddon, a Hibiru kɔkɔre poɔ. ¹⁷ Ka a malke ayopõ sobɔ kyiri o laa poɔ deme enj a sazu sese poɔ, ka kɔkɔkponj kanj yi a naalonj dakogo zie a tenvelaa Nmendie poɔ a yeli, "A e la baare!" ¹⁸ Ka kɔkɔe, saatanno, ne saanyegroo pãã da bebe, kye ka a tenj menj nmere yaga. A tenj-nmeroo ña da ba taa tɔ a yi a sanj na nensaala nanj be tenje zu, kye da waa nmere kponj. ¹⁹ A tenj-kponj da nmere la ziiri ata, ka a tendaare tenne menj le. Naanmen da lee teere la Babelon Kponj yelee, ka O da ko o a kɔp nanj paale ne O sutolonj kpẽã dãã. ²⁰ Ka a tenne na zaa a mane nanj gyilli da zo bɔre, kye ka ba da kon lee nye tanj zaa. ²¹ Ka sakubere yi a sazu le a nobɔ zu, ka a sakubo kanj zaa senj kilogram lezaayi ne anuu. Kye ka ba da yeli yelbifaare kyaare ne Naanmen, a sakubo yeltuozuiñj, bonso, a yeltuozuiñj ña da zuo la.

17 A malkere ayopõ kanj nanj taa a lalii ayopõ da wa la a wa yeli yelee ko ma, "Wa, N na wuli fo la a dɔɔpeene kponj na nanj zenj a kõs yaga zu sanj-baroo. ² Onɔ ne a tenje zu namine da maale la pẽẽpẽẽ tomɔ, kye a tenje zu deme zaa menj da kuoli la ne o pẽẽpẽẽ tomɔ dãã." ³ Le la ka a malke tuo ma a See enje te kpe ne wegyanj poɔ. Be la ka N da nye pɔɔɔ kanj ka o zenj dombeze kanj zu nanj da pɔge o zaa ne yelfaare yoe a taa zuri ayopõ ane eele pie. ⁴ A pɔɔɔ da su la penzee ne penvelɔt wagyere ba nanj da se ne salema ne kusionne ne lepeele. O menj da taa la salema kɔp kanj a o nu enje, ka o paale ne o peeme bompoɔɔ ne bondege. ⁵ Yuori kanj da nmaa la enj a o gbije enje: YELSOGLAA BABELON A KPONJ SOBɔ DɔɔPEEME MA ANE A TENJE ZU BOMPOɔɔ MA. ⁶ Ka N nye ka a pɔɔɔ da kuoli ne a Nmendeme zẽẽ ane a Yesu dansee deme zẽẽ. N nanj da nye o, n noore zaa da `maa la. <sup>7</sup> Le la ka a malke yeli ko ma: "Bonj la so ka fo noore `maa? N na manne la ko fo a pɔɔɔ ane a dombee na o nanj nanj zɔme yelsoɔglaa, a dombee na nanj taa zuri ayopõ ne eele pie. ⁸ A dombee fo nanj nye, sanj kanj la ka o da bebe, kye pampana o kyebe. Kye o na wa yi la a bogi nanj ba taa pare poɔ a gaa o sanjnaa zie. A tenje zu nobɔ, balanj yoe ba nanj ba nmaa enj a nyovore gane poɔ a yi a donje pare binju sanj, nɔe na `maa la ka ba nanj wa nye a wedon nanj da bebe, kye ba la kyebe pampana, kye na lee wa. ⁹ "Naa la a teeronj nanj taa yenj. A zuri ayopõ waa la tanne ayopõ a pɔɔɔ nanj zenj a zu. ¹⁰ Namine bayopõ be la be. Namine banuu le la, ka kanj bebe, kye kanj ba wa sere. Ka a kanj na nanj ba wa sere wa te wa, a na fere la ka o bebe ka a kɔre belanj. ¹¹ Kye a dombee na nanj da bebe, kye ba la bebe, waa la a anii sobɔ nanj poɔ a bayopõ poɔ; kye o gere la o sanjnaa zie. ¹² "A eele pie na fo nanj da nye, e la namine pie nanj ba nye naalonj sere, kye ba na nye la naalonj diu fanj gogo yena poɔ lanj ne a dombee. ¹³ Bama taa la teeronj bonyena, kye ba menj na de la ba fanj ne ba kpẽã zaa ko a dombee. ¹⁴ Ba na zɔɔ la ne a Pelee, kye a Pelee na

tõõ ba la, bonzuij Ono la a danneba zaa Danne ane a namine zaa Naa. Balaŋ O naŋ da boole kye iri, balaŋ O naŋ tõi delle, na be la O zie.”¹⁵ Ka a malke yeli ko ma, “A kõi fo naŋ nye, a be a doopeene naŋ zeŋ, e la nobo, ne a gyamaa, ne a tendaare deme, ane a kãkãe zaa deme.¹⁶ A dombee ane o eele pie fo naŋ da nye na kyiri la a doopeene, a e ka o zage o zaa kye bare o enŋan kpoli; ba meŋ na ko la o enŋan kye nyege o ne vüü.¹⁷ Bonso, Naanmen de la le eŋ ba sukyie poŋ ka ba na toŋ O boobo, a taa teeron bonyenaa a na de ba naalon ko a dombee kye gu ka a Naanmen yelbie wa tu.¹⁸ Kye a poŋ fo naŋ da nye e la a tenkpon na naŋ dire naalon a teŋe zu namine zie.”

18 Ama zaa puoriŋ, N lee nye la malke kaŋ ka o yi a tenvelaa sigre waara, naŋ taa faŋa yaga, ka a teŋe zu zaa da kyaane ne o eŋno.² Ka o ŋme kpelle ne kãkãkpon, a yeli: “Babelon a Kpon Sobõ le la! O le la! O lee waa la kãkãkã kpeebo zie ane sedegre kaŋ zaa pigu die, a zie na ba naŋ pigi nuule degre kaŋ zaa ba naŋ ba koŋ.³ Bonso, a tendaare zaa da nyu la a o pẽẽpẽẽ sutolon dãã. A teŋe zu namine toŋ la peemo tomõ ne o, ka a teŋe zu naŋkooreba nye toŋ yaga a yi o bontaron naŋ zuo zie.”⁴ Ka N lee woŋ kãkãre kaŋ naŋ yi a tenvelaa, ka o yeli: “Ye wa yi o poŋ, n nobo, ka ye ta laŋ ne o a o yelbebe poŋ, kye ka ye ta wa nye o yeltuõ kaŋ zaa;⁵ bonso, o yelbebe duori la te ta a tenvelaa, ka Naanmen pãã lee teere o yelbatori eron.⁶ De ko o a seŋ le o naŋ da de ko fo; lee yãõ o boyi a seŋ ne o tomõ. A seŋ le o naŋ da de a koŋ pore eŋ fo manne, meŋ lee de a mannoo ŋa eŋ o boyi.⁷ A seŋ na o naŋ da de eŋno ne bonveele diu yaga ko omeŋe, meŋ lee ko o doŋron ne posanŋaa yaga le. Bonso, o maŋ ye le o sukyiri poŋ, ‘N zeŋ la poŋnaa dakogo zu; N ba waa poŋkoore, kye N kon boŋ posanŋaa zaa.’⁸ A le poŋ, o yeltuori na wa la bebir bonyenaa poŋ: kũũ, konni, ne koŋ. Vüü na di la o zaa, bonso, a Danne Naanmen naŋ dire o serẽe taa la kpẽã.⁹ “A teŋe zu namine naŋ da toŋ peemo tomõ ne o, kye poŋ ne o a o bonveele diu, na koŋ la kye taa posanŋaa o zuin, a saŋ na ba naŋ wa nye a zoore naŋ yi o vüü diu poŋ.¹⁰ Ba na are la zitõre, ba naŋ zoro o doŋron dambẽẽ zuin, kye yeli: “Ye! Ye! Babelon tenkpon zaa, a tenkpẽã zaa! Gogo bonyenaa poŋ la ka fo serẽe diu na ta!”¹¹ “A teŋe zu naŋkooreba na koŋ la kye nye posanŋaa yaga, bonso nee zaa ba la daara ba boma—¹² salema ne selva, kusonne ne lepeele bontuori; wagyẽ veele ba naŋ da maale ne lenon, penvalot, penzee, ne pembaalon; aŋkaa teere daare kaŋ zaa, ane boma zaa ba naŋ maale ne wãknyeme, ne boma ba naŋ maale ne dasonne zaa, kuri, kurzee, ane kunyegraa zaa;¹³ senamon, ensens, kãnyuuri, bonnyuu dalii, tewãõ dãã, ðleve kãã, zãvelaa, ane mãbie; nii ne peere; wie ane a wiri torokori; ne nensaala enŋama ne a ba vooron.¹⁴ “Ba na yeli la, ‘A wãõõ na fo vooron naŋ da boõõ ya-

ga le ba la kyebe fo zie. Bonnoore ne bonveele zaa ba la kyebe fo zie, kye fo kon lee boŋ nye a boma ama tog-togi.’¹⁵ A naŋkooreba naŋ koore a boma ama, a nye toŋ yaga o zuin, na are la zitõre ane dambẽẽ a o doŋron zuin, a kono ne ŋmenaa kõi,¹⁶ a yeli: “Ye! Ye! A tenkpon na naŋ da su lenon veele, penvalot, ane penzee ba naŋ da se ne salema, kusonne ne lepeele!¹⁷ A bonveele naŋ da zuo da we la gogo bonyenaa poŋ!” “Ka a gbori danneba zaa ne balaŋ zaa naŋ maŋ kpe gbori gaa zie, ne a gbori tontoneba ne balaŋ zaa naŋ maŋ koõõ boma a mane loori zaa, na are toore le.¹⁸ Ba naŋ wa nye a vüü zoore ka a dire, ba na ŋme la kpelle a yeli, ‘Boŋ la seŋ ne a tenkpon ŋa?’¹⁹ Ka ba na koŋ uuruŋ ko eŋ ba zuri eŋe, kye koŋ ne ŋmenaa kõi a ŋme kpelle, a yeli: “Ye! Ye! A tenkpon ŋa, a be na balaŋ naŋ taa gboe a mane zu naŋ da waa bondanneba a yi o bontaron zie! O da we la gogo boyenaa poŋ!²⁰ Woŋ noõõ o zie, tenvelaa deme zaa, laŋ ne a potuuribo kyerete ne a ŋmen-noõõ deme! Bonso, Naanmen di la o serẽe a ye zuin.’”²¹ Ka malkekpẽã kaŋ da de kuuri ka o teŋron seŋ neerkpon, a koŋ eŋ a mane poŋ kye yeli: “Ba na koŋ la a tenkpon Babelon a teŋe soõõ ne a kpẽã ŋa to, ka ba kon lee nye o zaa.²² Ba kon lee woŋ a korengyo ŋmeẽbo bee yieluŋ, bee welee, bee eele peeloõ fo poŋ. Bommaaleba zaa kon lee toŋ ba tomõ a fo poŋ, ka nee zaa meŋ kon lee woŋ koŋ neere gãõõ.²³ Ba kon lee nye kanea vüü zaa a fo poŋ, ba meŋ kon lee woŋ a serpaala ne o poŋpaala kãkãre tog-togi. A fo naŋkooreba da waa la a teŋe zu nenkponni. A yi a fo soõõ tẽẽ maaloo la ka fo da e ka a tendaa zaa da boõõ yi a sori.²⁴ A o poŋ la ka ba nye a ŋmen-noõõ deme ne a nensonne ne a balaŋ na zaa ba naŋ da ko zẽẽ.”

19 Ama puoriŋ la ka N da woŋ tannoo kpon kaŋ naŋ yi a gyamaa zie a tenvelaa poŋ, ka ba yeli: “Haleluya! Faabo ne faŋ ne eŋno be la te Naanmen zie,² bonso, O serẽe diu e la yelmeŋe ne yeltori. O da di la a doopeene kpon serẽe, onõõ naŋ da saŋ a teŋe zu ne o pẽẽpẽẽ tomõ. O da lee yãõ la a faalon yãõre ko o, onõõ naŋ da kyiri O gbanŋbaare zẽẽ bare.”³ Kye ka ba la lee yeli: “Haleluya! O zoore duoro la tegtege.”⁴ Ka a nembere lezere ne banaare ane a donvobõ anaare vogle muru a puori Naanmen naŋ zeŋ a naalon dakogo zu, a yeli: “Amen. Haleluya!”⁵ Le la ka kãkãre kaŋ yi a naalon dakogo zie, a yeli: “Pugi a te Naanmen, yenee O gbanŋbaare zaa, a laŋ ne ye balaŋ naŋ zoro O, yenee nembilii ane nenkponni zaa!”⁶ N da woŋ la bon kaŋ a na gyamaa kãkãe, a na kõi naŋ vuuro yaga, a lee waa a na saakpẽã tannoo, ka a yeli: “Haleluya! Bonso, a te Danne Naanmen, a Faŋa Zaa Danne, di la O naalon.⁷ Veŋ ka te poore pele, ka te dire noõõ yaga a de eŋno ko O! Bonso, a Pelee kultaa tigri bebir ta la, ka O poŋ kyõõre omeŋe.⁸ Ba da e la ka o su lenon penveele naŋ ba taa degre zaa kye nyegre.” (A lenon penveele wullo la a ŋmen-deme yeltori eron.)⁹ Ka o yeli ko ma, “Ŋmaa

an̄a: ‘Maaloo be la balan̄ zaa ba nan̄ boole ka ba wa a Pelee kul̄taa tigr̄i zie!’ ” Ka o da lee yeli ko ma, “Ama la a Naan̄men yelbimenne.” ¹⁰ Ka N le o gb̄e puliñ a na puori o, kye ka o yeli ko ma, “Ta e l̄! N e la a fo gb̄ang-baa tasob̄ nan̄ poɔ a fo yɔɔmine nan̄ taa a Yesu dansee poɔ. Puori Naan̄men! Bonso, a Yesu dansee e la a N̄men-noɔr deme dan̄-nyaabo vooroñ.” ¹¹ Ka N nye a tenvelaa ka o yuo, kye kyelle, wirpela kan̄ la da bebe. A nee nan̄ zome a wiri yuori di la Yeldelloo ne Yelmeñe. Yeltoroñ poɔ la ka O di ser̄ee kye ñmaara zɔɔre. ¹² Ka O nimie da waa na v̄ũ zelee, kye ka nazupilii yaga da be O zu en̄e. O da taa la yuori kan̄ ba nan̄ da ñmaa en̄ O, ka nee zaa da ba boñ a yuori na ka O yon̄ naane. ¹³ Ka O su kparwogri nan̄ meelee ne z̄e, kye ka O yuori di ka Naan̄men Yelbiri. ¹⁴ Ka a tenvelaa sogyare da tuuro O a zome wirpeele kye su lenon bonsupeele nan̄ ba taa ðe-gre zaa. ¹⁵ Ka s̄odiraa kan̄ da yire O noore, a soɔ na O nan̄ na de kye ne a tenne. “O na kyeene ba la ne kuri dagolo.” O neere la a wɔɔɔ nan̄ be Naan̄men, a Fan̄ Zaa Sob̄o sutolon̄ kpon̄ wɔnd̄ãã maaloo gbori poɔ. ¹⁶ A O kparwogri poɔ, ne a O gb̄ekpon̄ zie la ka ba da ñmaa a yuori ña: **NAMINE ZAA NAA NE DAN̄NEBA ZAA DAN̄-NA** ¹⁷ N p̄ã da nye la malke kan̄ ka o are a ñmenaa poɔ a ñmeere kpelle ne kɔkɔkpon̄ a yele korɔ a nuulii nan̄ man̄ age a sazu senselensoɔ, “Wa! Ye wa lan̄ taa a Naan̄men kpon̄ tigr̄i zie, ¹⁸ ka ye na t̄õɔ ɔɔ a namine en̄gama ane a sogyakaara zudeme en̄gama, ne a nen̄kpeene en̄gama, ne a wie lan̄ ne a zɔɔɔ en̄gama, ne a nensaaleba zaa en̄gama, nenweele ne gb̄angbaa, bile ne kpon̄ zaa.” ¹⁹ Ka N lee nye a dombee ne a ten̄e zu namine ne a ba sogyare, ka ba lan̄ taa a na zɔɔ ne a nee nan̄ zom a wiri ane O sogyare. ²⁰ Ba da nyɔge la a dombee lan̄ ne a N̄men-noɔr sob̄o na nan̄ man̄ ñmaara zirii, nan̄ da ton̄ tonseele a ko o, a tonseele na o nan̄ da ton̄ a te belle balan̄ nan̄ da de a dombee `lego kye puoro a o teo. Ba da de la a bama bayi nan̄ vooroɔ a loɔ en̄ a v̄ũ mane poɔ nan̄ dire ne gyermore. ²¹ Ka a zɔɔre soɔ na nan̄ yire a nee nan̄ zom a wiri noore poɔ da ko la balan̄ nan̄ kyere, ka a nuulii zaa di ba en̄gama tege.

20 Ka N nye malke kan̄ ka o yi a tenvelaa a sigre waara a taa a bogi nan̄ ba taa pare saafebiri, kye la taa banzɔɔ kpon̄ kan̄ a o nu poɔ. ² Ka o nyɔge a ðe-aagon, a waabo kora na ba nan̄ man̄ boole ka Devel bee Setaana, a `len̄ o biñ yuomo turi. <sup>3</sup> O da de o la loɔ en̄ a bogi nan̄ ba taa pare poɔ, kye poɔge o a be a en̄ `lego o zu ka o ta lee belle a tendaa deme togtogi kye gu ka a yuomo turi wa baare. Kye a yi a l̄e puoriñ, a na fere la ka o bare o weele belan̄ l̄e. ⁴ N nye la naalon̄ dakogri ane balan̄ nan̄ zen̄ a zu, ka ba da ko ba fan̄ ka ba e ser̄ee direbe. N men̄ la nye la balan̄ ba nan̄ kye ba zuri ñmaa ba dansee a Yesu ne Naan̄men yelbiri zuiñ. Ba da ba puoro a w̄don bee a o teo, kye ba men̄ da ba de o `lego ba gberi bee ba nuuri en̄e. Ba da lee vooroɔ la kye dire naalon̄ ne Kristo yuomo turi. ⁵ Kye a kuuni nan̄

kyere da ba lee vooroɔ kye gu a yuomo turi baaro san̄. Naa la a k̄ũ leeirun̄ dandan̄ sob̄o. ⁶ Maaloo ne ky-eretelun̄ be la a nee na nan̄ poɔ a k̄ũ lee-irun̄ dandan̄ sob̄o poɔ. A k̄ũ boyi sob̄o kon t̄õɔ taa fan̄ ba zu, kye ba na e la Naan̄men ane a Kristo puoru nen̄kponni a di naalon̄ ne O yuomo turi. ⁷ Ka a yuomo turi wa baare, ba na iri la Setaana bare a pigu die poɔ. ⁸ Kye o na yi la te belle a tenne nan̄ be a ten̄e kor̄kobo anaare zaa zi-iri—Gog ane Magog—a lan̄ ba taa ka ba zɔɔ zɔɔre. Ba da waa la yaga a sen̄ biire nan̄ be a mannoore. ⁹ Ka ba are la fuoli a kyeñ gan̄ a ten̄-yelon̄ poɔ a gyilli a zie na a Naan̄men deme nan̄ kpeere, ane a ten̄ na O nan̄ koñ. Ka v̄ũ da yi a Naan̄men zie ne a tenvelaa poɔ a wa di ba zaa. ¹⁰ Kye a ðevel nan̄ da belle ba, ba da loɔ o la en̄ a gyermore ne v̄ũ mane poɔ, a zie na ba nan̄ da loɔ a dombee ane a N̄men-noɔr ziri sob̄o en̄. Be la ka ba na nye ðogron̄ yaga, ñmenaa ne tensoɔ zaa, tegtegle.

¹¹ Ka N nye naalon̄ dakogo kpon̄ nan̄ waa pelaa, ne a nee na nan̄ da zen̄ o zu. Ka a ten̄e ne a sazu zaa da age yi o niñe soɔ, ka zie men̄ kyebe ko ba. ¹² Kye N nye la a kuuni, a kponni ne a bilii zaa, ka ba are a naalon̄ dakogo niñe soɔ. Kye ka gama da yuo, ka ba da la yuo a gane kan̄, onɔ da la a Nyɔvore Gane. Ba da di la a kuuni ser̄ee ka a sen̄ l̄e kan̄ zaa nan̄ da ton̄, ka a be a gama poɔ. ¹³ Ka a mane da tere a kuuni nan̄ be o poɔ, ka k̄ũ ne a kuuni zie men̄ da tere a kuuni nan̄ be a zie. L̄e ka nee kan̄ zaa da nye ser̄ee diu a sen̄ l̄e o nan̄ da ton̄. ¹⁴ Kye ka ba de k̄ũ ane a kuuni zie a loɔ en̄ a v̄ũ mane poɔ. A v̄ũ mane la a k̄ũ boyi sob̄o. ¹⁵ Kye ka nee zaa wa nye ka ba da ba ñmaa o yuori en̄ a Nyɔvore Gane poɔ, ba da man̄ loɔ la a sob̄o na en̄ a v̄ũ mane poɔ.

21 Ka N da lee nye tenvela paala ane ten̄ paala, bonso a tenvelaa piila ane a ten̄ piila da t̄le la, ka mane zaa men̄ da ba la kyebe. ² N nye la a Tenky-erete, a Gyerosalem Paala, ka o sigre waara a yire a tenvelaa ne Naan̄men zie a maale o zaa a na poɔpaala nan̄ su bonveele a o ser̄e zuiñ. ³ Kye ka N won̄ kɔkɔkpon̄ kan̄ nan̄ yi a tenvelaa ka o yeli, “Kyelle, a Naan̄men puoru sege be la nensaaleba zie. O na kpeere ne ba la, kye ka ba men̄ waa O nob̄o. Naan̄men men̄e na be la ba zie a e ba Naan̄men. ⁴ O na meelee la ñmenaa k̄õɔ zaa bare ba nimie poɔ. K̄ũ kon lee kyebe bee posan̄naa bee konni. ɔɔbo zaa men̄ kon kyebe, bonso a koron̄ boma t̄le la.” ⁵ Ka a nee na nan̄ da zen̄ a naalon̄ dakogo zu da yeli, “Kyelle, N maale la bon zaa paala!” Ka O p̄ã lee yeli, “Ñmaa ama biñ, bonso a yelbie ama waa la yeldelle ne yelmeñe.” ⁶ Ka O yeli ko ma: “A e la baare. Maa la a Alfa ne a Omega, a piiluu ane a baaraa. N na tere la k̄õɔ nan̄ yi a nyɔvore k̄õɔbulii weele ko nee na zaa sob̄o na k̄õɔ nyuuri nan̄ kpe. ⁷ A nee na zaa nan̄ toɔna na di la ama zaa gbannon̄, kye ka N e o Naan̄men, kye ka o men̄ e N bidɔɔ. ⁸ Kye a balan̄ nan̄ man̄ zoro damb̄e, ne a basagdeu deme, ne a nem-poone, ne a nen̄kooreba, ne a p̄ẽp̄eẽ deme, ne a soɔ

tēē maaleba, ne a tebe deme, ne a ziri-ηmaareba zaa, ba zie na la a mane naη dire ne vūū ne gyermore. Njaa la a kūū boyi sobo.”⁹ A malkere ayopōī kanη naη taa a lalii ayopōī naη paale ne a yeltuori ayopōī pare baara deme, da wa la n zie a yeli, “Wa ! N na wuli fo la a pɔɔ-paala, a Pelee pɔɔɔ.”¹⁰ Ka o tuo ma a See pɔɔ te do ne a tanjponη kanη zu naη do saa yaga lɛ, a te wuli ma a Tenkyerete, Gyerosalem, ka o sigre waara a yire a tenvelaa ne Naanηmen zie.¹¹ A Tenkyerete da taa la Naanηmen eηno, ka o kyāā da waa na kusonη naη veelɛ zuo, a leɛ waa a na gyasper kuuri, a la nyere a na kōō kpɔɔɔ.¹² O da taa la dankyen ka o do saa yaga lɛ, ane dendɔe pie ne ayi ane malkere pie ne ayi ka ba zenη a dendɔe eηne, ka ba menη da ηmaa a Israel bidɔɔɔ bale pie ne ayi yoe a dendɔe eηne.¹³ Dendɔe ata da kyaare la a sa-pare, ka ata kyaare a zu, ka ata kyaare a pare, kyɛ ka ata menη kyaare a luo.¹⁴ A tenη dankyen da taa la dankyen pareɛ pie ne ayi, kyɛ ba menη da ηmaa la a Pelee potuuribo pie ne bayi yoe a ama eηne.¹⁵ A malke naη da yeli yeɛ ane ma da taa la muri kanη naη waa a na daa ba naη maale ne salema ka o de manne ne a tenη, a o dendɔe, ane o dankyeme.¹⁶ Ka a tenη da taa konjokobo anaare, a waa wogi kyɛ leɛ waa yelonη ka a senη taa. O da manne la a tenη ne a muri na, a nyɛ ka o wogrunη ta mɛɛ turi ne kɔɔre anaare. O wogrunη ane o yelonη lanη ne o duobu zaa da senη la taa.¹⁷ O menη da manne la a tenη dankyen ka o yelonη menη waa mitari lezaata ne anuu. Nensaala mannoo la ka a malke da de manne ne.¹⁸ Gyasper la ka ba da de mɛ ne a dankyen, kyɛ ka ba da de salema welwel maale ne a tenη naη nyere a na kyaala.¹⁹ Ba da maale la a tenη dankyen pare zaa ne kuveele kanη zaa. A dankyen pare piilaa, gyasper la ka ba da maale ne, ka ayi sobo e safaer, a ata sobo e kalsedone, ka anaare sobo e emeraldɛ,²⁰ anuu sobo e sardɔnoks, a ayɔɔbo e sardeos, ayopōī sobo e kerosolait, anii sobo e bɛrol, awae sobo e topaz, a pie sobo e kerosoperase, ka a pie ne yeni sobo e gyasent, kyɛ ka a pie ne ayi sobo e amɛ-tost.²¹ Ka a dendɔe pie ne ayi da la kupeele pie ne ayi, ka a dendɔe zaa maale are ne kupela bonyeni. A tenη foole menη da maale la ne salema kyɛ nyere a na kyaala.²² N da ba nyɛ Naanηmen die zaa a tenη na pɔɔ, bonzuiη a Faη Zaa Daηna Naanηmen ane a Pelee la a o Naanηmen die.²³ A tenη da ba boɔɔ ηmenaa bee kyūū ka a puri eη o, bonso a Naanηmen eηno da kyaane la a o pɔɔ kyɛ a Pelee menη e o kanea.²⁴ A tenne zaa na kyeη la o kyāā pɔɔ, kyɛ ka a tenη zu namine na taa la ba eηno ne ba gyermɛ wa ne a o pɔɔ.²⁵ Bebiri kanη zaa kon kyebe ka o dendɔe na pɔɔge, bonso, tensoɔ zaa kon kyebe a be.²⁶ Ba na de la a tenne zaa eηno ne gyermɛ a wa kpɛ ne o pɔɔ.²⁷ Bondɛgre zaa kon kpɛ a pɔɔ, bee neɛ naη wa ne bompɔɔɔ, bee ziri-ηmaa, ka balanη yonη O naη ηmaa ba yoe eη a Pelee Nyɔvɔre Gane pɔɔ naane.

22 Ka a malke la leɛ wuli ma nyɔvɔre baa kōō kanη, ka a nyere a na kyaala, ka a zoro yire a Naanηmen ne a Pelee naalonη dakogo puliη,² a sigre a tenη foole senselensɔɔ. A baa lobo zaa eη la ka a nyɔvɔre tee are. O naη wɔɔɔ la wɔɔɔ gbɛɛ pie ne ayi, a naη tere o wɔɔɔ kyuu zaa pɔɔ. Ka a tevaare menη da waa a tenne zaa sammo tēē.³ Nyɛ-eη kon leɛ kyebe. A Naanηmen ne a Pelee naalonη dakogo na be la a tenη na pɔɔ, kyɛ O gbanηbaare na tonη la ko O.⁴ Ba na nyɛ la O niηe, kyɛ ka O yuori be ba gberi eηne.⁵ Ka tensoɔ kon kyebe, ka ba menη kon boɔɔ kanea vūū bee ηmenaa kyāā, bonso, a Daηna Naanηmen na ko ba la kyāā. Kyɛ ba na di la naalonη tegtegle.⁶ Ka a malke yeli ko ma, “A yelbie ama e la yeldelle ne yelmenη. A Nyɛmen-noɔɔ deme seere Daηna Naanηmen tonη la O malke ka o wa wuli O gbanηbaare bon na naη kon kɔɔre kyɛ wa.”⁷ “Kyelle, N waara la wiēū lɛ. Maaloo be la a neɛ na naη are gu a daη-nyaabo yelbie naη be a gane ηa pɔɔ.”⁸ Kyɛ Maa Gyɔn, nyɛ la kyɛ wonη a ama zaa. Kyɛ N naη da wonη kyɛ nyɛ a zaa, N da le la a malke na naη da wullo ma a yeɛ ama gbɛɛ puliη a na puori.⁹ Kyɛ ka o da yeli ko ma, “Ta e lɛ! N e la a fo gbanηbaa tasobo naη pɔɔ a fo yɔɔmine a Nyɛmen-noɔɔ deme, ane a balanη naη na are gu a gane ηa yelbie, pɔɔ. Puori Naanηmen!”¹⁰ Ka o leɛ yeli ko ma, “Ta mare pɔɔge a daη-nyaabo yelbie a gane ηa pɔɔ, bonso a saη tara la.¹¹ Venη ka a neɛ na naη ba tori, ka o kyāā ere o yelbatori eronη; venη ka a neɛ na naη tonη tondege, ka o kyāā tonɔ o tondege; venη ka a neɛ na naη e yeltori sobo, ka o kyāā waa yeltori sobo; kyɛ venη ka a neɛ na naη e kyerete sobo, ka o kyāā waa kyerete sobo.”¹² “Kyelle, N waara la wiēū lɛ! N yɔɔre be la N zie ka N na tōō de ko neɛ kanη zaa a senη lɛ o naη tonη.¹³ Maa la a Alfa ane a Omega, a piiluu ne a baaraa, a danwēē ane a pare baara sobo.¹⁴ “Maaloo be la balanη naη eηne Naanηmen nɔe, ka ba taa sori a na di a nyɔvɔre tewɔɔɔ kyɛ na tōō tu a dendɔe kpɛ a tenη pɔɔ.¹⁵ A yenη pɔɔ la ka a baare be, ne a soɔ tēē maaleba, ne a pēēpēē deme, ne a nenkooreba, ne a tebe deme, ane neɛ na zaa naη nɔɔ ziri-ηmaa.¹⁶ “Maa, Yesu, tonη la N malke ka o wa di a yeɛ ama dansee ko yeneɛ naη pɔɔ a puoru deme pɔɔ. Maa la a David nyagre ne o bidɔ-graa, a Zivelme Nmarbiri Nyegraa.”¹⁷ A See ne a pɔɔ-paala yeɛ la, “Wa!” A neɛ na naη wono, venη ka o yeli, “Wa!” A neɛ na kōō nyuuri naη kpɛ, venη ka o wa; kyɛ a neɛ na zaa naη sereη boɔɔ, venη ka o wa de a nyɔvɔre kōō weɛɛ.¹⁸ N dire la dansee a ko neɛ na zaa naη wono a gane ηa daηnyaabo yelbie: Ka neɛ zaa leɛ ηmaa ηmaabo zaa pɔɔ ama pɔɔ, Naanηmen na ko o la a yeltuori ba naη manne biη a gane ηa pɔɔ.¹⁹ Kyɛ ka neɛ menη wa iri a yelbiri kanη zaa bare a daη-nyaabo gan ηa pɔɔ, Naanηmen na iri la o deme bare a nyɔvɔre tewɔɔɔ pɔɔ ane a tenkyerete pɔɔ ane a yeɛ ama ba naη manne biη a gane ηa pɔɔ.²⁰ A neɛ naη dire a yeɛ ama dansee yeɛ la, “Yelmenη, N waara la wiēū lɛ.” Amen.

Oo, Fõõ wa, Daŋna Yesu. ²¹ Ka a Daŋna Yesu Kristo
nondeteroo be a Njendeme zaa zie. Amen.